

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

GRAMMATICAE ROMANAE
FRAGMENTA

COLLEGIT RECENSUIT

HYGINUS FUNAIOLI

VOLUMEN PRIUS

MCMVII

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

PHIGAN.

TV 2

OKAN

L.ati.
Harrass.
L. 3-27
1-113
v. 1.

PRAEFATIO

disiecta grammaticorum frusta ut colligerem ante hos tres fere annos Buecheler mihi auctor fuit: en habes, lector, studiorum primitias, quas quaeso, qualescumque sunt, benigne accipias. non multa deesse spero, multa perpolita non esse scio, alia fortasse errata erunt, quae tironi benevole ignosces. ac praesertim doleo quod in auctorum rerumque nominibus decurtandis non semper constans fui, ut p. 107 fr. 1. 100, 2. 113, 8. 116, 13 Varronis Florentinum codicem primum 'Flor.' indicavi, deinde 'F'; quod idem interdum in litteratura accidit (cf. Addenda et corrigenda).

de ratione libri haec monenda sunt. in quattuor scilicet partes ex temporum rationibus divisus grammaticos vetustiores usque ad Tiberii aetatem continet: grammaticis accedunt varii scriptores, sive nomina enodaverunt sive grammaticam litterasque tetigerunt; in quibus tamen brevitatis causa intra terminos eorum, quorum fragmenta tantum habemus, manendum fuit. quod autem Lucilium inter grammaticos rettuli, noli errori tribuere; eum enim ab Accio separandum non esse putavi. Festi locos verbis 'alii dicunt' et sim. incipientes suscipere non potui, nisi totum opus exscribere volebam. reliquias ita disposui, ut certae semper a dubiis, incertae sedis res a certae sedis fere semper seiungerentur; quae tamen ratio in Varrone tenenda non fuit, ne eae nimis dispertirentur: hic igitur potissimum discriminis signis uti necesse fuit. ceterum in praeceptis grammaticis rerum, in etymis litterarum ordinem secutus sum. vitae etiam librorumque testimonia, quoad fieri potuit, omnia protuli; ubi *longior materia suppeditabat*, in gravissimis acquievi.

in indicibus conficiendis comiter me adiuverunt amici optimi I Aistermann et P Becker, seminarii philologorum Bonnensis seniores. in libro autem emendando ultro mihi operam dedit F Solmsen, qui magna ex parte plagulas legit; nec defuit Vitellii prompta voluntas auctoritasque. consiliis etiam F Ramorino et R Sabbadini me adiuverunt. his omnibus viris gratiam habeo magnam. sed nemini tantum me debere profiteor quantum Buechelero, eiusque nomen auspicatissimum libri exordium esse volui, ut quae ab eo accepi ei redderem. non solum enim publice et privatim docendo auctor et dux operis fuit, sed in plagulis etiam emendandis multa et pulchra addidit, complura falsa reiecit, alia manca supplevit aut obscuriora illustravit. quod si tamen, praestantissime magister, hoc donum meum summo viro non satis dignum est, Plinii verba in memoriam redigas velim: 'dis lacte rustici multaeque gentes et mola litant salsa qui non habent tura, nec ulli fuit vitio deos colere quoquo modo posset'.

Dabam Bonnae mense Augusto MCMVII.

SIGLA

- Anecd. H.* = *Anecdota Helvetica* (Gramm. Lat. suppl. ed. Hagen)
- CAF* = *comicorum Atticorum fragmenta*, ed. Kock
- CGF* = *comicorum Graecorum fragmenta*, ed. Kaibel
- CGK* (*GLK*) = *corpus grammaticorum Latinorum*, ed. Keil
- CTL* = *corpus glossariorum Latinorum*, ed. Goetz et Gundermann
- CIA* = *corpus inscriptionum Atticarum*
- CIL* = *corpus inscriptionum Latinarum*
- FHG* = *fragmenta historicorum Graecorum*, ed. C Mueller
- FP R* = *fragmenta poetarum Romanorum*, ed. Baehrens
- HRF* = *historicorum Romanorum fragmenta*, ed. Peter (Lipsiae 1883)
- HR R* = *historicorum Romanorum reliquiae*, ed. Peter (Lipsiae 1906)
- IA* = *iurisprudentiae antehadrianae quae supersunt*, ed. Bremer
- IGronovius* = *Iacobus Gronovius*
- IFGronovius* = *Ioa. Fr. Gronovius*
- ORF*² = *oratorum Romanorum fragmenta*, ed. Meyer (Turici 1842)
- Pauly-Wiss. RE* (*Pauly RE*) = *Pauly-Wissowa* (*Pauly*) *Real-Encyclopädie*
- PLG* = *poetae lyrici Graeci*, ed. Bergk
- PLM* = *poetae Latini minores*, ed. Baehrens
- SRP* = *scaenicae Romanorum poesis fragmenta*, ed. Ribbeck (Lipsiae 1897 et 1898)
- Serv. (Dan.)* significat verba quae afferuntur partim additamenta Danielis esse.
- verba uncis <ita> inclusa addita vel suppleta sunt, cancellis [ita] spuria, [ita] adnotata.

† *in contextu orationis verba corrupta indicat, ‡ ante numeros fragmentorum libros, unde haec sumpta sint, nominatos non esse monet.*

* *indicat dubium vel scriptoribus coniectura tributum fragmentum,*
** *lacunam, ... codicum vacuum spatium, — verba omissa,*
/// *•rasuram.*

Festum attuli secundum paginas Muelleri, grammaticos Latinos Keilii, Nonium Merceri (versum Lindsayi), Suetonium Reifferscheidii; carmina Saliorum secundum numeros Maurenbrecheri, Catonem Iordani, Ennium Vahleni, legem XII tabularum Schoellii, Lucilium Marxii, Plautum Leonis.

PROLEGOMENA

A. DE LUDIS LITTERARUM ET MAGISTRIS

I

Suet. de gramm. 1 = Varro fr. 320 grammatica Romae ne in usu quidem olim, nedum in honore ullo erat, rudi scilicet ac bellicosa etiam tum civitate necdum magnopere liberalibus disciplinis vacante.

antiquissimi ludi litterarum memorantur a Livio 3, 44, 6. 9, 36, 3. 6, 25, 9. Dionys. H. 11, 28. Plut. Rom. 6. de eorum appellatione cf. Festus p. 347^a, 31. de materia docendi Plaut. most. 126. Cic. de leg. 2, 9. 59 (Schoell, leg. XII tab. p. 4). Varro de vita p. R. ap. Non. p. 77, 2. Hor. ep. 2, 1, 69. universe de re cf. L. Friedländer, Darstell. aus d. Sittengesch. Roms^b 3, 331 sq. Eckstein, Encycl. d. Erzieh.- u. Unterrichtsw.² 4, 204 sq. de magistris praesertim A. Hillscher, Fleck. Jahrb. suppl. 18 (1892) p. 355 sq. E. Jullien, les professeurs de littérature dans l'ancienne Rome (Paris 1885). I. E. Sandys, History of class. scholarship (Cambridge 1903) p. 105 sq. 166 sq.

1. Suet. de gramm. 1 = Varro fr. 320 initium quoque eius [grammaticae] mediocre extitit, si quidem antiquissimi doctorum, qui idem et poetae et semigraeci erant (Livium et Ennium dico, quos utraque lingua domi forisque docuisse adnotatum est), nihil amplius quam Graecos interpretabantur, aut si quid ipsi latine composuissent praelegebant. de Ennio vd. p. 3 sq. 7 sq.

2. Plut. quaest. R. 59 ὁψὲ δ' ἤρξαντο μισθοῦ διδάσκειν, καὶ πρῶτος ἀνέωξε γραμματοδιδασκαλεῖον Σπόριος

Καρβίλλιος ἀπελεύθερος Καρβίλλου τοῦ πρώτου γαμετὴν ἐκβαλόντος. *Sp. Carvilius Ruga a. 520/234 consul fuit, qua aetate Carvilius libertus eius auctoritate floruisse credendus est. de Carvilio grammatico* vd. p. 3.

3. *Plut. Cato ma.* 20 χαρίεντα δοῦλον εἶχε γραμματιστὴν ὄνομα Χίλωνα πολλοὺς διδάσκοντα παῖδας.

4. *Plut. Aem. Paul.* 6 οὐ γὰρ μόνον γραμματικοὶ καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες, ἀλλὰ καὶ πλάσται — Ἕλληνες ἦσαν περὶ τοὺς νεανίσκους. *haec tempus ante bellum Macedonicum respiciunt. id. ibid.* 33 τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἤγετο δοῦλα καὶ σὺν αὐτοῖς τροφέων καὶ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν δεδαικρυμένων ὄχλος [*a. 587/167*]. cf. *Polyb.* 32, 10 (*a. 588/166*).

hac antecratetea aetate una cum grammaticis rhetores et philosophi Graeci Romae docebant; cf. Athen. 12, 547^a.

II

Suet. de gramm. 4 appellatio grammaticorum Graeca consuetudine invaluit, sed initio litterati vocabantur. — veteres grammatici et rhetoricam docebant, ac multorum de utraque arte commentarii feruntur. secundum quam consuetudinem posteriores quoque existimo quamquam iam discretis professionibus nihilo minus vel retinuisse vel instituisse et ipsos quaedam genera meditationum ad eloquentiam praeparandam, ut problemata paraphrasis allocutiones ethologias atque alia hoc genus, ne scilicet sicci omnino atque aridi pueri rhetoribus traderentur.

cf. *Orbil. fr.* 2. *Nepos fr.* 14. *Mess. Corv. fr.* 5. *de officio grammatici* cf. *Varro fr.* 234 sq. et *Gudeman, Grundr. z. Gesch. d. class. Phil.* (Lpz. 1907) p. 4 sq.

7 meditat. *Vindob. Ottob. institutionum superscr.* l'meditationum *Neap. institut. in mg. meditat. Gudian. institut. rell.* cf. *Ihm, Rh. Mus.* 61, 550 8 aethiologias (-thy-): *em. Beroaldus*

5. *Suet. de gramm.* 2 = *Varro fr.* 320 primus igitur, quantum opinamur, studium grammaticae in urbem intulit Crates Mallotes Aristarchi aequalis, qui missus ad senatum ab Attalo rege inter secundum ac tertium Punicum bellum sub ipsam Ennii mortem [*a. 585/169*], cum regione Palatii prolapsus in cloacae foramen crus fregisset, per omne legationis simul et valetudinis tempus plurimas ~~pro~~proasis subinde fecit assidueque disseruit ac nostris

exemplo fuit ad imitandum. hactenus tamen imitati, ut carmina parum adhuc divulgata vel defunctorum amico- 10 rum vel si quorum aliorum probassent, diligentius retractarent ac legendo commentandoque etiam ceteris nota facerent. *legatio Cratetis eadem esse videtur quae ad a. 586/168 a Livio memoratur (45, 13, 12; cf. Leo, Pl. F. p. 29 adn. 1). aliter Jullien p. 369. cf. etiam Sandys p. 156 sq. ceterum vim Cratetis ad Romanorum grammaticam altius tolli non licere, verba 'quantum opinamur' ostendunt (cf. praesertim Susemihl, Griech. Litt. d. Alex. 2, 4 sq.). adn. crit. vd. apud Varr. l. c. de Cratete cf. C Wachsmuth, de Cratete Mallota (Lipsiae 1860).*

6. a. 594/160 *Isocrates grammaticus captivus a Syria Romam venit, sed is mente captus (Polyb. 31, 33, 5. 32, 4, 2. 3, 6. Diod. 31, 29).*

7. *Cic. Brut. 104* fuit Gracchus [*Tiberius a. 591/163 natus*] diligentia Corneliae matris a puero doctus et Graecis litteris eruditus. nam semper habuit exquisitos e Graecia magistros, in eis iam adulescens Diophanem Mytilenaeum Graeciae temporibus illis disertissimum. 5 *cf. Plut. Ti. Gr. 8. 20. Plut. C. Gr. 19 ἡ Κορνηλία — ἦν δὲ πολύφίλος καὶ διὰ φιλοξενίαν εὐτράπεζος, αἰεὶ μὲν Ἑλλήνων καὶ φιλολόγων περὶ αὐτὴν ὄντων. Val. Max. 4, 4, pr.* Cornelia Gracchorum mater, cum Campana matrona apud illam hospita ornamenta sua pulcherrima illius saeculi 10 ostenderet, traxit eam sermone, <donec> e schola redirent liberi, et 'haec' inquit 'ornamenta sunt mea'.

11 donec add. Gertz dum vg.

8. *Strabo 14, 650 καὶ Σώστρατος δὲ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀριστοδήμου [cf. test. 24] καὶ ἄλλος Ἀριστόδημος ἀνεψιὸς αὐτοῦ ὁ παιδεύσας Μάγνον Πομπήιον ἀξιόλογοι γεγόνασιν γραμματικοί. ad spatium annorum 654/100—664/90 deducimur (Hillscher p. 378). cf. Susemihl 2, 183 sq. Gercke, Rh. Mus. 62, 119.*

9. *Cic. Brut. 312* eodem tempore [*a. 673/81*] Molo-
loni dedimus operam; dictatore enim Sulla legatus ad senatum de Rhodiorum praemiis venerat. fortasse Apollonius Molo iam anno 667/87 alterius Rhodiorum legationis cum Posidonio (*Plut. Mar. 45*) particeps fuerat (*Cic. Brut. 307, quem locum secluserit Bake*). idem cum rhetorica grammaticam

artem professus est (cf. Marx, Berl. phil. Woch. 1890 p. 1007).
universe Brzoska, Pauly-Wiss. RE 2, 141sq.

10. *Plut. Cato mi. 1* τῷ μέντοι παιδαγωγῷ τὸν Κά-
 τωνα [a. 659/95 natum] πείθεσθαι μὲν λέγουσι καὶ ποιεῖν
 ἅπαν τὸ προσταττόμενον, ἐκάστου δὲ τὴν αἰτίαν ἀπαιτεῖν
 καὶ τὸ διὰ τί πυνθάνεσθαι. καὶ γὰρ ἦν χαρίεις ὁ παιδα-
 5 γωγὸς αὐτοῦ καὶ λόγον ἔχων τοῦ κονδύλου προχειρότερον,
 ὄνομα Σαρπηδών.

11. *Suidas p. 299 B.* Διονύσιος Ἀλεξανδρεὺς, Θρᾷξ
 δὲ <καὶ> ἀπὸ τοῦ πατρὸς Τήρου Τήρος τοῦνομα κληθείς,
 Ἀριστάρχου μαθητῆς γραμματικός, ὃς ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ
 ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου καὶ ἐξηγήσατο Τυραννίῳ τῷ
 5 προτέρῳ, συνέταξε τὰ πλεῖστα γραμματικά τε καὶ συνταγ-
 ματικά καὶ ὑπομνήματα. *cum Aristarchus anno circiter*
610/144 mortuus sit (G. Busch, de biblioth. Alexandr. qui
feruntur primis p. 51sq.), *eius discipulus Dionysius inter annos*
684/70—702/52 (ἐπὶ Πομπηίου) *vix docere potuit* (cf. Hillscher
p. 360. Cohn, Pauly-Wiss. RE 5, 977/134); sed *Suidas in*
temporibus definiendis, praesertim a Ptolemaeo Euergeta II
(a. 608/146—637/117) usque ad Augustum (Rohde, Rh. Mus.
 33, 168 adn. 6 al.), *incuria peccavisse videtur, non aliter atque*
in Asinio Pollione Tralliano, quem Timagenis (cf. Sen. de
 ira 3, 23) *schola suscepta Romae ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου*
item docuisse dicit. nam quod Clinton verba ὃς—μεγάλου trans-
ponens ad Tyrannionem rettulit, minime satisfacit; Suidas enim
auditores sub magistri nomine tangere solet, alia de iis suo
cuiusque loco exponit. aliter de re iudicat Susemihl 2, 168
adn. 139. Sandys p. 138.

2 καὶ add. Marx, Berl. phil. Woch. 1890 p. 1007 Τήρου
 Τήρος] cf. Susemihl ibid.

12. *Suidas p. 61 B.* Ἀλέξανδρος ὁ Μιλήσιος, ὃς
 Πολυίστῳ ἐπεκλήθη καὶ Κορνήλιος, διότι Κορνηλίῳ Λευ-
 τούλῳ αἰχμαλωτισθεὶς ἐπράθη καὶ αὐτῷ παιδαγωγὸς ἐγένετο,
 εἴτα ἡλευθερώθη. ἦν δὲ ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τῶν Σύλλα χρόνων καὶ
 5 ἐπὶ τάδε. ἀνηρέθη δὲ ἐν Λαυρενταῖς, ὑπὸ πυρὸς τῆς οἰκίας
 φθαρείσης· καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Ἑλένη μαθοῦσα τὸ συμβᾶν
 ἀπήγγεστο. ἦν δὲ γραμματικὸς τῶν Κράτητος μαθητῶν. οὗτος
 συνέγραψε βιβλία ἀριθμοῦ κρείττω, καὶ περὶ Ῥώμης βιβλία
 πέντε. *Serv. Dan. Aen. 10, 388 hoc totum Alexander*

Polyhistor tradit, quem Lucius Sulla civitate donavit ¹⁰ [a. 673/81]. *Suet. de gramm. 20* C. Iulius Hyginus — studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum grammaticum Graecum, quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam vocabant. *quam late verba Suidae ἐπὶ τὰδε extendenda sint, ea res docet quod Alexander Hyginum instituit* (cf. *Hygin. test. 2*). *eiusdem in magisterio ἀρχὴ ab anno circiter 684/70 statui potest, in agitatione litterarum aliquanto posterior* (cf. *Unger, Philol. 47, 177 sq.*). *reliquias vd. ap. Mueller, FHG 3, 206 sq. ceterum cf. Schwartz, Pauly-Wiss. RE 1, 1449/88. ab eo distinguendus esse videtur Alexander Peripateticus Crassi magister* (*Plut. Crass. 3; cf. Unger ibid. 182 sq.*).

hoc temporum spatio magna apud Romanos auctoritate duo Stoici philosophi valuerunt, Panaetius Cratetis discipulus eiusque auditor Posidonius. de circulo Scipionis cf. Cic. de or. 2, 154.

13. *de Lampadione et Vargunteio cf. infra p. 21. 50.*

14. *Suet. de gramm. 2 = Varro fr. 320* Lucilii saturas — legisse se apud Archelaum Pompeius Lenaeus, apud Philocomum Valerius Cato praedicant. *de Archelao cf. p. 50 sq. de Philocomo p. 51.*

15. *Cic. Brut. 207* — interfui, cum essem apud Aelium adulescens eumque audire perstudiose solerem. *de Varrone Aelii Stilonis discipulo vd. Varro test. 4. de Aelio universe p. 51 sq.*

16. *Suet. de gramm. 3 = Varro fr. 320* posthac [post L. Aelium] magis ac magis et gratia et cura artis [grammaticae] increvit, ut ne clarissimi quidem viri abstinerint quo minus et ipsi aliquid de ea scriberent, utque temporibus quibusdam super viginti celebres scholae ⁵ fuisse in urbe tradantur, pretia vero grammaticorum tanta mercedesque tam magnae, ut constet Lutatium Daphnidem, quem Laevius Melissus per cavillationem nominis Πανὸς ἀγάπημα dicit, septingentis milibus nummum a Q. Catulo emptum ac brevi manumissum, L. Apuleium ¹⁰ ab Aeficio Calvino equite Romano praedivite quadringenis annuis conductum ut osce doceret. *Plin. n. h. 7, 128 pretium hominis in servitio geniti maximum ad hanc*

diem, quod equidem compererim, fuit grammaticae artis
 15 Daphnin Ac(c)io Pisaurense vendente et M. Scauro
 principe civitatis III. DCC licente. *M. Scaurus is Aemilius
 est qui consul a. 639/115 post princeps senatus fuit (cf. Detlefsen,
 Rh. Mus. 18, 238). utrum Accius poeta apud Plinium signi-
 ficetur an alius, ambigitur (cf. Marx, Pauly-Wiss. RE 1, 142).
 de libro quodam Lutatio tributo cf. Q. Lutat. Catul. p. 122.*

1—12 cf. *adn. crit. apud Varr. l. c.* 15 daphni natio:
em. Detlefsen; an retinendum Atio?

17. *Suet. de gramm. 5* Seuius Nicanor primus ad
 famam dignationemque docendo pervenit. *alia vd. p. 86.*

18. *Suet. de gramm. 6* Aurelius Opillus — philo-
 sophiam primo, deinde rhetoricam, novissime grammaticam
 docuit. *vd. p. 86 sq.*

19. *Suet. de gramm. 7* M. Antonius Gnipho — nec
 unquam de mercedibus pactus, eoque plura ex liberalitate
 discentium consecutus. docuit primum in divi Iuli domo
 pueri adhuc [*nati a. 654/100*], deinde in sua privata.
 5 docuit autem et rhetoricam, ita ut quotidie praecepta
 eloquentiae traderet, declamaret vero non nisi nundinis.
 scholam eius claros quoque viros frequentasse aiunt,
 in his M. Ciceronem, etiam cum praetura fungeretur
 [*a. 688/66*]. *Macrob. 3, 12, 8* Antonius Gnipho vir
 10 doctus, cuius scholam Cicero post laborem fori frequen-
 tabat, Salios Herculi datos probat. *Suet. ibid. 10* ipse
 [*Ateius Philologus*] ad Laelium Hermam scripsit se — audisse
 Antonium Gniphonem eiusque † haere postea docuisse.
*de verbis 'nec unquam — consecutus' cf. Jullien p. 27. fragmenta
 vd. p. 99 sq. cf. test. 20.*

13 haere in mg. hermam Vindob. ^{haere}herma; Vatic. ^{haere}hermam
*Neap. hërma in mg. aëre Gudian. hermam rell. eiusque haeresim
 <secutum> con. Mercklin, Philol. 19, 158 e. theoremata Vahlen;
 an eiusque heredem?*

20. *Suet. de gramm. 8* de M. Pompilio Andronico *vd.
 infra p. 101.*

21. *Cornelius Epicadus*, qui inter claros professores a
Suetonio de gramm. 12 numeratur, Faustum Sullae filium
irrtasse docuit. de eo vd. p. 103 sq.

22. *Suet. de gramm.* 13 Staberius Eros — docuit inter ceteros Brutum et Cassium. sunt qui tradant tanta eum honestate praeditum, ut temporibus Sullanis proscriptorum liberos gratis et sine mercede ulla in disciplinam receperit. *vd. p. 106 sq.*

hac aetate Romae latine dicendi praeceptores docere coeperunt exemplum L. Plotii Galli secuti, qui puero Cicerone primus omnium Latinus rhetor fuit. cf. Suet. de rhet. 2. Sen. contro. 2, 8. Quint. 2, 4, 42. 11, 3, 143. Hieron. ad a. Abr. 1929.

23. *Varro de l. L. 7, 107 apud Naevium* — in Nagidone [*II v. 62 Ribb.³*] elucidatus [*caudacus Flor.*] suavis, tam etsi a magistris accepimus mansuetum.

III

24. *Strabo 14, 650 ἄνδρες δὲ γεγόνασιν ἔνδοξοι Νυσαεῖς* — *Μενεκράτης Ἀριστάρχου μαθητής, καὶ Ἀριστόδημος ἐκείνου υἱός, οὗ διηκούσαμεν ἡμεῖς ἐσχατόγηρῳ νέοι παντελῶς ἐν τῇ Νύσῃ* — *ὁ δ' ἡμέτερος καὶ ἐρρητόρευε καὶ ἐν τῇ Ῥόδῳ καὶ ἐν τῇ πατρίδι δύο σχολὰς συνείχε, πρῶτὸ μὲν τὴν ῥητορικὴν, δεύτης δὲ τὴν γραμματικὴν σχολήν· ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ τῶν Μάγνου παίδων ἐπιστατῶν ἡρκεῖτο τῇ γραμματικῇ σχολῇ. cum Pompei filii intra annos 78—75 nati sint, iam inde fere ab a. 65 institui potuerunt. anno vero circiter 50 Aristodemus Romam reliquit, si Strabonem adulescentem (νέον παντελῶς), qui a. 63 natus esse videtur (Niese, *Hermes* 13, 37 sq. *Rh. Mus.* 38, 567 sq.), Nysae docuit; atque erat is tunc ἐσχατόγηρως. cf. Susemihl 2, 183 sq. Schwartz, *Pauly-Wiss. RE* 2, 925/30. reliquiae sunt apud Mueller, *FHG* 3, 307 sq. de Homericis studiis cf. Hefermehl, *Rh. Mus.* 61, 296.*

25. *Plut. quaest. conv. 9, 1, 3 (Mor. 4, 360 B.) Πομπηίῳ Μάγνῳ φασὶν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐπανήκοντι στρατείας [a. 693/61] τὸν διδάσκαλον τῆς θυγατρὸς ἀπόδειξιν δίδόντα βιβλίον κομισθέντος ἐνδοῦναι τῇ παιδὶ τοιαύτην ἀρχήν [Hom. Il. 3, 428]: ἥλυθες ἐκ πολέμου· ὥς ὠφελος αὐτόθ' ὀλέσθαι.* *hunc neminem alium esse nisi Aristodemum verisimile est.*

26. *Suidas p. 1051 B. Τυραυνίων Ἐπικρατίδου καὶ Λινδίας Ἀλεξανδρίνης, Ἀμισηνός· ἐχρημάτιζε δὲ*

Κορύμβου, γεγονώς ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου καὶ πρότε-
 ρον, μαθητῆς ἄλλων τε καὶ Ἑστιαίου τοῦ Ἀμισηνοῦ, ὅφ'
 5 οὗ καὶ Τυραννίων ὠνομάσθη ὡς κατατρέχων τῶν δημοσχόλων,
 πρότερον καλούμενος Θεόφραστος. εἶτα διήκουσε καὶ Διο-
 νυσίου τοῦ Θρακὸς ἐν Ῥόδῳ· ἀντεσοφίστευσε δὲ Δημητρίῳ
 τῷ Ἐρυθραίῳ· ἤχθη δὲ εἰς Ῥώμην ληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ
 Λουκούλλου, ὅτε κατεπολέμησε Μιθριδάτην τὸν Πόντου
 10 βασιλεύσαντα. διαπρεπῆς δὲ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ καὶ πλού-
 σιος ἐκτήσατο καὶ βιβλίων ὑπὲρ τὰς τρεῖς μυριάδας. ἐτε-
 λεύτησε δὲ γηραιός, ὑπὸ ποδάγρας παραλυθεὶς, Ὀλυμπιά-
 δι†ρκ' ἐν τῷ γ' ἔτει τῆς Ὀλυμπιάδος. *Plut. Lucull. 19*
 τότε [*Amisi a. 684/70*] καὶ Τυραννίων ὁ γραμματικὸς ἐάλω·
 15 Μουρήνας δ' αὐτὸν ἐξηγήσατο καὶ λαβὼν ἀπηλευθέρωσεν
 ἀνελευθέρως τῇ δωρεᾷ χρησάμενος. οὐ γὰρ ἡξίου Λού-
 κουλλος ἄνδρα διὰ παιδείαν ἐσπουδασμένον δοῦλον γενέσθαι
 πρότερον, εἴτ' ἀπελεύθερον. ἀφαίρεσις γὰρ ἦν τῆς ὑπαρ-
 χούσης ἢ τῆς δοκούσης ἐλευθερίας δόσις. ἀλλὰ Μουρήνας
 20 μὲν οὐκ ἐνταῦθα μόνον ὥφθη πολὺ τῆς τοῦ στρατηγοῦ
 καλοκαγαθίας ἀποδέων. *Strabo 12, 548* μέχρι μὲν δὴ
 δεῦρο Ἀμισηνή. ἄνδρες δὲ γεγόνασιν ἄξιοι μνήμης κατὰ
 παιδείαν ἐνταῦθα· μαθηματικοὶ μὲν —, γραμματικὸς δὲ
 Τυραννίων, οὗ ἡμεῖς ἠκροασάμεθα. *Cic. ad Q. fr. 2, 4, 2*
 25 [*Romae a. 698/56*] Quintus tuus, puer optimus, eruditur
 egregie; hoc nunc magis animum adverto, quod Tyrannio
 docet apud me. *Tyrannionem maiorem significat Cic. ad*
Att. 2, 6, 1. 12, 6, 2. ad Q. fr. 3, 4, 5. 5, 6 (Planer, de Tyrann.
gramm. Berlin 1852 p. 4 sq.). de voce γεγονώς (= ἀκμάζων)
cf. Rohde, Rh. Mus. 33, 161 sq. de verbis ἐχρημ. δὲ Κορ. cf.
Planer p. 2 sq. de scriptis cf. Tyrann. min. test. 46 et Varro
fr. 282. ex iis unum nobis grave est quod inscribebatur περὶ
τῆς Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου ὅτι ἔστιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς, cuius
nulla quidem extant fragmenta, sed summa doctrinae originem
Latinae linguae a Graeca ducentis, cuius primus auctor Hypsi-
crates nobis traditus est (cf. p. 107 sq.), post Tyrannionem pluri-
imum valuit (cf. Varro fr. 295. 296. de l. L. 5, 26. 96 al. Philox.
infra p. 443. Didym. infra p. 447. Seleuc. infra p. 450.
Iuba infra p. 451 sq. Dionys. Hal. ap. A Barth, de Iubae ὁμοιότη.
a Plut. expressis. Gottingae 1876 p. 8, quibus alii accedunt, ut
Ael. Stilo fr. 21. 28 et praesertim Santra et Cloat. Verus. cf.
iam Quint. 1, 6, 31. 5, 55). alia de Tyrannione vd. infra

De biblioth. test. 3. 8. *ceterum is post a. 684/70, fortasse iam inde ab a. 688/66, Romae docuit. universe cf. Planer l. c. et Susemihl 2, 179sq.*

13 ρπγ' (a. 45) *coni. Schmidt* ρπη' (a. 25) *Bernhardy*

27. *Suidas p. 182 B.* Ἀσκληπιάδης Διοτίμου Μυρλεανός (πόλις δέ ἐστι Βιθυνίας ἢ νῦν Ἀπάμεια καλουμένη· τὸ δὲ ἄνωθεν γένος ἦν Νικαεύς)· γραμματικός [μαθητῆς Ἀπολλωνίου. γέγονε δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀττάλου καὶ Εὐμενοῦς τῶν ἐν Περγάμῳ βασιλέων. ἔγραψε φιλοσόφων βιβλίων 5 διορθωτικά.] ἐπαίδευσε δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἐπὶ Πομπηίου τοῦ μεγάλου [καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τοῦ δ' Πτολεμαίου νέος διέτριψε]· ἔγραψε πολλά. *aliter ac Lehrs voluit Strabo 12, 566 ἄνδρες δ' ἄξιόλογοι κατὰ παιδείαν γεγόνασι ἐν τῇ Βιθυνίᾳ — Κλεοφάνης τε ῥήτωρ ὁ Μυρλεανός, Ἀσκληπιά-* 10 *δης τε ἰατρὸς ὁ Προυσιεύς. in glossa Suidae duos scriptores confusos esse vidit Lehrs, Analecta gramm. (Regimontii 1846) p. 1—10, qui fragmenta addidit. cf. Strabo 3, 157. Wentzel, Pauly-Wiss. RE 2, 1628/28.*

3—6. 7—8 *seclusi quae aliena sunt*

28. *Cic. ad Att.* 7, 2, 8 [V Kal. Dec. ut vid. a. 704/50] Chrysippum vero, quem ego propter litterularum nescio quid libenter vidi, in honore habui, discedere a puero insciente me! mitto alia quae audio multa, mitto furta; fugam non fero, qua mihi nihil visum est sceleratius. *idem ut* 5 *homo bibliothecarum peritus una cum Tyrannione a Cic. ad Q. fr.* 3, 4, 5 (a. 700/54) *laudatur (De biblioth. test. 9). cf. Dru-* *mann, Gesch. Roms 6, 115. 402sq.*

29. *Cic. ad Att.* 4, 11, 2 [in Cumano a. 699/55] nos hic voramus litteras cum homine mirifico, ita mehercule sentio, Dionysio. *id. ibid.* 6, 2, 3 [Laodiceae a. 704/50] Peloponnesias civitates omnes maritimas esse hominis non nequam sed etiam tuo iudicio probati, Dicaearchi, tabulis 5 credidi. is multis nominibus in Trophoniana Chaeronis narratione Graecos in eo reppendit, quod mare tantum secuti sint, nec ullum in Peloponneso locum excipit. *quom mihi auctor placeret (etenim erat ἱστορικώτατος et vixerat in Peloponneso), admirabar tamen et vix adcredens v*

communicavi cum Dionysio. atque is primo est commo-
tus, deinde, quod de†deo cum isto Dicaearcho non minus
bene existumabat quam tu de C. Vestorio, ego de M. Clu-
vio, non dubitabat quin ei crederemus. Arcadiae cense-
15 bat esse Lepreon quoddam maritimum; Tenea autem et
Aliphera et Tritia νεόκτιστα ei videbantur, idque τῷ τῶν
νεῶν καταλόγῳ confirmabat, ubi mentio non fit istorum.
itaque istum ego locum totidem verbis a Dicaearcho
transtuli. *id. ibid. 7, 3, 10 [in Trebulano a. 704/50]*
20 venio ad 'Piraeaa', in quo magis reprehendendus sum,
quod homo Romanus Piraeaa scripserim, non Piraeum
(sic enim omnes nostri locuti sunt), quam <in> quod
addiderim; non enim hoc ut oppido praeposui, sed ut
loco. et tamen Dionysius noster — non rebatur oppi-
25 dum esse Piraeaa. *cf. Curt. Nicias test. 16. id. ibid. 7, 4, 1*
[in Pompeiano a. 704/50] Dionysium flagrantem desiderio
tui [Attici] misi ad te nec mehercule aequo animo, sed
fuit concedendum. quem quidem cognovi quom doctum,
quod mihi iam ante erat notum, tum sane plenum officii,
30 studiosum etiam meae laudis, frugi hominem ac, ne liber-
tinum laudare videar, plane virum bonum. *de Dionysii*
disciplina vd. id. ibid. 4, 15, 10 [Romae a. 704/50]
Dionysium velim salvere iubeas et eum roges et hortere,
ut quam primum veniat, ut possit Ciceronem meum atque
35 etiam me ipsum erudire. *id. ibid. 6, 1, 12 [Laodiceae*
a. 704/50] Cicerones pueri amant inter se, discunt, exer-
centur —. Dionysius mihi quidem in amoribus est; pueri
autem aiunt eum furenter irasci; sed homo nec doctior
nec sanctior fieri potest nec tui meique amantior. itaque
Dionysius cum Chrysippo aliisque libertis Ciceronem in Cili-
ciam comitatus est, ut filium et nepotem eius institueret. deinde
gratia eius amissa a. 709/45 pueros docendi cupidus rursus
apparet (*Cic. ibid. 13, 2^b*). uberiora de eo dabit Drumann
(6, 403 sq.), qui recte Dionysium hunc Attici libertum a Dio-
nysio Ciceronis servo distinxit. *cf. praeterea De biblioth. test. 8.*

7 tantum Orelli aliique tam *vg.*: tum 8 sunt: *em. Ernesti*
12 deorum mysta *coni. CFW Mueller coll. Eurip. fr. Cret. 475, 10*
p. 505 N.² tum de isto (cum de isto Medic. m. 2) Klotz Tyrrell
secluso tum Boot 22 cui quod add. Medic. m. 1 quam

quod add. *Medic. m.* 2 quam <in> quod add. *Buecheler* quam
quod add. <in> *Otto*

30. *Cass. Dio* 48, 33, 1 ταῦτά τε οὖν οὕτως ἐν τῷ
ἔτει ἐκείνῳ [a. 714/40] ἐπράχθη, καὶ Σφαῖρον ὁ Καῖσαρ
παιδαγωγὸν τε καὶ ἐξελεύθερον αὐτοῦ γενόμενον δημοσίᾳ
ἔθαψε. *cum Octavianus Caesar a. 691/63 natus sit, Iulii*
Sphaeri opera et industria in aetatem Ciceronianam incidit.

31 *Dig.* 17, 2, 71 (*Paul. l. III epit. Alfeni dig.*) duo
societatem coierunt, ut grammaticam docerent, et quod ex
eo artificio quaestus fecissent, commune eorum esset.

32. *Suet. Iul.* 42 omnisque medicinam Romae pro-
fessos et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi
urbem incolerent et ceteri adpeterent, civitate donavit
[*Caesar*].

poetas rhetores philosophos mathematicos medicos Romae
commorantes complures hac aetate invenimus, quos Hillscher
numeravit. ob Caesaris autem gratiam memoria digni sunt
Theopompus mythographus (Plut. Caes. 48. Strabo 14, 656.
Cic. ad Att. passim), Artemidorus eius filius (Strabo ibid.) rhetor
(Plut. Caes. 65), Sosigenes mathematicus (Plin. n. h. 18, 211).

33. *Suet. de gramm.* 3 = *Varro fr.* 320 nam in pro-
vincias quoque grammatica penetraverat, ac non nulli de
notissimis doctoribus peregre docuerunt, maxime in Gallia
togata; inter quos Octavius Teucer et Sescennius
Iacchus et Oppius Chares; hic quidem ad ultimam 5
aetatem et cum iam non ingressu modo deficeretur sed
et visu. *de Octavio Teucro nihil aliud traditum est. Iacchum*
scriptorem fuisse ex Plinio perspicitur, qui eum bis in indice
n. h. memorat, in l. XXXII (de medicina ex aquatilibus; cf.
Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 368) et XXXVII (de gemmis),
semel autem auctorem refert n. h. 37, 148 (de gemma aegyptilla).
de Oppio cf. p. 133.

34. *Suet. de gramm.* 9 L. Orbilius Pupillus —
Romam consule Cicerone [a. 691/63] transiit docuitque
maiore fama quam emolumento. — fuit autem naturae
acerbae non modo in antisophistas, quos omni [in] occa-
sione laceravit, sed etiam in discipulos, ut et Horatius 5

significat plagosum eum appellans [*ep. 2, 1, 70*] et Domitius Marsus scribens [*FPR 3 B.*]: 'si quos Orbilius ferula scuticaque cecidit.' *Hor. ep. 2, 1, 69* non equidem insector delendave carmina Livi / esse reor, memini quae
 10 plagosum mihi parvo / Orbilium dictare [*Horatius natus est a. 689/65*]. cf. *Porphyr. et Ps-Acro ad hunc loc.*, qui Orbilium 'saevum' appellant. *Ps-Hor. sat. 1, 10* (= *Val. Cato test. 8*). alia de eo p. 134 sq.

4 in *del. Vindob. m. rec. et Reiff. coll. Suet. Claud. 42*

35. *Suet. de gramm. 10* L. Ateius Philologus — ad Laelium Hermam scripsit se — praecepisse — multis et claris iuvenibus, in quis Appio quoque [*cos. a. 700/54*] et Pulchro Claudiis fratribus. ipse discipulus Gniphonis fuit (*test. 19*). ceterum *vd. p. 136 sq.*

36. *Suet. de gramm. 11* P. Valerius Cato — docuit multos et nobiles visusque est peridoneus praeceptor maxime ad poeticam tendentibus, ut quidem apparere vel his versiculis potest [*FPR Bibac. 1 B.*]: 'Cato grammaticus, Latina Siren, / qui solus legit ac facit poetas'.
 5 ipse Philocomi auditor fuit (*test. 14*). ceterum *vd. p. 141 sq.*

37. *Suet. de gramm. 14* in numerum nobilium professorum Curtium Niciam refert, cuius discipulorum nullum cognovimus, nisi fortasse Talnam quendam (cf. *Cic. ad Att. 13, 29, 1. 16, 6, 1*). ceterum *vd. p. 382.*

38. *Suet. de gramm. 15* Lenaeus Magni Pompei libertus — defuncto eo [*a. 706/48*] filiisque eius [*a. 719/35 Sexto*] schola se sustentavit, docuitque in Carinis ad Telluris, in qua regione Pompeiorum domus fuerat. ipse audivit Archelaum (cf. *test. 14*). ceterum *vd. p. 403.*

IV

Suet. Aug. 42 cum venalicias et lanistarum familias peregrinosque omnes exceptis medicis et praeceptoribus partimque servitiorum urbem expulisset [*Augustus*]

39. *Suidas p. 1093 B.* Φιλόξενος Ἀλεξανδρεὺς γραμματικός, ὃς ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ, περὶ μονοσυλλάβων ῥημάτων, περὶ σημείων τῶν ἐν τῇ Ἰλιάδι, περὶ τῶν εἰς μι

ληγόντων ῥημάτων, περὶ διπλασιασμοῦ, περὶ μέτρων, περὶ τῆς τῶν Συρακουσίων διαλέκτου, περὶ Ἑλληνισμοῦ ς, περὶ 5 συζυγιῶν, περὶ γλωσσῶν ε', περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ γλωσσῶν, περὶ τῆς Λακωνίων διαλέκτου, περὶ τῆς Ἰάδος διαλέκτου καὶ τῶν λοιπῶν. *Philoxenus extremis liberae reipublicae temporibus et ineunte Augustea aetate vixisse optimo iure creditur* (Reitzenstein, *Gesch. d. Griech. Etym.* p. 180. *M. Terr. Varr. und Ioh. v. Euch.* p. 87). quod autem Kleist (*de Philox. gramm. Alex. studiis etymol. Gryphisw.* 1865 p. 8) contendit librum eius περὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου a Suida omissum (cf. Schmidt, *Philol.* 4, 630) ante Varronis libros *De lingua Latina*, in quibus nullum illius vestigium extat, scriptum non esse, praesertim cum Philoxenus Romae docuerit (Hillscher p. 371 adn. 4 Kleistii sententiam imperfectam referens refutare sibi videtur, eique adsentitur Susemihl 2, 226 adn. 21^b), ratione prorsus non caret, nisi quod operis Varroniani XIX libros desideramus, ac Varro ibi novam Philoxeni vocum enodandarum doctrinam cognitam habuisse videtur (cf. Reitzenstein, *Gesch. d. Gr. Et.* p. 186), quam ex recentiore quodam illius scripto percipere potuit. fragmenta infra p. 443 sq.

40. Suidas p. 288 B. Δίδυμος Διδύμου ταριχοπώλου, γραμματικὸς Ἀριστάρχειος, Ἀλεξανδρεὺς, γεγονὼς ἐπὶ Ἀντωνίου καὶ Κικέρωνος καὶ ἕως Αὐγούστου, Χαλκέντερος κληθεὶς διὰ τὴν περὶ τὰ βιβλία ἐπιμονήν· φασὶ γὰρ αὐτὸν συγγεγραφέναι ὑπὲρ τὰ τρισχίλια καὶ πεντακόσια βιβλία. id. p. 531 συνήκμαζε δὲ αὐτῷ [*Iubae regi*] Δίδυμος ὁ Χαλκέντερος. *Didymum Romae docuisse certum testimonium deest; quod enim Schmidt (de Didymo Chalc. p. 2) in glossa, qua Suidas Didymum iuniorē grammaticam Romae docuisse tradit, offendens eandem ad Didymum maiorem refert, id arbitrarium est. cum tamen Ciceronem constet in libris περὶ τῆς Κικέρωνος πολιτείας a Didymo vituperatum esse (Amm. Marc. 22, 16, 16. Suidas s. v. Τράγκυλλος), inde hunc saltem in Italia, verisimilius in ipsa Roma fuisse perspicitur. nam sine causa suspicatus est Cohn, Didymi scriptum in Ciceronem ad Claudium Didymum pertinere (Pauly-Wiss. RE 5, 471. 473); cf. etiam Gudeman p. 52 adn. 1.*

41. Suidas p. 140 B. Ἀπίων ὁ Πλειστονίκου — ἐπαίδευσε δὲ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος καὶ Κλαυδίου ἐν Ῥώμῃ. ἦν δὲ διάδοχος Θέωνος τοῦ γραμματικοῦ. *Theonem Alexandriae, non Romae docuisse ex istis verbis non nulli iniuria, ut ego sentio, effecerunt; cf. Susemihl 2, 186 adn. 207. Theo*

Isidorus, Halieuticis aetate supra fuisse videtur Hilacher p. 363. univ. et cf. C. Giese, de Theone gramm. eiusque reliquiis Monasterii 1567. Susemihl 2, 215 sq.

42. *Suidas p. 481 B. Ἡρακλέων Αἰγύπτιος. ἐπὶ κώμῃς Τιμόστῳ ὄντι ἐπὶ τῇ Ἡρακλέους πόλει γραμματικός· ἐπαίδευσεν δὲ ἐν Ῥώμῃ. ἔγραψεν ἐπόμενμα εἰς Ὅμηρον κατὰ ἑσπερίαν καὶ εἰς τοὺς ἰερανοὺς. περὶ τῶν παρ' Ὀμήρῳ προστακτικῶν ὁημάτων. Schol. B Π. 21. 581 φησὶν Ἡρακλέων ἐν Ῥώμῃ τοῦτο τεθεῖσθαι. Augusti aetate coniunctus fuisse existimatur. cf. Diels, Doxogr. p. 91 adn. 2. Susemihl 2, 20 sq.*

43. *Suidas p. 169 B. Ἀριστόνικος Ἀλεξανδρεὺς γραμματικός ἔγραψε περὶ τῶν σημείων τῶν ἐν τῇ θεογονίᾳ Ἡσιόδου καὶ τῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, ἀσυντάκτων ἡνομήτων βιβλία 5. Strabo 1, 38 Ἀριστόνικος — ὁ καὶ ἡμῶς γραμματικός. cf. test. 44.*

44. *Suidas p. 906 B. Πτολεμαῖος ὁ Ἀριστονίκου τοῦ γραμματικοῦ πατήρ, καὶ αὐτὸς γραμματικός· ἄμφω δὲ ἐπεδείκνυντο ἐν Ῥώμῃ. τὰ ὁμοίως εἰρημένα τοῖς τραγικοῖς, εἰς Ὅμηρον βιβλία ν', τὰ παρὰ τῷ ποιητῇ ξένως ἱστορημένα, τὰ περὶ Μουσῶν καὶ Νηρηίδων. cum apud Athen. 11, 481^d. Schol. A Π. 4, 423 Ptolemaeus filius, non patre Aristonici appelletur, Suidam eos permutavisse concedendum est (Susemihl 2, 215 adn. 386. Cohn, Pauly-Wiss. RE 2, 964/17). uterque Augustea aetate Romae docuit (cf. Strabo test. 43).*

45. *Suidas p. 906 B. Πτολεμαῖος ὁ Ἀσκαλωνίτης γραμματικός, ὃς ἐπαίδευσεν ἐν Ῥώμῃ, ἔγραψε προσωδίαν Ὀμηρικὴν, περὶ Ἑλληνισμοῦ ἦτοι ὀρθοεπειας βιβλία ιε', περὶ μέτρων, περὶ τῆς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ Ἀριστάρχου διορθώσεως, περὶ διαφορᾶς λέξεων καὶ ἕτερα γραμματικά. etsi de Ptolemaei aetate nihil traditum est, praeter testimonium Stephani Byzantii, qui cum Aristarchi γνώριμον appellat, aliis tamen indiciis ille ad Augusti tempora pertinere videtur. cf. Susemihl 2, 156 sq. et adn. 57. aliter Blau, de Aristarchi discipulis (Ienae 1883) p. 25 sq. cf. M Baege, de Ptolemaeo Ascal. (Hal. Sax. 1882).*

46. *Suidas p. 1050 B. Τυραννίων ὁ νεώτερος Φοῖνιξ πατὴρ Ἀρτεμιδώρου, μαθητὴς Τυραννίωνος τοῦ πρεσβυτέρου· διὸ καὶ ὠνομάσθη Τυραννίων, πρότερον καλούμενος*

Διοκλῆς. αἰχμάλωτος δὲ γενόμενος καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ πολέμου Ἀντωνίου καὶ Καίσαρος ὑπὸ τινος Δύμαντος ὠνή- 5
θη, τοῦ Καίσαρος ὄντος ἀπελευθέρου, εἶτα ἐδωρήθη Τερεν-
τίᾳ τῇ τοῦ Κικέρωνος γυναικί. ἐλευθερωθεὶς δὲ ὑπ' αὐτῆς
ἐσοφίστευσεν ἐν Ῥώμῃ. *libri qui deinde a Suida Tyrannioni
adsignantur, magna ex parte ab eo abiudicandi et Tyrannioni
seniori vindicandi sunt. cf. Planer, de Tyrann. gramm. p. 7 sq. et
Susemihl 2, 182 sq. de aetate eius cf. praesertim Susemihl 2, 181
adn. 186.*

47. Suidas p. 8 B. Ἀβρων Φρύξ ἢ Ῥόδιος γραμματι-
κός, μαθητὴς Τρύφωνος, σοφιστεύσας ἐν Ῥώμῃ, γεγονώς δὲ
ἐκ δούλων, ὥς φησιν Ἑρμιππος. *de aetate Tryphonis Sui-
das p. 1048 B. Τρύφων Ἀμμωνίου Ἀλεξανδρεὺς γραμματι-
κός καὶ ποιητὴς γεγονώς κατὰ τοὺς Ἀνγούστου χρόνους
καὶ πρότερον. cf. Graefenhan, de Tryph. Alex. p. 3 sq.
Tryphonis igitur discipulus extrema Augusti imperatoris aetate
clarus extitit. cf. Susemihl 2, 213 adn. 375.*

48. Suidas p. 480 B. Ἡρακλείδης Ποντικός — ἤκου-
σεν Ἀπερος τοῦ Ἀριστάρχου μαθητοῦ εὐδοκιμοῦντος κατὰ
τὴν Ῥώμην πολλά τε τὸν Δίδυμον διασύροντος — εἰς Ῥώ-
μην δὲ κομίσας καὶ τοῦ Ἀπερος καταφανεὶς κατέμεινε
σχολαρχῶν ἐν αὐτῇ ἐπὶ Κλαυδίου καὶ Νέρωνος. *et tempora 5
et nomen huius grammatici Didymi obtrectatoris satis confusa
sunt. verba τοῦ Ἀριστ. μαθ. sine dubio emendationis aut ex-
purgationis egent. cf. Blau, de Aristarchi discipulis p. 3. Cohn,
Pauly-Wiss. RE 1, 2697/6.*

2 Ἀπερως codd. Ἀπερος (i. e. Apri) vg. Ἀσπερος Bergk Ἀντέ-
ρωτος Westermann Ἀπίωνος Hertz, Rh. Mus. 17, 584

*ignotus paedagogus Gaii filii Augusti memoratur a Suet.
Aug. 67. de Seleuco cf. infra p. 450. ceterum alii cognatis arti-
bus nobiles viri Romae Augusto regnante fuerunt, ut Diodorus,
Dionysius Halicarnassensis, Strabo Iuba (cf. p. 451) Timagenes,
Asinius Pollio Trallianus.*

49. Suet. de gramm. 16 Q. Caecilius Epirota Tus-
culi natus libertus Attici equitis Romani, ad quem sunt
Ciceronis epistulae, cum filiam patroni nuptam M. Agrip-
pae doceret, suspectus in ea et ob hoc remotus, ad Cor-
nelium Gallum se contulit vixitque una familiarissime, 6

quod ipsi Gallo inter gravissima crimina ab Augusto obicitur. post deinde damnationem mortemque Galli [a. 728/26 vel 727/27] scholam aperuit, sed ita ut paucis et tantum adulescentibus praeciperet, praetextato nemini, nisi si
 10 cuius parenti hoc officium negare non posset. primus dicitur latine ex tempore disputasse primusque Vergilium et alios poetas novos praelegere coepisse, quod etiam Domiti Marsi versiculus indicat [*FPR 2 B.*]: 'Epirota tenellorum nutricula vatum.' *familiaritas cum Gallo* (nato a. 685/69 vel 684/70) ut putemus facit *Caecilium huius aequalem fuisse, fortasse aliquanto maiorem, si quidem filiam Attici instituit. de eius opera in docendo cf. Graefenhan, Gesch. d. class. Phil. 2, 333. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 114 (cui sine ulla causa adversatur Steup, de Probis gramm. p. 5 adn. 4).*

2 Attici Beroaldus: Satti (Satti Leid.) vel Sacti ad — epistulae secl. Reifferscheid, sed cf. eundem, *Rh. Mus.* 15, 610 (*Suet. Tib.* 7) 7 obicitur *Vindob. obiic. rell. vg.* 11 Virgilium *codd. praeter Vindob. Gudian.* 13 et epirota (epyr-epirr-) *codd. et del. Pontanus*

50. *Suet. de gramm.* 17 M. Verrius Flaccus libertinus docendi genere maxime inclaruit. namque ad exercitanda discentium ingenia aequales inter se committere solebat, proposita non solum materia quam scriberent sed
 5 et praemio quod victor auferret. id erat liber aliquis antiquus, pulcher aut rarior. quare ab Augusto quoque nepotibus eius praeceptor electus transiit in Palatium cum tota schola, verum ut ne quem amplius posthac discipulum reciperet, docuitque in atrio Catulinae domus, quae
 10 pars Palatii tunc erat, et centena sestertia in annum accepit. *Gaii et Lucii, Augusti nepotum, vitae fines sunt 734/20—757/4 et 737/17—755/2. de Verrio vd. p. 509sq.*

1 M. *Vindob. m. 1 ut vid., om. rell.* 2 excitanda *Reifferscheid* 8 ne quem *Vindob. Ottob. neque (neq; Vatic.) rell.*

51. *Suet. de gramm.* 18 L. Crassicius — in pergula docuit —. sed cum doceret iam multos ac nobiles, in his Iulum Antonium triumviri filium [*natum circa a. 710/44*], ut Verrio quoque Flacco compararetur, dimissa repente
 5 *schola transiit ad Q. Sexti philosophi sectam. alia de eo p. 523sq.*

1 percula *Vindob. Ottob. parcula rell.* 2 et doceret (et edoc. *Vindob. doc. sine et Ottob.*) *codd., unde edoceret vg. cf. Ihm, Rh. Mus. 61, 550 adn. 1; lacunam post cum sign. Reifferscheid* 3 Iulium *plerique codd.* 5 ad Q.] atque *Ottob.* atque post Q. *nonnulli codd.*

52. *Suet. de gramm. 9* L. Orbilius Pupillus — reliquit filium Orbilium et ipsum grammaticum professorem.

2 Orbilium f. *Ottob. Orb. secl. Reiff.*

53. *Suet. de gramm. 19* Scribonius Aphrodisius — docuit quo Verrius tempore. *de eo vd. p. 524 sq.*

54. *Suet. de gramm. 20* C. Iulius Hyginus — plurimos docuit. *fragmenta p. 527 sq.*

55. *Suet. de gramm. 21* extremum *Augusteae aetatis* C. Melissum *professorem memorat, de quo p. 537 sq.*

B. DE BIBLIOTHECIS

cf. Dziatzko, Beitr. z. Kenntn. d. antik. Buchw. (1892) p. 17 sq. Pauly-Wiss. RE 3, 415 sq. Ihm, Centralbl. f. Bibliotheksw. 10 (1893) p. 513 sq. O Hirschfeld, die kaiserl. Verwaltungsbeamten (Berlin 1905) p. 298 sq.

I. PRIVATIS

1. *Plin. n. h. 35, 7* tabulina codicibus implebantur et monimentis rerum in magistratu gestarum. *Fest. p. 356^b, 33* tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis <reponendis eum destinaverant>. *item Paul. p. 357, 12. cf. Vitruv. 6, 4.*

2. *Plut. Aem. Paul. 28* μόνα τὰ βιβλία τοῦ βασιλέως [*Persae Macedonis*] φιλογραματοῦσι τοῖς υἱέσιν ἐπέτρεψεν ἐξελέσθαι [*a. 587/167*]. *Isid. or. 6, 5, 1* Romam primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus Perse Macedonum rege devicto. *item Petr. Diac. CGK IV 333, 11.*

3. *Strabo 13, 608* ἐκ δὲ τῆς Σκήψεως οἱ τε Σωκρατικοὶ γέγονασιν Ἑραστος καὶ Κορίσκος καὶ ὁ τοῦ Κορίσκου

υἱὸς Νηλεύς, ἀνὴρ καὶ Ἀριστοτέλους ἡκροαμένος καὶ Θεο-
 φράστου, διαδεδεγμένος δὲ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοφράστου,
 5 ἐν ᾗ ἦν καὶ ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους· ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης τὴν
 ἑαυτοῦ Θεοφράστῳ παρέδωκεν —. Θεόφραστος δὲ Νηλεῖ
 παρέδωκεν· ὁ δ' εἰς Σκῆψιν κομίσας τοῖς μετ' αὐτὸν παρέ-
 δωκεν, ἰδιώταις ἀνθρώποις, οἳ κατάκλειστα εἶχον τὰ βιβλία
 οὐδ' ἐπιμελῶς κείμενα· ἐπειδὴ δὲ ἤσθοντο τὴν σπουδὴν
 10 τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων ὑφ' οἷς ἦν ἡ πόλις, ζητούντων
 βιβλία εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἐν Περγᾶμῳ βιβλιοθήκης,
 κατὰ γῆς ἔκρυψαν ἐν διώρυγί τινι· ὑπὸ δὲ νοτίας καὶ ση-
 τῶν κακωθέντα ὁπὲ ποτε ἀπέδοντο οἱ ἀπὸ τοῦ γένους
 Ἀπελλικῶντι τῷ Τηίῳ πολλῶν ἀργυρίων τὰ τε Ἀριστοτέλους
 15 καὶ τὰ τοῦ Θεοφράστου βιβλία· ἦν δὲ ὁ Ἀπελλικῶν φιλό-
 βιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος· διὸ καὶ ζητῶν ἐπανόρθωσιν
 τῶν διαβρωμάτων εἰς ἀντίγραφα καινὰ μετήνεγκε τὴν γρα-
 φὴν ἀναπληρῶν οὐκ εὖ, καὶ ἐξέδωκεν ἀμαρτάδων πλήρη τὰ
 βιβλία. — πολὺ δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Ῥώμη προσελάβετο·
 20 εὐθύς γάρ μετὰ τὴν Ἀπελλικῶντος τελευτὴν Σύλλας
 ἤρε τὴν Ἀπελλικῶντος βιβλιοθήκην ὃ τὰς Ἀθήνας ἐλὼν
 [a. 668/86], δεῦρο δὲ κομισθεῖσαν Τυραννίων τε ὁ γραμ-
 ματικὸς διεχειρίσατο φιλαριστοτέλης ὢν, θεραπεύσας τὸν
 ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης, καὶ βιβλιοπῶλαι τινες γραφεῦσι φανύ-
 25 λοις χρώμενοι καὶ οὐκ ἀντιβάλλοντες, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν
 ἄλλων συμβαίνει τῶν εἰς πρᾶσιν γραφομένων βιβλίων καὶ
 ἐνθάδε καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. *Plut. Sulla* 26 ἐξεῖλεν ἑαυτῷ
 τὴν Ἀπελλικῶντος τοῦ Τηίου βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ τὰ πλεῖστα
 τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλίων ἦν, οὕπω τότε
 30 σαφῶς γνωριζόμενα τοῖς πολλοῖς. λέγεται δὲ κομισθείσης
 αὐτῆς εἰς Ῥώμην Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσα-
 σθαι τὰ πολλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπό-
 ρήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι καὶ ἀναγράψαι
 τοὺς νῦν φερομένους πλινθας etc. *eadem fere tradit Plutar-*
 35 *cho auctore allato Suidas s. v. Σύλλας. v. 23 τὸν ἐπὶ τῆς βιβλιο-*
θήκης Cornelius Epicadus esse videtur Hillschero (p. 363. adn. 8).

4. *Cic. de fin.* 3, 7 in Tusculano cum essem vellemque
 e bibliotheca pueri Luculli quibusdam libris uti, veni
 in eius villam, ut eos ipse, ut solebam, depromerem. quo

cum venissem, M. Catonem, quem ibi esse nescieram, vidi in bibliotheca sedentem, multis circumfusus Stoicorum 5 libris. *Isid. or. 6, 5, 1* deinde [*post Aemilium Paulum Romam librorum copiam advexit*] Lucullus e Pontica praeda [*a. 684/70*]. *item Petr. Diac. CGK IV 333, 13. Plut. Lucull. 42* σπουδῆς δ' ἄξια καὶ λόγου τὰ περὶ τὴν τῶν βιβλίων κατασκευήν. καὶ γὰρ πολλὰ καὶ γεγραμμένα κα- 10 λῶς συνῆγεν, ἥ τε χρῆσις ἦν φιλοτιμοτέρα τῆς κτήσεως, ἀνειμένων πᾶσι τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν περὶ αὐτὰς περιπάτων καὶ σχολαστηρίων ἀκωλύτως ὑποδεχομένων τοὺς Ἕλληνας ὥσπερ εἰς Μουσῶν τι καταγώγιον ἐκεῖσε φοιτῶν- 15 τας καὶ συνδιημερεύοντας ἀλλήλοις ἀπὸ τῶν ἄλλων χρεῖων ἀσμένως ἀποτρέχοντας.

5. *de bibliotheca Tyrannionis maioris cf. supra De lud. litt. test. 26.*

6. *Gell. 3, 10, 17* tum ibi [*in primo Hebdomadum Varro*] addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse et ad eum diem septuaginta hebdomadas librorum conscripsisse, ex quibus aliquam- 5 multos, cum proscriptus esset, direptis bibliothecis suis non comparuisse. *cf. id. 14, 7, 3.*

7. *Cic. ad Att. 1, 10, 4* [*a. 687/67*] bibliothecam tuam cave cuiquam despondeas, quamvis acrem amatorem inveneris. *id. ibid. 4, 14, 1* [*a. 700/54*] velim domum ad te scribas, ut mihi tui libri pateant non secus ac si ipse adesses, cum ceteri tum Varronis. *cf. ibid. 13, 31, 2. 32, 2 5 et praesertim 1, 4, 3.*

8. *Cic. de div. 2, 8* in bibliotheca, quae in Lycio est, adsedimus. *Lycium gymnasium erat Tusculani, de quo cf. id. ad Att. 1, 4, 3. 10, 3. 4. 11, 3. de div. 1, 8. id. ad Att. 1, 7* [*Romae a. 687/67*] tu velim ea, quae nobis emisse et parasse scribis, des operam ut quam primum 5 habeamus, et velim cogites id quod mihi pollicitus es, quem ad modum bibliothecam [*Tusculani*] nobis conficere possis. *id. ibid. 2, 1, 12* [*Romae a. 694/60*] Paetus — omnes libros, quos frater suus [*Ser. Claudius*] reliquisset, mihi donavit.

10 hoc illius munus in tua diligentia positum est. si me
amas, cura ut conserventur et ad me perferantur; hoc
mihi nihil potest esse gratius. et cum Graecos tum vero
diligenter Latinos ut conserves velim. *id. ad fam. 16, 20*
[*ad Tironem*] libros compone, indicem. *id. ad Att. 2, 6, 1*
15 [*Anti a. 695/59*] libris me delecto, quorum habeo Anti
festivam copiam. *id. ibid. 4, 4^a, 1* [*in Antiati a. 698/56*]
perbelle feceris, si ad nos veneris. offendes designationem
Tyrannionis mirificam librorum meorum [bibliothecam],
quorum reliquiae multo meliores sunt, quam putaram. et
20 velim mihi mittas de tuis librariolis duos aliquos, quibus
Tyrannio utatur glutinatoribus, ad cetera administris, iis-
que imperes, ut sumant membranulam, ex qua indices
fiant, quos vos Graeci, ut opinor, *σλλύβους* appellatis.
id. ibid. 4, 8, 2 [*Anti a. 698/56*] postea vero quam Tyrannio
25 mihi libros disposuit, mens addita videtur meis aedibus.
qua quidem in re mirifica opera Dionysi et Menophili
tui fuit. nihil venustius quam illa tua pegmata, post-
quam mi sillybis libros illustrarunt. *id. ibid. 4, 5, 3*
[*in Antiati a. 698/56*] bibliothecam mihi tui pinxerunt con-
30 structione et sillybis. eos velim laudes. *aliam bibliothecam in*
Cumano fuisse perspicitur ex epist. ad Q. fr. 2, 12. 3, 5 et 6, 1.

9. *Cic. ad Q. fr. 3, 4, 5* [*a. 700/54*] de bibliotheca
tua Graeca supplenda, libris commutandis, Latinis com-
parandis, valde velim ista confici, praesertim cum ad meum
quoque usum spectent; sed ego mihi ipsi ista per quem
agam, non habeo, neque enim venalia sunt, quae quidem
placeant, et confici nisi per hominem et peritum et dili-
gentem non possunt. Chrysippo tamen imperabo et cum
Tyrannione loquar. *cf. id. ibid. 3, 6, 6.*

10. *Cic. Att. 4, 10, 1* [*in Cumano a. 699/55*] ego hic
pascor bibliotheca Fausti. *fortasse haec nulla alia est*
nisi Apellicontis et Sullae (test. 3) *ad huius filium Faustum*
delata hereditate. *cf. quae Boot ad hunc l. adnotavit.*

11. *Suet. vit. Verg. p. 66 R.* eius [*Vergilii*] biblio-
theca non minus aliis doctis patebat quam sibi.

privatas bibliothecas iam inde ab aetate Ciceronis litterati ac divites homines fere omnes habuerunt. eadem in provinciis ipsis non deerant (cf. Polyb. 12, 27), atque una fortasse Dertonae (CIL V 7376 a. 732/22) erat, altera certo Smyrnae (Strabo 14, 646) et Athenis (Athen. 5, 207^e. CIA II 468. 478. 482).

II. PUBLICIS

12. *Suet. Iul. 44* destinabat — bibliothecas Graecas Latinasque quas maximas posset publicare data Marco Varroni cura comparandarum ac digerendarum. *Isid. or. 6, 5, 1* Caesar dedit Marco Varroni negotium quam maximae bibliothecae construendae. *item Petr. Diac. CGK IV 333, 13. cf. Tac. de orat. 21. Caesaris consilium ob eius repentinum interitum peractum non est.*

13. *Isid. or. 6, 5, 2* primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio [*Libertatis*] quod de manubiis magnificentissimum instruxerat. *cf. Petr. Diac. ibid., qui Publius pro Pollio habet. Plin. n. h. 7, 115* M. Varronis in bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romae est, unius viventis posita imago est. *id. ibid. 35, 9 sq.* non est praetereundum et novicium inventum, si quidem icones ex auro argentove aut certe ex aere in bibliothecis dicantur illis, quorum immortales animae in locis iisdem locuntur, quin immo etiam quae non sunt finguntur, pariuntque desideria non traditos vultus, sicut in Homero evenit. — Asini Pollionis hoc Romae inventum, qui primus bibliothecam dicendo ingenia hominum rem publicam fecit [a. 715/39]. *cf. Ovid. trist. 3, 1, 71 sq. Suet. Aug. 29. de imaginibus, quae bibliothecam exornabant, cf. Plin. n. h. 36, 23 sq. Suet. Calig. 34. de loco ubi ea sita fuerit cf. Ihm l. c. p. 515, 10.*

9 icones *Detlefsen*: non

14. *Suet. Aug. 29* templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a deo haruspices pronuntiarant; addidit porticus cum

bibliotheca Latina Graecaque [a. 726/28]. *Cass.*
 5 *Dio* 53, 1 τό τε Ἀπολλώνιον τὸ ἐν τῷ Παλατίῳ καὶ τὸ
 τεμένισμα τὸ περὶ αὐτό, τάς τε ἀποθήκας τῶν βιβλίων
 ἐξεποίησε καὶ καθιέρωσε. cf. *Ovid. trist.* 3, 1, 60 sq. *Schol.*
Iuven. 1, 128. *Fronto* p. 68 N. *Tac. ann.* 2, 37. *incertius*
Ps-Acro Hor ep. 1, 3, 17 (cf. *Serv. buc.* 4, 10). *Suet. Iul.* 56
 10 in epistula, quam brevem admodum ac simplicem ad Pompeium
 Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat [*Augustus*],
 misit. *vd. de Macro* p. 525. *Suet. de gramm.* 20 C. Iulius
 Hyginus — praefuit Palatinae bibliothecae. *verum nomen*
bibliotheca Apollinis vel templi Apollinis statuit Ihm (*ibid.*
p. 517. 525) *ex CIL VI* 5188. 5189. 5191. 5884. *alia de*
historia bibliothecae, quae saeculo IV p. Ch. n. conflagravit (*Amm.*
Marc. 23, 3, 3), *congressit Ihm* p. 517.

15. *Cass. Dio* 49, 43, 8 ἐπειδὴ τε οἱ Δελμάται παντε-
 λῶς ἐκεχέροντο, τάς τε στοὰς ἀπὸ τῶν λαφύρων αὐτῶν
 καὶ τὰς ἀποθήκας τῶν βιβλίων τὰς Ὀκταουιανὰς
 ἐπὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κληθείσας κατεσκεύασεν. *annus signi-*
ficatur 721/33, quam tamen falsam esse notationem ac post mortem
Marcelli deducendam (a. 731/23), *Becker ex Plut. Marc.* 30
vidit (*Topogr.* p. 610 sq. cf. *Ihm* p. 518). *Suet. de gramm.* 21
 C. Melissus — [*Augusto*] delegante curam ordinandarum
 bibliothecarum in Octaviae porticu suscepit. *de Melisso*
cf. p. 537. *ceterum cf. Suet. Aug.* 29. *Ovid. ars am.* 3, 391.
trist. 3, 1, 69 sq. *de vero nomine bibliotheca porticus Octaviae*
Ihm p. 526. *de bibliothecae fortuna Cass. Dio* 56, 24 *et denuo*
Ihm p. 518.

GRAMMATICAE PRIMORDIA

LITTERATURA

APPIUS CLAUDIUS CAECUS

censor 442/312, cos. 447/307 et 458/296

TESTIMONIA

1. *Pompon. dig. 1, 2, 2, 36* idem Appius Claudius — r litteram invenit, ut pro Valesiis Valerii essent et pro Fusiis Furii.

Cic. ad fam. 9, 21, 2 princeps L. Papirius Mugillanus, qui censor cum L. Sempronio Atriatino [a. 312/442] fuit —. sed tum Papisii dicebamini. post hunc XIII fuerunt sella curuli ante L. Papirium Crassum, qui primum Papisius est vocari desitus [*praet. et dict. a. 414/340*]. *cf. Quint. 1, 4, 13.*

horum testimoniorum fidem in dubium revocare voluit Jordan, Krit. Beitr. z. Gesch. d. Lat. Spr. (Berlin. 1879) p. 155; sed cf. Cichorius, Leipz. Stud. 9 (1886) p. 175 sq. (Unger, Fleck. Jahrb. 143. 1891 p. 302) et Meyer, Zeitschr. f. öst. Gymn. 31 (1880) p. 121. de s littera pro r inter vocales posita cf. etiam Varro de l. L. 7, 26. 27 et infra passim. Paul. Fest. p. 9, 2. 15, 3. 23, 17. 68, 13. 121, 1. 264, 6. Fest. p. 213^a, 11. Quint. 1, 4, 13. Fronto p. 213 N. CGL V 25, 15. 73, 10. 108, 1.

2. *Mart. Cap. 3, 261* z idcirco Appius Claudius detestatur, quod dentes mortui dum exprimitur imitatur. *Anecd. H. p. 308, 12* z vero idcirco — imitatur.

z littera invenitur antiquitus in carmine saliarum et in nummis. utrum postea etiam Andronicus et Naevius ea usi sint an non, ambigitur (Mar. Vict. p. 8, 12; cf. Ritschl op. 4, 150, a quo dissentiunt Mueller Baehrens Schoell. vd. ad Accium fr. 26). ceteroqui cf. Sp. Carvil. test. 1.

2 morituri coni. Buecheler dentis morsus Mommsen

Q. FABIVS PICTOR

Liv. 1, 44, 2 scriptorum antiquissimus Fabius Pictor

EX HISTORIIS

[*HRF 1 Peter*]

Mar. Vict. p. 23, 14 = Cinc. Aliment. fragm.

L. CINCIUS ALIMENTVS

*praetor a. 543/211, anno insequenti pro praetore
in Siciliam missus est*

EX HISTORIIS

[*HRF 1 Peter*]

repertores litterarum Cadmus ex Phoenice in Graeciam
et Euander ad nos transtulerunt a b c d e [h] i k <l> m n
o p [q] r s t <u> litteras numero XVI. postea quasdam
a Palamede et alias a Simonide adiectas implesse nume-
rum XXIV [in comoedia scriptum erat ellum; non recte
vos fecistis illum; est enim 'en illum'] grammatici, prae-
terea Demetrius Phalereus, Hermocrates, ex nostris autem
Cincius Fabius [*fr. 1*] Gellius [*fr. 2*] tradiderunt. ex qui-
bus Cincius paucis inquit commutatis, ut ad linguam
nostram pervenirent. eas namque Cadmus ex Phoenice
in Graeciam, inde ad nos Euander transtulerunt.

Mar. Vict. p. 23, 14 repertores — transtulerunt. cf. Victor. p. 194, 11. Varro infra. quin Cincius una cum duobus rerum scriptoribus laudatus antiquus ille historiae auctor, non recentior grammaticus sit, ego non dubito. cf. Gell. infra fr. 1 et Peter, vet. hist. Rom. rell. pp. CI 40. aliter Hertz, de L. Cinciis p. 81 sq.

1 rep. litt. ex marg. inlata esse coni. Schady 2 h secl. l add. edit. princ. 3 q secl. u add. Vossius 5—6 in—illum secl. Hertz. ea quae de Graecis grammaticis leguntur perturbata sunt; nam Hermocratem inter grammaticos rettulit Varro infra 11 unde: em. Schady

SP. CARVILIUS

de eius aetate ac doctrina cf. De lud. litt. test. 2

TESTIMONIA

1. *Plut. quaest. R. 54* τὸ κ πρὸς τὸ γ συγγένειαν ἔχει παρ' αὐτοῖς [*Romanis*]. ὁψὲ γὰρ ἐχρήσαντο τῷ γάμμα Καρβιλίου Σπορίου προσεξευρόντος. *Ter. Scaur. p. 15, 16* a Spurio Carvilio novam formam G litterae propositam

haec indicia a titulis confirmantur, qui G litteram ante Carvili aetatem non praebent. quod autem Jordan (ibid. 157 sq.) hanc scripturae mutationem eidem, qui Z e litteris Latinis abstulit, Appio Claudio vindicare voluit, hoc necessarium non est. cf. L Havet, Rev. de phil. 2 (1878) p. 15 sq. praeterea Ritschl, op. 4, 226 sq. Goetz, Pauly-Wiss. RE 3, 1629/5.

4 Carvilio *Schneider*: corrutio em. carr. *Bern.* caruttio *Pal.* novae *Bern.* propositam scripsi: praep-codd. positam *Keil*

DUBIUM

1^a. *Isid. or. 1, 4, 12* k litteram Salvius ludimagister primus Latinis adiecit, ut in sono discrimen faceret duarum litterarum c et q. quae ideo supervacua dicitur, quia exceptis Kalendis supervacua iudicatur; per c enim universa exprimimus. *Petr. Diac. CGK IV 334, 22* sane litteram k Salvius magister primus Romanis adiecit, ut in sono duarum discretionem faceret b et q; quod ideo supervacue dicantur quod exceptis Kalendis superflua videantur.

sub nomine Salvii magistri vel Salustii, ut in Gu. 1 et suprascr. in Gu. 2 legitur, Carvili nomen latere puto, quippe qui G non K, ut perverse Isidorus tradit, Latinis litteris adiecerit; G enim solum ex antiquissimis gutturis elementis evanuit, ut, non aliter atque apud Etruscos, C litterae locum daret. adde eandem utriusque auctoris Salvii Salustiive et Carvili professionem docendi et de nomine 'Salustius' cf. supra 'Caruttius' Pal. cod. Scauri.

Ritschl (op. 4, 228) u etiam litteram pro o, i pro e in declinatum terminationibus a Carvilio primum positas esse coniecit. cf. Ribbeck, Fleck. Jahrb. 75, 312.

Q. ENNIUS

natus Rudiis a. 515/239 Romam cum Catone quaestore a. 550/204 venit, ubi Latina lingua docuit (De lud. litt. 1); postea cum M. Fulvio Nobiliore in Aetolia militavit, a cuius filio Quinto civitate a. 570/184 donatus est. mortuus est a. 585/169

TESTIMONIA

1. *Suet. de gramm. 1* = *Enn. gramm. test. 1*

2. *Fest. p. 293^a, 30* nulla tunc [*antiquitus*] geminabatur littera in scribendo. quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, ut pote Graecus Graeco more usus, quod illi aequae scribentes ac legentes duplicabant mutas, semi-
5 <vocales et liquidas>.

cf. Paul. Fest. p. 6, 7. 19, 3. 23, 13. Fest. p. 158^a, 6 <mutas et sem>ivocales <antiqui non duplicabant in sc>ribendo, aut <. . . . et ita primum Ennium scrip>sisse, in eo <. . . . . a quo littera . . . > duplicata sit <primum>. *id. p. 355^a, 1* torum, ut significet torridum, aridum, per unum quidem r antiqua consuetudine scribitur, sed quasi per duo r scribatur pronuntiari oportet. nam antiqui nec mutas nec semivocales litteras geminabant, ut fit in Ennio Arrio Annio. *cf. Brause, libror. de discipl. augur. rell. fr. 22* (= Varro de l. L. 5, 21). de hoc litteraturae invento, quod nos in peculiari libro ab Ennio explicatum esse vix credimus (*cf. supra test. 1*), aequae ac de introductione hexametri versus in litteras Latinas (*cf. Isid. or. 1, 38, 6. Cic. de leg. 2, 68. At. Fort. p. 284, 7 K.*) et de iis quae in metris ab eo novata sunt *cf. praesertim Skutsch, Pauly-Wiss. RE 5, 2620 sq. 2627.*

3. *Isid. or. 1, 21, 1* (ex *Suet. περὶ σημελῶν*) vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit.

cum haec certo a Suetonio repetenda sint (*L Traube, Arch. f. Stenogr. 53. 1901 p. 199*), quin Ennius poeta hic denotetur vix dubitare licet. de vulgaribus notis (= litteris singularibus?) *cf. Weinberger, Arch. f. Stenogr. 54 (1902) p. 204 sq. Philol. 63 (1904) p. 635 sq. Skutsch, ibid. 2627.*

Ennii veriloquia vd. infra p. 7

P. CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS

natus 569/185 (*cf. Roth, Rh. Mus. 12, 183*), cos 607/147 et 620/134, censor 612/142, mortuus 625/129

TESTIMONIA

1. *Fest. p. 273^a, 7* rederguisse per e litteram Scipio Africanus Pauli filius dicitur enuntiasse, ut idem etiam pertisum. cuius meminit Lucilius, cum ait [963 *Ma.*]:

quo facetior videare et scire plus quam ceteri,
* pertisum hominem non pertaesum dicere† ferum nam genus.

id. p. 217^b, 4 <perti>sum di<xerunt antiqui pro pertaesum
 . . . . .> qui Paul<. . . . .>.
Paul. Fest. p. 216, 5 pertisum pro pertaesum dixerunt. *Cic. orat. 159* ex quo quidam pertisum etiam volunt, quod eadem consuetudo non probavit. *cf. Paul. Fest. p. 81, 7 et Ribbeck, Fleck. Jahrb. 75, 322.*

1 redarguisse   5 hominum — humanum genus *Marx*
 aerumnāst opus *Lachmann*

2. *Quint. 1, 7, 25* quid dicam vortices et vorsus ceteraque in eundem modum, quae primus Scipio Africanus in e litteram secundam vertisse dicitur?

cf. Cic. de or. 1, 255 multi oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus et Laelium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore. *de re cf. Thurneysen, Kuhns Zeitschr. 30, 498 et Solmsen, z. Lat. Lautg. (Straßb. 1894) p. 19.*

VERBORUM ENODATIONES

INDIGITAMENTA

TESTIMONIUM

Serv g. 1, 21 nomina haec numinum in indigitamentis inveniuntur, id est in libris pontificalibus, qui et nomina deorum et rationes ipsorum nominum continent; quae etiam Varro dicit. nam — nomina numinibus ex officiis constat inposita: verbi causa ab occatione deus Occator dicitur, a sarritione Sarritor, a stercoratione Sterculinius, a satione Sator.

cf. Preibisch, quaest. de libr. pontif. (Vratisl. 1874) p. 5 sq.

CN. NAEVIUS

de Naevii vita cf. Varronem ad libr. De poetis

EX BELLO POENICO

1 [26 BP Mueller 27 Baehrens]

Aventinum Naevius [*dixit*] ab avibus, quod eo se ab Tiberi ferrent aves.

Varro de l. L. 5, 43 Aventinum — aves. *cf. Varro infra. Incert. inc. libr. 4.*

2 [27 M. 28 B.]

hunc locum [Palatium] a pecore dictum putant quidam; itaque Naevius Balatium appellat.

Varro de l. L. 5, 53 hunc — appellat. *Paul. Fest. p. 220, 5* Palatium, id est mons Romae, appellatus est quod ibi pecus pascens balare consueverit, vel quod palare id est errare ibi pecudes solerent. *cf. Solin. 1, 15. Serv. Aen. 8, 51 (ex Varrone). Isid. or. 15, 3, 5.*

Q. FABIVS PICTOR

EX HISTORIIS

[*HRF 2 Peter*]

Fabius <a> Siculis profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.

Isid. codd. eccles. Tolet. ad or. 4, 7, 34 Alexander historiographus ait: Vulscos quidam appellatos aiunt a Vulso Antiphatae Laestrygonis filio. Fabius quoque a — dictos.

1 a Sic.] sicolis vel sic colis *codd.*

L. CINCIUS ALIMENTVS

EX HISTORIIS

[*HRF 2 Peter*]

Cincius et Cassius [*fr. 3*] aiunt ab Euandro Faunum deum appellatum, ideoque aedes sacras faunas primo appellatas, postea fana dicta, et ex eo qui futura praecinerent fanaticos dici.

Serv. Dan. g. 1, 10 Cincius — dici. *Inc. de diff. CGK VII 523, 28* fanum Fauno consecratum, unde Fauni appellabantur prius et illi qui vagabantur fanatici. *cf. Varro de l. L. 6, 54. Prob. Verg. g. l. c. utrum haec ad Alimentum an ad alterum Cincium pertineant, dubium est; sed nomen Cassii adiectum ad priorem melius facit, neque rerum scriptorem veriloquium dedecet, quamquam Servius L. Cincium rursus afferens grammaticum intellegit (cf. ad hunc fr. 16).*

Q. ENNIUS

EX ANNALIBVS

1 [*59 Vahlen²*]

nominatae [tribus], ut ait Ennius, Titienses ab Tatio, Ramnenses ab Romulo.

Varro de l. L. 5, 55 ager Romanus primum divisus in partibus tris, a quo tribus appellata Titiensium [tat-codd.] Raminium Lucerum. nominatae — Romulo, Luceres, ut Junius [fr. 4], a Lucumone. cf. id. ibid. 5, 81. 89. 91. Cic. de r. p. 2, 14. 36. Liv. 1, 13, 8. 36, 2. Fest. p. 344^b, 23. Paul. Fest. p. 349, 13. Serv. Aen. 5, 560. CGL IV 278, 4.

1 nominati *L Spengel*

EX ALEXANDRO

2 [*SRP I p. 23 V Ribbeck*³]

quapropter Parim pastores nunc Alexandrum
vocat

Varro de l. L. 7, 82 apud Ennium: [3]. item: quapropter — vocant. imitari dum voluit Euripiden [-peden Flor.] et ponere ξττυμον, est lapsus; nam Euripides [-pedes Flor.] quod Graeca posuit, ξττυμα sunt aperta. — hoc Ennii quis potest intellegere [in] versum significare [3], Alexandrum ab eo appellatum, in Graecia qui Paris fuisset, a quo Herculem quoque cognominatum Alexicacon, ab eo quod defensor esset hominum? cf. Apollod. bibl. III 150 (12, 5, 19).

EX ANDROMACHA AECHMAL.

3 [*II p. 26 R.*³]

Andromachae nomen qui indidit, recte [ei]
indidit.

Varro de l. L. 7, 82 apud Ennium: Andromachae — indidit. item: [2]. ille [Euripides] ait ideo nomen additum Andromache, quod ἀνδρὶ μάχεται [andromachete Flor.]; hoc Ennii quis potest intellegere [in] versum significare Andromache — indidit?

1 ei *Flor.*: deest altero loco

EX MEDEA

4 [*I p. 49 R.*³]

quae [*navis*] nunc nominatur nomine / Argo,
quia Argivi in ea delecti viri / vecti petebant
pellem inauratam arietis

Rhet. ad Her. 2, 22, 34 quae — arietis. eadem ap. Cic. tusc. 1, 20, 45. Prisc. III 424, 4. cf. etym. magn. s. v. Ἀργώ. hoc veriloquium, quod in Euripidis Medea (1 sq.) deest, ex qua Ennius hausit, grammaticorum vi in hunc fluxisse Leo docuit (Pl. F. p. 86 sq.).

1 sq. in verbis constituendis Ribbeckium secutus sum

INCERTAE SEDIS

5 [inc. 48 V.²]

foedus quod fidus Ennius scribit dictum

Varro de l. L. 5, 86 mittebantur, antequam [bellum] conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus — dictum. cf. Paul. Fest. p. 84, 2. Cicero ap. Serv. Dan. Aen. 8, 641 Cicero foedera a fide putat dicta. Liv. 5, 51, 10. CGL VI 460. haec iniuria ad alterum Ennium ab Hertz (Sinnius Cap. p. 10) relata esse puto; ut enim Varro auctores suos interdum negligentius memoret, qua tanta incuria nomen illud Ennii poetae quadragies septies laudatum ab obscuriore grammatico minime discreverit, vix intellegitur. neque vero aliud in Ennii verbis latet nisi veriloquium, aut si placet lusus verborum. cf. Vahlen, Enn. poes. rell². p. XXXVIII.

DUBIUM

5 [inc. 49 V.²]

Char. p. 98, 12 = Enn. gramm. fr. 2

Varro (de l. L. 6, 83) auris ἔτυμον ab avendo in Alexandro [SRPI p. 22 II R.³] Ennium ostendere velle opinatur: iam dudum ab ludis animus atque aures avent/avide expectantes nuntium. at hic potius lusus verborum esse videtur (cf. Lersch, die Sprachphil. d. Alten 3, 117), non secus ac saepe apud antiquos poetas, praesertim Plautum, qui ioco saepe falsas etymologias profert (cf. Bacch. 284. Men. 263), interdum etiam veras, ut in Capt. 288: Quid ais? tenaxne eius pater? Immo edepol pertinax.

M. PORCIUS CATO

natus Tusculi a. 520/234, quaestor a. 550/204, aedilis a. 555/199, praetor a. 556/198, cos. a. 559/195, censor a. 570/184, mortuus est a. 605/149

A. TESTIMONIA

1. Isid. diff. verb. praef. de his [differentiis sermonum] apud Latinos Cato primus scripsit, ad cuius exemplum ipse paucissimas partim edidi, partim ex auctorum libris deprompsi.

*supervacanea coniectura Lerschii est (ibid. 3, 139), quem Graefenhan sequitur (Gesch. d. class. Phil. 2, 329), Porcium Catonem ab Isidoro cum Valerio Catone permutatum esse; nam si non in libro singulari, carptim tamen in orationibus (cf. O Jahn, acta soc. Sax. 1850 p. 271) Cato verborum differentias pertrac-
tavit, quas excerptas Isidorus aut auctor eius vidit (fr. 10. 11. 14).
cf. Jordan, M. Cat. quae extant. (Lipsiae 1860) p. CVII.*

2. Varro ap. Gell. 16, 12, 8 idcirco [*quod faenerator a faenore nominatus est, faenus a fetu*] et M. Catonem et ceteros aetatis eius 'feneratorem' sine a littera pronun-
tiasse tradit.

cf. Varro de serm. Lat. lib. III. Jordan, Beitr. z. Gesch. d. Lat. Spr. p. 125.

B. FRAGMENTA

EX ORIGINIBUS

1 [18 Jordan 53 Peter]

lib. II. Marsus hostem occidit prius quam Pae-
lignus; propterea Marrucini vocantur, de Marso
detorsum nomen.

Prisc. p. 487, 9 Cato in II [ita Bern., III rell. codd. Hertzi]
originum: Marsus — nomen.

2 [1 J. 71 P.]

lib. III. Thesunti Tauriani vocantur de fluvio,
qui propter fluit.

*Prob. Verg. buc. p. 326 H. item Cato Originum III: The-
sunti — fluit e. q. s.*

1 Theseunti *Vatic.*

3 [2 J. 78 P.]

lib. IV. mapalia vocantur ubi habitant [*Poeni*];
ea quasi cohortes rotundae sunt.

*Fest. p. 146^b, 25 mapalia casae Poenicae appellantur, in
quibus quia nihil est secreti, solet solute viventibus obici id
vocabulum. Cato originum libro quarto: mapalia — sunt. Serv. Dan.
Aen. 1, 421 Cato originum [numerum om. Cassell. primo Paris.]
magalia aedificia quasi cohortes rotundas dicit. cf. Isid. or. 15, 12, 4.*

† 4 [I 14 J. et P.]

qui [Cato] Albanum montem ab Alba longa putat dictum

Serv. Dan. Aen. 12, 134 'nunc Albanus habetur' Catonem sequitur, qui — dictum.

Albanum *Masvicius*: albonem

5 [II 20 J. 46 P.]

ideo Graviscae dictae sunt, quod gravem aerem sustinent.

Serv. Aen. 10, 184 'intempestaeque Graviscae' — intempestas ergo Graviscae accipimus pestilentes secundum Plinium in naturali historia [*deest apud Plinium*] et Catonem in originibus, ut intempestas intellegas sine temperie, id est tranquillitate; nam, ut ait Cato, ideo — sustinent.

6 [II 26 J. 54 P.]

de quo [Polite] Cato in originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine

Serv. Aen. 5, 564 'Polite progenies' —; de quo — nomine.

† 7 [II 23 J. 60 P.]

Cato dicit: quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit.

Serv. Dan. Aen. 7, 682 'altum Praeneste' Cato — dedit. *Paul. Fest. p. 224, 6* Praeneste dicta est, quia is locus, quo condita est, montibus praestet. *aliter Mart. Cap. 6, 642.*

† 8 [I 7 J. II 51 P.]

Cato et Gellius [*fr. 3*] a Sabo Lacedaemonio trahere eos [*Sabinos*] originem referunt.

Serv. Dan. Aen. 8, 638 Cato autem et Gellius — referunt. *aliter Varro infra. Plin. n. h. 3, 108. cf. Sil. Ital. 8, 420 sq. et Schulze, Lat. Eigenn. p. 479.*

† 9 [II 24 J. 56 P.]

Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade praefecto classis Euandri [*conditum*] —. Catillus enim *Amphiarai filius post prodigialem patris apud Thebas interitum, Oeclei avi iussu cum omni fetu ver sacrum*

missus tres liberos in Italia procreavit, Tiburtum Coram Catillum, qui depulsis ex oppido Siciliae veteribus Sicanis a nomine Tiburti fratris natu maximi urbem vocaverunt.

Solin. collect. 2, 8 Tibur — Euandri, sicut Sextius, ab Argiva iuventute. Catillus — vocaverunt. *cf. Serv. Aen.* 7, 670. 672.

EX ORATIONIBUS

DE SUIS VIRTUTIBUS CONTRA THERMUM

10 [XI 4 J.]

aliud est properare, aliud festinare. qui unum quid mature transigit, is properat; qui multa simul incipit neque perficit, is festinat.

Gell. 16, 14, 1 festinare et properare idem significare atque in eandem rem dici videntur. sed M. Cato id differre existimat eaque hoc modo divisa (verba sunt ipsius ex oratione, quam de suis virtutibus habuit): aliud — festinat. *Fest. p.* 234^b, 17 . . . apud Catonem in ea quae est contra Thermum de suis virtutibus: aliud — festinat. *Paul. p.* 235, 14 properare aliud est, aliud — festinat. *Non. p.* 441, 18 Cato oratione quam de suis virtutibus scripsit: aliud — festinat. *Schol. Bob. ad. Cic. p.* 289 *Or.* aliud esse properare, aliud festinare ipse nos — Cato docuit in oratione quae inscribitur de virtute sua contra Thermum. — nam aliud — festinat. *Isid. diff. verb.* 440 inter properare et festinare: Marcus Cato sic distinguit dicens: qui — festinat. *eadem fere ap. Suet. p.* 285 *R. Serv. Dan. g.* 1, 260. *cf. Inc. de diff. CGK VII* 527, 5.

1 unum quodque *Fest. Suet. al. u.* quicquid nonnulli *codd.* *Non.* 3 simul] sibi *Paris. Voss. Lat. F7* percipit *Paris.* is *om. Non. al.*

IN L. QUINCTIUM FLAMININUM

† 11 [XVII 3]

aliud est, Philippe, amor, longe aliud cupido. accessit ilico alter, ubi alter recessit; alter bonus, alter malus.

Isid. diff. verb. 5 inter amorem et cupidinem: aliud est, inquit Cato, Philippe — malus. *de collocatione cf. supra test. 1. de re Afran. fr.* 1. 2. *Plaut. Bacch.* 20.

1 philippi *cod. Barthii*, *Basil. teste Orelli* longe quam *Paris. l. aliudque Arev.* 2 ubi *Paris. Arev. ibid. Basil. cod. Barthii om. Vatic.*

SUASIO LEGIS VOCONIAE

* 12 [XXXII 3]

in M. Catonis oratione, qua Voconiam legem suasit, quaeri solet, quid sit 'classicus', quid 'infra classem'.

Gell. 6, 13 'classici' dicebantur non omnes, qui in quinque classibus erant, sed primae tantum classis homines, qui centum et viginti quinque milia aeris ampliusve censi erant. 'infra classem' autem appellabantur secundae classis ceterarumque omnium classium, qui minore summa aeris, quod supra dixi, censebantur. hoc eo strictim notavi, quoniam in M. Catonis — classem. cf. *Paul. Fest.* p. 113, 12. *quamquam utrum Cato ipse ista explicaverit verba incertum est, haec aliena visa non sunt a proposito nostro.*

interpretationem vocis 'recepticius' in eadem oratione factam vd. ap. Verrium fr. 2.

DE BELLO KARTHAGINIENSI

† 13 [XXXVII 4]

urbem istam [*Karthaginem*], ut Cato in oratione senatoria autumat, cum rex Iapon rerum in Libya potiretur, Elissa mulier extruxit domo Phoenix et Karthadam dixit, quod Phoenicum ore exprimit civitatem novam.

Solin. collect. 27, 10 urbem — novam.

2 iapum vel lapum *codd. deteriores*

EX INCERTIS ORATIONIBUS

14 [11]

tu, inquam, si verum suppressis, falsarius agnosceris; si falsa confingis, mendax esse videris.

Isid. diff. verb. 220 inter falsitatem et mendacium: negare quod verum est falsitas est, fingere quod verum non est mendacium est. unde et Cato: tu — videris. *de collocatione cf. test. 1. de re Nig. Fig. fr. 31.*

*15 [9]

pelliculatio<nem Cato a pellicien>do, quod est inducen<do, dixit in ea oration>e, quam scripsit de < . . . . . >.

Fest. p. 242^a, 21 pelliculatio<nem> — de . . . *Paul. Fest.* p. 243, 4 pelliculationem Cato a pelliciendo dixit. poterat apud Catonem *etymon* esse, quamquam verisimilius Verrii ipsius est. idem cadit *in fr. 17.*

DE RE MILITARI

16 [5]

procubitores dicuntur fere velites, qui noctu custodiae causa ante castra excubant, cum castra hostium in propinquo sunt.

Fest. p. 253^a, 27 procubitores — sunt, ut M. Cato in eo quem de re militari scripsit.

1 feri vetites

INCERTAE SEDIS

*17 [37]

veterinam bestiam iumentum Cato appellavit a vehendo.

Paul. Fest. p. 369, 12 veterinam — vehendo. *sequitur diversa Opilli etymologia (fr. 24). Non. p. 13, 6* veterina animalia dicuntur omnia quae vehere quid possunt. *CGL II 207, 45. V 651, 51. cf. ad fr. 15.*

DUBIUM

18 [p. 84]

mundo nomen inpositum est ab eo mundo qui supra nos est; forma enim eius est, ut ex his qui intravere cognoscere potui, adsimilis illae.

Fest. p. 154^b, 30 mundus — ter in anno patere solet —; qui quid ita dicatur sic refert Cato in commentariis iuris civilis: mundo — illae. *an Catonis filii hi sunt? cf. Jordan, ibid. p. CV. Bremer, iurisprud. antehadr. 1, 21.*

2 est, ut] est, est   3 illi Scal.

FALSUM

a Gellii codd. (6, 10) epistularum quaestionum in re grammatica auctor Cato pro Varrone proditus est. cf. Varr. rell. ad epistul. quaest. et Jordan ibid. p. CVIII sq.

SEX. AELIUS PAETUS CATUS

aedilis cur. 554/200, duumvir coloniae Narniae augendae 555/199, cos. 556/198, censor 560/194

A. TESTIMONIUM

Pompon. dig. 1, 2, 2, 38 Sextum Aelium etiam Ennius laudavit et extat illius liber qui inscribitur tripertita,

qui liber veluti cunabula iuris continet. tripertita autem dicitur, quoniam lege duodecim tabularum praeposita iungitur interpretatio, deinde subtextitur legis actio.

forensem, non grammaticam interpretationem fuisse Schoell iure contendit (Leg. XII tab. rell. Lips. 1866 p. 22), quamquam, ut par est, hic illic nominum obscuriorum grammatica investigatio non defuit.

B. EX TRIPERTITIS

[IA 4 Bremer]

‘mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento’ hoc veteres interpretes Sex. Aelius L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris.

Cic. de leg. 2, 59 mulieres — funebris.

L. ACILIUS

a Pomponio (dig. 1, 2, 2, 38) P. Atilius hic nuncupatur, sed cf. Cic. Lael. 6 et Schoell, ibid. p. 25.

EX INCERTO LIBRO

[IA p. 18 Bremer]

Cic. de leg. 2, 59 = Sex. Aelius Paetus. cf. Schoell, leg. XII tab. rell. p. 7. 25 sq.

M. FULVIUS NOBILIOR

cos. 565/189, censor 575/179

EX FASTIS

1

nomina decem mensibus antiquis Romulum fecisse Fulvius et Iunius [fr. 5] auctores sunt; et quidem duos primos a parentibus suis nominasse, Martium a Marte patre, Aprilem ab Aphrodite id est Venere, unde maiores eius oriundi dicebantur; proximos duos a populo, Maium a maioribus natu, Iunium a iunioribus; ceteros ab ordine quo singuli erant, Quintilem usque Decembrem perinde a numero.

Censor. d. n. 22, 9 (ex Varrone) nomina — numero. Varro de l. L. 6, 33 primus [mensis] a Marte; secundus, ut Fulvius scribit et Iunius, a Venere, quod ea sit 'Αφροδίτη —; tertius a maioribus Maius, quartus a iunioribus dictus Iunius. dehinc quintus Quintilis et sic deinceps usque ad Decembrem a numero. Macrob. 1, 12, 5 haec fuit Romuli ordinatio, qui primum anni mensem genitori suo Marti dicavit 8 secundum mensem nominavit Aprilem, ut quidam putant, cum aspiratione quasi Aphrilem, a spuma quam Graeci ἀφρόν vocant, unde orta Venus creditur [Ov. fast. 4, 61. Lyd. de mens. 4 passim]. 16 Maium Romulus tertium posuit, de cuius nomine inter auctores lata dissensio est. nam Fulvius Nobilior in fastis quos in aede Herculis Musarum [cf. Plin. n. h. 35, 66. De Rossi, bull. archeol. 1869 p. 3] posuit Romulum dicit, postquam populum in maiores iunioresque divisit, ut altera pars consilio altera armis rempublicam tueretur, in honorem utriusque partis hunc Maium, sequentem Iunium mensem vocasse. cf. Varro infra. Cincius fr. 6. Ovid. fast. 1, 41. 5, 1 sq. 427. Fest. p. 134^b, 27. Plut. Num. 19. Suet. rell. p. 163 R. Isid. or. 5, 33, 5 sq. Lyd. de mens. 4, 56. August. contra Faustum 18, 5. civ. d. 7, 7. Serv. g. 1, 43. Cassiod. var. 1, 35. CGL VI 535.

7 usque ad *Vatic. 4498 et Iesuit.*

2

ad hos [*decem menses*] qui additi, prior a principe deo Ianuarius appellatus, posterior, ut idem dicunt scriptores [*Fulvius et Iunius; cf. Iun. fr. 6*], ab diis inferis Februarius appellatus, quod tum his parentetur.

Varro de l. L. 6, 34 ad hos — parentetur. cf. Varro infra. 4 parentur: em. vg.

IUVENTIUS

EX INCERTA FABULA

[*SRP II 96 V Ribbeck³*]

scruppidam — Iuventius comicus dicebat a vermiculo piloso, qui solet esse in fronde cum multis pedibus.

Varro de l. L. 7, 65 scruppidam Aurelius [fr. 15]; Iuventius — pedibus; Valerius [fr. 2]. cf. Aur. Op. l. c.

A. POSTUMIUS ALBINUS

praetor a. 599/155, cos. a. 603/151, Catone minor natu

EX INCERTO LIBRO

[*HRF 3 Peter*]

Postumius de adventu Aeneae et Lutatius communium historiarum [*fr. 3*] Boiam Euximi comitis Aeneae nutricem et ab eius nomine Boias vocatas dicunt; veteres tamen portum Baias dixisse.

Serv. Dan. Aen. 9, 707 Postumius — dixisse. Varro [*infra*]. *de inscriptione 'de adv. Ae.'* cf. *Peter, vet. hist. R. rell. p. CXXV.*

L. CASSIUS HEMINA

vetustissimus auctor annalium (Plin. n. h. 13, 84) quartis ludis saecularibus (a. 608/146) vivebat (Censor. d. n. 17, 11)

EX ANNALIBUS

1 [*HRF 8 Peter*]

Gell. 17, 21, 3 = Corn. Nepos fr. 1

2 [2]

notum est — constitutam — Ariciam ab Archiloco Siculo, unde et nomen, ut Heminae placet, tractum.

Solin. collect. 2, 10 notum — tractum.

3 [3]

Cassius Hemina tradidit, Siculum quendam nomine uxoris suae Clytemestrae condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum.

Serv. Dan. Aen. 7, 631 Cassius — dictum. alii volunt a crustula panis, quam Troiani coacti fame exedisce dicuntur, appellatum.

4 [4]

Serv. Dan. g. 1, 10 = Cincius Alim. p. 7

M'. MANILIUS

cos. 605/149

EX RESPONSIS

[IA 4 Bremer]

Gell. 17, 7, 1 legis veteris Atiniaie verba sunt [*Font. iur. R. p.* 45, 6 *Bruns*⁵] 'quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto'. quis aliud putet in hisce verbis quam de tempore tantum futuro legem loqui? sed Q. Scaevola s [fr. 9] patrem suum [*resp. infra*] et Brutum [*resp. infra*] et Manilium viros adprime doctos quaesisse ait dubitasseque, utrum ne in post facta modo furta lex valeret an etiam in ante facta, quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus videretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.

cf. *Nig. Fig. fr.* 8. *Dig.* 50, 16, 123.

3 alius (aliis *Voss. Lat. F* 112) 6 manlium *Regin.* 597
et 1646 *Voss. Lat. F* 112

INCERTAE SEDIS FRAGMENTUM

1 [1]

[*nexum*] Manilius scribit omne quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipia.

Varro de l. L. 7, 105 Manilius — mancipia. cf. *Mucius Scaev. et Ael. Gall. infra.*

1 Mamilius *Flor. em. Laetus* 2 geratur *Christ, Philol.* 16, 464

M. IUNIUS BRUTUS

Cic. ad fam. 7, 22 M'. Manilium, M. Brutum; *contrario ordine Gell.* 17, 7, 3. *Dig.* 41, 2, 3, 3

EX RESPONSIS

[IA 5 Bremer]

Gell. 17, 7, 3 = *Manilius resp.*

P. MUCIUS SCAEVOLA

cos. 621/133

EX RESPONSIS

[4 Br.]

■ *Gell.* 17, 7, 3 = *Manilius resp.*

**GRAMMATICAE
ANTEVARRONIANAE FRAGMENTA**

GRAMMATICI

C. OCTAVIUS LAMPADIO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. origo Lampadionis, ut Archelai et Philocomi, incomperta est. si enim hi una cum Vargunteio 'nostri' a Suetonio sive Varrone (de gramm. 2) vocantur, quomodo haec intellegenda sit appellatio, verene proprieque pro Romanis an semigraecis, qui Romae Cratetis vestigia presserint, haud liquet. certe tamen paulo ante Suetonius in Livio Ennioque posterius nomen diserte usurpat. cf. Hillscher, *Fleck. Jahrbh. suppl.* 18. 1892 p. 364 et contra Leo, *Pl. F.* p. 29 adn. 3. de Philocomo etiam Val. Cat. test. 8 et Lucil. fr. 36.

2. Lampadionem ineunte fere Gracchorum aetate (a. 620/134), aut etiam aliquantum temporis antea, clarum extitisse, si ex Suetonio (ibid.) ac Frontone (test. 4.) colligimus, longe a vero non aberrabimus (Buecheler, *Rh. Mus.* 40, 148). haud recte Bergk op. 1, 603 adn.

SCRIPTORUM

3. Suet. de gr. 2 (ex Varrone) C. Octavius Lampadio [diligentius retractavit ac legendo commentandoque et ceteris notum fecit] Naevii Punicum bellum, quod uno volumine et continenti scriptura expositum divisit in septem libros.

de huius librorum divisionis fato cf. Santra fr. 5 et Buecheler ibid. 149, qui eam inde tantum a Caesariana aetate a doctis hominibus receptam esse demonstravit.

4. Fronto p. 20 N. contigisse quid tale M. Porcio aut Quinto Ennio, C. Graccho aut Titio poetae? quid Scipioni aut Numidico? quid M. Tullio tale usu venit? quorum libri pretiosiores habentur et summam gloriam retinent, si sunt <a> Lampadione aut Staberio aut . . . vi aut . . . aut Aelio . . . . . aut Attico aut Nepote. mea oratio extabit M. Caesaris manu scripta. 5

4 a add. Mai 5 aut] desunt IV fere litterae aut
 <Ser>vi<o Cl>aud<io> coni. Naber aut <Se>vi<o> aut <Tirone>
 Kessler Tirone iam Mai

B. FRAGMENTUM

Gell. 18, 5, 11 contentus, inquit [*Antonius Iulianus rhetor*], ego his non fui et, ut non turbidae fidei nec ambiguae, sed ut purae liquentisque esset, 'equus'ne an 'eques' scriptum Ennius reliquisset, librum summae
 5 atque reverendae vestustatis, quem fere constabat Lampadionis manu emendatum, studio pretioque multo unius versus inspiciendi gratia conduxì et 'eques', non 'equus' scriptum in eo versu inveni [*versus est ex VII ann. 232 V.*²
 10 unt sese].

quod ex priore loco Lersch (*Mus. d. rhein.-westph. Schulm. III. 1845, 3 p. 233 sq.*) suspicatur Lampadionem Catonis origines in septem libros distinxisse, omni fundamento destitutum est (cf. Peter, *vet. hist. R. rell. p. CXXX sq.*). eum contra Ennii annales emendavisse ex Gellio et Frontone (test. 4) concludi debet.

L. ACCIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Lucius praenomen a scriptoribus omitti solet; invenitur tamen apud auctorem ad Herennium, Ciceronem, Plinium maiorem, Gellium Hieronymum Macrobius. 'Accius' autem scriptura longe ante ceteras 'Attius' vel 'Actius' praestat, quippe quae ab optimis codicibus commendetur.*

2. *Suet. rell. p. 36 R. = Hieron. ad a. Abr. 1878 (2, 129 Sch.) L. Accius tragoediarum scriptor clarus habetur [a. 615/139], natus Mancino et Serrano coss. [a. 584/170] parentibus libertinis, et seni iam Pacuvio Tarenti sua scripta recitavit. a quo et fundus Accianus iuxta Pisaurum dicitur, quia illuc inter colonos fuerat ex urbe deductus. de anno natali cf. etiam fr. 20. de patria Pisauo certum testimonium deest (de Plin. n. h. 7, 128 cf. supra De lud. litt. 15), nam extrema verba quia — deductus ad hunc Accium falso relata sunt, cum deductio a. 570/184 acciderit; sed tamen ad Accium patrem pertinere videntur (ad Ennium cum Accio permutatum putat Marx, Pauly-Wiss.)*

RE 1, 142). *ceteroqui de Accia gente Pisaurensi, cuius, ut videtur, L. Accii pater libertus fuerat, cf. Cic. Brut. 271. pro Cluent. 156.*

3. *Cic. Brut. 107* D. Brutus M. filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum audire solitus *hinc Accium usque ad a. circiter 670/84 vel diutius vixisse efficitur. cf. etiam Varr. de antiq. litt. praef.*

4. *Cic. de leg. 2, 54* doctum hominem sane [*D. Brutum*], cuius fuit Accius perfamiliaris *cf. test. 3. 17.*

5. *a. 614/140 fabulam docuit. cf. fr. 20.*

6. *Cic. Phil. 1, 36* nisi forte Accio tum plaudi et sexagesimo post anno palmam dari, non Bruto putabatis *cum haec ad 'Tereus' tragoediam a. 710/44 iterum actam pertineant, a. 650/104 ea primum data est, in ipso Accii nominis flore.*

7. *Val. Max. 3, 7, 11* is [*Accius*] — Iulio Caesari [*Straboni*] amplissimo ac florentissimo viro in conlegium poetarum venienti numquam adsurrexit, non maiestatis eius inmemor, sed quod in comparatione communium studiorum aliquanto se superiorem esse confideret.

8. *Rhet. ad Her. 1, 24* mimus quidam nominatim Accium poetam conpellavit in scaena. cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. *id. 2, 19* P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominaverat, condemnavit.

2 caenaculum; eo *Herbip. caenaculo. Eum Leid. cenaculo (caen-Corb.) meo. vel eius, eo vel eum rell.: em. Minutianus*

9. *Quint. 5, 13, 43* aiunt Accium interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragoediis tanta vis esset optime respondendi, hanc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur quae ipse vellet, in foro dicturi adversarii essent quae minime vellet.

10. *Gell. 13, 2* quibus otium et studium fuit vitas atque aetates doctorum hominum quaerere ac memoriae tradere, de M. Pacuvio et L. Accio tragicis poetis historiam scripserunt huiusmodi: cum Pacuvius, inquit, grandi iam aetate et morbo corporis diutino adfectus Tarentum ex urbe Roma concessisset, Accius tunc haut parvo iunior proficiscens in Asiam, cum in oppidum venisset, devertit ad Pacuvium comiterque invitatus plusculisque ab eo diebus retentus tragoediam suam, cui Atreus nomen est, desideranti legit. tum Pacuvium dixisse aiunt sonora quidem esse, quae scripsisset, et grandia, sed videri tamen ea sibi duriora paulum et acerbiora. ita est, inquit Accius, uti dicis, neque id me sane paenitet; meliora enim fore spero, quae deinceps scribam. *nam quod in pomis, itidem, inquit, esse aiunt in ingenis; quae dura et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda,*

sed quae gignuntur statim vieta et mollia atque in principio sunt uvida, non matura mox fiunt sed putria. relinquendum igitur visum est in ingenio, quod dies atque aetas mitificet. *cf. test. 2. haec narratiuncula Marzio (ibid. 143) veri dissimilis videtur.*

13 molliora *Oisel* 14 est post pomis non nulli *codd.*

11. *Plin. n. h. 34, 19* notatum ab auctoribus et L. Accium poetam in Camenarum aede maxima forma statuam sibi posuisse, cum brevis admodum fuisset. *cf. Lucil. fr. 30. simulacrum quoddam Accii creditur extare (Bernoulli, Röm. Ikonogr. 1, 289).*

1 *Attium vel Actium codd.*

SCRIPTORUM

12. *Vell. Pat. 1, 17, 1* in Accio circaque eum Romana tragoedia est. *id. 2, 9, 3* clara etiam per idem aevi spatium tuere ingenia in togatis Afranii, in tragoediis Pacuvii atque Accii. *Cic. pro Planc. 59* gravis et ingeniosus poeta *cf. id. pro Sest. 120. orat. 36. acad. 1, 10. Hor. ep. 2, 1, 56* aufert/Pacuvius docti famam senis, Accius alti *Ps-Acro ad hunc l.* Accius iunior poeta suo ingenio praecelluit Euripidem, qui fuit altus et sublimis ingenio. *adde test. 3. 6. 8. 9. 10. Ovid. am. 1, 15, 19. Vitruv. 9, 16. Pers. 1, 76. Colum. praef. 21. Accius scripsit et praetextas.*

13. Annalium libri memorantur a *Festo* (p. 146b, 31, ubi numerus XXVII dubitationem movet) *Prisciano Macrobio.*

14. *Plin. n. h. 18, 200* Accius in *Praxidico id. index ad hunc l.* ex Accio qui *Praxidica* scripsit de astris videtur liber fuisse, sed de L. Accio auctore dubitatio est. *cf. Crusius, Philol. 57, 642. Wilamowitz, Hermes 34, 637. hic Praxidicia altero loco scribendum esse conicit.*

15. *Parergon* libri semel a *Nonio* (p. 61, 19) laudantur, de quibus audacior coniectura *Ribbeckii Rh. Mus. 41 (1886) p. 631.*

16. *Sotadicorum* librum I a *Gellio et Prisciano* memoratum rectius a *Didascalis* contra *Lachmann (Kl. Schrift. 2, 69)* aliosque separabimus.

17. *Cic. pro Arch. 27* Decimus quidem Brutus summus vir et imperator Acci amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. *Schol. Bob. ad hunc l. p. 359 Or.* hic Brutus Gallaecus fuit cognomento ob res in Hispania non minus strenue quam feliciter gestas. eius etiam *nomini* <dicatus Accii> poetae tragici extat liber, cuius plurimos *versus, quos saturnios appellaverunt, vestibulo templi Martis superscripsit Brutus. similia Val. Max. 8, 14, 2.*

18. *Varro infra de comoed. Plaut. I Accium indicem Plautinum scripsisse tradit, in quo cf. fr. 19.*

19. *accedunt Didascalicon et Pragmaticon libri ad historiam litterarum pertinentes, de quibus infra.*

Accii fragmenta scaenica coll. Ribbeck, SRP I³ pp. 157—263. 326—331. reliqua L Mueller, Lucil. sat. rell. (Lipsiae 1872) pp. 303—311. Baehrens, FPR (Lips. 1886) pp. 266—272. de Accii grammatica cf. Ritschl op. 4, 142 sq. 359 sq. al. de Didascalicis praesertim Madvig, op. acad. (Kopenh. 1887) p. 70 sq. Norden, Rh. Mus. 48 (1893) p. 530 sq.

B. FRAGMENTA

DIDASCALICON

libri ad novem laudantur, ad Baebium quendam vel ex parte missi (fr. 8), in quibus Accius artem poeticam Graecorum Latinorumque persecutus esse videtur. eosdem et oratione et versibus compositos esse, Buechelero (Rh. Mus. 35. 1880 p. 401) concedendum est; numeri enim certo desunt in fr. 1. 5. 6. 8, sunt in aliis Menippeamque formam habemus (cf. etiam Marx ibid. Leo, Pl. F. p. 32 adn. 1). huc spectare videntur fr. 18—23. tempora, quibus libri scripti sunt, circa a. 634/120 constitui possunt.

1 [1 Mueller 7 Baehrens]

lib. I. Accius in primo didascalico levibus admodum argumentis utitur, per quae ostendi putat Hesiodum natu priorem: quod Homerus inquit cum in principio carminis [*Il. 1, 1*] Achillem esse filium Pelei diceret, quis esset Peleus non addidit, quam rem procul inquit dubio dixisset, nisi ab Hesiodo iam [*fr. 102 Rz.*] dictum videret. de Cyclope itidem inquit vel maxime quod unoculus fuit rem tam insignem non praeterisset, nisi aequae prioris Hesiodi carminibus [*theog. 142*] involgatum esset.

Gell. 3, 11, 4 Accius autem in primo — esset. *cf. infra Varro de imag. I. aliter sentit Aristarchus (Lehrs, Arist.² p. 226).*

2 [4 M. 10 B.]

l. I. sapientiaeque invictae gratia atque honoris patera Nestorem mactavit aurea

Non. p. 341, 23 mactare, honorare. Accius didascalico lib. I: sapientiaeque — aurea. versus saturnii esse poterant.

2 pater honesto rem: *em. Turnebus*

3 [3 M. 9 B.]

l. I. placare hostem ferocem inimiciterque accensum

Non. p. 514, 20 inimiciter. Accius didascaliorum lib. I: plac. — accensum.

placere *Lugd. 73* fer. host. *Lachmann sotadeum efficiens*

4 [5 M. 11 B.]

l. I. audax, falsidica, gnati mater pessimi, odibilis, natura impos, excors et fera

Prisc. p. 253, 11 impos impotis. Accius in I didascalicon [-lium Bern.]: auxad. — fera. Iunonem Martis matrem hic significatam esse suspicatur Buecheler ibid.

fals. audax *codd. transposuit Buecheler, qui senarios versus constituit (cf. Havet, Rev. de phil. 15. 1891 p. 131) falsifica non nulli codd. ignati Sang. Lugd.*

5 [II 1 M. 12 B.]

l. II. ut, dum velint brevitatem consequi verborum, aliter ac sit relatum, redhosti<ant> responsum

Non. p. 165, 21 redhostit, reddit [redit codd.]. Accius Amphitryone [v. 92 Ribb.]. idem didascalico lib. II: ut — responsum. haec ad poesis scaenicae σιχηουδίαν pertinent.

1 brev. vel. sotadeos faciens scripsit *Lachm.* 2 aliter assit *Flor. m. 3* aliter aliter *Lugd. 73* redhostire (-dost-) sponsum: *em. Hermann*

6 [2 M. 13 B.]

l. II. sed Euripidis, qui choros temerius in fabulis

Non. p. 178, 20 temerius. Accius didascalicon [-co Lugd. m. 1 -lo Gudian.] lib. II: sed — fabulis. Euripidem item vituperatum vd. apud Lucil. infra.

7 [VIII 1 M. 14 B.]

l. VIII. actoribus manuleos baltea machaeras

Non. p. 194, 17 neutro [*balteum*] Varro rerum divinarum lib. XI: 'tragica vincula baltea sunt'. Accius didascalicon [-co *Ludg. m. 1*] lib. VIII: act. — machaeras. *cf. Varro infra-fr. 79.*

8 [IX 1 M. 15 B.]

l. IX. nam quam varia sint genera poematorum, Baebi, quamque longe distincta alia ab aliis, nosce.

Char. p. 141, 34 poematorum —. Accius quoque didascalicon IX: nam — nosce.

1 bēb; q q̄ (*i. e.* baebus quam quae)

9 [3 M. 16 B.]

l. IX. vectigalia † legerant vestra et servantur statim

Char. p. 220, 9 statim Accius in didascalicon IX: vectig. — statim, pro statute et ordinate. *allocutio in Pragmat. fr. 13 rursus apparet.*

1 locantur *coni. Buecheler* egerant *Lachm.* serv.] struantur *Lachm.*

10 [2 M. 17 B.]

l. IX. et magnificissimei excelsissimeique honore

Prisc. p. 92, 4 Accius in IX didascalicon: et — honore. *cf. Paul. Fest. p. 151, 7. sotadeus esse poterat.*

magnificissime (-gnicis- *Halberst.*): *em. Hertz* excellissime excellissimique *vel excellentissimique: em. Hertz*

PRAGMATICON

librorum numerum ignoramus, sed ii complures fuerunt (cf. fr. 11), atque trochaicis septenariis aliisque fortasse metris conscripti. agebatur autem in iis, quod ex parvulis frustulis percipere possumus, de πράγμασι scaenicis, de argumentis, de ἡθροῖν (cf. Norden, Rh. Mus. 48. 1893 p. 531sq., qui singula fragmenta illustravit), ita ut Pragmatica a Didascalicis non aliter distinguere videantur ac Varronis libri De descriptionibus a De poematis (cf. fr. 12).

11 [1 M. 24 B.]

l. I. et cuncta fieri cetera inbecilla † non quod ponderitatem gravitatemque nominis

Non. p. 156, 3 ponderitatem a pondere, ut gravitatem. *Accius Pragmatico lib. I: et — nominis.*

2 inb. ob pond. *Madvig* inb. nunc/ob p. *Havet duobus iambicis senariis factis (Rev. de phil. 15. 1891 p. 130)*

12 [*inc. libr. 1 M. 25 B.*]

describere in theatro perperos
popularis

Non. p. 150, 11 perperos indoctos stultos rudis insulsos mendaces. Accius pragmaticis: descr. — pop.

13 [*2 M. 26 B.*]

et eo plectuntur poetae quam suo vitio saepius,
<aut> ductabilitate nimia vestra aut perperitudine

Non. p. 150, 15 Accius pragmaticis [*fr. 12*]. idem eodem:
et — perp. *haecine contra Lucilium? cf. ad hunc fr. 9.*

2 aut *add. Hermann* duct. <animi> *Onions*

14 [*3 M. 27 B*]

L. Accius poeta in pragmaticis appellari — sicinnistas
ait nebuloso nomine.

Gell. 20, 3 quos 'sicinnistas' vulgus dicit, qui rectius locuti
sunt, 'sicinnistas' littera [*n add. vg.*] gemina dixerunt; sicin-
nium enim genus veteris saltationis fuit. saltabundi autem
canebant, quae nunc stantes canunt. posuit hoc verbum L. Accius
— appellarique sicinnistas — nomine; credo propterea nebuloso,
quod, sicinnium cur diceretur, obscurum esset.

EX EPIGONIS

15 [*v. 296 Ribb.³*]

sapimus animo, fruimur anima: sine animo anima
est debilis.

Non. p. 426, 25 animus et anima hoc distant: animus est
quo sapimus, anima qua vivimus. Accius Epigone [-gonis *Bothe*
Erigona Mercier]: sap. — deb. Varro Andabatis [*infra ad satur.*].

EX MYRMIDONIBUS

haec fabula fortasse non diversa est ab Achille

16 [*v. 4 sq.*]

tu pertinaciam esse, Antiloche, hanc praedicas,
ego pervicaciam aio et ea me uti volo.
im pervicacem dici me esse et vincere

perfacile patior, pertinacem nil moror.
 haec fortis sequitur, illam indocti possident; 5
 tu addis quod vitio est, demis quod laudi datur.

Non. p. 432, 31 pervicacia et pertinacia hoc distant: pervicacia est interdum bonarum rerum perseverantia, pertinacia semper malarum. Accius Myrmidonibus: tu — datur. *Enn. v. 408 Ribb.* pervince pertinaci pervicacia. *cf. Varro de l. L. 5, 2.*

2 ai: *em. Aldina* et ea *Fruter, Ribb.*: et a 3—4 post
 5—6 *Bothe, Ribb.* 3 dicis: *em. Scal.*

EX BRUTO

17 [*v. 39 praetext. Ribb.³*]

qui recte consulat, consul fuat.

Varro de l. L. 5, 80 consul nominatus, qui consuleret populum et senatum, nisi illinc potius unde Accius ait in Bruto: qui — fuat. *cf. Varro fr. 208. Quint. 1, 6, 32.*

consulciat: *em. Augustinus c. cluat Palmerius c. siet Niebuhr de Graeca forma 'Hectora' ab Accio in tragoediis usurpata cf. Valer. Sor. infra. has item spectare videtur verbum termen (terimen coni. Spengel) pro terminus usurpatum, ut ait Varro (de l. L. 5, 21), a terendo (cf. Ribbeck ibid. p. 262).*

INCERTAE SEDIS

18 [*Didasc. ex libr. inc. 1 M. 19 B.*]

Accius a Q. Maximo quintum consule [*a. 545/209*] captum Tarento scripsit Livium, annis XXX post quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit [*fr. 1*] et nos in antiquis commentariis invenimus, docuisse autem fabulam annis post XI C. Cornelio Q. Minucio consulibus [*a. 556/198*] 5 ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi proelio voverat.

Cic. Brut. 72 est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius autem a Q. — voverat. in quo tantus error Acci fuit, ut his consulibus XL annos natus Ennius fuerit. *de Accii errore cf. Varro fr. 55. de collocatione fr. cf. Didasc. praef.*

19 [*4 M. 20 B.*]

nam nec Geminei lenones nec Condalium, nec Plauti Anus nec Bis compressa nec Boeotia um-

quam fuit, neque adeo Agroecus neque Comorientes Macci Titi.

Gell. 3, 3, 9 nam — Titi. cf. *Varro de comoed. Plaut. I et Leo, Pl. F. p. 32 adn. 1. de collocatione fr. cf. Didasc. praef.*

20 [2 M. 21 B.]

Accius isdem aedilibus [a. 614/140] ait se et Pacuvium docuisse fabulam, quom ille octoginta, ipse triginta annos natus esset.

Cic. Brut. 229 ut Accius — esset. *de collocatione fr. cf. Didasc. praef.*

21 [5 M. 18 B.]

unde omnia perdisci ac percipi queuntur

Diom. p. 385, 22 Accius [actius *Par.* 7493 attius *rell.*] quitus sum ponit pro quivi hoc modo [*Ribb. v. 661*]. idem alibi eodem modo: unde — queuntur. *versus est sotadeus. ad Aristophanis Byzantii opera haec refert Norden ibid. p. 538. de collocatione fr. cf. Didasc. praef.*

quaeuntur

22 [6 M. 29 B.]

miraculae a miris id est monstris, a quo Accius ait personas distortis oribus deformis miriones.

Varro de l. L. 7, 64 miraculae — miriones. cf. *CGL V 33, 25. 84, 6. de collocatione fr. cf. Didasc. praef. et fr. 7.*

2 distortas *Flor.: em. Madvig*

23 [ad script. verb. 4 M. 31 B.]

obscaenum dictum ab scaena; ea<m> ut Graeci [aut] Accius scribit 'scena'.

Varro de l. L. 7, 96 obscaenum — scena. cf. *fr. 24 et Lucil. fr. 34.*

1 obscenum et scena *Flor.* ea, ut G. *σχηνή*, ut A. *Lachmann: em. L. Spengel, qui etiam suspic. scaena, aut graece ut A.*

24 [1 M. 33 B.]

Accius geminatis vocalibus scribi natura longas syllabas voluit.

Ter. Scaur. p. 18, 12 primum igitur per adiectionem illa videntur esse vitiosa, quod Accius — voluit, cum alioqui adiecto

vel sublato apice longitudinis et brevitatis nota posset ostendi. *Quint.* 1, 7, 14 semivocalis geminare diu non fuit usitatissimi moris, atque e contrario usque ad Accium et ultra porrectas syllabas geminis, ut dixi, vocalibus scripserunt. *cf. id.* 1, 4, 10 (*Ritschl op.* 4, 142 *adn.* 3, 726). *Vel. Long.* p. 55, 25 nam nec Accium secuti sumus semper vocales geminantem, ubicumque producitur syllaba, quoniam expedita debet esse condicio scribendi. *Mar. Vict.* p. 8, 13 cum longa syllaba scribenda esset, duas vocales [Accius] ponebat [-bant *codd.*: *em. Ritschl*], praeterquam quae in i litteram inciderant; hanc enim per e et i scribebat [-bant *codd.*]. *Prisc.* p. 298, 4 veteres i finalem, quae est longa, per ei dipthongum scribebant, longas autem vocales vetustissimi etiam geminare solebant. *id. ibid.* 10 vetustissimi, ut supra diximus, pro una longa vocali solebant duas scribere. hanc consuetudinem a e u longarum geminandi *Ritschl* docuit (*op.* 4, 156 sq.) ab Oscis sumptam esse, (*cf. etiam Jordan, Krit. Beitr. Berlin* 1879 p. 125). eadem iam inde ab a. 622/132 in *Popilii miliario* (*CIL I* 551 *paastores*) apparens usque ad a. circiter 680/74 viguit ulteriusque mansit. (estne rursus postea apud *Plinium maiorem?* *cf. Detlefsen, symb. phil. Bonn* p. 712). de eius in lege XII tab. vestigiis *cf. R Schoell, leg. XII tab. rell.* p. 84 sq. utrum idem mos peculiari in libro an in *Didascalicis* vel *Pragmaticis* commendatus, aut solum in scribendo ab Accio usitatus sit, dici non potest: quae eadem quaestio cadit in fr. 23, 25 sq.

1 longa *Bern.*

25 [2 M. 34 B.]

Accius cum scriberet anguis angulus, <agguis> aggulus ponebat.

Mar. Vict. p. 8, 11 Accius vero cum — ponebat. *id.* p. 19, 11 anceps ancilla Angitia angustum anquirit ancora [anc. *add. Ritschl ex Vict. inferiore loco*] † non iudicat [lacunam signavit *Keil* iam dixi Accium non *Ri.*] per an, sed more Graecorum per ag solitum scribere etc. eadem tradit *Prisc.* p. 30, 15 ex *Varr. de orig. ling. Lat. I.* *cf. Mar. Vict.* p. 16, 6 sq. de collocatione fr. *cf. fr.* 24.

1 anguis anguies angules p. *codd.*: angulus aggulus p. *Ritschl* anguis aggueis, agma interponebat *Schady Usenero auctore: emendavi*

26 [3 M. 35 B.]

idem [Accius] nec z litteram nec y in libros suos rettulit.

Mar. Vict. p. 8, 11 idem — rettulit, quod aequae [quia quae codd. quamquam <id> vel <illud> Ritschl op. 4, 144. 159 quia neque F Schoell: em. Baehrens] ante fecerant Naevius et Livius.

1 libro suo retulit

Ritschl (op. 4, 166. 492 adn. 687) Accii auctoritati vindicandas esse suspicatur huiusmodi scripturas quum quia pequs pequnia pequlatus, quae frequenter in monumentis post a. 620/134 reperiuntur (cf. Brambach, Neugest. d. Lat. Orth. pp. 21. 221), non aliter ac in litterae in extremis vocabulis adiectae constantiam.

C. LUCILIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Gaium praenomen testantur Cicero identidem, Apuleius Hieronymus (test. 5); ceteroqui 'Lucilius' vel 'Lucilius poeta' simpliciter reperitur.*

2. *Iuven. 1, 19 per quem [campum] magnus equos Auruncae flexit alumnus, ubi schol. Lucilium [Lucium cod.] satyricum dicit qui fuit Auruncus. cf. Auson. epist. ad Tetrad. sat. script. p. 173 Sch. 237 Peip. de Auruncis cf. Nissen, Ital. Landeskunde 2² (Berl. 1902) p. 656 sq.*

3. *Schol. ad Hor. serm. 2, 1, 29 fuit valde nobilis Lucilius, ut pote qui esset Magni Pompei avus. id ibid. 75 fertur Lucilius avunculus fuisse Pompei Magni. Porphyry. ibid. 75 constat enim Lucilium <avunculum> maiorem Pompei fuisse; et enim avia⁵ Pompei Lucilii soror fuerat. Vell. Pat. 2, 29, 2 fuit hic [Pompeius] genitus matre Lucilia stirpis senatoriae. de errore Porphyryonis cf. Marx, Lucil. rell. p. XIX; nam Lucilius Pompeii patruus magnus fuit.*

4. *Hieron. ad a. Abr. 1869 [ex cod. Amand., ex aliis 1870] = 606/148, 607/147 Lucilius poeta nascitur. hoc ex aliis indiciis (Vell. Pat. 2, 9, 3. Gell. 17, 21, 49 = test. 8. Macrobi. 3, 16, 14) falsum esse apparet; quare Hauptii probanda est coniectura, qua A. Postumium Albinum C. Calpurnium Pisonem a. 574/180 consules cum Sp. Postumio Albino L. Calpurnio Pisone a. 606/148 coss. ab Hieronymo permutatos esse statuit (Fleck. Jahrb. 107. 1873 p. 72. 365).*

5. *Hieron. ad a. Abr. 1915 [ex cod. Amand., ex rell. 1914] = 652/102, 653/101 Gaius Lucilius saturarum scriptor Neapoli moritur ac publico funere effertur anno aetatis XLVI. cf. Cic. de orat. 1, 72. 2, 25. 3, 171. de falso anno aetatis cf. test. 4.*

2 Gaius Luc. Oxon. Berol. (*Hermes* 24. 1889 p. 396) c vel
gaius lucius rell. satyrarum

reliqua vitae testimonia vd. apud L Mueller, *Lucil. satur.
rell.* (Lipsiae 1872) p. 172sq. (illustrata p. 290sq.) et accuratius
apud Marx, *Lucil. carm. rell.* (Lipsiae 1904) p. CXXVII sq.
(pertractata p. XXIV sq.).

SCRIPTORUM

6. *Schol. Hor. praef. in serm. 1* sciendum quia saturarum
carmen a primo omnium auctore Lucilio repertum est. *Diom.*
p. 485, 30 satura dicitur carmen apud Romanos nunc quidem
maledicum et ad carpenda hominum vitia archaeae comoediae
charactere compositum, quale scripserunt Lucilius et Horatius
et Persius. *Hor. serm. 2, 1, 62* est Lucilius ausus / primus in
hunc operis componere carmina morem. *Quint. 10, 1, 93* in qua
[satura] primus insignem laudem adeptus Lucilius. *carminum
libri XXX fuerunt, quorum omnium reliquiae extant ll. XXI,
XXIV exceptis. iidem in tria, ut videtur, corpora divisi intra
annos 622/132—649/105 variis metris scripti sunt, quorum aetate
anteriores extremi quinque sunt* (Marx, *ibid. proleg. pp. XXIX—L*).

1. 3 satyr.

7. *Quint. 10, 1, 94* eruditio in eo [Lucilio] mira et liber-
tas atque inde acerbitas et abunde salis. *Cic. de orat. 2, 25*
C. Lucilius homo doctus et perurbanus cf. *ibid. 1, 72*.

8. *Gell. 17, 21, 49* (ex Varrone) postea Q. Ennius — et
subinde et Pacuvius et Pacuvio iam sene Accius clariorque tunc
in poematis eorum obtrechandis Lucilius fuit. *Hor. serm. 1, 10*
53 nil comis tragici mutat Lucilius Acci? / non ridet versus
Enni gravitate minores? / cum de se loquitur non ut maiore
reprensis. cf. *fr. 1. 3. 6sq. 28sq. 32sq. 44sq.*

reliqua testimonia de poesi Luciliana coll. et illustr. iidem

---

*Lucilii reliquias nuper denuo edidit et pertractavit F Marx,
Lucil. carm. rell. (Lipsiae 1904. 1905). de Lucilii grammatica
cf. Ritschl, op. 2, 624. 626. 4, 153 sq. 361. 376. 771sq.*

B. FRAGMENTA

EX CARMINUM LIBRIS XXX

1 [148 Marx]

lib. III. *Porphyr. Hor. serm. 1, 10, 53* 'nil comis
tragici mutat Lucilius Acci?' facit autem haec Lucilius
cum alias, tum vel maxime in tertio libro: meminit IX et X.

nulla quidem huius insectationis vestigia tertio in libro extare mirum est, cum in libris IX et X complura reperiuntur; sed tamen audacius Baehrens scripsit: in tertio libro<rum corpore>, ad l. XXVI Porphyryonis testimonium referens.

2 [181]

- l. V. quo me habeam pacto, tam etsi non quaeris,
docebo,
quando in eo numero mansi, quo in maxima
non est
pars hominum . . .
ut per<i>isse velis, quem visere nolueris
cum
debueris. hoc 'nolueris' et 'debueris' te
si minus delectat, quod atechnon et Eisso-
cratium hoc
lerodesque simul totum ac symmiraciodes,
non operam perdo, si tu hic.

Gell. 18, 8 ὁμοιοτέλευτα et ἰσοκατάληκτα et πάρισα et [καί ter non nulli codd.] ὁμοιόπρωτα ceteraque huius modi scitamenta — quam sint insubida et inertia et puerilia, facetissime hercle significat in quinto saturarum Lucilius. nam ubi est cum amico conquestus, quod ad se aegrotum non viseret, haec ibidem addit festiviter: quo — hic. cf. Leo, Gött. gelehrt. Anz. 1906 Nr. 11 p. 845 sq.

4 perisse 6 atexnon (atex Voss. Lat. F 112) eis socratium. (-ticum Voss. Lat. F 7) Paris. Voss. id. eisocr-Voss. Lat. F 112 eisocratium est Regin. 597 et 1646 Magliab. hoc/ler.] ὈΧΛΗΔΡΩΔΕCque Voss. Lat. F 112 m. 1 ΟΧΛΗΡΩΔΕCque fere rell.: em. Marx ibid. 2, 79 (ληρώδεςque iam Scaliger) 7 si multorum Voss. Lat. 112 Regin 1646 si miratio des Paris. synmiraciodes fere rell. cf. Leo ibid.

3 [212]

- l. V. lascivire pecus nasi rostrique repandum

Non. p. 158, 31 pecus non solum quadrupes animal, verum omnia animalia pecudes dicuntur. — Lucilius saturarum [satyr. codd.] lib. V: lasc. — rep. tangitur Pacuvius (v. 408 Ribb. Nerei repandirostrum incurvicervicum pecus) probabiliter per iocum. cf. test. 8.

— nisi (niri Lugd. m. 1) nostrique: em. Venator et Crinitus

4 [338]

l. IX. non haec quid valeant, quidve hoc intersiet illud,
cognoscis. primum hoc quod dicimus esse poema.

pars est parva poema.

Non. p. 428, 5 poesis et poema hanc habent distantiam: poesis est textus scriptorum, poema inventio parva, quae paucis verbis expeditur. Lucilius saturarum lib. IX: non — poema. *cf. Accius fr. 8. Varro fr. 96. Posidonius. ap. Diog. Laert. 7, 60. Schol. ad Dionys. Thrac. art. p. 179, 26 H. alia ap. Marx 2, 129.*
1 valeat: *em. Lachmann* huic *IDousa*

5 [341]

l. IX. — ∪ epistula item quaevis non magna poema est.

illa poesis opus totum, <ut> tota[que] Ilias una est,

una *θέσις* sunt annales Enni atque *ἔπος* unum, et maius multo est quam quod dixi ante poema.

quapropter dico: nemo, qui culpat Homerum, 5 perpetuo culpat neque quod dixi ante poesin: versum unum culpat, verbum, enthymema locumve.

Non. p. 428, 11 Lucilius saturarum lib. IX [*fr. 4*]. idem: epistula — locumve. *cf. fr. 4.*

2 totum totaque illa summa est: *em. IDousa* 3 sunt *Lachmann*: ut *ἔπος Lachm.*: estoc 4 et *Lindsay*: est 2—4 (tota[que] I. una/est, una ut *θ. a. E.*) a. opus u./est *Marx* 6 poesin in 7 *tima* (tema) locum (*seq. v vel que*): *em. Lachm.*

6 [348]

l. IX. *Porphy. Hor. Serm. 1, 10, 53 = fr. 1*

7 [351]

l. IX. a primum est, hinc incipiam, et quae nomina ab hoc sunt

Ter. Scaur. p. 18, 15 Lucilius in nono saturarum de orthographia praecipiens ait: a — sunt. deinde adverbium, quod hoc *fr. a proxime sequenti separat, Marx* Lucilio tribuit.

8 [352]

- l. IX. a primum longa <ac> brevis syllaba. nos
tamen unum
hoc faciemus et uno eodemque ut dicimus
pacto
scribemus: pacem placide, Ianum aridum
acetum,

Ἀρες Ἀρες Graeci ut faciunt.

Ter. Scaur. p. 18, 18 deinde: a — faciunt. *Accius grammaticus vituperatur* (cf. *ad hunc fr. 24*), *ut in seqq. vd. fr. 1.*

1 ac addidi aa geminum longa, <a> br. *Ribbeck* 4 apec
ape E *Palat.* arpe cape e *Bern.: em. I Dousa*

9 [356]

- l. IX. fervere, ne longum. vero; hoc lectoribus
tradam.

Non. p. 503, 16 ab eo quod est fervit breviato accentu
fervere facit —. *Lucilius saturarum lib. IX:* fervere — tradam
e litterae geminatio reicitur.

lictoribus: *em. Palmerius*

9^a [357]

- l. IX. fervit aqua et fervet, fervit nunc, fervet
ad annum

Quint. 1, 6, 8 at quae o solam habent, dum modo per
eandem litteram in infinito exeant, brevia fiunt, 'lego dico
curro, legere dicere currere', etiam si est apud Lucilium: fervit
— annum. *Non. p. 502, 31* fervit pro fervet. *Lucilius lib. IX:*
fervit nunc — annum. *Inc. de ult. syll. CGK IV 241, 22* sed in
hoc verbo [*fervere*] recte corripitur [*paenultima syllaba*], quo-
niam antiqui tertiam coniugationem magis quam secundam
esse voluerunt, ut *Lucilius:* fervit n. — annum. *Prisc. p. 478, 18*
'ferveo' quoque etiam 'fervo' invenitur. — *Lucilius:* fervit [*sic*
Paris. 7496 m. 2; fervet rell.] n. — annum. *cf. fr. 9.*

10 [358]

- l. IX. 'meille' hominum, duo 'meilia', item huc
'e' utroque opus, 'meiles'
'meilitiam'. tenues i, 'pilam' in qua lusimus;
'pilum'

quo piso, tenues; si plura haec feceris pila
quae iacimus, addes e, 'peila' ut plenius fiat.

Ter. Scaur. p. 18, 23 itemque quod Lucilius ubi *i* exile est per se iubet scribi, at ubi plenum est praeponendum esse e credit, his versibus: *meille — fiat. Vel. Long. p. 56, 13* idemque *peila*, quibus milites utuntur, per *e* et *i* scribenda existimat; at *pila*, in qua pinsetur, per *i*. *Mar. Vict. p. 18, 3* pilum aiunt militare et vinea — per *e* et *i* scribenda, at si pilum sit quo pinsitores utuntur — per *i*. itaque *ī brevem simpliciter, ī longam modo i modo ei scribendam esse praecipit Lucilius, Accio rursus adversatus* (cf. ad hunc fr. 24) et a Varrone ipse oppugnatus. quatenus auctor ad *Her. Lucilium secutus sit* vd. apud *Marx, prooem. Gryphisw. 1891 p. XVII et Rhet. ad Her. proleg. p. 96.*

1 et 2 mille milia miles militiam: *em. Scaliger* 2 pilam qua ludimus *Scal.* 3 piso *Scal.*: ipso 4 adde se pella *Palat. adesse pella Bern.: em. Scal.* plenus *Bern.*

10^a [362]

l. IX. porro hoc si filius Luci
fecerit, *i* solum, ut 'Corneli Cornificique'

Char. p. 78, 8 Lucilius tamen [*contra Varro infra*] et per unum *i* genetivum scribi posse existimat. ait enim: [*fr. 32*]. denique et in libro <V> IIII sic ait: porro — Cornificique. *supplementa e cod. Coloniensi nunc amisso a F Dousa sumpta sunt. Beda art. metr. p. 251, 18* nisi forte regulam Lucilii secuti sunt, qui Lucium [*lucilium Paris. m. 2 Leid.*] et Aemilium et cetera nomina, quae ante u habent *i*, non solum in vocativo, sed etiam in genetivo casu per unum *i* existimat scribi posse. cf. *Ter. Scaur. p. 22, 4. Beda ibid. p. 278, 5. Albin. orth. p. 304, 21. perverse Caesell. Vind. ap. Cassiod. orth. p. 206, 25* si autem Lucius Magnus Magius proferantur, duo *i* in genetivo habebunt, Lucii Magnii Magii, quod ipsum Lucilius adnotavit, cum a numero Numerius discerneret [*fr. 32*].

1 si f. L. *Dousa e cod. Colon.* uui pro Luci *Neap.*
2 feceris *FLSchmidt* *i* solum *Schmidt* colum *Neap.* collum
Dousa cornelii cornificiiq.

10^b [364]

l. IX. iam 'puerei venere': e postremum facito atque *i*,
ut puerei plures fiant. *i* si facis solum,
'pupilli pueri Lucili', hoc unius fiet.

Vel. Long. p. 56, 2 alii vero, quorum est item Lucilius varie scriptitaverunt, si quidem in iis quae producerentur alia per *i* longam [*solam coni. Ritschl*], alia per *e* et *i* notaverunt, *velut differentia quadam separantes*, ut cum diceremus 'viri', *si essent plures*, per *e* et *i* scriberemus, si vero esset unus,

'viri' per i notaremus. et Lucilius in nono: iam — fiet. *Quint.* 1, 7, 15 diutius duravit ut e et i iungendis eadem ratione qua Graeci *ei* uterentur. ea casibus numerisque discreta est, ut Lucilius praecipit: iam — fiant. *Char.* p. 78, 15 [*fr.* 10^a] et paulo post: pupilli p. — fiet. *Lucilium sequitur Nigidius Fig.* *fr.* 10. *cf. Ter. Scaur.* p. 32, 21.

1 puerbi *Velius* pueri (puere) *Quint.* et non nulli codd.
Quint. Velius 2 pueri *Quint.*, om. *Velius* fiant] faciant
Velius 3 lucii *Char.* et Lucilli *Velius*

10^c [367]

l. IX. mendaci furique addes e, cum dare furei iusseris

Quint. 1, 7, 15 [*post fr.* 10^b] ac deinceps idem: mendaci — iusseris. quod quidem cum supervacuum est, quia i tam longae quam brevis naturam habet, tum incommodum aliquando. *hoc scripturae genus Lucilii aetate commune erat. ceteroqui Lucilius contra Accium semper se domestici moris studiosum praestat.*

1 furi

10^d [369]

l. IX. 'hoc illi factum est uni', tenue hoc facies i: 'haec illei fecere', addes e, ut pinguius fiat.

Vel. Long. p. 56, 10 [*post fr.* 10^b] item: hoc — fiat. *sequitur fr.* 10, *inde*: hoc mihi videtur supervacaneae esse observationis e. q. s.

2 ille facere fiat] facit

11 [371]

l. IX. ae syllabam, cuius secundam nunc e litteram ponimus, varie per a et i efferebant —. est in hac quoque parte Lucili praeceptum, quod quia pluribus explicatur versibus, si quis parum credet, apud ipsum in nono requirat.

Quint. 1, 7, 18 ae syllabam — efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, cum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde 'pictai vestis' et 'aquai' Vergilius amantissimus vetustatis carminibus inseruit. in eisdem plurali numero e utebantur, 'hi Sullae, Galbae'. est in — requirat.

11^a [372]

huic Terentiae Orbiliae † Licinius

Mart. Cap. 3, 266 Lucilius in dativo casu a et e coniungit dicens h. T. O. † L. a et i et Lucretius crebro et noster Maro 'aurai pictai'. *Vel. Long. p. 57, 20* illud etiam adnotandum circa i litteram est, quod ea quae nos per ae antiqui per ai scriptitaverunt 'Iuliai' 'Claudiaai'. sed et quidam in hac quoque scriptione voluerunt esse differentiam, ut pluralis quidem numeri nominativus casus per a et e scriberetur, genetivus vero singularis per a et i. *praeceptum Lucilii in tenebris latet; cf. tamen Nig. Fig. fr. 11, qui fortasse rursus e Lucilio pendet.*

<quando> h. <iste> T. <et> O. Licinus <dat> coni. Marx
terrentiae   licinius vel lucinius

12 [375]

l. IX.   atque accurrere scribas
dne an c, non est quod quaeras atque labores.

Vel. Long. p. 61, 14 sic in his partibus orationis, quae incipiunt a littera c, non facile potest hac praepositione admota sonare d littera. haec similiter littera geminatur in eo quod est capio accipio; itaque Lucilius atque — labores. ille quidem non putavit interesse scripturae. *de collocatione huius fragm. cum res tum Velius Longus auctor (cf. superiora fragmenta) omnem dubitationem remonent.*

1 scribes: em. *IDousa*   2 c]T   quot   atque] aeque:
eque Marx

12^a [374]

l. IX.   _ _ _ abbi<be>ro: non multum est d siet an b.

Vel. Long. p. 62, 18 abbibere [abbire *cod.*] etiam quidam geminata b maluerunt et dicere et scribere intermissa d, et <in> hoc nullam differentiam putat esse Lucilius qui ait: ab-bibero — an b. *de collocatione cf. fr. 12*

abbire: abbi<be>ro scripsi abbi<be>re: <hic> Marx

13 [381]

l. IX.   pelliciendu, quod est inducendus, geminat l.

Vel. Long. p. 65, 11 'per' vero praepositio omnibus <vocibus fort. add.> integra praepositur, nisi cum incidit in l litteram, adfinem consonantem, quam elegantioris sermonis viri geminare malunt [volunt *cod.*] quam r litteram exprimere, ut cum pella-bor malunt dicere quam perlabor. nec aliter apud Lucilium legitur [in praepositionem]: pelliciendu — l. pellicere malunt quam perlicere. *de collocatione cf. fr. 12. 15.*

per l liciendo — inducendo: em. Marx

14 [382]

l. IX. q littera tunc recte ponitur, cum illi statim u littera et alia quaelibet una pluresve vocales coniunctae fuerint ita ut una syllaba fiat; cetera per c scribuntur. hoc Lucilio quoque videtur.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 149, 1 q littera — videtur. Curt. Valerian. ap. Cassiod. ibid. p. 155, 24 q littera tunc recte ponitur, cum eam statim u littera sequitur iuncta cum alia vocali vel vocalibus [diphthongis] ita ut unam syllabam faciat, ut Quirites quaestio quaerite. cetera vero per c scribi debent, ut cuius Cumae et reliqua huius modi. an haec quoque contra Accium? cf. Acc. p. 32.

3 lucio vel Lutio codd.: em. Semler

15 [377]

l. IX. [a] r[e]: non multum [ab]est, hoc cacosyn-
theton atque canina
si lingua dico: nihil ad me, nomen † hoc illi est.

Vel. Long. p. 47, 1 sed si hoc sectentur, possint etiam plerasque consonantes et omnes semivocales pro syllabis ponere. nam apud Lucilium in nono, in quo de litteris disputat, omnes vicem syllabarum implent, cum dicit: r — illi est. item: [fr. 16]. apparet ergo haec nihil aliud quam locum syllabae tenere nec tamen syllabas esse. cf. Lucil. v. 2 Ma. de tota re Marx 2, 138 sq.

1 a e ab secl. Marx   2 hoc] enim scripsit Marx; corruptelam signavi

16 [379]

l. IX. s nostrum et semigraecei quod dicimus sigma
nil erroris habet

Vel. Long. p. 47, 7 [post fr. 15] item: s — habet.

1 semigraece: em. Marx   2 nihil

reliqua libri IX fragmenta an vere de re grammatica fuerint nescimus.

17 [383]

l. X. Vita Persii p. 59, 27 Buech.³ sed mox ut a schola magistrisque devertit, lecto Lucili libro decimo vehementer saturas componere instituit. cuius libri princi-

pium imitatus est sibi primo, mox omnibus detrectaturus cum tanta recentium poetarum et oratorum insectatione, ut etiam Neronem principem illius temporis inculpaverit.

3 cuius — est secl. *Marx*

18 [386]

l. X. horum est iudicium crassum, ut descripsimus
ante,
hoc est, quid sumam, quid non, in quoque
locemus

Non. p. 396, 13 sumere etiam significat eligere. — Lucilius saturarum lib. X: horum — locemus. *verborum delectum in eloquentia Buecheler, rerum in poesi Marx haec spectare suspicantur.*

honorum: *em. Roth* bonorum *IDousa* crassis ut describimus: phrasis ut descrips. *Buecheler* Crassi sicut describ. *Corpet* crisis ut describimus *Marx* crassum scripsi; *alia nuper tentavit Leo, Gött. gelehrt. Anz. 1906 p. 850*

19 [388]

l. X. 'ne ∪ in arce bovem descripsi magnifice'
inquit

Donat. Ter. andr. 2, 1, 24⁶ 'ne' valde, aut, ut quidam volunt, o quam. Lucilius in decimo: ne — inquit. *poeta quidam derideri videtur. in versu Atticum proverbium βοῦς ἐν πόλει agnovit OJahn, Hermes 3. (1869) p. 181.*

ne quem *vg. (ex neque codd. deteriorum) νῆ τόν Buecheler* ne <illum ego> *Marx* in arce] *marce Vatic. Regin. Lat. 1496 = V* descripsit *Oxon. -psisti V*

20 [384]

l. X. *Porphyr. Hor. serm. 1, 10, 53 = fr. 1*

reliqua libri X fragmenta ad huius modi argumenta referre possis, sed res nimis incerta est.

21 [437]

l. XII. alii <a> vino arbitrantur [*tragoediam nominatam*], propterea <quod> olim τρύγξ dictitabatur, a quo τρύγητος hodieque vindemia est, quia Liberalibus apud Atticos die festo Liberi patris vinum cantoribus pro corollario dabatur, cuius rei testis est Lucilius in duodecimo.

Diom. p. 487, 23 alii autem putant a faece [teste Hor. AP 275] — alii — duodecimo. ut Horatium ita Lucilium de nomine et origine tragoediae dixisse Marx probabiliter contendit. de hoc loco cf. Varro infra fr. 304.

22 [452]

l. XIII. ut perhibetur iners, ars in quo non erit ulla.

Serv. Dan. georg. 4, 25 quae vox [iners] ponitur — pro eo qui sine arte sit, ut apud Lucilium [-llum codd.] in tertio decimo: ut — ulla. id. Aen. 4, 158 iners proprie quid sit Lucilius declarat: ut — ulla. cf. Cic. de fin. 2, 115. Paul. Fest. p. 110, 9. Serv. buc. 8, 24. Isid. or. 10, 142. diff. verb. 296. Schol. Bern. buc. 8, 24. Donat. Ter. andr. 3, 5, 2.¹ CGL VI 568. cum lusu verborum Varro sat. 359 B. Ovid. ars am. 3, 208.

erit] est Serv. georg.

23 [495]

*l. XV. scit poeeticon esse, videt tunica et toga
quid sit.*

Non. p. 536, 15 tunica est vestimentum sine manicis. — Lucilius saturarum lib. I: [12 Ma.]. idem lib. XV: scit — sit. philosophi praecipue Platonici faceta significatione appellari videntur (Marx 2, 184).

poeeticon Keller: poeticon tunicam

24 [549]

*l. XVII. si messes facis * * Musas si vendis
Lavernae*

Non. p. 134, 35 Laverna, <d>ea cui supplicant fures. — Lucilius lib. XVII: si — Lavernae. in hoc et seqq. fragm. Stoici contemnuntur.

si semissi' Dousa et Onions facis <et> Marx; lacunam signavi

25 [550]

*l. XVII. cetera contemnit et in usura omnia ponit
non magna; proprium vero nil neminem
habere.*

Non. p. 361, 27 proprium rursum significat perpetuum. — Lucilius saturarum lib. XVII: cetera — habere. cf. Lucil. fr. 701 Ma. Varro sat. 71 B. de re fr. 24.

1 contempni Lugd. m. 1

26 [552]

- l. XVII. 'si non it, capito' inquit 'eum et si cal-
vitur'. 'ergo
fur dominum?'

*Non p. 6, 21 calvitur dictum est frustratur — Lucilius sa-
turarum lib. XVII: si — dominum. de re cf. fr. 24.*

27 [587]

- l. XXVI. nisi portenta anguisque volucris ac
pinnatos scribitis

*Non. p. 191, 13 angues masculino genere —. Lucilius lib. XXVI:
nisi — scribitis. id. p. 436, 7 portenta ostenta quae aliquid imminere
significant. Lucilius lib. XXVI: nisi — scribitis. in hoc et seq.
fragm. tumor nobilissimorum tragicorum perstringitur ipsorum
verbis ad irrisionem usurpatis. de hoc fr. cf. Pacuv. v. 397 R.³
volucres Non. p. 436*

28 [597]

- l. XXVI. squalitate summa ac scabie, summa in
aerumna, obrutam
neque inimicis invidiosam neque amico
exoptabilem

*Non. p. 126, 3 invidiosum, quod sit vitabile ad videndum
[vivendum codd.]. Lucilius lib. XXVI: squalitate — exoptabilem.
id. p. 226, 7 <Lucilius lib. XXVI>: squalitate — obrutam. id.
p. 401, 31 summum, extremum. — Lucilius lib. XXVI: squalitate
— obrutam. cf. fr. 27 et Pacuv. v. 20^a. 356 R³. (Mueller l. c. p. 247).*

1 sculitate *Non. p. 126 isculitate 401* ac om. 226. 401
in re summa 126 obruta 226

*huc accedunt fortasse vv. 599. 601. 605. 606. 607. 608. 610.
653. 654. 655. 656 eiusdem l. XXVI.*

29 [794]

- l. XXVIII. quare pro facie, pro statura Accius —

*Non. p. 226, 25 statura generis feminini. Lucilius lib. XXVIII:
quare — Accius. acerbas facetias lene intellexit Marx: 'ingenium
Accii exiguum, sicuti statura et corpus.' cf. Accius test. 11.*

30 [806]

- l. XXIX. cupiditas
ex homine * *, cupido ex stulto num-
quam tollitur.

Non. p. 436, 32 cupiditas et cupido diversa sunt, nam cupiditas levior est. Lucilius lib. XXIX [XVIII codd.: em. Lachmann]: cupiditas — tollitur; quod cupiditas pars quaedam sit temperantior, defluens ex cupidine. cf. Cato fr. 11. Afran. fr. 1. 2. Lucil. 808 Ma.

2 lacunam signavit Marx cupido adiect. intellegit Lindsay

31 [875]

*l. XXIX. verum tristis contorto aliquo ex
Pacuviano exordio*

Non. p. 30, 23 exordium est initium —. Lucilius lib. XXIX: verum — exordio. cf. Pacuv. v. 383 Ribb.³

virum: em. Mercier

INCERTAE SEDIS

32 [1294]

*— — servandi numeri et versus faciendi
nos Caeli Numeri numerum ut servemus modumque*

Char. p. 78, 8 Lucilius tamen et per unum i genetivum scribi posse existimat; ait enim: servandi — modumque. numquam enim hoc intulisset, nisi et Caelii et Numerii [ita Colon. Numerum Neap.] per ii [i Neap.], huius Numerii faciendum crederet. denique et in libro <V> III [fr. 10^a]. cf. de his Marx 2, 134sq. 409 sq. utrum idem de vocativo praeceptum Lucilii (cf. Beda ad fr. 10^a, infra fr. 49) fuerit, an aliud non constat (Char. p. 71, 9 = v. 1310 Ma.).

1—2 et — N. om. Neap., add. Colon. Dousae 2 modumque Colon. que legit etiam tunc in Neap. editor princeps Charisii

33 [963]

*quo facetior videare et scire plus quam ceteri,
pertisum hominem, non pertaesum, dicere † ferum
nam genus*

Fest. p. 273^a, 9 cuius [pronuntiationis] meminit Lucilius, cum ait: quo — genus. cf. Scipio Aemil. test. p. 4.

1—2 adn. crit. ad l. c.

34 [1130]

— — Cecilius pretor ne rusticus fiat

Varr. de l. L. 7, 96 in pluribus verbis a ante e alii ponunt, alii non, ut quod partim dicunt <scaeptrum partim> sceptrum, alii Plauti Faeneratricem [fēn- *Flor.*] alii Feneratricem [fēn- *Flor.*: *em. Laetus*], sic faenisicia ac fenisicia [foen- *Flor.*], ac rustici pappum Mesium non Maesium [maes- *et moes- Flor.*]; a quo Lucilius scribit: *Cec. — fiat. Diom. p. 452, 15* detractio temporis litterae syllabae adspirationis: — litterae, ut si detracta a littera pretor dicamus, ut Lucilius [*lucius codd.*]: pretor — fiat, cum debeat ae pronuntiari praetor. *ad l. IX Schmidt aliique rettulerunt, ad V verisimilius Marx; agitur enim de rustica pronuntiatione, non de scriptura, ut in fr. 35 (cf. Sittl, die lok. Versch. d. Lat. Spr. p. 5 sq.). cf. Cato test. 2 p. 10.*

pretor om. *Varronis cod.* fias *Diomedis Paris. 7494. 7493*

35 [1322]

taceo de Tuscis et Sabinis et Praenestinis quoque; nam ut eorum sermone utentem Vettium Lucilius insectatur.

Quint. 1, 5, 56 taceo — insectatur, quem ad modum Pollio reprehendit in Livio Patavinitatem. *eadem Praenestini sermonis irrisio apud Plautum (Trin. 609. Truc. 691 cf. Ritschl, Parerg. p. 196). similiter Titin. v. 104 Ribb.³* qui obsce et volsce fabulantur, nam latine nesciunt. *quominus autem Vettius Lucilii familiaris sit, nihil obstat: eadem certe insectatio in Scipionem amicum ab eo facta est (cf. fr. 33).*

2 vetticism *Bamb. m. 2 Ambros.*

36 [1209]

‘conspicitur sus.’ Horatius [*ep. 1, 2, 26*] ‘et amica luto sus’. sciendum tamen hoc esse vitiosum, monosyllabo finiri verum, nisi forte ipso monosyllabo minora explicentur animalia, ut [*Hor. AP 139*] ‘parturient montes, nascetur ridiculus mus’; gratiores enim versus isti sunt secundum Lucilium.

Serv. Aen. 9, 83 conspicitur — Lucilium.

de structura versus Luciliani cf. etiam Mar. Vict. p. 28, 3 (de correpta vocali in s desinenti et ab alia consonante excepta).

37 [1160]

ergo praetorum est ante et praeire.

Varro de l. L. 5, 80 praetor dictus qui praeiret iure et exercitu. a quo id Lucilius: ergo — praeire. *Cic. de leg. 3, 8* a praefundo — praetores. *aliter Isid. or. 9, 3, 27. 4, 16. cf. Varro infra.*

item veriloquium vidit Varro in v. 1340 Ma. 'vis est vita, vides' (est potius lusus verborum), Verrius in v. 1298 Ma. dubitanter (cf. Ael. Stilo ad fr. 28).

38 [1100]

adde soloecismon genera atque vocabula centum

Pomp. comment. p. 289, 6 quot modis, ait, fiunt soloecismi? Donatus redegit se ad summam brevitatem et dixit 'duobus tantum' [CGK IV 393, 18]. Lucilius autem dixit 'centum' et enumeravit omnes: extat liber ipsius, dicit illud et illud. nam ait sic adde — centum, et <per>currit ipsa vocabula versibus scriptis arte et ibi enumeravit illa omnia. Serv. in Don. p. 446, 19 soloecismorum genera centum dicit esse Lucilius. Isid. or. 1, 33, 5 nam Lucilius centum genera soloecismorum dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet, qui regulam recte loquendi tenere studet. cf. fr. 39. Aur. Opill. et Sinn. Cap. infra. de re G Schlepps, de soloecismo (Straßburg 1875).

soloecismo *Paris. Sang. 1180 Berol. -smos Paris. Sang. 1179 -smum Paris. 7530: em. editt. vett.*

39 [1215]

nam velut intro aliud longe esse atque intus
videmus,

sic <et> 'apud se' aliud longe est, neque idem
valet 'ad se':

intro nos vocat at sese, tenet intus <apud se>.

Char. p. 111, 16 intro est in locum, intus in loco dicimus, ut etiam apud Graecos ἔσω, εἴσω καὶ ἐνδόν. ideoque Lucilius ait: nam — <apud se>. cf. Quint. 1, 5, 50. Char. p. 266, 30. Prob. inst. art. p. 155, 19. Donat. ars gr. p. 393, 24. Serv. in Don. p. 446, 27. explan. in Don. p. 510, 20. Cledon. p. 21, 19. 64, 21. 67, 30. Pomp. comment. p. 248, 7. 290, 29. 291, 31. August. Reg. p. 517, 19. 518, 2. Mar. Plot. Sac. p. 450, 16. Caper p. 92, 5. 110, 7. vd. fr. 38.

1 veluti *Neap. m. 2*   2 et add. *Dousa* item *Lachmann*
se l. a. esse *Neap. te l. alid est Dousa al. l. transp. Marx*   idem
Dousa: eadem se] te   3 vocas: *em. Marx*   ap. se add.
Dousa

40 [1133]

*ut ait Lucilius, bonum schema est quotiens sensus
variatur in iteratione verborum, et in fine positus sequentis
est exordium; qui appellatur climax.*

Serv. Aen. 9, 570 'Caenea Turnus Turnus Ityn' ut ait — verborum [*Dan.*], et in — climax. *Marx ad Isid. Rhet. Lat. p. 517. 518 H delegat.*

41 [1168]

quid hic aliud observabimus? ut quae verba magis sonantia sunt, ea potius conlocemus, quae Lucilius euphona appellat, id est quasi vocalia. ut pro Caelio [*Cic. 67*] 'aliut fori lumen est, aliut lychnorum', cum potuisset etiam structius dicere 'aliut lucernarum'. 5

Chir. Fortunat. 3, 6 RL p. 124, 7 H quid — lucernarum. *hoc fr. et pleraque superiorum libro nono ante Marxium temere tributa sunt.*

42 [1169]

Gell. 6, 3, 28 (de Euripide) = Tiro fr. 6

43 [1189]

Homerus alter ut Lucilius de Ennio suspicatur

Hieron. comment. in Micham 2, 7 (VI p. 518. 519 Vallars) sed et poeta sublimis — non Homerus — suspicatur, sed primus Homerus apud Latinos. *Hor. ep. 2, 1, 50* Ennius et sapiens et fortis et alter Homerus, ut critici dicunt.

44 [1190]

horret et alget

Serv. Aen. 11, 601 'horret ager' terribilis est. est autem versus Ennianus, vituperatus a Lucilio dicente per inrisionem debuisse eum dicere h. et a.; unde Horatius de Lucilio [*serm. 1, 10, 54*] 'non ridet versus Enni gravitate minores?' cf. *Macrob. 6, 4, 6.*

versum Lucilianum ex Macrobio Marx restituit: <sparsis hastis longis campus et> h. et a.

45 [385]

inprobis confidens nequam malus <ut> videatur

Non. p. 262, 5 confidentia rursum temeritas, audacia. *Pacuvius in Atalanta: [v. 47 Ribb.^s]. * * idem lib. [X Guelf.: alterum Lucilii exemplum evanuisse vidit Mercier, hoc autem iam I Dousa Lucilio vindicavit]:* inprobis — videatur. *Lucilium in oratorem suae aetatis invehit coniecit Buecheler, Rh. Mus. 39 (1884) p. 288.*

ut add. Lachmann

46 [1241]

sed ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi [Q. Mucio Scaevolae] subiratus, mihi [L. Licinio Crasso] propter eam ipsam causam minus quam volebat familiaris, sed tamen et doctus et perurbanus, sic sentio, neminem
 5 esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quae sunt libero dignae, perpolitus.

Cic. de or. 1, 72 sed ut — perpolitus. *de re cf. fr. 45. de verbis 'dicere solebat' Marx 2, 393.*

47 [84]

quam lepide lexis compostae ut tesserulae omnes arte pavimento atque emblemate vermiculato

Cic. de or. 3, 171 [loquitur Crassus] conlocationis est componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus neve hiulus sit, sed quodam modo coagmentatus et levis. in quo lepide soceri mei [Q. Mucii Scaevolae] persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius: quam — vermiculato. quae cum dixisset in Albucium inludens, ne a me quidem abstinuit. *Non. p. 188, 18* vermiculatum pro minuto. Cicero in oratore lib. III [IV *Lugd.*]: lexis — vermiculato. *Cic. orat. 149* quod apud Lucilium scite exagitat in Albucio Scaevola: quam — vermiculato. *id. Brut. 274* nullum nisi loco positum et tamquam in vermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum verbum videres. *Plin. n. h. 36, 185* frequentata vero pavimenta ante Cimbricum [bellum] magna gratia animorum indicio est Lucilianus ille versus: arte — vermic. *Quint. 9, 4, 113* si quidem relicto rerum pondere ac nitore contempto tesserulas, ut ait Lucilius, struet et vermiculate [-ata *Ambros.*] in<ter> se lexis committet. *de T. Albucio oratore hic laeso cf. Cic. Brut. 131. libro II suo iure tribuit Marx 1 p. XLIsq.*

1 ex his *de or.* composui et ut *Non.* compositae ut *rell.*
 tessurulae *Non.* 2 pavimenti *vel-ta Plin.*

48 [86]

Crassum habeo generum, ne rhetoricoterus tu se is

Cic. de or. 3, 171 [post fr. 47] ne a me [Crasso] quidem abstinuit: Crassum — seis. *de re et collocatione cf. ad fr. 48.*

rhetorico te rustus eis

49 [88]

Graecum te, Albuci, quam Romanum atque
Sabinum,
municipem Ponti, Tritani, centurionum,
praeclarorum hominum ac primorum signi-
ferumque,
maluisti dici. graece ergo praetor Athenis,
id quod maluisti, te, cum ad me accedis, saluto: s
chaere, inquam, Tite. lictores, turma omnis
chorusque:
'chaere, Tite.' hinc hostis mi Albucius, hinc
inimicus.

*Cic. de fin. 1, 8 res vero bonas verbis electis graviter orna-
teque dictas quis non legat? nisi qui se plane Graecum dici
velit, ut a Scaevola est praetore salutatus Athenis Albucius.
quem quidem locum cum multa venustate et omni sale idem
Lucilius, apud quem praeclare Scaevola: Graecum — inimicus.
litteratorum plane Graecorum insania lepide obiurgatur. de
collocatione cf. fr. 47.*

2 pontii tritanii *Palat. m. 2 Erlang.* tritunii *Vatic.*
 tiranii *Palat. m. 1.* 6 care *Erlang.* cohorsque *P Manutius*
 7 cite *Vatic.* hic *Palat. m. 1 Erlang. Vatic*

50 [1284]

quis hunc currere equom nos atque equitare
videmus,
his equitat curritque. oculis equitare videmus:
ergo oculis equitat.

Gell. 18, 5, 8 pleraque enim veterum aetas et hominem equo insidentem et equum qui insideretur equitem dixerunt; propterea equitare etiam, quod verbum e vocabulo equitis inclinatum est, et homo equo utens et equus sub homine gradiens dicebatur. Lucilius adeo vir adprime linguae Latinae sciens equum equitare dicit his versibus: quis — equitat. *Non. p.* 106, 31 equitare quoque Lucilius eum dicit, cum sit hominis eum [secum *codd.*] insidentis: quis — oculis. *Macrob.* 6, 9, 11 Lucilius namque vir adprime linguae Latinae sciens equum equitare dicit hoc versu: nempe hunc — videmus. sophistarum ineptias poetam deridere intellexit Scaliger. cf. v. 1117 Ma.

1 quis] nempe *Macrob.* hinc plerique *Gellii codd.* ecum *Nonii Lugd., Gellii Regin.* 597 equū vel equum *rell.*: equom scripsi cf. *Bersu, die Guttur.* p. 56 non aquae et videbat *Non.*

aliis locis passim Lucilius de litteris litteratisve iudicium facere videtur, quos tamen ut pote nimis incertos omisi.

DUBIUM

51 [373]

antiquos scimus et abs te dixisse — scimus ipsos et ab Lucilio dixisse.

Vel. Long. p. 60, 14 antiquos — te dixisse, nos contenti sumus a te dicere. scimus — dixisse. *inter Lucilii praecepta de praepositionum scriptura recepit Marx auctore I Beckero, Philol.* 6, 756.

Q. VARGUNTEIUS

TESTIMONIA

VITAE

1. *Varguntei reperiuntur in Sabinis et Hernicis (Schulze Lat. Eigenn. p. 160)*

2. *de Q. Varguntei aetate nihil aliud accepimus, nisi eius ἀκμήν post Lampadionem ('postea' ait diserte Suetonius test. 3) et fortasse paululo ante Archelaum, Philocomum Stilonisque grammaticam industriam constituendam esse.*

3. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone) postea Q. Vargunteius [diligentius retractavit ac legendo commentandoque etiam ceteris notos fecit] annales Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat. cf. Vahlen, Enn. poes. rell.² p. XXV et Lael. Archel. test. 4.*

SCRIPTORUM

4. *Anecd. Paris. CGK VII 534, 5 = Ael. Stilo test. 21*

Q. LAELIUS ARCHELAUS

TESTIMONIA

VITAE

1. *Quintus praenomen a Charisio (test. 5) traditum est; quin enim iste Q. Laelius 'ex principibus grammaticis' Laelius Archelaus*

sit ego non dubito (de Laelio Decumo olim cogitaverat Marx, Rh. Mus. 41, 555).

2. *de Archelai origine vd. Lampad. test. 1*

3. *cum in test. 4 verba 'familiaris sui' proxime superioribus 'carmina defunctorum amicorum nota facerent' manifesto respondeant, Archelaus et Philocomus post annum Lucilii mortis (102 vel 101; cf. Lucil. test. 5) eius saturas in publico legerunt, aetate tunc iam satis propecti, si quidem Lucilii familiares fuerunt, iidem tamen Lucilio haud paulo iuniores, quippe qui Lenaeum alter, alter Valerium Catonem docuerint (cf. De lud. litt. test. 13), de quorum aetate vd. infra ad singulorum testimonia.*

4. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone) Laelius Archelaus Vettiusque Philocomus Lucilii saturas familiaris sui [diligentius retractarunt ac legendo commentandoque etiam ceteris notas fecerunt]. hic emendatio quoque significata esse potest.*

SCRIPTORUM

5. *Char. p. 141, 33 Q. Laelius ex principibus grammaticis librum suum ita inscripsit 'de vitiis virtutibusque poematorum'.*

6. *Anecd. Paris. CGK VII 534, 5 = Ael. Stilo test. 21*

VETTIUS PHILOCOMUS

TESTIMONIA

VITAE

1. *de 'Vettius' nominis scriptura cf. W Schulze, Lat. Eigenn. p. 101. 425. de Vettii origine supra Lampad. test. 1; item de aetate Archel. test. 3; de munere docendi supra De lud. litt. test. 13.*

2. *Suet. de gramm. 2 = Archel. test. 4. cf. Val. Cato test. 8.*

SCRIPTORUM

3. *Quint. 1, 5, 56 = Lucil. fr. 35*

L. AELIUS STILO

TESTIMONIA

VITAE

1. *Varro de l. L. 8, 81 quod si Marcus Perpenna virile est nomen et analogia sequenda, Lucius Aelia et Quintus Mucia virilia nomina esse debebunt. praenomen praeterea tradiderunt*

idem Varro in Antiquitatibus et rer. rust. libris, Cicero Plinius Suetonius Gellius. cf. etiam test. 6.

2. *Aelius sine aliis appellationibus memoratus deprehenditur semper apud Varronem in libris De l. Lat. et Paulum Festi, saepius apud Ciceronem Festum (cf. RSchoell, leg. XII tab. rell. p. 26 sq., Reitzenstein Verr. Forsch. p. 88 sq.) Gellium, sicut etiam apud Quintilianum Frontonem Arnobium Servium Nonium Isidorum Priscianum (?). cf. Ael. Gall. fr. 28 infra. 'Laelius' etiam librariorum errato invenitur pro 'L. Aelius'.*

3. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone) Aelius cognomine duplici fuit; nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium fecerat, vocabatur et Stilo, quod orationes nobilissimo cuique scribere solebat. de Praeconino cf. test. 9 et Varro fr. 363. 'Aelius Stilo' nuncupatur plerumque ille a Festo.*

4. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone) L. Aelius Lanuvinus generque Aelii Ser. Clodius uterque eques Romanus Cic. Brut. 205 fuit is [L. Aelius] omnino vir egregius et eques Romanus cum primis honestus. de genero ab eo repudiato cf. test. 18.*

5. *Aelii annus natalis ex eius amicorum aetate (test. 6. 7) ineunte fere saeculo septimo u. c. statui potest (cf. potissimum Boesch, de XII tab. lege a graec. petita. Gottingae 1893 p. 54); quod ex fr. 43 egregie confirmatur. annus mortis post a. 664/90 fuit (test. 8. 12. 17).*

6. *Cic. orat. 230 et hic quidem [Coelius Antipater] hanc a L. Aelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam petit. Rhet. ad Her. 4, 12, 18 quo in vitio [verborum transiectione] est Coelius adsiduus, ut haec est [deest apud Peter]: in priore libro has res ad te scriptas, Luci, misimus, Aeli. cf. F Marx, Stud. Lucil. (Bonn 1882) p. 96. Coelii aetatem ex eo argui potest, quod L. Crassi a. 614/140 nati magister fuit (Cic. Brut. 102).*

2 Laelio: em. Popma   4 caelius vel cecilius codd.

7. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone) L. Aelius — tantum optimatum fautor, ut Metellum Numidicum [consulem a. 645/109] in exsilium comitatus sit [a. 654/100]. de eo Liv. per. 69 in exsilium voluntarium Rhodum profectus est ibique legendo et audiendo magnos viros avocabatur. Rhodi docebat tunc Dionysius ille Thrax Aristarchi discipulus, de cuius ratione cum Aelio coniecturam fecit Marx (Ind. lect. Rostock. 1888/89 p. 10. Rhet. ad Her. proleg. p. 138 sq.). ceterum cf. De lud. litt. ad Dionysium.*

8. *de Cicerone et Varrone Aelii discipulis cf. Varro test. 4. iis L. Cincius grammaticus coniectura additur (Hertz, de L. Cinc. p. 75).*

9. *Plin. n. h. 37, 9 est apud auctores et Intercatiensem illum, cuius patrem Scipio Aemilianus ex provocatione inter-*

fecerat, pugnae effigie eius signasse volgato Stilonis Praeconini sale, quidnam fuisse facturum, si Scipio a patre eius interemptus fuisset. *de loco Cic. ad fam. 9, 15, 2 cf. Mentz, de L. Ael. Stil. p. 9.*

10. *Cic. pro Scaur. 23* pueris nobis audisse videor L. Aelium libertinum hominem, litteratum ac facetum. *fuit, ut videtur, Aelii Stilonis libertus.*

11. *quod Orelli apud Cic. de or. 1, 265 pro Laelio 'L. Aelio' scribens inde eum villam in Tusculano habuisse efficit, valde incertum est neque tamen id absurdum.*

12. *Cic. Brut. 205* L. Aelius — fuit — eruditissimus et Graecis litteris et Latinis, antiquitatisque nostrae et in inventis rebus et in actis scriptorumque veterum litterate peritus. — sed idem Aelius Stoicus esse voluit, orator autem nec studuit umquam nec fuit. *id. acad. post. 1, 8 [loquitur Varro a. 709/45]* quae autem nemo adhuc docuerat nec erat unde studiosi scire possent, ea — feci ut essent nota nostris; a Graecis enim peti non potuerant ac post L. Aelii nostri occasum ne a Latinis quidem. *id. de or. 1, 193* sive quem haec Aeliana studia delectant, plurima est et in omni iure civili et in pontificum libris et in XII tabulis antiquitatis effigies, quod et verborum vetustas prisca cognoscitur et actionum genera quaedam maiorum consuetudinem vitamque declarant. *L. Aelium hic denotatum esse puto (cf. Mentz ibid. p. 58): aliter nuper Norden, de Stilone Cosconio Varrone gramm. comment. p. IV.*

8 Laelii   9 aliena: *em. Madvig*

13. *Varro de l. L. 7, 2* Aelii hominis in primo in litteris Latinis exercitati *id. rer. div. XIV ap. Gell. 1, 18, 2* L. Aelius noster litteris ornatissimus memoria nostra

14. *Suet. de gramm. 2 (ex Varrone)* instruxerunt auxeruntque ab omni parte grammaticam L. Aelius — Ser. Clodius — multi ac varii et in doctrina et in re publica usus.

15. *Gell. 7, 15, 5* [de verbo 'quiesco', an e littera corripere an produci debeat] noster autem [*amicus*], qua est rerum omnium verecunda mediocritate, ne si Aelii quidem Cincii et Santrae dicendum ita censuissent, obsecuturum se fuisse ait contra perpetuam Latinae linguae consuetudinem. *id. 1, 18, 1* doctissimum tunc civitatis hominem L. Aelium *id. 10, 21, 2* qui doctissimus eorum temporum fuerat, L. Aelius Stilo *id. 3, 3, 12* homo eruditissimus *id. 16, 8, 2* L. Aelii docti hominis

16. *Verg. catal. 5, 3* et vos Selique Tarquitique Varroque, scholasticorum natio madens pingui. pro 'Selique' Heyne scripsit '*Stiloque*', sed necesse non est. *cf. Buecheler, Rh. Mus. 38 (1883) p. 514.*

SCRIPTORUM

17. *Cic. Brut.* 206 scribebat [*L. Aelius*] orationes, quas alii dicerent, ut Q. Metello f(ilio) [*a. 657/97*], ut Q. Caepioni, ut Q. Pompeio Rufo [*a. 664/90*], quamquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio; his enim scriptis etiam ipse interfui. *id. ibid.* 169 illa [*oratio T. Betucii Barri*] Romae contra Caepionem nobilis sane, cui orationi Caepionis ore respondit Aelius, qui scriptitavit orationes multis, orator ipse numquam fuit. *ibid.* 205 Cottae pro se lege Varia quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu [*a. 664/90*]. *ibid.* 207 Cottam miror summum ipsum oratorem minimeque ineptum Aelianas levis oratiunculas voluisse existimari suas. *cf. test.* 3.

18. *Suet. de gramm.* 3 (*ex Varrone*) Servius cum librum soceri [*Aelli*] nondum editum fraude interceptisset —

19. *Gell.* 16, 8, 2 commentarium de proloquiis L. Aelii — studiose quaesivimus eumque in Pacis bibliotheca repertum legimus. sed in eo nihil edocenter neque ad instituendum explanate scriptum est, fecisseque videtur eum librum Aelius sui magis admonendi quam aliorum docendi gratia. *erat περὶ ἀξιωματῶν ex Stoicorum ratione. cf. Varro libr. de l. L. XIV infra et Wilmanns, de Varr. libr. gramm. p. 15.*

20. *Fronto p. 20 N = Lampad. test.* 4

21. *Anecd. Paris. CGK VII 533, 3* — obelus. ✱ asteriscus. ✱ — asteriscus cum obelo. > simplex ductus. > diple. > diple periestigmene. ∩ antisigma. ∩ antisigma cum puncto. ∪ coronis. > — diple obelismene. | < aversa obelismene. ✱ ceraunion. — obelus adpunctus. — < obelus cum aversa. > diple super<ne> obelata. > < recta et aversa superne obelatae. ✕ chi et ro. ϕ fi et ro. ↑ ancora superior. ↓ ancora inferior. alogus. his solis in adnotationibus Ennii Lucilii et historicorum usi sunt Varro S. Ennius
10 Aelius aequae et postremo Probus, qui illas in Vergilio et Horatio et Lucretio apposuit, ut Homero Aristarchus.

— obelus versibus apponitur hac causa. Pisistratus quondam Atheniensium tyrannus inordinata et confusa adhuc poesi Homeri praemio sollicitare proposuit eos qui ordinarent iisque
15 praemii nomine in singulos versus singulos obolos constituit. mercede multi inducti pauperes, quibus ingenium affluebat, quoniam aut invenire aut <ut> disponere debebant non poterant, fingendo plurimos versus operis nobilitatem corruperunt. unde evenit ut postea prudentiores viri, quorum summus in hac
20 re fuit Aristarchus, quotiens improbarent versus quasi aut malos non Homericos, obelum potissime notandum existimarent.

nam et ipsius Homeri proprios et non eo dignos eadem hac nota condemnarunt.

✱ asteriscum Aristophanes apponebat illis locis quibus sensus deesset, Aristarchus autem ad eos, qui in hoc puta loco 25 positi erant, cum aliis scilicet non recte ponerentur. item Probus et antiqui nostri.

✱ — asteriscus cum obelo propria nota est Aristarchi. utebatur autem ea in his versibus, qui non suo loco positi erant. item antiqui nostri et Probus. 30

> simplex ductus inter versus ponebatur ad separandas res a rebus, quae inconexae currebant, quem ad modum <in> catalogo, cum loca a locis aut <regiones a> regionibus et in agone praemia a praemiis, certamina a diversis certaminibus separantur.

> diplen aperistikton primus Leagoras Syracusanus appo- 35 suit Homericis versibus ad separationem Olympi a caelo, proprie Olympum ab eo pro monte positum adnotans, nusquam pro caelo, quod saepe οὐρανὸν εὐρύν dicat et μακρὸν Ὀλυμπον, neque e contrario epitheta permutet. ponebat autem tam ad montis significationes quam ad caeli: utrimque manifestatur 40 voluntas eius. usus et in multis Aristarchus, nunc ea quae praeter consuetudinem tam vitae nostrae quam ipsius poetae apud eum invenirentur adnotans, nunc proprias ipsius figuras, interdum ea in quibus copiosus est, rursus quae semel apud eum ponerentur. similiter in nostris auctoribus Probus. 45

> diple periestigmene apponebatur <in his>, quae Zenodotus Ephesius non recte adiecerat aut detraxerat aut permu- taverat. [in his] et nostri ea usi sunt.

⌋ antisigma ponebatur ad eos versus, quorum ordo per- mutandus erat. sic et in nostris auctoribus invenitur. 50

⌋ antisigma cum puncto ponebatur, cum eiusdem sensus versus duplices essent et dubitaretur, qui potius legendi. sic et apud nostros.

⌒ coronis tantum in fine libri posita invenitur.

✱ ceraunium ponitur, quotiens multi versus inprobantur, 55 ne per singulos obelentur.

⌵ aversa obelismene † in ore ponitur, quae ad aliquid respiciunt, ut [Verg. Aen. 10, 88] 'nosne tibi fluxas Phrygiae.'

— obelus cum puncto ad ea, de quibus dubitatur, tolli de- beant necne. 60

> — diple obelismene ad separandas in comoediis et tragoediis periodos.

— < aversa, quotiens strophae antistrophos infertur.

> diple superne obelata ponitur ad condicionem locorum vel temporum vel personarum mutatam.

> < recta et aversa superne obelatae ponuntur † cum eadem significant similemque sequentem esse.

X chi et ro. haec sola [vix] ad voluntatem unius cuiusque ad aliquid adnotandum ponitur.

70 Φ fi et ro. haec apponuntur, quotiens vel emendatio vel sensus versus sollicitius est inspiciendus.

^ ancora superior ad aliquod praecipue dictum.

| ancora inferior ad humiliter vel inconvenientius quid enuntiandum.

satis similia tradit Isidorus or. 1, 21, de cuius ratione cum scriptore *Anecdoti Paris.* vd. Traube, *Arch. f. Stenogr.* 53 (1901) p. 194. cf. etiam Curt. Nic. test. 5. Cic. ad Att. 8, 2. Quint. 1, 4, 3. *Lehrs, de Arist. stud. Hom.*² p. 332 sq. (praesertim adn. 240). de superioribus grammaticis, qui istis signis ante Probum usi sunt (id quod iniuria huic primum tribuit Steup, de Prob. p. 53 sq.), res admodum dubia est; cur tamen cum Bergk (op. 1, 595) non consentiens nomina tradita libentius servaverim, vd. ad *Enn. gramm. test.* 1. Aelium autem videmus in describendis libris, ut verisimile est, Metelli Numidici (Scipionis quoque et Titii vult Lersch) ratione profecto existimatoris (cf. *Lampad. test.* 4) occupatum fuisse, ut eius nomen supra minime dedeceat. videas etiam eius studia Plautina et Enniana in fr. 44. 50. 51.

5 $\div$ cod. 6 superne Isid. > — cod. 7 obelata
fi] Φ fi ut vid. cod. anchora bis cod. 9 hennii lucii:

em. Bergk varro^u hennius haelius aequae: Vargunteius Laelius Archelaus Bergk Vargunteius Ennius Aelius aequae (Aeliusque Reiff.) Hertz Reiff. Varro Sinnius Aelius aequae Nauck L Mueller 13 confusa a. poesi 14 quia: qui eam Reiff. ordinassent 15 obelos 17 ut addidi debebat 20 improbaret 22 et alt.] sed Reiff. 24 aristofanes 29 utebantur 32 in conexus Paris. Isid.: emendavi 32—33 in — reg. a add. Isid. 34 adversis c. separan —: em. Isid. 37 prae celo 39 permutat 40 utrumque: em. Reiff. 46 in his add. Keil 48 in his seclusi 54 tantum Isid: aū 57 in ore p.] fort. interponitur 58 nos. te. frygie 62 traguediis 63 <obelus cum> aversa Keil strofe 66 fort. ut monadem significant cf. Isid. or. 1, 20, 20 68 ad vol.] ex vol. Isid. 71 sensus Bergk: eius 72 et 73 anchora

22. Aelii reliquos certos libros vd. in fragmentis. eidem temere alii tributi sunt, antiquitatum (at cf. Cic. acad. post. 1, 8 in test. 12) historiarum rhetoricae (Nipperdey op. 315 sq.), grammaticae commentariorum in Plautum Plauti editi, quamquam Stilonem, cuius temporibus prima Plauti editio facta est

(*Leo, Pl. F. p. 28 sq.*), occasione data verbis *Plauti emendandis operam dedisse par est. interpretationis autem legis XII tabularum librum peculiarem pro certo recipere ausus non sum, quem tamen extitisse credo compluribus indiciis* (*fr. 6. 13. 36. 54—57. 65. 67. 68. 73. 78*). *de libro quodam etymologico Aelio tributo cf. p. 59.*

23. *Aelius auctor Plinii commemoratur in indice libr. IX XIV XV.*

DOCTRINAE

24. *Varro de l. L. 6, 59 novissimum — mea memoria ut Aelius sic senes aliquot nimium novum verbum quod esset vitabant. cf. Gell. 10, 21, 2. Tiro fr. 8.*

25. *Varro rer. div. XIV infra L. Aelius — erravit aliquotiens; nam aliquot verborum Graecorum antiquiorum, proinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. cf. Gell. 1, 18, 1 et fr. 12.*

L. Aelii reliquias collegerunt van Heusde, de L. Aelio Stil. Ciceronis in rhet. magistro, rhetor. ad Her. auctore (Utr. 1839). Lersch, Sprachphil. d. Alt. (Bonn 1841) 3, 146 sq. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 2—13. Mentz, Comment. phil. Jen. 4 (1890) p. 3—60 (cum commentario). adde ex parte Suringar, hist. crit. schol. Lat. (Lugd. Bat. 1834) p. 26. 39. cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 88 sq.; M. Ter. Varro und Iohan. Mauropus v. Euchaita (Leipzig 1901). Goetz, Pauly-Wiss. R.E. 1, 532 sq.

B. FRAGMENTA

CARMINUM SALIARIUM EXPLANATIONIS

Varro de l. L. 7, 2 Aelii — interpretationem carminum Saliarum videbis et exili littera expeditam [-ta Flor.] et praeterita obscura [-tam -ram Flor.] multa.

1 [4 Mentz]

manuos in carminibus saliaribus [*fr. 12 M.*] Aelius Stilo significare ait bonos, ut inferi di manes pro boni dicantur a suppliciter eos venerantibus propter metum mortis, ut immanes quoque pro valde <non bonis> dicatur.

Fest. p. 146^b, 20 manuos — dicatur. Macrobi. 1, 3, 13 mane autem dictum — ab omine boni nominis. nam et Lanuvini mane

pro bono dicunt, sicut apud nos quoque contrarium est immane — pro non bono. *cf. Paul. Fest. p. 122, 4 (= fr. 60). 125, 14. 147, 13 (= Aur. Opill. fals. 29). 159, 7. Serv. Dan. Aen. 1, 110. 139. 2, 268. 3, 63. Non. p. 66, 8. Isid. or. 5, 30, 14. 8, 11, 100. 10, 140. Mart. Cap. 2, 162. Ps-Acro Hor. carm. 1, 4, 16. Anecd. H. p. 241, 1.*

1 saecularibus *Urs.* 2 ut scripsi: et *cod.* unde *Paulus*
bonis *Paul.* 4 non b. suppl. *Aldina ex Paulo*

2 [5]

Aelius in explanatione carminum saliarium [*fr. 15 M.*] eodem nomine [*molucro*] appellari ait, quod sub mola supponatur.

Fest. p. 141^a, 20 molucrum non solum quo [*qui cod.*] molae teruntur [*verruntur Paul.*] dicitur, id quod Graeci *μυλήκορον* appellant, sed etiam tumor ventris, qui etiam virginibus incidere solet, cuius meminit Afranius in Virgine [*v. 336 Ribb.^s*]. Cloatius [*fr. 11*] et Aelius [*fr. 62*]; idem Aelius — supponatur. Aurelius Opillus [*fr. 7*]. *cf. CGL V 33, 27. 84, 25. 117, 46.*

3. [6]

pescia in saliori carmine [*fr. 9 M.*] Aelius Stilo dici ait capitia ex pellibus agninis facta, quod Graeci pelles vocent pesce neutro genere pluraliter.

Fest. p. 210^b, 5 pescia — pluraliter. *Hesych. πεσκέων, δερμάτων. item πέσκον, πικρόν ἢ κώδιον ἢ δέρμα.*

huc etiam pertinere possunt frag. 14. 17. 25. 33. 34. 37. 38. (cf. 60. 63. 66). ceteroqui parvulae reliquiae, quae carminum saliarium extant, omnes ex Aelii commentario fluxisse videntur, cum eas Varronis Verrii paucorumque ex his pendentium scriptorum beneficio habeamus (carm. sal. rell. ed. B Maurenbrecher. Lipsiae 1894). de locis Fest. p. 205, 10—26; 290, 26—32 cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 91.

INDICIS PLAUTINI

cf. Varro de comoed. Plaut. I

4 [test. 14]

L. Aelius quinque et viginti eius [Plauti] esse solas *Comoedias* existimavit.

Gell. 3, 3, 12 (= *Varro ibid.*) feruntur autem sub Plauti nomine comoediae circiter centum atque triginta, sed — L. Aelius — existimavit. cf. *Varro ad l. c. de Pseudolo et Faeneratrice* cf. *fr.* 18. 44.

INCERTAE SEDIS

etsi unde ea quae secuntur manaverint incompertum sit, probabili tamen coniectura librum quendam glossarum Mentz assecutus est, qui veriloquia verborumque explanationes amplexus sit iis exceptis, quae ad carmina saliarum spectare videantur (*ibid.* p. 21. cf. etiam *fr.* 51 et Reitzenstein, *Varro u. Ioh. v. Euch.* p. 31 sq. 37 sq.). inde varios poetarum praecipue locos glossis saepe apud auctores adiunctos petitos esse verisimile apparet, quos tamen ab exemplis fragmentorum separavimus. in his autem omnibus Stilo Stoicorum sectatorem se praestat. de *fr.* 49—51 fonte difficilior res est (cf. ad *fr.* 51).

5 [1]

alae ex lupino, s(urculi sine fo)liis

Serv. Dan. georg. I, 75 Aelius: alae — (fo)liis. cf. *Varro de l. L. infra.*

suppl. Daniel

6 [20]

is est assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab aere dando.

Cic. top. 10 cum lex [*XII tab.* 1, 4 S.] assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti, is est enim — dando. cf. *Cic. de re p.* 2, 20. *Quint.* 5, 10, 55. *Gell.* 16, 10, 15 (ab aere dando). *Paul. Fest.* p. 9, 9. *Char.* p. 75, 10. *Prisc.* p. 118, 18. *Isid. or.* 10, 17. *CG L V* 561, 53 (ab asse dando). aliter *Varro de l. L.* 7, 99.

7 [13]

caelum dictum scribit Aelius, quod est caelatum, aut contrario nomine celatum, quod apertum est.

Varro de l. L. 5, 18 caelum — est. cf. *Varro sat. fr.* 91 *Isid.* or. 3, 31, 1. 13, 4, 1. *de nat. rer.* 12, 2. *Beda orth.* p. 268, 28. *Albin. orth.* p. 299, 8. *Anecd. H.* p. 215, 23. 237, 7. *Virg. gramm. de cognom.* 14. *epist.* 1. *fragm. Mediol.* p. 100 *Huemer. etym. magn.* 642, 9. *Schol. Arat. Achill.* p. 36, 12 M. aliter *Varro ibid.* 5, 18 sq. *Paul. Fest.* p. 39, 5. *paragraphos* quoque 16—17 Aelio tribuit *Reitzenstein ibid.* p. 36 sq.

1 celatum *Flor.*

8 [14]

dalivum — ait esse — Aelius stultum. Oscorum quoque lingua significat insanum.

Paul. Fest. p. 68, 1 dalivum supinum ait e. Aurelius [*fr. 4*], Aelius — insanum. *Hesych. δαλίς, μωρός. cf. Santra fr. 8.*

9 [15]

Aelius Dium Fidium dicebat Iovis filium, ut Graeci Διόσκορον Castorem, et putabat hunc esse Sancum ab Sabina lingua et Herculem a Graeca.

Varro de l. L. 5, 66 Aelius — Graeca. *Paul. Fest. p. 147, 7* medius Fidius compositum videtur et significare Iovis filius, id est Hercules, quod Iovem graece Δία et nos Iovem, ac fidium pro filio, quod saepe antea pro l littera d utebantur. quidam existimant iusiurandum esse pro divi fidem, quidam per diurni temporis id est diei fidem. *cf. Ovid. fast. 6, 213. Fest. p. 229^a, 13. 241^a, 2. Serv. Dan. Aen. 4, 204. 8, 301. Anecd. H. p. 212, 37. 260, 16. CGL II 54, 1. de imperfecto 'dicebat' cf. Juvent. p. 16 et infra fr. 10. 12. 51.*

1 fidum *Flor.* 2 dioscoron *Flor.* putabant sanctum: *em. Scal.*

10 [17]

inter vesperuginem et iubar dicta nox intempesta, ut in Bruto Cassii quod dicit [*Acc. praet. v. 41 Ribb.³*] 'Lucretia nocte intempesta nostram devenit domum': intempestatem Aelius dicebat cum tempus agendi est nullum.

Varro de l. L. 6, 7 inter vesperuginem — nullum. *idem ibid. 7, 72* quod est apud Cassium 'nocte — domum', intempesta nox dicta a tempestate, tempestas ab tempore, nox intempesta quo tempore nihil agitur. *cf. Inc. inc. libr. fr. 6 infra. Aur. Opill. fr. 3. Paul. Fest. p. 110, 19* intempestatem noctem dicimus pro incertiore tempore, quia non tam facile noctis horae quam diei possint intellegi. tempestatem enim antiqui pro tempore posuere. *Serv. Aen. 2, 268. 3, 587. georg. 1, 247. id. Dan. Aen. 12, 846. Schol. Bern. g. ibid. Isid. or. 5, 31, 9sq. de nat. rer. 2, 3 = Suet. prat. p. 160 R. Macrob. 1, 3, 15. Beda orth. p. 275, 1. Albin. orth. p. 303, 31. CGL IV 356, 32. V 461, 22. 552, 62. de imperf. 'dicebat' cf. fr. 9.*

11 [2]

latro est latero ab latere, insidiator viae.

Isid. or. 10, 160 latro insessor est viarum a latendo dictus. Aelius [*ita Arev. alias Gu 1, melius Gu 2*] autem latro est inquit latero — viae. *Aelium excripserunt Varro de l. L. 7, 52 (Serv. Aen. 12, 7. Isid. ibid. cf. Goetz, Berl. phil. W. 1886 p. 742, 25) et Verrius Paul. p. 118, 16. cf. Non. p. 134, 29. Isid. diff. verb. 340. CGL IV 105, 43. V 30, 7. 621, 9.*

12 [18]

L. Aelius putabat ab eo dictum leporem a celeritudine, quod levipes esset.

Varro r. r. 3, 12, 6 L. Aelius — esset. ego arbitror a Graeco vocabulo antico, quod eum Aeolis [et bonum] λέποριν appellabant. *de re item Varro rer. div. XIV, ubi pro 'putabat' legitur 'ut ait'. cf. Cic. Arat. 121 levipes lepus. Quint. 1, 6, 33. Isid. or. 12, 1, 23.*

13 [19]

L. Aelius lessum [*suspicitur*] quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat.

Cic. de leg. 2, 59 tollit etiam lamentationem lex XII tabularum [10, 4 S.] 'mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento'. hoc veteres interpretes Sex. Aelius [*fr. 1*], L. Acilius [*fr. 1*], L. Aelius — significat; quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat. *cf. id. tusc. 2, 55. legem translatae Aelium ignoravisse contendit F Boesch ibid. p. 21sq.*

1 Laelius: *em. Turnebus*

14 [7]

manias Aelius Stilo dici ait ficta quaedam ex farina in hominum figuras, quia turpes fiant, quas alii maniolas appellent. manias autem, quas nutrices minitentur parvulis pueris, esse larvas.

Fest. p. 129^a, 26 manias — larvas, id est manes deos deasque, qui aut ab inferis ad superos emanant aut Mania est eorum avia materna [*fort. materve*]; sunt enim utriusque opinionis auctores. *Varro de l. L. 9, 61* videmus enim Maniam matrem larum dici, Luciam Voluminam [*Volaminiam Flor.: em. Zander*] Saliorum carminibus appellari. *cf. Sinn. Cap. fr. 14. Paul. Fest. p. 128, 8. Arnob. 3, 41. Serv. Dan. Aen. 4, 490. CGL V 604, 48.*

1 dici ait *Ald.:* dicit quaedam *Ald.:* quae

15 [21]

militem Aelius a mollitia κατὰ ἀντίφρασιν dictum putat, eo quod nihil molle sed potius asperum quid gerat.

Paul. Fest. p. 122, 15 militem — gerat. cf. fr. dub. 59 et Isid. or. 9, 3, 45. aliter Varro de l. L. 5, 89. Suet. de reg. p. 318, 5 R. Isid. or. 9, 3, 32. 45. Euseb. armen. Ol. 11, 3. Hieron. Ol. 7, 1. Syncell. p. 367. Ulpian. dig. 29, 1, 1. cf. Lucil. fr. 10.

16 [22]

minam Aelius vocitatum ait mammam alteram lacte deficientem, quasi minorem factam.

Paul. Fest. p. 122, 8 minam — factam. Varro r. r. 2, 2, 6 minam [ovem], id est ventre glabro. cf. Plaut. Truc. 654.

1 an mamma altera scribendum?

17 [8]

monstrum, ut Aelius Stilo interpretatur, a monendo dictum est, velut monestrum.

Fest. p. 138^b, 18 monstrum — monestrum. item Sennius Capito [fr. 7]. cf. Varro infra. Paul. p. 140, 5. Cic. de div. 1, 42. Serv. Aen. 2, 681. Isid. or. 11, 3, 3. diff. verb. 459. CGL IV 119, 22. 28.

2 dictus monestrum

18 [test. 20]

Scaevolam [fr. 3] quoque et L. Aelium et Ateium Capitonem [fr. 5] in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit [740]: 'quod si opus est ut dulce promat indidem, ecquid habet? rogas? / murrinam passum
5 defrutum mella', quibus apparet non inter vina modo murrinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

Plin. n. h. 14, 92 lautissima apud priscos vina erant myrrhae odore condita, ut apparet in Plauti fabula quae Persa inscribitur [87], quamquam in ea et calamum addi iubet: ideo quidam aromatite delectatos maxime credunt. sed Fabius Dossennus his versibus decernit: 'mittebam vinum pulchrum murrinam', et in Acharistione [fr. 2 L.]: 'panem et polentam, vinum murrinam'. Scaevolam — nominatum. cf. Weßner, Hermes 41 (1906) p. 467 sq.

1 L. Aelium cod. Monei laelium velleliū rell. 4 promant id est (idem) et qui habeat (habitat) roga: em. vg. ex Plauto

19 [23]

naucum ait — Aelius Stilo omnium rerum putamen.

Fest. p. 166^b, 6 nancum ait Ateius Philologus [fr. 3], Cincius [fr. 20], Aelius — putamen, glossematorum autem scriptores [fr. 6].

20 [24]

nebulo dictus est, ut ait Aelius Stilo, qui non pluris est quam nebula aut qui non facile perspicui possit qualis sit, nequam nugator.

Fest. p. 165^a, 31 nebulo — nugator. = *Paul.* p. 164, 5. cf. *Non.* p. 18, 24. *Donat. Ter. eun.* 2, 2, 38¹. 4, 7, 15³. *Porphyr.* *Hor. serm.* 1, 2, 12. *Ps-Acro Hor. ad h. l. et ep.* 1, 2, 28. *Schol. Terent. eun.* 2, 2, 38. 4, 4, 49. *CG L IV* 122, 44. 367, 40. *V* 225, 19.

21 [dub. 6]

<novalem a>grum Aelius <Stilo et . . . . . Graecum vocabulum> aiunt esse, <cum Graeci eum νεῖόν dixerint. in qua re Ho>mero quoque <teste utuntur, qui dixit [*Il.* 18, 547]: ν>ειοῖο βαθείης τέ<λσον ἰκέσθαι>.

Fest. p. 174^a, 16 <novalem> — <ἰκέσθαι . . . sed C>incius [fr. 21]. cf. *Varro de l. L.* 5, 39. *Paul.* p. 175, 4. *Serv. georg.* 1, 71. *Schol. Bern. g. ibid.* *Isid. or.* 15, 13, 12. *CG L II* 588, 11. *de Stilone auctore non dubito; neque enim Aelius Gallus Graecam umquam etymologiam habet (de Graeco loco cf. fr. 28), neque cum grammaticis a Festo coniungitur; quod contra saepius in Stilone et Cincio fit, ut una reperiantur (cf. ad Cinc. fr. 27). de tertio ignoto cf. Cloat. fr. 17.*

1 sq. suppl. Ursin., O Mue. Stilo Mue. Gallus Urs. cf. *Hertz, de Cinciis* p. 53 4 τέλσον Scal: πέ<λσον>

22 [25]

novensiles — Granius Musas putat consensum accommodans Aelio.

Arnob. 3, 38 novensiles Piso [fr. 4]. hos Granius — Aelio. cf. *Varro fr.* 374. *Manil. fr.* 2. *Cornif. fr.* 8. *Cincius fr.* 22. *Mar. Vict. p.* 26, 1 novensiles sive per l sive per d scribendum — novensiles autem, quos Graeci συνέννεα, post novendii a considendo, id est eadem sede praediti.

23 [26]

nuptias dictas esse [aiunt] — Aelius et Cincius [fr. 23], quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui

obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque † parens tam iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere.

Fest. p. 170^b, 24 nuptias d. esse ait Santra [fr. 9], Cornificius [fr. 12], Curiatius [fr. 2], Aelius — obvolvere. *cf. Varro de l. L.* 5, 72. *Paul.* p. 184, 4. *Caper orth.* p. 103, 14. *Suet. de nat. rer.* p. 226 R. *August. de off.* 19. *Serv. Aen.* 11, 77. *Isid. or.* 9, 7, 10. 13, 7, 2. *Donat. Ter. hec.* 4, 4, 34^s. *CGL V* 34, 10. 36, 4. *Landgraf, Arch. f. Lat. Lex.* 9, 401.

3 pervetustam *Egger aliquae Praenestinam Bergk fort. Papi-*
riam cf. Gran. Fl. Dig. 50, 16, 144 *infra* 4 capud

24 [27]

nuscitiosum — ait appellari solitum — Aelius Stilo qui plus videret vesperi quam meridie, nec cognosceret nisi quod usque ad oculos admovisset.

Fest. p. 173^a, 21 nuscitiosum Ateius Philologus [fr. 4] ait app. sol. —; at Opillus Aurelius [fr. 10], Aelius — admovisset. *eadem Paul. Fest.* p. 171, 7. *Fulgent. exp. serm. ant.* 13 *W. Papias s. v. luscitius. CGL IV* 127, 5. *V* 226, 34. *cf. praesertim Aur. Opill. l. c. et Wessner, Comm. Jen.* 6, 2 p. 112sq.

1 nusciciosum: *em. O Mueller cf. Bugge, Jahns Jahrb.* 105. 1872 p. 103

25 [9]

obstitutum Cloatius [fr. 13] et Aelius Stilo esse aiunt violatum attactumque de caelo.

Fest. p. 193^a, 4 obstitutum — caelo; Cincius [fr. 24]. *cf. Cic. de leg.* 2, 21. *Paul.* p. 192, 1. *CGL II* 346, 12. 588, 21.

26 [28]

ordinarium hominem — ait dici solitum — Aelius Stilo qui minime ordine viveret.

Fest. p. 182^b, 32 ordinarium h. Oppius [fr. 1] ait d. s. —; at Aelius — viveret. *cf. Paul.* p. 183, 10.

27 [29]

Non. p. 44, 1 = *Varro de vit. P. R. I infra fr.* 201

28 [3]

petaurista proprie graece ideo quod is πρὸς
ἀέρα πέταται.

Fest. p. 206^b, 26 petauristas Lucilius a petauro appellatos existimare videtur, quom ait [1298 *Ma.*] 'sicuti mechanici cum alto exiluerē peteuro [petauro *vg.*]; at Aelius Stilo <quod> in aere volent, cum ait: petaurista — πέταται. *Non.* p. 56, 27 petauristae a veteribus dicebantur qui saltibus vel schemis levioribus moverentur; et haec proprietas a Graeca nominatione descendit, ἀπὸ τοῦ πέτασθαι. *Claud. Paneg. Manl. Theod. cons.* 320 p. 188 *Birt* vel qui more avium sese iaculentur in auras. is *Urs.*: his

29 [30]

Aelius pituitam [*appellatam ait*], quia petat vitam. *Quint.* 1, 6, 37 Aelius — vitam, *etymologiam deridens.*

30 [31]

portisculus est, ut scribit Aelius Stilo, qui in portu modum dat classi.

Fest. p. 234^b, 4 portisculus — classi. id autem est malleus, cuius meminit Cato in dissuasiōe de rege Attalo et vectigalibus Asiae [*fr. LXIII J.*]: 'C. Licinio Pr(aetore) remiges scribti cives Romani [-nis *cod.*] sub portisculum, sub flagrum conscribti veniere passim'. cf. *Paul.* p. 235, 11 (qui 'porticulus' scribit). *Non.* p. 151, 17. *Isid. or.* 19, 2, 13. *CG L V* 380, 40.

31 [32]

Aelius procestria aedificia dixit esse extra portam.

Paul. Fest. p. 225, 12 procestria dicuntur, quo proceditur in muro. Aelius — portam; Artorius [*fr. 1*]. cf. *CG L V* 525, 27.

32 [34]

ut Aelius scribit, puticulae quod putescebant ibi cadavera proiecta.

Varro de l. L. 5, 25 extra oppida a puteis puticuli, quod ibi in puteis obruebantur homines, nisi potius, ut Aelius — proiecta, qui locus publicus ultra Esquilias. itaque eum Afranius [*v. 430 Ribb.*³] 'puticulos' [*ita Laetus cutilucos Flor. petilucos vel cupilucos coni. Ribb.*] in togata appellat. *Fest.* p. 217^b, 8 <puticulos dicunt esse ap>pellatos, <quod vetustissimum genus sepulturae in pute>is fuerit <eumque locum fuisse publicum . . . . .> extra p<ortam Esquilinam . . . . . at> inde p<otius appellatos esse existimat puticu>los Aeliu<s Stilo, quod cum in eum locum patres> familias <. . . . . pecudes morticinas et> vilia proicer<ent mancipia, ibi cadavera> ea putescer<ent. cf. *Paul.* p. 216, 6. *Ps-Acro Hor. serm.* 1, 8, 10. *CG L V* 477, 40. 607, 27.

33 [10]

refriva faba — Aelius dubitat an ea sit, quae prolata in segetem domum referatur, an quae refrigatur quod est torreatur.

Fest. p. 277^a, 17 refriva faba dicitur, ut ait Cincius [*fr. 26*]; Aelius — torreatur.

1 frabra

34 [11]

Salias virgines — Aelius Stilo scripsit sacrificium facere in Regia cum pontifice paludatas cum apicibus in modum Saliorum.

Fest. p. 329^a, 17 Salias virg. Cincius [*fr. 27*], quas Aelius — Saliorum.

35 [35]

sobrium vicum <dictum putant . . . . .> et Aelius, quod <in eo nullus tabernae> locus neque caup<onae fuerit>.

Fest. p. 297^b, 15 sobrium — <fuerit>; ali, quod in eo M<ercurio lacte, non> vino, solitum <sit supplicari>. cf. *Cloatius fr. 18. CGL II 376, 31.*

1 sq. suppl. Scaliger ex Paulo

36 [36]

sonticum morbum in XII [2, 2 S.] significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa.

Fest. p. 290^b, 24 sonticum — causa, quem non nulli putant esse qui noceat, quod sontes [-te *cod.*] significat nocentes. Naevius ait [*II v. 128 Ribb.³*]: 'sonticam esse oportet causam quam ob rem perdas mulierem'. *Paul. p. 291, 9* sonticum, iustum. Naevius: 'sonticam' e. q. s. *Fest. p. 344^a, 8* <sontica> causa dicitur a morbo <sontico, propter quem quod est g>erendum, agere <desistimus>. item *Gell. 16, 4, 4. Dig. 42, 1, 60. CGL IV 392, 32. aliter Paul. Fest. p. 111, 16 (Fest. p. 297^b, 22). Gell. 20, 1, 27. Dig. 21, 2, 65. 50, 16, 113. CGL II 257, 49.*

37 [12]

subuculam Aelius Stilo et Cloatius [*fr. 16*] isdem fere verbis demonstrant vocari, quod dis detur ex alica et oleo et melle.

Fest. p. 309^a, 25 subuculam — melle; nam de tunicae genere notum est omnibus [*Varro de l. L. 5, 131*]. *cf. Paul. p. 308, 6. auctores Verrii fortasse de genere tunicae etiam disputaverant.*

2 quiddis   ^halica

38 [37]

tanne eo usque, ut Aelius Stilo et Opillus Aurelius [*fr. 19*] interpretantur.

Fest. p. 359^a, 26 tanne — interpretantur. itaque Afranius [*v. 410 Ribb.^s*]: 'tanne arcula tua plena est araneorum'. *Paulus p. 358, 3* tanne eo usque. Afranius: 'tanne' e. q. s. *cf. Carm. sal. fr. 34 Maur.*

39 [38]

terra dicta ab eo, ut Aelius scribit, quod teritur.

Varro de l. L. 5, 21 terra — teritur. itaque tera in augurum libris scripta cum r uno. fortasse totus locus § 21—22 e Stilone fluxit eiusque nomen inter tabularum interpretes latet (*cf. Inc. gramm. libr. fr. 9*): haud iniuria certe extrema huius capitis verba illi tributa sunt (*fr. dub. 72*). ceteroqui terra a terendo rursus apud *Serv. Dan. Aen. 1, 744. Schol. Bern. georg. 3, 381. Isid. or. 3, 71, 7. 12, 1, 30. 14, 1, 1. app. expos. in miss. 35. Virg. gramm. de cognom. 14. fragm. Mediol. p. 100 Huemer.*

40 [39]

<tongere Aelius Sti>lo ait noscere esse, <quod Praenestini tongi>tionem dicant pro no<tionem>.

Fest. p. 356^a, 9 <tongere> — no<tionem> significat et la>tius dominari. Ennius [*fr. var. 28 V.²*]: <'alii rhetorica> tongent'. et vincere <etiam quandoque> videtur significare.

1sq. suppl. Urs. O Mueller ex Paulo

41 [dub. 10]

<transque dato nota>vit Aelius in XII signi<ficare traditoque>.

Fest. p. 352^a, 5 <transque> — <traditoque.>

suppl. RSchoell *ibid. p. 29 coll. Fest. p. 309^a, 33 = fr. 73*

42 [40]

sed ego quidem cum L. Aelio et M. Varrone sentio, qui triones rustico cetera vocabulo boves appellatos scribunt quasi quosdam terriones.

Gell. 2, 21, 8 sed ego — terriones, hoc est arandae colendae-que terrae idoneos. itaque hoc sidus, quod a figura positura-que ipsa, quia simile plaustrum videtur [-eatur *Paris. 5765*], antiqui Graecorum ἀμαξαν dixerunt, nostri quoque veteres a bubus iunctis septentriones appellarunt, id est septem stellis, ex quibus quasi iuncti triones figurantur. praeter hanc, inquit, opinionem id quoque Varro addit dubitare sese, an propterea magis hae septem stellae triones appellatae sint, quia ita sunt sitae, ut ternae stellae proximae quaeque inter sese faciant trigona, id est triquetras figuras. *Varro de l. L. 7, 74* has septem stellas Graeci ut Homerus [*Il. 18, 489. Od. 5, 275*] vocant ἀμαξαν et propinquum eius bootem signum, nostri eas septem stellas boves et temonem, et prope eas axem; triones enim et boves appellantur a bubulcis etiam nunc maxime cum arant terram; e quis — omnes qui terram arabant a terra terriones, unde triones ut dicerentur de tritu. — possunt triones dicti, septem quod ita sitae stellae, ut ternae trigona faciant [aliquod videtur ad ea quae secuntur pertinere]. *Fest. p. 339^b, 2* <septentriones> septem stellae appell<antur . . . . . a bu>bus iunctis, quos trio<nes a terra rustici> appellent, quod iun<cti simul terram arent> quasi terriones. <et plaustrum appellantur,> quod id astrum Grae<ci ἀμαξαν dicunt, idque habet> partem quandam <temonis specie; unde ait> Ennius [*Sc. 216 V.⁸*]: ‘superat <temo stellas>’. sed> et physici eum sū . . . . . conten . . . temp . . . . . <septentriones dici> aiunt, quod ita sunt <septem stellae sitae,> ut ternae proximae <quaeque inter se faciant> trigona. fortasse horum locorum communis auctor Aelius fuit (*Mentz ibid. p. 50sq. cf. praeterea de loco Varronis Reitzenstein, Varro u. Ioh. v. Euch. p. 32*). ceteroqui cf. *Prob. Verg. georg. 1, 227. Serv. Dan. Aen. 1, 744. 3, 516. Isid. or. 3, 71, 7. 12, 1, 30. 14, 1, 1. de nat. r. 26, 5. Schol. Bern. georg. 3, 351. 381. Schol. Arat. p. 355, 23 M. CGL II 201, 50. V 251, 5.*

1 quidem *Lugd-Bat(?)* quid rell. 2 c(a)etero: em. *JFGronovius*

43 [41]

— cum Aelius Stilo Iugurthino bello [*a. 643/111 — 649/105*] unionum nomen imponi cum maxime grandibus margaritis prodat

Plin. n. h. 9, 123 Romae in promiscuum ac frequentem usum venisse [*margaritas*] Alexandria in dicionem redacta [-ctam *codd.*], primum autem coepisse circa Sullana tempora minutas et viles Fenestella tradit manifesto errore, cum Aelius — prodat. cf. *Plin. ibid. 9, 112. Isid. or. 16, 10, 1.*

2 inpositum *Detlefsen*: tradita verba servavi coll. *Quint. 6, 1. 23 al. auctore Buecheler*

44 [42] ·

Aelius hoc loco [*Plauti Faeneratricis fr. 1 L.*] vapula positum esse ait pro dole.

Fest. p. 372^b, 31 Aelius — dole. locum Plauti vd. ad Varr. fr. 460. cf. Sinn. Cap. fr. 22.

45 [43]

victimam Aelius Stilo ait esse vitulum ob eius vigorem.

Fest. p. 371^b, 6 victimam — vigorem; alii aut quae vineta adducatur ad altare aut quae ob hostis victos immoletur. hae non Aelianae etymologiae rursus sunt apud Ovid. fast. 1, 335. Serv. Aen. 1, 334. Isid. or. 6, 19, 34. CGL V 45, 28. 399, 9.

46 [44]

volpes, ut Aelius dicebat, quod volat pedibus.

Varro de l. L. 5, 101 volpes — pedibus. Quint. 1, 6, 33 iam sit — vulpes volipes. cf. Caper de verb. dub. p. 112, 4. Isid. or. 12, 2, 29. Anecd. H. p. 180, 2. de imperf. 'dicebat' cf. fr. 9.

47 [33]

in Nelei carmine [*I p. 271 V Ribb.³*] aequè prisco 'saucia puer filia sumam', ubi tamen Varro [*fr. 250*] cum 'a' puera putat dictum, sed Aelius Stilo magister eius et Asinius [*fr. 6*] contra.

Char. p. 84, 10 (= Plin. dub. serm. p. 49, 24 B.) in Nelei — contra. cf. Varro l. c.

48 [test. 22]

pluria sive compluria

Gell. 5, 21, 6 velim doceas nos cur pluria sive compluria, nihil enim differt, non latine sed barbaramente dixerint M. Cato [fr. 24 P.], Q. Claudius [fr. 90 P.], Valerius Antias [fr. 65 P.], L. Aelius [lelius codd.], P. Nigidius [fr. 41], M. Varro [adn. post fr. 264], quos subscriptores approbatoresque huius verbi habemus. cf. Char. p. 60, 10. 73, 12. 125, 3. Prisc. p. 89, 6. 315, 15. 350, 11 (Schol. Ter. Phorm. 4, 3, 6). Donat. Ter. ibid. utrum Aelius de his praeceptum dederit an tantum 'pluria' formam usurpaverit, non liquet.

49 [16]

ferocior tam quam peior melior ait Stilo in eis accusativo posse proferri, ferocioreis.

Char. p. 129, 31 (= Plin. dub. serm. p. 26, 30 B.) ferocior — ferocioreis. cf. Reitzenstein, Varro u. Ioh. v. Euch. p. 52 adn. 3.

49^a [16]

ferientium ferienteis idem Stilo putat facere debere, ut docenteis saltanteis, quoniam quaecumque secum verbi iura traxissent, ea accusativis pluralibus adiuvante [re] dum taxat genetivo plurali in eis sonarent.

Char. p. 130, 1 ferientium — sonarent. haec e Plinio pariter fluxerunt, qui de his complura. cf. libr. dub. serm. rell. p. 23sq. Beck.

3 re secl. Keil   4 genē plū in eis sonare: em. Keil.

50 [test. 19]

Quint. 10, 1, 99 (iudicium de Plauti lingua) = Varro fr. 321

51 [test. 24]

L. Aelium Stilonem dicere solitum ferunt Q. Ennium de semet ipso haec [ann. VII 234—51 V.²] scripsisse picturamque istam morum et ingenii ipsius Q. Ennii factam esse.

Gell. 12, 4, 5 [praecedunt versus Ennii, 'quibus depingitur ingenium comitasque hominis minoris erga amicum superiorem', qui fortasse ab Aelio relati erant] L. Aelium — esse. si ad Varro- nem auctorem, ut verisimile est, haec redeunt (cf. Kretzschmer, de Gell. font. p. 52), in eius oratione consueta forma 'Aelius dicebat' fuerit, quae quid significet vidimus (fr. 9. 10. 12. 46). ceteroqui non aliter Crassus apud Cic. de or. 2, 25 versum Lucilii laudat (592 Ma.) his verbis 'L. dicere solebat' aequae atque denuo ad Lucil. supra fr. 46. de hac scriptorum consuetudine cf. etiam Reitzenstein, Hermes 35, 611. itaque inter fragmenta haec recipere malui, etsi ad librum glossarum vix faciunt, ut superiora 49. 49^a. 50, eorumque fontem ignoro.

DUBIA

52 [1]

classis a calando

Quint. 1, 6, 33 iam sit et classis a c. et lepus levipes [fr. 12] et vulpes volipes [fr. 46]. cf. Serv. Aen. 1, 39. 6, 1. id. Dan. ibid. 6, 1 (Lact. Plac. Stat. Ach. 1, 444. Isid. or. 19, 1, 15). Prisc. III 482, 21 K. Aelio tribuit Lersch.

53 [2]

dium, quod sub caelo est extra tectum, ab Iove dicebatur et Dialis flamen et dius heroum aliquis ab Iove genus ducens.

Paul. Fest. p. 74, 15 dium — ducens. idem p. 71, 6 dium antiqui ex Graeco appellabant ut a deo ortum et diurnum sub caelo lumen, ἀπὸ τοῦ Διός. cf. id. p. 74, 7 s. v. dies. OMueller conferri iussit Aelii fr. 9.

54 [13]

endoplorato implorato, quod est cum questione inclamare.

Paul. Fest. p. 77, 1 endoplorato — inclamare. Cic. pro Tull. 50 [ex XII tabulis 8, 12 S.] endo plorato, hoc est conclamato. Aelio tribuit Reitzenstein. cf. CGL II 61, 39. V 193, 26 et Paul. Fest. p. 76, 9 endoitium; 77, 3 endo procinctu, quae omnia ab Aelio prorsus non abhorrent (Ritschl op. 3, 831 sq.). similia complura in CGL VI 388.

55 [deest]

forum — cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulchri dici solet.

Paul. Fest. p. 84, 9 forum sex modis intellegitur. — quarto cum id — solet. Cic. de leg. 2, 61 [XII tab. 10, 11 S.] quod autem forum, id est vestibulum sepulchri —. Aelio tribuit Boesch ibid. p. 13 sq. eundem auctorem Ciceronis Verriique fuisse statuens.
2 dicari

56 [14]

inplorare inclamare, ad auxilium invocare.

Paul. Fest. p. 109, 3 implorare — invocare. cf. CGL V 29, 12. 77, 34 et fr. 54. 67.

57 [spur. 1]

Aelius: inpubes libripens esse non potest neque antestari, προδιαμαρτυρηθῆναι [XII tab. 8, 22 S.].

Prisc. p. 382, 1 Aelius — προδ. cf. Gell. 7, 7, 2. 15, 13, 11 aliosque. Aelio Gallo vulgo tribuitur, Stiloni rectius a RSchoell ibid. p. 32.

1 melius *optimi codd.* (item *codd. Nonii ad fr. 27 et cod. Gu 2. Isid. ad fr. 11*) laelius alii celius Halberst. (?): Aelius restituit Hertz

58 [3]

sunt qui honori nomen [iuglandis] interpretentur et Iovis glandem esse dicant.

Plin. n. h. 15, 91 sunt — dicant. cf. Gav. Bass. fr. 5. Aelio tribuit Mentz, an recte valde dubito.

59 [4]

lucus quia umbra opacus parum luceat et ludus quia sit longissime a lusu et Ditis quia minime dives.

Quint. 1, 6, 34 etiam ne a contrariis aliqua sinemus trahi, ut lucus — dives? Paul. Fest. p. 122, 15 militem Aelius [fr. 15]; sic ludum dicimus, in quo minime luditur. cf. etiam Varro de l. L. 5, 92 et Quint. ad fr. 52. Aelio tribuit Lersch.

60 [deest]

Matrem Matutam antiqui ob bonitatem appellabant et maturum idoneum usui et mane principium diei et inferi dii manes, ut suppliciter appellati bono essent, et in carmine saluari [fr. 12 M.] cerus manus intellegitur creator bonus.

Paul. Fest. p. 122, 4 Matrem — bonus. cf. fr. 1. Varro de l. L. 6, 4 diei principium mane, quod tum manat dies ab oriente, nisi potius quod bonum antiqui dicebant manum. Verrium et Varronem eodem auctore Aelio usos esse patet. de 'Cerus' cf. Buecheler, Umbrica p. 99. Aelio tribuit Reitzenstein.

61 [18]

meltom meliorem dicebant.

Paul. Fest. p. 122, 3 meltom — dic. carmini saluari vindicavit Maurenbrecher fr. 27. Aelio tribuit Reitzenstein.

meltom] meliosem *Thewrewk coll. Varro de l. L. 7, 27. cf. Bugge, Fleck. Jahrb. 105 (1872) p. 101*

62 [5]

Cloatius [fr. 11] et Aelius in libris sacrorum molucrum esse aiunt lignum quoddam quadratum, ubi immolatur.

Fest. p. 141^a, 25 Cloatius — immolatur; idem Aelius [fr. 2]. de re vd. alia apud Cloat. et Ael. l. c.

1 et Aelius scripsi pro etiam cod., quod corruptum esse videtur. Aelii certe nomen excidisse cum plurali 'aiunt' tum verbis 'idem Ae.' veri simillimum esse iam Ursinus intellexit. poterat quidem Aelius

in proxime superioribus glossis, quae in codice evanuerunt, memoratus esse, ut re vera brevi intervallo s. v. 'monstrum' laudatur [fr. 17], aliusque auctor cum Cloatio fuisse; sed tamen de Cloatio et Aelio ap. Festum coniunctis cf. infra ad fr. 69.

63 [deest]

⟨Aelius Stil⟩o in commen⟨tario carminum saliarium ait, nauteam rubi⟩dum quiddam ⟨esse, quo Saliorum vestimenta quaedam⟩ colorant.

Fest. p. 165^b, 27 ⟨nauteam ait Opi⟩llus Aurelius [fr. 8]. ⟨Aelius⟩ — colorant. haec Ursino auctore ad Labeonem [fr. 26] vulgo referuntur; at neque Opillus apud Festum cum hominibus Augustae aetatis coniunctus reperitur, neque Labeo cum grammaticis, qui plerumque solus, raro cum iurisperitis apparet. prior contra est una cum Ateio Philologo, Cincio Santra praesertimque cum Aelio Stilone (sexies), cui antecedere solet, in carminum ipsorum saliarium glossis (cf. supra fr. 2). rursus de pictis vestimentis Saliorum cf. T. Gutberleth, de Saliis Martis sacerdot. apud Rom. liber sing. 1704 p. 47 sq. et 'pescia' ad fr. 3. varietas etiam appellationis ('in commentario', quod supra 'in carm. saliar.' et 'in explanatione' est) in more Festi est; cf. Labeo de iure pontif. passim.

1 sq. ⟨Labe⟩o in commen⟨tario iuris pontifici ait, nauteam rubi⟩dum quiddam ⟨esse, quo pontificum vestimenta quaedam⟩ colorant suppl. Urs.

64 [19]

pro nefrendibus ⟨alii nefrundines intellegunt, quos⟩ usus recens ⟨dicit vel rienes vel testicul⟩os, quos Lanu⟨vini appellant nebrundine⟩s, Graeci νεφρο⟨ύς, Praenestini nefrones⟩.

Fest. p. 162^a, 12 ⟨nefrendes dictos asserit Q. Muci⟩us Scaevola. [fr. 4]; Ateius [Philologus? fr. 13]; pro nefrendibus — ⟨nefrones⟩. id. p. 277^a, 13 rienes quos nunc vocamus antiqui nefrundines appellabant, quia Graeci νεφρούς eos vocant. Plautus in Saturione [fr. 3 L.]: 'male tibi evenisse video. glaber erat tamquam rien'. Aelio tribuit Reitzenstein.

1 prae alii etc. suppl. Urs. O. Mueller ex Paulo 2 rienes Reitzenstein

65 [15]

ob vos sacro in quibusdam precationibus est pro vos obsecro, ut sub vos placo pro supplico.

Fest. p. 190^b, 2 ob vos — supplico. cf. fr. 73. Aelio tribuit Reitzenstein.

66 [7]

pennatas impennatasque agnas in saliori carmine [fr. 13 M.] spicas significat cum aristis et alias sine aristis; * * agnas novas voluit intellegi.

Paul. Fest. p. 211, 1 pennatas — intellegi.

3 ante agnas nomen Aelii excidisse suspicatur O Mueller

67 [16]

plorare flere [inclamare] nunc significat et cum praepositione inplorare, id est invocare; at apud antiquos plane inclamare.

Fest. p. 230^b, 10 plorare — inclamare cf. fr. 56. Aelio tribuit Reitzenstein.

1 incl. secl. O Mueller

68 [deest]

inde illa XII tabularum lex [10, 7 S.]: 'qui coronam parit ipse pecuniave eius, virtutis suae ergo duitor ei'. quam servi equive meruissent, pecunia partam lege dici nemo dubitavit. quis ergo honos? ut ipsi mortuo parentibusque eius, dum intus positus esset forisve ferretur, sine fraude esset inposita.

Plin. n. h. 21, 7 inde — inposita. Cic. de leg. 2, 60 illa iam significatio est laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei qui peperisset et eius parenti sine fraude esse lex inpositam iubet. Plinius a Varrone sumpsisse videtur, Varro autem et Cicero ab eodem auctore Aelio (Schoell ibid. p. 11. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 260).

2 virtutisue: *em. Turnebus* duitur vel duuitur *codd.: em. Gronovius* 3 legem

69 [deest]

<sa>crima est, <ut Aelius Stilo et Clo>atius [fr. 15] dicunt, <mustum indi>tum in amphoram <Meditrinalibus sacr>ifici causa pro <vineis et vasis et ipso vino,> quae quasi sacra <ea re fiunt; quod Lib>ero fit, ut prae<metium de spicis> Cereri.

Fest. p. 318^a, 23 <sa>crima — Cereri. *quanta verisimilitudine Ursinus 'Aelius' restituerit ('Stilo' addidi) vide ad fr. 2. 25. 37, ubi eadem Aelii Cloatiique sententia rursus in vocibus sacris deprehenditur.*

1 sq. suppl. Urs. O Mueller ex Paulo   3 vasisque Mue.
et v. scripsi ex Paulo

70 [20]

sanctum <ait dici Opillus Aure>lius, quod <nec sacrum est nec religiosum>; at Aelius <. . . . . quod utrumque esse> videatur, e<t sacrum et religiosum>.

Fest. p. 317^b, 22 sanctum — <religiosum>. *etsi post 'Aelius' s litteram in cod. Farnesino cernere non potui, ut Thewrewk, <'Opillus Aure>lius', 'Aelius <Stilo>' supplendum esse puto (cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 89). vd. tamen Ael. Gall. fr. 18. 21.*

1 sq. suppl. Urs. O Müller   3 et] c cod.

71 [8]

simultas id est odium dicta ex contrario, quia minime sint odientes se simul.

Paul. Fest. p. 337, 7 simultas — simul: potest et a simulatione dicta existimari, quia simulata loquuntur ad invicem. *Aelio temere tribuit Lobeck (cf. ap. Mentz).*

72 [9]

poetae appellarunt summa terrae quae sola teri possunt, sola terrae.

Varro de l. L. 5, 22 igitur tera terra et ab eo poetae — terrae. Aelio tribuit Mentz coll. fr. 39.

73 [17]

sub vos placo in precibus fere cum dicitur significat id quod supplico, ut in legibus [*inc. sed. 3 S.*] 'transque dato' et 'endoque plorato'.

Fest. p. 309^a, 30 sub vos — plorato. *Paul.* p. 308, 7 sub vos placo supplico. *Aelio tribuit Reitzenstein; cf. fr. 41. 54. 65.*

2 supplicio   3 edendo que

74 [21]

συννημμένον ἄξλωμα — alii nostrorum adiunctum, alii conexum dixerunt — συμπεπλεγμένον nos vel coniunctum vel copulatum dicimus.

Gell. 16, 8, 9 (ex Varrone) συνήμ. — dicimus. priorem explicationem Aelii fuisse suspicatus est Wilmanns.

75 [deest]

<tesca Aelius ai>t loca augurio desig<nata, quo sit term>ino finis in terra auguri.

Fest. p. 356^a, 14 <tesca> — auguri. Op<illus autem Aure>lius [fr. 20]. cf. Varro de l. L. 7, 10 (Reitzenstein, Varro u. Ioh. v. Euch. p. 37). cum Opillo post Aelianam glossam 'tongere' (fr. 40) Aelius fuisse credi potest; 'Verrius' certe qui vulgo suppletur reici debet, quippe qui semper ultimus a Festo afferatur.

76 [11]

tumulus est <cumulus are>nae editus secundum mare fluctibus in <altum ele>vatus; unde similiter et manufac<tus et na>turalis proprie dici potest.

Fest. p. 355^a, 28 <tumulum> Aelius sic definit: tumulus — potest. cf. Serv. Aen. 3, 22. Isid. or. 14, 8, 21. 15, 11, 2. Schol. Pers. 1, 39. CGL IV 425, 24. 487, 43. res (cf. Ael. Gall. fr. 14) et verbum 'definit' (cf. ibid. fr. 6. 15. 25) ut de Gallo potius cogitemus faciunt, de Stilone, simplex nomen 'Aelius' (cf. test. 2).

1 sq. suppl. Urs.

77 [12]

vacerram <Aelius> et alii complures vocari aiunt stipitem, <ad quem> equos soleant religare.

Fest. p. 375^a, 3 vacerram — religare. Ateius vero Philolo<gus> [fr. 9]. cf. Colum. 6, 19. 9, 1. CGL V 625, 4.

1 Aelius Festi editt. probabiliter   2 ad quem Paulus

78 [deest]

viginti quinque poenae in XII [8, 4 S.] significat viginti quinque asses.

Fest. p. 371^b, 5 viginti — asses. cf. Plin. n. h. 17, 7 (ut videtur ex Varrone; Münzer ibid. p. 259). Gell. 20, 1, 12. apud Festum sequitur glossa 'victimam' (fr. 45). Aelio tribuit Willers, de Verr. Fl. gloss. interpr. p. 24.

FALSUM

79 [spur. 2]

Varro de l. L. 5, 148 = Cornel. Epic. 3

Q. VALERIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Quintum praenomen Cicero Varro (apud Gellium) Plutarchus testantur; consueta vero auctorum appellatio 'Valerius Soranus' est. ita semel Varro de l. Lat. primo loco (fr. 1), bis postea simplici nomine 'Valerius', ut solet (cf. Aelius, Porcius etc.), eadem fere varietate qua in Aurelio Opillo usus est (cf. ad hunc test. 1).*

2. *Cic. Brut. 169 [a. 708/46] apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q. Vettius Vettianus e Marsis, quem ipse cognovi —; Q. D. Valerii Sorani vicini et familiaris mei, non tam in dicendo admirabiles quam docti et Graecis litteris et Latinis. cum alii sequantur omnes patriae appellatione praediti, 'Sorani' cognomen non est, quod a vocibus 'Latinos' et 'vicini' etiam confirmatur. cf. praeterea fr. 4 et Cichorius, Hermes 41 (1906) p. 59 sq., cum quo etiam consentio Q. Valerium Ciceronis vicinum grammaticum esse (ibid. p. 65. Büttner, Porcius Licinus p. 124).*

3. *Plut. Pomp. 10 Γάιος δὲ Ὀππιος ὁ Καίσαρος ἐταῖρος ἀπανθρώπως φησὶ καὶ Κοίντῳ Οὐαλερίῳ χρήσασθαι τὸν Πομπήιον. ἐπιστάμενον γάρ, ὡς ἔστι φιλόλογος ἀνὴρ καὶ φιλομαθῆς ἐν ὀλίγοις ὁ Οὐαλέριος, ὡς ἤχθη πρὸς αὐτόν, ἐπισπασάμενον καὶ συμπεριπατήσαντα καὶ πυνθόμενον ὧν ἔχρηζε καὶ μαθόντα, προστάξει τοῖς ὑπηρέταις εὐθὺς ἀνελεῖν ἀπαγαγόντας [a. 672/82 Pompeio in Sicilia propraetore]. Serv. (Dan.) Aen. 1, 277 urbis illius [Romae] verum nomen nemo vel in sacris enuntiat. denique tribunus plebei quidam Valerius Soranus, ut ait Varro et multi alii, hoc nomen ausus enuntiare, ut quidam dicunt raptus a senatu et in crucem levatus est, ut alii, metu supplicii fugit et in Sicilia comprehensus a praetore praeepto senatus occisus est. falso de his Leutsch Philol. 39 (1880) p. 90. cf. Plut. quaest. R. 61. Plin. n. h. 3, 65. Solin. 1, 4. Lyd. de mens. 4, 50. Cichorius Plutarchi locum recte ad Valerium grammaticum referens hinc eius aetatem intra terminos 614/140 circa et 672/82 circumscripsit (ibid. p. 62 sq.), ac Q. Valerium Orcam praetorem anni 697/57 eius filium fuisse coniecit.*

4. *Cic. de or. 3, 43 [a. 663/91 loquitur Crassus] nostri minus student litteris quam Latini; tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum, nemo est quin litteratissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono facile vincat. cf. test. 2.*

SCRIPTORUM

5. *Plin. n. h. praef. 33 quid singulis contineretur libris huic epistolae subiunxi —. hoc ante me fecit in litteris nostris*

Valerius Soranus in libris, quos ἐποπτίδων inscripsit. *inde vix manaverunt ea quae de nomine Romae in test. 3 sunt.*

6. *August. civ. d. 7, 9* quosdam versus Valerii Sorani exponit idem Varro in eo libro, quem seorsum ab istis de cultu deorum scripsit, qui versus hi sunt [4 *Baeh.*]:

Iuppiter omnipotens rerum regumque repertor,
progenitor genetrixque deum, deus unus et idem.

de Valerii carmine philosophorum more confecto cf. Susemihl, Gesch. d. Griech. Litt. (Lpz. 1891) 1, 896.

4 regum rerumque deumque *August.: em. mythogr.* 5 idem *myth. omnis August.*

7. *temere Tappulae legis convivalis scriptorem Q. Valerium esse suspicatus est Baehrens, FPR p. 423.*

DOCTRINAE

8. *Gell. 2, 10, 3 = Varro epist. ad. Ser. Sulpic. fr. 228*

Valerii reliquias coll. Baehrens Fragm. Poet. Rom. (Lipsiae 1886) p. 272 sq., cuius numeros inclusos meis addidi.

B. FRAGMENTA

INCERTAE SEDIS

1 [1]

vetus adagio est, o P. Scipio

Varro de l. L. 7, 31 apud Valerium Soranum: *vetus* — Scipio, quod verbum usque eo evanuit, ut Graecum pro eo positum magis sit apertum; nam id est quod παρρησίαν vocant Graeci.

verba recte tradita puto

2 [3]

scruppidam — Valerius a pede ac scrupea.

Varro de l. L. 7, 65 scruppidam Aurelius [*fr. 15*], Inventius [*fr. 1*], Valerius — scrupea. *cf. ad Aur. Opill. l. c.*

3 [2]

Accius Hectorem nollet facere, Hectora mallet

Varro de l. L. 10, 70 Accius haec [Hectōrem Nestōrem] in tragoediis largius a prisca consuetudine movere coepit et

ad formas Graecas verborum magis revocare, [et] a quo Valerius ait [*Acc. v. 697 Ribb.^s*]: Accius — mallet.

nolet et malet complures ex cod. *Havniensi*

de Vallegio quodam, sub cuius nomine Keil Valerium latere suspicatus est, cf. *Volcac. Sedig. fr. 4.*

VALERIUS

haud prorsus reiicienda ratione Valerium XII tabularum interpretem Soranum esse Schoell (*leg. XII tab. p. 35 sq.*) assecutus est: optimo certe iure Messallae nomen a Muellero restitutum is removit (*ibid. p. 37*). an tamen potius L. Valerius iureconsultus Ciceronis familiaris (*ad fam. 1, 10. 3, 1, 3*) intellegendus sit, ambigitur. cf. *Bremer, iurisprud. antehadr. 1, 105, 131. 245. alia infra Incert. gramm. libr. 12. 13.*

[*Sorano Bremer*]

<sanates> — ne Valerius <quidem . . . . .> in XII explanati<one rem expedit.>

Fest. p. 321^b, 8 <sanates quasi sana>ti appella<ti, id est sanatae mentis. Ser.> Sulpicius [*fr. 9*] et Opillus [*fr. 13*] — Cincius [*fr. 13*]. ne Valerius — expedit.

PORCIUS LICINUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Porcius' appellationem afferunt Varro Suetonius (ex Varrone) Apuleius; 'Licinus' Cicero; 'Porcius Licinus' Gellius et Charisius. in codd. plerumque 'Licinius' pro recta forma legitur.

2. Licini aetatem ex Cic. de or. 3, 225 accuratius constituere posse Büttner sibi visus est (*Porc. Lic. p. 80 sq.*), sed tamen in indiciis Gellii Apuleique (*fr. 3*) acquiescendum est.

SCRIPTORUM

3. *Gell. 19, 9, 10* versus cecinit [*Antonius Iulianus*] Valerii Aeditui veteris poetae, item Porcii Licini et Q. Catuli, quibus mundius venustius limatius tersius Graecum Latinumve nihil quicquam reperiri puto. — item dixit versus Porcii Licini hosce [*fr. 5 B.*]. *Apul. apol. 9* fecere tamen et alii talia

[*ludicros et amatorios versus*] —; apud nos vero Aedituus et Porcius et Catulus [cos. 652/102].

2 et 5 *licinii*   3 *tersius Salmas.* *persius Paris.* *pessius vel pressius rell.*

---

reliquias coll. Baehrens, Fragm. Poet. Rom. (Lipsiae 1886) p. 277 sq. universe cf. R Buettner, Porc. Licin. und d. Litt. Kreis d. Q. Lutat. Cat. (Lpz. 1893).

B. FRAGMENTA

INCERTAE SEDIS

1 [1 Baehrens]

Poenico bello secundo Musa pinnato gradu
intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.

Gell. 17, 21, 45 = Varro de poet. I fr. 56 Porcius autem Licinus serius poeticam Romae coepisse dicit in his versibus:
Poenico — feram. *de re cf. ad Varr. l. c.*

2 [2]

. . *ligionem* Porcius designat cum de Ennio scribens
dicit eum coluisse Tutilinae loca.

Varro de l. L. 5, 163 [post lacunam] . . ligionem — loca.
ad Ennii habitationem haec vulgo referuntur.

1 <re>*ligionem vg. regionem Turnebus*

3 [3]

ferreum scriptorem, verum, opinor, scriptorem
tamen

ut legendus sit

Cic. de fin. 1, 5 cum Sophocles vel optime scripserit
Electram, tamen male conversam Atilii mihi legendam putem,
de quo Licinus [-nius *codd.*]: *ferreum — sit. alii Licino verba*
tantum 'fer. script.' tribuunt, qua de re cf. Büttner p. 53 sq.
ceteroqui cf. Cic. ad Att. 14, 20, 3.

4 [4]

dum lasciviam nobilium et laudes fucosas petit,
dum Africani vocem divinam inhiat avidis
auribus,

dum ad Philum se cenitare et Laelium pulchrum
putat,

dum se ab his amari credit, crebro in Albanum
rapi

— — — — — ob florem aetatis suae, 5
post sublatiis rebus ad summam inopiam redac-
tus est.

itaque ex conspectu omnium abiit Graeciae in
terram ultimam.

mortuust Stymphali, Arcadiae <in> oppido. nil
P<ublio>

Scipio profuit, nihil illi Laelius, nil Furius,
tres per idem tempus qui agitabant nobiles 10
facillime:

eorum ille opera ne domum quidem habuit
conducticiam,

saltem ut esset quo referret obitum domini
servulus.

*Suet. vit. Ter. = Varro fr. 301 Porcius —: dum lasciviam —
servulus.*

1 laud. f. *A* = *Paris. 7920* f. laud. *rell.* 2 vocẽ dum et
inhuius et *A* 3 Philum *Roth*: fixum *A* furium *rell.* 4 am. ab
his: *transposui* credat *A* credit *rell.* tradita servavi rapit̃ *A*
5 lacunam sign. *Vahlen* 6 post *A* ipsus (ipsis) *rell.* suis post-
latis *Ritschl* 7 abut *A* abiit in *rell.* ubi abut *Bergk* graeciam
(greeciam) 8 mortuus est infalo (in phalo): *em. Bergk* in *add.*
Roth Publio *suppl. Ritschl* 9 illi *A* ei *rell.* furius tres]
siministros *A* (*em. in mg. m. rec.*) 11 habuit] si abuit *A*
12 servulo *A*

5 [5]

salsi fretus

Char. p. 129, 6 fretus, huius fretus Porcius Licinus [lucinni
cod. m. 1 licinni *m. 2*], ut Plinius eodem sermonis dubii libro
VI refert [*p. 17, 18 B.*], salsi fretus. *arbitrario Licino versus Lu-*
cilii 939 Ma. vulgo tribuitur. ceteroqui fr. hoc et 6 huc rettuli-
mus, ne quid desit; argumentum enim ignotum est.

6 [*deest*]

volitare ululantis

Varro de l. L. 7, 103—104 multa ab animalium vocibus tralata in homines, partimque sunt aperta, partim obscura —. minus aperta Porcii ab lupo: vol. ul.

VOLCACIUS SEDIGITUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. de nomine per c, non per t scribendo cf. Buecheler, *Rh. Mus.* 33 (1878) p. 492. de cognomine *Plin. n. h.* 11, 244 (test. 3), a quo et Gellio hoc memoriae proditum est; alibi enim 'Volcaci' simpliciter reperitur.

2. Q. Valerio, Porcio Licino aetate maior Volcaci, ut Buettner vult (*ibid.* p. 34sq.), vix esse potest, si quidem Ennium 'causa antiquitatis' memorat (fr. 1); missum enim Turpilium facio ab eo laudatum (*id.* fr.), qui ut a. 650/104 vel 651/103 mortuus sit, erat tamen tunc admodum senex. videas etiam ordinem, quo iudicia de Terentio in vita Suetonii afferuntur 'Afranius (Scipionis Laelique aequalis) Volcaci Cicero Caesar'.

3. *Plin. n. h.* 11, 244 Volcaci Sedigitum inlustrem in poetica.

SCRIPTORUM

4. Varro de comoed. *Plaut. I* = fr. 88 Volcaci indicem *Plautinum* scripsisse tradit, qui, opinor, in l. De poetis erat ut sine dubio Terentii fabularum enumeratio (fr. 2).

---

reliquias coll. Baehrens, *Fragm. Poet. Rom.* (Lipsiae 1886) p. 279 sq. cf. Buettner l. c. p. 34 sq.

B. FRAGMENTA

DE POETIS LIBRI

Gell. 15, 24 ind. quid Volcaci [Vulc-codd.] Sedigitus in libro, quem de poetis scripsit, de comicis Latinis iudicavit.

1 [1 Baehrens]

multos incertos certare hanc rem vidimus,
palmam poetae comico cui deferant.

eum meo iudicio errorem dissolvam tibi,
 ut contra si quis sentiat nihil sentiat.
 Caecilio palmam Statio do mimico, 5
 Plautus secundus facile exsuperat ceteros;
 dein Naevius, qui fervet, pretio in tertio est;
 si erit quod quarto detur, dabitur Licinio;
 post insequi Licinium facio Atilium;
 in sexto consequetur hos Terentius, 10
 Turpilius septimum, Trabea octavum optinet;
 nono loco esse facile facio Luscius,
 decimum addo causa antiquitatis Ennium.

Gell. 15, 24 Sedigitus in libro, quem scripsit de poetis, quid de his sentiat, qui comoedias fecerunt, et quem ex omnibus praestare ceteris putet ac deinceps, quo quemque in loco et honore ponat, his versibus suis demonstrat: multos — Ennium.

1 videmus *vg.* 4 nil *vg.* 5 dominico *Paris. Voss. Lat. F'7* do cominico *Voss. Lat. F'112* do comico *rell.: em. IGronor.* 7 servet: *em. edd. vett.* servet pretium, tertius *Ritschl.* 9 licium *Magliab. Regin. 597* 10 consequitur: *em. Pithoeus* 13 antiq. causa: *transp. vg.*

1^a [5]

Suet. vit. Ter. = Varro fr. 301 Volcacijs autem non solum Naevio et Plauto et Caecilio, sed Licinio quoque et Atilio postponit [*Terentium*].

2 [4]

sumetur Hecyra sexta exilis fabula

Suet. vit. Ter. = Varro fr. id. Volcacijs in enumeratione omnium ita —: sumetur — fabula. *adn. crit. cf. ad Varr. l. c.*

3 [2]

sed ut Afer populo sex dedit comoedias,
 iter hinc in Asiam fecit: ut navem semel
 conscendit, visus numquam est: sic vita vacat.

Suet. vit. Ter. = Varro fr. id. de morte eius [*Terentii*] Volcacijs sic tradit: sed ut — vacat. *adn. crit. cf. ad Varr. l. c.*

DUBIUM

4 [3]

hae quae vocantur fabulae Terenti opus,
 cuius sunt? non has, iura qui populis [reten-
 tibus] dabat,
 summo <ille> honore affectus fecit fabulas?

Donat. vit. Ter. p. 9, 18 W. Scipionis fabulas edidisse Terentium † Vallegius in actione [Vagellius coniecerat Buecheler, postea probabilius Volcacijs, quem secutus Leo, Rh. Mus. 38. 1883 p. 321 reliqua in enumeratione immutavit] ait: hae — fabulas. cf. fr. 2.

1 hae (he): tuae *Windischmann* Ter. op. *Buecheler ex seq. ret.* 2 qui iura: *transp. Ritschl* retentibus *Paris. (in mg. terentius Daniel)* recensentibus *rell.: del. Ritschl* 3 ille *add. idem*

L. MANILIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Manilius' legitur apud Varronem (de l. L. bis) Plinium ('Mamilius' semel in codd., 'Manilius' [mamilius *Riccard.*] iterum et in indice) Arnobium Festum; 'Manlius' apud Varronem (de ave Phoenice, ut Manilius Plinii); 'Λεύκιος Μάλλιος' apud Dionysium; sub quibus nominibus Mommsen eundem hominem latere intellexit (*Rh. Mus. 16. 1861 p. 284 sq.*). hunc autem eundem esse atque grammaticum eo verisimilius est, quod de posteriore testimonium (infra 4) aequae atque prioris omnia fragmenta a Varrone accepta sunt. alioquin cf. *Ritschl, Parerg. p. 242. aliter sentit Hirschfeld, Sitzb. d. Preuß. Akad. d. Wsch. phil.-hist. Cl. 1903 p. 4.*

2. *Plin. n. h. 10, 4* primus atque diligentissime togatorum de eo [ave phoenice] prodidit Manilius senator ille maximis nobilis doctrinis doctore nullo —. 5 cum huius alitis vita magni conversionem anni fieri prodit idem Manilius — et fuisse eius conversionis annum prodente se P. Licinio Cn. Cornelio consulibus [a. 657/97] CCXV. *Mommsen ibid. eum non alium esse suspicatur ac L. Manlium proquaestorem Sullae a. 670/84 Galliaeque Narbonensis praesidem a. 677/77.*

SCRIPTORUM

3. *librum rerum memorabilium a Manilio scriptum esse ex loco Plinii (test. 2), ex Varr. de l. L. 5, 32, ex Dionysio Hal. antiq.*

1, 19 *perspicitur. extant etiam poeticae reliquiae* (Varro de l. L. 7, 16 bis), *inter quas epigramma* (id. ibid. 7, 28). *de loco Macrob. 1, 10, 4 dubitatio est.*

4. Gell. 3, 3, 1 = Varro de comoed. Plaut. I fr. 88 (de indice Plautino)

reliquias collegerunt partim Baehrens, Fragm. Poet. Rom. (Lipsiae 1886) p. 283 sq. partim Bremer, Jurispr. Antehadr. (Lipsiae 1896) 1, 107.

B. FRAGMENTA

1 [deest ap. Bremer]

Europa ab Europa Agenoris, quam ex Phoenice Manilius scribit taurum exportasse, quorum egregiam imaginem ex aere Pythagoras Tarenti.

Varro de l. L. 5, 32 Europa — Tarenti. item Paul. Fest. p. 78, 7. de collocatione cf. test. 3.

1 fenice Flor. manlius Flor.

INCERTAE SEDIS

2 [2]

novensiles — deos novem Manilius, quibus solis Iuppiter potestatem iaciendi sui permiserit fulminis.

Arnob. 3, 38 novensiles Piso [fr. 4], Granius [fr. 3 et Ael. Stilo fr. 22], Varro [fr. 374], Cornificius [fr. 8], deos — fulminis, Cincius [fr. 22].

3 [1]

sexagenarios <de ponte olim deiciebant,> cuius causam Mani<lius hanc refert, quod Romam> qui incoluerint <primi Aborigenes, aliquem> hominem, sexaginta <annorum qui esset, immolar>e Diti patri quot<annis soliti fuerint.> quod facere eos de<stitisse adventu Her>culis. sed religio- 5 <sa veteris ritus observatione s>cirpeas hominum ef<figies de ponte in Tiberim antiquo> modo mittere <instituisse>.

Fest. p. 334^a, 16 sexagenarios — <instituisse>. cf. Sinn. Cap. fr. 21. Varro de l. L. 7, 44. Paul. p. 15, 12.

1 sq. suppl. Scal. Urs. 4 editi

SEVIUS NICANOR

TESTIMONIA

VITAE

1. de 'Sevius' sine diphthongo scribendo cf. Hertz, *Fleck. Jahrb.* 107 (1873) p. 340; Schulze, *Lat. Eigenn.* p. 223. de *Sevii ortu ac duplici cognomine test.* 3.

2. *Suet. de gramm.* 5 sunt qui tradant ob infamiam quandam eum [Sevium Nicanorem] in Sardiniam secessisse ibique diem obisse. aetas ex eo fere argui potest, quod Sevius primus omnium professorum a Suetonio memoratur (cf. *De lud. litt. supra*), atque in eius satura quae extat corripitur vocalis in s desinens ab alia consonante excepta (cf. Leo, *Pl. F.* p. 230).

SCRIPTORUM

3. *Suet. ibid.* Sevius Nicanor — fecit praeter commentarios, quorum tamen pars maxima intercepta dicitur, saturam quoque, in qua libertinum se ac duplici cognomine esse per haec indicat [*FPR* p. 294 B.]:

5 Sevius Nicanor Marci libertus negabit:

Sevius † post huius idem ac Marcus docebit.

5 post huius (posthus): Postumus Bergk idem at *Vatic.* 1518

^s
idem at *Gudian.* is dem^{ac} Neap. idem ac *rell.*: idem ABC Bergk

AURELIUS OPILLUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Aurelius Opillus' Festus semel, *Suet. Gell. Char. (Iul. Rom.) Comm. Donati*; 'Opillus Aurelius' Festus ceteroqui; 'Aurelius' Varro ter (ex Servio Claudio ut videtur; cf. Usener, *Rh. Mus.* 23. 1868 p. 682) Gellius (ex Varrone) *Paul. Festi Char. (Iul. Rom.)*; 'Opillus' Varro ter, Paulus. *de scriptura* 'Opillus' (osce Upils) cf. Buecheler, *Jen. Littzeit.* 1874 p. 610²; *Rh. Mus.* 30 (1875) p. 446. eadem tradita est apud Varr. *de l. L.* 7, 50; *Fest.* p. 162^b, 6. 321^b, 8. 356^a, 3. 359^a, 26; *Comm. Don.* p. 328, 8; *Symmachum* ('Opillius' ter *Fest.* cf. *Anecd. H. in fr.* 28 et test. 4). Campanus origine Opillus fuisse videtur.

2. *Suet. de gramm.* 6 Aurelius Opillus Epicurei cuiusdam libertus — dimissa schola [cf. *De lud. litt. supra*] Rutilium Rufum

[trib. mil. a. 620/134, cos. a. 649/105] damnatum in Asiam [a. 662/92 vel inseq.] secutus ibidem Smyrnae simulque conuenit [Rutilius post a. 676/78 mortuus est]. hinc tempora fere iudicari possunt, de quibus non recte Osann (*Ztschr. f. Altw.* 1849. 25 p. 194) et Ritschl (*Parerg.* p. 239 sq.). de commoratione Mytilenis ac Smyrnae facta cf. Cic. pro Balb. 28; Brut. 85. Tac. ann. 4, 43. Oros. 5, 17 Rutilius quoque vir integerrimus — peiurio iudicum condemnatus est; qui Smyrnam conmigrans litterarum studiis intentus consenuit.

3. *Symm. ep.* 1, 20, 2 sed cui eveniet aut tam felix discipulus aut tam memor debitor? an ignoramus Magnum illum, cui supra votum fortuna fluxit, Stagiritae suo nihilum commodasse, nisi quia Ennio ex Aetolicis manubiis captiva tantum chlamys muneri data Fulvium decolorat? enim vero neque Panaetio Africanorum secundus, neque Opillo Rutilius vel Cineae Pyrrhus aut Metrodoro suo Mithridates Ponticus liberalium disciplinarum pretia solverunt.

SCRIPTORUM

4. *Suet. de gramm.* 6 huius [Aurelii Opilli] cognomen in plerisque indicibus et titulis per unam <L> litteram scriptum animadverto, verum ipse id per duas effert in parastichide libelli, qui inscribitur pinax. de acrostichis apud Romanos cf. W Meyer, *Abh. Bayer. Akad.* 17, 2 p. 370. ex hoc pinace index Plautinus fluxisse videtur (*Varro fr.* 88).

5. *Suet. ibid.* composuit variae eruditionis aliquot volumina. cf. *fr.* 1.

Aurelii reliquias coll. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 27 sq. cf. Lersch, *Sprachphil. d. Alt.* 3, 150. universe cf. Osann, *Aur. Opilius d. Grammatiker l. c. nr.* 25—28. Ritschl, *Parerg. et opusc. passim.* Goetz, *Pauly-Wiss. RE* 2, 2514/176.

B. FRAGMENTA

MUSARUM LIBRORUM IX

1 [1 Egger]

lib. I. Aurelius Opillus — composuit variae eruditionis aliquot volumina; ex quibus novem unius corporis, [qui] quia scriptores ac poetas sub clientela Musarum iudicaret, non absurde et fecisse et <in>scripsisse se ait ex numero divarum et appellatione.

Suet. de gramm. 6 Aurelius — appellatione. huius modi librorum inscriptiones apud Graecos coll. Hillscher, Fleck. Jahrb. suppl. 18 (1891) p. 360 adn. 1. cf. etiam Gell. praef. 6. opus ab Aurelio in exsilio scriptum est post a. fere 662/92.

2 qui del. Ernesti

4 in add. Wolf

2 [2]

l. I. indutiae dicuntur, cum hostes inter sese utrimque utroque alteri ad alteros inpune et sine pugna ineunt; inde adeo nomen factum videtur quasi initiae, hoc est initus atque introitus.

Gell. 1, 25, 17 Aurelius autem Opillus in primo librorum, quos Musarum inscripsit: indutiae inquit dicuntur — adeo inquit nomen — introitus. cf. Varro rer. hum. fr. 124. 124^a. de l. L. 5, 60 exitus inde exitium, ut cum in unum ineunt [anima et corpus], initia.

2 alter: alteri *vg.*
eisen: inuia

4 initiae *Lambecius* induitiae *Fleck-*

INCERTAE SEDIS

ad Musarum libros pleraque quae secuntur pertinere suspicari licet, ubi Aurelii beneficio fortasse versus Plautinos cum fragmentis cohaerentes adepti sumus.

3 [12]

conticinnum —, ut Opillus scribit, ab eo cum conticuerunt homines.

Varro de l. L. 7, 79 in Asinaria [685]: 'videbitur. factum volo. redito [ita Varro infra: ad reditum hic Flor. redito huc Plaut.] conticinno'. putem a conticiscendo conticinnum, sive, ut — homines. id. ibid. 6, 7 alii ab eo quod sileretur silentium noctis, quod idem Plautus tempus conticinnum; scribit enim 'videbimus. factum volo. redito conticinno'. item Suet. prat. p. 160 R. Non. p. 62, 20. Censor. d. n. 24, 2. Isid. or. 5, 31, 8. CGL IV 223, 34. V 58, 25. 650, 5. 25. aliter Serv. Dan. Aen. 3, 587. Macrob. 1, 3, 12. CGL II 114, 35. V 15, 24.

conticinnam *Flor.*

4 [30]

dalivum supinum ait esse Aurelius.

Paul. Fest. p. 68, 1 dalivum — Aurelius, Aelius [*fr. 8*], Santra [*fr. 8*].

5 [13]

Aurelius scribit delicum esse ab liquido.

Varro de l. L. 7, 106 in Casina [206] 'sine amet, sine quod lubet id faciat/, quando tibi domi nihil delicum est' dictum ab eo quod deliquandum non sit [*s Flor.*], ut turbida quae sunt deliquantur, ut liquida fiant. Aurelius — liquido, Claudius [*fr. 7*]. *cf. CGL V 17, 25.*

6 [3]

Opillus adustas iam [*assulas*] fomites vocari existimat.

Paul. Fest. p. 84, 17 fomites sunt assulae ex arboribus, dum caeduntur, excussae: dictae quod in eo opere occupati cibis potuque confoventur. at Opillus — existimat. fomites alii vocari putant scintillas, quae ex ferro candenti malleis excutuntur; dictae autem ita, quia igni sunt confotae. pari modo assulae, quae sunt securibus excussae. *cf. Ser. Clod. fr. 1. 2. Schol. in Lucan. 8, 776. CGL II 580, 38. V 70, 2. 202, 8. 9. carm. priap. 86, 3 B.*

7 [26]

molucrum — Aurelius Opillus appellat ubi molatur.

Fest. p. 141^a, 20 molucrum — Cloatius [*fr. 11*] et Aelius [*fr. 62*]; idem Aelius [*fr. 2*], Aurelius — molatur.

8 [15]

<nauteam ait Opi>llus Aurelius herb<ae genus esse granis nigris,> qua coriari utuntur, <cuius videri a nave duc>tum nomen, quia nauseam fa<cit, permutatione t et> s litterarum interme<diarum antiquis consueta>.

Fest. p. 165^b, 27 <nauteam> — <consueta>. Plautus in Artemone [*fr. 2 L.*] <. . . . . mu>lionum nauteam fecisset . . . . . *cf. Non. p. 8, 5. CGL II 132, 53. V 33, 32. 86, 12. 119, 29. Ael. Stil. fr. 63.*

1 sq. suppletum ex Paulo

9 [14]

necessarium ait esse Opillus Aurelius, in quo non sit cessandum, aut sine quo vivi non possit, aut sine quo non bene vivatur, aut quod non possit prohiberi quin fiat.

Fest. p. 162^b, 6 necessarium — fiat. *cf. Paul.* p. 163, 14. *Schol. in Lucan.* 2, 5.

3 prohibere

10 [16]

Opillus Aurelius nuscitiones esse [*ait*] caecitudines nocturnas.

Fest. p. 173^a, 23 nuscitiosum Ateius Philologus [*fr.* 4]; at Opillus — nocturnas; Aelius Stilo [*fr.* 24]. *Aurelium secuntur Varro Discipl. VIII fr.* 219. *Plin n. h.* 28, 170. *Non.* p. 135, 9. *Isid. or.* 10, 164. *Ulpian. dig.* 21, 1, 10, 1. *CG L V* 643, 67.

1 Popilius nusciciones

11 [11]

dicta [*praefica*], ut Aurelius scribit, ab luco quae conduceretur, quae ante domum mortui laudis eius caneret.

Varro de l. L. 7, 70 in Truculento [495]: 'sine virtute argutum civem mihi habeam pro praefica' dicta — caneret. — quibus testimonium est quod † fretum [tritum *Buech.* facetum *Ribb.*] est Naevii [*II v.* 129 *Ribb.*³]: 'haec quidem hercle, opinor, praefica est; nam mortuum collaudat'. Claudius [*fr.* 8]. *Paul. Fest.* p. 223, 16 praeficae dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductae, quae dant ceteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum praefectae. Naevius: 'haec — collaudat'. *cf. Non.* p. 66, 27. *CG L II* 156, 35. *V* 324, 65.

1 ad luctum *Turnebus*; *cf. Dion. H.* 4, 15

12 [17]

querque<ram febrem — Aurelius> Opillus frigidam a<it dici et cum tremore iactan>tem.

Fest. p. 257^b, 24 querque<ram febrem gravem et mag>nam quidam <a> querc<u dictam volunt, quod id genus> arboris, cum gra<ve sit ac durum, tum etiam in> ingentem evada<t amplitudinem. Aurelius autem> Opillus — <iactan>tem. *Santra* [*fr.* 12]. *cf. Paul.* p. 256, 11. 259, 1. *CG L II* 591, 4. *IV* 158, 10.

1 sq. *suppletum ex Paulo* 2 cum horrore tremen>tem *vg.: immutavi ex Paulo et Lucilio (cf. ad Santr. l. c.)*

13 [21]

<sanates> — <Ser.> Sulpicius <Rufus [*fr.* 9] . . . . .
 . . . . .> et Opillus <Aurelius ita existimant>
dici inferio<ris superiorisque loci socios,> ut Tiburte<s

supra Romam aliosque qui cum> populo Tibur<ti coniuraverant in agro> Tiburti, ide<mque in foedus et alios quosdam infe>riorisque loc<i populos receperant>.

Fest. p. 321^b, 8 <sanates quasi sana>ti appella<ti, id est sanatae mentis. Ser.> Sulpicius — <receperant. hinc> in XII [1, 5 S.]: 'nex<i Mancipique cum p. R. idem> forti sanati<sque supra infraque ius esto>, id est bonor<um et in fidem receptorum> — Cincius [fr. 13] — Valerius [fr. 1]. cf. *Fest. p. 348^b, 10. Paul. p. 349, 10. Gell. 16, 10, 8.*

1 sq. suppl. *Huschke*

14 [20]

sedum, alii sadum, appellant herbam, quam Opillus Aurelius sesuvium vocari ait eamque in tegulis seri.

Fest. p. 343^a, 25 sedum — seri, nec quam ob rem id fiat indicat. cf. *CG L II 181, 34. 44.*

15 [9]

scruppidam Aurelius scribit ab scauripeda.

Varro de l. L. 7, 65 ibidem [*Plaut. Nervol. fr. 7 L. cf. Gell. 3, 3, 6*]: '† scraties ruppe ides rittabillae tantulae [*Gell.*: scratiae scrupedae strittivillae sordidae]'. ab excreando scraties siccas significat. scruppidam — scauripeda, *Iuventius [fr. 1], Valerius [fr. 2]. cf. Non. p. 169, 9. CG L IV 565, 7. V 482, 54. 578, 13. 631, 32.*

scrupipedam *O Mue.* scruppedam *Skutsch, Berl. phil. W. 1895, 269* auscauripeda: em. *Bothe*

16 [19]

spirillum vocari ait Opillus Aurelius caprae barbam.

Fest. p. 330^b, 33 spirillum — barbam. cf. *Paul. p. 331, 12.*

barbaram

17 [deest]

soloecismum latine nostri dixerunt, ut ait Aurelius Opillus, stribiginem.

exc. ex comm. *Don. CG K V 328, 8* sol. — stribl. *Dion. p. 453, 28* soloecismus — latine a quibusdam stribiligo appellatur. cf. *Sinn. Cap. ad fr. 2. Schlepps, de soloecismo (Argentor. 1873).*

2 opill's rubiginem

18 [10]

stribula, ut Opillus scribit, circum coxendices sunt bovis.

Vārro de l. L. 7, 67 in † Cesistione [Cacistione Ritschl: Plaut. fr. 1 L.]: 'dis stribula [distribula Flor.: em. Buech.] aut de lumbo obscena viscera' stribula — bovis; id Graecum est ab eius loci versura. hoc veriloquium facilius Varroni vel eius auctori ab Opillo diverso tribuas, cum Graecam originationem in pauculis quidem reliquiis hic non habeat.

coxa indices *Flor.* vobis: *em. Scioppius*

19 [27]

tanne eo usque, ut Aelius Stilo [*fr. 38*] et Opillus Aurelius interpretantur.

Fest. p. 359^a, 26 tanne — interpretantur. cf. ad Ael. Stil. l. c.

20 [22]

<tesca> — Op<illus Aure>lius loca consecrata ad <augurandum scrip>sit.

Fest. p. 356^a, 14 <tesca Aelius ai>t [fr. 75]; Op<illus autem Aure>lius — <scrip>sit. cf. Fest. ibid. seq. Isid. or. 15, 12, 3. C G L II 197, 47. IV 291, 38.

suppletum ex Paulo

21 [25]

Opillus Aure<lius scripsit moll>em pulvillum, quem in <collo habent, ne l>aedat, tomicem vo<car>i.

Fest. p. 356^a, 3 <tomices Graeco> nomine appellantur <e cannabo impolito> et sparto leviter tortae <restes, ex quibus funes> fiunt. Lucilius [1324 Ma.]: 'vidimus <vinctum tomice cann>abina'. Opillus — vo<car>i.

suppletum ex Paulo

22 [28]

valgos Opillus Aurelius aliique complures aiunt dici qui diversas suras habeant.

Fest. p. 375^a, 15 valgos — habeant. Plautus in milite glorioso [94] [qui talos vitiosos] 'maiolem partem videas valgis savia [savis cod.]' et in Sitellitergo [fr. 2 L.] '† fit ea mihi insignitos pueros pariat postea / aut varum aut valgum aut con

pernem aut paetum aut brocchum filium'. *Paul. p. 374, 5* valgos Aurelius intellegi vult qui diversas suras habent. *cf. Non. p. 25, 8. CGL II 432, 32. IV 188, 37. V 651, 53.*

23 [8]

vesperugo stella quae vespere oritur, a quo eam Opillus scribit vesperum.

Varro de l. L. 7, 50 apud Plautum [*Amph. 275*]: 'nec iugulae [*ita Plaut.:* neque iugula *Varro*] neque vesperugo neque vergiliae occidunt' — vesperugo — vesperum; itaque dicitur alter vesper adest, quem dicunt Graeci *δισπέρσιον*. *Paul. Fest. p. 368, 16* vesperugo vesper stella. Plautus: 'nec vesperugo nec vergiliae occidunt'. *cf. Varro ibid. 6, 6. Suet. prat. p. 159 R. Censor. d. n. 24, 4.*

24 [32]

Opillus veterinam dici vult quasi venterinam vel uterinam, quod ad ventrem onus religatum gerat.

Paul. Fest. p. 369, 12 Opillus — gerat. *cf. supra Cato fr. 17.*

1 venter- *vg.* veter- *Monac.* vater- *Guelf.* velut uter- *Guelf.* vel veter- *Monac:* *em. vg.*

25 [23]

Alexander et Teucer dici debet, sed et Alexandrus et Teucrus dici possunt, ut Vergilius Teucrus et Euandrus, secundum illam scilicet rationem, qua nomina Graeca in *os* exeuntia latine in *us* exire Aurelio placet.

Char. p. 83, 30 (= *Plin. dub. serm. p. 49, 17 B.*) Alexander — placet. contra quam tamen regulam qui a Graecis *ἀγρός* idem a nobis ager dicitur; ideoque et in his et <in> ceteris ante omnia consuetudo sequenda est. *cf. Plin. ibid. p. 50, 3 B. Char. p. 122, 3. 4.*

25^a [deest]

ut [ait] inquit Aurelius Opillus, Graeca nomina *os* syllaba finita latine *us* <debent> terminari.

Char. p. 128, 1 Euandrus Maro, quod ut — terminari; usus tamen Euander.

1 ait *om. edit. princ., seclusi*; *cf. de verbo 'inquit' Char. p. 120, 10. 221, 9* 2 debent *add. Keil*

DUBIA

26 [24]

ab his Gallos adortos ex insidiis plurimos
necatos

*Prisc. p. 381, 8 Aurelius: ab his — necatos, adortos ἐφονεύ-
θέντας. cf. Osann l. c. p. 196 et contra Hertz ad locum Prisc.*

27 [29]

Fest. p. 317^b, 22 = Ael. Stilo fr. 70

28 [deest]

significatione [*participia et nomina eiusdem vocis differunt*],
quia, quando nomen est, creaturam sive personam hominis
significat qualis sit, ut sapiens; quando vero participium,
Opillius ostendit, quid agit aut patitur in praesenti vel in
5 praeterito vel in futuro.

*Anecd. H. p. 75, 30 memento tamen participiorum et no-
minum eiusdem vocis quinque modis differre, significatione con-
paratione servitute declinatione tempore; significatione — futuro.
Buecheler monente haec in dubium revocanda esse mihi persuasi;
ne enim de nimis incerta fide auctoris dicam, sententia fert ut
facillimam mutationem 'Opillius' in 'opus illius' faciamus.*

4 <ut> Op. Hagen   <ali>quid idem

FALSA

29 [31]

manues Aurelius significare ait bonos.

*Paul. Fest. p. 147, 13 manues — bonos. haec respondent glossae
Festi p. 146^b, 20 (= Ael. Stil. fr. 1), de quibus cf. Reitzenstein,
Verr. Forsch. p. 90 adn. 2.*

30 [7]

Fest. p. 182^b, 32 (ordinarium hominem) = Oppius fr. 1

31 [18]

Fest. p. 274^a, 16 (ratitum quadrantem) = Oppius fr. 2

32 [4]

*Marcion Zmyrnaeus — rumpi scolopendras marinas
sputo tradit, item rubetas aliasque ranas, Ofilius serpentes.*

Plin. n. h. 28, 38 Marcion — serpentes.

2 opilius fort. *Paris. Lat.* 6797 Ofilius *rell.*, ut in indice lib. XXVIII

praeterea *Opillo liber 'de silvestribus arboribus' Oppii* (*Macrob.* 3, 18, 7. 19, 4) *arbitrario tributus est. Opilli quidem eum esse nuper rursus affirmavit Peter, hist. Rom. rell. (Lips. 1906) p. LXIV.*

SER. CLODIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Ser. Claudius (Clodius)' *Cic. Suet. (ex Varr.) Plin. (ex Varr.) Gell.*; 'Claudius' Varro semper, *Gell. (ex Varr.)*; 'Clodius' *Servius. de agnomine Scriba cf. praef. ad commentarios.*

2. *Suet. de gramm.* 2 (ex Varrone) gener Aelii Ser. Clodius, — eques Romanus multique ac varii et in doctrina et in re publica usus. *cf. Varro apud Plin. n. h.* 25, 24.

3. *Clodius anno fere 694/60 mortuus est (test. 5) aetate, opinor, ingravescenti, si quidem iuxta Aelium socerum artis grammaticae auctor a Suetonio depingitur (test. 6).*

4. *Suet. de gramm.* 3 (ex Varrone) *Servius*, cum librum soceri nondum editum fraude interceptisset et ob hoc repudiatus pudore ac taedio secessisset ab urbe, in podagrae morbum incidit; cuius inpatiens veneno sibi perunxit pedes et enecuit ita, ut parte ea corporis quasi praemortua viveret. *cf. Varro apud Plin. l. c.*

5. *Cic. ad Att.* 1, 20, 7 [a. 694/60] *L. Papirius Paetus* vir bonus amatorque noster mihi libros eos, quos Ser. Claudius reliquit, donavit. — et Graecis iis libris, quos suspicor, et Latinis, quos scio illum reliquisse, mihi vehementer opus est. *id. ibid.* 2, 1, 12 [eiusdem anni] *Paetus*, ut antea ad te scripsi, omnes libros, quos frater suus reliquisset, mihi donavit. — cum Graecos tum vero diligenter Latinos ut conserves velim.

6. *Suet. de gramm.* 2 (ex Varrone) = *Ael. Stil. test.* 13. *Cic. ad fam.* 9, 16, 4 [a. 708/46 ad *Papirium Paetum*] *Servius* frater tuus, quem litteratissimum fuisse iudico, facile diceret: 'hic versus *Plauti* non est, hic est', quod tritas aures haberet notandis generibus poetarum et consuetudine legendi.

SCRIPTORUM

7. *Gell.* 3, 3, 1 = *Varro de comoed. Plaut.* I fr. 88 (de indice *Plautino*)

8. de commentariis cf. in fragmentis. de Plauto a Servio recognito arbitrario statuit Bergk, *Beitr. z. Lat. Gramm.* (Halle 1870) p. 124. cf. etiam Lampad. ad test. 4 p. 21.

Clodii reliquias collegerunt van Heusde, de *L. Ael. Stil.* (Utr. 1839) p. 82 sq. Egger, *Lat. serm. vet. rell. sel.* (Paris 1843) p. 14 sq., cuius posterioris numeros inclusos nostris adiecimus. cf. Goetz, *Pauly-Wiss. RE* 4, 65/11.

B. FRAGMENTA

COMMENTARIORUM

quis Clodius Scriba Servii (estne corruptum hoc agnomen?) sit, post Merkel (prol. *Ov. fast.* p. LXVI) saepius dubitatum est; cf. tamen Wissowa in *RE* 4 s. v. 'Clodius Tuscus' et infra fr. 2. ex eius commentariis glossae Varronis sine dubio fluxerunt.

1 [deest]

lib. IV. fomenta taleae excisae ex arboribus.

Serv. Dan. *Aen.* 1, 176 sane fomites sunt assulae quae ab arboribus cadunt quando inciduntur, quod foveant ignem. Clodius Scriba commentariorum IV: fomenta — arboribus. cf. *CGI* IV 78, 16.

2 [deest]

[fomenta] astulae ambustae, ligna cavata a fungis nomine excepto.

Serv. Dan. *ibid.* item alio loco: astulae — excepto. *Isid. or.* 17, 6, 26 hastula a tollendo nuncupata — fomes est hastula, quae ab arboribus excutitur recisione, aut hastulae ambustae aut ligna cavata a fungis nomine accepto, quod ita capiat ignem. de quo Vergilius [*Aen.* 1, 180]: 'rapuitque in fomite flammam'. cf. *id. ibid.* 17, 10, 18. haec eadem Opilli sententia est (*Opill. fr.* 6); altera autem Clodii explicatio (fr. 1) apud Verrium rursus iuxta sententiam Opilli (*ibid.*) reperitur, ut apud Varronem uterque coniungi solet; quo in genere cf. *Opill. test.* 1. itaque Clodium ex Opillo pendere perspicitur.

1 lignae Paris. <aut> ligna καυστά coni. Thilo 'a f. n. exc.' ex Isidoro adsuta esse ratus

3 [deest]

insinuem, intro eam penitus

Serv. Dan. Aen. 2, 229 insinuat pro insinuatur. Clodius Scriba commentariorum: ins. — penitus. *cf. Non. p. 58. 16.*

insinuem ut *Paris*.

4 [2]

Nerio dictum quasi Neirio, hoc est sine ira et cum placiditate, ut eo nomine mitem tranquillumque fieri Martem precemur.

Gell. 13, 23, 19 in commentario quodam Servii Claudii scriptum invenimus, Nerio — precemur; ne enim particula, ut apud Graecos, ita plerumque in Latina quoque lingua privativa est. *cf. Lyd. de mag. 1, 42. an haec de 'ne' particula Servii sint dubium est.*

5 [deest]

vasta, inania magna

Serv. Dan. Aen. 1, 52 sane vasto pro desolato veteres ponebant. — ponebant et pro magno. Clodius commentariorum: v. i. m. *cf. Non. 415, 9. CGL IV 576, 60.*

INCERTAE SEDIS

6 [3]

Claudius scribit axitiosas demonstrari consupplicatrices, ab agendo axitiosas: ut ab una faciendo factiosae, sic ab una agendo axitiosae dictae.

Varro de l. L. 7, 66 in Astraba [*astriba Flor.: fr. 2 L.*]: 'axitiosae [ac sitiose *F*] annonam caram e vili concinnant viris'. ideo in Sitellitergo idem ait [*fr. 1 L.*]: 'A. mulier est, uxoreculavit. B. ego novi, scio axitiosa / quam sit [ac sitio aquam sic: *em. Schoell*]'. Claudius — dictae. *Paul. Fest. p. 3, 3* axitiosi factiosi dicebantur, cum plures una quid agerent facerentque. axit autem dixisse antiquos pro egerit, manifestum est; unde axites mulieres sive viri [*dii codd.: em. Scal.*] dicebantur una agentes. *cf. CGL V 6, 32. 440, 27. 561, 19. Goetz, Arch. f. Lat. Lex. 2, 339. Marx, Rh. Mus. 41, 551 sq.*

3 axit. scripsi: actiosae

7 [5]

delicuum — Claudius ab eliquato.

Varro de l. L. 7, 106 in Casina [206]. — Aurelius scribit *delicuum* [*fr. 5*], Claudius ab el.

8 [4]

Claudius scribit: quae praeficeretur ancillis, quem ad modum lamentarentur, praefica est dicta.

Varro de l. L. 7, 70 in Truculento [495]. — Aurelius [fr. 11]; Claudius — dicta. utrumque ostendit a praefectione praeficam dictam.

FALSA

9 [1]

Gell. 17, 21, 45 = Porcius Lic. fr. 1, ubi corruptum codd. verbum 'seruius' non nulli recipientes Servium Clodium significatum esse Lerschio concesserunt.

quod Egger (fr. 6) addit locum Ps-Apul. de orth. p. 90 Os. memoria iam dignum vix est. ne quid desit cf. Non. p. 535, 19 et de hoc loco Peter, hist. Rom. rell. (Lips. 1906) p. CVIII.

M. ANTONIUS GNIPHO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'M. Antonius Gnipho' Suet., omisso praenomine Suet. Quint. Macrob., 'Gnipho' Char. Schol. Bern. Anon. expos. in Verg.

2. Suet. de gramm. 7 M. Antonius Gnipho, ingenuus in Gallia natus sed expositus, a nutritore suo manumissus institutusque Alexandriae (<et> quidem, ut aliqui tradunt, in contubernio Dionysi Scythobrachionis, quod equidem non temere crediderim, cum temporum ratio vix congruat). de hoc contubernio cf. Susemihl, Griech. Litt. d. Alex. Z. 2 (Lpz. 1892) p. 47 adn. Vahlen, praef. ad Enn.² p. XVIII adn. 4. Gnipho, qui annum aetatis quinquagesimum non excessit (test. 4) et Ciceronem praetorem docuit [a. 688/66], ante a. 638/116 natus esse non potest (de munere docendi et discipulis cf. De lud. litt. supra); neque eius annus natalis ab hoc longius recedit, cum is Ateium Philologum (cf. ad hunc test. 3) et Caesarem puerum
— verit.

3. *Suet. ibid.* M. Antonius Gnipho — fuisse dicitur ingenii magni, memoriae singularis, nec minus graece quam latine doctus, praeterea comi facilique natura. *cf. De lud. litt. l. c.*

SCRIPTORUM

4. *Suet. ibid.* M. Antonius Gnipho — scripsit multa, quamvis annum aetatis quinquagesimum non excesserit. etsi Ateius Philologus [*fr. 10*] duo tantum volumina de Latino sermone reliquisse eum tradit; nam cetera scripta discipulorum eius esse, non ipsius, in quibus et suum alicubi reperiri nomen ut hoc * * *huc pertinere videntur praecepta analogiae fr. 4. alia de scriptis infra.*

cf. Goetz, Pauly-Wiss. RE 1, 2618

B. FRAGMENTA

COMMENTARIJ ENNII

Gniphonem Ennii annales explanavisse ex fr. 1 Buecheler collegit (Rh. Mus. 36. 1881 p. 333 sq.); nam quod alii de Gniphone quodam a M. Antonio diverso Vergiliano interprete cogitaverunt, omni fundamento caret. huc, ut videtur, spectant fr. 2. 3.

1

Gnipho commentatur annalium libro decimo hanc arborem [*acanthum*] in insula Cercina regionis Africae esse opportunam tincturae, quae in floris sui colorem lanam tinguat, unde vestis acanthia appellatur.

Schol. Bern. georg. 2, 119 Acanthi. Gnipho — appellatur. apud Ennium (ann. 330 V.²) urbs Acanthus memorata esse videtur (Buech. ibid. p. 334). Anon. brev. expos. in Verg. ad l. c. acanthi, de qua Gnipho scripsit, quo in flore tincta vestis acanthia dicitur. cf. Varro (ex Epicado) apud Serv. Dan. Aen. 1, 649.

1 Gnifo commentator a. lib. X — esse dicit oport. *cod. alter*

INCERTAE SEDIS

2

Antonius Gnipho — Salios Herculi datos probat in eo volumine, quo disputat quid sit festra, quod est ostium

minusculum in sacrario, quo verbo etiam Ennius usus est [*inc. 29 V.*].

Macrob. 3, 12, 8 Antonius Gniphō [*cf. De lud. litt. supra*] — usus est. haec ad *Ennii commentarium redire puto. de Hercule a Saliis culto cf. Maurenbrecher, carm. sal. rell. p. 329 sq. de festra Paul. Fest. p. 91, 5* festram antiqui dicebant quam nos fenestram. *CG L V 23, 1. 70, 20. 105, 1.*

1 antoninus *Paris.* oniphō *Paris.* cniphō *Bamb.* 2 feste *Bamb.* hostia minusculū *Paris.* hostiū munusculum *Bamb.*

3

mox — Gniphō pro cito significare ait.

Char. p. 205, 1 mox Maro georgicon I [24] 'tuque adeo quem mox quae sint habitura deorum / concilia incertum est', ubi Gniphō — ait. alii paulo post. *de singulari 'ubi' particulae usurpatione apud Char. cf. Ritschl, Parerg. p. 363, licebitque hoc loco Ennium rursus a Gniphone explanatum esse (cf. ann. 86 V.) concedere. ceteroqui cf. Fest. p. 261^a, 11. Paul. p. 260, 2. CG L II 131, 5. IV 118, 16. 538, 51.*

Gnifo *cod.*

4

Antonius Gniphō — robur quidem et ebur atque etiam marmur fatetur esse, verum fieri vult ex his robura ebura marmura.

Quint. 1, 6, 22 ebur et robur, ita dicta ac scripta summis auctoribus, in o litteram secundae syllabae transferunt, quia sit roboris et eboris, sulphur autem et guttur u litteram in genetivo servant; ideoque iecur etiam et femur controversiam fecerunt. quod non minus est licentiosum quam si sulphuri et gutturi subicerent in genetivo litteram o mediam, quia esset eboris et roboris; sicut Antonius Gniphō, qui robur — marmura.

1 Gnifo *Ambros.*

DUBIUM

5

Fest. p. 274^a, 21 (de ratito triente) = Anton. Panurg. fr. 2

estne Gniphō is M. Antonius, quem Serv. Dan. Aen. 12, 753 et Solin. collect. 2, 11 memorant?

M. POMPILIUS ANDRONICUS

TESTIMONIUM

Suet. de gramm. 8 M. Pompilius Andronicus natione Syrus studio Epicureae sectae desidiosior in professione grammatica habebatur minusque idoneus ad tuendam scholam. itaque cum se in urbe non solum Antonio Gniphoni sed ceteris etiam deterioribus postponi videret, 5 Cumas transiit ibique in otio vixit et multa composuit; verum adeo inops atque egens, ut coactus sit praecipuum illud opusculum suum annalium Ennii elenchorum sedecim milibus nummum cuidam vendere, quos libros Orbilius suppressos redemisse se dicit vulgandosque curasse nomine 10 auctoris.

Andronici aetatem in tempora Sullana incidere patet. de libro 'Annalium Ennii elenchorum' cf. Vahlen, praef. ad Enn. p. XXIX². de studiis Epicureis cf. Zeller, Phil. d. Griech. 3, 1 (Lpz. 1880) p. 375 et Th Gomperz, Wien. Stud. 2 (1880) p. 139.

1 Marcus *varii codd.* 8 opus cui titulum *coni. O Jahn*
Enni *Vatic.* 10 vulgandosq; *Vatic.*

SEX. ENNIUS

A. TESTIMONIA

1. *Suet. de gramm. 1* quod non nulli tradunt duos libros de litteris syllabisque, item de metris ab eodem Ennio [*poeta*] editos, iure arguit L. Cotta non poetae sed posterioris Ennii esse, cuius etiam de augurandi disciplina volumina ferantur.

utrum hic Ennius umquam fuerit an non, magna est controversia, atque plerique, praesertim recentiores, negant (cf. de diversis sententiis Froehde, Fleck. Jahrb. suppl. 18. 1891 p. 594 et Weinberger, Philol. 63. 1904 p. 633 sq.). ego quidem ne rursus de re satis singulari dicam, ut alii ita sentiant, antiquissimum Ennium libros grammaticos de litteratura et de metris praeter augurandi disciplinam scripsisse, unum premendum puto: nam cum Ennius quidam iuxta Ennium poetam bis tra-

ditus sit (test. 2. fr. 1), ea ratione ut aliquod inter eos discriminis signum necessarium esse appareat, utroque in loco *s* litteram supervacaneam ante ignotum Ennium reperimus; unde quamvis altero loco in '*s ennius*' '*Sinnius*' latere vulgo existimetur, mihi suspicio oritur *s* notam praenominis esse (= Spurius, ut iam Marx scripsit *Lucil. carm. rell. 1 p. LVIII. CXXX*, aut Sextus, ut ego maluerim). de Sinnio certe valde dubito (cf. ad hunc test. 1). quod si ita est, quando quidem iste Ennius fuerit nescimus; quem hic nos collocavimus, cum L. Cotta, qui de eo memoriam prodidit, aequalis Caesaris esse videatur (cf. *Suet. Iul. 79*).

2. *Anecd. Paris. CGK 533, 3 = Ael. Stilo test. 21*

B. DUBIA FRAGMENTA

1

topper fortasse valet in Enni et Pacui scriptis. apud Ennium est [sc. 428 V.²]: '*topper quam nemo melius scit.*' Pacuvius [*v. 424 Ribb.*³]: '*topper tecum, sist potestas, faxsit; sin mecum velit.*' at in antiquissimis scriptis celeriter ac mature. in *Odyssia* vetere [*FPR 27 B.*]: '*topper facit homones, ut prius fuerunt.*' [*ibid. 28*] '*topper citi ad aedis venimus Circae, / simul duona coram portant ad navis. / milia alia in isdem inserinuntur.*'

Fest. p. 352^b, 4 *topper* significare ait Artorius [*fr. 3*]. *s ennius* [= Sex. Ennius? cf. *supra test. 1*] vero sic: *topper* — *inserinuntur*.

1 Pacuvi <i>Urs.</i>	4 <i>sist Ribb.</i> : sit	sin <i>Ribb.</i> : si	6 <i>homones</i>
<i>O Mue.</i> : homines	ut prius <i>Duentzer</i> :	utrius	7 fuerunt
<i>Buecheler</i> : -rint	8 coram <i>O Mue.</i> : eorum		9 millia

2

erumnam Ennius ait per e solum scribi posse, quod mentem eruat, et per a et e, quod maerorem nutriat.

Char. p. 98, 12 *erumnam* — *nutriat*. cf. *Paul. Fest. p. 24*, 1. *Caper de verb. dub. p. 109*, 10. *Isid. or. 10*, 12. cum scriptura vocis ex etymologia pendeat (cf. Q. Ennium *supra fr. 5 p. 9*),

hic fortasse veriloquium Ennii poetae latet: certe alterum Ennium a Charisio sive Romano (ex Plinio?) denotatum esse, magnam speciem veri non habet. cf. Vahlen, praef. ad Enn.² p. XCVIII.

2 et e add. exc. Paris. merorem Neap.

CORNELIUS EPICADUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Cornelius Epicadus' Suet. et Victor.; ceteroqui 'Epicadus'. Corneliū Illyrica origine fuisse ex cognomine suspicari possumus (Schulze, *Lat. Eigenn.* p. 131 adn. 1).

2. Suet. de gramm. 12 Cornelius Epicadus L. Cornelii Sullae dictatoris libertus calatorque in sacerdotio augurali filio quoque eius Fausto gratissimus fuit; quare numquam non utriusque se libertum edidit.

3. de Cornelii disciplina cf. supra De lud. litt. de bibliotheca Sullana item De biblioth. test. 3.

4. Arnob. 1, 59 aut igitur nulla est culpa indifferenter his [*generibus nominum*] uti et frustra nos dicitis soloecismorum obscenitate deformes, aut si certum est singula quibus debeant rationibus explicari, in similibus vitiis vos quoque versamini, quamvis Epicados omnes, Caesellios Verrios Scauros teneatis et Nisos.

5 epicam deos: em. Gelenius ascauros: em. Sabaeus

SCRIPTORUM

5. Suet. de gramm. 12 Cornelius Epicadus — librum, quem Sulla novissimum de rebus suis imperfectum reliquerat, ipse supplevit. cf. Plut. Sull. 37 et de hoc loco Peter, *hist. Rom. rell.* 1 p. CCLXXVII.

6. ex Macrob. 1, 11, 47 (nunc de sigillaribus — Epicadus refert e. q. s.; cf. etiam Serv. Dan. Aen. 1, 649 Varro ita refert: — ait — esse arbores — Epicadus in Sicilia e. q. s.) Peter, *ibid.* adn. 1 conicit Epicadum librum de antiquitatibus scripsisse. quod autem hoc opus putat non aliud esse ac commentarios C. Epidii (= Epicadi) a Plin. n. h. 17, 243 allatos (Rh. Mus. 22. 1867 p. 153) audacius est. ceteroqui cf. fr. 3.

7 libri grammatici infra memorantur. de Cornelio Naevii interprete cf. infra p. 105.

B. FRAGMENTA

DE COGNOMINIBUS

1

Sibyllam Epicadus de cognominibus ait appellatum qui ex [his] Sibullinis libris primo sacrum fecit, deinde Syllam; qui quod flavo et compto capillo fuerit, similes Syllae sunt appellati.

Char. p. 110, 3 (= Plin. dub. serm. p. 43, 16 B.) Sibyllam — appellati. inde effeminati hodieque in ludo syllae dicuntur, quos vulgo imprudenter populus appellat. ceterum Psylli sunt in Africa serpentibus medentes, sicut in Italia Marsi. *de Plinii fonte cf. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Pl. p. 155. ceteroqui cf. Varro fr. 368. Plin. n. h. 7, 13. Prisc. p. 524, 2. Macrobi. 1, 17, 27* bello Punico hi ludi [Apollinares] ex libris Sibyllinis primum sunt instituti suadente Cornelio Rufo decemviro, qui propterea Sibylla cognominatus est et postea corrupto nomine primus coepit Sylla vocitari.

2 his *del. Keil* facit 3 Syllam *Fabricius*: syllabam^{bi}
fuerit *Fabricius*: -rint *cod.* fuit *Keil*

DE METRIS

2

hexameter versus

Victor. p. 209, 9 hexameter dicitur an hexametrus? utrumque ut Euander et Euandrus, quorum unum venit ex Graeca enuntiatione, alterum ex Latina. quippe Cornelius Epicadus in eo libro, quem de metris scripsit, hex. inquit versus. *Audax exc. p. 336, 28* Cornelius Epicadus in eo libro, quem de metris scripsit, hex. inquit versus. *cf. Aur. Opill. fr. 25. 25^a.*
exametrum *Paris.*

DUBIUM

3

Cornelius et Lutatius [fr. 4] scribunt eum locum [Curtium lacum] esse fulguritum at ex S. C. septum esse, id quod factum est a Curtio consule, cui M. Genucius fuit collega, Curtium appellatum.

Varro de l. L. 5, 148 in foro lacum Curtium a Curtio dictum constat, et de eo triceps historia; nam et Procilius non idem prodidit quod Piso, nec quod is, Cornelius † Stilo secutus. a Procilio relatum [fr. 1]. Piso in annalibus scribit [fr. 1]. Cornelius et Lutatius — appellatum. Cornelium alii Sisennam, Epicadum alii intellexerunt, hi quidem de libro 'antiquitatum' cogitantes (test. 6; cf. Peter, ibid. CCLXXVII adn. 1). fortasse tamen in 'Stilo' 'Sulla' latet atque 'secutus' item corruptum est, si quidem orationis concinnitas fert ut iuxta Cornelium alter auctor, sicut posteriore loco, sit. itaque suspicari possumus 'et Catulus' emendandum esse (nam de Lutatio Catulo altero loco intellegendo vix dubito; cf. ad Lut. Cat. p. 122, nec non apud Plut. Mar. 25 Sullam et Catulum auctores simul allatos), quamquam Varronis sermo minime concinnus esse solet.

CORNELIUS

quis hic Cornelius fuerit prorsus incompertum est. sunt qui L. Cornelium Sisennam intellegant, quippe qui Plauti interpretes fuerit, quod falsum est (cf. Sisenn. test. 3); sunt qui Cornelium Balbum (vd. ad hunc infra), de quo tamen omnia incerta; sunt qui Cornelium Epicadum, et hi quidem verisimilius, cum notum grammaticum huius fere aetatis a Varrone denotatum esse pateat (cf. Epicad. test. 4).

FRAGMENTUM

COMMENTARII NAEVII

apud Naevium [*FPR 62 B.*] 'atque prius pariet lucusta lucam bovem': in Corneli commentario erat ab Libycis lucas.

Varro de l. L. 7, 39 apud Naevium — bovem. luca bos elephans; cur ita sit dicta, duobus modis inveni scriptum. nam et in Corneli — lucas et in Vergilii [fr. 1].

2 lucustam *Flor.*

VERGILIUS

aliunde atque ex Varrone hunc Naevii interpretem non novimus, neque quis ille fuerit dici potest. aetati tamen Corneli superioris coniunctus fuit, paulo, ut videtur, iunior.

FRAGMENTUM

COMMENTARIJ NAEVII

apud Naevium [*FPR 62 B.*] 'atque prius pariet lucusta lucam bovem': — in Vergilii [*commentario*] ab Lucanis lucas: ab eo quod nostri, cum maximam quadripedem quam ipsi haberent vocarent bovem et in Lucanis Pyrrhi bello
 5 primum vidissent apud hostis elephantos, ideo [non] item quadripedes cornutas (nam quos dentes multi dicunt sunt cornua), Lucanam bovem quod putabant, Lucam bovem appellassent.

Varro de l. L. 7, 39 apud Naevium — bovem. [*secuntur quae in Cornelii fr. scripta sunt*] in Cornelii commentario [*fr. 1*] et in Vergilii ab Lucanis — appellassent. si ab Libya dictae essent lucae, fortasse an pantherae quoque et leones non Africae bestiae dicerentur sed lucae, neque ursi potius Lucani quam luci. quare ego [*ergo Flor.*] arbitror potius lucas ab luce. *similiter ac Vergilius Plin. n. h. 8, 16. Isid. or. 12, 2, 15. cf. Buecheler, Rh. Mus. 40, 149.*

2 virgilii *Flor.*   4 pyrri *Flor.*   5 ideo scripsi: idem non *seclusi*   8 appellassent *Goth. Havn. appellasse Flor. vg.*

STABERIUS EROS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Suet. de gramm. 13* Staberius Eros natione Thrax emptus de catasta et propter litterarum studium manumissus.

1 natione Thrax scripsi (*cf. Suet. ibid. 8. 18. 20 alibi*):
 l'eros   nametra   herosuo   metre
 hero suo metre   *Vatic. herosnametra Leid. eros nametra*
Gudian. Eros (heros) nametra rell.

2. *Plin. n. h. 35, 199 (ex Varrone? cf. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 148. 197)* talem [*cretatis pedibus ut venalem*] Publilium <Ant>iochium mimicae scaenae conditorem et astrologiae consobrinum eius Manilium Antiochium, item grammaticae Staberium Erotem eadem nave advectos videre proavi. *hoc factum esse a. 671/83, 'quo una cum Sulla ex Asia redeunte denuo πολύ τι φῶλον in urbem adfluxit' ex Suetonio*

ibid. (*De lud. litt. supra*) probabiliter collegit Hillscher l. c. p. 366. cum autem Staberius M. Iunium Brutum docuerit (*De lud. litt. ibid.*), qui a. 675/79 vel 676/78 natus esse videtur (*Nipperdey, opusc. 301*), ultra a. fere 689/65 eum vixisse certum est.

SCRIPTORUM

3. *Fronto p. 20 N. = Lampadio test. 4* (de libris ad criticam rationem emendatis)

B. FRAGMENTUM

DE PROPORTIONE

Quint. 1, 6, 3 analogia praecipue, quam proxime ex Graeco transferentes in Latinum proportionem vocaverunt. (*cf. Gell. 2, 25, 1*).

non esse positiones regulae, a quibus interdum analogia calumniatur.

Prisc. p. 385, 1 Staberius [*staverius codd.*] de proportionem [*porportionem vel portione codd.*]: non esse — calumniatur, *συκοφαντεῖται*.

HYPsicRATES

de Hypsicrate nihil aliud certi proditum est nisi grammaticum fuisse, qui de verbis a Graecis acceptis scripserit ac Varronis Cloatique Veri auctor fuerit. itaque Sullanis fere temporibus grammaticis studiis floruit. utrum unus idemque Amisenus sit qui de rebus gestis, de terrarum situ, de picturis scripsit (cf. Strabo, Diog. Laert., Ps-Lucian.), in medio relinquo.

FRAGMENTA

1

cohortem in villa Hypsicrates dicit esse graece *χόρτον* apud poetas dictam.

Varro de l. L. 5, 88 cohors quae in villa, quod circa eum locum pecus coaceretur, tametsi cohortem — dictam. *cf. Isid. or. 15, 9, 1.*

1 ipsicrates Flor. cohorton F: em. Turnebus

2

Cloatius Verus — in libro quarto [*verborum a Graecis tractorum* fr. 1] faenerator inquit appellatus est quasi φαινεράτωρ ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον, quoniam id genus hominum speciem ostendent humanitatis et
 5 commodi esse videantur inopibus nummos desiderantibus, idque dixisse ait Hypsicraten quempiam grammaticum, cuius libri sane nobiles sunt super his, quae a Graecis accepta sunt.

Gell. 16, 12, 5 Cloatius Verus [fr. 2. 3. 4]. commodē haec sane omnia et conducenter. sed in libro quarto — accepta sunt. sive hoc autem ipse Cloatius sive nescio quis alius nebulo effutivit, nihil potest dici insulsius. — M. Varro [de serm. Lat. III fr. 36]. sive haec Gellius ab ipso Cloatio sumpsit (Mercklin, F'leck. Jahrb. suppl. 3. 1860 p. 649; Kretzschmer, de Gell. font. p. 9. 49), sive a Verrio (Hosius, praef. ad Gell. p. LII), neque Cloatius ex Varrone pendere videtur neque Varro e Cloatio; quod si ita est, Hypsicrati vindicanda etiam sunt quae uterque communia habet, de l. L. 5, 102 = Cloat. fr. 5; de l. Lat. 6, 96 (inc. incert. libr. 14.) = Cloat. fr. 3.

2 quasi om. Paris. Voss. Lat. F 7   4 hominem Paris.
 m. 1 Voss. idem

DUBIUM

3

Hippocrates medicus de nomine inventoris id [*aurum*] dictum putat, quem vocitatum ait Aurion.

Paul. Fest. p. 8, 14 aurum dictum quia praecipue custoditur; graece enim ὠρεῖν custodire dicitur, unde et thesaurum. Hippocrates — Aurion.

1 Hypsicrates pro Hippocr. em. Scal. Urs.

Q. COSCONIUS

1. quin Q. Cosconius vitae Terentii idem sit ac Cosconius Varronis de l. L., dubitari non potest; nam eius memoria ad eundem auctorem Varronem redit (cf. ad hunc fr. 301). is igitur ad aetatem antevarronianam pertinet. universe cf. Norden, de Stil. Coscon. Varr. gramm. commentatio (Greifswald 1895); Goetz, Pauly-Wiss. RE 4, 1669/11.

FRAGMENTA

ACTIONUM

1

Cosconius in actionibus scribit praetorem accensum solitum tum esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam tertiam esse itemque meridiem et horam nonam.

Varro de l. L. 6, 89 accensum solitum ciere Boeotia ostendit, quam comoediam A<qui>lii esse dicunt, hoc versu [10 Ribb.⁸]: 'ubi primum accensus clamarat meridiem'. hoc idem Cosconius in actionibus — nonam. vocis 'accensus' explicatio iurisperiti, non grammatici est, naturaue libri 'actionum' manifesta est (cf. Hertz, Fleck. Jahrb. 85. 1862 p. 52. de actionibus scaenicis cogitaverat iniuria Ritschl op. 3, 256); nam quod Reitzenstein (Varro u. Ioh. v. Euch. p. 41) 'in actionibus' libri inscriptionem non esse contendit, alienum est.

2 tum secludit Spengel

INCERTAE SEDIS

quibus ex libris grammaticis haec manaverint nescimus. ad fr. 2 Reitzenstein opus 'de verbis' animo fingit, unde alia complura Varro hauserit (ibid. p. 38. 41. 82. 83 adn.).

2

cum verborum declinatum genera sint quattuor, unum quod tempora adsignificat neque habet casus, ut ab lego leges lege, alterum quod casus habet neque tempora adsignificat, ut ab lego lectio et lector, tertium quod habet utrumque et tempora et casus, ut ab lego legens lecturus, 5 quartum quod neutrum habet, ut ab lego lecte ac lectissime, horum verborum si primigenia sunt ad mille, ut Cosconius scribit, ex eorum declinationibus verborum discrimina quingenta milia esse possunt ideo, quia singulis verbis primigeniis circiter quingentae species declinationibus 10 fiunt. primigenia dicuntur verba ut lego scribo sto sedeo et cetera quae non sunt ab aliquo verbo, sed suas habent radices. contra verba declinata sunt quae ab aliquo oriuntur, ut ab lego legis legit legam et sic indidem hinc permulta

Varro de l. L. 6, 36 cum verborum — permulta. quare si quis primigeniorum verborum origines ostenderit, si ea mille sunt, quingentum milium simplicium verborum causas aperuerit una.

1 declinativum *Flor.* 3 lege] lego *F* 7 admitte: *em.*
Victorius 9 quia] quod a *coni. L Spengel* 10 primigenii:
em. vg. 12 aliquo] alio *Augustinus fort. recte* 14 in indidem *F*

3

Q. Cosconius redeuntem e Graecia [*Terentium*] perisse in mari dicit cum [C et VIII] fabulis conversis a Menandro.

Suet. vit. Ter. = Varro fr. 301 de morte eius Volcacius sic tradit [*fr. 3*]. Q. Cosconius — Menandro. *cf. ad Varr. l. c.*

4

a gubernatore Aeneae appellatum Palinurum, a tubicine Misenum, a consobrina Leucosiam insulam inter omnes perspicue convenit; a nutrice Caietam, ab uxore Lavinium, quod post Troiae excidium, sicuti Cosconius perhibet, quarto anno exstructum est.

Solin. collect. 2, 13 a gubernatore — exstructum est. *cur Mommsen (praef. ad Solin. p. XIII) hunc Cosconium a superiore diversum existimet non video (cf. Norden l. c. p. VIII).*

SABIDIUS

quin Sabidius quidam, quod nomen vulgatissimum apud Romanos est (Schulze, Lat. Eigenn. p. 222), carminum Saliorum interpret extiterit, causam cur dubitemus in optimo fonte scholarum Veronensium ego quidem nullam invenio, neque aliter de eo Maurenbrecheri silentium (praef. ad carm. sal. rell. p. 323) interpretor ac si illum idem non noverit. qui quando vixerit certo argui non potest; vetustior tamen fortasse fuit, si quidem 'Saliorum carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta' sunt (Quint. 1, 6, 40), quamquam huius modi studia ne ab aetate quidem Hadriana prorsus abhorrent.

FRAGMENTUM

VERSUUM SALIORUM COMMENTARIJ

*Sabidius commentar. XII vers. Salior.: ut in exercitu
 (<prius quam acies instrueretur, is, penes que>m imp<erium*

auspici>umque erat, in tabernaculo in sella <se>dens
 auspicabatur, coram exercitu pullis e cavea liberatis
 <positisque in lo>cum circum sellam suam <dicebat>, 5
 obnuntiato a<ugurium bon>um <sinisterum solisti>mum,
 quisqu<is vestrum viderit>, tripudi<atum nunt>iato. silentio
 deinde facto residebat et dicebat: equites et pedites nomen-
 que Lati<num, contuberna>les, cincti armati paludati,
 <quicumque in haec castra et hoc bellum me ducem 10
 vestrum> estis secuti, <nunc tripu>d<i>um sinisterum
 solistimum quisquis vestrum vider<it, nuntiato>. deinde
 il<le augurio>nuntiato diceba<t iterum: ergo di>, uti placet,
 a legionibus invocentur faciantque, quod iis imperabitur,
 <milites> imp<eriumque> fidemque m<eam servent. quod 15
 con>ducat salutareque siet, viros voco, proelium ineant.
 deinde exercitu in aciem educto iterum <ibi auspicaba>tur.
 interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu
 facere volebant.

Schol. Veron. Aen. 10, 241 Sabidius — volebant. cf. carm. sal. rell. 16 M.

1 sq. lacunas suppl. *Blume Keil Herrmann cf. Mommsen, Röm. Staatsrecht 1, 84* 4 libertatis 14 invocarentur *Mai*

INCERTORUM GRAMMATICORUM LIBRI

GLOSSEMATA

Quint. 1, 1, 35 potest [*puer*] interpretationem linguae secretioris, quas Graeci γλώσσας vocant, dum aliud agitur, ediscere. *id. 1, 8, 15* circa glossemata etiam, id est voces minus usitatas, non ultima eius [*grammatici*] professionis diligentia est. *Dion. p. 426, 24* enarratio — est exquisitio, per quam unius cuiusque rei qualitatem poeticis glossulis exsolvimus. *cf. Suet. de gramm. 22. Gell. 18, 7, 3. aliter interpretatur glossam Isidorus or. 1, 30, 1. ceteroqui veterum glossarum interpretes a grammaticis quos supra enumeravimus separandos esse, e Festo (fr. 6) videmus. cf. Lersch, Sprachphil. d. Alt. 1, 111. 3, 134 sq. Jordan, Gesch. d. Lat. Spr. p. 127 sq. Goetz, progr. Ien. aest. 1886 p. X sq.*

1

Char. p. 229, 30 ast apud antiquos variam vim contulit vocibus, pro atque, pro ac, pro ergo, pro sed, pro tamen, pro tum, pro cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum.

2

Char. p. 242, 10 butubatta. hoc Plautus [*fab. inc. fr. 61 L.*] pro nihilo et pro nugis posuit, ut in glossis veterum. *Paul. Fest. p. 36, 6* butubatta Naevius [*II v. 131 Ribb.³*] pro nugatoriis posuit, hoc est nullius dignationis.

3

Char. p. 242, 11 buttutti, fluctus quidam <aut> sonus vocis effeminatior, ut esse in sacris Anagninorum vocum veterum interpretes scribunt.

. 1 aut *addidi*: vel *Keil* 3 scrib' *cod.*

4

Varro de l. L. 7, 34 in Medo [*Pacuv. v. 232 R.³*] 'caelitum camilla, expectata advenis: salve, hospita!' 'camilla' qui glossemata interpretati dixerunt administram.

cf. Serv. Dan. Aen. 11, 543. Macrob. 3, 8, 7 Paul. Fest. p. 43, 13. 63, 12.

3 camillam *O Mueller* glosemata *Flor.*

5

Glossa Vaticana (CGL IV 28, 2; cf. ibid. 215, 20) cardens, vasa fretiva Saliorum [*carm. sal. rell. inc. 1 M.*]

cf. Varro de l. L. 5, 121. de vit. P.R. I ap. Non. p. 547, 12. Paul. Fest. p. 48, 9.

6

Fest. p. 166^b, 6 naucum ait Ateius Philologus — [*fr. 3*], Cincius — [*fr. 20*], Aelius Stilo — [*fr. 19*], glossematorum autem scriptores, fabae grani quod haereat in fabulo. *Char. p. 207, 6* nauci pro nihili te duco. est autem fabae granum, cum se aperit.

cf. Graff, Mélang. Gréco-Rom. 2, 306 sq.

3 glossematorum

7

Varro de l. L. 7, 107 apud Naevium — in Demetrio [*II v. 49 Ribb.³*] persibus a perite; itaque sub hoc glossema callide subscribunt. *Paul. Fest. p. 336, 3* sibus, callidus sive acutus. *Fest. p. 217^a, 26* persibus [persicus *cod.: em. Scal.*] peracutum significare videtur, ut Plautus [*fab. inc. 18 L.*]: ‘nihil deconciliare sibus nisi qui persibus sapis’. Naevius [*v. 116 R.*]: ‘et qui fuerit persibus carpenti adstratio [ecqui —, cum argenti adest oratio? *Ribb.*].’

8

Varro de l. L. 7, 10 quod addit templa ut sint tesca, aiunt sancta esse qui glossas scripserunt.

cf. Ael. Stil. fr. 75. Aur. Opill. 20.

1 sit *Flor.* dextra *F: em. Turnebus*

XII TABULARUM INTERPRETATIONES

9

Varro de l. L. 5, 22 ambitus circuitus, ab eoque duodecim tabularum interpretes ambitus parietis circuitum esse describunt [7, 1 S.].

cf. Paul. Fest. p. 5, 4. 16, 16. Isid. or. 15, 16, 12. de huius explanationis auctore vd. ad Ael. Stil. fr. 39.

10

Dig. 40, 7, 21 et quod ita scriptum est ‘videbitur’ pro hoc accipi debet ‘videri poterit’; sic et verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt [7, 8 S.] ‘si aqua pluvia nocet’, id est si nocere poterit.

11

Fest. p. 274,^b 32 [de ricinio mulierum; *XII tab. 10, 3 S.*] = *Santra fr. 2*

12

Fest. p. 335,^b 9 <tugu>ria a tecto appellantur <domicilia rusticorum> sordida. Afranius in V . . . . [*v. 401 Ribb.³*] ‘tugurium est, turpe’; <Caecilius in Hypo>bolimaeo

[v. 82 R.] 'habita<at in tuguriolo pau>percolo'. . quo nomine < . . . . . in explana>tione XII ait etiam < . . . . . signifi>cari.

'Valerius' excidisse puto (cf. supra p. 79). ceteroqui cf. Serv. buc. 1, 69. Schol. Bern. ibid. Isid. or. 15, 12, 2. CGL IV 575, 49. V 334, 26. 487, 37 al.

DE DICTIS INVOLUTE

13

Fest. p. 321,^b 8 <sanates quasi sana>ti appella<ti, id est sanatae mentis> [*secuntur loci Ser. Sulpicii fr. 9, Aurelii Opilli fr. 13, Cincii fr. 13, Valerii fr. 1*] < . . . . ta>men in eo libro, qu<i de dictis in>volute inscribitur, 5 for<ctos sanatisque> duas gentis finitimas <fuisse cense<et, de quibus le>gem hanc scrip<tam esse, qua cautu>m, ut id ius man<cipii nexique quod populu>s R. haberent. <neque alios, quam for>ctos et sana<tes eam legem sig>nicificare exis<timat hoc signific>atu.

in lacuna ante 'tamen' particulam vulgo 'hic' scribitur, scilicet 'Valerius', de quo supra p. 79; sed aliud etiam nomen excidisse potest.

1 sq. suppl. Scal. Urs. Mue. 4 qu<i> supplevi: qu<em> vg. inscribi: -tur ego 7 man<ifesto> Mue.: mutavit Huschke

EX INCERTIS INCERTORUM LIBRIS

1

Varro de l. L. 5, 34 ager — ali quod id Graeci dicunt ἀγρόν.

notatio Varronis 'ager ab agendo' deridetur a Quint. 1, 6, 37.

2

id. ibid. 5, 45 Argeos dictos putant a principibus, qui cum Hercule Argivo venerunt Romam et in Saturnia subsederunt. cf. Paul. Fest. p. 19, 10. Fest. p. 334,^a 25.

2 ercule Flor.

3

id. ibid. 5, 157 Argiletum sunt qui scripserunt ab Argo † laseu quod is huc venerit ibique sit sepultus, alii ab argilla quod ibi id genus terrae sit. *cf. Quint.* 1, 6, 31. *Serv. Aen.* 8, 345.

1 Argola seu <Argo> *Scal.* Argo Iasio *coni. Buecheler*

4

id. ibid. 5, 43 Aventinum aliquot de causis dicunt. Naevius — [*fr.* 1], alii ab rege Aventino Albano, quod <ibi> sit sepultus, alii Aventinum ab adventu hominum, quod commune Latinorum ibi Dianae templum sit constitutum.

3 ibi *add. Laetus*

5

id. ibid. 7, 46 catus Aelius Sextus non, ut aiunt, sapiens sed acutus.

6

id. ibid. 6, 7 intempestam Aelius — [*fr.* 10]; alii [in] concubium appellarunt, quod omnes fere tunc cubarent; alii — [*ad Aur. Op. fr.* 3]. *id. ibid.* 7, 78 in Trinummo [886] concubium a concubitu dormiendi causa dictum.

1 in *del. Laetus*

7

id. ibid. 5, 146 forum Cuppedinis — multi forum Cupidinis a cupiditate. *cf. Varro fr.* 121.

2 Cupid.] cuppedinis

8

id. ibid. 5, 49 alii has [*Esquillas*] scripserunt ab excubiis regis dictas, alii ab eo quod excultae a rege Tullio essent.

2 *excultae*] *aescul*<*is consi*>*tae A Sp.*
O Mueller suppl. alii ab aesculetis

3 post essent

9

id. ibid. 5, 85 fratres Arvales — sunt qui a fratria dixerunt. fratria est Graecum vocabulum partis hominum.

2 patris: *em. vg.*

10

id. ibid. 5, 147 haec omnia postea quam contracta in unum locum quae ad victum pertinebant et aedificatus locus, appellatum macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit ortus, alii quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuit Macellus, quae ibi publice sit diruta, e qua aedificatum hoc quod vocetur ab eo macellum. *cf. Varro rer. hum. fr. 121.*

11

id. ibid. 5, 154 intumus circus ad Murcim vocatur, ut Procilius aiebat [*fr. 2*]; alii dicunt a murteto declinatum, quod ibi id fuerit.

1 murtim *vel* murum *vel* mucim *codd.*

12

id. ibid. 5, 53 Palatium — alii a Palantio uxore Latini putarunt. eundem hunc locum a pecore dictum putant quidam. *cf. Naev. fr. 2. Varro fr. 399.*

13

id. ibid. 5, 51 collis Quirinalis — sunt qui a Quiritibus, qui cum Tatio Curibus venerunt Romam, quod ibi habuerint castra.

cf. Fest. p. 254^b, 9. Serv. Aen. 7, 710.

1 colles *Flor.* 2 ab roma *F*

14

id. ibid. 6, 96 — potissimum quae in Graeca linguae putant Latina, ut scalpere a *σκαλεύειν* et sternere a *στρώννυειν*, lingere a *λιχμασθαι*, i ab *ἴθι*, ite ab *ἴτε*, gignitur *γίγνεται*, ferte a *φέρετε*, providere *προvidεῖν*, errare *ἔρρειν*, ab eo quod dicunt *στραγγαλᾶν* strangulare, tingere

τέγγειν; praeterea † ades ΨΕC, ab eo quod illi μαλάσσειν nos malaxare, ut gargarissare ἀναγαργαρίζεσθαι, putere a πύθεσθαι, domare a δαμάζειν, mulgere ab ἀμέλγειν, pectere a πέκειν, stringere a στράγγειν, id enim a στραγγάλις ut runcinare a runcina, cuius ῥυκάνη origo Graeca. 10

cf. *Hypsicr. fr. 2. Cloat. Ver. fr. 3. Paul. Fest. p. 78, 6.*

2 SCOIPSA *Flor.: em. Rholandellus et om. Laetus*
STRONYIN 3 ΛηVμαστε (*Keil*) ληγμαστε (*Groth*) *Flor.* ι ab
 hE: *em. A Sp.* hτε 4 γίγνεται] VhVHIOITE (*Keil*), γηγνοιτε
 (*Groth*) F providete: *em. Laetus* ΠΡΩHδεHΝ 5 ΕΡΡΕHΝ
 strangalam Tingue (*Keil*), tinguela (*Groth*) *Flor.* 6 ΤΗΝΚΕΔΕ
 ades YEC] depsero δεψείν *coni. L Sp.* ab ἐστί est *Buecheler*
 ΜΑΛΑΣΕΝ: *em. L Sp.* 7 ΑΝΑΡΓΑΡΗCΤΕ: *em. idem* potare
 8 ΠΟΙΘΕCΤαε: *em. idem* ΔμαιοHμ (*Keil*) ΔμαιοHν (*Groth*)
Flor.: em. idem ΑΜΕΛΓΗΝ 9 ΠΕCΕΡΕ: *em. idem*
 CPHHΓHΔΕ: *em. A Sp.* CHHΓHMH C (*Keil*), ΣHHΓHMH C (*Groth*)
Flor.: em. Buttmann 10 PHXàNE: *em. Scal.*

15

id. ibid. 5, 30 de Tiberis nomine anceps historia. nam et suum Etruria et Latium suum esse credit, quod fuerunt qui ab Thebri vicino regulo Veientum dixerint appellatum primo Thebrim. sunt qui Tiberis priscum nomen Latinum Albulam vocitatum litteris tradiderint, posterius propter 5 Tiberinum regem Latinorum mutatum, quod ibi interierit; nam hoc eius ut tradunt sepulchrum.

cf. *Paul. Fest. p. 4, 10. 366, 2. Serv. Aen. 3, 500. 8, 330. Isid. or. 13, 21, 27. mythogr. 1, 193.*

3 venientum *Flor.* appellatam *Flor.* 4 Tiberim

16

id. ibid. 5, 120 tryblia et canistra quod putant esse Latina, sunt Graeca.

1 triplia: *em. vg.*

17

id. ibid. 7, 17 umbilicum dictum aiunt ab umbilico nostro, quod is medius locus sit terrarum, ut umbilicus in nobis; quod utrumque est falsum.

18

id. ibid. 5, 54 Veliae unde essent plures accepi causas, in quis quod ibi pastores Palatini ex ovibus ante tonsuram inventam vellere lanam sint soliti, a quo vellera dicuntur.

2 ovibus *Victorius*: quibus 3 vellera *Laetus*: velle inera *Flor.*

19

id. ibid. 5, 51 collis Viminalis — sunt qui quod ibi vimineta fuerint. *cf. Fest. p. 376,^a 8.*

20

id. ibid. 8, 23 de eo [*de analogia et anomalia*] Graeci Latinique libros fecerunt multos, partim cum alii putarent in loquendo ea verba sequi oportere, quae ab similibus similiter essent declinata, quas appellarunt ἀναλογίας, alii cum id neglegendum putarent ac potius sequendam <dis>similitudinem, quae in consuetudine est, quam vocant ἀνωμαλίαν. harum rerum scriptores rursus diserte in l. 9, 111. 10, 9 memorantur, eorumque doctrina in libris VIII et IX effuse exposita est, sicut cum verbis 'aiunt errant dicunt afferunt' et sim. largiter usurpatis ostenditur, tum totius operis consilio, quo in iis libris aliorum sententiis contra similitudinem et dissimilitudinem explicatis, in decimo ipse quid sentiat (*cf. 10, 1 ipse exponam*) Varro dicit. nos sane Graecos Latinosque distinguere non possumus.

VARII SCRIPTORES

L. CALPURNIUS PISO CENSORIUS FRUGI

tribunus pl. a. 605/149, cos. a. 621/133, censor a. 634/120

EX ANNALIBUS

1 [*HRP 6 Peter*]

Piso in annalibus scribit Sabino bello, quod fuit *Romulo* et *Tatio*, virum fortissimum *Mettium Curtium Sabinum*, cum *Romulus* cum suis ex superiore parte

impressionem fecisset, [Curtium] in locum palustrem, qui tum fuit in foro ante quam cloacae sunt factae, secessisse atque ad suos in Capitolium recepisse. ab eo lacum invenisse nomen.

Varro de l. L. 5, 148 a Procilio relatum [fr. 1]. Piso — nomen. Cornelius [*Epic. 3*] et Lutatius [*Cat. 4*].

4 Curtium *secl. A Sp.* lacum: *em. Laetus* 6 recep.] recessisse *coni. L Sp.*

2 [9]

tertia [*porta*] est Ianualis, dicta ab Iano, et ideo ibi positum Iani signum et ius institutum a Pompilio, ut scribit in annalibus Piso, ut sit aperta semper, nisi cum bellum sit nusquam.

Varro de l. L. 5, 165 tertia — nusquam.

3 [1]

Italia a vitulis, ut scribit Piso.

Varro r. r. 2, 1, 9 denique Italia — Piso. *cf. Varro fr. 125.*

4 [45]

novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos.

Arnob. 3, 38 novensiles — constitutos. *cf. Ael. Stilo fr. 22.*

5 [44]

Piso Pilumnum dictum quia pellat mala infantiae.

Serv. Dan. Aen. 10, 76 Varro [*fr. 376*]. Piso — infantiae.

6 [43]

Piso ait vitulam victoriam nominari; cuius rei hoc argumentum profert, quod postridie nonas Iulias re bene gesta, cum pridie populus a Tuscis in fugam versus sit, unde populifugia vocantur, post victoriam certis sacrificiis fiat vitulatio.

Macrob. 3, 2, 14 Piso — vitulatio. quidam nomen eius animadversum putant, quod potens sit vitae tolerandae. *cf. Varro fr. 135.*

I poso

CN. GELLIUS

de Gellii aetate cf. Peter, vet. hist. Rom. rell. p. CCXXXIX

EX ANNALIBUS

1 [HRF 2 Peter]

litteras semper arbitror Assyriis fuisse, sed alii apud Aegyptios a Mercurio, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt. utique in Graeciam attulisse e Phoenice Cadmum sedecim numero, quibus Troiano bello Palameden adiecisse quattuor hac figura ΖΥΦΧ, totidem post eum Simoniden melicum ΨΞΩΘ, quarum omnium vis in nostris recognoscitur.

Plin. n. h. 7, 192 litteras — recognoscitur. cf. Cinc. Alim. fr. 1 p. 2. de Plinii fonte Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 377 adn.

3 utique] uiri *vel* uirique *plerique* *codd.* 5 Z]N:
em. Mayhoff 6 Ξ]ξ

2 [3]

Mar. Victor. p. 23, 17 = Cinc. Alim. fr. 1

3 [10]

Serv. Dan. Aen. 8, 638 = Cato fr. 8

M. IUNIUS GRACCHANUS

Plin. n. h. 33, 36 Iunius — ab amicitia eius [C. Gracchi] Gracchanus appellatus est

EX LIBRIS DE POTESTATIBUS AD POMPONIUM

1 [2 IA Bremer]

lib. VII. a genere quaerendi quaestores initio dictos et Iunius et Trebatius [fr. 6] et Fenestella scribunt.

Dig. 1, 13, 1, 1 et a genere — scribunt (*post laudatum librum VII operis 'de potestatibus'*). *Lyd. de mag. p. R. 24* ἀπὸ δὲ τῆς ζητήσεως οὕτως [*quaestores*] ὀνομασθῆναι αὐτοὺς Ἰούνιος καὶ Τρεβάτιος καὶ Φερεστέλλα εἶπον. *cf. Fest. p. 258^a, 29.*

INCERTAE SEDIS

2 [8]

quod ad equestrem ordinem attinet, antea trossulos vocabant, nunc equites vocant ideo, quia non intellegunt trossulos nomen quid valeat multosque pudet eo nomine appellari.

Plin. n. h. 33, 35 equitum quidem etiam nomen ipsum saepe variatum est, in iis quoque, qui id ab equitatu trahebant. celeres sub Romulo regibusque sunt appellati, deinde flexuntes, postea trossuli, cum oppidum in Tuscis citra Volsinios p. VIII sine ullo peditum adiumento cepissent eius vocabuli, idque duravit ultra C. Gracchum. Iunius certe — scriptum reliquit his verbis: quod ad — appellari. et causam, quae supra indicata est, exponit invitosque etiamnum tamen trossulos vocari. *cf. Varro rer. hum. fr. 122. Paul. Fest. p. 55, 2. Dion. H. 2, 13. Gran. Licin. p. 4 Bonn. Serv. Aen. 11, 603. — Paul. Fest. p. 367, 20. Non. p. 49, 1. schol. Persii 1, 82.*

3 [6]

subura Iunius scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua urbe.

Varro de l. L. 5, 48 subura — urbe. *cf. CGL V 654, 35.*

4 [7]

Luceres, ut Iunius [*ait*], ab Lucumone.

Varro ibid. 5, 55 Luceres — Lucumone. *cf. Enn. fr. 1 p. 7. Varro ibid. 5, 81 et apud Serv. Aen. 5, 560. Ps-Ascon. p. 159, 15sq. Or.*

5 [3^{ab}]

Varro ibid. 6, 33 = Fulvius Nobil. fr. 1

6 [3^a]

Varro ibid. 6, 34 = Fulv. Nob. fr. 2

Q. LUTATIUS CATULUS

cos. a. 652/102, mortuus a. 667/87

EX COMMUNIBUS HISTORIIS

FRAGMENTA

Lutatius vel Catulus Varronis vix Q. Catuli libertus esse potest, quem auctores Suetonius sive Varro (cf. De ludis litt. test. 16) et Plinius (i. e. rursus Varro; cf. Münzer ibid. p. 148) cognomine 'Daphnis' a patrono distinguunt: itaque Lutatius communium historiarum scriptor Q. Lutatius Catulus, non Lutatius Daphnis esse videtur. contra sentit Jahn, Proleg. ad Pers. CXLIII adn., quem sequitur Peter, hist. Rom. fragm. p. 126; cf. tamen Peter, prol. ad vet. hist. R. rell. p. CCLXXIX et Buettner, Porcius Licinus p. 185 sq. et praesertim 193.

1 [HRF Lut. Daphn. 1 Peter]

lib. I. Apollo dicitur Musagetes, quia Musarum <rex> existimetur, ut Lutatius in primo communis historiae ait: qui deorum curam egerat.

Probus Verg. georg. 3, 293 Apollo autem dicitur — egerat.

1 Musagetis rex add. Buecheler dux Keil 2 Lutatius Paris. prima Vatic. 3 quod earum chorum regat speciose Haupt

2 [2]

l. IV. Lutatius lib. IV dicit Cumanos incolas a parentibus digressos Parthenopen urbem constituisse, dictam a Parthenope Sirena —. post autem pestilentia affectos ex responso oraculi urbem restituisse sacraque Parthenopes cum magna religione suscepisse, nomen autem Neapoli ob recentem institutionem imposuisse.

Serv. Dan. georg. 4, 563 Lutatius — imposuisse. cf. Suet. rell. p. 350 R.

3 autem Cluverius: etiam

3 [3]

Serv. Dan. Aen. 9, 707 = Postum. Albin. fr. 1

INCERTAE SEDIS

4 [4]

Varro de l. L. 5, 148 = Cornel. Epic. fr. 3

5 [*deest*]

nox quod, ut Catulus ait, omnia nisi interveniat sol, pruina obriguerint, quod nocet nox, nisi quod graece *νύξ* nox.

Varro ibid. 6, 6 nox quod — nox. *cf. Suet. rell. p. 159 R. Serv. Aen.* 1, 89. *Isid. or.* 5, 31, 1. *Virg. de cognom.* XIV.

6 [5]

hic dies appellatur ita [*tubilustrium*], quod in atrio sutorio tubi lustrantur, quibus in sacris utuntur. Lutatius quidem clavam eam ait esse in ruina Pala[<]ti in[>]censi a Gallis repertam, qua Romulus urbem inauguraverit.

Fast. Praen. a. d. X Kal. Apr. CIL I 315 hic dies — inauguraverit.

L. AFRANIUS

EX FABULIS

1 [*SRP II r. 23 Ribb.*³]

alius est amor,

alius cupido

Serr. Dan. Aen. 4, 194 <cupidinem>, veteres immoderatum amorem dicebant. Afranius † neraria [*Cinerario probaverunt Hermann et Ribb.*]: alius — cupido. *cf. Cato fr.* 11.

2 [221]

amabit sapiens. cupient ceteri.

Non. p. 421, 12 cupido et amor idem significare videntur, et est diversitas. cupido enim inconsideratae est necessitatis, amor iudicii. — Afranius in *Omine*: amabit — ceteri. *Serr. Dan. Aen.* 4, 194 <cupidinem>, veteres immoderatum amorem dicebant. Afranius *Cinerario* [*fr. 1*] * * : amant — ceteri. *lacunum signavit Ribbeck 'idem in Omine' excidisse ratus*; *Apul. apul.* 12 quapropter — pereleganter Afranius hoc scriptum reliquit: amabit — ceteri.

amabit (amabit non nulli add. sapiens *Non.* amant sapientes *Serr.* cupiunt *Serru Ambros., Daniel*

3 [29]

Torenti nam similem dicetis quempiam?

Suet. vit. Ter. = *Varro fr. 301* hunc [*Terentium*] Afranius quidem omnibus comicis praefert scribens in *Compitalibus*: Terenti — quempiam.

praeterea cf. v. 92. 416

Q. MUCIUS P. f. P. n. SCAEVOLA

tribunus a. 648/106, aedilis a. 650/104, praetor a. 654/100, cos. 659/95, mortuus a. 672/82

EX IURIS CIVILIS LIBRIS XVIII

cf. Pompon. dig. 1, 2, 2, 41

1 [*p. 74 IA Bremer*]

lib. II. penus est quod esculentum aut posculentum est, quod ipsius patris familias <aut matris familias> aut liberum patris familias <aut familiae> eius, quae circum eum aut liberos eius est et opus non facit, causa paratum est. * * — penus videri debet. nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut cenae causa parantur, penus non sunt, sed ea potius, quae huiusce generis longae usionis gratia contrahuntur et reconduntur. 10 ex eo, quod non in promptu est, sed intus et penitus habeatur, penus dicta est.

Gell. 4, 1, 17 Quintum Scaevolam ad demonstrandam penum his verbis usum audio: penus est inquit quod — paratum est. * *, ut Mucius ait, penus — dicta est. *Dig. 33, 9, 3* Quintus Mucius scribit libro secundo iuris civilis, penu legata contineri quae esui potuique sunt etc. *cf. Cic. de n. d. 2, 68. Non. p. 51, 3. Serv. Dan. Aen. 2, 508.*

2 et 3 aut m. f. — aut f. *add. Hertz* 4 quam eum *vg.:* eos 5 non] eorum *Lambecius lacunam indic. Mommsen* <id> *add. Hertz* 10 est] sint *vg.* 11 habeatur *Lugd. Bat.* habeantur *rell.* est *Lugd. Bat.* sunt *rell.*

INCERTAE SEDIS

haec fere omnia ad eosdem libros de iure civili pertinent.

2 [p. 81 Bremer]

gentiles sunt inter se qui eodem nomine sunt. non est satis. qui ab ingenuis oriundi sunt. ne id quidem satis est. quorum maiorum nemo servitutem servivit. abest etiam nunc. qui capite non sunt deminuti. hoc fortasse satis est. nihil enim video Scaevolam pontificem ad hanc definitionem addidisse.

Cic. top. 29 gentiles — addidisse.

3 [p. 75]

Plin. n. h. 14, 92 = *Ael. Stilo 18*

4 [p. 57]

<nefrendes dictos asserit Q. Muci>us Scaevola <arietes, quod dentibus frendere non pos>sint.

Fest. p. 162*, 12 <nefrendes> — <pos>sint. *Paul. Fest. p. 163, 8* nefrendes arietes dixerunt, quod dentibus frendere non possint. alii dicunt nefrendes infantes esse nondum frendentes, id est frangentes.

5 [p. 71]

Mucius [*nexum scribit*], quae per aes et libram fiant ut obligentur, praeterquam mancipio dentur.

Varro de l. L. 7, 105 Mucius — dentur. *cf. Ael. Gall. fr. 11. Gaius 2, 101.*

2 dentur *vg.*: detur

6 [p. 57]

petilam — Scaevola ait ungulam albam equi ita dici.

Fest. p. 205*, 23 petilam suram siccam et substrictam vulgo interpretantur. Scaevola — dici. *Isid. or. 12, 1, 52* qui [*equi*] autem albos tantum pedes habent petili appellantur, qui frontem albam callidi. *cf. Paul. Fest. p. 204, 6. aliter Non. p. 149, 7. CGL II 146, 38. V 645, 20.*

7 [p. 57]

pontifices, ut Scaevola Quintus pontifex maximus dicebat, a posse et facere ut potifices.

Varro de l. L. 5, 83 pontifices — potifices.

1 ut a Scaevola: *em. Veneta* 2 pontifices: *em. Turnebus*

8 [p. 96]

Scaevola P. f. iunctum putat esse verbum [*postliminium*], ut sit in eo et post et limen; ut, quae a nobis alienata, cum ad hostem pervenerint, ex suo tamquam limine exierint, hinc ea cum redierint post ad idem limen, postliminio redisse videantur.

Cic. top. 37 postliminii vis quaeritur et verbum ipsum notatur; in quo Servius noster [*Sulpic. fr. 8*]; Scaevola autem P. f. — videantur.

9 [p. 99]

Gell. 17, 7, 3 = *M'. Manil. respons. p. 18*

C. IULIUS L. f. CAESAR STRABO

TESTIMONIUM

Mar. Victor. p. 8, 6 iuxta non ponebant [*antiqui*] cm; inde nec Alcmenam dicebant nec Tecmesam, sed Alcumenam <et Tecumesam>; inde Alcumeo et Alcumena <et Tecumesa> tragoediae, donec Iulius Caesar, qui Vopiscus
5 et Strabo et Sesquiculus dictus est, primus Tecmesam inscripsit tragoediam suam et in scaena pronuntiari iussit.

2 deinde *Paris. Valent.: em. Ritschl* tecmusam *Valent. tescmusam Paris.* 3 et 4 et T. *add. Ritschl* alcumeneo
codd.: cf. Ribbeck, Fleck. Jahrb. 1858 p. 192 5 Tec.] de tecmusam 6 et <ita> *vg.*

VOLNIUS

TESTIMONIUM

Varro de l. L. 5, 55 omnia haec [*Titienses Ramnenses Luceres*] vocabula Tusca, ut Volnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, dicebat.

VALERIUS ANTIAS

Vell. 2, 9 vetustior Sisenna fuit Coelius, aequalis Sisennae — Valerius Antias.

EX ANNALIBUS

1 [*HRF 10 Peter*]

Ancum praenomen — Valerius Antias scribit, quod cubitum vitiosum habuerit, qui graece vocatur ἀγκών.

Incert. de praenom. 4 Ancum praenomen Varro [*fr. 325*], Valerius — ἀγκών.

2 [2]

ὄνομα δὲ κοινὸν ἅπαντες οὗτοι ἔσχον Κελέριοι [*equites*], ὥς μὲν οἱ πλείους γράφουσιν, ἐπὶ τῆς ὀξύτητος τῶν ὑπηρεσιῶν, — ὥς δὲ Οὐαλέριος ὁ Ἀντιεύς φησιν, ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν τοῦτ' ἔχοντος τοῦνομα.

Dionys. H. 2, 13 ὄνομα — τοῦνομα.

L. CORNELIUS SISENNA

natus circa a. 635/119, mortuus a. 687/67

A. TESTIMONIA

1. *Cic. Brut. 258 sq.* solum quidem, inquit ille [*Pomponius Atticus*], et quasi fundamentum oratoris vides locutionem emendatam et Latinam, cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis. mitto C. Laelium P. Scipionem: aetatis illius ista fuit laus tamquam innocentiae sic latine loquendi (nec omnium tamen, nam illorum aequales Caecilium et Pacuvium male locutos videmus) sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant neque eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriore vetustas fecit et Romae et in Graecia. confluerunt enim et Athenas et in hanc urbem multa inquinata loquentes ex diversis locis. quo magis expurgandus

est sermo et adhibenda tamquam obrussa ratio, quae mutari non potest, nec utendum pravissima consuetudinis regula. — Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rusio quidem accusatore deterreretur potuit quo minus inusitatis verbis uteretur. quidnam istuc est? inquit Brutus; aut quis est iste C. Rusius? et ille: fuit accusator, inquit, vetus, quo accusante C. Hirtilium Sisenna defendens dixit, quaedam eius sputatilica esse crimina. tum C. Rusius: circumvenior, inquit, iudices, nisi subvenitis. Sisenna quid dicat nescio; metuo insidias. sputatilica, quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus; sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. *cf. test. 2. fr. 3.*

2. Varro ap. Gell. 2, 25, 9 Sisenna unus 'adsentio' in senatu dicebat et eum postea multi secuti, neque tamen vincere consuetudinem potuerunt. Quint. 1, 5, 13 Sisenna dixit 'assentio' multique et hunc et analogias secuti.

3. quod Sisenna rerum scriptor idem ac Plauti interpret Vossio duce diu existimatus est, id quam miro errore factum sit hodie iam constat. *cf. Buecheler, Lat. Deklin.² p. 122. Bergk, Beitr. z. Lat. Gramm. 124. Philol. 29, 328. ceteroqui de his uberius in altero volumine disputabimus.*

B. FRAGMENTA

EX HISTORIIS

1 [HRF 133 Peter]

Lyd. de mag. 3, 74 = Varro rer. hum. fr. 126

INCERTAE SEDIS

2 [ex inc. script. 3]

mediterream melius quam mediterraneam Sisenna dici putat.

Paul. Fest. p. 123, 22 mediterream — putat.

3 [deest]

item plures patres familias dicere non debuerunt, sed, ut Sisenna scribit, patres familiarum.

Varro de l. L. 8, 73 item — familiarum. Prob. de nom. p. 211, 27 pater familias an pater familiae? pater familias ab antiquis dicebatur . . . . . secutus est et Messalla; sed

Sisenna scriptor historiarum primus mutasse dicitur pater familiae dicendo. *Char. p. 107, 9* (= *Plin. dub. serm. p. 2, 27 B.*) pater familias et mater familias antiqui magis usurpaverunt — sed emendatius — familiae dicimus; quod ne celebraretur Sisenna effecit. ait enim eum qui diceret pater familiae etiam pluraliter dicere debere patres familiarum et matres familiarum; quod quoniam erat durum et longe iucundius patrum familias sonabat, etiam pater familias ut diceretur consuetudo comprobavit. *id. p. 120, 10* (= *Plin. ibid. 3, 19 B.*) Sisenna inquit eum qui diceret pater familiae, patrum familiarum oportere dicere. *cf. explan. in Donat. p. 543, 17. Serv. Aen. 11, 801.*

TARQUITIUS PRISCUS

de Tarquitiŭ cf. Teuffel, Gesch. d. Röm. Lit. § 158, 2 et Ael. Stil. test. 16

INCERTAE SEDIS

<ratitum quadrantem> Tarqui<tius in libro, quem inscripsit . . . . .> et Oppius <. . . . . dictum putant, quod> in eo et tri<ente ratis fuerit effigies,> ut navis in as<se; unde Lucilius [1272 *Ma.*] quadrantem> quoque ratitum <dixit.>

Fest. p. 274^a, 16 <ratitum> — <dixit.> *cf. Plin. n. h. 33, 45. Anton. Panurg. fr. 2.*

1 sq. suppletum partim ex Paulo

PROCILIUS

Cic. ad Att. 2, 2, 2 [a. 694/60] o magnum hominem [*Dicaearchum*] et unde multo plura didiceris quam de Procilio! *cf. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 165 sq.*

INCERTAE SEDIS

1 [*HRF 1 Peter*]

in foro lacum Curtium a Curtio dictum constat — a Procilio relatum in eo loco dehisse terram et id ex senatus consulto ad aruspices relatum esse. responsum

deum manio postilionem postulare, id est civem fortissimum
 5 eo dimitti. tum quendam Curtium virum fortem armatum
 ascendisse in equum et a Concordia versum cum equo eo
 praecipitatum. eo facto locum coisse atque eius corpus
 divinitus humasse ac reliquisse genti suae monumentum.

Varro de l. L. 5, 148 in foro — constat, et de eo triceps
 historia — a Procilio — monumentum. Piso [*fr. 1*]. Cornelius
 [*Epicad. fr. 3*] et Lutatius [*Catul. fr. 4*].

2 [3]

intumus circus ad Murcim vocatur, ut Procilius aiebat,
 ab urceis, quod is locus esset inter figulos.

Varro de l. L. 5, 154 intumus — figulos. alii [*inc. inc. libr. 11*].

EX INCERTA INCERTI FABULA

religentem esse oportet, religiosum nefas.

Gell. 4, 9, 1 = Nig. Fig. fr. 4.

GRAMMATICAE AETATIS
VARRONIANAE FRAGMENTA

GRAMMATICI

OPPIUS CHARES

A. TESTIMONIUM

De Oppio grammatico Suetonii sive Varronis testimonium habemus (De lud. litt. test. 33); quem eundem esse atque Oppium a Festo memoratum mihi persuasum est (cf. Mommsen, Röm. Münzw. 289 adn. 14 et Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 364 adn. 2). quod enim pro Oppio in Farnesino codice duobus locis tradito 'Opillus' scribere volunt (Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 94 adn. 1), etsi priore in loco (fr. 1) cum Aelio Stilone Opilli nomen optime quadrat, reperitur tamen Aelius cum grammaticis aetatis quoque paulo inferioris, ut Santra Cincio Cloatio Cornificio. quid autem inter Oppium grammaticum et C. Oppium rerum scriptorem intersit, incertum est; fortasse tamen unus idemque Oppius fuit, qui de grammatica, de rebus gestis, de silvestribus quoque arboribus (Macrob. 3, 18, 7. 19, 4 iuxta Cloatium. Plin. indic. l. XI et 11, 252) scripsit.

B. INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

1

ordinarium hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui assidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem.

Fest p. 182^b, 32 ordinarium — praetorem; at Aelius Stilo [fr. 26]. cf. Paul. Fest. p. 183, 10.

2

Fest. p. 274,^a 16 = Tarquit. Priscus fr. 1

L. ORBILIUS PUPILLUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Suet. de gramm.* 9 <L.>Orbilius Pupillus Beneventanus *Lucius praenomen in indice Suetonii l. c. est; ceteroqui is 'Orbilius' nuncupatur.*

2. *Suet. ibid.* morte parentum una atque eadem die inimicorum dolo interemptorum destitutus, primo apparituram magistratibus fecit, deinde in Macedonia corniculo, mox equo meruit, functusque militia studia repetiit, quae iam inde a puero non leviter attigerat; ac professus diu in patria quinquagesimo demum anno Romam consule Cicerone [*a. 691/63*] transiit —. vixit prope ad centesimum aetatis annum amissa iam pridem memoria, ut versus Bibaculi docet [*FPR 4 B.*]: 'Orbilius ubinam est, litterarum oblivio?'

3. *Suet. ibid.* fuit autem naturae acerbae — [*cf. de eius in discipulos asperitate supra De lud. litt. test. 35*]. ac ne principum quidem virorum insectatione abstinuit, si quidem ignotus adhuc cum iudicio frequenti testimonium diceret, interrogatus a Varrone diversae partis advocato quidnam ageret et quo artificio uteretur, gibberosos se de sole in umbram transferre respondit, quod Murena gibber erat.

3^a. *Macrob.* 2, 6, 4 in eundem Galbam [*oratorem*] Orbilius grammaticus acerbis inrisit. prodierat Orbilius in reum testis; quem Galba ut confunderet, dissimulata professione eius interrogavit 'quid artium facis?': respondit 'in sole gibbos soleo fricare.' *de indole Orbilii cf. A G Lange, Verm. Schrift. u. Red. (Lpz. 1832) p. 182 sq.*

4. *Suet. ibid.* reliquit filium Orbilium. *cf. De lud. litt. test. 52.*

5. *Suet. ibid.* 8 quos libros [*annalium Ennii elenchos M. Pompilii Andronici*] Orbilius suppressos redemisse se dicit vulgandosque curasse nomine auctoris.

6. *Suet. ibid.* 9 statua eius Beneventi ostenditur in Capitolio ad sinistrum latus marmorea habitu sedentis ac palliati appositis duobus scriniis.

SCRIPTORUM

7. *Suet. ibid.* iam persenex pauperem se et habitare sub tegulis quodam scripto fatetur. *cf. Graefenhan, Gesch. d. class. Phil. 2, 234.*

8. *Suet. ibid.* (= *Petron. sat. p. 246 B.*⁴) librum etiam cui est titulus *περιαλγής* edidit continentem querellas de iniuriis, quas professores negligentia aut ambitione parentum acciperent. *cf. fr. 3.*

2 *περιαλγής* *Toup* *perialogos* *codd.* *peri alogon Beroaldus*

9. *Orbiliusne Lucilium emendavit?* *cf. Val. Cato test. 8.*

B. INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

1

inter criminatorem et criminantem hoc interesse auctor Orbilius putat, quod criminator sit qui alteri crimen inferat et id saepius faciat, criminans autem qui crimen inferat et cum suspicione quoque id faciat, qua re quis magis noxius videatur. 5

Isid. diff. verb. 86 inter — videatur, ut Afranius [*Prosa v. 282 Ribb.*⁸]: ‘non sum’ inquit ‘tam criminosa, quam tu vipera: gannire ad aurem numquam didici dominicam’. *cf. Anecd. H. p. CXXVI.*

2

sunt qui litteratum a litteratore distinguant, ut Graeci grammaticum a grammatista, et illum quidem absolute, hunc mediocriter doctum existiment. quorum opinionem Orbilius etiam exemplis confirmat; namque apud maiores ait, cum familia alicuius venalis produceretur, non temere quem litteratum in titulo, sed litteratorem inscribi solitum esse, quasi non perfectum in litteris sed imbutum. 5

Suet. de gramm. 4 sunt qui — imbutum. *cf. Corn. Nep. fr. 14. Mess. Corv. fr. 5.*

6 titulos *plerique codd.*

3

quae vix ab hominibus consequi possunt

Prisc. p. 381, 1 Orbilius: quae — possunt, ἀνύεσθαι. haec ad librum in *test. 8* memoratum pertinere videntur.

L. ATEIUS PRAETEXTATUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Lucius praenomen et in indice grammaticorum a Suetonio praemisso et apud Plinium extat: ceteroqui 'Ateius Philologus' ('Ateius Praetextatus' semel apud Asinium Pollionem) appellatur.*

2. *Suet. de gramm. 10 Philologi appellationem assumpsisse videtur, quia sic ut Eratosthenes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplici variaque doctrina censebatur. cf. test. 6.*

✓ 3. *Suet. ibid. <L.>Ateius Philologus libertinus Athenis est natus. ut verisimile est, M. Ateii centurionis, Ateii Capitonis avi (Plut. Sulla 14), libertus fuit, cum eoque a. 668/86 Athenis in Italiam venit (Graff, Mélanges Gréco-Rom. 2. 1859—66 p. 274sq. 291sq.), tunc viginti fere annos natus, si quidem Graeca in lingua ita volutatus erat, ut aetate ingravescens post a. 703/51 se multo maiores progressus Graecis quam Latinis in litteris fecisse fateatur (test. 4). quae res cum eo convenit, quod Ateius Gniphonis discipulus Claudios fratres docuit (De lud. litt. test. 35), quorum Appius anno fere 657/97 natus est. Ateius obiit post a. 725/29 (cf. test. 8).*

4. *Suet. ibid. ipse ad Laelium Hermam scripsit se in Graecis litteris magnum processum habere et in Latinis non nullum, audisse Antonium Gniphonem —. praecepisse autem — Appio quoque et Pulchro Claudiis fratribus, quorum etiam comes in provincia fuerit [a. 699/55—703/51].*

✓ 5. *Suet. ibid. coluit postea [post Claudios, quorum Appius a. 706/48 mortuus est, alter a. 702/52] familiarissime C. Sallustium et eo defuncto [a. 719/35] Asinium Pollionem.*

✓ 6. *Suet. ibid. hunc Capito Ateius notus iuris consultus inter grammaticos rhetorem, inter rhetores grammaticum fuisse ait. de eodem Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit ut nimia priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit [fr. 1]: 'in eam rem adiutorium ei fecit maxime quidem Ateius Praetextatus nobilis grammaticus Latinus, declamantium deinde auditor atque praeceptor, ad summam Philologus ab semet nominatus'.*

SCRIPTORUM

7. *Suet. ibid. quod [varia doctrina] sane ex commentariis eius apparet, quamquam paucissimi extent; de quorum tamen copia sic altera ad eundem Hermam epistula significat: 'hylene*

nostram aliis memento commendare, quam omnis generis coegimus, uti scis, octingentos in libros’.

8. *Suet. ibid.* quos [*C. Sallustium et Asinium Pollionem*] historiam componere aggressos, alterum breviario rerum omnium Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, instruxit, alterum [*a. 725/29*] praeceptis de ratione scribendi. quo magis miror Asinium credidisse, antiqua eum verba et figuras solitum esse colligere Sallustio, cum sibi sciat nil aliud suadere quam ut noto civilique et proprio sermone utatur, vitetque maxime obscuritatem Sallustii et audaciam in translationibus. *cf. Graff ibid. p. 301sq. 314.*

9. *Char. p. 127, 17* Ateius Philologus librum suum sic edidit <in>scriptum ‘An amaverit Didun Aeneas,’ ut refert Plinius (*dub. serm. p. 7, 18 B.*). de huius modi disputationibus *cf. Lehrs, de Arist. stud. Hom. p. 200²sq. Graff ibid. p. 308sq. Valer. Cato test. 2.*

10. *de Ateii epistulis vd. test. 4. 7.*

11. *Ateius auctor Plinii commemoratur in indice libr. III. IV.*

12. *istis adde libros glossematorum et pinacon, de quibus infra.*

reliquias coll. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 61 sq. universe cf. Graff, de Ateio Philologo nobili grammatico Latino in Mélanges Gréco-Romains 2. 1859—66 p. 274 sq. Goetz, Pauly-Wiss. RE 2, 1910/11.

B. FRAGMENTA

PINACON

horum librorum, qui ad tres numerantur, naturam eandem esse ac pinacis Aurelii Opilli (test. 4), in promptu est (cf. Ritschl, Parerg. p. 244); nam quod eos Graff (ibid. p. 307) cum libris Musarum eiusdem scriptoris vel cum Pandectis Tironis comparat, id fieri vix potest; nam Ateii quoque variae eruditionis opus novimus idque diverso nomine ‘hyle’ praeditum (test. 7).

1 [4 Egger]

iugeris

lib. III. Char. p. 134, 4 (= Plin. dub. serm. p. 20, 18 B.)

iugeris Ateius . . . . . Philologus pinacon III . . . . . sed et Cato his iugeris, ut notat Plinius eodem libro VI. lacunae in cod. esse videntur, ubi Keil scriptum fuisse suspicatur: At. inquit Phil. pin. III his iugeris.

GLOSSEMATORUM

de huius libri indole cf. supra Inc. gramm. libr. praef. ad Glossem. et ibid. fr. 6 (= infra fr. 3).

2 [2]

ocrem antiqui, ut Ateius Philologus in libro glossematorum refert, montem confragosum vocabant, ut apud Livium [*I v. 31 Ribb.³*] 'sed qui sunt hi, qui ascendunt altum ocrim' et [*32 R.*] 'celsosque ocris arvaque putria
 5 et mare magnum' <et> [*34 R.*] 'namque Taenari celsos ocris' et [*35 R.*] 'haut ut quem Chiro in Pelio docuit ocri'. unde fortasse etiam ocreae sint dictae inaequaliter tuberatae.

Fest. p. 181^a, 17 ocrem — tuberatae. *cf. Paul. Fest. p. 180, 4. Varro de l. L. 5, 116.*

1 Gloiemat- *cod.*   5 et *om. cod.*   7 ocrae: *em. Urs.*

INCERTAE SEDIS

Festi quae secuntur glossae ad eundem glossematorum librum pertinere videntur; de reliquis incerta res est.

3 [3]

naucum ait Ateius Philologus poni pro nugis.

Fest. p. 166^b, 6 naucum — nugis; Cincius [*fr. 20*]; Aelius Stilo [*fr. 19*]; glossematorum autem scriptores [*fr. 6*]. *cf. CGL V 501, 24. 507, 48. 573, 20.*

4 [10]

nuscitiosum Ateius Philologus ait appellari solitum, qui propter oculorum vitium parum videret.

Fest. p. 173^a, 21 nuscitiosum — videret; at Opillus Aurelius [*fr. 10*]; Aelius Stilo [*fr. 24*].

5 [6]

secundum Ateium Philologum opes numero tantum plurali divitias significant, — numero tantum singulari auxilium, — ab utroque possibilitatem.

Serv. Aen. 1, 601 'non opis est nostrae Dido' opis, possibilitatis. et secundum — significant, ut [*Aen. 2, 4*] 'Troianas ut opes', numero — auxilium, ut [*Ter. andr. 473*] 'fer opem, serva me obsecro', ab utroque poss. de Servii auctore *cf. Laemmerhirt, Comment. phil. Jen. 4. 1890. de re cf. Char. p. 33, 17. Serv.*

Aen. 6, 325. 11, 532. *id.* *Dan.* *Aen.* 8, 377. *Ps - Acro* *Hor.* c. 3, 3, 28. *CG L II* 138, 51. 139, 3. 403, 44. *IV* 132, 46. 49. 265, 2 *al.* *V* 126, 30. 524, 21.

1 sec. At. Phil.] secundum alios *Paris*.

6 [3]

<orchitin Ateius> Philologus in <. . . . . ait esse genus oleae> ductum ex Graeco ὄρχις, <quod testicularum sit magni>tudinis, itaque v<ocari ex eo orchitin, quod sit genere consue>to grandior.

Fest. p. 181^b, 18 <orchitin> — grandior. *cf.* *Isid.* or. 17, 9, 43. *CG L V* 376, 33.

1 *post* in *fort.* glossematis addendum   *reliqua suppleta ex Paulo*

7 [11]

stroppus est, ut Ateius Philologus existimat, quod graece στρόφιον vocatur, et quod sacerdotes pro insigni habent in capite.

Fest. p. 313^a, 12 stroppus — capite. quidam coronam esse dicunt, aut quod pro corona insigne in caput inponatur, quale sit strophium. *cf.* *Paul.* *Fest.* p. 312, 1. *Plin.* n. h. 21, 3. *Non.* p. 538, 7. *Isid.* or. 19, 33, 3.

1 Adeius   2 στρόφιον

8 [12]

<tudites mall>eos appellant antiqui a tunden<do> —. inde Ateius <Philolog>us existimat Tuditano cognomen <inditum, quod> caput malleoli simile habuerit.

Fest. p. 352^a, 30 <tudites> — a tunden<do, quamv>is ali a tudibus [*ita Urs.*: ali cruribus] tudites. inde — habuerit. *cf.* *Paul.* *Fest.* p. 353, 5. *Isid.* or. 19, 7, 1.

1 *sq. suppl. ex Paulo*

9 [13]

Ateius Philolo<gus verb>um [*vacerram*] ad male dicendum magnae acerbitati<s, ut sit> vecors et vesanus teste Livio qui dicit [*II v. 6 Ribb.*⁸]: 'vacerrae malefica recordia'.

Fest. p. 375^a, 3 vacerram <Aelius> [fr. 77]; Ateius vero — vecordia.

1 verbum *scripsi*   3 vacerrae *Buecheler*: . . . corde et
4 vecordia: vacerra *Scal.*

10 [1]

Ateius Philologus duo tantum volumina de Latino sermone reliquisse eum [*M. Antonium Gniphonem*] tradit; nam cetera scripta discipulorum eius esse, non ipsius, in quibus et suum alicubi reperiri nomen, ut hoc * *

Suet. de gramm. 7 Ateius — ut hoc * *

11 [*deest*]

Themistocles cum a formoso adsectaretur

Prisc. p. 383, 8 Ateius [*Alpheus codd: em. Osann*] Philologus: Them. — adsect., passive, ἡκολοῦθεῖτο. *cf. test. 8.*

DUBIA

12 [8]

Varro [*fr. 425*] et Ateius contra sentiunt dicentes divos perpetuos, deos qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii manes.

Serv. Aen. 5, 45 'divum' et 'deorum' indifferenter plerumque ponit poeta, quamquam sit discretio, ut deos perpetuos dicamus, divos ex hominibus factos, quasi qui diem obierint; unde divos etiam imperatores vocamus. sed Varro et Ateius — manes. *de Ateio vd. ad fr. 14.*

13 [*deest*]

<nefrendes> — Ateius <. . . . . infantes esse nondum fre>ndentes, id est <frangentes. Livius . . . . .> t [*I v. 38 Ribb.³*]: 'quem ego ne<frendem alui lacteam im-mulgen>s opem'.

Fest. p. 162^a, 12 <nefrendes dictos asserit Q. Muci>us Scaevola [*fr. 4*]; Ateius — opem. et . . . . . pro nefrendibus <alii> [*Ael. Stilo fr. 64*]. *Reitzenstein (Verr. Forsch. p. 91 adn. 1)* post 'Ateius' 'Philologus' excidisse putat, cum Livii poetae versus ab eo allatus legatur, quod in more Ateii Philologi est (*fr. 2. 9*), atque tertia de nefrendibus explanatio Aelii Stilonis

esse videatur, cum quo idem Ateius a Festo saepius coniungitur. extat tamen locus Plinii (n. h. 14, 93 = Ateius Cap. fr. 5), e Verrio, ut videtur, adscitus (Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 302sq.), ubi Mucius Scaevola Aelius Stilo Ateius Capito auctores memorantur, neque probabilis Bremeri coniectura est Plinium 'sive errore sive negligentia' Capitonem pro Philologo scripsisse (IA 2, 274). itaque uter Ateius Festi supra auctor sit, valde dubitare licet; nam ne Capito quidem ab exemplis antiquorum poetarum scriptorumve abhorruit (cf. fr. 2. 4 et Marx, Lucil. carm. rell. 1 p. LVsq.).

1 sq. suppletum ex Paulo

14 [7]

Ateius adserit Romam ante adventum Euandri diu Valentiam vocitatam, sed post Graeco nomine Romen vocitatam.

Serv. Dan. Aen. 1, 273 Atelus — vocitatam. cf. Fest. p. 266^b, 34. Solin. 1, 1. in hoc fr. et in fr. 12 plerique Capitonem intellegunt, quod Ateius grammaticus alibi (supra fr. 5) addito agnomine Philologo afferatur (Graff, ibid. p. 318 adn. 161. Laemmerhirt l. c. p. 377 adn. 1 etc.); at varietatem appellandi cum saepius iam animadvertimus (cf. Valer. Sor. test. 1. Aur. Opill. test. 1), tum in Servio reperimus (cf. buc. 3, 8 et Aen. 1, 546. 7, 273; buc. 4, 1 et buc. 3, 84. 4, 6. 7 etc.). res ipsa historica huius fragm. cum Graeca verbi notatione ad Philologum breviarii rerum omnium Romanarum scriptorem optime quadrat (cf. fr. 6. 7), neque eum dedecet discrimen inter divum et deum factum (fr. 12), si conferimus fr. 5. dubitationem tamen movet Varro in fr. 12 cum Ateio coniunctus, cum quam saepe Capito Varronem in usum vocaverit notum sit (cf. Frederking, Philol. 19, 654sq. 660sq.)

P. VALERIUS CATO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. Suet. de gramm. 11 <P.> Valerius Cato, ut non nulli tradiderunt, Burseni cuiusdam libertus ex Gallia; ipse libello, cui est titulus Indignatio, ingenuum se natum ait et pupillum relictum eoque facilius licentia Sullani temporis [a. 672/82 — 674/80] exutum patrimonio. itaque ante a. fere 654/100

natus non est. neque tamen annus eius natalis multo inferius amoveri potest, si quidem is Vettium Philocomum audivit (test. 7), de cuius aetate vd. ad Q. Archel. test. 3.

2. *Suet. ibid.* vixit ad extremam senectam, sed in summa pauperie et paene inopia, abditus modico gurgustio; postquam Tusculana villa creditoribus cesserat, ut auctor est Bibaculus [*FPR 3 B.*]: ‘si quis forte mei domum Catonis, / depictas minio
5 assulas, et illos / custodis videt hortulos Priapi, / miratur quibus ille disciplinis / tantam sit sapientiam assecutus, / quem tres cauliculi, selibra farris, / racemi duo tegula sub una / ad summam prope nutriant senectam’. et rursus [*ibid. 2*]: ‘Catonis modo, Galle, Tusculanum / tota creditor urbe venditabat. / mirati
10 sumus unicum magistrum / summum grammaticum optimum poetam / omnes solvere posse quaestiones, / unum difficile expedire nomen. / en cor Zenodoti, en iecur Cratetis!’ *Mar. Plot. Sacerd. p. 480*, 12 Bibaculus de Catone grammatico: ‘en cor Zenodoti, en iecur Cratetis’. *Prob. cathol. p. 29*, 12 Bibaculus de Catone grammatico: ‘iecur Cratetis’. *de Catone magistro cf. supra De lud. litt. test. 36. de verbis ‘omnes solvere posse quaestiones’ cf. Lehrs, de Arist. stud. Hom. p. 207² sq.*

1 summam -riem et p. inopiam *codd.* 5 assulas *Beroaldus*: assylas (assyllas vel asillas) custodes *plerique codd.* hortuli Priapos *J Scaliger* 6 sap. sit *plerique codd.* 7 calculi *plerique codd.* 11 diff.] deficere *Toup*

3. *Suet. de gramm.* 4 Messalla Corvinus [*fr. 5*] — non esse sibi dicens rem cum Furio Bibaculo, ne cum Ticide quidem aut litteratore Catone; significat enim haud dubie Valerium Catonem poetam simul grammaticumque notissimum.

SCRIPTORUM

4. *Ovid. trist. 2*, 435 Cinna quoque his comes est Cinnaque procacior Anser; / et leve Cornifici parque Catonis opus. *cf. L Schwabe, quaest. Catull. p. 305.*

5. *Suet. de gramm.* 11 is [Cato] scripsit praeter grammaticos libellos etiam poemata, ex quibus praecipue probantur Lydia et Diana. Lydiae Ticide meminit [*FPR 2 B.*]: ‘Lydia doctorum maxima cura liber’; Dianae Cinna [*14 B.*]: ‘saecula permaneat nostri Dictynna Catonis’. *carmina quae extant Dirae et Lydia Catoni tributa sunt; de qua re cf. Teuffel, Gesch. d. Röm. Lit. § 200, 2. Schanz, Röm. Littg. 1², 176.*

6. *Suet. ibid.* libello cui est titulus Indignatio (*test. 1*). *hucine pertinent quae in test. 7?*

7. *Suet. ibid. 2* quas [Lucilii saturas] legisse se apud Archelaum Pompeius Lenaeus, apud Philocomum Valerius Cato praedicant. *cf. test. 6.*

8. *Ps-Hor. sat. 1, 10*:

Lucili, quam sis mendosus, teste Catone
 defensore tuo pervincam, qui male factos
 emendare parat versus: hoc lenius ille
 quo melior vir <et> est longe subtilior illo,
 qui multum puer<um> et loris et funibus ussit
 exoratus, ut esset opem qui ferre poetis
 antiquis posset contra fastidia nostra,
 grammaticorum equitum doctissimus.

de Catonis in Lucilio emendando opera cf. Marx, proleg. ad Lucil. 1 p. CXXX. alterum Lucilii existimatorem 'grammaticorum equitum doctissimum' Marx (Rh. Mus. 41, 552 sq.) Vet- tium Philocomum intellegit, Orbilium Pupillum alii multi: utra autem sententia recta sit, dubito.

4 et *add. codd. dett.* 5 puerum *Reisig* ussit *Marx*:
 udis 6 exhoratus non nulli *codd.*

B. DUBIUM FRAGMENTUM

diaeresis est quotiens una syllaba in duas dividitur, synaeresis est e contrario quotiens duae syllabae in unam contrahuntur. nam diaeresis est [*Enn. ann. 33 V.²*] 'Albai Longai' pro eo quod est Albae Longae. — legite Verrium Flaccum [*fr. 30*] et Catonem et ibi invenietis.

Pomp. comment. p. 297, 28 item duo contrarii sibi metaplasmi, diaeresis et synaeresis. diaeresis — Longae, ut est illud apud Vergilium [*Aen. 9, 26*] 'dives pictai vestis et auri', [*3, 354*] 'aulai medio libabant pocula Bacchi': una syllaba in duas divisa est. legite — invenietis. ita enim scribebant maiores nostri aulai, a et i. *de Catone cf. ad Verr. l. c.*

C. IULIUS CAESAR

A. TESTIMONIA

VITAE

1. natus a. 654/100, quaestor a. 687/67, aedilis a. 689/65, pontifex maximus a. 691/63, praetor a. 692/62, propraeor a. 693/61, consul 695/59, proconsul in Gallia a. 696/58—704/50, consul iterum a. 706/48, tertium a. 708/46, item sine collega et dictator reip. constituendae 709/45, 710/44, interfectus Id. Mart. a. 710/44.

2. *praeceptore Caesar usus est M. Antonio Gniphone; cf. De lud. litt. test. 19.*

SCRIPTORUM

3. *Suet. Iul. 56* feruntur et a puero et ab adolescentulo quaedam scripta, ut Laudes Herculis, tragoedia Oedipus, item Dicta collectanea, quos omnis libellos vetuit Augustus publicari in epistula, quam brevem admodum ac simplicem ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, misit. *cf. Plut. Caes. 2. Tac. de orat. 21. Plin. epist. 5, 3, 2. 5. de Itinere vd. test. 8. poeticum fragm. infra 31.*

4. *Suet. ibid. 55* eloquentia militarique re aut aequavit praestantissimorum gloriam aut excessit. *Cic. Brut. 262* orationes eius [Caesaris] mihi vehementer probantur, compluris autem legi. *cf. id. Brut. 252. Quint. 10, 1, 114. Tac. ann. 13, 3. de orat. 21.*

5. *Suet. ibid. 56* reliquit et rerum suarum commentarios Gallici civilisque belli Pompeiani; nam Alexandrini Africique et Hispaniensis incertus auctor est: alii Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit.

6. *Cic. ad fam. 9, 16, 4 [a. 708/46]* audio Caesarem, cum volumina iam confecerit ἀποφθεγμάρων, si quod afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, reicere solere. *cf. test. 3.*

7. *Macrob. 1, 16, 39* Iulius Caesar — siderum motus, de quibus non indoctos libros reliquit, ab Aegyptiis disciplinis hausit. *Plin. n. h. 1, 18 ex — L. Tarutius, qui graece de astris scripsit. Caesare dictatore, qui item.*

8. *Suet. Iul. 56* reliquit — Anticatones totidem [libros duos] ac praeterea poema, quod inscribitur Iter. quorum librorum — sequentes [Anticatones] sub tempus Mundensis proelii [a. 709/45] fecit, novissimum dum ab urbe in Hispaniam ulteriorem quarto et vicensimo die pervenit [a. 708/46].

9. *Suet. ibid.* epistulae quoque eius ad senatum extant, quas primus videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertisse, cum antea consules et duces non nisi transversa charta scriptas mitterent. extant et ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus, in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici posset; quae si quis investigare et persequi volet, quartam elementorum litteram, id est d pro a et perinde reliquas commutet. *cf. Gell. 17, 9. C. Iul. Vict. ars rhet. XXVII de epist. p. 124 M. (Rhet. Lat. min. p. 448 H.). Weichert, imp. Caes. Aug. rell. p. 147 sq.*

DOCTRINAE

10. *Quint.* 1, 7, 21 iam optimus maximus, ut mediam i litteram, quae veteribus u fuerat, acciperent, Gai primum Caesaris inscriptione traditur factum. *Vel. Long.* p. 67, 4 varie etiam scriptitatum est mancupium aucupium manubiae, si quidem C. Caesar per i scripsit, ut apparet ex titulis ipsius, at Augustus [i] per u, ut testes sunt eius inscriptiones. et qui per i scribunt, illam rationem secuntur, quod aliae quoque denominationes per eandem litteram exeant, ut cum manicas <dicimus et> maniculam. *Cornut. ap. Cassiod. orth.* p. 150, 10 (*Isid. or.* 1, 27, 15) = *Varro fr.* 269. cf. *Mar. Vict.* p. 9, 3. *Brambach, Neugestalt. d. Lat. Orthogr.* p. 108 sq.

Caesaris grammaticas reliquias collegerunt Lersch, Sprachphil. d. Alt. (Bonn 1841) 1, 132 sq.; *Egger, serm. Lat. vet. rell.* (Paris 1843) p. 41 sq. *Nipperdey, Caesar. edit.* (Lips. 1847) p. 753 sq.; *Schlitte, de Gaio Iul. Caes. grammatico* (Halaë 1865) p. 13 sq.; *Dinter, Caes. edit.* (Lips. 1890) 2, 125 sq. *Kuebler, Caes. edit.* (Lips. 1897) 3, 140 sq. cf. *Ritschl op.* 2, 574 sq. 4 passim. *Hauser, C. Iul. Caes. commentariorum de b. Gall. et de b. civ. qui vocatur cum praeceptis grammat. ab eodem scriptore in libris de anal. traditis comparatio* (Villach 1883). *Hendrickson, Class. Philology* 1906 p. 97 sq.

B. FRAGMENTA

DE ANALOGIA AD M. TULLIUM CICERONEM

LIBRORUM II

Suet. Iul. 56 reliquit et de analogia duos libros et Anticatores [test. 8]; quorum librorum primos in transitu Alpium, cum ex citeriore Gallia conventibus peractis ad exercitum rediret — fecit [an a. 700/54? cf. *Hendrickson* p. 113].

Fronto p. 221 N. fac memineris et cum animo tuo cogites, C. Caesarem atrocissimo bello Gallico cum alia multa militaria, tum etiam duos de analogia libros scrupulosissimos scripsisse inter tela volantia de nominibus declinandis, de verborum aspirationibus et rationibus inter classica et tubas.

Quint. 1, 7, 34 vim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri?

Ioh. Saresb. Metalog. 1, 21 C. Caesar de analogia libros edidit. cf. *Suidas* s. v. Γάιος 'Ιούλ. Καῖσ.

opus primum generatim quaestiones de analogia et de ratione latine loquendi, deinde de declinatione, in quam potissimum nervos suos Aristarchii contenderant, amplexum esse videtur. itaque priori libro fr. 11—15 vulgo tribuuntur, alteri fr. 16 sq. de opere ad Ciceronem scripto vd. fr. 1. 3.

1 [1 Schlitte]

lib. I. in maxumis occupationibus ad te ipsum [*Ciceronem*] de — ratione latine loquendi accuratissime scripserit [*Caesar*] primoque in libro dixerit verborum dilectum originem esse eloquentiae tribueritque, mi Brute, huic
 5 nostro [*Ciceroni*], qui me de illo maluit quam se dicere, laudem singularem; nam scripsit his verbis, cum hunc nomine esset adfatus: ac si, ut cogitata praeclare eloqui possent, non nulli studio et usu elaboraverunt, cuius te paene principem copiae
 10 atque inventorem bene de nomine ac dignitate populi Romani meritum esse existimare debemus, hunc facilem et cotidianum novisse sermonem nunc pro relicto est habendum.

Cic. Brut. 252 ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis litteris et iis quidem reconditis et exquisitis summoque studio et diligentia est consecutus. qui etiam in maxumis — ipsum, inquit [*Atticus*] in me intuens, de ratione — habendum.

hic Caesarem causam aperuisse, qua libros de analogia ad Ciceronem miserit, patet; qui quomodo de Caesaris conatu corruptae consuetudinis emendandae iudicaverit, vd. in Brut. 258 — 261. de re cf. Hendrickson p. 114.

12 facile multi codd.

13 num non nulli edd.

2 [2]

l. I. tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum.

Gell. 1, 10, 4 vive ergo moribus praeteritis, loquere verbis praesentibus atque id, quod a C. Caesare excellentis ingenii ac prudentiae viro in primo de analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, ut tamquam — verbum. *Macrobius. 1, 5, 2* ego enim id, quod a C. Caesare excellentis ingenii ac prudentiae viro in primo analogiae libro scriptum est, habeo semper in memoria atque in pectore, ut tamquam — verbum. *Ioh. Saresb. Policr. 8, 10* fideliter exsequendum erit, quod in primo libro de analogia scripsit C. Claudius Caesar vir excellentis ingenii magnaeque prudentiae. ait enim: 'tamquam scopulum nautae fugiunt, sic fugiendum est infrequens atque insolens verbum'. *idem Metalog. 1, 15* Caesar in libro de analogia grammaticus quidem est, et evitandum esse denuntiat quidquid auditori perito potest esse absurdum: 'ut nautae' inquit 'sco-

pulum fugiunt, sic fug. est infr. atque ins. v.' *in eodem proposito quam aliter ac Sisenna procedat Caesar* vd. *apud Sisenn. test. 1. 2. de re cf. etiam Varro fr. 464.*

1 fugiam infrequens atque *Macrob.*

3 [7]

l. I. Gaius Caesar — in libris, quos ad M. Ciceronem de analogia conscripsit, harenas vitiose dici existimat, quod harena numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque caelum neque triticum; contra autem quadrigas, etiamsi currus unus, equorum quattuor iunctorum agmen unum sit, plurativo semper numero dicendas putat, sicut arma et moenia et comitia et inimicitias.

Gell. 19, 8, 3 [loquitur Cornelius Fronto] Gaius enim Caesar —, vir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi, in libris — inimicitias, nisi quid contra ea dicis [*i. e. familiaris quidam Frontonis*], poetarum pulcherrime, quo [quod *codd.*] et te purges et non esse id vitium demonstres. de caelo, inquit ille, et tritico non infitias eo, quin singulo semper numero dicenda sint, neque de armis et moenibus et comitiis, quin figura multitudinis perpetua censeantur; videbimus autem potius [post *codd.*: *em. Hosius*] de inimicitias et quadrigis. ac fortasse an de quadrigis veterum auctoritati concessero, inimicitiam tamen, sicuti inscientiam et inpotentiam et iniuriam, quae ratio est, quam ob rem C. Caesar vel dictam esse a veteribus vel dicendam a nobis non putat, quando Plautus linguae Latinae decus deliciam quoque *ἐνιχῶς* dixerit pro deliciis — [*Poen. 365*]? inimicitiam autem Q. Ennius in illo memoratissimo libro dixit [*v. 326 Ribb.³*]. *haec poetarum exempla Caesari certo, licet Mercklin aliter sentiat (Fleck. Jahrb. suppl. 3. 1860 p. 650), ignota fuerunt Gellio ipso teste. de his libro I adsignandis vd. fr. 3^a.*

6 sicut circa arma *Paris. s. castra a. Vogel.*

3^a [7]

l. I. cum supra dixisset neque caelum neque triticum neque harenam multitudinis significationem pati, num tu inquit [*Caesar*] harum rerum natura accidere arbitraris, quod unam terram et plures terras et urbem et urbes et imperium et imperia dicamus, neque quadrigas in unam nominis figuram redigere neque harenam multitudinis appellatione convertere possimus?

Gell. ibid. 7 sq. tunc prolato libro de analogia primo verba haec ex eo pauca memoriae mandavi. nam cum supra — possimus? — Fronto ita respondit: quadrigae semper, etsi multiiugae non sunt, multitudinis tamen numero tenentur, quoniam quattuor simul equi iuncti quadrigae quasi quadriiugae vocantur, neque debet prorsus appellatio equorum plurium includi in singularis numeri unitatem. eandemque rationem <harenae> habendam sed in specie dispari; nam cum harena singulari in numero dicta multitudinem tamen et copiam significet minimarum, ex quibus constat, partium, indocte et inscite harenae dici videntur, tamquam id vocabulum indigeat numeri amplitudine, cum ei singulariter dicto [dici *codd.*: *em. Madvig*] ingenita sit naturalis sui multitudo. — nam cum caelum semper *ἐνικῶς* dicatur, mare et terra non semper, et pulvis ventus et fumus non semper, cur indutias et caerimonias scriptores veteres non numquam singulari numero appellaverunt, ferias et nundinas et inferias et exsequias numquam? cur mel et vinum atque id genus cetera numerum multitudinis capiunt, lacte non capiat? *Frontonianae disputationis fundamentum fortasse apud Caesarem ipsum erat* (cf. *Kretzschmer, de Gell. font. p. 60*), quando Gellius veterem appellationem 'numerus multitudinis' pro plurali usurpat. de forma 'lacte' vd. *infra fr. 14. ceteroqui cf. Varro de l. L. 10, 66. 67. Char. p. 33, 15. 93, 4. 96, 7. 103, 22. 154, 1 et passim in CGK. Serv. Aen. 2, 272. 12, 164. CGL II 454, 24. 321, 30. 402, 21. 452, 35.*

1 neque tr. *Paris. triticumve Magliab. Regin. 597 et 1646 triticum rell.* 4 adplures *Paris. Voss. Lat. F 7, unde ac pl. Hertz* 7 in mult. appellationem *Magliab. Regin. 597 et 1646 Voss. Lat. F 112*

4 [4]

l. I. legimus apud maiores nostros primas apud Romanos XI litteras fuisse tantum modo, ut dicit Caesar in libro analogiarum primo; in libro analogiarum Caesar hoc dicit XI fuisse.

Pomp. comment. p. 108, 9 legimus — fuisse. Varro docet [fr. 2]. de hac Caesaris doctrina a Pompeio tantum tradita est quod ambigatur. cf. Wilmanns, de Varr. libr. grammat. p. 121 sq.

3 pr. in om. *Wolfenb. Paris. 1179*

5 [10]

l. II. fagos populos ulmos

Char. p. 130, 6 (= *Plin. dub. serm. p. 17, 9 B.*) fagus Varro de gente p. R. [*fr. 185*]; fagos C. Caesar de analogia II: fagos — ulmos. cf. *Varro de l. L. 9, 80.*

6 [11]

l. II. lacer an laceris? ut tener puer; ultimam enim vocalem si ablativus ami<serit>, dabit scire <qualis> esse debeat nominativus. — quod ita dici <debere et> Caesar de analogia II nec non et Valgius de rebus per epistulam quaesitis [*fr. 3*] <p>utant.

Char. p. 135, 20 (= *Plin. dub. serm. p. 51, 23 B.*) lacer — nominativus. Ovidius [*met. 3, 522*] 'mille lacer spargere locis', quod ita — <p>utant. cf. *Char. p. 135, 17. 136, 22* (= *Plin. ibid.*) *Varro de l. L. 10, 62.*

adn. crit. vd. ad Valg. Ruf. l. c.

7 [15]

l. II. Caesar de analogia II turbonem, non turbinem etiam in tempestate dici debere ait, ut Carbo Carbonis, non ut homo hominis.

Char. p. 144, 30 (= *Plin. dub. serm. p. 4, 26 B.*) Turbo Turbonis, si proprium sit hominis nomen; turbinis, si procellam voluerimus exprimere, aut in eo, inquit Plinius, qui est in lusu puerorum. sed Caesar — hominis. eadem quae Plinius habent *Char. p. 64, 26. 145, 8. Prob. de nom. exc. p. 210, 30. Prisc. p. 207, 17. Serv. Aen. 1, 83. 7, 378. Beda orth. p. 293, 14. Albin. orth. p. 311, 21.*

2 caro caronis: em. Buecheler Cato Catonis Fabricius (cf. *Prob. ibid. p. 210, 36*)

8 [18]

l. II. panis genetivum pluralem Caesar de analogia II panium dixit.

Char. p. 90, 7 panis autem genetivum — dixit, sed Verrius [*fr. 19*]. idem *p. 141, 20* (*Plin. dub. serm. p. 25, 10. 31, 23 B.*) panium Caesar de analogia libro II dici debere ait, sed Verrius [*fr. idem*]. cf. *Inc. de nom. CGK V 586, 18.*

9 [24]

l. II. C. Caesar in libro de analogia secundo huius die et huius specie dicendum putat.

Gell. 9, 14, 25 sed C. Caesar — putat. ego quoque in Iugurtha Sallustii summae fidei et reverendae vetustatis libro die casu patrio scriptum inveni. verba haec ita erant [97, 3]: 'vix decima parte die reliqua'. cf. *Quint.* 1, 6, 26. *Char.* p. 55, 13. 128, 12. *Prisc.* p. 366, 9. *fragm. Bob. de nom.* CGK V 555, 8.

1 C. om. Bern. Paris. Voss. Lat. F 7   2 diei iidem codd. speciei Bern.

10 [25]

l. II. Caesar libro II singulariter idem, pluraliter isdem dicendum confirmat. sed consuetudo hoc non servat. se et sese pronomina ita distinguit, ut se dicamus, cum aliquem quid in alium fecisse ostendimus, ut puta 'ille
5 dicit se hoc illi fecisse'; cum autem in se ipsum, tunc dicamus sese, velut 'dixit sese hoc sibi fecisse'.

Char. p. 110, 23 (= *Plin. dub. serm.* p. 33, 32 B.) <de pronomine> is homo idem compositum facit * *, nisi quia Caesar — fecisse. lacunam signavit *Ritschl* (op. 4, 138. 313), quam *Keil* 'tam singulariter quam pluraliter' explevit. rectius fortasse est quod *Ritschl* *Nipperdeyo* male intellecto tribuit, ut apud Caesarem 'sing. isdem, plur. idem' (*Ritschl* 'idem plur., sing. isdem') scribamus, quae singularis forma in titulis extat (*Schlitte* p. 33) et apud *Plaut. Amphitr.* 945. cum 'is-dem' cf. etiam 'quis-nam, quis-quam' et sim.

3 distinguunt coni. *Keil*.

11 [3]

quae est analogia? comparatio similium: latine proportio dicitur. — fit octo modis: ut sint <similes> sex illae partes, quae accidunt nomini; sex autem accidunt nomini ista, qualitas comparatio genus numerus figura
5 casus, ecce sex partes; exitus syllabarum ut sit similis, puta illud in us exit et illud in us; paenultimarum ratio ut sit similis, ut aut vocales similes sint aut consonantes; deinde ut tempora sint similia; si illa brevis est, et illa brevis sit. de istis omnibus rebus si unum
10 minus fuerit, iam non stat analogia; de his rebus, quae positae sunt apud Caesarem, si quid minus fuerit, iam non stabit ratio analogiae. ait enim Caesar: 'nisi omnia consentiant inter se, non potest fieri ut nominis similitudo sit'.

Pomp. comment. p. 197, 31 quae est — dicitur: analogia graece, latine proportio. sed ita illam definit [*Donatus*] ‘analogia est comparatio’. fit octo — similitudo sit. *Serv. [Serg.] comm. in Donat. p. 435, 15* analogia dicitur ratio declinationis nominum inter se omni parte similium; latine proportio vocatur. nomina autem similia sunt omni parte, si octo rebus sint similia, id est sex illis quae accidunt nomini, qualitate conparatione genere numero figura casu, deinde exitu syllabarum, deinde consonantium ratione paenultimarum. atque si una res de istis octo similibus desierit, dicimus [enim] nomen nulla ratione similiter declinari. cf. *Donat. ars. p. 373, 4. Varro de l. L. 10, 21. Quint. 1, 6, 3. Prob. inst. art. p. 47, 23. Mart. Cap. 3, 290. Isid. or. 1, 28, 1. Pompeius octo analogiae rationes a Servio recipiens, nonam de similibus temporibus perperam addidit; quas an omnes re vera Caesar noverit nescimus. de compluribus tamen dubitari non licet, quippe quae Alexandrinis iam notae fuerint, ‘genus qualitas sive species figura numerus casus exitus’ (cf. *Aristoph. Byz. et Arist. ap. Char. p. 117, 1. Grammat. Bekker. Anecd. p. 629—43 § 14*), ex quibus ‘genus’ apud Caesarem primum obtinuit locum, si fides est Choerobosco (*Bekker Anecd. p. 1177; cf. Schlitte p. 21*), qui vulgatum contrarium ordinem ‘qualitas genus’ Apollonio Herodiano Romano vindicat.*

2 sim. om. codd.   7 similes scripsi: syllabae   9 sit]
est *Paris. 1180*

12 [8]

. duae sunt Albae, alia ista quam novimus in Aricia et alia hic in Italia. volentes Romani discretionem facere, istos Albanos dixerunt, illos Albenses.

Pomp. comment. p. 144, 17 (= Plin. dub. serm. p. 39, 17 B.) Alba civitas: alii dicunt Albanus, alii Albenses. quae ratio est? numquid possumus scire, quare sic [quid] invenitur? Caesar quidem in libris analogicis voluit dicere discretionem. ait sic Caesar in libris analogiae: duae — Albenses. — Plinius Secundus negat et ait sic: ‘indifferenter haec inveniuntur’. *Varro de l. L. 8, 35* cum duae sint Albae, ab una dicuntur Albani, ab altera Albenses. cf. *Char. p. 106, 1. verba non ipsius Caesaris sunt.*

1 aluae Wolfenb.   ⁱaricia *Paris. 1179 et 1180 ‘Aricia’*
ex Marsia corruptum, ‘Italia’ autem inepte pro Latio substitutum
a Pompeio coni. Nipperdey p. 754

13 [5]

cum omnes artis latores, praecipueque Caesar, propter

rationem metricam et structurarum qualitates singularum litterarum sonos ponderarent, hac ratione semivocales mutis praeferendas iudicaverunt, quod semivocales geminatae ad sonum vocalibus occurrunt, hoc est ut syllabam facere possint, ut puta fla ars mons iners et cetera talia; at vero mutae geminatae, si vocalibus occurrant, nec syllabam nec sonum scilicet facere possint. quis enim b c d k p q t g geminatas vocalibus misceat et sonum syllabae potest
 10 audire?

Prob. inst. art. p. 50, 21 nunc quaeritur de consonantibus, quare in duas partes dividantur, hoc est in semivocales et mutas. hac de causa, quoniam semivocales maiorem potestatem habent quam mutae. nam cum omnes — audire? cf. *Varro fr. 241sq. et supra fr. 4, cum quo hoc et fr. 14. 15 cohaerent.*

14 [6]

ille [*Varro fr. 273*] dicit: lac non debemus dicere, sed lact. sed dixit Caesar contra ipsum rem valentissimam, nullum nomen duabus mutis terminari.

Pomp. comment. p. 199, 14 ille — terminari. *exc. ex comm. in Donat. CGK V 326, 27* Caesar dixit rem valentissimam contra ipsum [*Varronem*], id est nullum nomen duabus mutis terminari posse. *Anecd. H. p. 120, 7* Varro [*fr. idem*]. Caesar: nullum nomen duabus mutis terminatur. cf. *Varro ad l. c. Valgius fr. 6. utrum Caesar ante an post Varronem de his scripserit nescimus.*

15 [9]

Pompeiii quoque genetivum per tria i scribebant, quorum duo superiora loco consonantium accipiebant, ut si dicas Pompelli; nam tribus i iunctis qualis possit syllaba pronuntiari? quod Caesari doctissimo artis grammaticae placitum
 5 a Victore quoque in arte grammatica de syllabis comprobatur.

Prisc. p. 14, 10 unde Pompeiii — comprobatur. cf. *Caes. Vindex ap. Cassiod. orth. p. 206, 6. Cicero test. 3. 3^a. Anecd. H. p. 104, 6.*

4 nam postremum i pro vocali est accipiendum post pronuntiari add. non nulli codd. 5 a Vict.] auctore vel auctori plerique codd. cf. *Osann, Beitr. z. Griech. u. Röm. Littg. 2, 377*

16 [*deest*]

crinis generis masculini, ut Caesar de analogia.

Inc. de dub. nomin. CGK V 575, 11 (= Plin. dub. serm. p. 64, 8 B.) crinis — de analogia. *Prob. inst. art. p. 124, 17* quaecumque nomina inanimalia Latina dum taxat nominativo casu numeri singularis disyllaba esse reperiuntur et nis syllaba terminantur, haec secundum analogicam disciplinam masculini generis esse probantur. *cf. Char. p. 101, 7. exc. Char. p. 555, 25. Prob. de nom. exc. p. 209, 31. [Serg.] expl. in Donat. p. 538, 34. Caper orth. p. 101, 19. Serv. Aen. 2, 554. Gell. 13, 21, 12. Non. p. 202, 22.*

ut C. de anal. om. Monac.

17 [14]

Probus et Caesar hoc pollen pollinis declinaverunt.

Prisc. p. 250, 17 haec pollis pollinis: sic Charisius. Probus autem et — declinaverunt. *cf. Char. p. 42, 2. CGL II 153, 2. Probus cath. p. 9, 10* neutri generis multa reperiuntur en in nominativo correpta, in genetivo e in i mutata, ut hoc pollen pollinis carmen carminis lumen luminis gluten glutinis crimen criminis limen liminis.

18 [12]

in is desinentia longam cuiuscumque sint generis Latina ablata s addita tis faciunt genetivum, ut haec lis litis, hic et haec dis ditis — hic et haec Samnis huius Samnitis: sic Caesar de analogia.

Prisc. p. 248, 15 in is — ditis, unde hi et hae dites et haec ditia, cuius nominativum singularem in usu non inveni. debet tamen secundum analogiam hoc dite esse; nam in is finiri neutrum non potest — hic et haec — de analogia. *cf. Mar. Victor. p. 18, 8. 224, 13.*

19 [13]

illa tam in is quam in er finita nomina regulam servant in er terminatorum, id est accepta is faciunt genetivum, ut hic pulvis et pulver pulveris, hic cucumis et cucumer cucumeris, hic cinis et ciner cineris, hic vomis et vomex vomeris. praeterea Caesar declinat pubis puberis.

Prisc. p. 249, 15 illa quoque tam in is — puberis, quidam ut Probus pubes puberis, quidam puber puberis. *cf. Prob. cath. p. 19, 30. Schol. Bern. georg. 4, 122.*

1 nomina] omnia non nulli codd.

20 [16]

nunc recentiores instituerunt Graecis nominibus Graecas declinationes potius dare, quod tamen ipsum non semper fieri potest. mihi autem placet rationem Latinam sequi, quo usque patitur decor. neque enim iam Calypsonem
5 dixerim ut Iunonem, quamquam secutus antiquos C. Caesar utitur hac ratione declinandi.

Quint. 1, 5, 63 nunc — declinandi. sed auctoritatem consuetudo superavit. *cf. Char. p. 127, 17.*

3 lat. rat. *BM* 4 patietur *Ambros. b*

21 [17]

ne illa quidem ratio recepta est, quam C. Caesar ponit in femininis, ut puppim restim pelvim * * ; hoc enim modo et ab hoc cani dicemus et ab hoc iuv<eni>

Char. p. 122, 23 (= *Plin. dub. serm. p. 9, 19 B.*) amni Maro [*georg. 3, 447*] 'secundo defluit amni'. ubi Plinius eodem libro: ab antiquis, inquit, quos Varro reprehendit [*fr. 254*] —. ne illa — iuv<eni>. hinc perspicitur Caesaris praeceptum de ablativo nominum im in accusativo habentium fuisse, qua de re *cf. [Palaem.] art. CGK V 539, 42* illa quoque feminina in i etiam exeunt, quae accusativos in im mittunt, ut puppim puppi, restim resti. ut tamen ea quae Plinius Caesari obicit intellegamus, aliquid supplere debemus, quod de iis 'quae similem genetivum nominativo habent' generatim fuisse Keil ad hunc l. suspicatus est coll. *Char. p. 33; cf. etiam ibid. p. 120, 24. de hac re cf. Detlefsen, Symb. Bonn. p. 701. Brambach, Neugest. d. Lat. Orth. p. 169. 176 adn.*

2 puppi resti pelvi *Nipperdey* 3 et ab hoc cani d. et ab hoc cane *idem*

22 [20]

Plinius Secundus animal, non animale ait dici debere. C. Caesar, quasi indiscretum hoc sit, ait l littera nominativo singulari neutra finita nomina eandem definitionem capere quam capiunt e littera terminata, huic animali et ab hoc
- imali, huic puteali et ab hoc puteali.

Char. p. 119, 3 (= Plin. dub. serm. p. 52, 25 B.) animal animale faciet, ut autumnal autumnale capital capitale tribunal tribunale, quae patiendi non sunt, ut supra diximus. Plinius — puteali.

5 pute^aoli et ab hoc pute^aoli

23 [21]

omnium nominum quae sunt neutri generis et in e terminantur, ait Plinius Caesarem scisse eosdem esse ablativos quales sunt dativi singulares.

Char. p. 122, 14 (= Plin. dub. serm. p. 9, 12) aplustre. omnium — singulares. cf. Prisc. p. 350, 24. neque hinc neque ex seqq. fragm. 24, 24^a colligere licet Caesarem 'ablativus' appellationem novisse, ut Lersch opinatur (Sprachphil. d. Alt. 2, 231); Varro certe aliquot post annos in libris De l. L. sextum casum vel Latinum casum tantum modo usurpat.

2 scisse i. e. iussisse a sciscendo

24 [22]

ar litteris nomina neutralia terminata item non minus [eosdem habere ablativos quales dativos singulares] ait Caesar, quia dativo et ablativo pari iure funguntur, ut idem Plinius scribit.

Char. p. 122, 16 (= Plin. dub. serm. p. 9, 15 B.) ar litteris — scribit.

1 item Nipperdey: idem

24^a [22]

Plinius ait inter cetera etiam istud C. Caesarem dedisse praeceptum, quod neutra nomina ar nominativo clausa per i dativum ablativumque singulares ostendant; iubar tamen ab hac regula dissidere. nam ut huic iubari dicimus, ab hoc iubare dicendum est, ut huic farri et ab hoc farre. 5

Char. p. 133, 18 (= Plin. dub. serm. p. 12, 32 B.) iubare [-bar cod.]. Plinius — farre. cf. Brambach l. c. p. 165.

2 quod Fabricius: q̄r (= quorum)

25 [19]

Caesar in analogicis harum partum.

Char. p. 141, 24 (= *Plin. dub. serm. p. 25, 15 B.*) partum. Caesar — partum, Cornelius Nepos inlustrium XV * * [*fr. 2 P.*] et Ennius [*ann. 593 V.*] 'iamque fere quattuor partum', quoniam ab hac parte facit et has partes. sed consuetudo, inquit Plinius, ut praegnatum [*regnatum cod.*] optimatum.

26 [23]

in libris analogicis omnia istius modi [*genetivos et dativos singulares nominum quartae declinationis*] sine i littera dicenda censet [*Caesar*].

Gell. 4, 16, 8 C. etiam Caesar gravis auctor Latinae linguae in Anticatone [*3, 145 Kuebler*]: 'unius' inquit 'arrogantiae superbiae dominatuque'. item in Dolabellam actionis I lib. I [*3, 135 Kue.*]: 'isti, quorum in aedibus fanisque posita et honori erant et ornatu'. in libris quoque analogicis — censet. cf. *Non. p. 501, 24. Prisc. p. 363, 15. Serv. et Schol. Bern. georg. 4, 158. 198. Detlefsen l. c. p. 712 sq.*

2 i codd. deterr.: om. rell.   3 censent codd. opt.

27 [26]

mortuus ex qua parte orationis declinetur incertum est. nam sicut ait Caesar, ab eo quod est morior, in participio praeteriti temporis in tus exire debuit, per unum scilicet u, non per duo. nam ubi geminata est littera, nomen est, non participium, ut fatuus arduus.

Isid. or. 11, 2, 33 mortuus autem ex — arduus. *August. reg. CGK V 520, 22* est unum participium praeteriti temporis in omni Latino sermone, quod in formam nominis vel declinationem conversum est, ut est mortuus. est enim ab eo quod morior, et participium praeteriti temporis in tus exire debuit per unum u, non per duo. nam ubi geminata u littera in nominativo est, nomen est, non participium, ut fatuus ingenuus arduus carduus exiguus beluus, ut Cicero dixit. cf. *Prob. inst. art. p. 126, 16. Prisc. p. 502, 3.*

28 [27] .

Caesar non incongrue protulit ens a verbo sum es, quomodo a verbo possum potes, potens.

Prisc. III 239, 5 Graeci autem participio utuntur substantivo: Ἀπολλώνιος ὢν διδάσκεις, Τεύφων ὢν μανθάνεις, quos nos quoque secundum analogiam possemus uti, nisi usus deficeret participii frequens. quamvis Caesar — potens.

INCERTAE SEDIS

29 [*dcest.*]

siremps tantum per nominativum et ablativum declinatur, siremps ut tabes et pluris, ab hac sirempse plure tabe; Caesar ergo siremps lex esto quasi sacram violaverit dixisse pronuntiandus est, nisi forte quidam adverbialiter legere maluerint, similiter lex esto. 5

Char. p. 143, 33 (= Plin. dub. serm. p. 28, 20 B.) siremps — lex esto. cf. Ritschl op. 4, 61sq. Huschke ibid. p. 80. Hertz, Philol. 11, 680. de voce 'siremps' cf. Stolz, Wien. Stud. 13 (1891) p. 293sq. lex Caesariana fortasse respicitur.

1 ablativum *Char. p. 93, 24: vocativum* 3 caesare ergo Siremps *cod. Caesar de analogia siremps — dixit pro nominativo esse, nisi Ritschl*

30 [*p. 19*]

M. Tullius [*IV⁸ p. 412 CFW Mueller*] et C. Caesar mordeo memordi pungo pepugi spondeo spepondi dixerunt.

Gell. 6, 9, 15 sic M. Tullius — dixerunt. cf. Gellii totum caput et Char. p. 245, 4. 248, 2. Diom. p. 367, 30. Prisc. p. 526, 14. iniuria opinor haec Lersch et Kuebler libro II de analogia tribuerunt, cum iuxta Caesarem Cicero sit. de hac consuetudine cf. pro Sex. Rosc. 60.

31 [*FPR p. 326, 2 B.*]

tu quoque tu in summis, o dimidiate Menander,
poneris et merito, puri sermonis amator.
lenibus atque utinam scriptis adiuncta foret vis,
comica ut aequato virtus polleret honore
cum Graecis, neve hac despectus parte iaceres! 5
unum hoc maceror ac doleo tibi deesse, Terenti.

Suet. vit. Ter. p. 34 R. Cicero in Limone [fr. 4]. item C. Caesar: tu quoque — Terenti.

5 neve *Roth: neque*

unum restat fragm. Capri orth. p. 101, 17, quod a solo Lersch grammatico Caesaris libro temere adscriptum est (cf. Schlitte p. 20). nuper duo fr. (Cic. Brut. 258. Plin. n. h. 7, 117) addidit Hendrickson p. 116sq., an recte dubito.

P. NIGIDIUS FIGULUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. '*P. Nigidius*' est saepissime apud Gellium vel '*Nigidius Figulus*'; '*Nigidius*' apud Nonium semper, plerumque apud reliquos auctores.

2. *Schol. in Lucan.* 1, 639 Nigidium Figulum dicit, qui ideo hoc nomen accepit, quia regressus a Graecia dixit se didicisse orbem ad celeritatem rotae figuli torqueri. *August. civ. d.* 5, 3 'de argumento, quod ex rota figuli Nigidius mathematicus adsumpsit in quaestione geminorum'. frustra itaque adfertur nobile illud commentum de figuli rota, quod respondisse ferunt Nigidium hac quaestione turbatum, unde et Figulus appellatus est. dum enim rotam figuli vi qua potuit intorsisset, currente illa bis numero de atramento tamquam uno eius loco summa celeritate percussit; deinde inventa sunt signa quae fixerat desistente motu, non parvo intervallo in rotae illius extremitate distantia. 'sic' inquit 'in tanta rapacitate caeli, etiamsi alter post alterum tanta celeritate nascatur, quanta rotam bis ipse percussi, in caeli spatio plurimum est; hinc sunt' inquit 'quaecumque dissimillima perhibentur in moribus casibusque geminorum'.

3. *Hieron. ad Euseb. chron. ol.* 183, 4 [= a. 709/45] Nigidius Figulus Pythagoricus et magus in exsilio moritur. *annus natalis posterior non est quam 655/99, cum Nigidius a. 695/59 praetor fuerit (test. 6).*

4. *Cic. pro Sulla* 41 [a. 691/63] introductis in senatum indicibus constitui senatores, qui omnia indicum dicta interrogata responsa perscriberent. at quos viros! non solum summa virtute et fide, cuius generis erat in senatu facultas maxima, sed etiam quos sciebam memoria scientia celeritate scribendi facillime quae dicerentur persequi posse, C. Cosconium —, M. Messallam —, P. Nigidium, App. Claudium. credo esse neminem, qui his hominibus ad vere referendum aut fidem putet aut ingenium defuisse. *Plut. An seni resp. ger. sit* 27 Κικέρων δὲ αὐτὸς ὁμολογεῖ τὰ κάλλιστα καὶ μέγιστα τῶν συμβουλευμάτων, οἷς ὥρθωσεν ὑπατεύων τὴν πατρίδα, μετὰ Ποπλίου Νιγιδίου τοῦ φιλοσόφου συνθεῖναι. *Plut. Cic.* 20 ὁμοίως δὲ [παρώξυνεν Κικέρωνα ἐπὶ τοὺς ἄνδρας] καὶ Κόιντος ὁ ἀδελφὸς καὶ τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας ἐταίρων Πόπλιος Νιγίδιος, ὃ τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα παρὰ τὰς πολιτικὰς ἐχρήτο πράξεις.

5. *Cic. ad Att.* 2, 2, 3 [a. 694/60] sed heus tu, ecquid vides *Kalendas* venire, Antonium non venire? iudices cogi? nam

ita ad me mittunt, Nigidium minari in contione se iudicem, qui non adfuerit, compellaturum.

6. *Cic. ad Q. fr. 1, 2, 16* [a. 695/59] praetores habemus amicissimos et acerrimos cives, Domitium Nigidium Memmium Lentulum.

7. *Cic. Tim. 2* qui [*P. Nigidius*] cum me in Ciliciam proficiscentem Ephesi expectavisset Romam ex legatione ipse decedens venissetque eodem Mytilenis mei salutandi et visendi causa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audierim, meo iudicio facile princeps, perlibenter et Nigidium vidi et cognovi Cratippum. ac primum quidem tempus salutationis in percontatione consumpsimus . . .

8. *Cic. ad Att. 7, 24* [a. 705/49] ecce postridie Cassi litterae Capua a Lucretio familiari eius, Nigidium a Domitio Capuam venisse. eum dicere Vibullium cum paucis militibus e Piceno currere ad Gnaeum, confestim insequi Caesarem, Domitium non habere militum III milia.

9. *Cic. ad fam. 4, 13* [a. 708/46] M. Cicero S. D. P. Figulo. *Cicero Nigidium exsili fortune adflictum consolatur, unum omnium doctissimum et sanctissimum et sibi certe amicissimum appellans.*

10. *Cic. Tim. 1, 1* multa sunt a nobis et in Academicis conscripta contra physicos et saepe <cum> P. Nigidio Carneadeo more et modo disputata. fuit enim vir ille cum ceteris artibus, quae quidem dignae libero essent, ornatus omnibus, tum acer investigator et diligens earum rerum, quae a natura involutae videntur; denique sic iudico post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est quodam modo, cum aliquot saecula in Italia Siciliaque viguisset, hunc extitisse, qui illam renovaret.

11. *Schol. Bob. ad Cic. in Vatin. 6, 1 p. 317 Or.* fuit autem illis temporibus Nigidius quidam vir doctrina et eruditione studiorum praestantissimus, ad quem plurimi conveniebant. haec ab obtrectatoribus velut factio minus probabilis iactitabatur, quamvis ipsi Pythagorae sectatores existimari vellent. *cf. test. 3.*

4 velut factio *Buecheler*: veluti actio

12. *Ps-Cic. in Sall. contr. 14* at hercules lapsus aetatis tirocinio postea se correxit [*Sallustius*]. non ita est, sed abiit in sodalicium sacrilegii Nigidiani.

13. *Apul. de mag. 42* memini me apud Varronem philosophum — hoc etiam legere —; itemque Fabium, cum quingentos denarium perdidisset, ad Nigidium consultum venisse; ab eo pueros carmine instinctos indicavisse, ubi locorum defossa esset crumina cum parte eorum, ceteri ut forent distributi; unum etiam denarium ex eo numero habere Catonem philosophum, quem se a pedisequo in stipem Apollinis accepisse *Cato confessus est.*

14. *Suet. Aug. 94* quo natus est die [*Octavianus*], cum de Catilinae coniuratione ageretur in curia et Octavius ob uxoris puerperium serius adfuisset, nota ac vulgata res est P. Nigidium comperta morae causa, ut horam quoque partus acceperit, adfirmasse dominum terrarum orbi natum.

15. *Cass. Dio 45, 1, 3* ἄρτι τε ὁ παῖς [*Octavianus*] ἐγεγέννητο, καὶ Νιγίδιος Φίγουλος βουλευτῆς παραχρῆμα αὐτῷ τὴν αὐταρχίαν ἐμαντεύσατο· ἄριστα γὰρ τῶν καθ' ἑαυτὸν τήν τε τοῦ πόλου διακόσμησιν καὶ τὰς τῶν ἀστέρων διαφοράς, ὅσα τε καθ' ἑαυτοὺς γιγνόμενοι καὶ ὅσα συμμειγνύντες ἀλλήλοις ἐν τε ταῖς ὁμιλίαις καὶ ἐν ταῖς διαστάσεσιν ἀποτελοῦσι, διέγνω καὶ κατὰ τοῦτο καὶ αἰτίαν ὥς τινας ἀπορρήτους διατριβὰς ποιούμενος ἔσχεν. οὗτος οὖν τότε τὸν Ὀκταούριον βραδύτερον ἐς τὸ συνέδριον διὰ τὸν τοῦ παιδὸς τόκον (ἔτυχε γὰρ βουλὴ οὕσα) ἀπαντήσαντα ἀνῆρτο, διὰ τί ἐβράδυνε· καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν ἀνεβόησεν, ὅτι δεσπότην ἡμῖν ἐγέννησας. καὶ αὐτὸν ἐκταραχθέντα ἐπὶ τούτῳ καὶ διαφθεῖραι τὸ παιδίον ἐθελήσαντα ἐπέσχεν εἰπὼν, ὅτι ἀδύνατόν ἐστι τοιοῦτόν τι αὐτὸ παθεῖν. cf. *Zonar. annal. 10, 13. Cedrenus I p. 301 ed. Bonn.*

16. *Lucan. Phars. 1, 639 sq.*

at Figulus, cui cura deos secretaque caeli
nosse fuit, quem non stellarum Aegyptia Memphis
aequaret visu numerisque moventibus astra,
aut hic errat, ait, nulla cum lege per aevum
mundus et incerto discurrunt sidera motu,
aut si fata movent, urbi generique paratur
humano matura lues.

17. *Gell. 19, 14, 1—3* aetas M. Ciceronis et C. Caesaris praestanti facundia paucos habuit, doctrinarum autem multiformium variarumque artium, quibus humanitas erudita est, columnina habuit M. Varronem et P. Nigidium. — Nigidianae autem commentationes non proinde in vulgus exeunt, et obscuritas subtilitasque earum tamquam parum utilis derelicta est. 4, 9, 1 Nigidius Figulus homo, ut ego arbitror, iuxta M. Varronem doctissimus 4, 16, 1 M. Varronem et P. Nigidium viros Romani generis doctissimos 10, 11, 1 P. Nigidius homo in omnium bonarum artium disciplinis egregius 11, 11, 1 P. Nigidii hominis in studiis bonarum artium praecellentis, quem M. Cicero ingenii doctrinarumque nomine summe reveritus est 13, 10, 4 P. Nigidius homo impense doctus 15, 3, 5 P. Nigidii hominis eruditissimi 17, 7, 4 P. Nigidius civitatis Romanae doctissimus cf. *test. 4. 10.*

18. *Serv. Aen. 10, 175* Nigidius autem solus est post Varronem, licet Varro praecellat in theologia, hic in communibus litteris; nam uterque utrumque scripserunt.

SCRIPTORUM

19. *Quint.* 11, 3, 143 togam veteres ad calceos usque demittebant, ut Graeci pallium. idque ut fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa, Plotius Nigidiusque praecipunt.

20. *operis 'de diis' usque ad decem et novem libros testimonia extant, ad quod certo pertinent fr. 42—45.*

21. *Lydus de ostent.* 45 ὁ Νυγίδιος ἐν τῇ τῶν ὀνείρων ἐπισκέψει de ἐφέμηνος βροντοσχοπία cf. *Laur. Lyd. de ost. c. 27sq. et Wachsmuth p. XXXVIII.*

22. *Serv. Dan. georg.* 1, 218 Nigidius commentario sphaerae graecanicae idem *g.* 1, 19 Nigidius sphaerae barbaricae

23. *Gell.* 2, 22, 31 in secundo librorum, quos de vento composuit nominatus etiam liber quartus reperitur (*Schol. Bern. georg.* 1, 428).

24. *Serv. Dan. Aen.* 1, 177 Nigidius de hominum naturalibus IV

25. *reliqua scripta infra in fragmentis sunt.*

DOCTRINAE

26. *Gell.* 4, 16, 1 = *Varro test. (de genet. senatus)*

Nigidii reliquias grammaticas post A Riccoboni (Bas. 1579) et I Rutgers, Var. Lect. (Leiden 1618) collegerunt Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 50sq.; Swoboda, P. Nigid. Fig. operum rell. (Vindobonae 1889) p. 67sq. cf. M Hertz, de P. Nig. Fig. studiis atque operibus (Berol. 1845). I Klein, Quaestt. Nigid. (Bonn 1861). H Roehrig, de Nig. Fig. capp. II (Coburg 1887). Giambelli, de P. Nig. Figulo (Pinerolii 1895).

B. FRAGMENTA

COMMENTARIORUM GRAMMATICORUM

libri usque ad viginti novem numerantur, quorum inter se rationem nullam certam fuisse ex fragmentis 1—15 apparet. qua de re cf. Swoboda p. 4sq. opus ante Varronis libros De l. Lat. et De serm. Lat. scriptum est (cf. Varro infra).

1 [1 Swoboda]

lib. IV. sempiternum immortalium rerum, perpetuum mortalium est; perpetuitas enim in nostra natura est, quae perpeti accidentia potest, sempiternitas infinita est, eo quod semper.

Suet. verb. diff. p. 289 R. sempiternum et perpetuum. Nigidius in libro quarto ait: sempiternum — semper. *cf. Isid. diff. verb. 496.*

2 [2]

l. IX. ita irascere. quid nunc irascitur?

Non. p. 127, 8 irascere pro irasci. Pomponius: [*v. 30 Ribb.³*]. Nigidius commentariis [*ita Quicherat: commento vel commentio codd., ortum ex comment.*] grammaticis lib. IX: ita — irascitur.

quod (*Rutgers*) nunc irasci dicitur *Quicherat*

3 [3]

l. X. dicemus quae vetustate deteriora fiunt vetustiscere, inveterascere quae meliora.

Non. p. 437, 23 vetustiscere et veterascere. quid intersit Nigidius commentariorum grammaticorum [*ita Quich.: commentator grammaticus*] lib. X deplanavit: dicemus — meliora.

1 dicimus *Quich.* dicens *Roth*   2 quam *Lugd.*

4 [4]

l. XI. 'religentem esse oportet, religiosum nefas'. —

hoc inclinamentum semper huiuscemodi verborum, ut vinosus mulierosus religiosus, significat copiam quandam inmodicam rei, super qua dicitur. quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione sese alligaverat, eaque res vitio assignabatur.

Gell. 4, 9, 1sq. Nigidius Figulus — in undecimo commentariorum grammaticorum versum ex antiquo carmine refert memoria hercle dignum [*I p. 297 Ribb.³*]: religentem — nefas. cuius autem id carmen sit non scribit. atque in eodem loco Nigidius: hoc inquit inclinamentum — assignabatur. *cf. Cic. de nat. d. 2, 75. Non. p. 431, 23. Masur. Sab. apud Gell. 4, 9, 8. Serv. Aen. 8, 349. Nigidium impugnat Gellius ibid. § 12. quod Nonius p. 379, 2 ex eodem Nigidii libro aliam explicationem vocis 'religiosus' addit, id perperam ex Gellio ibid. § 5 exscriptum esse complures perspexerunt. cf. Hertz, Fleck. Jahrb. 85, 788 sq. Kretzschmer, de Gell. font. p. 31.*

1 ted esse *Fleckeisen* esse ted *Ribb.* religiosus ne
fuas *Fleck.* set religiosum nefas coni. *Hertz*

5 [9]

l. XVIII. itaque ex re in Saliaribus [18 Maur.] 'adatanus tintinnat', id est sonat.

Non. p. 40, 12 tintinnire dicitur sonare, unde et tintinnacula sunt appellata. Afranius Vopisco: [v. 392 Ribb.³]. Nigidius lib. XVIII: itaque — sonat. haec ab Hertz post Rutgers libris 'de diis' adscribuntur, sed cf. Swoboda p. 15sq. ceterum opus 'de diis' bis tantum a Nonio libri numero omisso commemoratur.

ex re] aere vel ex aere vg. 2 attanus Swoboda Albanus
Lipsius tintinat Harl. id e. s. Nonio dant alii

6 [10]

l. XIX. id quod dico huius modi est: uti facit ποιε<ĩ, i>ta facitur ποιεῖται est.

Non. p. 507, 13 facitur pro fit. Nigidius commentariis [commentatione codd.] grammaticis lib. XIX: id quod — est. Titinius Quinto [v. 95 Ribb.³]: 'stultitia † cupidinis petunt consilium bonum gratia parvi ut faciat [bonum Prisc. bona Non. bona bonorum Hermann parvi ut Prisc p. 801 ut p. Non. parvi Prisc. p. 789]'. Titinii glossa fortasse ex Nigidio fluxit. ceteroqui cf. Prisc. p. 377, 3. 398, 21.

1 uti Roth: tui (cui Bamb.) 2 ποιετα facitur tinaetae
(-ta esse): em. Roth

7 [11]

l. XX. cuius modi genus adverbiorum a verbis motus quod venit, ut expulsim cursim

Non. p. 104, 28 expulsim dictum a frequenti pulsu —. Nigidius conmentariorum lib. XX: cuius modi — cursim. cf. CGL V 641, 5.

1 adverbiorum adverbii motu quae: em. Mercier 2 quae
veni<un>t Lindsay

8 [34]

l. XXIII. legis veteris Atinae verba sunt [Font. iur. R. p. 45, 6 Br.⁵]: 'quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto'. quis aliud putet in hisce verbis quam de tempore tantum futuro legem loqui? sed Q. Scaevola [fr. 9] patrem suum [resp.] et Brutum [resp.] et Manium & [resp.] viros adprime doctos quaesisse ait dubitassequē, utrum ne in post facta modo furta lex valeret an etiam

in ante facta, quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus
videretur ostendere tam praeteritum quam futurum. itaque
10 P. Nigidius — super dubitatione hac eorum scripsit in
tertio vicesimo grammaticorum commentariorum. atque
ipse quoque idem putat incertam esse temporis demon-
strationem, sed anguste perquam et obscure disserit, ut
signa rerum ponere videas ad subsidium magis memoriae
15 suae quam ad legentium disciplinam. videbatur tamen
hoc dicere suum verbum et <'est'> esse et 'erit': quando
per sese ponuntur, habent atque retinent tempus suum;
cum vero praeterito iunguntur, vim temporis sui amittunt
et in praeteritum contendunt. cum enim dico 'in campo
20 est' et 'in comitio est', tempus instans significo; item cum
dico 'in campo erit', tempus futurum demonstro; at cum
dico 'factum est, scriptum est, subruptum est', quamquam
'est' verbum temporis est praesentis, confunditur tamen
cum praeterito et praesens esse desinit. sic igitur in-
25 quit etiam istud, quod in lege est: si divides
separaesque duo verba haec 'subruptum' et 'erit',
ut sic audias 'subruptum <erit>' tamquam 'certa-
men erit' aut 'sacrificium erit', tum videbitur
lex in postfuturum loqui; si vero copulate per-
30 mixteque dictum intellegas, ut 'subruptum erit'
non duo, sed unum verbum sit itaque finita patiendi
declinatione sit, tum hoc verbo non minus prae-
teritum tempus ostenditur quam futurum.

*Gell. 17, 7 legis veteris — futurum. de Nigidio totius capitis
auctore cf. Kretzschmer l. c. p. 8.*

2 surruptum   3 alius (-iis *Voss. Lat. F 112*) *codd.: em. vg.*
10 hac *Voss. idem m. 2*   h(a)ec *rell.*   11 gramm.] com-
(m)aticorum   14 videatur *Klein*   16 est *add. Hertz*
18 admittunt *Paris.*   19 concedunt *vg.*   20 significatio
Voss. Lat. F 7   23 est *post.] Paris. om. Voss. Lat. F 7*
sit *rell.*   27 erit *add. Hertz*   30 ut] vis *Paris. Voss.*
Lat. F 7   31 itaque *Paris. itque Voss. idem idque rell. vg.*
finita scripsi: unita

si non sciemus in nominibus, ut Valeri, utrum interrogandi sint an vocandi? nam interrogandi secunda syllaba superiore tonost quam prima, deinde novissima deicitur; at in casu vocandi summo tonost prima, deinde gradatim descendunt.

Gell. 13, 26, 1 P. Nigidii verba sunt ex commentariorum grammaticorum vicesimo quarto —: deinde inquit vocatione — descendunt. sic quidem Nigidius dici praecipit. sed si quis nunc Valerium appellans in casu vocandi secundum id praeceptum Nigidii acuerit primam, non aberit quin rideatur. summum autem tonum προσῳδίαν acutam dicit et, quem accentum nos dicimus, vocationem appellat et casum interrogandi eum dicit, quem nunc nos genetivum dicimus. *cf. Lucil. fr. 10^a. Varro infra. Serv. Aen. 1, 451. Prisc. p. 302, 13. Schoell, acta soc. phil. Lips. 6, 58.*

2 valerii   4 super.] si interiore *Voss. Lat. F 112*

10 [36]

l. XXIV. si huius amici vel huius magni scribas, unum i facito extremum; sin vero hi magni, hi amici casu multitudinis recto, tum <i> ante i scribendum erit, atque id ipsum facies in similibus.

Gell. ibid. 4 id quoque in eodem libro Nigidiano animadvertimus: si huius inquit amici — similibus. *cf. Mar. Vict. p. 17, 21. in genetivo simpliciter per i significando Nigidius Lucilium (fr. 10^a. 10^b) contra Varronem sequitur, in nominativo plurali Accii geminationis rationem (Acc. fr. 24) dilatat; quominus enim ei pro i, ut in codd. praeter Parisinum est, scripsisse credatur fr. 18 impedire videtur. ceteroqui cf. Swoboda p. 22 sq. de alia cum Accio similitudine fr. 17.*

2 sui *Paris*   hi *Paris. Magliab. Regin. 597*   hii *rell. magni Paris. magnei et amicei Regin. 597 et 1646 Voss. Lat. F 112*   3 hi *Magliab. Regin. 597*   hii *rell. causa Paris.*   <i> *add. Eussner*   4 erit *Paris. erit e rell.*

11 [37]

l. XXIV. si huius terrae scribas, i littera sit extrema, si huic terrae, per e scribendum est.

Gell. ibid. item: si huius — est. cf. Lucil. fr. 11^a. Paul. Fest. p. 25, 14 æ syllabam antiqui Graeca consuetudine per æ

scribebant, ut aulai Musai. *cf. Ter. Scaur. p. 24, 10. Papirian. ap. Cassiod. orth. p. 158, 10.*

1 terr(a)e *codd.* terrai *vg.*

12 [38]

l. XXIV. mi qui scribit in casu interrogandi, velut cum dicimus mi studiosus, per i unum scribat, non per e; at cum mei, tum per e et i scribendum est, quia dandi casus est.

Gell. ibid. item: mi qui — casus est. *de dativo 'mei' cf. Sweboda p. 23.*

1 et 2 mei vel miei *codd.*: *cf. Buecheler, Lat. decl. p. 112²*
2 studiosis *Paris. Voss. Lat. F 7* 3 ac *idem codd., Magliab. Regin. 597 m. 1* miei *Voss. Lat. F 7*

13 [40]

l. XXV. nixurit, qui niti vult et in conatu saepius aliqua re perpellitur.

Non. p. 144, 18 nixurire, niti velle. Nigidius commentariorum grammaticorum XXV: nixurit — perpellitur. *cf. CGL V 644, 58.*

1 nuxust re *Lugd.* in eo natu *Lugd. m. 1* 2 repellitur
Madvig praepeditur *L Mueller*

14 [42]

l. XXIX. avarus non simplex vocabulum sed iunctum copulatumque esse P. Nigidius dicit in commentariorum undetricesimo. avarus enim inquit appellatur qui avidus aeris est. sed in ea copula e littera inquit detrita est.

Gell. 10, 5, 1 avarus — detrita est. *cf. Gloss. Reiff. 21 (Rh. Mus. 16, 7).*
Non. p. 442, 9. Isid. or. 10, 9. diff. verb. 4. CGL IV 311, 51.

2 P.] p *Paris. om. rell.* 3 appellatus *Magliab. Regin. 597*

15 [44]

l. XXIX. locupletem dictum ait [P. Nigidius] ex conpositis vocibus, qui pleraque loca, hoc est qui multas possessiones teneret.

Gell. ibid. 2 item locupletem — teneret. *cf. Cic. de re p. 2, 16*
= *Non. p. 42, 22. Isid. or. 10, 156). Ovid. fast. 5, 281. Paul.*

Fest. p. 119, 2. *Quint.* 5, 10, 55. *Plin.* n. h. 18, 11. *Inc. de diff.* CGK VII 525, 4. *Isid. diff. verb.* 137. 166. *schol. Ter. heaut.* 2, 3, 17. *Anecd. H.* p. 277, 19. *Gloss. Reiff.* 22 (*Rh. Mus.* 16, 7). *CGL IV* 110, 27.

16 [53]

a et o semper principes sunt, i et u semper subditae, e et subit et praeit; <praeit> in Euripo, subit in Aemilio. si quis putat praeire u in his verbis Valerius Vennonius Volusius, aut i in his iampridem iecur iocus iucundum, errabit, quod 5 hae litterae, cum praeiunt, ne vocales quidem sunt.

Gell. 19, 14 sicuti [obscura] sunt quae paulo ante legimus in commentariis eius [P. Nigidiū], quos grammaticos inscripsit, ex quibus quaedam ad demonstrandum scripturae genus exempli gratia sumpsi. nam cum de natura atque ordine litterarum dissereret, quas grammatici vocales appellant, verba haec scripsit, quae reliquimus inenarrata ad exercendam legentium intentionem: a et o — sunt. cf. *Char.* p. 8, 1. *Diom.* p. 422, 14. 425, 32. *Prisc.* p. 14, 1. *Prob. inst. art.* p. 49, 14. *de ult. syll.* p. 220, 36.

1 aeto *Voss. Lat. F* 112 m. 1 a e i o u *Paris. Voss. Lat. F* 7
2 e] est *idem codd.* subdit: *em. vg.* praeit *add. Hertz*
eumpo subit en fere *codd.* 4 verbis *om. Paris. Voss. Lat. F* 7
5 iocum

17 [54]

inter litteram n et g est alia vis, ut in nomine anguis et angari et ancorae et increpat et incurrit et ingenuus. in omnibus his non verum n sed adulterinum ponitur. nam n non esse lingua indicio est; nam si ea littera esset, lingua palatum 5 tangeret.

Gell. ibid. 7 item ex eodem libro verba haec sunt: inter litteram — tangeret. cf. *Accius fr.* 25. *Varro de orig. ling. Lat. I.*

1 et 3 n *om. Paris. Voss. Lat. F* 7 2 anc.] angore
id. codd. 3 enim ante his *codd. praeter Paris. Voss.*
Lat. F 7 4 indictio *Magliab. Regin.* 597 *Voss. Lat. F* 112
iuditio *Voss. Lat. F* 7

18 [55]

Graecos non tantae inscitiae arcesso, qui ov

ex o et v scripserunt, <quantae> qui ei ex e et i; illud enim inopia fecerunt, hoc nulla re subacti.

Gell. ibid. 8 alio deinde in loco ita scriptum: Graecos — subacti. *cf. Accius fr. 24. Lucil. fr. 10.*

1 notat(a)e *Paris. Voss. Lat. F 7* 2 o et v] o. ei. (oei)
iidem codd. quantae *add. vg.* ei] i *Hertz* e et ei *Paris.*

19 [56]

Nigidius Figulus in commentariis suis nec k posuit nec q nec x.

Mar. Vict. p. 8, 16 Nigidius — nec x. *idem p. 21, 1* postea quam a Graecis ξ et a nobis x recepta est, abiit et illorum et nostra perplexa ratio et in primis observatio Nigidii, qui in libris suis x littera non est usus antiquitatem sequens. *cf. Accius fr. 26. Varro infra.*

20 [57]

idem [Nigidius Figulus] h non esse litteram, sed notam adspirationis tradidit.

Mar. Vict. p. 8, 16 *idem* — tradidit. *cf. Varro infra.*

21 [39]

quas Graeci προσωδίας dicunt, eas veteres docti tum notas vocum, tum moderamenta, tum accentuunculas, tum voculationes appellabant; quod nunc autem barbare quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse, sed rusticum et cum eo vitio loquentes rustice loqui dictitabant. P. Nigidius in commentariis grammaticis: rusticus fit sermo inquit, si adspires perperam.

Gell. 13, 6 quas Graeci — perperam. *de prosodiarum appellationibus, quas Nigidius respicit, cf. Swoboda p. 76 adn. ista autem ad lib. XXIV pertinere videntur; vd. fr. 9. ceteroqui cf. Cic. orat. 160. Quint. 1, 5, 22. Diom. p. 431, 1. Serv. in Don. p. 426, 7. Pomp. comment. p. 125, 36. Mar. Vict. p. 43, 26. Audax exc. p. 329, 12. Dosith. p. 377, 6. fragm. Bob. p. 539, 17. Mart. Cap. 3, 273. Rhet. Lat. min. 19, 5 H. Isid. or. 1, 18. CGL VI 12. Schoell, acta soc. phil. Lips. 6, 89. Birt, der lat. b. Plaut. (Marb. 1901) p. 155.*

22 [12]

sunt etiam adsimulanter dicta haec, canatim suatim bovatim, quae ab animalibus sumuntur.

Non. p. 40, 21 canatim suatim bovatim, canum et suum et boum genere. Nigidius commentariis grammaticis [conmen *vel* commento grammo *codd.*]: sunt — sumuntur.

1 adsimutanter *Lugd.*

23 [41]

nomina verbaque non positu fortuito sed quadam vi et ratione naturae facta esse P. Nigidius in grammaticis commentariis docet, rem sane in philosophiae disertationibus celebrem. quaeri enim solitum aput philosophos, φύσει τὰ ὀνόματα sint ἢ θέσει. in eam rem multa argumenta 5 dicit, cur videri possint verba esse naturalia magis quam arbitraria. ex quibus hoc visum est lepidum et festivum: vos inquit cum dicimus, motu quodam oris conveniente cum ipsius verbi demonstratione utimur et labeas sensim primores emovemus ac spiritum 10 atque animam porro versum et ad eos, quibuscum sermocinamur, intendimus. at contra cum dicimus nos, neque profuso intentoque flatu vocis neque proiectis labris pronuntiamus, sed et spiritum et labeas quasi intra nosmet ipsos coercemus. 15 hoc idem fit et in eo, quod dicimus tu ego et tibi et mihi. nam sicuti, cum adnuimus et abnuimus, motus quidam ille vel capitis vel oculorum a natura rei quam significat non abhorret, ita in his vocibus quasi gestus quidam oris et 20 spiritus naturalis est. eadem ratio est in Graecis quoque vocibus, quam esse in nostris animadvertimus.

Gell. 10, 4 nomina — animadvertimus. *cf. Chrysipp. apud Galen. V p. 216 K. R. Schmidt, de Stoic. grammat. p. 34.*

3 diserationibus *Voss. Lat. F 112* disceptationibus *Mercklin, sed cf. Goetz, Arch. f. Lat. Lex. 2, 347* 5 τὰ ὀνόματα nominata sunt (sint *Bern.*) *Bern. Paris. Voss. Lat. F 7* 6 d. cur] *dr Bern. Voss. idem dñr Paris.* natura (ex natu *Paris.*) alia *idem*

codd. 8 inquit] enim *Regin.* 1646 10 et 15 labas *Magliab.*
Regin. 597 et 1646. *Voss. Lat. F* 112 11 quibus conserm.
 (cumserm. *Voss. Lat. F* 7) *Bern. Voss.* 16 tu om. *Voss.*
Lat. F 7 tum *Paris. Bern.* tu et *Regin.* 1646 20 id iam
 hi(i)s (iambis *Bern.*) *Bern. Paris. Voss. Lat. F* 7 ita iam
 his *Hertz*

24 [51]

invenimus in commentario Nigidiano verbum 'autumo' compositum ex 'ab' praepositione et verbo 'aestumo' dictumque intercise autumo quasi abaestumo, quod significaret totum aestumo, tamquam abnumero.

Gell. 15, 3, 4 invenimus autem in — abnumero. sed, quod sit cum honore multo dictum P. Nigidii hominis eruditissimi, audacius hoc argutiusque esse videtur quam verius. *Macrob. exc. CGK V* 600, 19 Nigidius tamen putat verbum autumo <ex> eadem praepositione conponi, quasi abaestimo, sicut abnumero idem est et numero. *id. exc. Bob. ibid. p.* 632, 6 Nigidius in commentariis grammaticalibus verbum autumo compositum ait ex praepositione ab et verbo aestimo, dictumque intercise autumo, tamquam si diceretur abaestimo, quod significaret totum aestimo. *id. ibid. p.* 637, 27 eadem repetit Nigidio appellato. *cf. Cic. orat.* 158. *Quint.* 1, 5, 69. *Prisc. p.* 18, 14. 39, 3. 46, 16. *Macrob. exc. ibid. p.* 600, 17. 637, 20. *Vel. Long. p.* 60, 7. *Ann. Corn. ap. Cassiod. orth. p.* 161, 22. *Anecd. H. p.* 295, 24. *CGL IV* 23, 6.

2 ab *vg.* eau *Magliab. m.* 1 au *Magliab. m.* 2 et *rell.*

25 [43]

quia qui parciore est, suo contentus est, quod avarus non facit.

Serv. Dan. georg. 1, 47 avari, id est quamvis avari. et plus est quam si dixisset parci. Nigidius: quia — facit. haecine in lib. XXIX erant? (*cf. fr.* 14); nam de commentario grammatico nulla dubitatio est (*cf. etiam eundem Serv. ad fr.* 27).

26 [5]

⁹ bibendi avidum P. Nigidius in commentariis grammaticis bibacem et bibosum dicit.

Gell. 3, 12, 1 bibendi — dicit. bibacem ego ut edacem [ego *vedacem codd.*] a plerisque aliis dictum lego, bibosum dictum undum etiam usquam repperi, nisi apud Laberium; neque

aliud est quod simili inclinatu dicatur. non enim simile est ut vinosus aut vitiosus ceteraque, quae hoc modo dicuntur, quoniam a vocabulis, non a verbo inclinata sunt. Laberius in mimo, qui Salinator inscriptus est, verbo hoc ita utitur [v. 80 Ribb.³]: 'non mammosa non annosa non bibosa non procax'. cf. *CGL II* 414, 48. *Laberine versus a Nigidio allatus sit dubito* (cf. *Kretzschmer ibid.* p. 55 et contra *Roehrig l. c.* p. 12). *de collocatione huius fr. cf. fr. 4, cui fortasse adiungendum est.*

27 [62]

φορβή <herba>. sed antea fibra dicta est, ut nunc etiam rustici dicunt.

Serv. Dan. georg. 1, 120 'et amaris intiba fibris' . . . . alii fibras proprie dicunt rei cuiusque extremitates — alii fibras herbas adserunt, ut Nigidius commentario grammaticali: φορβή — dicunt. cf. *Paul. Fest.* p. 84, 4. 90, 3. *Isid. or.* 11, 1, 126.

1 herba add. *Commelinus.* cf. *Salmasius, exercit. Plin.* p. 280 D.

28 [50]

frater est dictus quasi fere alter

Gell. 13, 10, 4 fratris autem vocabulum P. Nigidius — non minus arguto subtilique ἐνύμφω [quam Labeo *Ant. fr. 7*] interpretatur; frater inquit est — alter. *Non. p. 35, 32* fratrum proprietatem Nigidius acutissime dixit: frater est inquit dictus — alter. (= *Fest. p. 90, 7. CGL V* 650, 47). cf. *Macrob. 1, 17, 65. Anecd. H. p. 238, 28. Gloss. Reiff. 43 (Rh. Mus. 16, 11). Isid. or. 9, 6, 5.*

29 [47]

infestum est a festinando dictum; nam qui instat alicui eumque properans urget opprimereque eum studet festinatque, aut contra de cuius periculo et exitio festinatur, is uterque infestus dicitur ab instantia atque imminetia fraudis, quam vel facturus cuipiam vel passurus est.

Gell. 9, 12, 6 nos igitur de origine et ratione verbi quaerebamus atque ita in Nigidianis scriptum invenimus: infestum — instat inquit alicui — passurus est. *Non. p. 51, 16* infesti proprietatem hanc esse Nigidius voluit, quasi nimium festinantis ad scelus vel ad fraudem. cf. *Non. p. 129, 12. CGL V* 650, 54.

Mercklinio totum fere Gellii caput Nigidio tribuenti recte opinor Swoboda post alios adversatur; vd. p. 6 sq.

1 est om. Bern. Magliab. Regin. 1646   3 at Magliab.
Regin. idem   cuius Mercier: alicuius

30 [48]

mature est, quod neque citius est neque serius, sed medium quiddam et temperatum est.

Gell. 10, 11, 1 mature nunc significat propere et cito contra ipsius verbi sententiam; aliud enim est mature, quam dicitur. propterea P. Nigidius —: mature inquit est — temperatum est. bene atque proprie P. Nigidius; nam et in frugibus et in pomis matura dicuntur, quae neque cruda et inmitia sunt neque caduca et decocta, sed tempore suo adulta maturataque. *Macrob. 6, 8, 8* Nigidius — mature inquit est — temperatum est. bene atque proprie Nigidius; nam — caduca et nimium cocta sed tempore suo temperate adulta. *pariter ex Gellio Serv. Dan. georg. 1, 260* Aulus Gellius: mature veluti celeriter dicimus. Nigidius mature fieri, quod neque cito neque tarde fiat; quod hinc debet intellegi, quia poma, quae neque acerba sint neque putrida, matura dicuntur. *hanc extremam explicationem Nigidii, non Gellii fuisse verisimile est. cf. etiam Char. p. 204, 25. Non. p. 51, 18. Serv. Aen. 1, 137. Cato fr. 10. de commentariis grammaticis hic intellegendis cf. Hertz l. c. p. 46.*

1 est alt.] om. *Macrob.*

31 [49]

inter mendacium dicere et mentiri distat. qui mentitur, ipse non fallitur, alterum fallere conatur; qui mendacium dicit, ipse fallitur.

Gell. 11, 11, 1 verba sunt ipsa haec P. Nigidii —: inter mendacium — fallitur. *Non. p. 441, 11* mentiri et mendacium dicere quem ad modum distent Publius Nigidius — manifestissime separavit: qui mentitur — ipse fallitur. *cf. Isid. or. 10, 176. diff. verb. 220 (= Cato fr. 14). 357. 381. Gloss. Reiff. 29 (Rh. Mus. 16, 8). licet disertum testimonium desit, hoc et fr. 31^a, 31^b ad commentarios grammaticos Rutgers auctore recte sine dubio referuntur; cf. Kretzschmer ibid. p. 56 et supra fr. 1. 3. 4.*

2 non falsus *Nonius*

31^a [49]

qui mentitur fallit, quantum in se est, at

qui mendacium dicit ipse non fallit, quantum in se est.

Gell. ibid. 2 item hoc addidit: qui m. inquit fallit — in se est.

31^b [49]

vir bonus praestare debet ne mentiatur, prudens ne mendacium dicat; alterum incidit in hominem, alterum non.

Gell. ibid. 3 item hoc quoque super eadem re dicit: vir bonus — alterum non. varie me hercule et lepide Nigidius tot sententias in eandem rem, quasi aliud atque aliud diceret, disparavit. *Non. p. 441, 13* [*post fr. 31*] quantum in se est, vir bonus — alterum non.

1 et ne *Nonius*

2 iudicet in homine *item*

32 [52]

‘quin’ particula, quam grammatici coniunctionem appellant, variis modis sententiisque conectere orationem videtur. aliter enim dici putatur, cum quasi increpantes vel interrogantes vel exhortantes dicimus ‘quin venis?’ ‘quin legis?’ ‘quin fugis?’, aliter cum ita confirmamus ‘non dubium 5 est quin M. Tullius omnium sit eloquentissimus’, aliter autem, cum sic componimus, quod quasi priori videtur contrarium ‘non idcirco causas Isocrates non defendit, quin id utile esse et honestum existumarit’; a quo illa significatio non abhorret, quae est in tertia origine M. Catonis 10 [*fr. 73 P.*]: ‘haut eos’ inquit ‘eo postremum scribo, quin populi et boni et strenui sient’. in secunda quoque origine M. Cato non longe secus hac particula usus est [*fr. 36 P.*]: ‘neque satis’ inquit ‘habuit, quod eum in occulto vitiaverat, quin eius famam prostitueret’. praeterea animadvertimus 15 Quadrigarium in octavo annalium particula ista usum esse obscurissime. verba ipsius posuimus [*fr. 70 P.*]: ‘Romam venit; vix superat, quin triumphus decernatur’. item in sexto annali eiusdem verba haec sunt [*fr. 58 P.*]: ‘paene factum est, quin castra relinquerent atque cederent hosti’. 20 non me autem praeterit dicere aliquem posse de summo pectore nil esse in his verbis negotii; nam quin utrobique

positum pro ut planissimumque esse, si ita dicas: 'Romam venit; vix superat ut triumphus decernatur'; item alio in
 25 loco: 'paene factum est ut castra relinquerent atque cederent hosti'. sed utantur sane, qui tam expediti sunt, perfugiis commutationum in verbis, quae non intelleguntur, utantur tamen, ubi id facere poterunt, verecundius. hanc vero particulam, de qua dicimus, nisi si quis didicerit
 30 compositam copulatamque esse neque vim tantum coniungendi habere, sed certa quadam significatione factam, numquam profecto rationes ac varietates istius comprehensurus est. quod quia longioris dissertationis est, poterit, cui otium est, reperire hoc in P. Nigidii commentariis,
 35 quos grammaticos inscripsit.

Gell. 17, 13 quin particula — inscripsit. *cf. Prisc. III 100, 16. 467, 34. Donat. Ter. phorm. 3, 2, 1^s. CGL VII 173. Gloss. Reiff. 41 (Rh. Mus. 16, 10). ista hic inter origines explicationesve vocum recepimus, cum Nigidius 'quin' particulae non solum vim coniungendi, sed originem etiam significationemque aperuerit. de toto Gellii capite Nigidio vindicando communis est consensus.*

8 causa (-sam *Paris.*) si socrates *Paris. Voss. Lat. F 7* causam hanc non def. socrates *Gloss. Reiff.* 12 fient *idem codd.* secundo q. originum m. catonis *Regin. 1646* 15 enim advertimus *Voss. Lat. F 112 et 7* 20 hosti om. *Paris.* 26 hostis educantur (caduc-*Paris.*) *Paris. Voss. Lat. F 7* 27 perfugii: *em. vg.* 29 vero om. *iid. codd.* si *Paris* om. *rell.* 32 veritates *Paris.*

33 [58]

clamat, quiritatur

Non. p. 21, 18 quiritare est clamare, tractum ab is qui Quirites invocant. Lucilius saturarum lib. VI [261 *Ma.*]: 'haec, inquam, rudet e rostris atque heiulitabit, / concursans veluti Ancarius, clareque quiritans'. Nigidius commentariis grammaticis: cl. quir. caries est etc. *Lucilii locus apud Nigidium esse potuit.*

quiritatum: *em. Turnebus, Scaliger* <qui> quir. *Swoboda*

34 [45]

ex Apollinari didicimus vanos proprie dici, non ut *Enlgus* diceret, desipientis aut hebetes aut ineptos, sed, ut

veterum doctissimi dixissent, mendaces et infidos et levia inaniaque pro gravibus et veris astutissime componentes; stolidos autem vocari non tam stultos et excordes quam 5 taetros et molestos et inlepidos, quos Graeci *μοχθηροὺς καὶ φορτικούς* dicerent. etyma quoque harum vocum et origines scriptas esse dicebat in libris Nigidianis.

Gell. 18, 4, 10 nos autem postea ex Apollinari — Nigidianis. quas requisitas ego et repertas cum primarum significationum exemplis, ut commentariis harum noctium inferrem, notavi et intulisse iam me aliquo in loco commentationibus istis existimo. *Gellius respicit n. a.* 8, 14 lemma atque ibidem a P. Nigidio origines vocabulorum exploratae (cf. *Hertz, op. Gell. p.* 131. *Swoboda l. c. p.* 17). cf. *Non. p.* 416, 27. *Serv. Dan. Aen.* 1, 392. 11, 715. *Serv. ibid.* 2, 80. *Isid. or.* 10, 279. *CGL V* 559, 8. — *Fest. p.* 317^a, 12.

6 castros *Voss. Lat. F* 7 stautros *Paris.* taetros vel tetros
rell. austeros *Hertz* 7 καὶ] ET *Voss. Lat. F* 7

35 [59]

Nigidius celari quaerit, utrum plenum sit an pressum.

Don. Ter. phorm. 1, 4, 4 Nigidius — pressum. de Nigidio hinc et ex fr. 36. 37 Terentii interprete falso existimato vd. *Ritschl, Parerg. p.* 363 sq.

36 [60]

‘protinus in pedes’. protinam fuit et sic Nigidius legit.

Donat. ibid. 1, 4, 13 protinus — legit. cf. *Varro de l. L.* 7, 107. *Paul. Fest. p.* 226, 20. *Non. p.* 375, 31.

37 [61]

non pudere. hic Nigidius adnotavit neminem videri pudere ante delictum.

. *Donat. ibid.* 2, 1, 3 non pudere — delictum.

EX AUGURII PRIVATI LIBRIS

38 [80]

lib. I. discrepat dextra sinistrae, praepes inferae.

Gell. 7, 6, 10 avibus autem praepetibus contrarias aves inferas appellari Nigidius Figulus in libro primo augurii privati ita dicit: discrepat — inferae. ex quo est coniectare praepetes appellatas quae altius sublimiusque volitent, cum differre a praepetibus Nigidius inferas dixerit. *cf. Fest. p. 205^a, 26. 245^b, 22. Prisc. p. 156, 19. Serv. Aen. 3, 361. Lact. Stat. Theb. 9, 122. Hygin. fr. 6.*

1 praepetes

EX LIBRO DE EXTIS

39 [81]

P. Nigidius in libro, quem de extis composuit, bidentes appellari ait non oves solas, sed omnes bimas hostias, neque tamen dixit apertius, cur bidentes.

Gell. 16, 6, 12 P. autem Nigidius — bidentes. *Macrob.* 6, 9, 5 Publius autem Nigidius — neque tamen dixit cur ita appellentur.

39^a [81]

Nigidius Figulus dicit bidental vocari, quod bimae pecudes inmolentur.

Non. p. 53, 20 Laberius in Paupertate: [*v. 69 Ribb.³*]. et Nigidius — inmol. *cf. Hygin. fr. 3.*

EX LIBRO DE ANIMALIBUS

40 [114]

asilus est musca varia, tabanus, bubus maxime nocens. hic apud Graecos prius myops vocabatur, postea <a> magnitudine incommodi oestrum appellarunt.

Serv. Dan. georg. 3, 146 Nigidius de animalibus: asilus — appellarunt. *Serv. ibid. 3, 148* *οἰστρος* autem Graecum est, latine asilus, vulgo tabanus vocatur = *Isid. or. 12, 8, 15. cf. Lact. Stat. Theb. 1, 32. Schol. Bern. g. l. c.*

2 myor *Vatic.: em. Ursinus* 3 a *add. Thilo* incommodi incommodi *Vatic m. 1* magnit. incomm. *m. 2*

INCERTAE SEDIS

41 [64]

Gell. 5, 21, 6 = *Ael. Stilo fr. 48*

42 [73]

sunt qui Ianum eundem esse atque Apollinem et Dianam dicant, et in hoc uno utrumque exprimi numen adfirment. et enim, sicut Nigidius quoque refert, apud Graecos Apollo colitur qui *Ἰανναῖος* vocatur, eiusque aras ante fores suas celebrant, ipsum exitus et introitus demonstrantes potentem; idem Apollo apud illos et *ἀγνιεύς* nuncupatur, quasi viis praepositus urbanis (illi enim vias, quae intra pomeria sunt, *ἀγνιάς* appellant); Dianae vero ut Triviae viarum omnium tribuunt potestatem. sed apud nos Ianum omnibus praeesse ianuis nomen ostendit, quod est simile *Ἰανναῖω*. nam et cum clavi ac virga figuratur quasi omnium et portarum custos et rector viarum. pronuntiavit Nigidius Apollinem Ianum esse Dianamque Ianam adposita d littera, quae saepe i litterae causa decoris adponitur, reditur redhibetur redintegratur et similia. 15

Macrob. 1, 9, 5 nam sunt qui — et similia. *hoc fragm. cum fr. 43. 44. 45 fortasse ad opus De diis pertinet. cf. Cornif. fr. 2. Gav. Bass. fr. 9.*

4 *ΘΙΠΑΙΟC Paris.* 6 *ΑΤΥΙΕΥC Bamb. m. 1* 7 viis] vis *Bamb. m. 1* 11 est om. *Paris.*

43 [72]

nostris veteribus caesia dicta est, quae a Graecis *γλαυκῶπις*, ut Nigidius ait, de colore caeli, quasi caelia.

Gell. 2, 26, 19 nostris autem veteribus — caelia. *cf. Cic. de nat. d. 1, 83. CGL II 95, 39. V 275, 65. Schol. Ter. p. 145 Schlee. de collocatione cf. ad fr. 42.*

1 caetia (-cia *Vatic.*) *Paris. Lugd-Bat. Vatic.*

44 [71]

alii dicunt, ex quibus Nigidius, omnes deos indigetes cognominari, quia nullius indigent.

Schol. Bern. georg. 1, 498 indigetes a Latinis qui a Graecis *ἐμμύχοι* [ennichi: *em. Sintenis*] dicuntur. alii — indigent. alii indigetes proprie interpretantur, quorum propria nomina ignorantur, ut sunt dii Penates, item dii Lares et dii Consentes, quorum singulorum nomina ignorantur. alii: indigetes proprie sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes, abusive

ut Aeneas et Romulus. *Schol. cod. Leid. Voss. F 29 ad hunc l.* indigetes omnes dii dicuntur, qui nullius egent, Nigidius dicit. *cf. Lucret. 2, 650. Serv. Aen. 12, 794. georg. 1, 498. mythogr. 3, 2, 1. 2. CGL V 27, 19. 553, 9. aliter Paul. Fest. p. 106, 10. Macrobian. somn. Scip. 1, 9, 7. Schol. in Lucan. 1, 556. cf. Agroec. orth. p. 125, 1. de collocatione vd. fr. 42.*

45 [70]

possumus, si videtur, summatim aliquid et de Laribus dicere, quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos esse ex eo quod Graecia vicos cognominat λαύρας, in diversis Nigidius scriptis modo tectorum domumque custodes, modo Curetas illos, qui occultasse perhibentur Iovis aeribus aliquando vagitum, modo Digitos Samothracios, quos quinque indicant, graece Idaeos Dactylos nuncupari.

Arnob. 3, 41 possumus — nuncupari. cf. Strabo 10, 466. Schol. Arat. 33. Paus. 5, 7, 6. Diom. p. 478, 16. Hygin. fab. 139. Lact. Stat. Theb. 4, 784. de collocatione cf. fr. 42.

3 λαύρας Sabaeus: laude 4 domuumque *edd. vett.*
5 occultas: *em. Gelenius* 7 Graeci *Reifferscheid* deus
dactulos: *em. Salmasius*

46 [103]

stiva, gubernaculum aratri, ut Nigidius ait.

Schol. Bern. georg. 1, 174 stiva — ait. Serv. (Dan.) ibid. stivaque manica aratri, qua regitur, id est gubernaculum. *cf. CGL II 593, 58. V 246, 3. 4. ad grammaticos commentarios rettulit Roehrig l. c. p. 45, ad sphaeram barbaricam Swoboda p. 50.*

DUBIA

47 [46]

rudentes ea causa sapientissimi dictos volunt, quod funes, cum vento verberentur, rudere existimentur, atque hunc sonum proprium funium, non asinorum putant.

Non. p. 51, 13 rudentes — putant. de Nigidio auctore cf. Hertz, op. Gell. p. 96 sq.

2 budere vel ludere *multi codd.*

48 [deest]

erat qui diceret legisse se in grammaticis commentariis Nigidii, saltem ex eo dictum, quod esset 'si aliter', id-

que ipsum dici solitum per defectionem, nam plenam esse sententiam 'si aliter non potest'. sed id nos in isdem commentariis P. Nigidii, cum eos non opinor incuriose legissemus, nusquam invenimus.

Gell. 12, 14, 1 saltem particula quam haberet principem significationem quaeque vocis istius origo esset, quaerebamus. — atque erat qui — invenimus. videntur autem verba ista 'si aliter non potest' a significatione quidem voculae huius, de qua quaerimus, non abhorrrere. sed tot verba tamen in paucissimas litteras cludere improbae cuiusdam subtilitatis est. *de Nigidio auctore est quod dubitemus; cf. Swoboda ibid. p. 19sq. ceteroqui vd. Serv. Dan. Aen. 4, 327. Donat. Ter. andr. 2, 1, 13. adelph. 2, 2, 41. Anecd. H. p. 263, 22 adn.*

1 se om. *Paris. Voss. Lat. F 112* 4 hi(i)sdem *Bern. Paris. Voss. Lat. F 7 Magliab. Regin. 597 et 1646*

complura alia Nigidio vindicata sunt (cf. Swoboda p. 6sq.), quae, cum nimis incerta sint, hic memorare satis est. en igitur: Non. p. 433, 26 morata; p. 28, 24 mulierosi; p. 21, 31 virosae; p. 76, 11 alternatim; p. 40, 24 cossim; p. 98, 26 dubitatim; p. 104, 21 efflictim; p. 111, 36 fluctuatim; p. 111, 39 fortunatim; p. 112, 3 frustatim; p. 127, 22 incursum; p. 127, 32 iuxtim; p. 139, 27 morsicatim; p. 147, 24 ossiculatim; p. 154, 10 populatim; p. 154, 28 properatim; p. 166, 28 rusticatim; p. 176, 6 singulatim; p. 178, 17 taxim; p. 178, 23 testatim; p. 178, 25 tractim; p. 179, 29 tuatim; p. 183, 16 vicissatim; p. 183, 18 visceratim.

quod autem Usener Nigidio apicis primam usurpationem tribuit (Rh. Mus. 24, 107), id nullis argumentis ab eo confirmatur et falsum esse videtur (cf. fr. 10).

aliud etymon ad Nigidium fortasse pertinens vd. apud L. Cinc. test. 1 (Maia a magnitudine).

M. TERENTIUS VARRO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *M. Terentius Varro, ita a non nullis nominatus, plerumque ab auctoribus simpliciter 'Varro' vel 'M. Varro' appellatur, interdum 'Terentius Varro' vel 'Terentius'.*

2. *Symm. ep. 1, 2* Terentium, non comicum, sed Reatinum illum *cf. Varro r. r. 2, 8, 3. in errore versatur August. civ. d. 4, 1* (Romae natus).

3. *Suet. rell. p. 94 R. = Hieron. 2 p. 131 Sch.* M. Terentius Varro philosophus et poeta nascitur [a. 638/116]. *Suet. rell. p. 94 R. = Hieron. 2 p. 141 Sch.* M. Terentius Varro philosophus prope nonagenarius moritur [a. 727/27]. *cf. test. 16.*

4. *Cic. Brut. 205* quam scientiam Varro noster acceptam ab illo [*L. Aelio Stilone*] — explicavit. *Gell. 16, 8, 2* qui [*L. Aelius*] magister Varronis fuit *Cic. acad. post. 1, 12* Aristum Athenis audivit aliquam diu [*Brutus*], cuius tu [*Varro*] fratrem Antiochum.

5. *Gell. 14, 7, 2* Pompeius — M. Varronem familiarem suum rogavit, uti commentarium faceret *εἰσαγωγικόν* —. *Pompeio, praeter hunc, duos libros dicatos novimus. Cic. ad Att. 2, 25, 1* cum aliquem apud te [*Atticum*] laudaro tuorum familiarium, volam illum scire ex te me id fecisse, ut nuper me scis scripsisse ad te de Varronis erga me officio, te ad me rescripsisse eam rem summae tibi voluptati esse. *cf. Varro r. r. 2, 1, 25. 2, 2, 2. de Cicerone Varronis familiari cf. Roth, Über das Leben d. M. Varro (Basel 1857) p. 8.*

6. *Varro rer. hum. XXI ap. Gell. 13, 12, 6* ego triumvirum vocatus a Porcio tribuno plebis non ivi auctoribus principibus et vetus ius tenui. item tribunus cum essem, vocari neminem iussi nec vocatum a conlega parere invitum.

7. *nummi testantur Varronem pro quaestore proconsulis Pompeii fuisse (a. 678/76 in Hispania? cf. Roth, ibid. 12).*

8. *Vitruv. 2, 8, 9* item Lacedaemone e quibusdam parietibus etiam picturae excisae — in comitium ad ornatum aedilitatis Varronis et Murenæ fuerunt adlatae. *cf. Plin. n. h. 35, 173.*

9. *Varro r. r. 2 praef. 6* — cum piratico bello inter Delum et Siciliam Graeciae classibus praeessem [a. 687/67] *cf. Plin. n. h. 3, 101. Flor. 1, 41, 10. ex hoc bello ei Pompeius Magnus coronam navalem dedit (Plin. n. h. 7, 115. 16, 7).*

10. *Themist. p. 453 Dind. Βάρων τὴν ἐξαπέλευν ἤρχεν ἀρχήν. cf. Appian. b. c. 4, 47.*

11. *Plin. n. h. 7, 176* Varro quoque auctor est XXviro se agros dividente Capuae quendam qui efferretur foro domum remeasse pedibus [a. 695/59]. *cf. Varro r. r. 1, 2, 10.*

12. *Flor. 2, 13, 29* sic citerior Hispania recepta est, nec ulterior moram fecit. quid enim una post quinque legiones? itaque ultro cedente Varrone Gades fretum Oceanus, omnia felicitatem Caesaris sequebantur [a. 705/49]. *cf. Caes. b. c. 1, 38. 2, 17—20.*

13 *Suet. Iul. 44* bibliothecas Graecas Latinasque quas

maximas posset publicare, data Marco Varroni cura comparandarum ac digerendarum [*a. 707/47*] *cf. Isid. or. 6, 5, 1.*

14. *Plin. n. h. 7, 115* M. Varronis in bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione ex manubiis publicata Romae est, unius viventis posita imago est.

15. *Cic. acad. post. 1, 9 [ad Varronem]* nos in nostra urbe peregrinantis errantisque tamquam hospites tui libri quasi domum reduxerunt, ut possemus aliquando, qui et ubi essemus, agnoscere. tu aetatem patriae, tu discriptiones temporum, tu sacrorum iura, tu sacerdotum, tu domesticam, tu bellicam disciplinam, tu sedem regionum locorum, tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina genera officia causas aperuisti plurimumque idem poetis nostris omninoque Latinis et litteris luminis et verbis attulisti atque ipse varium et elegans omni fere numero poëma fecisti philosophiamque multis locis inchoasti, ad impellendum satis, ad edocendum parum. *Cic. Brut. 60* Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis *Cic. ad Att. 13, 18, 2* ipse [*Varro*] homo πολυγραφέστατος

16. *Val. Max. 8, 7, 3* Terentius autem Varro humanae vitae expleto spatio non annis, quibus saeculi tempus aequavit, quam stilo vivacior fuit; in eodem enim lectulo et spiritus eius et egregiorum operum cursus extinctus est.

17. *Quint. 10, 1, 95* alterum illud etiam prius saturae genus sed non sola carminum varietate mixtum condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. plurimos hic libros et doctissimos composuit, peritissimus linguae Latinae et omnis antiquitatis et rerum Graecarum nostrarumque, plus tamen scientiae collaturus quam eloquentiae. *id. 12, 11, 24* [quam multa, paene omnia, tradidit Varro!]

18. *Apul. apol. 42* Varronem philosophum virum accuratissime doctum atque eruditum

19. *Auson. comm. prof. Burd. XX 9 p. 66 P.*

omnis doctrinae ratio tibi cognita, quantam condit sescentis Varro voluminibus.

20. *August. civ. d. 6, 2* qui [*M. Varro*] tam etsi minus est suavis eloquio, doctrina tamen atque sententiis ita refertus est, ut in omni eruditione, quam nos saecularem, illi autem liberalem vocant, studiosum rerum tantum iste doceat, quantum studiosum verborum Cicero delectat. — iste igitur vir tam insignis excellentisque peritiae et, quod de illo etiam Terentianus elegantissimo versiculo breviter ait [*metr. 2846*],

vir doctissimus undecumque Varro,
qui tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacuisse miremur,
tam multa scripsit, quam multa vix quemquam legere potuisse credamus. *cf. id. ibid. passim.*

21. *Plut. Rom. 12* Βάρρωνα τὸν φιλόσοφον —, ἄνδρα Ῥωμαίων ἐν ἱστορίᾳ βιβλιακώτατον

22. *Dionys. H. 2, 21* Τερέντιος Οὐάρρων — ἀνὴρ τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡλικίαν ἀκμασάντων πολυπειρότατος *cf. passim infra in fragmentis.*

SCRIPTORUM

23. *Hieron. index [editus a Ritschl, Rh. Mus. 12. 1857 p. 150]* Marcum Terentium Varronem miratur antiquitas, quod apud Latinos innumerabiles libros scripserit. — scripsit igitur Varro: XLV libros antiquitatum. III de vita populi
 5 Romani. imaginum XV. λογιστορικῶν LXXVI. de lingua Latina XXV. disciplinarum VIII. de sermone Latino V. quaestionum Plautinarum V. annalium III. de origine linguae Latinae III. de poematis III. de originibus scaenicis III. de scaenicis actionibus
 10 III. de actis scaenicis III. de descriptionibus III. de proprietate scriptorum III. de bibliothecis III. de lectionibus III. de similitudine verborum III. legationum III. suasionum III. de Pompeio III. singulares X. de personis III. de iure civili XV. ἐπιτομὴν anti-
 15 quitatum ex libris XLII libros VIII. ἐπιτομὴν ex imaginum libris XV libros III. ἐπιτομὴν de lingua Latina ex libris XV libros VIII. de principiis numerorum libros VIII. rerum rusticarum libros III. de valetudine tuenda librum I. de sua vita libros III. de
 20 forma philosophiae libros III. rerum urbanarum libros III. saturarum Menippearum libros CL. poematum libros X. orationum libros XXII. pseudotragoediarum libros VI. saturarum libros III et alia plurima, quae enumerare longum est. vix medium descripsi indicem et
 25 legentibus fastidium est.

5 αοτιος Τοπικον 9 scaenicis *pr.*] saeculi vel scli
 19 suavitate 24 invicem

24. *Anecd. Paris. CGK VII 533, 3 = Ael. Stilo test. 21.* etiam si Varronis nomen recte traditum est, librorum ab eo recognitorum vestigia desiderantur. *cf. Leo, Pl. F. p. 33 sq.*

25. *complura alia opera, quae in indice Hieronymi desunt, infra passim memorata invenis.*

DOCTRINAE

26. *Gell. 4, 16, 1* M. Varronem et P. Nigidium viros Romani generis doctissimos comperimus non aliter elocutos esse et scripsisse quam senatus et domus et fluctus, qui est patrius casus ab eo, quod est senatus domus <fluctus>; huic senatui <domui> fluctui ceteraque iis consimilia pariter dixisse. *cf. Delfsen, symb. phil. Bonn. p. 712 sq.*

B. FRAGMENTA

I. LIBRORUM GRAMMATICORUM

reliquias colleg. et illustr. Wilmanns, de M. Ter. Varr. libr. gramm. (Berol. 1864), cuius numeri in cancellis inclusi nostris adiecti sunt. cf. praeterea Ritschl opusc. 3 passim. Usener, Rh. Mus. 24, 94sq. Sitzb. d. Bayer. Akad. hist-phil. Cl. 1892 p. 582sq.

DE ANTIQUITATE LITTERARUM

AD L. ACCIUM

hoc opus, cuius libri quot fuerint ignoramus, ad Accium poetam missum esse pro certo haberi potest (Ritschl l. c. p. 469. Wilmanns l. c. p. 117sq.). inde qua Varro aetate illud confecerit efficitur, si quidem Accius anno fere 84 a. Ch. n. decessit (cf. Accius test. 3). inscriptio a solo Prisciano servata est (fr. 1); materies autem ex duobus frustulis quae certa extant clare perspicitur. agebatur enim de invento, de numero, de ordine, de nominibus litterarum. fortasse ex istis libris fr. 240. 241 petita sunt, praesertim cum haec rursus Prisciani et interpretis cuiusdam Donati beneficio tradita habeamus.

1 [103 Wilmanns]

lib. II. sunt indeclinabilia tam apud Graecos elementorum nomina quam apud Latinos, sive quod a barbaris inventa dicuntur, quod esse ostendit Varro in II de antiquitate litterarum, docens lingua Chaldaeorum singularum nomina litterarum ad earum formas esse facta et ex hoc certum fieri, eos esse primos auctores litterarum, sive quod simplicia haec et stabilia esse debent quasi fundamentum omnis doctrinae immobile, sive quod nec aliter apud Latinos poterant esse, cum a suis vocibus vocales nominentur, semivocales vero in se desinant, mutae a se incipientes vocali terminentur, quas si flectas, significatio quoque nominum una evanescit.

Prisc. p. 7, 26 accidit igitur litterae nomen figura potestas: nomen, velut a b. et sunt indeclinabilia — una evanescit. de litterarum indeclinabili natura etiam Probus p. 48, 36 (fr. 243), qui utrum hoc an alio ex libro Varronis sua duxerit, dubium est.

de origine litterarum cf. *Mar. Vict.* p. 23, 14 (*supra* p. 2). *Audax exc.* p. 325, 1. *Plin. n. h.* 7, 192. *Tac. ann.* 11, 14. *Serv. in Don.* p. 421, 1. *explan. in Don.* p. 519, 2. *Pomp. comment.* p. 98, 10. *Cledon.* p. 26, 32. *Isid. or.* 1, 3 et 4. *Wilmanns ibid.* p. 119 sq.

3—6 *verba* quod esse — auctores litt. om. *plerique codd.* cf. *Ritschl op.* 3, 401. 469

2 [104]

litterae apud maiores nostros non fuerunt XXIII, sed XVI. postea additae sunt aliae. ita etiam tractaturus est [*Donatus*], ut doceat olim XVI fuisse, postea ex superfluo additas alias litteras et factas XXIII. habemus hoc in libris ad Accium apud Varronem, et cur tot sint et quare eo ordine positae et quare isdem nominibus vocentur.

Pomp. comment. p. 98, 20 istae litterae — vocentur. *Pomp. comment.* p. 108, 10 Varro docet in aliis libris, quos ad Accium [*actium codd.*] scripsit, litteras XVI fuisse, postea tamen crevisse et factas esse XXIII. tamen primae quae inventae sunt fuerunt XI [*cf. Caesar fr.* 4], postea quae inventae sunt fuerunt XVI; postea autem XXIII factae sunt. illic commemoratur, qui illam litteram fecit, qui illam. *Prisc.* p. 11, 1 apud antiquissimos Graecorum non plus sedecim erant litterae, quibus ab illis acceptis Latini antiquitatem servaverunt perpetuam. cf. *Mar. Vict.* p. 23, 14 (*supra* p. 2).

5 attium vel actium *codd.*

DE ORIGINE LINGUAE LATINAE

LIBRORUM III

hi libri, quorum in indice Hieronymi (*test.* 23) et apud Priscianum (*fr.* 3) certa notitia extat, rerum cognatione quadam cum superioribus *De antiquitate litterarum* sine dubio coniuncti erant; Varro enim de origine linguae Latinae agens sonos litterasque eius omittere non poterat. horum etiam aetatem prorsus dissimilem non fuisse putare licet, praesertim si huc pertineat prooemium τῶν πρὸς Πομπήιον αὐτῷ (Varroni) γεγραμμένων, de quo Lydus loquitur (*fr.* 295); nam neque illud operi *De lingua Latina* auctore Ritschl (*op.* 3, 470 sq.) reddi potest, ut non nulli voluerunt, neque eius reconditum grammaticum argumentum ceteris libris, quos ad Pompeium scriptos esse accepimus, accom-

modatum est. idem tamen inferius collocavi, cum omnia Varronis opera nota non sint. incertior etiam de altero Lydi loco coniectura est (fr. 296).

3 [107]

lib. I. ut Ion scribit, quinta vicesima est littera, quam vocant agma, cuius forma nulla est et vox communis est Graecis et Latinis, ut his verbis aggulus aggens agguilla iggerunt. in eiusmodi Graeci et Accius noster bina g scribunt, alii n et g, quod in hoc veritatem videre facile non est. similiter ageps agcora.

Prisc. p. 30, 12 sequente g vel c, pro ea [n] g scribunt Graeci et quidam tamen vetustissimi auctores Romanorum euphoniae causa bene hoc facientes, ut Agchises ageps aggulus aggens, quod ostendit Varro in primo de origine linguae Latinae his verbis: ut Ion — agcora. cf. Accius fr. 25. Nigidius fr. 17. de Ione cf. Schneidewin Rh. Mus. 7, 463.

1—4 ut Ion — his verbis om. Paris. 7496 Bamb. Halb. 2 ἄγγυλα Wilm. Brinkium secutus 4 aggula Sang. agguilla Carol. agguila Lugd. huiuscem. Sang. Lugd. huiusm. Carol. 6 ver. f. vid. <est, in illo> n. e. Ritschl non fac. Lugd.

DE SIMILITUDINE VERBORUM

LIBRORUM III

quid inter hos libros, ab Hieronymo in indice Charisioque traditos, et eos qui proxime secuntur De utilitate sermonis intersit, Varronis ipsius verbis explicatur, de l. L. 8, 23. 9, 48. 10, 3 al.; fuerunt enim illi de analogia, hi de anomalia. de horum temporibus nihil proditum est; sed cum in iisdem argumentis versati sint, in quibus libri VIII—XIII De lingua Latina, illos ab his aliquo temporis spatio segregatos esse horumque velut praeparationem fuisse crediderim. non solum enim hoc Varronis scribendi mori ac rationi optime accommodatum est, sed Varronem extrema iam aetate opus De l. Latina confectum simul in his libris dilatavisse et in Epitome Disciplinarumque primo contraxisse longius a verisimilitudine recedit.

4 [109]

lib. II. pix singulariter dicitur.

Char. p. 91, 26 pix — dicitur, ut ait Varro de similitudine verborum II, quamvis Vergilius dixerit [g. 3, 450]: 'idaesque

pices et pingues unguine ceras'. *inc. de dub. nom. CGK V 587, 13*
 pix generis feminini, ut Varro 'Idaeasque pices'. *cf. Prob. cath.*
p. 31, 30. Pomp. comment. p. 108, 14. Isid. or. 17, 7, 72.
CG L II 408, 13. V 382, 43.

huc addendum fortasse fr. 256. cf. praef. ad Disc. I p. 206.

DE UTILITATE SERMONIS

*solius Charisii auctoritate intercedentibus Romano et Plinio
 notitiam huius operis adepti sumus, cuius libri quattuor vel
 quinque fortasse fuerunt. de rebus temporibusque supra p. 185.*

5 [110]

lib. IV. aenigmatis Varro de utilitate sermonis III.
ait enim Plinius [dub. serm. p. 20, 12 B.], quamquam ab
hoc poemate his poematibus facere debeat, tamen consue-
tudini et suavitati aurium censet summam esse tribuendam —
 5 *et quia Graeca nomina non debent Latinis <regulis> alligari.*

Char. p. 123, 3 aenigmatis — tribuendam, ut in Aceste et An-
chise Maroni diximus placitum [cf. p. 67, 15], et quia — alligari.
Consent. p. 357, 18 item Graeca neutra quae e littera correpta
terminantur, ut ab hoc schemate. haec enim liberum est nobis
et ad nostram regulam declinare, ut horum schematum his et
ab his schematibus, et in contrarium ducere, quia nostra non
sunt, ut schematorum schematis declinemus, sicut plerumque
et in Cicerone et in Varrone legimus. cf. fr. 14. 65. aliter
alibi docuit Varro (cf. fr. 256).

5 *regulis add. Fabricius*

DE LINGUA LATINA

LIBRORUM XXV

teste Hieronymo (supra p. 182) libri huius operis XXV
fuerunt, qui usque ad quartum vicesimum allati reperiuntur.
de horum consilio cf. Wilmanns p. 12 sq., qui Varronis ipsius
testimoniis infra relatis et libello Augustini De dialectica
nexus est. ei adde Reitzenstein, qui in tripartita Varronis
rerum divisione quadruplicem aliam in libris V—X, qui extant,
latere vidit (cf. Usener, Sitzb. d. Bayer. Akad. hist.-phil. Cl. 1892
p. 632. 641), et qua ratione Varro in rebus in artem redi-
gendis utatur ostendit (M. Ter. Varr. und Joh. Maurop. v. Euch.
Lpz. 1901). quod tamen idem addit, Augustini opusculum ex pro-

oemio operis nostri totum derivatum esse, hoc mihi omnino non persuasit (cf. Goetz, *Berl. Phil. Wochschr.* 21 Jahrg. 1891 p. 1033); quamquam qui Augustini excerpenti rationem novit ne cum Wilmannsio quidem consentiet, eum illud ex diversis horum librorum partibus consarcinavisse. quid igitur si admittimus ex libro de dialectica *Disciplinarum* haec fluxisse? nos enim, qui grammaticam officinam in omnibus Varronis libris deprehendimus, longa disputatio de etymologiis huius modi in libro minus quam Wilmannsium (p. 19) offenderit, aequae ac singularis consensus, quem Augustini libellus cum libris *De l. Latina* praebet, si quidem quam saepe Varro in infinita studiorum agitatione eadem exposuerit, inter omnes constat. illud enim nobis gravius videtur, quod Augustini libellus, 'de dialectica' sicut *Disciplinarum* liber quidam inscriptus, in extremis capitibus VII—X proprie philosophicam disputationem continet, quae cum item a Varrone repetenda esse videatur, a libro grammatico aliquid abhorret, atque compluries cum tractatione Martiani Capellae (l. 4) congruit, qui *Disciplinarum* libris usus est. sed cum haec ipse Wilmanns sibi obiecerit neque tamen Augustini libellum ex parte huc referre dubitaverit, graviora addenda sunt. nam Augustinus nullum nobis fragmentum vel operis *De l. L.* vel ceterorum grammaticorum librorum servavit, praeter unum quod Wilmanns recte, ut videtur, libro primo *Disciplinarum* adscripsit. idem e contrario *Disciplinis* Varronis uberius usus est (*Wilm.* p. 18). debuit sane Varro propter cognationem grammaticae et dialecticae eadem in libris *De l. L.* pertractare; sed quomodo quatenusque id fecerit, nescimus. etiam de reliquis fragmentis, quae sine certis testimoniis Wilmanns libris XI—XIII fere omnia vindicavit, a tribus aliis libris similibus (*De sim. verb.*, *De util. serm.*, *Περὶ χαρακτ.*) res lubrica fit, praesertim cum horum apud solum Charisium memoria extet, cuius ipsius beneficio pleraque superiora accepimus. omitto enim primum librum *Disciplinarum*, ubi haec rursus strictim exposita sunt. alteram partem, XIV—XXV, de ea quae vocatur syntaxis fuisse Wilmannsio adsentior (p. 19 sq.); eoque libentius quod magister Varronis, Aelius Stilo, qui opus *De prologiis* confecit, quantam vim in eius doctrinam habuerit iam melius didicimus (cf. Reitzenstein, *ibid.* p. 31—43). isto enim in genere neque Muelleri coniectura digna est quae memoretur (*Wilm.* p. 37 sq.), neque meliora Riese excogitavit (*Philol.* 27. 1868 p. 295 sq.). quid? si librorum inconcinna divisio, VI + VI et XII, dubium movet, nonne libri XXV rerum hum. in *Antiquitatibus* et XVI divin. opponuntur?

magis intricata de libris ad Septimium et Ciceronem scriptis quaestio est; quae alteram controversiam de anno, quo hoc opus editum sit, amplectitur. ac primum libri II—IV ad Septimium certo missi sunt (*de l. L.* 5, 1. 7, 109); indeque concludendum

est eos prius quam ceteros in lucem prodiisse; id quod aliis de causis Usener quoque statuit (*ibid.* p. 632). hinc etiam sequitur primum librum ab his alienum esse; qui potuit enim Varro multo uberiore prooemio praefari, quam cui opus responderet? missum enim facio disertum scriptoris testimonium. Varro igitur in libris ad Ciceronem, ut videtur, nihil aliud, nisi opusculum Septimio dicatum retractavit atque dilatavit. at de his ipsis libris ambigitur. Cicero enim in *Academicis post.* 1, 1, 2 et in *epist. ad Att.* 13, 12, 3 generatim, codex Florentinus in euntibus libris quinto et decimo plurimique grammatici nominatim omnes libros V—XXV ad Ciceronem missos esse testantur. quod si Servius (*Aen.* 12, 139) Philargyrius (*buc.* 2, 63) Diomedes sive Valerius Probus (p. 377, 12) tertium quoque librum tamquam ad Ciceronem scriptum laudant, hoc longe abest ut vim testimoniorum grammaticorum debilitet, id quod Riese contendit (*Philol.* 27, 297): atque etiam nobis eo graviore indicio est, quod hinc intellegitur fama Ciceronis, maximam operis partem illustrans, Septimii nomen prorsus obscurasse: hoc saltem nusquam apud auctores apparet. e contrario Varro tribus locis (*de l. L.* 5, 1. 6, 97. 7, 109) Ciceronem alloquitur, ut ad eum tres libros scribat, quod in sequentibus VIII—X iam non facit: unde Riese effici vult (*ibid.* p. 297) re vera ad Ciceronem libros tantum V—VII missos esse, de ceteris autem Varroni solam voluntatem fuisse, quae ob repentinam Ciceronis mortem inrita fuerit. at si paulo studiosius Varronis verba legimus, is totius operis tres solos libros Ciceroni se dicavisse non dicit, sed tres eorum librorum, ubi 'quem ad modum rebus Latina nomina sint imposita' disputavit. quod qua de causa fecerit, diversa dicatione in duabus operis partibus eiusdem argumenti explicatur. ceteroquin si, quam arguta ac benigna comitate Cicero in *Academicis post.* Varronem alloquatur, ut promissum munus roget, non flagitet, considero, Varronem Ciceroni pari voluntate in prooemio rescribere debuisse mihi persuadeo; nam quod Varro initio quinti libri simpliciter breviterque 'ad te scribam' ait, nomine ipso Ciceronis omisso, hoc in homine urbano vix satisfacit. cum igitur superiora grammaticorum codicisque Flor. testimonia cum testimonio Varronis aliquo modo conciliari possint, atque in libris V—VII Cicero vivus memoretur, ante eius mortem [711/43] libros *De l. L.*, qui iam inde ab a. 707/47 promissi erant (*Cic. ad Att.* 13, 12, 3) absolutos atque editos esse constituerim. cf. L. Spengel, *Abh. d. Bayer. Akad.* 7 B. 2 Abt. 1854 p. 443. Wilmanns p. 37 sq. Reitzenstein *ibid.* p. 31 sq. et praesertim p. 80

INDICIA

1. Varro *d. l. L.* 7, 110 omnis operis de lingua Latina tris feci partis, primo quem ad modum vocabula imposita essen

rebus [II—VII], secundo quem ad modum ea in casus declinentur [VIII—XIII], tertio quem ad modum coniungerentur [XIV—XXV]. *id. ibid.* 8, 1 quom oratio [ratio *Flor.*] natura tripertita esset, ut superioribus libris ostendi, cuius prima pars quem ad modum vocabula rebus essent imposita [II—VII], secunda quo pacto de his declinatu discrimina fierent [VIII—XIII], tertia ut ea inter se ratione coniuncta sententiam efferrent [XIV—XXV], prima parte exposita de secunda incipiam hinc.

2. *id. ibid.* 5, 1 quem ad modum vocabula essent imposita rebus in lingua Latina, sex libris exponere institui. de his tris ante hunc feci quos Septumio misi, in quibus est de disciplina, quam vocant *ἐτυμολογικήν* [II—IV]; quae contra eam dicentur, volumine primo; quae pro ea, secundo; quae de ea, tertio. in his ad te [*Ciceronem*] scribam.

3. *id. ibid.* 7, 109 quare institutis sex libris [II—VII], quem ad modum rebus Latina nomina essent imposita ad usum nostrum, e quis tris scripsi P. Septumio qui mihi fuit quaestor, tris tibi [*Ciceroni*], quorum hic est tertius, priores de disciplina verborum originis, posteriores de verborum originibus, in illis qui ante sunt [II—IV], in primo volumine est quae dicantur, cur *ἐτυμολογική* neque ars sit neque ea utilis sit, in secundo quae sint, cur et ars ea sit et utilis [et illis *Flor.*] sit, in tertio quae forma etymologiae, in secundis tribus [V—VII] quos ad te [*Ciceronem*] misi item generatim discretis, primum in quo sunt origines verborum locorum et earum rerum quae in locis esse solent, secundum quibus vocabulis tempora sint notata et eae res quae in temporibus fiunt, tertius hic, in quo a poetis item sumpta ut illa quae dixi in duobus libris soluta oratione.

4. *id. ibid.* 5, 6 reperiet enim esse commutata [*verba*], ut in superioribus libris [II—IV] ostendi, maxime propter bis quaternas causas. litterarum enim fit demptione aut additione et propter earum tralationem [tractationem *Flor.*: *em. L Sp. coll. Rhet. ad Her.* 4, 29] aut commutationem, item syllabarum [productione]; quae quoniam in superioribus libris cuius modi essent exemplis satis demonstravi, hic ammonendum esse modo putavi. *cf. Leo, Hermes* 24, 289 *adn.* 5. *Usener l. c. p.* 625 *sq.*

5. *id. ibid.* 8, 24 de quibus utriusque generis [*ἀναλογίας* et *ἀνωμαλίας*] declinationibus libros faciam bis ternos, prioris tris —, posterioris [XI—XIII] de eius disciplinae propaginibus.

6. *id. ibid.* 8, 2 de huiusce multiplici natura discriminum orae sunt hae, cur et quo et quem ad modum in loquendo declinata sunt verba. de quibus duo prima duabus causis percurram breviter, quod et tum, cum de copia verborum scribam, erit retractandum et quod de tribus tertium quod est habet suae permultas ac magnas partes.

7. *id. ibid.* 8, 20 in verborum genere quae tempora adsignificant, quod ea erant tria, praeteritum praesens futurum, declinatio facienda fuit triplex, ut ab saluto salutabam salutabo; cum item personarum natura triplex esset, qui loqueretur, <ad quem>, de quo, haec ab eodem verbo declinata, quae in copia verborum explicabuntur. *hoc et superiore loco libros XI—XIII denotari recte O Mueller (praef. Varr. De l. L. p. L) vidit; neque aliter de loco proxime sequenti iudicari potest.*

8. *id. ibid.* 10, 33 huius generis verborum cuius species exposui [*a copulis infecti et perfecti, a semel et saepius, faciendi et patiendi, singularis et multitudinis*] quam late quidque pateat et cuius modi efficiat figuras, in libris qui de formulis verborum erunt [*XI—XIII*] diligentius expeditur.

6 [4]

lib. III. ita respondeant cur dicant deos, cum <de> omnibus antiqui dixerint divos.

Serv. Dan. Aen. 12, 139 deus autem vel dea generale nomen est omnibus; nam quod graece δέος, latine timor vocatur, inde deus dictus est, quod omnis religio sit timoris. Varro ad Ciceronem tertio: ita — divos. *cf. Serv. Aen. 5, 45 ap. At. Phil. fr. 12. 8, 275. Isid. diff. verb. 168.*

1 deus *Paris. 7929*   2 de *add. Thilo*   omnis *Commelinus* -es *Masvicius et Wilmanns*

7 [5]

l. III. fixum

Diom. p. 377, 12 figur ambigue declinatur apud veteres tempore perfecto; reperimus enim fictus et fixus. Scaurus de vita sua 'sagittis' inquit 'confictus', Varro ad Ciceronem tertio *fixum*.

8 [6]

l. III. sicut nocent panthera et lea

Philarg. buc. 2, 63 hoc nomen [*leaena*] licet veteres Latinum negent, auctoritate tamen valet. dicebant enim leonem masculum et feminam, ut Plautus in *Vidularia* [*XVIII L.*]: 'nam audiui feminam ego leonem semel parere'. Cicero de gloria libro . . . [*IV^s p. 332 CFW Mueller*] sic ait: 'statuerunt simulacrum leaenae'. leam vero Varro ad Ciceronem dicit libro III [*III Paris. 7960*]: sicut — lea. *Non. p. 134, 7. Isid. or. 12, 2, 3. CGL II 121, 56.*

noce Laur. plut. XLV Paris. 7960 no cest *Paris. 11308*
hoc est coni. Buecheler docet Roth

9 [7]

l. IV. prolubium et [pro] lubidinem dici ab eo quod lubeat; unde etiam lucus Veneris Lubentinae dicatur.

Non. p. 64, 15 Varro de lingua Latina lib. IV [V *Lugd.*]: prolubium — dicatur. *Varro de l. L. 6, 47* lubere ab labendo dictum, quod lubrica mens ac prolabitur, ut dicebant olim. ab lubendo libido, libidinosus ac Venus Libentina et Libitina, sic alia. *cf. Isid. or. 10, 162. diff. verb. 331. CGL V 554, 12.*

1 proluiem: *em. Guietus* proluvidine *Lugd. m. 1* 2 lubentina (lib-*Lugd. m. 1*)

LIBRI V—X SERVATI SUNT IN CODICE

FLORENTINO LI 10

sunt tamen in eo lacunae, quae fr. 10. 11. 12 partim suppleuntur.

10 [*deest*]

l. VII. ratis dicta navis longa propter remos, quod hi super aquam sublatis dextra et sinistra duas rates efficere videntur. ratis enim, unde hoc translatus, ubi plures mali aut asseres iuncti aqua ducuntur: hinc naviculae cum remis ratiariae dicuntur.

Serv. Dan. Aen. 1, 43 Varro ad Ciceronem: ratis — dicuntur. *cf. Isid. or. 19, 1, 9. haec ex parte in cod. Flor. de l. L. 7, 23 exciderunt:* ratis dicta navis longa propter remos, quod hi, cum per aquam sublatis sunt dextra et sinistra, duas rates efficere videntur. ratis enim, unde hoc translatus, illi ubi plures mali aut asseres . . . .

1 rates et naves *Fuld. cf. Neue, Formenl. d. lat. Spr. 1² p. 184* 2 super *scripsi:* supra 3 rates *alt. loco Paris.* unde hoc transl. *om Paris.* 4 asseres *Varro:* trabes *codd. vel tr. sunt iuncti Paris.* 5 ratiamae (*i. e. ratiariae*) *Fuld. Paris. cf. Rh. Mus. 59, 321*

11 [*deest*]

l. VIII. sicuti cum dicimus lupo lupi, probus probi et lepus leporis, item paro paravi et lavo lavi, pungo pupugi, tundo tutudi et pingo pinxi. *cumque a ceno et prandeo et poto et cenatus sum*

et pransus sum et potus sum dicamus, a destringor tamen et extergeor et labor destrinxi et extersi et lavi dicimus. item cum dicamus ab Osco Tusco Graeco osce tusce graece, a Gallo tamen et Mauro gallice et maurice dicimus; item a probus probe, a doctus docte, sed a rarus non dicitur rare, sed alii raro dicunt, alii rarenter.

Gell. 2, 25, 5 M. Varronis liber ad Ciceronem de lingua Latina octavus nullam esse observationem similium docet inque omnibus paene verbis consuetudinem dominari ostendit: sicuti c. d. inquit lupus — cumque inquit a ceno — rarenter. cf. *Varro de l. L. 8, 68. 9, 106. haec erant in extremo libro octavo, ubi disputatio περὶ ῥήματος amissa est, non secus atque ea quae secuntur in fr. 12.*

6 labor   10 a bis   *codd. dett.: om. rell.*

12 [deest]

l. VIII. sentior nemo dicit et id per se nihil est, adsentior tamen fere omnes dicunt. Sisenna unus adsentio in senatu dicebat et eum postea multi secuti, neque tamen vincere consuetudinem potuerunt.

Gell. ibid. 9 inde M. Varro in eodem libro: sentior inquit nemo — potuerunt. cf. *Sisenna test. 2. Diom. p. 381, 23. Prisc. p. 399, 12. 435, 10. 436, 3. Donat. ars gr. p. 383, 19. Pomp. comment. p. 233, 34. Consent. p. 369, 14. Caper orth. p. 107, 9.*

13 [19]

l. XI. rure ordinatum arbustum

Char. p. 142, 18 rure Terentius in Eunuchio [971]: 'ex meo propinquo rure hoc capio commodi'. itaque et Varro ad Ciceronem XXII: [fr. 20]. quem Plinius [*dub. serm. p. 15, 11 B.*] ad eundem XI rure — arbustum dixisse laudat, sed et Terentium in Adelphis [542] 'filium negat esse rure', sed et Titinium in Hortensio [*v. 60 Ribb.*'] 'in foro aut in curia / posita potius quam rure apud te in clausa', cum nemo dubitet. cf. *Brambach, Neugest. d. Lat. Orth. p. 167.*

ambustum Neap.

14 [21]

l. XI. Varro — dicit — ad Ciceronem XI horum poematorum et his poematis oportere dici.

Char. p. 141, 29 poematorum et in II et in III idem Varro adsidue dicit et his poematis, tam quam nominativo hoc poematum sit et non hoc poema. nam et ad Ciceronem — dicit. *id. p. 140, 5* poematis, quamvis ratio poematibus faciat. nam sic inscribit Varro libro suo 'de poematis'. *cf. Accius fr. 8. Lael. Arch. test. 5. Varro fr. 5. 65. aliter fr. 256.*

15 [23]

l. XI. git. Varro ad Ciceronem XI per omnes casus id nomen ire debere commemorat.

Char. p. 131, 7 git. — commemorat; vulgo autem hoc gitti dicunt. itaque ut Plinius sermonis dubii libro VI* [*p. 28, 25 B.*] *cf. Char. p. 34, 27. 35, 28. 102, 7. exc. gramm. p. 546, 36. 551, 17. Beda orth. p. 274, 7. Anecd. H. p. 123, 31.*

16 [25]

l. XI. catinuli

Char. p. 79, 23 catinus — diminutive catillus fit, ut Asinius contra maledicta Antonii 'volitantque urbe tota catilli'. sed Varro ad Ciceronem XI catinuli dixit, non catilli. *cf. Varro de l. L. 9, 74. Diom. p. 326, 7.*

praeterea ad librum XI fortasse pertinent fragmenta 245sq. cf. Wilmanns ibid. p. 26. 35. 151sq. (vd. tamen etiam praef. p. 186sq.)

17 [30]

l. XIII. palpetras

Char. p. 105, 14 (= Plin. dub. serm. p. 73, 9 B.) palpetras per t Varro ad Ciceronem XIII dixit; sed Fabianus de animalibus primo palpebras per b. alii dicunt palpetras genas, palpebras autem ipsos pilos. *cf. Cic. de nat. d. 2, 143. Caper de verb. dub. p. 110, 19. Lact. de opif. d. 10, 1 ad fr. 447. Isid. or. 11, 1, 39. diff. rer. 54. SBrandt, Wien. Stud. 13 (1891) p. 260sq.*

18 [31]

l. XIII. olivo et oxo putat fieri.

Char. p. 139, 15 oxo. Varro ad Ciceronem XIII: olivo — fieri, inquit Plinius sermonis dubii libro VI [*p. 42, 4 B.*].

19 [33]

l. XVIII. quibus nos in hoc libro, proinde ut nihil intersit, utemur indiscriminatum promisce.

Non. p. 127, 24 indiscriminatim, indifferenter. Varro de lingua Latina lib. XVIII: quibus — promisce.

20 [34]

l. XXII. rure veni

Char. p. 142, 18 (= *Plin. dub. serm. p. 15, 10 B.*) rure —. Varro ad Ciceronem XXII: rure veni. *cf. fr. 13.*

21 [35]

l. XXIII. ingluvies tori sunt circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt atque interiectas habent rugas.

Serv. Dan. g. 3, 431 Varro ad Ciceronem in libro XXIII: ingluvies tori inquit sunt — rugas. sed nunc pro gula positum. *Schol. Bern. g. ibid.* ingluviem, gulam. ingluvies est spatium gulae, unde et glutum et gluttire dicimus per ingluviem aliquid demittere; nam et gluttinatus est quasi gulae ictus. *Paul. Fest. p. 112, 2. Caper de verb. dub. p. 110, 4. Isid. or. 10, 138. app. XXIII de prop. serm. 112. Beda orth. p. 276, 12. Agroec. orth. p. 121, 5. CGL V 29, 4.*

22 [36]

l. XXIV. M. Varro alias profata, alias proloquia appellat [ἀξιώματα]. — M. Varro in libro de lingua Latina ad Ciceronem quarto vicesimo expeditissime ita finit: 'proloquium est sententia, in qua nihil desideratur'.
 5 erit autem planius, quid istud sit, si exemplum eius dixerimus. ἀξίωμα igitur, sive id proloquium dicere placet, huiusce modi est: 'Hannibal Poenus fuit'; 'Scipio Numantiam delevit'; 'Milo caedis damnatus est'; 'neque bonum est voluptas neque malum'; et omnino, quicquid ita dicitur
 10 plena atque perfecta verborum sententia, ut id necesse sit aut verum aut falsum esse, id a dialecticis ἀξίωμα appellatum est, a M. Varrone, sicuti dixi, proloquium. — sed quod Graeci συνημμένον ἀξίωμα dicunt, id alii nostrorum adiunctum, alii conexum dixerunt. id conexum tale est:
 15 'si Plato ambulat, Plato movetur'; 'si dies est, sol super terras est'. item quod illi συμπεπλεγμένον, nos vel coniunctum vel copulatum dicimus, quod est eiusdem modi.

‘P. Scipio Pauli filius et bis consul fuit et triumphavit et censura functus est et collega in censura L. Mummi fuit’. in omni autem coniuncto si unum est mendacium, 20 etiamsi cetera vera sunt, totum esse mendacium dicitur. nam si ad ea omnia, quae de Scipione illo vera dixi, addidero ‘et Hannibalem in Africa superavit’, quod est falsum, universa quoque illa, quae coniuncte dicta sunt, propter hoc unum, quod falsum accesserit, quia simul 25 dicentur, vera non erunt. est item aliud, quod Graeci *διεξενυμένον ἄξιωμα*, nos disiunctum dicimus. id huiusce modi est: ‘aut malum est voluptas aut bonum aut neque bonum neque malum est’. omnia autem quae disiunguntur, pugnantia esse inter sese oportet, eorumque op- 30 posita, quae *ἀντικείμενα* Graeci dicunt, ea quoque ipsa inter se adversa esse. ex omnibus, quae disiunguntur, unum esse verum debet, falsa cetera. quod si aut nihil omnium verum aut omnia plurave, quam unum, vera erunt aut quae disiuncta sunt, non pugnant aut quae 35 opposita eorum sunt, contraria inter sese non erunt, tum id disiunctum mendacium est et appellatur *παραδιεξενυμένον*, sicuti hoc est, in quo, quae opposita, non sunt contraria: ‘aut curris aut ambulas aut stas’. nam ipsa quidem inter se adversa sunt, sed opposita eorum non pugnant; ‘non 40 ambulare’ enim et ‘non stare’ et ‘non currere’ contraria inter sese non sunt, quoniam contraria ea dicuntur, quae simul vera esse non queunt; possis enim simul eodemque tempore neque ambulare neque stare neque currere.

Gell. 16, 8 cum in disciplinas dialecticas induci atque imbui vellemus, necessus fuit adire atque cognoscere, quas vocant dialectici *εἰσαγωγάς*. tum, quia in primo *περὶ ἁξιωμαίων* discendum, quae M. Varro — appellat, commentarium de proloquiis L. Aelii docti hominis, qui magister Varronis fuit, studiose quaesivimus —. redimus igitur necessario ad Graecos libros. ex quibus accepimus *ἄξιωμα* esse his verbis: *λεπτόν αὐτοτελές ἀπόφαντον ὅσον ἐφ’ αὐτῷ*. hoc ego supersedi vertere, quia novis et inconditis vocibus utendum fuit, quas pati aures per insolentiam vix possent. sed M. Varro — dixi, proloquium, a M. autem Cicerone [*tusc. 1, 14*] pronuntiatum, quo ille tamen vocabulo *tantisper* uti se adtestatus est, ‘quoad melius’ inquit ‘in-

venero'. sed quod Graeci — neque currere. *Ps-Apul. dogm. Plat.* 3, 265 *Oud.* est una inter has ad propositum potissima, quae pronuntiabilis appellatur, absolutam sententiam comprehendens, sola ex omnibus veritati aut falsitati obnoxia, quam vocat Sergius effatum, Varro proloquium, Cicero enuntiatum, Graeci πρότασιν, tum ἀξιωμα. cf. *Chrysipp. ap. Varr. de l. L.* 6, 56 et *Diog. L.* 7, 65. *Mart. Cap.* 4, 390. *Rhet. Lat. min.* 246, 2 H. *Isid. or.* 2, 31, 1. *CG L II* 442, 55. 446, 20.

2 in l. om. *Paris. Voss. Lat. F* 7 17 eiusmodi *IF Gro-*
novius 32 adiunguntur *Regin.* 597 35 adiuncta *Regin.*
id. Voss. Lat. F 112 42 contrarie dic. *Paris. Voss. Lat. F* 7
 43 posses *Regin. id.*

23 [37]

l. XXIV. cum indidem haurierint

Prisc. p. 540, 3 invenitur tamen etiam haurivi vel haurii. Varro in XXIII [XXIII *Sang. Lugd.*] ad Ciceronem: cum — haurierint.

haurierunt *Paris.* 7496 -runt *Lugd.*

24 [deest]

potestatis nostrae est illis rebus dare genera, quae ex natura genus non habent. secundum qualitatem locutionis similis quaerenda est oratio et sicut placitum nobis manet, dicitur uni cuique nomen.

Anecd. H. p. CCVI [cod. *Bern.* 207] auctoritas maiorum defuerit: quid faciendum est? scripsit Varro ad Ciceronem: potestatis — nomen. *verba sec.* — nomen *Varronis esse non possunt.* *Iulian. exc. CG K V* 318, 32 scripsit Varro ad Ciceronem: potestatis — non habent. cf. *Pomp. comment. fr.* 245. *Cledon. fr.* 246. *Serv. in Don. p.* 407, 39. 492, 37. *Prisc. p.* 141, 4. *Consent. p.* 343, 7. *Isid. or.* 1, 6, 33. *Jeep ibid. p.* 127. *fr.* 24—27 ad l. XI referenda esse videntur.

2 a nat. *Iulianus* 3 qualitatis

25 [13]

hic naevus

De dub. nom. CG K V 584, 27 (= *Plin. dub. serm. p.* 71, 32 B.) *naevus* generis neutri, sed Varro ad Ciceronem hic *naevus*.

neuus Monac. Vindob.

26 [14]

Varro de lingua Latina ait talia ex Graeco sumpta ex masculino in femininum transire et a littera finiri: ὁ κοχλίας haec cochlea, ὁ χάρτης haec charta, ὁ γαυσάπης haec gausapa.

Prisc. p. 333, 9 antiquissimi — et hic gausapes et haec gausapa et hoc gausape et plurale neutri haec gausapa quasi a nominativo hoc gausapum protulisse inveniuntur, unde Cassius ad Maecenatem: 'gausapo purpureo salutatus'. Varro vero de lingua — haec gausapa. *Char. p. 104, 9* (= *Plin. dub. serm. p. 67, 21 B.*) gausapa Ovidius neutraliter dixit [*ars am. 2, 300*] 'gausapa si sumpsit, gausapa sumpta', et Cassius Severus ad Maecenatem 'gausapo purpureo salutatus'. sed Augustus in testamento: 'gausapes, lodices purpureas et colorias meas'. Varro autem ait vocabula ex Graeco sumpta, si suum genus non retineant, ex masculino in femininum latine transire et a littera terminari, velut κοχλίας cochlea, ἑρμα herma, χάρτης charta, ergo γαυσάπης gausapa. cf. *Char. p. 108, 4. Schol. in Pers. 4, 37. 6, 46. CGL III 93, 1.*

1 sumpta *Lugd-Bat.* ex] et *Paris. 7496 = R* 2 a litt. *Char.* aliter ea *R* et ea littera in *mg. r* aliter ea *Carol.* aliter ea *Bamb. Bern. Halb. Sang. Lugd-Bat.* KOXΛEAC *Lugd-Bat.* KOXΛHAC *Carol.* KOKAIAC *Rr* KOKIAIC *Halb.* 3 coclea *R Bamb. Halb.* coclia *Bern. Sang. Lugd-Bat.* XAPTEC *R* cartha *R* ΓΑΥCΑΠTEC *Bamb. Halb. Sang. Carol.*

27 [16]

vas terminata et sis faciunt genetivo et dis: hoc vas huius vasis, hic vas huius vadis. utrumque Varro ait de lingua Latina.

Prob. cath. p. 30, 27 vas terminata — Latina. Cicero [*pro Sest. 19*]: 'vultu tamquam vade'. *Prob. cath. p. 19, 16* vas terminata tertiae sunt declinationis, sis vel dis faciunt genetivo: vas vasis Terentius [*ht. tim. 141*] 'nec vas nec vestimentum'; vas vadis Cicero [*p. Sest. 19*] 'tamquam vade' et si qua talia. eadem *Mar. Plot. Sac. p. 482, 7. cf. Beda orth. p. 293, 31. Albin. p. 312, 21.*

1 hoc vas h. v.; utrumque V. a. de l. L.: hic vas h. v. *Vindob.: em. Spengel*

28 [24]

secundum Varronem senior et iunior comparativi sunt per inminutionem.

Serv. Aen. 5, 409 'senior' secundum — inminutionem. hinc est [6, 304] 'iam senior, sed cruda deo viridisque senectus'; additum enim hoc est ad exprimendum, quid sit senior; item Ovidius [*met. 12, 464*] 'inter iuvenemque senemque'. et re vera non convenit hunc satis senem accipi, qui et vincere potest et uno ictu taurum necare. ergo senior non satis senex, sicut iunior non satis iuvenis, intra iuvenem, sicut pauperior intra pauperem. dicit autem hoc Varro in libris ad Ciceronem. *id. Aen. 6, 304* 'iam senior' aut pro positivo posuit, id est senex, aut, ut diximus, senior est virens senex, ut iunior intra iuvenem est: quam rem a Varrone tractatam confirmat et Plinius [*serm. dub. p. 41, 12 B.*]. *cf. Isid. or. 11, 2, 25. diff. verb. 531. Don. Ter. eun. prol. 4^s. hec. prol. alt. 3. phorm. 2, 3, 15. Prisc. p. 90, 1. 92, 6.*

iuvenior et senior *Laurent. Hamb., quod probavit Wilmanns*

29 [40]

de fenestella quiritatur.

Diom. p. 381, 21 solent in verbis etiam peritiores errare, incerti utrum cum r an sine r debeant proferri. quiritò, Livius in attico [activo cod. *Scioppi et Putschius octavo O Mueller ad Varr. de l. L. p. 268*] quirit. Varro ad Ciceronem: de fenest. quir. est autem quiritare Quirites ciere. *utrum verba Varronis exciderint et Fenestella agnoscendus sit* (*cf. Diom. p. 365, 7*), an 'de fenestella q.' sit scribendum (ita *Mercklin, Philol. 3, 151. Poeth, de Fenest. diss. Bonn. 1849 p. 6, quos Wilmanns sequitur; cf. Peter FHR² p. CXIII adn. 4*), certum non est. de v. 'quiritare' *cf. Varro de l. L. 6, 68 quiritare dicitur is qui Quiritum fidem clamans inplorat. cf. Nigid. fr. 33. Non. 21, 18.*

30 [38]

datum illi [*capiti*] hoc nomen est, ut quidem Varro ad Ciceronem scribit, quod hinc capiant initium sensus ac nervi.

Lact. de opif. d. 5, 6 in summo vero constructionis eius, quam similem navali carinae diximus [4], caput conlocavit, in quo esset regimen totius animantis, datumque illi — nervi. *Lactantium excripsit Isidorus or. 11, 1, 25. diff. rer. 50. cf. S Brandt, Wien. Stud. 13 (1891) p. 260.*

31 [39]

non nulli proprie calamos lupinorum alas dici putant, ut *Aelius [fr. 5]* 'alae ex lupino, s(urculi sine fo)lius',

Cato in originibus [fr. 122 P.] 'alae ex lup<ino> leg<u>mine'. Varro> de lingua Latina: alam culmum fabae dic * *.

Serv. Dan. g. 1, 75 non nulli — dic * *

post dic septem fere litterae exciderunt. dicere Daniel dici docet coni. Thilo

32 [deest]

proceres qui processerunt ante alios; unde et proceres tigna quae alia tigna porro excesserunt.

Verg. cod. Ambros. ad Aen. 3, 58 [cf. RSabbadini, Berl. Phil. Wochschr. 1906 p. 607] proceres Varro ad Ciceronem dixit: proceres — excesserunt. Serv. Aen. 1, 740 proceres autem ideo secundum Varronem principes civitatis dicuntur, quia eminent in ea, sicut in aedificiis mutuli quidam, hoc est capita trabium, quae proceres nominantur. item CGL V 235, 42 (Varrone appellato). cf. ibid. 236, 1. Isid. or. 9, 4, 17. Ihm, Rh. Mus. 62, 156.

Varronem summarium novem librorum operis De l. L. confecisse apud Hieronymum scriptum videmus (supra p. 182); quorum praeter primum singuli ternos operis plenioris amplexi esse videntur. cf. Ritschl op. 3, 466. Wilmanns ibid. p. 46. aliter Riese, Philol. 27, 298 adn. 9.

DE SERMONE LATINO AD MARCELLUM

LIBRORUM V

qui numerus librorum huius operis in indice Hieronymi est, eum tenendum esse censeo, etiam si bis apud Rufinum VII liber traditus est; aut enim VII pro UII inrepsit (OJahn, Ber. d. Sächs. Ges. d. Wiss. 2. 1850 p. 114. vd. infra idem mendum ad fr. 83), aut grammaticus ipse erravit. de temporibus, quibus hoc opus scriptum est (sine dubio post a. 707/46) cf. Wilmanns p. 97 et Usener ibid. p. 635. Marcellus quis fuerit incompertum est. de argumento contra operis nulla est dubitatio; agebatur enim de verborum recta appellatione ac scriptura, de sonis, de numeris, de virtutibus. nam de primis duabus rebus ex Velio praesertim Scauroque (fr. 271 sq.), nec non ex aliis orthographiae scriptoribus certa fere quaedam argui possunt (cf. Wilmanns p. 84 sq. 88 sq.); de accentibus testatus est Gellius (fr. 45), de numeris Rufinus (fr. 38. 39. 46), de virtutibus vitiisque sermonis Charisius et Donatus (fr. 40. 43). sed si de rerum

dispositione quaerimus, de argumento quinti libri, et si de testimonio Rufini recte iudicavimus, quarti solum modo constat; in reliquis enim libris firma testimonia desiderantur. quod si Wilmanns (ibid. p. 88. 93) 'Varronem in tertio de adspiratione egisse' adfirmat, proinde ac si hoc a Gellio (fr. 45) proditum sit, id mendum est, quod ne Riese quidem vidisse miror (Philol. 27, 300). h sane litteram ex Varronis praeceptis ad accentus pertinere verisimile est, cum is illam aspirationis, non litterae notam esse existimet (fr. 240. 279 sq.); at id quod Ps-Acro de accentibus testatur, in libri numero quam lubricum sit ne Wilmanns quidem fugit (p. 62 sq.); cf. ad fr. 44. restant duo primi libri, quorum Wilmanns locos quosdam Diomedis pro fundamento posuit (p. 81. 83), qui sunt fr. 238. 243, ubi inscriptio ipsa operis deest. ego quidem in his non solum de libri numero, sed de opere etiam dubitaverim; argumenta enim ad librum Disciplinarum quoque primum quadrant, ex quo fonte altero sane auctore intercedente in eundem Diomedis librum secundum fragmentum de grammaticae officiis (236) fluxisse Wilmanns constituit; neque iniuria Usener reliquias Varronis, quae in secundo Diomedis libro extant, primo Disciplinarum adscripsit (ibid. p. 624 adn. 1. 642 adn. 2. Rh. Mus. 24. 1869 p. 102). libris De serm. Lat. certa fere ratione tribuenda sunt fr. 239. 266—94. 322.

33 [48]

lib. I. 'Cretenses' Ennius [ann. 604 V.²]

Char. p. 124, 12 (= Plin. dub. serm. p. 57, 26 B.) 'Cretum' Cicero Tusculanarum libro II [34] 'Cretum legis', 'Cretenses' Ennius, ut Varro libro I de sermone Latino scribit.

34 [53]

l. II. M. Varro in libro secundo ad Marcellum de Latino sermone aeditumum dici oportere censet magis quam aeditum, quod alterum sit recenti novitate fictum, alterum antiqua origine incorruptum.

Gell. 12, 10 aeditimus verbum Latinum est et vetus ea forma dictum, qua finitimus et legitimus. sed pro eo a plerisque nunc aedituus dicitur nova et commenticia usurpatione quasi a tuendis aedibus appellatus. satis hoc esse potuit admonendi gratia dixisse * * propter agrestes quosdam et indomitos certatores, qui nisi auctoritatibus adhibitis non comprimuntur. M. Varro — incorruptum. cf. Varro de l. L. 7, 12. 8, 61. r. r. 1, 2, 1. Cic. top. 36. Paul. Fest. p. 13, 6. Char. p. 75, 18. necd. H. p. 214, 17. dig. 26, 1, 1, 1. CGL V 497, 52. VI 31.

35 [54]

l. II. quae Graeci dicunt aenigmata, hoc genus quidam ex nostris veteribus scirpos appellaverunt. quale est — :

semel minusne an bis minus sit, non sat scio,
an utrumque eorum; ut quondam audivi dicier, 5
ipsi Iovi regi noluit concedere.

hoc qui nolet diutius aput sese quaerere, inveniet quid sit in M. Varronis de sermone Latino ad Marcellum libro secundo.

Gell. 12, 6 quae Graeci — quale est, quod nuper invenimus per hercle anticum, perquam lepidum, tribus versibus senariis compositum aenigma, quod reliquimus inenarratum, ut legentium coniecturas in requirendo acueremus. versus tres hi sunt: semel — libro secundo. 'Terminus' intellegitur (*Buecheler, Rh. Mus.* 46, 159).

4 non sit sed (sat *Regin. uterque Voss. Lat. F 112 Magliab.*)
scio: *em. Buecheler* sit nescio *Freinsheim* 5 at *Herz* ipsi
dicier iovi: *transp. Buech.* 7 noluit *Bern. Paris. Voss. Lat. F 7* nolit *Hertz*

36 [62]

l. III. faenerator, sicuti M. Varro in libro tertio de sermone Latino scripsit, a faenore est nominatus; faenus autem dictum ait a fetu et quasi a fetura quadam pecuniae parientis atque increscentis. idcirco et M. Catonem [*supra test. 2 p. 10*] et ceteros aetatis eius feneratorem sine a littera pronuntiasse tradit, sicuti fetus ipse et fecunditas appellata.

Gell. 16, 12, 7 faenerator enim sicuti — appellata. *cf. Cloat. Ver. fr. 1. Non. p. 53, 28* faenus ab eo dictum est, quod pecuniam pariat increscentem [-enti *codd.*] tempore, quasi fetus aut fetura; nam et graece τόκος dicitur ἀπὸ τοῦ τέλειν, quod est parere. Varro lib. III de Latino sermone: 'fenus autem dictum a fetu et quasi fetura quadam pecuniae'. nam et Catonem et ceteros antiquiores sine a littera faenus pronuntiasse contendit, ut fetus et fecunditas. *similiter Non. p. 439, 15. cf. O Froehde, de Non. Marc. et Verr. Fl. (Berol. 1890) p. 21. adde Varro de l. L. 7, 96. Paul. Fest. p. 86, 1* fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta, quod crediti nummi alios pariant, ut apud Graecos eadem res τόκος dicitur. *item 94, 1. Isid. or. 10, 97.*

37 [63]

l. III. utrumque mulieres, et epicrocum viri quoque habitarunt.

Non. p. 318, 26 habitare, uti. Varro sermone Latino lib. III: utrumque — habitarunt.

38 [67]

l. IV. clausulas quoque primum appellatas dicunt, quod clauderent sententiam, ut apud Accium [*v. 665 Ribb.³*]: ‘an haec iam obliti sunt Phryges?’ non numquam ab his initium fit, ut apud Caecilium [*v. 280 Ribb.³*]: ‘dei boni! quid hoc?’ apud Terentium [*adelph. 610*]: ‘discrucior animi’.

Rufin. p. 556, 7 Varro in III [in septimo *Paris. 7496* UH *Paris. 7501* in omisso, in UH *Regin. 1709* cf. *praef.*]: clausulas — animi. cf. *Paul. Fest. p. 56, 8. Mar. Vict. p. 60, 27* nunc de metrorum, prout versus processerit, praescripto et legitimo fine clausulae dicemus. nam metrica lege in fine versuum quadripertita conclusio est, per quam exitus metri statusque dinoscitur, utrum pede seu semipede vel dipodia sit terminatum. hanc Graeci κατάληξιν vocant, id est cum legitimum metrum in syzygia simplicem pedem, in monopodia vero, id est in simplici pede, syllabam perdit. cf. *id. p. 79, 1* (*Rufin. p. 557, 13*). *Diom. p. 300, 23. Isid. or. 1, 39, 24.*

3 haec iam haec *del. altero* haec *Paris. 7496* 4 Bruges
Ritschl 5 dei b. *Paris. 7496 Regin. 733* de . . *Paris. 7501*

39 [73]

l. IV. at in extremum senarium totidem semipedibus adiectis fiet comicus quadratus, ut hic [*Ter. eun. 539*]: ‘heri aliquot adolescentuli coimus in Piraeo’.

Rufin. p. 556, 14 idem Varro in eodem III [septimo *Paris. 7496* UH *Paris. 7501 Regin. 733* libro *add. vg.*] de lingua Latina ad Marcellum sic dicit: at in extremum — in Piraeo. *Diom. p. 515, 3* septenarium versum Varro fieri dicit hoc modo, cum ad iambicum trisyllabus pes additur et fit tale: ‘quid immerentibus noces, quid invides amicis?’ similis in Terentio versus est [*hec. 349*]: ‘nam si remittent quippiam Philumeneae

dolores'. et in Plauto saepius tales reperiuntur. *item Char. utrumque ad litteram transcripsit Rufin. p. 555, 5. 16.*

1 aut *Paris. 7501 et Regin. 733 (?)* 2 fiat: *em. Wilmanns*

libro quarto addendum est fr. 46, et ut videtur fr. 284—94. cf. tamen satur. cynodid. fr. 100.

40 [81]

l. V. ἡδῆ — nullis aliis servare convenit, quam Titinio Terentio Attae; πᾶθῆ vero Trabea Atilius Caecilius facile moverunt. [*Ter. eun. 65*] 'egone illam? quae illum? quae me? quae non? sine modo, / mori me malim; sentiet qui vir siem'. 5 praecise — [gener]ad animi passionem. quod novi generis cum non sit interiectio sed ademptio, tamen interiecti animi causa vocitamus. [*Ter. adelph. 111*] 'tu me homo adigis ad insaniam'. irascentis et haec oratio est, licet nulla sit inter- 10 iecta particula. [*Ter. adelph. 127*] 'tun consulis quicquam?' et haec irascentis oratio est. [*Ter. eun. 84*] 'tremo horreoque, postquam aspexi hanc'; adfectus ob amorem. [*SRP I p. 274 Ribb.^s*] 'heus heus pater, heus Hector'; a dolore mentis adfectae. 15 [*SRP I p. 284 Ribb.^s*] 'mane mane, porro ut audias!' cupiditatis adfectus est.

Char. p. 241, 27 ἡδῆ, ut ait Varro de Latino sermone libro V, nullis — convenit inquit quam — Trabea inquit Atilius — praecise inquit Varro [gener]at — adfectus est. Don. Ter. eun. 1, 1, 20¹. 5, 8, 20¹⁻². andr. 1, 5, 36 (cf. 1, 5, 50¹). Schol. Ter. p. 92, 22 Schlee. Serv. Aen. 1, 135. Macrobb. 4, 6, 20. Prisc. III p. 111, 4. 328, 13 K.

1 ali: *em. Ritschl* 2 atte pathe 4 illamq: 6 p̄cise generat: *em. Buecheler secundum Revensium* 15 adolere

41 [83]

l. V. later lutum iugmenta

Char. p. 135, 17 (= Plin. dub. serm. p. 51, 20 B.) later an lateris? et huic nominativum singularem ablativus restituet singularis, si e litteram deponat. Varro de sermone Latino V: later — iugmenta. cf. Char. exc. p. 552, 11. Pomp. comment. p. 138, 3.

187, 1. *Prisc.* p. 228, 18. *III* 145, 6. *Anecd. H.* p. 244, 12. *Buecheler, Rh. Mus.* 60, 317.

42 [87]

l. V. domi suae

Char. p. 126, 22 (= *Plin. dub. serm.* p. 6, 24 B.) *domi suae* Varro de sermone Latino libro V; nec enim potest adverbium dici cui suae pronomen adest.

43 [88]

l. V. mutuo, ut Varro de sermone Latino libro V loquitur, in consuetudine est; *mutue vero ut docte sic puta[n]t.*

Char. p. 205, 15 *mutuo, ut — puta[n]t, nec non et illi qui de differentiis scribunt.*

2 cons.] *cognōe sic] dicendum coni. Keil putant cod. vg.*

44 [60⁴]

Varro ait — ad Marcellum de lingua Latina quattuor foraminum fuisse tibias apud antiquos; nam et se ipsum ait in Marsyae templo vidisse tibias quattuor foraminum.

Ps-Acro in Hor. AP 202 Varro autem ait in tertio disciplinarum et ad Marcellum — foraminum. quaterna enim foramina antiquae tibiae habuerunt; alii dicunt non plus quam tria. *comm. Cruq. ibid.* Varro in tertio disciplinarum et ad Marcellum de lingua Latina quattuor foraminum fuisse tibias apud antiquos ait, et se ipsum in Marsyae templo eas vidisse refert. *cf. fr. 283. istis locis etiam si librum tertium recte traditum sive alio mutandum esse concedimus, restat dubitatio isne liber ad alteram quoque inscriptionem referendus sit. perverse certe Wilmanns statuit (p. 62sq.) numerum ab illo loco alienum postponendum esse; quid enim de genetivo 'disciplinarum'? fortasse potius III ex 'lib.' corruptum est.*

45 [61]

in priore verbo graves prosodiae, quae fuerunt, manent, reliquae mutant.

Gell. 18, 12, 8 Varro libris quos ad Marcellum de lingua Latina fecit: in priore — mutant; <mutant> inquit elegantissime mutantur. *cf. Schoell, acta soc. ph. Lips.* 6, 129.

46 [47]

quare in huiusce modi locis poni oportet notam I transversam inter syllabas, frequentius ad extremum versum senarium et similes, si pro longa brevem habebunt extremam, ut in hoc [*Ter. Phorm.* 35]: 'amicus summus meus et popularis Geta'.

Rufin. in metr. Terent. p. 555, 11 Varro de lingua Latina ad Marcellum sic: quare — Geta. de collocatione cf. *adn. post fr.* 39.

47 [82]

id praesente legatis omnibus exercitu pronuntiat.

Don. Ter. eun. 4, 3, 7¹⁻² 'nescio quid profecto absente nobis turbatum est domi' aut subdistinguendum et subaudiendum me, aut ἀρχαϊσμός est figura absente nobis pro absentibus nobis. Pomponius in Ergastulo [sine ergo istuc: *em. Ribb. SRP* I³ v. 47] 'praesente amicis inter cenam d. o.'; Varro in Marcello [ad Marcellum *Wilmanns; logistoricorum librum significari putat Schoell, sed cf. Ritschl op.* 3, 407]: id — pronuntiat. absente nobis cum dicit, pro praepositione ponit absente ut si diceret 'coram amicis'. *Non. p.* 76, 15 absente nobis et praesente nobis, pro absentibus nobis et praesentibus nobis. Plautus *Amphitryone* [400 ut vidit *I Schroeder*]: 'nec nobis praesentest [aliquis] quisquam, nisi ego, servus Sosia'. Afranius *Auctione* [v. 6 *Ribb.*³]: 'adeste, si hic absente nobis venierit puer'. *Schol. Ter. p.* 106, 19 *Schlee. CGL V* 531, 23. 638, 32. cf. *Birt, Rh. Mus.* 51, 248.

exercitui *Wilmanns, sed cf. Prisc. p.* 363, 6

48 [85]

iterum ex gallo gallinaceo castrato fit capus.

Char. p. 103, 26 (= *Plin. dub. serm. p.* 56, 10 B.) capo dicitur nunc, sed Varro de sermone Latino: iterum ait ex gallo — capus. *Beda orth. p.* 266, 28 capo nunc, sed Varro de sermone Latino ait: ex gallo — capus. cf. *Varro r. r.* 2, 7, 15.

DISCIPLINARUM I DE GRAMMATICA

primum locum grammaticam in Disciplinarum libris obtinuisse, certum est (*Ritschl op.* 3, 353 sq.), neque dubitari potest quin in hoc libro Varro totam grammaticam artem, quantum in

operibus interioris eruditionis antea investigaverat adumbraverit. ex qua ipsa re quam difficile sit, quae reliquiae huc, quae alio pertineant, distinguere, intellegitur, cum praesertim ex *Disciplinarum* primo unum solum fragmentum diserte traditum sit. rerum tamen quandam dispositionem Wilmanns (p. 98sq.) excogitavit, quem quatenus sequi possimus, in singulis fragmentis videbimus. hic unum contra eum dicemus. qua enim ratione fr. 256 huc referendum sit (Wilmanns p. 34. 110), non perspicimus, cum analogiam declinationum Varro in libro quoque *De similitud. verb.* persecutus sit, praeceptumque illi superiori prorsus contrarium in contrario libro *De util. serm.* (fr. 5) legatur, neque Charisius, qui ea prodidit, ex alius scriptoris memoria acceperit nisi Plinii, ex quo notitia quoque libri *De similitud. verb.* in Charisium fluxisse videtur (Beck, *C. Plin. Sec. dub. serm. rell.* p. XXIII. cf. A Schottmueller, *de C. Plin. Sec. libr. gramm.* p. 19sq. Morawski, *Hermes* 11. 1876 p. 339sq.); ne dicam Charisium *Disciplinarum* librorum nonum tantum modo memorare. totius operis in fr. 237 adumbratam imaginem habemus, si re vera illud huc pertinet (cf. Usener, *ibid.* p. 642 adn. 3). de temporibus vd. infra ad libr. *Discipl.* huc fortasse pertinent fr. 234—37. 243. 244.

49 [95]

litterarum partim sunt et dicuntur, ut a et b; partim dicuntur neque sunt, ut h et x; quaedam neque sunt neque dicuntur, ut φ et ψ.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 153, 1 praeterea in libro qui est de grammatica Varro cum de litteris dissereret, item [ita *codd.*] h inter litteras non esse disputavit [disputat *codd.*], quod multo minus mirum, quam quod x quoque litteram esse negat. in quo quid voluerit [viderit *codd.*], nondum deprehendi; ipsius verba subiciam: litterarum — ut φ et ψ. cf. fr. 2. 279. *Mar. Vict.* p. 5, 26. 6, 2. *Donat. ars gr.* p. 368, 7. *Ieep ibid.* p. 113.

1 ut A et B et h et x partim sunt quae neque dicuntur quaedam n. s. n. d. ut phi y *Bern.* 330 *Paris.* ut a et b h et x (a b et h et x *Colon.*) partim sunt neque dicuntur ut phi ψ *Bruxell. Colon.*: em. Carrio alique

ΠΕΡΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ

hoc opus de formulis verborum fuisse neque dissimile libris XI—XIII *De l. Lat.* libroque *De similitud. verb.* contra *Ritschelium* (op. 3, 459) Usener recte statuit (Fleck. *Jahrb.* 95. 1867 p. 247sq.). cf. etiam Tryphonis Alexandrini περί ὀνομάτων

χαρακτήρων apud Susemihl, *Griech. Litt. d. Alex.* 2, 213. Graecis autem nominibus *χαρακτήρ* τύπος ὑπόδειγμα latine figuram formulam formam respondere ex CGL (s. his vocibus) perspicitur. de numero librorum non constat, sed tres fuisse suspicari licet. de temporibus nihil compertum est.

50 [deest]

lib. III. propius proxime

Char. p. 189, 25 Varro sic ait in III περὶ χαρακτήρων propius pr.

QUAESTIONUM PLAUTINARUM LIBRORUM V

quoad ex paucis parvisque reliquiis, quae ad nos pervenerunt, iudicare possumus, hoc in libro Plauti grammaticae quaestiones erant, ut in libro De comoediis Plautinis fabularum Plautinarum controversiae. neque est cur Ritschl secuti (op. 3, 455) numerum librorum ab Hieronymo traditum (test. 23) in dubium revocemus.

51 [deest]

lib. II. amussis est aequamen levamentum, id est aput fabros tabula quaedam, qua utuntur ad saxa coagmentata.

Non. p. 9, 3 examussim dicitur examine ad regulam vel coagmentum; est enim amussis regula fabrorum, quam architecti, cum opus probant, rubrica inlinunt. — idem [Varro] quaestionum Plautinarum lib. II: amussis — coagmentata. cf. Paul. Fest. p. 6, 9. CGL V 8, 2. 265, 33. 439, 43. 649, 6.

3 coagmentanda Iunius

52 [deest]

l. II. satura est uva passa et polenta et nuclei pini ex mulso consparsi. ad haec alii addunt et de malo Punico grana.

Diom. p. 485, 30 satura dicitur carmen apud Romanos, nunc quidem maledicum et ad carpenda hominum vitia archaearum comoediae caractere compositum, quale scripserunt Lucilius et Horatius et Persius; set olim [et olim codd.] carmen quod ex variis poematibus constabat satura vocabatur, quale scripserunt Pacuvius et Ennius. satura autem dicta sive a saturis,

quod similiter in hoc carmine ridiculae res pudendaeque dicuntur velut quae a saturis proferuntur et fiunt; sive satura a lance, quae referta variis multisque primitiis in sacro apud priscos dis inferebatur et a copia ac saturitate rei satura vocabatur —; sive a quodam genere farciminis, quod multis rebus refertum saturam dicit Varro vocitatum. est autem hoc positum in II libro Plautinarum quaestionum: satura — grana. alii autem dictam putant a lege satura, quae uno rogatu multa simul comprehendat, quod scilicet et satura carmine multa simul poemata comprehenduntur; cuius saturae legis Lucilius meminit in primo [48 Ma.] ‘per saturam aedilem factum qui legibus solvat’ et Sallustius in Iugurtha [29, 5] ‘deinde quasi per saturam sententiis exquisitis in deditionem accipitur’. cf. *Fest.* p. 314^b, 25 (*Paul.* p. 315, 7). *Quint.* 10, 1, 93. *Euanth. de fab.* 2, 5. *Ps-Acro serm.* 1 praef. *Isid. or.* 8, 7, 8. omnes *Diomedis etymologias* Leo Varroni vindicat (*Hermes* 24. 1889 p. 69sq. 39. 1904 p. 76); aliter iudicat Marx (*Lucil. carm. rell.* 1 p. X sq.).

1 satyra   2 pinei scripsit et ex secl. Leo (*CG F Kaibel* p. 56)

II. LIBRORUM AD HISTORIAM LITTERARUM PERTINENTIUM

DE BIBLIOTHECIS LIBRORUM III

cf. supra ind. Hieronymi p. 182. hoc opus conicias fuisse de historia bibliothecarum Graecis prorsus non omissis, de ratione bibliothecas ordinandi, de variis generibus librorum scribendique instrumentis. idem anno 706/47 fere confectum est, si, ut Ritschl suspicatur (op. 3, 452), negotium bibliothecarum digerendarum Varroni a Caesare datum (test. 13) causa ei scribendi fuit. huc quadrat fr. 297.

53

lib. II. vectigaliorum

Char. p. 146, 32 (= *Plin. dub. serm.* p. 22, 15 B.) Varro de bibliothecis II vectigaliorum.

54

glutine et citro reficit

Char. p. 87, 22 (= *Plin. dub. serm.* p. 54, 11 B.) gluten — qua declinatione usus est et Varro de bibliothecis dicens: glutine — reficit. est enim gluten ut stamen subtemen et facit ab hoc glutine ut stamine subtemine. sed et glutinum in Scauro [fr. 80] id.

p. 131, 23 (= *Plin. dub. serm. p. 68, 5 B.*) glutine Varro de bibliothecis glutine inquit et — refecit. cf. *Beda orth. p. 274, 5.*

refecit *Char. p. 131, 24*

hic memorare liceat libros III De lectionibus, quamvis horum nulla extent vestigia, de quibus cf. supra ind. Hieronymi p. 182. in iis, si quantum ponderis arti praelegendi sive recitandi antiqui tribuerint consideramus, qui ipsum anagnostae munus creaverunt atque lectionem seu ἀναγνωστικὸν μέγος fundamentum omnis scientiae grammaticae esse statuerunt (cf. Usener ibid. p. 583), Varronem credere possumus a vetere consuetudine in circulo complurium hominum legendi profectum (Ritschl op. 3, 461. 497 adn. 16), quae ratio esset recitandi, qui libri in lectionibus praeferendi essent docuisse. cf. Iuvenal. 11, 180.

DE POETIS

operis testimonium apud Gellium et Priscianum habemus, qui primum librum commemorant. ibi Graecos poetas Varronem complexum non esse, ex argumento primi libri efficitur. tempora fortasse eadem sunt quae operis De poematis. cf. fr. 66. ceteroqui huc adde fr. 300—302.

55

lib. I. annis postea paulo pluribus quam viginti pace cum Poenis facta consulibus <C.> Claudio Centhone Appii Caeci filio et M. Sempronio Tuditano primus omnium L. Livius poeta fabulas docere Romae coepit post Sophoclis et Euripidis mortem annis plus fere centum et sexaginta, post Menandri annis circiter quinquaginta duobus [a. 514/240].

Gell. 17, 21, 42 annis deinde postea — duobus. brevi auctor Varro primo de poetis libro adfertur. ceteroqui cf. Ruske, de A. Gell. N. A. font. quaestt. sel. p. 26. Cic. Brut. 72 atqui hic Livius primus fabulam C. Claudio Caeci filio et M. Tuditano consulibus docuit anno ipso ante quam natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo. Cic. tusc. 1, 3 serius poeticam nos accepimus; sero igitur a nostris poetae vel cogniti vel recepti. cf. Leo, Hermes 39 (1904) p. 64. Cassiod. a. 515/239 (Chron. min. 2, 128 Ms.) his cons. ludis Romanis primum tragoedia et comoedia a Lucio Livio ad scaenam data. aliter Accius fr. 18 et Hieron. ol. 148, 2 [a. 567/197] Livius tragoediarum scribtor clarus habetur, qui ob ingenium

meritum a Livio Salinatore, cuius liberos erudiebat, libertate donatus est. *de Accii errore cf. Reiff. Suet. rell. p. 23 ad fr. 5 et infra fr. 58.*

2 C. *add. Hosius*

56

l. I. anno post Romam conditam quingentesimo undevicesimo Sp. Carvilius Ruga primus Romae de amicorum sententia divortium cum uxore fecit, quod sterila esset iurassetque apud censores uxorem se liberum quaerundorum causa habere, eodemque anno Cn. Naevius poeta fabulas apud populum dedit, quem M. Varro in libro de poetis primo stipendia fecisse ait bello Poenico primo idque ipsum Naevium [*FPR 2 B.*] dicere in eo carmine, quod de eodem bello scripsit. Porcius autem Licinus
10 serius poeticam Romae coepisse dicit in his versibus [*fr. 1*]:

Poenico bello secundo Musa pinnato gradu
intulit se bellicosam in Romuli gentem feram.

Gell. 17, 21, 44 anno deinde post — feram. de loco Licini cf. Leo, Pl. F. p. 58 sq.

1 undev.] vicesimo tertio *Gell. 4, 3, 2* 3 sterilis *Paris.*
4 quaerundum *Gell. ibid.* 5 Cn.] .g. *Paris. c. Regin. 597 et 1646*
Voss. Lat. F 112 Magliab. centum Voss. Lat. F 7 6 <primum>
ante dedit Teuffel 9 quo *Regin. 597 Voss. Lat. F 7* Porcium —
licinium servius: *em. Torrentius et Carrio* Porcium —
dicere *Ritschl et Schanz (Rh. Mus. 54, 19)*

57

l. I. inmortales mortales si foret fas flere,
flerent divae Camenae Naevium poetam.
itaque postquam est Orcho traditus thesauro,
obliti sunt Romae loquier lingua Latina.

Gell. 1, 24 trium poetarum inlustrium epigrammata, Cn. Naevii Plauti M. Pacuvii, quae ipsi fecerunt et incidenda sepulcro suo reliquerunt — epigramma Naevii plenum superbiae Campanae, quod testimonium esse iustum potuisset, nisi ab ipso dictum esset [*FPR p. 296, 3 B.*]: inmortales — Latina. *Varronis De poetis liber primus brevi ad Plautum (fr. 59) fons laudatur. cf. Kretschmer, de A. Gell. font. p. 52. Ruske ibid. 26. Merck-*

lin, *Fleck. Jahrb.* 83 (1861) p. 719 (Ribbeck, *röm. Dicht.* 1, 26. Bormann, *Arch. ep. Mitth. aus Oest.* 17, 232).

2 Casmenae L Mueller

58

l. I. annis fere post quindecim bellum adversum Poenos sumptum est, atque non nimium longe M. Cato orator in civitate et Plautus poeta in scaena floruerunt; isdemque temporibus Diogenes Stoicus et Carneades Academicus et Critolaus Peripateticus ab Atheniensibus ad senatum populi Romani negotii publici gratia legati sunt.

Gell. 17, 21, 46 ac deinde annis — sunt. auctor Varro in eodem libro I *De poetis* proxime supra memoratur (cf. fr. 66). cf. Kretschmer *ibid.* 52. Ruske *ibid.* 25. 26. 33. Hieron. *ol.* 145, 1 = *Suet. rell.* p. 24 R. Plautus ex Umbria Sarsinas Romae moritur [a. 554/200; moratur Hertz clarus habetur Reiff. collato Gellio l. c.], qui propter annonae difficultatem ad molas manuaris pistori se locaverat, ibi quotiens ab opere vacaret scribere fabulas solitus ac vendere. de hac fabella cf. Varro ap. *Gell.* 3, 3, 14 fr. 88. tempora cum iis non congruunt, quae Cicero *Brut.* 60 tradidit [a. 570/184]; quae certo ex Varronis annalibus Attico intercedente in Ciceronem transierunt. cf. Ritschl, *Parerg.* 47 sq. Suetonium in falso mortis anno Accium poetam secutum esse Kießling opinatur (*Coniect. spicil.* III ind. schol. Greifsw. 1886 p. V); sed cum ea quae apud Suetonium post mortis tempora de Plauto leguntur Varronis auctoritati teste Gellio tribuenda sint, cur in ceteris ille eodem fundamento nixus non sit, haud liquet. in Livio quidem poeta (fr. 55) Suetonius in eundem rursus errorem, quo Accius, lapsus esse videtur (Kießling *ibid.* p. IV); sed mihi coniectura Reifferscheidii magis probatur, Accii narrationem a Suetonio relata narrationemque ipsius Suetonii Hieronymum permiscuisse. quod eo magis credo, quod Suetonius in vita Naevii finienda a Varrone contra veteres commentarios stetit (fr. 299).

2 longe <post> ut in § 35 suspicatur Hosius

59

l. I. postquam est mortem aptus Plautus, Comoedia
luget,
scaena est deserta, dein Risus Ludus locusque
et Numeri innumeri simul omnes conlacrimarunt.

Gell. 1, 24, 3 epigramma Plauti, quod dubitassemus an Plauti foret, nisi a M. Varrone positum esset in libro de poetis primo [*FPR* p. 296, 4 B.]: postquam — conlacrimarunt.

60

l. I. deinde ad Siculos se adplicavit.

Prisc. p. 469, 9 Varro de poetis libro I: deinde — adplicavit. *Ennium significari, qui Epicharmum scripsit, constat.*

61

l. I. Claudium et Tuditanum consules secuntur Q. Valerius et C. Mamilius [*a.* 515/239] quibus natum esse Q. Ennium poetam M. Varro in primo de poetis libro scripsit eumque, cum septimum et sexagesimum annum haberet, duodecimum annalem scripsisse idque ipsum Ennium in eodem libro [*p.* 67 V.²] dicere.

Gell. 17, 21, 43 Claudium — dicere. *Cic. Brut.* 72 Livius primus fabulam — docuit anno ipso ante quam natus est Ennius, post Romam conditam autem quartodecimo et quingentesimo. *Hieron. ol.* 135, 2 = *Suet. rell.* p. 24 R. Quintus Ennius poeta Tarenti nascitur [*a.* 515/239]. *hinc fortasse manaverunt quae Gellius (12, 4, 4) Aelium Stilonem de Ennio dixisse narrat (Ael. Stil. fr. 51). cf. Kretzschmer ibid. p. 52.*

2 C.] consul *Paris.* manlius *Regin.* 1646 manibus *Voss.* *Lat. F* 112 manilius *rell. codd.*: *em. Columna* 5 ageret *Magliab. Regin.* 597 *Voss. Lat. F* 112

62

l. I. adulescens, tam etsi properas, hoc te saxulum rogat ut se aspicias, deinde quod scriptum est legas. hic sunt poetae Pacuvi Marci sita ossa. hoc volebam, nescius ne esses. vale.

Gell. 1, 24, 4 epigramma Pacuvii verecundissimum et purissimum dignumque eius elegantissima gravitate [*FPR* p. 296, 5 B.]: adulescens — vale. *de Varrone auctore cf. ad fr. 59. de titulo Buecheler, carm. ep.* 848. *Rh. Mus.* 37 (1882) p. 521.

1 tam *floril. codd.* *Paris.* 4952 *Vatic.* 3307 tamen *rell. codd.* te saxulum *Buecheler* te saxum *Paris. Vatic. thesaurum Lugd-Bat.* 3 pacuuii marci *Vatic.*

DE POEMATIS LIBRORUM III

de forma 'poematis' cf. Char. p. 53, 13. 140, 5 praeter Hieronymi indicem (supra p. 182), ubi numerus quoque librorum proditus est. Varro sine dubio origine Latinae poeseos explicata ad varia poematum genera pertractanda transiit (cf. Ritschl op. 3, 454). ii post opus De l. Lat. scripti sunt; cf. ad fr. 66. huc quadrant fr. 303—306 (cf. tamen praef. De scaen. orig.).

63

lib. II. lentim

Char. p. 126, 6 (= Plin. dub. serm. p. 7, 28 B.) Varro de poematis [poematon Neap.] II lentim.

64

l. II. nunc vides in conviviiis ita poni sal et mel.

Char. p. 106, 18 (= Plin. dub. serm. p. 76 adn. B.) sal — et Varro de poematis II: nunc — mel. quod genus etiam Verrio placuit. cf. Non. p. 223, 11.

65

l. II et III. poematorum et in II et in III idem Varro adsidue dicit et his poematis.

Char. p. 141, 29 (= Plin. dub. serm. p. 22, 20 B.) poematorum — poematis, tam quam nominativo hoc poematum sit et non hoc poema. cf. fr. 5. 14.

66

antiquos poetas vates appellabant a versibus viendis.

Varr. d. l. L. 7, 36 antiquos — viendis, ut <de> poematis cum scribam ostendam. id. ibid. 6, 52 dicti idem [fatidici] vaticinari, quod vesana mente faciunt; sed de hoc post erit usurpandum, quom de poetis dicemus. significaturne hic opus De poetis, an locus superior libri septimi, ubi Varro verba a poetis sumpta enodat? nam quod L Mueller (Q. Enn. p. 27 adn. 1) loco 6, 52 fretus supra 7, 36 'poetis' pro 'poematis' scribere vult, id profecto reiciendum est. meo quidem iudicio posterior praestat sententia; in mira enim rerum repugnantia, potius quam eam miremur, aliud Varronis inconstantiae documentum videbimus. de re cf. Varro ibid. 5, 62 et Fest. 375^a, 21, quibus in locis idem Ennii versus adfertur: ibant malaci viere Vene-

riam corollam. *praeterea Suet. rell. p. 4 R. Isid. or. 8, 7, 3 vates a vi mentis appellatos Varro auctor est, vel a viendis carminibus id est flectendis, hoc est modulandis, et proinde poetae latine vates olim et scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur, vel quod modis verba conecterentur, viere enim antiqui pro vincere ponebant. Schol. Bern. app. II buc. 9, 34 vates dicuntur, sicut Varro ait, a vi mentis id est ab instinctu mentis, sive a viendis et modulandis carminibus, si quidem viere significat vincere conecere, unde vimen et viminea vasa dicuntur. Serv. Dan. Aen. 3, 443 vates a vi mentis appellatos Varro auctor est. cf. Isid. or. 7, 12, 15. Anecd. H. p. 223, 6.*

antiqui *L Spengel*

67

Olympiam non accessit

Char. p. 99, 16 (= Plin. dub. serm. p. 72, 35 B.) Olympia Varro ait — de poematis: Ol. non acc.

EX HEBDOMADON VEL IMAGINUM LIBRIS XV

quae de indole et ordine huius operis sagacitate praesertim Ritschelii et Brunnii cognita sunt (Ritschl op. 3, 508 sq.), in Philologo 13, 742 sq. a Mercklin contracta strictiusque apud Schanz exposita (Gesch. d. Röm. Lit.² 1, 368) invenis. fragmenta coll. Ch Chappuis, fragm. d. ouvrag. de M. Ter. Varr. intitulés Logistorici, Hebdomades vel De imagin., de forma philos. (Paris 1868 p. 87 sq.). apud Plinium luculentum extat testimonium, n. h. 35, 11: imaginum amorem flagrasse quondam testes sunt Atticus ille Ciceronis edito de iis volumine, M. autem Varro benignissimo invento insertis voluminum suorum fecunditati septingentorum illustrium aliquo modo hominum imaginibus, non passus intercidere figuras aut vetustatem aevi contra homines valere; inventor muneris etiam dis invidiosi, quando immortalium non solum dedit, verum etiam in omnis terras misit, ut praesentes esse ubique ceu di possent. cf. Suet. rell. p. 3 R. temporis Varro ipse apud Gellium (3, 10, 17) in libro Hebdomadum primo auctor est: tum ibi addit se quoque iam duodecimam annorum hebdomadam ingressum esse. cum enim anno 638/116 natus sit, sequitur ut anno fere 715/39 librum istum conscripserit. huc pertinere videtur fr. 298.

68 [3 Chappuis]

lib. I. M Varro in primo de imaginibus, uter [Homer]

rusne an Hesiodus] prior sit natus, parum constare dicit, sed non esse dubium, quin aliquo tempore eodem vixerint, idque ex epigrammate [*AP* 7, 53] ostendi, quod in tripode scriptum est, qui in monte Helicone ab Hesiodo positus traditur.

Gell. 3, 11 super aetate Homeri atque Hesiodi non consentitur. alii Homerum quam Hesiodum maiorem natu fuisse scripserunt, in quis Philochorus [*FHG* 1, 393] et Xenophanes [*fr.* 13 *Die.*], alii minorem, in quis L. Accius poeta [*fr.* 1] et Ephorus historiae scriptor [*FHG* 1, 277 *M.*]. *M.* autem Varro — traditur. *cf. Gell.* 17, 21, 3. *FHG* 1, 392sq. *M. Suid.* s. v. Ὀμηρος *Clem. Alex. strom.* 1, 21. *Hieron. ad a. Abr.* 1104.

4 ex] et *Ritschl*

69 [4]

l. I. capella Homeri candida haec tumulum indicat, quod hac Ietae mortuo faciunt sacra.

Gell. 3, 11, 6sq. de patria quoque Homeri multo maxime dissensum est. alii Colophonium, alii Smyrnaeum, sunt qui Atheniensem, sunt etiam qui Aegyptium fuisse dicant, Aristoteles [*fr.* 66 *Acad. Berol.*] tradidit ex insula Io. *M.* Varro in libro de imaginibus primo Homeri imagini epigramma hoc apposuit: capella — sacra.

1 tumultum *codd. opt.: em. codd. deter.* 2 Quod aciete (acietem h ante a ss. *Lugd-Bat.*): *em. Salmasius*

DE SCAENICIS ORIGINIBUS LIBRORUM III

contra Hieronymi testimonium (*supra ind. p.* 182) nos *De scaen. orig.*, non *De orig. scaen.* scripsimus Nonium Censorinum Charisium (ter sic, semel contra *fr.* 73) secuti; de quorum idoneis auctoribus *cf. Cichorius, Comment. phil. ad hon. O Ribb. (Lipsiae 1888) p.* 426sq. numerus autem librorum ab Hieronymo traditus a scriptoribus confirmatur. naturam operis Cichorius definire conatus est (*ibid. p.* 417sq. et praesertim 426); qui si non nulla Varroniana a Plinio servata eidem tribuit, quanta prudentia ista in re opus sit Muenzer recte monuit (*Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p.* 145sq.). itaque ea ad incertae sedis fragmenta relegavimus (*fr.* 309—318) omissis Plinii n. h. 17, 6. 36, 204 (*cf.* 34, 36. 36, 5. 50, 114), quae vehementer dubitari potest num Varronis sint (*Muenzer ibid. p.* 146. 328. 332). ea quoque quae de comoedia, de tragoedia, de theatro sunt (*fr.* 302sq.), etsi

ab hoc opere aliena non sunt (cf. Leo, Hermes 39. 1904 p. 75 sq.), tamen etiam in aliis libris esse potuerunt (cf. praef. ad De poemat.). certius huc fr. 308 referre possis.

70

lib. I. cum multa portenta fierent et murus ac turris, quae sunt inter portam Collinam et Esquilinam, de caelo tacta essent et ideo libros Sibyllinos XV viri adissent, renuntiarent uti Diti patri et Proserpinae ludi Tarentini in campo Martio fierent tribus noctibus et hostiae furvae immolarentur, utique ludi centesimo quoque anno fierent.

Censor. d. n. 17, 8 Varro de scaenicis originibus libro primo ita scriptum reliquit: cum multa — fierent. cf. Cichorius ibid. p. 420sq.

1 muros Vatic. 4929 3 tracta Vatic. id. 4. XV. Colon. XII. Vatic. id. et Iesuit. duodecim Vatic. 4498 X Mommsen

71

l. I. matres familiae

Char. p. 107, 23 (= Plin. dub. serm. p. 3, 16 B.) et ideo etiam matres f. Varro dixit de scaenicis originibus primo.

72

l. I. sub Ruminali ficu

Char. p. 127, 29 (= Plin. dub. serm. p. 17, 13 B.) ficus — Varro quoque de scaenicis originibus libro I sub R. f. cf. Char. p. 95, 27.

73

l. II. a Claudio Pulchro aedile [a. 665/99]

Char. p. 120, 17 (= Plin. dub. serm. p. 8, 6 B.) aedile — Varro de originibus scaenicis II a Cl. P. aed. Val. Max. 2, 4, 6 Cl. Pulcher scaenam varietate colorum adumbravit, vacuis ante pictura tabulis extentam. de Claudio cf. Ritschl, Parerg. p. 320 adn. et contra Cichor. ibid. p. 422sq. Muenzer ibid. p. 145 adn. 1

74

l. III. matres familiae

Char. p. 107, 23 et ideo m. f. Varro dixit de scaenicis originibus — tertio. cf. fr. 71.

75

l. III. ubi compitus erat aliquis

Non. p. 196, 5 compita — masculino Varro de scaenicis originibus lib. III: ubi — aliquis.

76

hunc calamistrum

Char. p. 80, 11 (= Plin. dub. serm. p. 60, 17 B.) calamistros Cicero in Oratore [78. oratione cod.: em. Fabricius] masculine dixit et Varro de scaenicis originibus h. c. de calamistro ad apparatusum scaenicum pertinenti cf. Norden, Rh. Mus. 48, 540.

77

Triptoleмум

Serv. Dan. g. 1, 19 Varro de scaenicis originibus vel in Scauro [fr. 78] Triptoleмум dicit. Servius quis monstrator aratri fuerit disputat. de duobus libris hoc loco distinctis, ubi 'vel' particula pro 'et' usurpata est, cf. Norden, Rh. Mus. 48, 529sq. (Usener, Sitzb. d. Bayer. Akad. hist-phil. Cl. 1892 p. 604). ceteroquin isto in genere nullum dubium esse potest, si animadvertimus Scaurum alteri inscriptioni postpositum esse, cum in logistoricis nomen hominis rerum appellationi semper anteeat, sicut Catus de liberis educandis Curio de deorum cultu Orestes de insania etc.

SCAURUS

hunc logistoricum libro De scaen. orig. similem esse Norden demonstravit (Rh. Mus. 48, 529sq.). eiusdem fragm. collegerunt Riese et Chappuis ibid.

78 [256 I Riese]

Triptoleмум

Serv. Dan. g. 1, 19 = fr. 77

79 [256 II]

Varro in Scauro baltea dixit et Tuscum vocabulum ait esse

Char. p. 77, 5 (= Plin. dub. serm. p. 59, 28 B.) balteus — Varro — esse. item humanarum XVIII [fr. 116].

80 [256 III]

glutinum Daedalum invenisse

Char. p. 88, 2 (= Plin. dub. serm. p. 54, 15 B.) glutinum in Scauro: glutinum — invenisse. cf. fr. 54.

81 [256 IV]

palumbi

Char. p. 106, 24 (= Plin. dub. serm. p. 55, 23 B.) palumbes — Varro autem in Scauro palumbi dicit, quod consuetudo quoque usurpavit. item Beda orth. p. 285, 25.

DE ACTIONIBUS SCAENICIS LIBRORUM III

de numero librorum duo contraria testimonia extant; cum enim eos Hieronymus (ind. supra p. 182) tres fuisse prodat, Charisius quintum librum memorat (fr. 83) a Ritschl defensus, qui in indice Hieronymi libros actionum scaenicarum cum Quaestionibus Plautinis permutatos esse censet. verum tamen huius coniecturae firmum fundamentum deest, atque verisimilius in codicibus U pro II inrepsisse statuas (cf. de hoc mendo supra praef. ad De serm. Lat. et ad fr. 70). opus historia actionum erat. cf. Ritschl, Parerg. p. 180. 321. op. 3, 455. F Schoell, Rh. Mus. 31, 471. huc fortasse pertinet fr. 307.

82

lib. II. haec galearia

Char. p. 80, 9 (= Plin. dub. serm. p. 67, 15 B.) Varro de actione scaenica II h. g.

83

l. II. inberbi iuvenes

Char. p. 95, 18 (= Plin. dub. serm. p. 51, 7 B.) inberbi autem dicuntur, non inberbes. sic enim et Varro de actionibus scaenicis II [V cod.; cf. supra] inb. iuv.

84

l. III. vetere vino

Char. p. 147, 6 (= *Plin. dub. serm. p. 16, 23 B.*) *vetere.*
 v. v. Varro de actionibus scaenicis III, non veteri. *cf. Ritschl, Parerg. p. 321.*

85

l. III. multifariam in patellis coquere caepe

Prisc. p. 204, 1 hoc caepe — Varro de actionibus scaenicis III:
 multifariam — caepe.

86

scabillum

De dub. nom. CG K V 590, 4 (= *Plin. dub. serm. p. 77, 27 B.*)
 scabillum generis neutri, sicut scamnum, ut Varro in actionibus
 scaenicis [scinis *codd.*: *em. Haupt*].

eiusdem fere generis aliorum Varronis operum memoria extat, quae hic memorare placet. ac primum De actis scaenicis libr. III (Hieron. ind. supra p. 182), quos Ritschl, ipse quidem non sine aliqua dubitatione, De actibus scaen. emendare sibi visus est (op. 3, 457); sed cf. F Schoell, Rh. Mus. 31, 469sq. qui opus περὶ διδασκαλιῶν fuisse optimo iure constituit. secuntur De personis libri III, de quorum natura cf. Ritschl op. 3, 458. ii cum Aristophaneis περὶ προσώπων comparari possunt (Nauck, Aristoph. Byz. fragm. p. 275sq.), quos Varro certo noverat (cf. Norden, Rh. Mus. 48, 536sq.). accedant De descriptionibus libri III, quos locus Ciceronis illustrat, top. 83: descriptio, qualis sit avarus, qualis adsentator ceteraque eiusdem generis, in quibus et natura et vita describitur. cf. Ritschl op. 3, 459.

DE PROPRIETATE SCRIPTORUM LIBRORUM III

cf. ind. Hieron. supra p. 182. opus libro quinto De serm Lat. simile fuisse Ritschl recte iudicare videtur, nisi quod errat cum ab eo non diversum esse modo librum περὶ χαρακτήρων modo De descriptionibus censet (op. 3, 365 adn. 459. 463).

87

quod aes aut quid aliud eius generis ferve-
 factum conliquisset et informe esset infusum

Non. p. 334, 25 liquidum rursum significat molle et fluxum
 — idem [Varro] de proprietate scriptorum: quod aes — infusum.

1 quod est aut (quod ētanti aut *Lugd.*): *em. Lipsius*

DE COMOEDIIS PLAUTINIS

in hoc libro ex Alexandrinorum religiosa ratione agebatur de germanis adulterinisque Plauti comoediis, ut in libris Plautinarum quaestionum de rebus grammaticis. cf. Ritschl, Parerg. p. 73—245. Leo, Pl. F. p. 17sq., 33sq. Paoli, Plautina (Estratto degli Annali della Scuola Normale superiore di Pisa 1891).

88

lib. I. verum esse comperior — non indicibus Aelii nec Sedigiti nec Claudii nec Aurelii nec Accii nec Manilii super his fabulis, quae dicuntur ambiguae, crediturum, sed ipsi Plauto moribusque ingeni atque linguae eius. hac
 5 enim iudicii norma Varronem quoque usum videmus. nam praeter illas unam et viginti, quae Varronianae vocantur, quas idcirco a ceteris segregavit, quoniam dubiosae non erant, set consensu omnium Plauti esse censebantur, quasdam item alias probavit adductus filo atque facetia sermonis
 10 Plauto congruentis easque iam nominibus aliorum occupatas Plauto vindicavit, sicuti istam quam nuperrime legebamus, cui est nomen Boeotia. nam cum in illis una et viginti non sit et esse Aquili dicatur, nihil tamen Varro dubitavit, quin Plauti foret —. M. Varro in libro de comoediis
 15 Plautinis primo Accii verba haec ponit [*fr. 19*]: ‘nam nec Geminei lenones nec Condalium, nec Plauti Anus nec Bis compressa nec Boeotia umquam fuit, neque adeo Agroecus neque Commorientes Macci Titi’.

in eodem libro Varronis id quoque scriptum et Plautium
 20 fuisse quempiam poetam comoediarum. quoniam fabulae <eae> Plauti inscriptae forent, acceptas esse quasi Plautinas, cum essent non a Plauto Plautinae, sed a Plautio Plautianae.

feruntur autem sub Plauti nomine comoediae circiter centum atque triginta; sed homo eruditissimus L. Aelius [*fr. 4*]
 25 quinque et viginti eius esse solas existimavit. neque tamen dubium est, quin istaec, quae scriptae a Plauto non videntur et nomini eius addicuntur, veterum poetarum fuerint et ab eo retractatae <et> expolitae sint ac propterea
 resipiant stilum Plautinum. sed enim Saturionem et Ad-

dictum et tertiam quandam, cuius nunc mihi nomen non 30
subpetit, in pistrino eum scripsisse Varro et plerique alii
memoriae tradiderunt, cum pecunia omni, quam in operis
artificum scaenicorum pepererat, in mercatibus perdita inops
Romam redisset et ob quaerendum victum ad circum-
agendas molas, quae trusatiles appellantur, operam pistori 35
locasset.

sicuti de Naevio quoque accepimus fabulas eum in
carcere duas scripsisse, Hariolum et Leontem, cum ob
assiduam maledicentiam et probra in principes civitatis de
Graecorum poetarum more dicta in vincula Romae a trium- 40
viris coniectus esset. unde post a tribunis plebis exemptus
est, cum in his quas supra dixi fabulis delicta sua et
petulantias dictorum, quibus multos ante laeserat, diluisset.

Gell. 3, 3 verum esse comperior, quod quosdam bene litteratos
homines dicere audivi, qui plerasque Plauti comoedias curiose
atque contente lectitarunt, non indicibus — Plauti foret, neque alius
quisquam non infrequens Plauti lector dubitaverit, si vel hos
solos ex ea fabula versus cognoverit, qui quoniam sunt, ut de
illius Plauti more dicam, Plautinissimi, propterea et memini-
mus eos et ascripsimus. parasitus ibi esuriens haec dicit
[*Plauti Boeot. fr. 1 L. Aquil. v. 1sq. Ribb.³*]: ‘ut illum di per-
dant, primus qui horas repperit, / quique adeo primus statuit
hic solarium; / qui mihi comminuit misero articulatum diem. /
nam <unum> me puero venter erat solarium / multo omnium
istorum optimum et verissimum. / ubivis [ubi iste *codd.*] mo-
nebat esse, nisi cum nihil erat. / nunc etiam quod est, non
estur, nisi soli libet; / itaque adeo iam oppletum est oppidum
solariis, / maior pars populi aridi reptant fame’. Favorinus
quoque noster, cum Nervulariam Plauti legerem, quae inter
incertas habita est, et audisset ex ea comoedia versum hunc
[*fr. 7 L.*] ‘scrattae, scrupedae, strittivillae sordidae’, delectatus
faceta verborum antiquitate meretricum vitia atque deformi-
tates significantium: ‘vel unus hercle’ inquit ‘hic versus Plauti
esse hanc fabulam satis potest fidei fecisse’. nos quoque ipsi
nuperrime, cum legeremus Fretum (nomen est id comoediae,
quam Plauti esse quidam non putant), haut quicquam dubita-
vimus, quin ea Plauti foret et omnium quidem maxime ge-
nuina. ex qua duo hos versus excipimus, ut historiam quae-
reremus oraculi Arretini [*fr. 1 L.*]: ‘nunc illud est, quod responsum
Arreti [*Arretini r. codd.*] ludis magnis dicitur: | peribo, si non
fecero, si faxo, vapulabo. M. tamen Varro in libro — diluisset.

totum caput Varroni tribuunt Ritschl, Parerg. p. 73sq. Mercklin, Fleck. Jahrb. suppl. 3 (1860) p. 643 et 83 (1861) p. 721. Kretzschmer, de A. Gell. font. p. 6. 18. 40sq. 53. cf. Leo, Pl. F. 61. de poeticis locis dissentit OFroehde, Festschrift für IVahlen (Berlin 1900) p. 531; quos ego in re incerta in ipsam Varronis orationem non recepi. ceteroqui ad v. 5sq. cf. Macrob. 2, 1, 11. v. 23sq. Serv. vit. Verg. p. 4 Th. Plautum alii dicunt unam et viginti fabulas scripsisse, alii quadraginta, alii centum.

2 sedigitii (-cii *Paris. Vatic.*) 3 creditorum: *em. IF Gro-*
novius 9 probabit 13 Atilii *Popma* 14 Marcus 16 leo-
 nes 18 m̃. accii (actii *Vatic.*) titi 20 <cuius> quoniam
vg. 21 eae *add. Hertz* 24 l[a]elius 26 istae *Paris.* ista
 h' (ec ss.) *Lugd-Bat.* 28 et *add. Carrio*

DE COMPOSITIONE SATURARUM

argumentum huius libri a κννοδιδασκαλικῶν satura non discrepare Buechelero videtur (Petron. sat. Berol.⁴ p. 188 n. 230 adn.)

89

pareutactae adsunt, mulier quae mulier, Venus caput

Non. p. 67, 12 pareutactoi Varro de compositione saturarum: pareutactae — caput.

1 praeutactae *Lugd.* pareutacte *Harl. m. 1 cf. Buech., Rh. Mus. 48, 631* 2 caput *secl. Lindsay, Philol. 55, 167, sed. cf. Buech. ibid. adn. 1*

III. EX LIBRIS VARIAE NATURAE

EX SATURIS MENIPPEIS

saturarum Menippearum libri CL in extremo indice Hieronymi commemorantur. fragmenta collegerunt Riese, M. Ter. Varr. satur. Menipp. rell. (Lipsiae 1865). Buecheler, Petron. saturae et liber Priapeorum (Berol. 1904).

90 [32 Buecheler]

in reliquo corpore ab hoc fonte diffusast anima, hinc animus ad intellegentiam tributus.

Non. p. 426, 26 animus et anima hoc distant: animus est quo sapimus, anima qua vivimus. Accius Epigone [*fr. 15*]. Varro Andabatis: in reliquo — tributus.

91 [420]

appellatur a caelatura caelum, graece ab ornatu κόσμος, latine a puritia mundus.

Prob. Verg. buc. 6, 31 caelum — quem eundem mundum et κόσμον dictum probat Varro in Cynicis, quam inscripsit Dolium aut Seria, sic: Mundus — acceptat. Postumi cui seplasia fetet [*Postume cur Buech., post vinum Riese*]: appellatur — mundus. *cf. Varro de l. L. 6, 3. Ael. Stilo fr. 7. Plin. n. h. 2, 3.*

92 [33]

idque alterum appellamus a calendo calorem, alterum a fervore febrim.

Non. p. 46, 19 febris proprietatem a fervitate [feritate *nonnulli codd.* ferviditate *Havet, Arch. f. Lat. Lex. 1, 318*] morbi vel mali, ut a calendo calorem vel caldorem Varro Andabatis aperiendam putat: idque — febrim. *Isid. or. 4, 6, 2* febris a fervore dicta est.

1 ideoque *Roth*

93 [323]

grallatores qui gradiuntur, perticae sunt ligna

Non. p. 115, 19 grillatores — Varro Mutuum muli scabunt graece περὶ χωρισμοῦ: 'ut grillatores — ligna φύσει ἀκίνητα, sed ab [lignaefynareinolet *codd.*] homine eo qui in is stat agitantur, sic illi animi nostri sunt grallae, crura ac pedes nostri, φύσει ἀκίνητοι, sed ab animo moventur'. *Varro de l. L. 7, 69* gralator a gradu magno dictus. *cf. Paul. Fest. p. 97, 12.*

94 [100]

habes qui et cuius rei causa fecerim hecatomben: in quo ego ut puto, quoniam est luere solvere, lutavi.

Non. p. 131, 16 lutavi pro lui. Varro ἑκατόμβη περὶ θυσιῶν: *habes — lutavi.*

95 [384]

nasturcium non vides ideo dici quod nasum tor-
queat, ut vestispicam quod vestem spiciat?

Non. p. 12, 12 vestispici appellabantur vestium custodes
servi, quod frequenti diligentia vestis inspiciant. Plautus —
Varro Pappo aut indige [indigena *Oehler*]: nasturcium — spiciat?
Varro d. l. L. 7, 12 sic dicta vestispica, quae vestem spiceret,
id est videret vestum ac tueretur.

1 nasturcium indige non invides in eo: *em. Oehler*
2 ut deest in plerisque libris

96 [398]

poema est lexis enrythmos, id est verba plura
modice in quandam coniecta formam, itaque etiam
distichon epigrammation vocant poema. poesis
est perpetuum argumentum e rythmis, ut Ilias
5 Homeri et annalis Enni. poetice est ars earum
rerum.

Non. p. 428, 5 poesis et poema hanc habent distantiam:
poesis est textus scriptorum [scripturorum *nonnulli codd.*], poema
inventio parva, quae paucis verbis expeditur. Lucilius [*fr. 4 et 5*].
Varro Parmenone: poema — rerum. *cf. Isid. or. 1, 38, 21* poesis
dicitur Graeco nomine opus multorum librorum, poema unius.

4 et rythmis, *deinde interpositis alienis* min ut ilias *codd.*

97 [179]

quid? tu non vides in vineis, quod tria pala
habeant, tripales dici?

Non. p. 219, 19 pali genere masculino. neutro Varro Flax-
tabulis *περὶ ἐπαρχιῶν*: quid? — dici?

98 [61]

ideo fuga hostium graece vocatur τροπή. hinc
spolia capta fixa in stipitibus appellantur tropaea.

Non. p. 55, 8 tropaei significantiam propriam Varro Bi-
marco ostendit: ideo — tropaea. *cf. Serv. Aen. 10, 775. Isid. or.*
18, 2, 3.

99 [399]

in quibus partibus in argumentis Caecilius poscit palmam, in ethesin Terentius, in sermonibus Plautus.

Non. p. 374, 5 poscere, accipere. Varro Parmenone: in quibus — Plautus. *cf. fr. 40 et Volc. Sedig. fr. 1.*

100 [230]

Varro in cynodidascalico Phalaecion metrum ionicum trimetrum appellat.

Caes. Bass. de metr. p. 261, 13 quinta divisio est hendecasyllabi hoc exemplo: 'castae Pierides novem sorores'. nam secundum primum spondeum insertus huic hendecasyllabo anapaestus ionicum sotadeum facit sic: 'castae dociles Pierides novem sorores'. ex quo non est mirandum quod Varro — appellat, quidam ionicum minorem. *Terent. Maur. v. 2833sq.* et quintam breviter tomen loquemur. / spondeum si quidem inter et secundum / quem scis dactylon hic solere poni, / si trudas anapaeston inserasque, / iungas cetera, iam videbis ipsum / consueto pede Sotaten locutum: / 'carmen Pierides dabunt sorores'. / si dicam 'lepidae', palam est profecto, / quod sit pes anapaestus: inserto ergo / spondeo medium atque consequenti / hoc nomen 'lepidae', fit omne tale: 'carmen lepidae Pierides dabunt sorores'. / idcirco genus hoc Phalaeciorum / vir doctissimus undecumque Varro / ad legem redigens ionicorum / hinc natos ait esse, sed minores. *id. v. 2882sq.* nec mirum puto, quando Varro versus / hos, ut diximus, ex Ione natos / distinguat numero pedum minores. *cf. Lachmann, Terent. Maur. praef. p. XV. Weil, Fleck. Jahrb. 95 (1867) p. 132. Wilamowitz, Mélanges Weil 1898 p. 453.*

EX ΛΟΓΙΣΤΟΡΙΚΩΝ LIBRIS LXXVI

de natura horum librorum cf. Ritschl op. 3, 403sq. L Merklin, Philol. 13, 729sq. fragmenta collegerunt Riese et Chappuis ibid. logistoricum Scaurum supra collocavimus p. 217.

101 [255 II Riese]

est natio hominum iuxta agrum Praenestinum qui Carisitani vocantur ἀπὸ τῶν καρύων, cuius rei meminit Varro in logistorico qui inscribitur Marius de fortuna.

Macrob. 3, 18, 5 est autem natio — de fortuna; inde scilicet Praenestinae nuces.

102 [248 VII]

hisce manibus lacte fit, non vino; Cuninae propter cunas, Ruminæ propter rumam id est prisco vocabulo mammam, a quo subrumi etiam nunc dicuntur agni.

Non. p. 167, 24 rumam veteres mammam dixerunt. Varro Cato vel de liberis educandis: hisce — agni. *cf. Varro r. r. 2, 11, 5 et infra fr. 137. 150. Fest. p. 306^b, 32.*

1 his Semonibus *Lipsius* hisce numinibus *Preller* cunina: *em. Iunius*

103 [255]

antiquos agrestes venandi peritos, cum plurimum in silvis agerent, quod veluti Diana duce ad investigandas feras solas et devias silvas peterent, Devianam appellasse deam, mox Dianam, quod intellegerent eandem esse, quae diem nascentibus daret.

Prob. Verg. buc. 6, 31 Varro etiam in logistorico quem inscripsit Messalla de valetudine ait: antiquos — daret. *cf. Cic. de nat. d. 2, 69. Varro d. l. L. 5, 68. Isid. or. 8, 11, 56.*

104 [248 V]

educit enim obstetrix, educat nutrix, instituit paedagogus, docet magister.

Non. p. 447, 34 educere et educare hanc habent distantiam: educere est extrahere, educare enutrire et provehere. Varro Cato vel de liberis educandis: educit — magister.

105 [249 X]

cum primo cibo et potione initiarent pueros, sacrificabantur ab edulibus Edusae, a potione Potinae nutrici.

Non. p. 108, 15 Edusam et Potinam deas praesides vult haberi puerorum Varro Cato vel de liberis educandis: cum primo — nutrici. *Don. Ter. phorm. 1, 1, 15^a* legitur apud Varro-

nem initiari pueros Eduliae et Poticae et Cubae divis edendi et potandi et cubandi, ubi primum a lacte et a cunis transierint.

3 nutricis (-es) *Riese*

106 [249 XIII]

alii Statano et Statilino, quorum nomina habent scripta pontifices. sic cum primo fari incipiebant, sacrificabant divo Fabulino.

Non. p. 532, 18 Statilinum et Statanum et Fabulinum puerilitatis praesides deos Varro Cato vel de liberis educandis affirmat: alii — Fabulino.

1 ali] ab *Harl. m. 2* uti *coni. Riese*

107 [248 VI]

ut qui contra celeriter erant nati fere Numerios praenominabant, quod qui cito facturum quid se ostendere volebat, dicebat numero id fore; quod etiam in partu precabantur Numeriae, quam deam solent indigitare etiam pontifices. 5

Non. p. 352, 10 numero significat cito —. Varro Cato vel de liberis educandis: ut qui — pontifices. *cf. Fest. p. 170*, 18. Varro r. r. 3, 16, 7.*

1 numerias: *em. Lugd. m. 1* 2 praemo(-mu-)niebant
quid se *Iunius*: quis sine 3 quo *Lindsay* 4 numeri et
codd. Numeriam Turnebus

108 [258]

salve et vale secundum Varronem in logistoricis synonyma sunt.

Serv. Aen. 5, 80 salve — sunt; unde his et in salutatione utimur et in execrationibus, ut [*Ter. andr. 696*] 'valeant qui inter nos discidium volunt'; unde etiam haec mortuis dicimus, non quo eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest, sed ut significemus nos sic digredi, ut ostendamus eos numquam in nostram communionem esse venturos. *Serv. Aen. 11, 97* Varro in libris logistoricis dicit ideo mortuis salve et vale dici, non quod aut valere aut salvi esse possunt, sed quod ab his recedimus, eos numquam visuri. *cf. id. Aen. 3, 493. Don. Ter. andr. 4, 2, 13*.*

109 [257 II]

Varro interpretatur vitellum appellatum, quia generet vitalia.

Prob. Verg. buc. 6, 31 Varro mundo ovum comparavit in logistorico qui inscribitur Tubero de origine humana —. in eodem etiam libro Varro interpretatur — vitalia.

EX ANTIQUITATUM LIBRIS XLI

testimonium operis eiusque partitionis luculentissimum extat apud Augustinum civ. d. 6, 3 (cf. Varro ap. Non. p. 92, 11. d. l. L. 5, 12). fragmenta rer. humanarum coll. Mirsch, de M. Ter. Varr. antiq. rer. hum. lib. XXV (Lipsiae 1882); rer. divinarum Merkel, praef. ad Ovid. fast. p. CVI sq., praeterea Agahd librorum I XIV—XVI in Fleck. Jahrb. suppl. 24 (1898) p. 5 sq. aliique. cf. Gruppe, Phil. Wochschr. 1883 p. 464 sq.; F Hoffmann, de Festi de verb. sign. libris (Koenisberg 1886) p. 28; Reitzenstein, Hermes 20, 515 adn. 1. de rerum dispositione recentiore aetate potissimum scripserunt: Kettner, Krit. Bemerk. zu Varro und lat. gloss. (Halle 1868) p. 14 sq.; Gruppe, Hermes 10, 54 sq.; Reitzenstein ibid. p. 532 sq. (cf. Detlefsen, Hermes 21, 240 sq.). huc pertinere videntur fr. 323—69. cf. 370 sq.

EX RERUM HUMANARUM LIBRIS XXV

110 [6 Mirsch]

lib. III. Salentini dicti, quod in salo amicitiam fecerint.

Prob. Verg. buc. 6, 31 Varro — in tertio rerum humanarum refert: — Salentini — fecerint. *cf. Fest. p. 329^a, 32.*

111 [5]

l. VI. 'pro censu classis iuniorum' Ser. Tullius cum dixit in discriptione centuriarum, accipi debet in censu.

Fest. p. 246^b, 30 pro censu — in censu, ut ait M. Varro in *l. VI* rerum humanarum, sicuti pro aede Castoris pro tribunali pro testimonio. *Paul. Fest. p. 228, 13* pro significat in, ut pro rostris pro aede pro tribunali. *cf. Fest. p. 229^b, 4. 21. Paul. Fest. p. 226, 3. Gell. 11, 3, 2 (cf. Hosius, praef. ad*

A. Gell. Noct. Att. p. XLII). GLK I 234, 31. 414, 23. III 49, 5. VII 283, 6. 307, 18. 417, 5. 501, 28.

112 [6]

l. VI. Praerogativae centuriae dicuntur, ut docet Varro rerum humanarum l. VI, quo rustici Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent.

Fest. p. 249^a, 7 Praerogativae — possent.

1 centurię   2 quę rus . . . : *em. Ursinus*

113 [2]

l. VII. suffragato<res dicebantur apud> maiores hi qui vulgo in usu <erant candidatis. nam quo meli>us apparerent iuncta suffra<gia, suffragator,> quem quisque fieri vellet, notabat <apposito punc>to scribtis candidatorum hominu<m nominibus>.

Fest. p. 347^b, 28 suffragato<res> — <nominibus>. Varro in l. VII rerum humanarum <haec tradidit>.

1 sq. lacunas suppl. *Ursinus*

114 [deest]

l. VII. libros XII fuisse ipse Varro humanarum antiquitatum VII, Antias secundo [*HRF 8 P.*] libros fuisse XII pontificales Latinos, totidem Graecos praecepta philosophiae continentes; idem tertio [*15 P.*] et SC. ponit quo comburi eos placuerit.

Plin. n. h. 13, 87 [*de libris Numae*] libros — placuerit.

2 VII *cod. Monei et Ricc. VI Vatic. Lat. 3861 edd. ante Gelen. V Gelen. sexto Paris. Lat. 6795 et 6797*   4 et SC. *Urlichs & S.C. Ricc. et se cod. Monei*

115 [4]

l. VIII. Oppius appellatus est — ab Opitre Oppio Tusculano, qui cum praesidio Tusculanorum missus ad Romam tuendam, dum Tullus Hostilius Veios oppugnaret, consederat in Carinis et ibi castra habuerat. similiter *Cispium a Laevo Cispio Anagnino*, qui eiusdem rei causa

eam partem Esquiliarum, quae iacet ad vicum Patricium versus, in qua regione est aedis Mefitis, tuitus est.

Fest. p. 348^b, 29 Oppius autem appellatus est, ut ait Varro rerum humanarum l. VIII, ab — tuitus est.

1 Opita: *em. Aug. Urs.*   3 ve ius   5 Cispium] Cisitum

116 [1]

l. XVIII. *Char. p. 77, 10 = fr. 79*

117 [10]

l. XX. ut consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accensiti

Non. p. 59, 1 accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rerum humanarum [rhetoricorum *codd.*: *em. Scal.*] lib. XX: ut consules — accensiti; quos nunc dicimus deputati. *cf. Varro de l. L. 7, 58. CGL V 649, 24* accensi deputati, ab acciando dicti.

118 [11]

l. XX. quod verbum censeo et arbitror idem poterat ac valebat.

Non. p. 519, 21 censere et arbitrari veteres cognatione quadam socia ac similia verba esse voluerunt. Varro rerum humanarum [de re rustica *codd.*: *em. Popma*] lib. XX: quod — valebat. *cf. fr. 207. Paul. Fest. p. 54, 11. Isid. or. 9, 4, 13.*

119 [1]

l. XXI. vocabulum multae idem M. Varro in uno vicesimo rerum humanarum non Latinum, sed Sabinum esse dicit, idque ad suam memoriam mansisse ait in lingua Samnitium, qui sunt a Sabinis orti.

Gell. 11, 1, 5 vocabulum autem ipsum multae — orti. sed turba grammaticorum novicia κατὰ ἀντίφρασιν, ut quaedam alia, hoc quoque dici tradiderunt. *cf. Varro de l. L. 5, 177. 7, 29. Merkel, prol. ad Ovid. fast. p. XCIX.*

fortasse hoc ex libro Verrius hausit simillimas glossas: *Paul. p. 24, 12* aestimata poena; *Fest. p. 213^a, 18* peculatus.

120 [4]

l. XXV. ego σπάρτα apud Homerum non plus spartum significare puto quam σπάρτους, qui dicuntur in agro Thebano nati. in Graecia spartii copia modo coepit esse ex Hispania. neque ea ipsa facultate usi Liburni; set hi plerasque naves loris suebant, Graeci magis cannabo et stuppa ceterisque sativis rebus, a quibus σπάρτα appellabant.

Gell. 17, 3, 4 liber ab eo prolatus — M. Varronis vicesimus quintus humanarum, in quo de isto Homeri verbo [σπάρτα *Il.* 2, 135: καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν καὶ σπάρτα λέλυνται] a Varrone ita scriptum est: ego σπάρτα — appellabant. *cf. Plin. n. h.* 19, 25. 24, 65. *Schoell, acta soc. phil. Lips.* 6, 129.

121 [IX 1]

Numerius Equitius Cuppes et C. Manius Macellus singulari latrocinio multa loca habuerunt infesta. his in exilium actis bona publicata sunt, aedes ubi habitabant dirutae eque ea pecunia scalae deum penatium aedificatae sunt. ubi habitabant locus, ubi venirent ea, quae vescendi causa in urbem erant allata. itaque ab altero macellum, ab altero forum cuppedinis appellatum.

Don. Ter. eun. 2, 2, 25² Varro humanarum rerum: Numerius Eq. Cuppes inquit et — appellatum. *Paul. Fest. p.* 48, 15 cuppes et cupedia antiqui lautiores cibos nominabant; inde et macellum forum cupedinis appellabant. cupedia autem a cupiditate sunt dicta, vel, sicut Varro ait, quod ibi fuerit Cuppedinis equitis domus, qui fuerat ob latrocinium damnatus. *cf. Varro de l. L.* 5, 146. 147. *Paul. Fest. p.* 125, 7. *Don. Ter. eun.* 2, 2, 26². *Schol. Ter. eun.* 2, 2, 24. 25. *Non. p.* 85, 9. *Anecd. H. p.* 215, 3.

1 c̄ manius *Vatic. Lat.* 2905 romanus *Oxon. romanus Vatic. Regin. Lat.* 1595 et 1496 Manius *Reitzenstein* C. Romanus *Sabbadini* 5 ubi hab. *repetitum, scribendum* publicatus *coni Buecheler*

122 [XXII 1]

equites apud veteres flexuntae vocabantur.

Serv. Dan. Aen. 9, 603 flectere autem verbo antiquo usu.

est; nam equites — vocabantur, sicut ait Varro rerum humanarum. cf. *Plin. n. h.* 33, 35. *CG L V* 22, 34. hoc fragmento aliisque causis fretus Muenzer (*ibid.* p. 164sq.) Gracchani quoque fr. 2 per Varronem in Plinium fluxisse contendit.

flexunt Plinius

123 [XI 10]

hilum Varro rerum humanarum intestinum dicit tenuissimum.

Char. p. 102, 15 (= *Plin. dub. serm.* p. 72, 15 B.) cuius nominis [*nihili*] origo haec est: hilum — tenuissimum, quod alii hillum appellaverunt, ut intellexeretur intestinum propter similitudinem generis. unde antiqui creberrime dempta littera hilum quoque dixerunt; unde intellegimus nihil sine adspiratione vitiose dici. *Isid. or.* 10, 186 nihil compositum est ex ne et hilo. hilum autem [enim *Gu.* 1] Varro ait significare medullam eius ferulae quam Graeci ἀσφόδελον vocant, et sic dici apud nos nihilum, quomodo apud Graecos οὐδὲ γερῦ. cf. *Varro de l. L.* 5, 111. 9, 54. *Paul. Fest.* p. 101, 8. *Non.* p. 121, 3. *Prisc.* p. 215, 6. *CG L V* 25, 12. 74, 6. 109, 26. 570, 6.

124 [XXII 1]

indutiae sunt pax castrensis paucorum dierum.

Gell. 1, 25, 1 duobus modis M. Varro in libro humanarum, qui est de bello et pace, indutiae quid sint definit. indutiae sunt inquit pax — dierum. cf. *Suet. rell.* p. 276 R. *Don. Ter. eun.* 1, 1, 15. *dig.* 49, 15, 19, 1. *Isid. or.* 18, 1, 11. *CG L VI* 567.

124^a [XXII 2]

indutiae sunt belli feriae.

Gell. ibid. item alio in loco: indutiae s. inquit b. feriae. locus *Aurelii Opilli*, qui in *Gellii* extremo capite legitur (*Aur. Op. fr.* 2) a Gruppe (*Comment. Momms.* p. 546) Varroni adsignatur, sed res incerta est. cf. *Mercklin, Fleck. Jahrb.* suppl. 3 (1860) p. 702 et *Kretzschmer ibid.* p. 41. 45. liber 'de bello et pace' XXII rerum hum. fuisse videtur.

125 [X 1]

Timaeus in historiis, quas oratione Graeca de rebus populi Romani composuit [*FHG* 1, 195 M.], et M. Varro in antiquitatibus rerum humanarum terram Italiam de

Graeco vocabulo appellatam scripserunt, quoniam boves Graeca vetere lingua ἰταλοὶ vocitati sunt, quorum in Italia 5 magna copia fuerit, bucetaque in ea terra gigni pascique solita sint complurima.

Gell. 11, 1, 1 Timaeus — complurima. *cf.* Varro *r. r.* 2, 1, 9. 5, 3. *de l.* L. 5, 96. *Paul. Fest.* p. 106, 7. *Colum.* 6 *pr.* 7. *Serv. Aen.* 1, 533. *Isid. or.* 14, 4, 18. 5, 18. haec ex libro XXI derivata esse videntur; *cf.* Mercklin, *Fleck. Jahrb.* suppl. 3 (1860) p. 649 sq. *Kretzschmer, de A. Gell. font.* p. 38. 45. aliter *Mirsch ibid.* p. 60 (*cf.* *Hosius, Gell. praef.* XLII sq.).

5 italoe   sint Lion

126 [XIII 16]

οὕτω [Πεσσινοῦς] δὲ τὸ χωρίον ὀνομασθῆναι συμβέβηκεν ἐκ τοῦ πεσεῖν ἀπείρους ἐκεῖ, Γαλατῶν τῶν περὶ Ῥοδανὸν ἐπιπεσόντων τῇ χώρᾳ Βρέννου ἡγησαμένου καὶ τὴν ὁμώνυμον αὐτοῖς χώραν ἐκδικεῖν βιαζομένων, ὥς Φενεστέλλας [8 P.] καὶ Σισένας [133 P.] οἱ Ῥωμαῖοί φασιν, ὧν τὰς χρήσεις ὁ Βάρδων ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνήγαγεν.

Lyd. de mag. 3, 74 πρὸς Πεσσινοῦντι πόλει τῆς Γαλατίας — οὕτω — ἀνήγαγεν.

EX RERUM DIVINARUM LIBRIS XVI AD CAESAREM

127 [1 Merkel]

lib. I. Varro primo rerum divinarum Victoriā ait [*Vacunam esse*], quod ea maxime hi gaudent, qui sapientiae vacent.

Ps-Acro Hor. ep. 1, 10, 49 Vacunam alii Cererem, alii deam vacationis dicunt, alii Victoriā, qua favente curis vacamus. Vacunam apud Sabinos plurimum cultam quidam Minervam, alii Dianam putaverunt; non nulli etiam Venerem esse dixerunt; sed Varro — vacent.

2 hii nonnulli codd.   3 vacant *Monac. Lat.* 14865

128 [3]

• *l. V.* aras primum asas dictas, quod esset necessarium a sacrificantibus eas teneri, ansis autem teneri solere

vasa quis dubitet? commutatione ergo litterarum aras dici coeptas, ut Valesios et Fusios dictos prius, nunc Valerios et Furios dici.

Macrob. 3, 2, 8 Varro divinarum libro quinto dicit aras — dici. *Serv. Dan. Aen. 4, 219* veteres aras asas dicebant; postea inmutata littera s in r aras dixerunt, sicut Valesios Valerios, Fusios Furios, quod Varro rerum divinarum in libro quinto plenius narrat; necesse enim erat aras a sacrificantibus teneri; quod nisi fieret, diis sacrificatio grata non esset. *cf. Ovid. trist. 5, 2, 44. Ter. Scaur. p. 13, 13. 23, 16. Serv. Aen. 2, 515. Isid. or. 15, 4, 13.*

4 et Fusios — Valerios *om. Paris.*

129 [*deest*]

l. XIII. Varro divinarum XIII ita [*amoletum*] dixit, sive a molliendo id est infringendo vim mali, sive ab aemulatione.

Char. p. 105, 9 (= Plin. dub. serm. p. 42, 27 B.) φυλακτήριον quod Graeci appellant, amoletum [*amolitum cod.*] latine dicimus. nam et Varro — aemulatione.

2 a molendo id est inserendo *exc. Paris. 7530*

130 [*99 Agahd*]

l. XIV. in quo L. Aelius noster, litteris ornatissimus memoria nostra, erravit aliquotiens. nam aliquot verborum Graecorum antiquiorum, proinde atque essent propria nostra, reddidit causas falsas. non leporem dicimus, ut ait, quod est levipes, sed quod est vocabulum anticum Graecum. multa vetera illorum ignorantur, quod pro his aliis nunc vocabulis utuntur; et illorum esse plerique ignorant Graecum, quod nunc nominant Ἑλληνα, puteum, quod vocant πορέα, leporem, quod λαγῶν dicunt. in quo non modo L. Aelii ingenium non reprehendo, sed industriam laudo; successum enim <fert> fortuna, experientiam laus sequitur.

Gell. 1, 18, 1 in XIV rerum divinarum libro M. Varro doctissimum tunc civitatis hominem L. Aelium errasse ostendit, quod vocabulum Graecum vetus traductum in linguam Romanam, proinde atque si primitus latine fictum esset, resolverit

in voces Latinas ratione etymologica falsa. verba ipsa super ea re Varronis posuimus: in quo — sequitur. *cf. Varro r. r. 3, 12, 6. Quint. 1, 6, 33. Isid. or. 12, 1, 23. — Varro de l. L. 5, 25. 6, 84. Fest. p. 217^b, 7. CGL VII 163. — Varro r. r. 3, 12, 6. de l. L. 5, 101. Isid. or. 12, 1, 23. 7, 53. 17, 5, 16. CGL VI 637.*

1 lelius   3 antiquatorum *Lugd-Bat.*   7 hiis   8 ut
— ignorant *IF Gronovius*   11 lelii   12 illustriam (Il-
Lugd-Bat.) *Paris. Lugd-Bat.*   13 fert. *add. Hirschfeld dat*
Mommsen fundat Hertz (ex Amm. 17, 5, 8)

131 [100]

l. XIV. Varro — furem dicit ex eo dictum, quod veteres Romani furvum atrum appellaverint et fures per noctem, quae atra sit, facilius furentur.

Gell. 1, 18, 3 Varro — in posteriore eiusdem libri [XIV] parte furem — furentur. nonne sic videtur Varro de fure, tamquam L. Aelius de lepore [*Ael. Stilo 12*]? nam quod a Graecis nunc *κλέπτης* dicitur, antiquiore Graeca lingua *φῶρ* dictum est. hinc per adfinitatem litterarum, qui *φῶρ* graece, est latine fur. *Non. p. 50, 12* Varro rerum divinarum lib. XIV: 'furem ex eo dictum, quod furvum atrum appellaverint et fures per obscuras noctes atque atras facilius furentur.' *cf. Paul. Fest. p. 84, 6. 93, 13. Serv. Dan. Aen. 2, 18. 9, 348. g. 3, 407. Schol. Bern. g. ibid. Porphy. et Ps-Acro Hor. c. 2, 13, 21. Isid. or. 5, 26, 19. 10, 107. 12, 2, 39. diff. verb. 340. CGL V 650, 49.*

132 [12]

l. XIV. nam Parca inmutata una littera a partu nominata, item Nona et Decima a partus tempestivi tempore.

Gell. 3, 16, 9 antiquos autem Romanos Varro [*in libro XIV rerum divinarum, qui proxime supra adfertur*] dicit non recepisse huiusce modi quasi monstruosas raritates, sed nono mense aut decimo neque praeter hos alio [*alios codd.: em. Buecheler*] partionem mulieris secundum naturam fieri existimasse, idcircoque eos nomina Fatis tribus fecisse a pariendo et a nono atque decimo mense. nam Parca inquit inmutata — tempore. *cf. Tert. de an. 37. Serv. buc. 4, 47. g. 1, 278. Aen. 1, 22. Mart. Cap. 4, 360. Isid. or. 8, 11, 93. Hieron. Bonos. ep. 100. Philarg. buc. 4, 47. CGL V 129, 10.*

... 1 parga

133 [108]

l. XIV. petorritum est non ex Graecia dimidiatum, sed totum Transalpibus; nam est vox Gallica. id scriptum est in libro M. Varronis quarto decimo rerum divinarum, quo in loco Varro cum de petorrito dixisset, esse id
 5 verbum Gallicum, lanceam quoque dixit non Latinum, set Hispanicum verbum esse.

Gell. 15, 30, 6 petorritum enim est — esse. *cf. Quint.* 1, 5, 57. *Fest.* p. 206^b, 30. *Isid. or.* 20, 12, 4.

2 t. <ortum> trans A. *Hertz* t. transalpinum I *Gronovius* (*cf. Thielmann, Arch. f. Lat. Lex.* 4, 252) inscriptum

134 [106]

l. XIV. Βάρρων ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῶν θείων πραγμάτων φησὶν αὐτὸν [*Ianum*] παρὰ Θούσκοις οὐρανὸν λέγεσθαι — καὶ Ποπάνωνα διὰ τὸ ἐν ταῖς καλένδαις ἀναφέρεισθαι πόπανα.

Lyd. de mens. 4, 2 ὁ δὲ Βάρρων — πόπανα.

3 ποπάωνα *Paris. Graec.* 3084

135 [2]

l. XV. Varro in libro quinto decimo rerum divinarum ita refert quod pontifex in sacris quibusdam vitulari soleat, quod Graeci παιανίζειν vocant.

Macrob. 3, 2, 11 de cuius verbi [*vitulari*] significato *Titius* [*fr.* 3]. Varro etiam in libro — vocant.

136 [29]

l. XVI. quid est Genius? deus qui praepositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum.

August. civ. d. 7, 13 quid — deus inquit [*Varro*] qui — gignendarum. *cf. August. fr.* 2. de hoc fragmento et sequentibus de diis selectis huic libro tribuendis *cf. August. ibid.* 7, 2. 23.

137 [18]

l. XVI. dixerunt eum [*Iovem*] Victorem Invictum Opitulum Impulsorem Statorem Centumpedam Supinalem

Tigillum Almun Ruminum —: quod omnia vinceret, quod a nemine vinceretur, quod opem indigentibus ferret, quod haberet inpellendi statuendi stabiliendi resupinandi potestatem, quod tamquam tigillus mundum contineret ac sustineret, quod aleret omnia, quod ruma id est mamma aleret animalia.

August. ibid. 7, 11 dixerunt — Ruminum et alia quae persequi longum est. haec autem cognomina inposuerunt uni deo propter causas potestatesque diversas, non tamen propter tot res etiam tot deos eum esse coegerunt: quod omnia — animalia.

138 [31]

l. XVI. ideo Mercurius quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius; ideo *Ἐρμῆς* graece, quod sermo vel interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, *ἐρμηνεία* dicitur; ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes sermo fit medius.

August. ibid. 7, 14 nam ideo — medius. *cf. id. 4, 11. Paul. Fest. p. 124, 3. Arnob. 3, 32. Serv. Dan. Aen. 4, 242. 8, 138. Isid. or. 8, 11, 45—49. myth. Vat. 1, 119. 2, 42. Macrobi. 1, 17, 5. 19, 9.*

139 [20]

l. XVI. quid est — Saturnus? unus de principibus deus, penes quem sationum omnium dominatus est.

August. ibid. 7, 13 quid est enim et Saturnus — unus inquit [Varro] de — est. *cf. id. 7, 19. 6, 8. Varro de l. L. 5, 64. Tert. ad nat. 2, 12. Macrobi. 1, 10, 20. Arnob. 4, 9. Serv. g. 1, 21.*

140 [46^a]

l. XVI. Tellurem putant esse Opem quod opere fiat melior, Matrem quod plurima pariat, Magnam quod cibum pariat, Proserpinam quod ex ea proserpant fruges, Vestam quod vestiatur herbis.

August. ibid. 7, 24 Tellurem inquit [Varro] putant — herbis. *cf. id. 4, 10. 7, 20. 23. Varro de l. L. 5, 64. 68. 74. Serv. Dan. Aen. 2, 296. Isid. or. 8, 11, 61.*

141 [37]

l. XVI. Venilia unda est quae ad litus venit, Salacia quae in salum redit.

August. ibid. 7, 22 Venilia inquit [Varro] unda — redit. Varro de l. L. 5, 72 Salacia Neptuni ab salo, Venelia a veniendo ac vento. cf. *Fest.* p. 326^a, 16. *Serv. Aen.* 1, 144. *id. Dan.* 10, 76.

142 [XIV 51]

Afferenda est ab afferendis dotibus.

Tert. ad nat. 2, 11 Aff. — dotibus. de fonte Tertulliani cf. *praesertim ibid.* 2, 1.

143 [37^a sq.]

vocaverunt deam Agenoriam quae ad agendum excitaret, deam Stimulam quae ad agendum ultra modum stimularet, deam Murciam quae praeter modum non moveret ac faceret hominem, ut ait Pomponius [v. 195 Ribb.⁸], murcidum id est nimis desidiosum et inactuosum, deam Streniam quae faceret strenuum, — Quietem vero appellantes quae faceret quietum.

August. civ. d. 4, 16 vocaverunt — quietum. cf. *ibid.* 4, 11. *Tert. ad nat.* 2, 11. *Serv. Dan. Aen.* 8, 636. *Arnob.* 4, 9. *Non. p.* 16, 32. de Varrone Augustini auctore in fragmentis quae secuntur cf. *civ. d.* 4, 1. 27. 6, 3. 4. 6. 9. 7, 1. 2. 3. 5. 13. 17. 23 etc.

144 [20^b. 103]

nam sicut Aius deus appellatus araque ei statuta est, quae est infima nova via, quod eo in loco divinitus vox edita erat, ita Vaticanus deus nominatus, penes quem essent vocis humanae initia, quoniam pueri, simul atque parti sunt, eam primam vocem edunt, quae prima in Vaticano syllabast; idcircoque vagire dicitur exprimente verbo sonum vocis recentis.

Gell. 16, 17 et agrum Vaticanum et eiusdem agri deum praesidem appellatum acceperamus a vaticiniis, quae vi atque instinctu eius dei in eo agro fieri solita essent. sed praeter hanc causam M. Varro in libris divinarum aliam esse tradit

istius nominis rationem: nam sicut Aius inquit deus — recentis. *cf. August. civ. d. 4, 8. 11. 21. CGL V 427, 32. Elter, Rh. Mus. 46, 129.*

1 arius: *em. Beroaldus* 7 dicit: *em. vg.* 8 sono *Paris. Voss. Lat. F. 7*

145 [17]

quorum in nascendo non caput, sed pedes primi extiterant, qui partus difficillimus aegerrimusque habetur, Agrippae appellati vocabulo ab aegritudine et pedibus confecto. esse autem pueros in utero Varro dicit capite infimo nixos, sursum pedibus elatis, non ut hominis natura est, sed ut arboris. nam pedes cruraque arboris ramos appellat, caput stirpem atque caudicem. quando igitur inquit contra naturam forte conversi in pedes brachiis plerumque diductis retineri solent aegriusque tunc mulieres enituntur, huius periculi deprecandi gratia arae statutae sunt Romae duabus Carmentibus, quarum altera Postverta cognominatast, Prorsa altera a recti perversique partus et potestate et nomine.

Gell. 16, 16 quorum — nomine. *de collocatione cf. Kretzschmer ibid. p. 46. de re August. civ. d. 4, 11. Tert. ad nat. 2, 11.*

3 confixo *Paris. Voss. Lat. F. 7* confixos *rell.: em. Carrio*
4 in imo nixo *Meurs* 13 prosa *Magliab. Regin. 597 Voss. Lat. F. 112*

146 [10. 12^b. 14]

superstitio Romana deam finxit Alemonam alendi in utero fetus et Nonam et Decimam a sollicitioribus mensibus et Partulam quae partum gubernet et Lucinam quae producat in lucem.

Tert. de an. 37 superstitio — lucem. *Varro de l. L. 5, 69* ficta ab iuvando et luce Iuno Lucina. *cf. August. civ. d. 4, 11.*

147 [102]

taceo Ascensum <a scansione> et Clivicolam a clivis

Tert. ad nat. 2, 15 taceo — clivis.

a scans. *add. Oehler* Clivic. *Rigaltius: levico iam*

148 [16]

cum pri< mum pariebant>, et Candelifera, quoniam ad candelae lumina pariebant, et quae < aliae deae sunt, ab officiis part>us dictae.

Tert. ad nat. 2, 11 cum — dictae.

1sq. lacunas expl. Gothofredus et Oehler

149 [17^b]

quae [*deae*] fata nascentibus canunt et vocantur Carmentes.

August. civ. d. 4, 11 quae — Carmentes. Tert. ad nat. 2, 11 perverse nato <partu Postvertae, recte ve>ro Prosae Carmentis esse provin< ciam voluerunt>. cf. Plut. Rom. 21. quaest. R. 56. Dion. H. 1, 31. Serv. Dan. Aen. 8, 336.

150

[45. 19. 20^a. 23^a. 26^a. 27. 29. 30^a. 50. 90. 98]

quid opus erat deo Catio patre, qui catos id est acutos faceret? — quid necesse erat Opi deae commendare nascentes, deo Vaticano vagientes, deae Cuninae iacentes, deae Ruminæ sugentes, deo Statilino stantes, deae Adeonæ adeuntes, Abeonæ abeuntes; deae Menti, ut bonam haberent mentem, deo Volumno et deae Volumnæ, ut bona vellent; diis nuptialibus, ut bene coniugarentur, dis agrestibus, ut fructus uberrimos caperent, et maxime ipsi divae Fructeseae; Marti et Bellonæ, ut bene belligerarent, 10 deae Victoriæ, ut vincerent; deo Honori, ut honorarentur, deae Pecuniæ, ut pecuniosi essent, deo Aesculano et filio eius Argentino, ut haberent aeream argenteamque pecuniam?

August. ibid. 4, 21 sed si virtus non nisi ad ingeniosum posset venire, quid opus — pecuniam? Varro de l. L. 7, 46 cata acuta. August. ibid. 4, 11 ipse opem ferat nascentibus excipiendo eos sinu terrae et vocetur Opis, ipse in vagitu os aperiat et vocetur deus Vaticanus [cf. fr. 144], — ipse cunas tueatur et vocetur dea Cunina [cf. fr. 102. Lact. d. i. 20, 36] —; in diva Rumina mammam parvulo immulgeat [cf. August. ibid. 4, 34. Tert. ad nat. 2, 11 fr. 102. 137]. Tert. ad nat. 2, 11 statuendi infantis Sta< tina>. id. ibid. <adeundi Adeona, ab abeun>do Abeona est. Domiducam et habent et deam < Mentem quæ

faciat mentem bonam aequ>e et malam, item voluntatis Volumentum Voletam<que>. *Varro de l. L. 5, 73* Bellona ab bello nunc, quae Duellona a duello. — Honos ab honesto onere. *cf. August. civ. d. 4, 24. 28.*

6 volumino — voluminae *Monac. Lat. 3831* 9 fructesae *idem*

† 151 [X 3 Me.]

cernuus equus dicitur qui cadit in faciem, quasi in eam partem cadens qua cernimus; unde et pueri quos in ludis videmus, ea parte qua cernunt stantes cernuli vocantur.

Serv. Aen. 10, 894 'cernuus', cernuus — vocantur, ut etiam Varro in ludis theatralibus docet. *liber decimus Rer. divin. hic significatus esse videtur (Ritschl op. 3, 481.). de re cf. Non. p. 20, 28.*

1 dic. equus *Carol. Sang. Floriac.* 2 cadens *om. Lips. Hamb. Monac.* quae *Carol. Hamb. Mon.* que *Flor.* quam *Stephanus et Daniel* 3 quae *Carol. Sang. Hamb.* cernui *Hamb. Mon.*

152 [XIV 5. 8. 11 Ag.]

sit deus Consevius quidam, qui con<satio>nibus concubitalibus praesit, et Fluvionia, quae infantem in uter<o nutriat>, hinc Vitumnus et Sentinus, per quem viviscat infans et sentia<t primum>, dehinc Diespiter, qui puerum perducatur ad partum.

5

Tert. ad nat. 2, 11 sit — partum. *cf. Paul. Fest. p. 92, 15. Arnob. 3, 30. August. civ. d. 7, 2* Vitumnus et Sentinus, quorum alter vitam, alter sensum puerperio largiuntur = *ibid. 7, 3 (saepius). August. ibid. 4, 11* Diespater qui partum perducatur ad diem.

1 consation. *Gothofr.* 3 nutriat *Merkel* retineat *Oehler* 4 primum *Gothofr.* puerperam *Wissowa*

153 [46]

sit et deus Consus praebendo consilia et dea Sentia sententias inspirando.

August. civ. d. 4, 11 ipse sit et — inspirando. *Tert. ad nat. 2, 11* a consiliis Consum. *cf. Tert. de spect. 5. Varro de l. L. 6, 20. Liv. 1, 9. Plut. Rom. 14. Arnob. 3, 23. Paul. Fest. p. 41, 15. Serv. Aen. 8, 636. mythogr. 1, 191.*

154 [VI 3 Me.]

sicut locum in quo figerent candelam, candelabrum appellatum, ita in quo deum ponerent, nominatum delubrum.

Macrob. 3, 4, 2 Varro libro † octavo rerum divinarum delubrum ait alios aestimare, in quo praeter aedem sit area adsumpta deum causa, ut est in circo Flaminio Iovis Statoris, alios in quo loco dei simulacrum dedicatum sit, et adiecit: sicut — delubrum. *Serv. Dan. Aen.* 2, 225 Varro autem rerum divinarum libro † XIX delubrum esse dicit aut ubi plura numina sub uno tecto sunt, ut Capitolium, aut ubi praeter aedem area sit adsumpta deum causa, ut in circo Flaminio Iovi Statori, aut in quo loco dei dicatum sit simulacrum, ut <sicut> in quo figunt candelam, candelabrum appellant, sic in quo deum ponunt, delubrum dicant. — Masurius Sabinus delubrum, effigies, a delibratione corticis; nam antiqui felicium arborum ramos cortice detracto in effigies deorum formabant, unde Graeci ξόανον dicunt. alii delubrum dicunt templum ab eo quod nulli iunctum aedificio pluvia diluatur. *haec in libro sexto fuisse recte videtur statuisse Merkel, prol. ad Ovid. fast. p. CXXIII. cf. O Gruppe, de Varr. antiq. rer. hum. rell. p. 6. de eadem re cf. Cincius. fr. 16. Paul. Fest. p. 73, 1.*

155 [XIV 53 Ag.]

domum est ducenda quae nubit, adhibetur et deus Domiducus; ut in domo sit, adhibetur deus Domitius; ut maneat cum viro, additur dea Manturna.

August. civ. d. 6, 9 sed domum — Manturna. *cf. Tert. ad nat.* 2, 11.

156 [21]

<deus est dictus> et ab effatu Farinus et alius a lo<quendo Locutius>.

Tert. ad nat. 2, 11 <deus> — <Locutius>. *cf. Varro de l. L.* 6, 52 *et fr.* 106.

1 d. est dictus *Oehler*

aliis: *em. Wissowa Aius Hartel*

2 loq. Loc. *suppl. Gothofr. Oehler*

157 [41. 89]

invocanda propter fessos diva Fessona, propter hostes depellendos diva Pellonia.

August. civ. d. 4, 21 cur enim esset invocanda — Pellonia —?
cf. Arnob. 2, 4.

1 fossona Corb.

158 [V 5 Me.]

focum dictum a fotu, ut colinam ab eo quod ibi ignis colatur.

Serv. Dan. Aen. 3, 134 sane Varro rerum divinarum refert inter sacratas aras focos quoque sacrari solere, ut in Capitolio Iovi Iunoni Minervae, nec minus in plurimis urbibus oppidisque, et id tam publice quam privatim solere fieri. focum autem dictum — colatur; nec licere vel privata vel publica sacra sine foco fieri. *Isid. diff. verb. 307* ignis ipsa flamma est, focus vero fomes ac nutrimentum ignis; nam Varro focus ait dictus quod foveat ignem. focus ergo dictus a fotu. *cf. Isid. or. 20, 10, 1. Paul. Fest. p. 85, 5. Serv. Dan. Aen. 11, 211. Non. p. 481, 10. de collocatione cf. Merkel ibid. p. CXVIII.*

1 fotu Thilo ex Isidoro fovi Flor. Ambros.

159 [XIV 103 Ag.]

tres deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini.

August. civ. d. 4, 8 tres — limini. *id. 6, 7* cur Forculus, qui foribus praest, et Limentinus, qui limini, di sunt masculi, adque inter hos Cardea femina est, quae cardinem servat? *cf. Tert. ad nat. 2, 15. de idol. 15. de cor. 13.*

1 carneam Colon. m. 1 Monac. Lat 6267

160 [18]

praesit [Iuppiter] fortuitis voceturque Fortuna.

August. civ. d. 4, 11 praesit — Fortuna. *cf. Varr de l. L. 5, 74.*

160^a [92]

Fortuna, quae dicitur bona, sine ullo examine meritorum fortuito accidit hominibus et bonis et malis, unde etiam Fortuna nominatur.

August. civ. d. 4, 18 Fortuna vero, quae — nominatur.

161 [6. 7^a]

ipse primum Ianus, cum puerperium concipitur. unde

illa cuncta opera sumunt exordium minutatim minutis distributa numinibus, aditum aperit recipiendo semini. ibi est et Saturnus propter ipsum semen; ibi Liber qui
 5 marem effuso semine liberat; ibi Libera quam et Venerem volunt, quae hoc idem beneficium conferat feminae, ut etiam ipsa emissio semine liberetur.

August. civ. d. 7, 2 nam ipse — liberetur. *id. 7, 3* confert enim selectus Ianus aditum et quasi ianuam semini; confert selectus Saturnus semen ipsum; confert selectus Liber eiusdem seminis emissionem viris; confert hoc idem Libera, quae Ceres seu Venus est, feminis. *cf. id. 6, 9.*

162 [61]

ab his tribus rebus tres nuncupatos deos, Intercidonam a securis intercisione, Pilumnum a pilo, Deverram a scopis, quibus dis custodibus contra vim dei Silvani feta
 [mulier] conservaretur.

August. civ. d. 6, 9 neque arbores caeduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo, neque fruges coacerantur sine scopis; ab his autem tribus — conservaretur.

2 deverrum *Monac. Lat. 3831*

163 [52]

cum mas et femina coniunguntur, adhibetur deus Iugatinus.

August. civ. d. 6, 9 cum — Iugatinus. *id. 4, 11* ipse [Iuppiter] in Iugatino deo coniuges iungat.

1 masculus *Monac. Lat. 3831 et 6267 Colon. m. 2*

164 [79]_i

sane Varro in libris divinarum dicit deum esse Lactantem, qui se infundit segetibus et eas facit lactescere.

Serv. g. 1, 315 sane — lactescere. *Schol. Bern. ibid.* Varro in libris divinarum — lactescere. *cf. August. civ. d. 4, 8.*

1 deum esse om. *Paris.*

165 [22]

levet [Iuppiter] de terra et vocetur dea Levana.

August. civ. d. 4, 11 ipse levet — Levana. *cf. Tert. ad nat. 2, 11.*

166 [9]

dea Mena quae menstruis fluoribus praeest

August. civ. d. 7, 2 ibi [*in minutis numinibus*] est et dea — praeest. *cf. id. 7, 3. 4, 11.*

167 [73sq.]

praefecerunt — geniculis nodisque culmorum deum Nodutum, involumentis folliculorum deam Volutinam; cum folliculi patescunt, ut spica exeat, deam Patelanam; cum segetes novis aristis aequantur, quia veteres aequare hostire dixerunt, deam Hostilinam; florentibus frumentis deam 5 Floram, lactescentibus deum Lacturnum, maturescentibus deam Matutam; cum runcantur id est a terra auferuntur, deam Runcinam.

August. civ. d. 4, 8 praefecerunt ergo Proserpinam frumentis germinantibus, geniculis — Runcinam. *cf. Arnob. 4, 7. 3, 23. — Fest. p. 270^b, 27. 314^b, 17. Serv. Dan. Aen. 2, 156. Non. p. 3, 26. CGL passim.*

168 [44]

Numeria quae numerare doceat

August. civ. d. 4, 11 sit — Numeria — doceat. *cf. Anecd. H. p. 240, 8.*

169 [XVI 10]

duas eum [*Ianum*] facies ante et retro habere dicunt, quod hiatus noster, cum os operimus, mundo similis videatur; unde et palatum Graeci οὐρανὸν appellant, et non nulli inquit [*Varro*] poetae Latini caelum vocaverunt palatum, a quo hiatu oris et foras esse aditum ad dentes versus et introrsus ad fauces.

August. civ. d. 7, 8 duas — fauces.

170 [XIV 31^a]

de pavore infantum [*Iuppiter*] Paventia nuncupetur.

August. civ. d. 4, 11 de — nunc. *Tert. ad nat. 2, 11* (habent et *Pave*)ntinam pavoris. *cf. Varro de l. L. 6, 48.*

171 [91]

a pomis Pomonam, non Pomum, sicut a bubus Bubonam, non Bovem

August. civ. d. 4, 24 appellabant — a pomis — Bovem.

172 [25^a]

in diva Potina potionem ministret [*Iuppiter*], in diva Educa escam praebeat.

August. civ. d. 4, 17 in diva — praebeat. *cf. fr. 105. August. ibid. 4, 34. 6, 9. Tert. ad nat. 2, 11.*

173 [36]

<praestan>tiae Praestitiam

Tert. ad nat. 2, 11 <habent pr.> Pr.

174 [XV 13]

Romulus — ideo Quirinus <est, quia> tunc [*cum virgines dolo rapuit*] parentibus quiritatum est per illum.

Tert. ad nat. 2, 9 Romulus — illum. *cf. Varro de l. L. 5, 73. 6, 68. Non. p. 21, 18. CGL IV 384, 10 V 478. 577.*

1 est quia *add. Gothofr.*

175 [I 29^a]

cum religiosum a superstitioso ea distinctione discernat [*Varro*], ut a superstitioso dicat timeri deos, a religioso autem tantum vereri ut parentes, non ut hostes timeri

August. civ. d. 6, 9 cum — timeri etc. *cf. Nigid. Fig. fr. 4. Serv. Aen. 6, 596. 8, 187. Isid. diff. verb. 486.*

176 [XIV 68. 70. 71. 82]

nec agrorum munus uni alicui deo committendum arbitrati sunt, sed rura deae Rusinae, iuga montium deo Iugatino, collibus deam Collatinam, vallibus Valloniam praefecerunt. nec saltem potuerunt unam Segetiam talem invenire, cui semel segetes commendarent, sed sata frumenta, quamdiu sub terra essent, praepositam voluerunt habere deam Seiam; cum vero iam essent super terram et segetemacerent, deam Segetiam; frumentis vero collectis adque

reconditis, ut tuto servarentur, deam Tutilinam praeposuerunt.

August. civ. d. 4, 8 nec — praeposuerunt. *Plin. n. h. 18, 8* Seiam a serendo, Segestam a segetibus appellabant. *cf. August. ibid. 4, 34. Ovid. fast. 2, 526. Macrob. 1, 16, 8. Tert. de spect. 8 (Suet. rell. p. 336 R.).*

177 [101]

etiam locorum urbis vel loca deos ar<bitramini>, — montium <septem> Septemontium.

Tert. ad nat. 2, 15 etiam — Septemontium.

1 urbisvø: *em. Gothofredus* 2 septem *Oehler*

178 [XV 14]

quid Stercu<linus meruit> ad divinitatem? si agros stercoribus iuvando diligens fuit

Tert. ad nat. 2, 9 quid — fuit, plus fimi <Au>gias conferebat. *cf. Lact. d. i. 1, 20, 35. Isid. or. 17, 1, 3.*

1 Sterculinus m. *Gothofr. Sterculus Rigaltius*

179 [IV 7 Me.]

M. Varro — Sibyllinos libros ait non fuisse unius Sibyllae, sed appellari uno nomine Sibyllinos, quod omnes feminae vates sibyllae sint a veteribus nuncupatae vel ab unius Delphidis nomine vel a consiliis deorum enuntiandis. σιοὺς enim deos, non θεούς, et consilium non βουλήν, sed 5 βούλλαν appellabant Aeolico genere sermonis. itaque sibyllam dictam esse quasi θεοβούλην.

Lact. d. i. 1, 6, 7 M. Varro, quo nemo umquam doctior ne apud Graecos quidem vixit, in libris rerum divinarum quos ad C. Caesarem pontificem maximum scripsit, cum de quindecim-viris loqueretur, Sibyllinos — θεοβούλην. eadem fere *Isid. or. 8, 8, 1. Serv. Aen. 3, 445* sibylla appellativum est nomen, adeo ut Varro quot sibyllae fuerint scripserit. sibylla autem dicitur omnis puella, cuius pectus numen recipit; nam Aeolii σιοὺς dicunt deos, βουλή autem est sententia; ergo sibyllas quasi σιοῦ βουλὰς dixerunt. *cf. Hieron. adv. Iovin. l. I vol. II 306 D Vall. August. civ. d. 18, 23.*

2 sed] et nonnulli codd.

6 βούλλαν Wachsmuth βοῦαιαν

vel βουαιαν vel buletin vel bulean codd. βόλλαν Ahrens, de dial. Aeol. p. 59 adn. 34

180 [I 18 Ag.]

aiunt quidam propterea deos <θεοὺς appella>tos, quod θέειν id est ἵεσθαι pro currere ac motari interpretatio est.

Tert. ad nat. 2, 4 aiunt — est.

1 proptereas   θ. appell. Wissowa fuisse app. Gothofredus   2 thin & siesta: em. Hartel θ. et ἐξίεσθαι Gothofr. θ. et σείεσθαι Rigaltius   procurrere

181 [XIV 32^a]

de spe quae venit [*Iuppiter nuncupetur*] Venilia.

August. civ. d. 4, 11 de — Venilia. *Tert. ad nat. 2, 11* habent et — spei Veniliam. *Schol. Veron. Aen. 10, 78* <deam Venilia>m alii Venerem quod in mari nata sit, alii Nympham quam Graeci Βύνην vocant. <Varro rerum divin>arum XIII de dis certis: 'Spes cum conciliata non frustra esset et eveniss<et . . . . .>bantur, quam deam cum Neptuno coniungunt.'

182 [58. 54. 55. 56]

numquid Venus sola parum esset, quae ob hoc etiam dicitur nuncupata, quod sine vi femina virgo esse non desinat? — et certe si adest Virginiensis dea, ut virgini zona solvatur; si adest deus Subigus, ut viro subigatur; si adest dea Prema, ut subacta, ne se commoveat, comprimatur, dea Pertunda ibi quid facit?

August. ibid. 6, 9 numquid — facit? *Varro de l. L. 5, 61* horum [maris et feminae] vinctionis vis Venus. *de Virginiensi dea* cf. *August. ibid. 4, 11*.

2 sine eius vi edit. Paris.

183 [63]

<Vi>duus qui animam corpore viduet —, item Caeculus qui oculos sensu exanim<et, item Or>bana quae in orbitatem semina extinguat.

Tert. ad nat. 2, 15 et tristitiae deos arbitros esse voltis, <ut sit Vi>duus — extinguat. cf. *Arnob. 4, 7*.

1 Viduus Oehler: .. dius

2 exan. item Orb. Hildebrand

184 [34. 35]

neque — audent aliquas partes deae — tribuere — Volupiae, quae a voluptate appellata est, aut Lubentinae, cui nomen est a libidine.

August. civ. d. 4, 8 neque ergo in hoc tam praeclaro opere et tantae plenissimo dignitatis [*imperium dilatandi*] audent — libidine. *Varro de l. L.* 6, 47 ab lubendo libido, libidinosus ac Venus Libentina et Libitina. *cf. August. ibid.* 4, 11. *Tert. ad nat.* 2, 11. *Arnob.* 4, 9. *Serv. Dan. Aen.* 1, 720.

EX LIBRIS DE GENTE POPULI ROMANI IV

opus scriptum est a. 711/43 (*cf. Mommsen, Röm. Chron.* 147². *Kettner, Varr. stud.* 38 sq.). *fragmenta collegerunt Kettner ibid.* p. 63 sq. *H Peter, hist. Rom. rell. (Lipsiae 1906)* p. 10 sq.

185 [2 Peter]

lib. I. fagus quas graece φηγοὺς vocant.

Char. p. 130, 5 (= *Plin. dub. serm. p.* 17, 9 B.) fagus Varro de gente p. R. I: fagus — vocant.

† 186 [8]

et ideo nec Areon pagon — vult [*Marcus Varro*] inde accepisse nomen, quod Mars, qui graece Ἄρης dicitur, cum homicidii crimine reus fieret, iudicantibus duodecim diis in eo pago sex sententiis absolutus est —; sed contra istam, quae multo amplius est celebrata, opinionem aliam quam- 5 dam de obscurarum notitia litterarum causam nominis huius conatur astruere, ne Areon pagon Athenienses de nomine Martis et pagi quasi Martis pagum nominasse credantur, in iniuriam videlicet numinum, a quibus litigia vel iudicia existimat aliena.

10

August. civ. d. 18, 10 et ideo — aliena.

187 [18]

Varro dicit in gente populi Romani Sabinos a Romulo

susceptos istum accepisse montem [*Aventinum*], quem ab Avente fluvio provinciae suae Aventinum appellaverunt.

Serv. Aen. 7, 657 Aventinus mons urbis Romae est, quem constat ab avibus esse nominatum, quae de Tiberi ascendentes illic sedebant —. quidam etiam rex Aboriginum, Aventinus nomine, illic et occisus et sepultus est, sicut etiam Albanorum rex Aventinus, cui successit Procas. Varro tamen dicit — appellaverunt. *cf. Naev. fr.* 1. *Varro de l. L.* 5, 43. *Paul. Fest.* p. 19, 4. *Fest.* p. 174^a, 15. *Liv.* 1, 33. *August. civ. d.* 18, 21.

1 ingentem *Sang. Regin. Lips. Mon.* 3 appell. avent. *Mon.*

188 [23]

circenses dicti, quia exhibebantur in circuitu ensibus positus.

Serv. g. 3, 18 'centum quadriugos agitabo ad flumina' i. e. unius diei exhibebo circenses, quia, ut Varro dicit in libris de gente populi Romani, olim XXV missus fiebant. sed vicesimus quintus dicebatur aerarius, eo quod de collatione populi exhibebatur. — olim enim in litore fluminis circenses agitabantur, in altero latere positus gladiis, ut ab utraque parte esset ignaviae praesens periculum; unde et circenses — positus, licet alii a circumeundo dicant circenses vocari. *cf. Varro de l. L.* 5, 153. 154. *Serv. Aen.* 8, 636. *Isid. or.* 18, 27, 3.

† 189 [17]

nec idem propter aliud arbitratur historicus [*Varro*] in Arcadia tale nomen adfictum Pani Lycaeō et Iovi Lycaeō nisi propter hanc in lupos hominum mutationem, quod eam nisi vi divina fieri non putarent. lupo enim ⁵ graece λύκος dicitur, unde Lycaeī nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos ex illorum mysteriorum veluti semine dicit exortos.

August. civ. d. 18, 17 nec idem — exortos. *cf. Paul. Fest.* p. 119, 16. hoc fr. cum 186 et 190 ex opere *De g. p. R. ductum* esse ex *August. ibid.* 18, 8. 13 (*cf.* 18, 3. 5. 9. 10. 16. 23. 40) patet, ne dicam hic Varronem 'historicum' diserte appellari.

190 [13]

nominis huius [*Apis*], cur non Apis etiam post mortem, sed Serapis appellatus sit, facillimam rationem

Varro reddidit. quia enim arca, in qua mortuus ponitur, quod omnes iam sarcophagum vocant, σοφός dicitur graece, et ibi eum venerari sepultum coeperant, priusquam templum eius esset exstructum, velut soros et Apis Sorapis primo, deinde una littera, ut fieri adsolet, commutata Serapis dictus est.

August. civ. d. 18, 5 nominis autem huius — dictus est. cf. Varro de l. L. 5, 57.

EX LIBRIS DE VITA POPULI ROMANI AD ATTICUM IV

libri a. 711/43 scripti esse videntur (cf. Ritschl op. 3, 450. Kettner, M. Ter. Varr. de vita p. R. quae extant. Halae 1863 p. 3). fragmenta coll. Kettner ibidem.

191 [29 Kettner]

lib. I. adoreum quoque ab eo dictum putat [Varro], quod cibi ora id est principium sit far.

Non. p. 59, 5 [post fr. 199] adoreum — far. cf. id. p. 52, 14. Paul. Fest. p. 3, 10. Isid. or. 17, 3, 6.

192 [17]

l. I. itaque calendis calabantur id est vocabantur, et ab eo calendae appellatae, quod est tractum a Graecis, qui καλεῖν vocare dixerunt.

Non. p. 23, 27 calendarum vocabulum proprium Varro complexus est de vita populi Romani lib. I: itaque — dixerunt. cf. Varro de l. L. 6, 27. Paul. Fest. p. 225, 8 (38, 13). Gell. 15, 27, 2. Serv. Dan. Aen. 8, 654. Macrob. 1, 15, 10. CGL VI 167.

193 [48]

l. I. quod, ante quam nomen dolii prolatum, cum etiam id genus vasorum calpar diceretur, id vinum calpar appellatum.

Non. p. 546, 28 calpar nomine antiquo dolium. Varro de vita populi Romani lib. I: quod — appellatum. cf. Paul. Fest. p. 46, 17. 65, 13.

194 [38]

l. I. caltula est palliolum praecinctui, quod nudae infra papillas praecinguntur.

Non. p. 548, 33 caltulam Varro de vita populi Romani lib. I palliolum breve voluit haberi: caltula — praecinguntur; 'quo mulieres nunc et eo magis utuntur, postquam subuculis desierunt'.

1 castula: *em. Lindsay* quod: quo *ed. a. 1471*

195 [41]

l. I. cocula, qui coquebant panem primum sub cinere, postea in forno.

Non. p. 531, 27 Varro de vita populi Romani lib. I: cocula — in forno. *cf. Paul. Fest. p. 39, 3.*

1 cocebat (coq.) *plerique codd.* primum *om. plerique codd.* 2 cinerem *codd. praeter Paris. 7666*

196 [26]

l. I. in postica parte erat colina, dicta ab eo quod ibi colebant ignem.

Non. p. 55, 19 Varro de vita populi Romani lib. I: 'qua fini sit antica et postica. in postica — ignem. lucupletiorum domus quam fuerint angustiis paupertinis coactae, ipsa nomina declarant'.

1 culina *Lugd. (Voss. Lat. F 73)* colina *alii codd.*

197 [18]

l. I. in eorum enim sacris liba cum sunt facta, incerni solere farris semine; ac dicere se ea februare id est pura facere.

Non. p. 114, 17 februare positum pro purgare et purefacere. Varro de vita populi Romani lib. I: in eorum — facere. *cf. Varro de l. L. 6, 13* februm Sabini purgamentum. *Paul. Fest. p. 85, 12. CGL V 641, 72.*

2 incernere *Quicheratus* solere *scripsi*: solent

198 [42]

l. I. urceolum aquae manale vocamus, quod eo aqua in trulleum effundatur; unde manalis

lapis appellatur in pontificalibus sacris, qui tunc movetur cum pluviae exoptantur; ita apud antiquissimos manale sacrum vocari quis non noverit? ⁵ unde nomen illius.

Non. p. 547, 3 trulleum quo manus perluuntur. Varro de vita populi Romani lib. I —: urceolum — illius. *cf. Paul. Fest. p. 128, 5. Fest. p. 157*, 29.*

1 aquae manale *Gen. Bern. aquae (aqua) manalem rel.*
6 illis *nonnulli codd.*

199 [29]

l. I. nefarii —. a farre, quod adoreum est, id quo scelerati uti non debeant, non triticum sed far.

Non. p. 59, 5 nefarii proprietatem in lib. I de vita populi Romani Varro patefecit: a farre — far. *Isid. diff. verb. 423* nefarius, ut Varro existimat, non dignus farre. *cf. id. or. 10, 189. Ascon. Pedian. in Verr. 3.*

1 id quo *Onions: in quo vel quo codd.*

200 [33]

l. I. ideoque hoc ab ore dicitur osculum, non a suavitate, unde, quod simile est, savium.

Non. p. 424, 15 osculum et savium his intellectibus discernuntur, quod ab ore osculum, savium a suavitate dicitur. Varro de vita populi Romani I: ideoque — savium. *cf. Serv. Dan. Aen. 1, 256. Isid. diff. 398. Don. Ter. eun. 3, 2, 3. CGL IV 289, 31. 370, 38. V 170, 33. MHaupt op. 2, 106.*

2 simile] suave *Mercier* est *scripsi*: sit

201 [4]

l. I. hanc deam Aelius [*fr. 27*] putat esse Cererem; sed quod in asylum qui confugisset, panis daretur, esse nomen fictum a pane dando pandere, quod est aperire.

Non. p. 44, 1 pandere Varro existimat ea causa dici, quod qui ope indigerent et ad asylum Cereris confugissent panis daretur. pandere ergo quasi panem dare, et quod numquam *fanum talibus clauderetur. de vita populi Romani lib. I: hanc — aperire.*

1 Aelius *Carrio* ex cod. *Elnonensi*: melius 2 confu-
gissent *ed. princ.*, sed cf. *Class. Rev.* 16, 50 4 hoc est *Lugd.*

202 [30]

l. I. pastillos et panes: haec vocabula pastus,
quod esse pascere dicebant.

Non. p. 63, 24 panis proprietatem a pascendo putant ve-
teres aestimandam. Varro de vita populi Romani lib. I: pastillos
— dicebant. cf. *Paul. Fest. p.* 222, 18.

1 hae *Lugd.* (*Voss. Lat. F* 73) a pastu vel a pastu sunt
coni. *L Mueller* 2 esset: *em. Mue.*

203 [11]

l. I. pecuniaque erat parva; ab eo paupertas
dicta. cuius paupertatis magnum testimonium est

Non. p. 43, 29 paupertas dicta est a pecunia parva. Varro
de vita populi Romani lib. I: pecuniaque — est. *aliter id. de l. L.* 5, 92.

2 paupertatis *secl. L Mueller*

204 [35]

l. I. nec pistoris nomen erat nisi eius qui
ruri far pinsebat. nominati ab eo quod pinsunt.

Non. p. 152, 12 pinsere, tundere vel molere. Varro *Ταφῆ*
Μερίππων [527 *Bue.*] — idem de vita populi Romani lib. I:
nec pistoris — pinsunt. cf. *Varro de l. L.* 5, 138. *Fest. p.* 210^b, 27.
Isid. or. 4, 11, 4. 15, 6, 4.

1 nisi e. q. *ed. a.* 1480: qui nisi eius 2 nominativa (*vel*
-tua ut vid.) quod eo: *em. ed. a.* 1480

205 [8]

l. I. quibus erant pecuniae satis, locupletis
adsiduos, contrarios proletarios.

Non. p. 67, 18 proletari dicti sunt plebei, qui nihil rei
publicae exhibeant, sed tantum prolem sufficient. — Varro de
vita populi Romani lib. I: quibus — proletarios. cf. *Paul. Fest.*
p. 226, 13. *Gell.* 16, 10, 10. *Non. p.* 155, 19.

1 erat *L Mueller*

206 [53]

l. I. quod frontem lecticae struebant ex ea

herba torta, torum appellatum. hoc quod inicitur etiam nunc toral dicitur; lecticam qui invollebant, segestria appellabant.

Non. p. 11, 12 tororum [torialim *codd.*] et toralium designator est Varro de vita populi Romani lib. I: quod — appellabant. *cf. Varro de l. L. 5, 166. 167. Isid. or. 19, 26, 6.*

1 quo *Onions* struerant *Lugd.* (*Voss. Lat. F 73*) q.
fronde l. struebantur, ex eo h. *LMueller*

de aliis vasorum nominibus, quae a Verrio ex hoc Varronis libro tracta esse possunt, cf. Willers, de Verr. Fl. glossar. interpr. (Halis Sax. 1898) p. 6 sq.

207 [10]

l. II. itaque quod hos arbitros instituerunt populi, censores appellarunt; idem enim valet censere et arbitrari.

Non. p. 519, 21 censere et arbitrari veteres cognatione quadam socia ac similia verba esse voluerunt. — Varro de vita populi Romani lib. II: itaque — arbitrari. *cf. fr. 118. Varro de l. L. 5, 81. Paul. Fest. p. 58, 8. Isid. or. 9, 4, 13.*

2 idem *ed. a. 1476*: id

208 [8]

l. II. quod idem dicebantur consules et praetores; quod praeirent populo praetores, quod consulerent senatui consules.

Non. p. 23, 31 consulum et praetorum proprietas, quod consulant et praeant populis, auctoritate Varronis ostenditur, de vita populi Romani lib. II: quod idem — consules. *cf. Varro de l. L. 5, 81. Isid. or. 9, 3, 27. 4, 16.*

3 senatum *Popma* (*cf. de l. L. 5, 80*)

209 [9]

l. II. itaque propter curam locus quoque, quo suam quisque domo senator confert, curia appellatur.

Non. p. 57, 1 curiam a cura dictam Varro designat de vita populi Romani lib. II: itaque — appellatur. *cf. Varro de l. L. 5, 155. 6, 46. Paul. Fest. p. 49, 1.*

2 domum: *em. Mercier* curiam appellat: *em. Popma* locum — curiam appellat (*vel -ant*) *coni. Lindsay*

210 [11]

l. II. cum in quintum gradum pervenerant atque habebant sexaginta annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. ideo in proverbium quidam putant venisse, ut diceretur
 5 sexagenarios de ponte deici oportere, id est quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant.

Non. p. 523, 22 sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit, cum Varro de vita populi Romani lib. II honestam causam religiosamque patefecerit: cum — ferebant. cf. Manil. fr. 3. Varr. sat. 494 Bue. Cic. pro Rosc. 100. Ovid. fast. 5, 625. Sinn. Cap. fr. 21. Macrobi. 1, 5, 10. Plut. quaest. R. 32.

4 proverbio: *em. ed. a. 1471* venisse se *Lugd. (Voss. Lat. F 73)* 5 id est deici op. *L Mueller*

211 [10]

l. III. qui de ascriptivis cum erant adtributi decurionibus et centurionibus, qui eorum habent numerum, accensi vocabantur. eosdem etiam quidam vocabant ferentarios, qui depugnabant fundis et lapidibus, his armis quae ferrentur, non quae tenerentur.

Non. p. 520, 5 decuriones et centuriones a numero, cui in militia praeerant, dicebantur; accensi, qui his accensebantur id est adtribuebantur. Varro de vita populi Romani lib. III [III Escor. et Paris. Lat. 7667]: qui de — tenerentur. Paul. Fest. p. 14, 13 adscripticii, vel uti quidam <ad>scripti<vi> [sic Reitzenstein coll. Non., Verr. Forsch. p. 31] dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur. hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti. quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum. non nulli ferentarios, quod fundis lapidibusque proeliaturi ea modo ferrent, quae in hostes iacerent. similia Verrius p. 18, 6. 85, 7. 369, 4, quae rursus in De l. L. 7, 56. 57. 58 invenimus. quin vero Verrius ex libro III De vita p. R. hauserit, nulla fere dubitatio est. cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 30 sq.

1 qui de ascriptivis (-ipt-) *codd.* quidam ascriptivi *Reitzenstein* <i> quidem ascriptivi *Quicheratus* 4 quid pugn. *Lugd.*
(Voss. Lat. F 73) m. 1 fundis *Popma*: pugnīs 5 et his
nonnulli codd. qui ferentur *nonnulli codd.*

212 [17]

l. III. quod antiqui pluris tabulas coniunctas codices dicebant; a quo in Tiberi navis codicarias appellamus.

Non. p. 535, 12 codicarias naves etiam nunc consuetudo appellat eo, quod in fluminibus sint usui. — Varro de vita populi Romani lib. III: quod — appellamus.

213 [9]

l. III. tum appellatus est dilectus et ab electione legio. ab hac supervacaneorum consuetudine adscribuntur

Non. p. 57, 4 legionum proprietatem a dilectu militum Varro de vita populi Romani lib. III dictam interpretatur: tum — adscribuntur. *cf. Varro de l. L. 5, 88. 6, 66. Isid. or. 9, 3, 46.*

214 [12]

l. III. referentibus centurionibus et decurionibus adoptati in cohortes subibant, ut semper plenae essent legiones. a quo optiones in turmis decurionum et in cohortibus centurionum appellati.

Non. p. 67, 28 optiones in cohortibus qui sint honesti gradus, ut optatos, quod est electos, et adoptatos, quod adscitos, Varro de vita populi Romani lib. III existimat appellatos: referentibus — appellati. *cf. Varro de l. L. 5, 91. Paul. Fest. p. 184, 12. Fest. p. 198^b, 11. Don. Ter. eun. 5, 8, 27^s. Isid. or. 9, 3, 41.*

1 referentibus *quidam ap. Bentinum*: referentur et dec. om. *Lugd. (Voss. Lat. F 73) alii*

215 [11]

l. III. rorarii appellati quod imbribus fere primum rorare incipit.

Non. p. 552, 30 rorarii appellabantur milites qui, ante quam congressae essent acies, primo non multis iaculis inibant pro-

lium: tractum quod ante maximas pluvias caelum rorare incipiat. — Varro de vita populi Romani lib. III: rorarii — incipit. cf. Varro de l. L. 7, 58. Verrii auctor certe Varro fuit (Paul. Fest. p. 14, 15. 264, 8).

1 imminentibus imbr. *L Mueller*

216 [17]

l. IV. in quo est supervacuum pro supervacaneo.

Non. p. 525, 11 supervacuum non putat oportere dici Varro de vita populi Romani lib. IV, sed supervacaneum: in quo — supervacaneo. cf. *Fest. p. 293^b, 33.*

EX TRIBUUM LIBRIS

217

ab hoc quoque quattuor partis urbis tribus dictae ab locis, Suburana Palatina Esquilina Collina, quinta quod sub Roma Romilia. sic reliquae triginta ab his rebus, quibus in tribum libris scripsi.

Varro de l. L. 5, 56 ab hoc — scripsi.

EX DISCIPLINARUM LIBRIS IX

fragmenta primi libri De grammatica supra collocavi p. 205 sq. de dispositione totius operis cf. Ritschl op. 3, 352 sq. et L Mercklin, Philol. 3 (1858) p. 736 sq.; item de temporibus Ritschl ibid. p. 400 et contra O Gruppe, Hermes 11, 235 sq.

218

lib. V. aliud est quarto praetorem fieri et aliud quartum, quod quarto locum adsignificat ac tres ante factos, quartum tempus adsignificat et ter ante factum. igitur Ennius recte, quod scripsit [*ann. 295 V.²*] 'Quintus pater quartum fit consul', et Pompeius timide, quod in theatro, ne adscriberet 'consul tertium' aut 'tertio', extremas litteras non scripsit.

Gell. 10, 1, 6 verba M. Varronis ex libro disciplinarum quinto haec sunt: aliud est — scripsit. *Non. p. 435, 8* quartum et

quarto prudentes differre dixerunt. Varro disciplinarum V: aliud est — fit consul. *August. reg. CGK V 517, 22* est etiam quaedam obscuritas in adverbiiis secundo tertio quarto quinto sexto et secundum tertium quartum quintum sextum, ut puta 'secundo factus est consul' et 'secundum fuit consul'. secundo autem ad ordinem pertinet, secundum ad numerum; ut puta cum dico 'secundo factus est consul', pertinet, ut dixi, ad ordinem, quod primo alter factus sit et sic alter secundo; cum autem dicimus secundum consul vel tertium vel quartum vel quintum vel sextum, ad numerum pertinet, quod sexies fuerit consul. inde Cicero de Mario sic ait [*in Pis. 20*] 'sextum consul', id est qui sex consulatus meruit, et 'septimum consul', quod est septies consulatum meruit. hoc Varro distinxit in libris numerorum. cf. *Ritschl op. 3, 363*.

1 et aliud *Bern.* (et *codd. A⁴ Nonii*) et reliqui aliud *codd. B⁴ Nonii* 2 quod *om. Nonius* 2 et 3 signif. *Non. bis*
3 et tres *Non.* templum *Regin. 1646 Voss. Lat. F 112*

219

l. VIII. vesperi non videre, quos appellant lusciosos

Non. p. 135, 9 lusciosi, qui ad lucernam non vident et *μύωπες* vocantur [*vocentur codd.*] a Graecis. Varro disciplinarum lib. VIII: vesperi — lusciosos. cf. *Paul. Fest. p. 120, 17. Ael. Stil. fr. 24. Aur. Op. fr. 10. At. Phil. fr. 4. Gell. 4, 2, 11.*

220

M. Varro in libris disciplinarum scripsit observasse sese in versu hexametro, quod omni modo quintus semipes verbum finiret et quod priores quinque semipedes aequae magnam vim haberent in efficiendo versu atque alii posteriores septem, idque ipsum ratione quadam geometrica fieri disserit.

Gell. 18, 15, 1 in longis versibus, qui hexametri vocantur, item in senariis animadverterunt metrici primos duos pedes, item extremos duos habere singulos posse integras partes orationis, medios haut umquam posse, sed constare eos semper ex verbis aut divisis aut mixtis atque confusis. M. etiam Varro in libris — disserit. haec fortasse ad quintum librum pertinent; cf. *Ritschl op. 3, 380. Mercklin, Fleck. Jahrb. suppl. 3 (1860) p. 671. Kretzschmer ibid. p. 5. 50 sq.; quamquam verbis ratione quadam*

geometrica suspicari etiam possumus haec in quarto libro fuisse.

2 se codd. familia prior   5 diometrica Regin. 1646 Voss.
Lat. F 112

221

Varro libro, quem de astrologia conscripsit, stellam commemorat ab stando dictam.

Cassiod. de art. et disc. 6 p. 560 status stellarum est quod Graeci *στηριμὸν* vocant; quia, dum stella semper moveatur, attamen in aliquibus locis stare videtur. nam et Varro libro — dictam. cf. Mart. Cap. 8, 817. Isid. or. 3, 59. 60. librum de astrologia Disciplinarum partem fuisse docuit Ritschl op. 3, 361. 396.

EX LIBRIS DE GRADIBUS

de operis argumento dissentiunt Ritschl op. 3, 473 et Schanz, Gesch. d. röm. Lit. 1^a, 273. fragmentum quod extat ad gradus cognationum spectat.

222

germanus est, secundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitrice manans.

Serv. Aen. 5, 412 'haec germanus' germanus — manans, non, ut multi dicunt, de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat. haec excipit Isid. or. 9, 6, 6. diff. verb. 237. 273. aliter Paul. Fest. p. 95, 3. CGL IV 82, 44. 597, 5.

2 manans] natus Monac. 6394 et in marg. em. cod. Laurent.

EX EPISTOLICARUM QUAESTIONUM LIBRIS

223

lib. I. multam — M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam, de qua subtiliter in l. I quaestionum epist. refert.

Fest. p. 142^b, 21 multam Osce dici putant poenam quidam. M. Varro — refert. cf. fr. 119.

224

l. I. pignoris capio ob aes militare, quod aes

a tribuno aerario miles accipere debebat, vocabulum seorsum fit.

Gell. 6, 10 ut haec ususcipio dicitur copulato vocabulo 'a' littera in eo tractim pronuntiata, ita pignoris capio iuncte [sunt] et producte dicebatur. verba Varronis [Catonis *codd.*: *em. Lipsius*] sunt ex primo epistolicarum quaestionum: pignoris capio — fit. *cf. Varro de l. L. 5, 181. Gaius 4, 26 sq. de Varronis nomine pro Catone scribendo cf. Kretzschmer ibid. p. 39.*

225

l. V. a deorum sede cum in meridiem spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes; <eo> factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia quam dextera esse existimentur.

Fest. p. 339^a, 1 sinistrae aves sinistrumque sive [*est cod.: em. O Mue. Huschke*] sinistimum auspiciū, i. quod sinat fieri. Varro *l. V* epistolicarum quaestionum ait: a deorum — existimentur. idem fere sentiunt Sinnius Capito [*fr. 11*] et Cincius [*fr. 28*].

1 ab auspiciū sede *Urs.*, sed *cf. Mart. Cap. 1, 45*
2 parte 3 eo *add. Hertz*

226

l. VI. quo loco per o et quo loci per i Varro posse dici in epistolicarum VI scribit, sed ita ut, si de pluribus locis quaeras, velut in Italia quid puta sit an in Graecia, quo loco dicas, respondetur hoc loco; si <autem de unius loci parte quaeras, tunc quo loci> per i; sicut 'quis is est homo?' in multitudine dicitur, cum autem 'quid hoc est hominis?' quaeritur, inquit, de alicuius quaero hominis qualitate.

Char. p. 109, 1 (= Plin. dub. serm. p. 43, 5 B.) quo loco — qualitate.

1 posse posse dici et epistolica^u VI 3 loci 4 h. loco.
§ per. i. *cod. reliquis omissis, quae ex p add. Putsch* 6 q sis.
s. homo: *em. Lindemann*

227

l. VII. quintum tricensimum annum dici sine con-

iunctione vult Varro epistoliarum VII et similia, nec interponendam coniunctionem ipsa re cohaerente; velut si dixero 'ad quintum et tricensimum praedium habeo', iam duo significabuntur, alterum ad quintum, alterum ad tricensimum.

Char. p. 73, 3 quintum — ad tricensimum.

228

Varro rescripsit in memoria sibi esse, quod Q. Catulus curator restituendi Capitolii dixisset voluisse se aream Capitolinam deprimere, ut pluribus gradibus in aedem conscenderetur suggestusque pro fastigii magnitudine altior fieret, sed facere id non quisse, quoniam favisae impedis-
 5 sent. id esse cellas quasdam et cisternas, quae in area sub terra essent, ubi reponi solerent signa vetera, quae ex eo templo collapsa essent, et alia quaedam religiosa e donis consecratis. ac deinde eadem epistula negat qui-
 10 dem se in litteris invenisse, cur favisae dictae sint, sed Q. Valerium Soranum solitum dicere ait, quos thesauros Graeco nomine appellaremus, priscos Latinos flavisas dixisse, quod in eos non rude aes argentumque, sed flata signata-
 que pecunia conderetur. coniectare igitur se detractam
 15 esse ex eo verbo secundam litteram et flavisas esse dictas cellas quasdam et specus, quibus aeditui Capitolii uteren-
 tur ad custodiendas res veteres religiosas.

Gell. 2, 10 Servius Sulpicius iuris civilis auctor, vir bene litteratus scripsit ad M. Varronem rogavitque ut rescriberet, quid significaret verbum, quod in censoris libris scriptum esset. id erat verbum 'favisae Capitolinae.' Varro rescripsit — religiosas. *Non. p. 112, 26* flavisas. eas dici Varro aestimat, quos Graeci thesauros vocant, in epistula quam ad Servium Sulpicium dedit: Quintum Valerium Soranum — conderetur. *Paul. p. 88, 4* favisae locum sic appellabant, in quo erat aqua inclusa circa templa. sunt autem qui putant, favissas esse in Capitolio cellis cisternisque similes, ubi reponi erant solita ea, quae in templo vetustate erant facta inutilia. *cf. Ovid. met. 10, 693 sq. CGL V 22, 1. 68, 6. 69, 2. 641, 58.* haec in libris epistoli-
carum quaestionum fuisse prope certum est.

3 aedem *Mercier*: eadem

8 et al.] talia   religiose

(-osse ex -onise *Lugd-Bat.*) donis: em. *Salmasius* 10 cum
Paris. 14 detracta (-ctura *Lugd-Bat.*) *Lugd-Bat. Vatic.*

EX EPISTULARUM LIBRIS

num *Varronis epistularum* συλλογὴ praeter epistolicas quaestiones Latinasque epistulas (de his cf. *Non. p. 121, 11. 141, 13t 419, 9. 473, 17. L Havet, Rev. de phil. 7, 176*) ulla fueri-
disputatur (cf. *Ritschl op. 3, 476 sq. 494 adn. 6 et contra L Mercklin, ind. schol. Dorpat. 1852 p. 12 sq.*), neque ego in fr. 229
‘epistolicarum’ pro ‘epistularum’ scribere ausim, cum ita rursus
ap. *Char. p. 108, 10 in cod. traditum sit.*

229

lib. III. capillum — Varro epistularum III negabat pluraliter dici debere.

Char. p. 104, 20 capillum priores singulariter dicebant, sicut barbam. nam Varro — debere.

1 vār epistulicarum *Ritschl et Keil*

EX EPHEMERIDE

de opere cf. *Bergk, Rh. Mus. 1, 367 sq. (Ritschl op. 3, 473)*
et *R Reitzenstein, de scriptor. rei rust., qui intercedunt inter*
Caton. et Colum., libris deperditis (Berol. 1884) p. 44. Hermes
20 (1885) p. 529.

230

postea honoris virtutum causa Iulii Caesaris, qui fastus porrexit, mensis Iulius est appellatus.

Prisc. p. 256, 20 fastus — Varro in ephemeride: postea — appellatus.

1 onoris *Sang. Lugd. Carol.* 2 correxit *Popma p. R. corr. coni. Buecheler* app. est *Bamb. Halb. Bern. Sang. Lugd.*

* EX LIBRIS AD LIBONEM

fortasse opus peculiare hi libri non fuerunt (cf. *Ritschl op. 3, 480*).

231

item quod quidam Tarentinas oves vel nuces dicunt,

quae sunt terentinae a tereno, quod est Sabinorum lingua molle, unde Terentios quoque dictos putat Varro ad Libonem primo.

Macrob. 3, 18, 13 nux terentina dicitur quae ita mollis est, ut vix adtrectata frangatur. de qua in libro Favorini [foborum *Bamb. Paris.*] sic reperitur: item — primo.

1 terent. *Paris.*   2 a tenero *Bamb. Paris.*   lingua
sabin. *Paris.*   3 terrentios *Bamb.*

* DE MORIBUS

ita fortasse inscribatur liber quidam logistoricorum (Ritschl op. 3, 407). aliter Mirsch ibid. p. 85.

232

Varro de moribus morem dicit esse in iudicio animi, quem sequi debeat consuetudo.

Macrob. 3, 8, 8 Varro — consuetudo. *Serv. Aen. 7, 601* Varro vult morem esse communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit. *cf. Isid. or. 5, 3, 3.*

INCERTAE SEDIS FRAGMENTA

I. PRAECEPTORUM ARTIS GRAMMATICAE

DE VERBIS SIMPLICIBUS CONTUNCTISQUE

233 [*deest apud Wilmanns*]

scire debemus, sicut Varro dicit, utilitatis alicuius causa omnium artium extitisse principia. ars vero dicta est, quod nos suis regulis artet atque constringat. alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς id est a virtute doctrinae, quam disertī viri unius cuiusque bonae rei scientiam vocant.

Cassiod. exc. p. 213, 10 dicendum prius est de arte grammatica, quae est videlicet origo et fundamentum liberalium litterarum. liber autem dictus est a libro id est arboris cortice dempto atque liberato, ubi ante copiam chartarum antiqui

carmina describebant. scire autem debemus — vocant. *Varro* (*August. civ. d.* 19, 3) virtus id est ars agenda vitae *August. ibid.* 4, 21 ars quippe ipsa bene recteque vivendi virtus a veteribus definita est. unde ab eo quod graece ἀρετὴ dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxisse putaverunt. cf. *Diom. p.* 421, 4. *Serv. in Don. p.* 405, 2. *Pomp. comment. p.* 95, 4. *Prob. inst. art. p.* 47, 16. *Mar. Vict. p.* 3, 7. *Vict. p.* 187, 2. *Audax exc. p.* 320, 5. *Isid. or.* 1, 1, 2.

234 [91]

ut Varroni placet, ars grammatica, quae a nobis litteratura dicitur, scientia est <eorum> quae a poetis historicis oratoribusque dicuntur ex parte maiore. eius praecipua officia sunt quattuor, ut ipsi placet, scribere legere intellegere probare.

Mar. Vict. p. 4, 4 ut Varroni — probare. *Dion. Thrax p.* 5, 2 *Uhlig γραμματικὴ ἐστὶν ἐμπειρία τῶν παρὰ ποιηταῖς τε καὶ συγγραφεῦσιν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγομένων.* *Diom. p.* 426, 13 grammatica est specialiter scientia exercitata lectionis et expositionis eorum quae apud poetas et scriptores dicuntur —. tota autem grammatica consistit praecipue intellectu poetarum et scriptorum et historiarum prompta expositione et in recte loquendi scribendique ratione. *Mart. Cap. 3, 230* officium meum [*grammatica loquitur*] tunc fuerat docte scribere legereque. nunc etiam illud accessit, ut meum sit erudite intellegere probareque. cf. *Victor. p.* 188, 1 (*Audax p.* 321, 6). *de re* cf. *Wilmanns, de M. Ter. Varr. lib. gramm. p.* 99 sq. *Steup, de Prob. gramm. p.* 36 sq. *Jeep, Lehre von d. Redet. p.* 106 sq. *ad primum librum Disciplinarum rettulit Wilmanns p.* 101. 208 una cum fr. 235. 236.

2 eorum *add. Scal.*

235 [92]

audiri absentium verba non poterant. ergo illa ratio peperit litteras notatis omnibus oris ac linguae sonis atque discretis. nihil autem horum facere poterat, si multitudo rerum sine quodam defixo termino infinite patere videretur. ergo utilitas numerandi magna necessitate animadversa est. quibus duobus repertis nata est illa librariorum et calculonum professio, velut quaedam grammaticae infantia, quam Varro litterationem vocat —. poterat

iam perfecta esse grammatica, sed quia ipso nomine pro-
 10 fiteri se litteras clamat, unde etiam latine litteratura dici-
 tur, factum est ut quicquid dignum memoria litteris man-
 daretur, ad eam necessario pertineret.

August. de ord. 2, 12, 35 illud quod in nobis est rationale, id est quod ratione utitur et rationabilia vel facit vel sequitur, — vidit esse imponenda rebus vocabula id est significantes quosdam sonos, ut quoniam sentire animos suos non poterant, ad eos sibi copulandos sensu quasi interprete uterentur. sed audiri — vocat. — notavit etiam ista [*spatia temporis, quibus longae brevesque syllabae tenderentur*] et in regulas certas disposuit. poterat iam — pertineret. *Asper CGK V 547, 5* grammatica est scientia recte scribendi et enuntiandi interpretandique poetas vel historiam formata [*ita scripsi: poetas per historiam formatam cod. Goth. interpretandique ceteris omissis Vatic.*] ad usum rationemque verborum, quam Terentius [et] Varro primum ut adhuc rudem appellatam esse dicit litteraturam [litterationem *Wilmanns*]. *Isid. or. 1, 3, 1* primordia grammaticae artis litterae communes existunt, quas librarii et calculatores secuntur. quarum [quorum *vg.*] disciplina velut quaedam grammaticae artis infantia est; unde et eam Varro litterationem vocat. *cf. id. 1, 5, 1. Mart. Cap. 3, 229 γραμματικὴ* dicor [*loquitur grammatica*] in Graecia, quod *γραμμή* linea et *γράμματα* litterae nuncupentur mihi sit adtributum litterarum formas propriis ductibus lineare. hincque mihi Romulus litteraturae nomen ascripsit, quamvis infantem me litterationem voluerit nuncupare, sic ut apud Graecos *γραμματιστικὴ* primitus vocabar. *Dion. p. 421, 9* artium genera sunt plura, quarum grammaticae sola litteralis est, ex qua rhetorice et poetice consistunt; idcirco litteralis dicta, quod a litteris incipiat. nam et grammaticus latine litterator est appellatus et grammatica litteratura, quae formam loquendi ad certam rationem dirigit. *cf. Quint. 2, 1, 4. de vocibus 'litteratio' et 'litteratura' cf. Wilmanns Steup Ieep ibid.*

236 [93]

grammaticae officia, ut adserit Varro, constant in partibus quattuor, lectione enarratione emendatione iudicio. lectio est — varia cuiusque scripti enuntiatio serviens dignitati personarum exprimensque animi habitum cuiusque. enar-
 5 ratio est obscurorum sensuum quaestionumve explanatio —
 emendatio est — recorrectio errorum qui per scripturam

dictionemve fiunt. iudicium est — aestimatio qua poema ceteraque scripta perpendimus.

Diom. p. 426, 21 grammaticae — lectio est artificialis interpretatio vel varia — explanatio vel exquisitio per quam unius cuiusque rei qualitatem poeticis glossulis exsolvimus. emendatio est qua singula pro ut ipsa res postulat dirigimus aestimantes universorum scriptorum diversam sententiam vel recorrectio — iudicium est quo omnem orationem recte vel minus quam recte pronuntiatam specialiter iudicamus vel aestimatio — perpendimus. *Dosith. ars gramm. p. 376, 3* artis grammaticae officium constat partibus quattuor, lectione emendatione enarratione iudicio. lectio est varia cuiusque scripti pronuntiatio serviens dignitati personarum exprimensque habitum animi cuiusque. emendatio est recorrectio errorum, qui per scripturam dictionemve fiunt. enarratio est obscurorum sensuum quaestionumque narratio. iudicium est quo poemata ceteraque scripta perpendimus. *cf. Usener ibid. p. 599. Victor. p. 188, 6* grammaticae autem officia sunt — quattuor —, lectio enarratio emendatio iudicium. lectio — secundum accentus et sensuum necessitatem propria pronuntiatio. enarratio — secundum poetae voluntatem unius cuiusque descriptionis explanatio. emendatio — errorum apud poetas et figmentorum reprehensio. iudicium — bene dictorum comprobatio. (*Audax exc. p. 322, 4*). *cf. Cassiod. exc. p. 214, 19 et jr. 234.*

4 cuiusque narr. *Paris. 7494* cuius narr. *Paris. 7493 Monac.*
5 quaestionum (*sine ve*) *Paris. 7493 Monac.* 7 an poemata?

* 237 [*deest*]

grammaticae initia ab elementis surgunt, elementa figurantur in litteras, litterae in syllabas coguntur, syllabis comprehenditur dictio, dictiones coguntur in partes orationis, partibus orationis consummatur oratio, oratione virtus ornatur, virtus ad evitanda vitia exercetur. 5

Diom. p. 426, 32 grammaticae — exercetur. *Dosith. exc. p. 377, 1* artis grammaticae initia ab elementis surgunt, elementa figurantur in litteras, litterae coguntur <in syllabas>, syllabis comprehenditur dictio, dictiones coguntur in partes orationis, oratio in virtutes ac vitia descendit. *Varronis haec esse agnovit Usener p. 642 adn. 3.*

3 dictio comprehendendi (conpraemendi *Paris. 7493 Monac.*)
dictionibus coguntur (concoguntur *Paris. 7494*) partes or.: em.
exc. cod. Paris. 7530

* 238 [42]

vox est, ut Stoicis videtur, spiritus tenuis auditu sensibilis, quantum in ipso est. fit autem vel exilis aurae pulsu vel verberati aeris ictu. omnis vox aut articulata est aut confusa. articulata est rationalis hominum loquel-
 5 lis explanata. eadem et litteralis vel scriptilis appellatur, quia litteris comprehendi potest. confusa est irrationalis vel inscriptilis, simplici vocis sono animalium effecta, quae scribi non potest, ut est equi hinnitus, tauri mugitus.

Diom. p. 420, 9 vox est — mugitus. cf. Diog. L. 7, 1, 38 (55). Sen. n. q. 2, 6, 3. 29. Gell. 5, 15, 6. Lact. de opif. d. 15, 1. August. de dial. 5. GLK II 5, 1. 6, 17. IV 47, 3. 367, 5. 487, 4. 530, 4. VI 4, 13. 32, 21. 189, 9. VII 215, 4. 323, 5. 381, 2. Anecd. H. p. XXXII. CLXXXI. 219, 6 sq. 220, 18. Isid. or. 1, 15. Schol. in Caes. Germ. Arat. 37 B. libro I De serm. Lat. tribuit Wilmanns; cf. tamen praef. ad libr. De serm. Lat.

5 et om. *Paris. 7493 Monac. script.] scribalis Monac. scripturalis Paris. 7493*

239 [deest]

litterae Latinae cum XXIII sint, Varro XVII dicit esse; ceteras superfluas putat.

[*Sergii*] *expl. in Don. p. 519, 11 litterae — putat. Diom. p. 423, 31 quidam Latino sermoni sufficere decem et septem litteras crediderunt, si quidem ex viginti et tribus una adspirationis nota est, h, una duplex, x, duae supervacuae, k et q, duae Graecae, y et z. de re cf. etiam Donat. ars gr. p. 368, 12. Mar. Vict. p. 6, 3. Isid. or. 1, 4, 10. Usener ibid. p. 642 adn. 3. Ieep ibid. p. 112. de collocatione vd. praef. ad libr. De serm. Lat. p. 199.*

240 [105]

auctoritas tam Varronis quam Macri teste Censorino nec k nec q nec h in numero adhibet litterarum.

Prisc. p. 13, 8 auctoritas quoque tam — litterarum. Diom. p. 423, 11 quibusdam supervacuae videntur k et q, quod c littera harum locum possit implere —. h quoque interdum consonans, interdum adspirationis creditur nota. cf. Quint. 1, 4, 9. Vel. Long. p. 52, 3. 53, 5. Mar. Vict. p. 5, 26. 33, 28. Victor. p. 195, 19. Donat. ars gramm. p. 368, 7. Pomp. comment. p. 110, 3. Mart. Cap. 3, 245. 252. 258. 259. Isid. or. 1, 4, 10. 11. 12. 13. Virg. gramm. de litt. II. haec ad libr. De antiq. litt. pertinere videntur.

1 macri et censorini *Sang. Lugd* (in *mg.* teste *l*) 2 *k*] *f*
Carol. ante *k* *unius litterae*, post *q* *duarum litterarum* (ve
ut vid.) *litura in Paris. 7496*

241 [deest]

Varro dicit consonantes ab e debere incipere, quae semivocales sunt, et in e debere desinere, quae mutae sunt.

[*Sergii*] *expl. in Don. p. 520, 18* Varro — *m. sunt.* *cf. Serv. in Don. p. 422, 15. Pomp. comment. p. 101, 14. Isid. or. 1, 4, 4. fr. 1. ista libris De antiq. litt. rursus tribuas.*

242 [94]

nomen unius cuiusque litterae omnes artis latores, praecipueque Varro, neutro genere appellari iudicaverunt et aptote declinari iusserunt.

Prob. inst. art. p. 48, 37 nomen litterae est quo appellatur. sane nomen — iusserunt *cf. fr. 1. Pomp. comment. p. 111, 10. Cledon. p. 26, 32.*

243 [49]

syllabae, ut ait Varro, aliae sunt asperae aliae leves, aliae procerae aliae retorridae, aliae barbarae aliae graeculae, aliae durae aliae molles. asperae sunt ut trux crux trans; leves ut lana luna; procerae sunt quae vocalem longam extremam habent aut paenultimam, ut facilitas; 5 retorridae sunt quae mutam habent extremam, ut hic hoc; barbarae sunt ut gaza; graeculae ut hymnos Zenon; durae ut ignotus; molles ut aedes.

Diom. p. 428, 22 syllabae — aedes. *libro II De serm. Lat. adsignavit Wilmanns p. 83. 178, Disciplinarum I verisimilius Usener ibid. p. 642.*

1 leves sunt *Paris. 7494* levae *Monac.* 2 procere *Paris. 7494* proceres *Paris. 7493* *Monac.* gregulae *Paris. 7493* *Monac.* 4 proceres 7 gregulae *Monac.*

244 [96]

Probus et Varro, alter eorum in duas partes [*orationem divisam*] scribit et reliquas subiectas facit, alter in quattuor, prout quisque potuit sentire

Cledon. p. 10, 5 cum ceteris de partibus orationis * * Probus et — sentire. nos vero convenit Donati sequi auctoritatem. igitur octo partes orationis esse dicimus. *Varro de l. L. 8, 44* quoniam [orationis] sunt divisiones plures, nunc ponam potissimum eam qua dividitur oratio secundum naturam in quattuor partis, in eam quae habet casus et quae habet tempora et quae habet neutrum et in qua est utrumque. has vocant quidam appellandi dicendi adminiculandi iungendi. *cf. ibid. 9, 31. 10, 17. de partitione Dialecticorum cf. Prisc. p. 54, 5. Serv. in Don. p. 428, 12. Cledon. p. 34, 23. Pomp. comment. p. 134, 8. Quint. 1, 4, 18. Isid. or. 1, 6, 1; de Stoicorum Serv. in Don. p. 428, 12. Cledon. p. 34, 23. Pomp. comment. p. 134, 9 (135, 25). Quint. ibid.; de ulteriore divisione in octo pluresve partes cf. Quint. Prisc. Cledon. Isid. ibid. Don. ars gramm. p. 372, 25. Prob. inst. art. p. 51, 18 aliosque. ceteroquin vd. Schoemann, Lehre von d. Redet. p. 12sq. Disciplinarum I Wilmanns tribuit p. 115. 212. cf. Usener ibid. p. 626.*

1 alter orationem in *coni. Hagen* <altercantur>. alter eor.
eorum

F Schoell Vasso altereutrum deleta e (eorum *man. rec. suprascr.*)
Bern. 2 scribit] describit *coni. Wilmanns*

245 [8]

Varro ait genera tantum illa esse quae generant.

Pomp. comment. p. 159, 23 Varro — generant. illa proprie dicuntur genera. quod si sequemur auctoritatem ipsius, non erunt genera nisi duo, masculinum et femininum. nulla enim genera creare possunt nisi haec duo. [*Sergii*] *expl. in Don. p. 492, 37* Varro dicit genera dicta a generando; quidquid enim gignit aut gignitur, hoc potest genus dici et genus facere. quod si verum est, nulla potest res integrum genus habere nisi masculinum et femininum. *cf. Serv. in Don. p. 407, 39. Prisc. p. 141, 4. Consent. p. 343, 7. Isid. or. 1, 7, 28. Anecd. H p. 251, 9. de collocatione huius fr. eorumque quae secuntur de generibus cf. praef. ad libr. De l. L.*

esse om. *Paris. Sang. 1180*

246 [9]

dicat Varro nullam rem animalem neutro genere declinari.

Cledon. p. 41, 24 ostrea si primae declinationis fuerit, sicut *Musa*, feminino genere declinabitur, ut ad animal [animam *cod. animans Putsch*] referamus; si ad testam, ostreum dicendum est neutro genere et ad secundam declinationem, ut sit huius ostrei huic ostreo [sicui ostri *cod.: em. Keil*], quia dicit — decli-

nari. *Char. p. 57, 23* haec ostrea feminino genere singulari numero an hoc ostreum neutrali dicendum sit quaeritur. et dicenda haec ostrea feminine singulari numero, quia ita ab eruditis non vane adnotatum est, nullius animalis speciale nomen inveniri quod neutrale sit. [*Sergii*] *expl. in Don. p. 493, 14. Caper orth. p. 110, 17. Isid. or. 12, 6, 52. Beda orth. p. 282, 17.*

1 dicitur *cod.*

247 [10]

ait Plinius Secundus [*p. 39, 13 B.*] secutus Varronem: quando dubitamus principale genus, redeamus ad diminutionem et ex diminutivo cognoscimus principale genus.

Pomp. comment. p. 164, 13 ait Plinius — genus. puta arbor ignoro cuius generis sit. fac diminutivum arbuscula, ecce hinc intellegis et principale genus quale sit. item si dicas: columna cuius generis est? facis inde diminutivum, id est columella, et inde intellegis quoniam principale feminini generis est. *cf. Char. p. 155, 13. Diom. p. 326, 9. Char. exc. p. 535, 19. Prisc. p. 102, 1.*

3 ex diminutione *Paris. Sang. 1180*

248 [11]

hypocorismata semper generibus suis unde oriuntur consonant, <pauca dissonant velut haec rana> hic ranunculus, hic unguis haec ungula, hoc glandium haec glandula, <hic panis hic pastillus et> hoc pastillum, ut Varro dixit, haec beta hic betaceus, haec malva hic malvaceus, hoc 5 pistrinum haec pistrilla, ut Terentius in *Adelphis* [584], hic ensis <haec ensicula et ensiculus;> sic in *Rudente* Plautus [1156].

Char. p. 37, 13 hypocorismata — Plautus. *Char. exc. p. 551, 36* semper ὑποκορίσματα generibus suis unde oriuntur consonant, pauca dissonant, ut haec rana ranunculus unguis ungula beta betaceus malva malvaceus pistrinum pistrilla ensis ensicula. *cf. Char. p. 94, 2. 155, 10. Diom. p. 326, 9. Prisc. p. 115, 6.*

1 sq. ea quae iam in *cod.* legi non possunt, ex editione principe suppleta sunt   3 hic pastillus *add. Keil ex Char. p. 69. 73*

249 [12]

dies communis generis est. qui masculino genere

dicendum putaverunt has causas reddiderunt, quod dies festos auctores dixerunt, non festas; et quartum et quintum kalendas, non quartam nec quintam; et cum hodie
 5 dicimus, nihil aliud quam hoc die intellegitur. qui vero feminino, catholico utuntur, quod ablativo casu e non nisi producta finiatur, et quod deminutio eius diecula sit, non dieculus, ut ait Terentius [*andr.* 710] 'quod tibi addo dieculam'. Varro autem distinxit ut masculino genere
 10 unius diei cursum significaret, feminino autem temporis spatium; quod nemo servavit.

Char. p. 110, 8 (= *Plin. dub. serm. p. 65, 8 B.*) dies communis — servavit. *Serv. Dan. Aen. 2, 324* dies autem si feminino genere ponatur, tempus significat, ut [5, 783] 'quam nec longa dies'; si masculino, ipsum diem. et de masculino genere tria observanda sunt, in qualitate numero adverbio; in qualitate 'serenus dies' dicitur, non 'serena'; numero [2, 126] 'bis quinon silet ille dies', non 'bis quinas'; adverbio 'hodie', non 'hac die'. ceterum diecula nihil praëiudicat, quia multa deminutiva recedunt a nominibus primae positionis, ut scutum scutula canis canicula rana ranunculus. *cf. id. 10, 467. Don. Ter. andr. 4, 2, 27³⁻⁴. Prob. inst. art. p. 89, 19. de nom. exc. ibid. p. 210, 6. Non. p. 522, 2. Prisc. p. 158, 11. 365, 13. Anecd. H. p. CCXV 34. 83, 12. 28. 133, 13. 18. 21. 245, 17. Ps-Ascon. in Verr. 1, 6.*

3 et quart.] ut: *em. p* 5 intellegatur: *em. p* 9 et mās genē u. d. c. significare *cod. distinxit mascul. g. u. d. cursus sign. p: em. Putsch*

250 [28]

puer et in feminino sexu antiqui dicebant, ut Graeci ὁ παῖς καὶ ἡ παῖς, ut in Odyssia vetere, quod est antiquissimum carmen, [*FPR 3 B.*] 'mea puer, quid verbi ex tuo ore audio?' et in Nelei carmine [*SRP I p. 271 V R.³*]
 5 aequae prisco 'saucia puer filia sumam'; ubi tamen Varro cum 'a' puera putat dictum, sed Aelius Stilo magister eius [*fr. 47*] et Asinius [*fr. 6*] contra.

Char. p. 84, 5 (= *Plin. dub. serm. p. 49, 24 B.*) puer et — Asinius contra. *cf. Prisc. p. 230, 27. 562, 8. Caper orth. p. 103, 4. Don. Ter. andr. 2, 3, 26². 3, 2, 10⁶. Non. p. 156, 11. Isid. diff. rer. 79. Schol. Bemb. adelph. 5, 7, 21. libro XIII De l. l. tribuit Wilmanns p. 35. 160.*

4 nelēi   5 eaque: *em. Keil* eoque *Putsch*   *summam*
edit. princ. Summani Hermann Salmonei O Mueller   6 aedi-
 lius cilo

251 [111]

ablativum — Varro sextum [*casum*], interdum Latinum appellat, quia Latinae linguae proprius est.

Diom. p. 302, 4 ablativum Graeci non habent. hunc tamen Varro sextum — proprius est, cuius vis apud Graecos per genetivum explicabitur. *Consent. p. 351*, 9 ablativum casum Graeci non habent. denique hunc Varro interdum sextum — appellat, quem rectissime usus nostri sermonis invenit, quoniam plurimum a dativo differt. *cf. Donat. ars gr. p. 377*, 17. *Pomp. comment. p. 181*, 33. *Prisc. p. 187*, 11. *Anecd. H. p. 86*, 25. 243, 25. *F Goetting, de Flav. Capro Consentii fonte (Regimonti Bor. 1899) p. 5 sq.*

252 [17]

Lucius et Aemilius et cetera nomina quae ante u habent i duplici ii genetivo singulari finiri debent, ne necesse sit adversus observationem nominum nominativo minorem fieri genetivum; idque Varro tradens adicit vocativum singularem quoque talium nominum per duplex ii s scribi debere, sed propter differentiam casuum corrumpi. 5
 Lucilius tamen et per unum i genetivum scribi posse existimat; ait enim [*fr. 32*]: ‘servandi numeri et versus faciendi, / nos Caeli Numeri numerum ut servemus modum-que’. numquam enim hoc intulisset, nisi et Caelii et 10
 Numerii per ii, huius Numerii faciendum crederet. denique et in libro <V>III sic ait [*fr. 10^a*]: ‘porro hoc si filius Luci / fecerit, i solum ut Corneli Cornificique’. et paulo post [*fr. 10^b*]: ‘pupilli pueri Lucili, hoc unius fiet’.

Char. p. 78, 4 Lucius et — unius fiet. et Plinius quoque dubii sermonis V [*p. 3*, 27 B.] adicit esse quidem rationem per duo i scribendi, sed multa iam consuetudine superari. sane [Varro *Putsch*] opinionem de vocativo casu traditam infirmat, quod hic pius in vocativo pii faciat. adeo enim [non] semper vocativus casus eandem scripturam patitur quam genetivus. *cf. Char. p. 71*, 2. 122, 6. 141, 6. *Vel. Long. p. 57*, 6. *Ter. Scaur. p. 22*, 4. *Prob. de nom. exc. p. 207*, 11. *Beda de art. metr. p. 251*, 1 et 19. *Brambach, Neugest. d. Lat. Orthogr. p. 189 sq.* *Marx, Lucil. carm. rel. 2*, 134 sq.

1 sq. quae in Neap. desunt codice Colon. Dousae expleta sunt 2 genitivos singulares Dousa finire debent Dousa: finiri debent' ne] ut — non minor. Dousa 4 adiecit Dousa voc. sing. quoque Dousa: que (quae edit. princ.) sing. 6 corrumpi i. eod. corripit Dousa 8 sq. vd. ad Lucil. fr. c. 12 libro III sic ad eod. libro * quarto sic ait Dousa de Lucilii locis vd. ad hunc fr. c.

253 [15]

-vis et ipsa tertiae sunt declinationis et similem nominativo faciunt genetivum: <hic> civis huius civis, haec vis huius vis et plurali hae vis, sicut Lucretius et Varro, nam hae vires numero semper plurali declinantur.

Prob. cath. p. 30, 28 -ves corripuntur omnia et tertiae sunt declinationis; nam -tis faciunt genetivo, hic dives huius divitis —. vis et ipsa — declinantur. *cf. id. p. 19, 19. Mar. Plot. Sac. p. 482, 10* vis tertiae — hae vis, nam hae — declinantur. *Prisc. p. 249, 9. de collocatione cf. praef. ad libr. De l. L. p. 187.*

2 hic addidi 3 pluraliter hae vis *Paris. plu hae vis, alio atramento ut visum est Lindemanno, superscripta sunt in Vindob.* sicut reneus (*em. renus*) et varro *Vindob.* sicut ritiennus et varro *Paris.* sicut Terentius et V. *edit. princ. (cf. Asper ad fr. 235), sed cf. Probus p. 19, 22*

254 [18]

Plinius eodem libro [*p. 9, 19 B.*]: 'ab antiquis' inquit, 'quos Varro reprehendit, observatio omnis illa damnata est, non quidem in totum. dicimus enim' inquit 'ab hoc canali siti tussi feбри. maiore tamen ex parte forma mutata est; ab hoc enim cane orbe carbone turre falce igne veste fine monte fonte ponte strigile tegete ave asse axe nave classe dicimus'.

Char. p. 122, 23 amni Maro, 'secundo defluit amni' [*g. 3, 447*]. ubi Plinius eodem — dicimus. *cf. Varro de l. L. 9, 112. Caesar fr. 21. Char. p. 47, 14. 120, 24. 122, 22. 139, 17. Brambach ibid. p. 169. de collocatione vd. praef. ad libr. De l. L.*

255 [20]

'quorum nominum genetivi pluralis ante um syllabam i litteram merebuntur, accusativus' inquit Plinius [*dub. serm.*]

p. 26, 14 B.] ‘per eis loquetur, montium monteis; licet Varro’ inquit ‘exemplis hanc regulam confutare temptarit istius modi: falcium falces, non falceis facit, nec has merceis, nec hos axeis luntreis ventreis stirpeis urbeis corbeis vecteis inerteis’.

Char. p. 129, 19 fonteis. quorum — inerteis. et tamen manus dat praemissae regulae ridicule, ut exceptis his nominibus valeat regula. *cf. Char. p. 129, 25. 137, 23. 139, 22. 144, 27. Varro de l. L. 8, 66. 67. Ter. Scaur. p. 33, 1. Brambach ibid. p. 149sq. de collatione vd. praef. ad libr. De l. L.*

3 per^e is   6 lyntreis   corbeis *ed. princ.*: curueis
7 inepteis *codd.* nepteis *ed. princ.*

256 [98]

‘glossemata ut toreumata enthymemata noemata schemata poemata et his similia omnia Varronis regula’ inquit Plinius [*p. 19, 20 B.*] ‘dativo et ablativo plurali in bus derigit, quia singularis ablativus e littera finiatur’.

Char. p. 131, 10 glossemata ut — finiatur. melior tamen ratio est, quam sub a littera dedi [*supra fr. 5*]; et ideo haec et eius modi ex alia formula genetivum pluralem et ex alia dativum sumunt, horum glossematum his glossematis [glossematibus *cod.*]. *cf. Prisc. p. 356, 25. de collocatione cf. praef. ad Discipl. I p. 206.*

257 [22]

Plinius sermonis dubii VI de Varrone [*p. 31, 13 B.*]: ‘quam maxime vicina Graeco graece dicit, uti ne schematis quidem dicat sed schemasin’.

Char. p. 53, 15 Plautus schema pro schemate dixit in Amphitruone [*prol. 117*]: ‘huc ergo processi cum servili schema’. Plinius—schemasin. *cf. Char. p. 144, 17. Consent. p. 357, 19.*

1 plenius: *em. ed. princ.*   2 greco grece *dt*   nec

258 [29]

Leontion et Chrysion et Phanion ex neutris Graecis feminina nostri fecere, et Plautus quod dixit haec Phronesium et Caecilius Leontium. Varroni autem placet talia nomina dativo tantum casu et ablativo declinari, in ceteris vero sic efferri ut nominativo.

Char. p. 104, 1 (= Plin. dub. serm. p. 31, 18 B.) Leontion — nominativo. *libro XIII De l. L. tribui vult Wilmanns p. 35. 161.*

1 thyursion et faunion: *em. Spengel*   greci   2 nostri]
neutra   ante et lacunam signavit *Keil*   4 in] de

259 [99]

sunt pronomina finita ego tu ille, infinita septem, minus quam finita sex, possessiva quinque. et haec sunt pronomina; in rerum natura plus non invenis. omnia pronomina, quae sunt inventa in lingua Latina, ista sunt:
5 finita sunt tria, ego tu ille; infinita septem, quis qualis talis quantus tantus quotus totus; minus quam finita sunt sex, ipse iste is hic idem sui; possessiva sunt quinque, meus tuus suus noster vester; alia pronomina non invenies. sed dicere mihi habes, dixisti mihi alia pronomina non
10 inveniri, sed inveni alia. dico tibi: ego dixi quia non sunt primigenia, quae dicit Varro, sed deductiva. multum interest, utrum sit aliquid naturale an aliquid derivativum.

Pomp. comment. p. 201, 29 sunt autem pronomina — derivativum. cf. Char. p. 158, 3sq. Diom. p. 329, 2sq. Prob. inst. art. p. 131, 25sq. Don. ars gr. p. 357sq. Cledon. p. 50sq. Iulian. exc. p. 319, 22. Audax exc. p. 343sq. Prisc. p. 577sq. Dosith. p. 401sq. Isid. or. 1, 8, 2. 5.

1 tria *add.*, ego tu ille *secl. Wachsmuth*   3 XXI *post*
pronom. *add. Keil*   invenies *Wilmanns*   12 aliquid natu-
rale *Wolf. m. rec. aliqui. naturale Wolf. aliquid a naturali*
Paris. Sang. 1179 et 1180 alterum aliquid secl. Keil   deri-
vat . . um derivatum *Paris. Sang. 1179*

260 [100]

pronomen quia <non> fungitur officio nisi praemisso nomine. ideo haec pars a Varrone succedanea dicitur, quia non potest in eadem locutione esse, hoc est quia bis nomen repeti non potest. ordo tamen hic custodiendus
5 est, ut nomen in praecedenti sit loco, pronomen in subiectis.

Cledon. p. 49, 21 pronomen quia — subiectis. [Sergii] in Don. p. 488, 14 pronomen dicitur quod pro officio et loco nominis ponitur. — inventae sunt particulae, quae ipsam repetitionem excluderent succedendo in ipsam nominis significationem. id. n. 498, 36 pronomen dictum est quasi pro nomine, eo quod fungitur officio nominis —. ergo ideo dicuntur ista pronomina

eo quod funguntur officio nominis, et ideo etiam in subiectis locis ponuntur. *cf. ibid. p. 488, 21. Isid. or. 1, 6, 2. 8, 1.*

1 non *add. Putsch* 2 succedat in ea: *em. Bondam*
3 potes et 4 potes 5 subiectus: *em. Putsch* subiecto *Keil*

261 [26]

haec de quattuor coniugationibus quae pertinent ad verba quae analogiae parent, quarum exempla passim perscripta sunt et sunt nota. quae si quis conceperit animo, non facile labetur; sunt enim evidenter exposita et Varroni Menippeo.

Diom. p. 371, 23 [postquam de speciebus temporis praeteriti perfecti dixit] haec de — Menippeo. *cf. Wilmanns ibid. p. 35.*

3 et sunt *om. Monac.* 5 varrom *Paris. 7494 Keilio*
videntur verba et V. Men. ad exemplum vel a grammatico vel a librario omissum pertinere et alieno loco interposita esse

262 [27]

placet dici — Aspro sapivi et sapui secundum Varronem.

Prisc. p. 499, 17 sapio tam sapui vel sapii quam sapivi [sapui ^{vel} quam sapii quam sapivi *Carol. sapivi vel sapii quam sapui Bamb. sapui vel sapii quam sapui Halb.*] protulisse auctores inveniuntur; Probo tamen sapui placet dici, Charisio sapui vel sapivi [*p. 246, 11*], Aspro — Varronem, quod Diomedes [*p. 369, 25*] etiam approbat. Nonius tamen Marcellus de mutatis coniugationibus sic ponit [*p. 508, 16*]: 'sapivi pro sapui'. *cf. Phoca ars p. 433, 11. Mar. Plot. Sac. p. 488, 7.*

et s.] vel sapii *Paris. 7496 m. 2* vel sapui *Bern. m. 2 as-sapui Bern. m. 1 sapui Diom.*

263 [deest]

quibusdam [verbis] deest praeteritum perfectum et omnia quae ex eo nascuntur, ut ferio sisto tollo fero aio furo, quod Varro ponit.

Prisc. p. 418, 27 sunt alia verba, quibus desunt diversa tempora usu deficiente, non ratione significationis. et quibusdam — ponit.

2 frio *Halb. ferio id. cod. m. 2* ferro *Bern. fero id. m. 2*
3 furo quod furio Varro *Bern. posuit Halb.*

264 [102]

ex his pronominiibus sedecim tantum Varro adverbia eius modi secundum sonorum rationem fieri demonstravit: ille illic illinc illuc illo, iste istic istinc istuc, hic hic hinc hac, idem ibidem, qui quo, quique quoque, quicum-
 5 que quocumque, quidam quondam, quispiam uspiam, aliquis aliquo alicubi, qualis qualiter, meus meatim et significat more meo, tuus tuatim et significat more tuo, suus suatim et significat more suo, noster nostratim et significat more nostro, vester vestratim et significat more vestro.
 10 ex quibus pronominiibus tantum quem ad modum adverbia fiant, sic uti Varro docuit, demonstravimus.

Prob. inst. art. p. 152, 30 de pronomine. ex his pronominiibus — demonstravimus. cf. Char. p. 221, 6. Prisc. III 74, 15. Non. p. 179, 29. Pomp. comment. p. 243, 7. Virg. gramm. de pron. VI.

3 istic stinc *Vatic.* hic hac *Bob.* 4 quique *Vatic.*

ad declinationem adicienda sunt testimonia Gellii 4, 16, 1 et 5, 21, 6 Varronem scripsisse genetivos 'senatus domus fluctus' et probavisse formas 'compluria et pluria'. cf. praeterea Diom. p. 368, 10 de participio 'parsurus' et Beda p. 266, 22 de feminino 'capparim'.

265 [32. 1. 2]

verba aut simplicia sunt aut coniuncta. simplicia sunt quae unum quiddam significant, ut cum dicimus 'homo equus disputat currit'. — hoc includitur hac definitione, qua non includitur cum dicimus loquor; quam-
 5 vis enim unum verbum sit, non habet tamen simplicem significationem, si quidem significat etiam personam quae loquitur. ideo iam obnoxium est veritati aut falsitati, nam et negari et affirmari potest. omnis itaque prima et secunda persona verbi quamvis singillatim enuntietur,
 10 tamen inter coniuncta verba numerabitur, quia simplicem non habet significationem. — tertia persona verbi semper inter simplicia numeratur et nondum aut affirmari aut negari potest, nisi cum talia verba sunt, quibus necessario
 15 ohaeret personae significatio consuetudine loquendi, ut

cum dicimus pluit vel ninguit, etiam si non addatur 15
 quis pluatur aut ninguat, tamen quia intellegitur, non potest
 inter simplicia numerari. coniuncta verba sunt quae sibi
 conexas res plures significant, ut cum dicimus 'homo am-
 bulat' aut 'homo festinans in montem ambulat' et si quid
 tale. sed coniunctorum verborum alia sunt quae senten- 20
 tiam comprehendunt, ut ea quae dicta sunt, <alia quae>
 expectant aliquid <ad completionem sententiae>, ut eadem
 ipsa quae nunc diximus, si subtrahas verbum quod positum
 est ambulat; quamvis enim verba coniuncta sint 'homo
 festinans in montem', tamen adhuc pendet oratio. sepa- 25
 ratis igitur his coniunctis verbis, quae non implent sen-
 tentiam, restant ea verba coniuncta, quae sententiam com-
 prehendunt. horum item duae species sunt. aut enim
 sic sententia comprehenditur ut vero aut falso teneatur
 obnoxia, ut est 'omnis homo ambulat' aut 'omnis homo 30
 non ambulat' et si quid huius modi est; aut ita impletur
 sententia, ut licet perficiat propositum animi, affirmari
 tamen negative non possit, ut cum imperamus, cum opta-
 mus, cum exsecramur et similia. nam quisquis dicit 'perge
 ad villam' vel 'utinam pergat ad villam' vel 'di illum 35
 perduint', non potest argui quod mentiatur aut credi quod
 verum dicat. nihil enim affirmavit aut negavit, ergo nec
 tales sententiae in quaestionem veniunt, ut disputatorem
 requirant. sed illae quae requirunt aut simplices sunt
 aut coniunctae. simplices sunt quae sine ulla copulatione 40
 sententiae alterius enuntiantur, ut est illud quod dicimus
 'omnis homo ambulat'; coniunctae sunt de quarum copu-
 latione iudicatur, ut est 'si ambulat movetur'. sed cum
 de coniunctione sententiarum iudicium fit, tamdiu est
 donec perveniatur ad summam. summa est autem quae 45
 conficitur ex concessis. quod dico tale est: qui dicit 'si
 ambulat movetur' probare vult aliquid, ut cum hoc con-
 cessero verum esse, restet illi docere quod ambulet, et
 summa consequatur, quae iam negari non potest, id est
quod movetur, aut restet illi docere, quod non movetur, 50
ut consequatur summa, quae item non potest non concedi,

id est quod non ambulet. rursus si hoc modo velit dicere
 'homo iste ambulat', simplex sententia est, quam si concessero, et [alia quae aliquid expectant ad completionem
 55 sententiae sententiam comprehendunt] adiunxerit aliam 'quis-
 quis autem ambulat movetur', et hanc etiam concessero, ex
 hac coniunctione sententiarum quamvis singillatim enuntia-
 tarum et concessarum illa summa sequitur, quae iam ne-
 cessario concedatur, id est 'homo iste igitur movetur'.
 60 his breviter constitutis singulas partes consideremus. nam
 sunt primae duae, una de his quae simpliciter dicuntur,
 ubi est quasi materia dialecticae, altera de his quae con-
 iuncta dicuntur, ubi iam quasi opus apparet. quae de
 simplicibus est, vocatur de loquendo. illa vero quae de
 65 coniunctis est, in tres partes dividitur. separata enim
 coniunctione verborum quae non implet sententiam, illa
 quae sic implet sententiam, ut nondum faciat quaestionem
 vel disputatorem requirat, vocatur de eloquendo; illa quae
 sic implet sententiam, ut de sentiis simplicibus iudice-
 70 tur, vocatur de proloquendo; illa quae sic comprehendit
 sententiam, ut de ipsa etiam copulatione iudicetur, donec
 perveniatur ad summam, vocatur de proloquiorum summa.
 — verbum est unius cuiusque rei signum quod ab audiente
 possit intellegi a loquente prolatum. res est quicquid
 75 vel sentitur vel intellegitur vel latet. signum est quod
 et se ipsum sensui et praeter se aliquid animo ostendit.
 loqui est articulata voce signum dare. articulata autem
 dico, quae comprehendi litteris potest. — omne verbum
 sonat; cum enim est in scripto, non verbum sed verbi
 80 signum est. — sed quod sonat, nihil ad dialecticam. de
 sono enim verbi agitur, cum quaeritur vel animadvertitur,
 qualiter vocalium vel dispositione leniatur vel concursione
 dehiscat, item consonantium vel interpositione nodetur vel
 congestionem asperetur et quot vel qualibus syllabis constet,
 85 ubi poeticus rhythmus accentusque a grammaticis solarum
aurium tractantur negotia. et tamen cum de his disputatur,
praeter dialecticam non est; haec enim scientia disputandi
est. sed cum verba sint rerum, quando de ipsis obtinent,

verborum autem illa quibus de his disputatur (nam cum
 de verbis loqui nisi verbis nequeamus, et cum loquimur 90
 non nisi de aliquibus rebus loquimur), occurrit animo ita
 esse verba signa rerum, ut res esse non desinant. cum
 ergo verbum ore procedit, si propter se procedit id est
 ut de ipso verbo aliquid quaeratur aut disputetur, res
 est utique disputationi quaestionique subiecta, sed ipsa 95
 res verbum vocatur. quicquid autem ex verbo non auris
 sed animus sentit et ipso animo tenetur inclusum, dicibile
 vocatur. cum vero verbum procedit non propter se sed
 propter aliud aliquid significandum, dictio vocatur. res
 autem ipsa quae iam verbum non est neque verbi in 100
 mente conceptio, sive habeat verbum quo significari possit
 sive non habeat, nihil aliud quam res vocatur proprio
 iam nomine. haec ergo quattuor distincta teneantur, ver-
 bum dicibile dictio res. quod dixi verbum, et verbum est
 et verbum significat. quod dixi dicibile, verbum est nec 105
 tamen verbum sed quod in verbo intellegitur et animo con-
 tinetur significat. quod dixi dictionem, verbum est sed
 quod iam illa duo simul id est et ipsum verbum et quod
 fit in animo per verbum significat. quod dixi rem, ver-
 bum est quod praeter illa tria quae dicta sunt quicquid 110
 restat significat. — verba ipsa quispiam ex eo putat dicta
 quod aurem quasi verberent; immo, inquit alius, quod
 aerem. sed quid nostra? non magna lis est, nam uter-
 que a verberando huius vocabuli originem trahit. sed de
 transverso tertius vide quam rixam inferat; quod enim 115
 verum nos, ait, loqui oportet odiosumque fit natura ipsa
 iudicante mendacium, verbum a vero cognominatum est.
 nec ingenium quartum defuit; nam sunt qui verbum a
 vero quidem dictum putant, sed prima syllaba satis animad-
 versa secundam neglegi non oportere. verbum enim cum 120
 dicimus, inquiunt, prima eius syllaba verum significat,
 secunda sonum; hoc enim volunt esse 'bum', unde Ennius
 [*inc. 50 V.*²] sonum pedum 'bombum pedum' dixit, et
βοῆσσι Graeci clamare. — ergo verbum dictum est quasi
 a ~~verum~~ boando, hoc est verum sonando. — Stoici v

autumant — nullum esse verbum cuius non certa explicari origo possit; et quia hoc modo eos urguere facile fuit, si diceres hoc infinitum esse, quibus verbis alicuius verbi originem interpretaris, eorum rursus a te origo
130 <quaeritur, illi docent hoc tamdiu quaeren>dum esse, donec perveniatur eo ut res cum sono verbi aliqua similitudine concinat, ut cum dicimus aeris tinnitum, equorum hinnitum, ovium balatum, tubarum clangorem, stridorem catenarum. perspicis enim haec verba ita
135 sonare, ut ipsae res quae his verbis significantur. sed quia sunt res quae non sonant, in his similitudinem tactus valere, ut si leniter vel aspere sensum tangunt, lenitas vel asperitas litterarum ut tangit auditum, sic eis nomina pepererit, ut ipsum lene cum dicimus leniter sonat.
140 quis iterum asperitatem non et ipso nomine asperam iudicet? lene est auribus cum dicimus voluptas, asperum cum dicimus crux. ita res ipsae afficiunt ut verba sentiuntur. mel, quam suaviter gustum res ipsa, tam leniter nomine tangit auditum; acre in utroque asperum est; lana
145 et vepres ut audiuntur verba sic illa tanguntur. haec quasi cunabula verborum esse crediderunt, ubi sensus rerum cum sonorum sensu concordaret. hinc ad ipsarum inter se rerum similitudinem processisse licentiam nominandi, ut cum verbi causa crux propterea dicta sit, quod ipsius
150 verbi asperitas cum doloris quem crux efficit asperitate concordet, crura tamen non propter asperitatem doloris, sed quod longitudine atque duritie inter membra cetera sint ligno similia, sic appellata sunt. inde ad abusio-
nem ventum, ut usurpetur nomen non rei similis sed
155 quasi vicinae. quid enim simile habet significatio parvi et minuti, cum possit parvum esse, quod non modo nihil minutum sit sed aliquid etiam creverit? dicimus tamen propter quandam vicinitatem minutum pro parvo. sed haec abusio vocabuli in potestate loquentis est; habet enim
160 *parvum* ut minutum non dicat. illud magis pertinet ad *id quod nunc volumus ostendere, quod cum piscina dicitur in balneis, in qua piscium nihil sit nihilque simile*

piscibus habeat, videtur tamen a piscibus dicta propter aquam, ubi piscibus vita est. ita vocabulum non translatum similitudine, sed quadam vicinitate usurpatum est. 165 quod si quis dicat homines piscibus similes natando fieri et inde piscinae nomen esse natum, stultum est repugnare, cum ab re neutrum abhorreat et utrumque lateat. illud tamen bene accidit, quod hoc uno exemplo diiudicare iam possumus, quid distet origo verbi quae de vicinitate arripi- 170 tur ab ea quae de similitudine ducitur. hinc facta progressio usque ad contrarium. nam lucus eo dictus putatur quod minime luceat, et bellum quod res bella non sit, et foederis nomen quod res foeda non sit; quod si a foeditate porci dictum est, ut non nulli volunt, redit origo ad 175 illam vicinitatem, cum id quod fit ab eo per quod fit nominatur. nam ista omnino vicinitas late patet et per multas partes secatur; aut per efficientiam, ut hoc ipsum a foeditate porci per quem foedus efficitur, aut per effecta, ut puteus quod eius effectum potatio est creditur dictus, 180 aut per id quo continetur, ut urbem ab orbe appellatam volunt, quod auspicato loco aratro circumduci solet, — aut per id quod continet, ut si quis horreum mutata littera affirmet ab hordeo nominatum, — vel a parte totum, ut mucronis nomine, quae summa pars gladii est, 185 gladium vocamus, vel a toto pars ut capillus quasi capitis pilus. — innumerabilia sunt verba, quorum origo, de qua ratio reddi possit, aut non est, ut ego arbitror, aut latet, ut Stoici contendunt. — vide tamen paululum quomodo perveniri putant ad illa verborum cunabula vel stirpem 190 potius atque adeo sementum, ultra quod quaeri originem vetant, nec si quisquam velit potest quicquam invenire. nemo abnuit syllabas, in quibus u littera locum obtinet consonantis, ut sunt in his verbis primae: vafer velum vinum vomis vulnus, crassum et quasi validum sonum 195 edere. quod approbat etiam loquendi consuetudo, cum de quibusdam verbis eas subtrahimus ne onerent aurem. *nam unde est, quod amasti dicimus libentius quam amavisti et nosti quam novisti, et abiit, non abivit, et in hunc*

200 modum innumerabilia? ergo cum dicimus vim, sonus
 verbi ut dictum est quasi validus congruit rei quam signi-
 ficat. iam ex illa vicinitate per id quod efficiunt, hoc
 est quia violenta sunt, dicta vincula possunt videri et
 vimen, quo aliquid vinciatur. inde vites, quod adminicula
 205 quibus innituntur nexibus prendunt. hinc iam propter
 similitudinem incurvum senem vietum Terentius appellavit
 [*eum. 688*]. hinc terra, quae pedibus itinerantium flexuosa
 et trita est, via dicitur. si autem via, quod vi pedum
 trita est, magis creditur dicta, redit origo ad illam vicini-
 210 tatem. sed faciamus a similitudine vitis vel viminis, hoc
 est a flexu esse dictam. quaerit ergo a me quispiam:
 quare via dicta est? respondeo, a flexu, quod flexum velut
 incurvum vietum veteres dixerunt, unde vitos etiam quae
 cantho ambientur rotarum ligna vocant. persequitur quae-
 215 rere unde vietum flexum dicatur, et hic respondeo, a simili-
 tudine vitis. instat atque exigit, unde ita sit vitis nomen;
 dico, quod vinciat ea quae comprehenderit. scrutatur
 ipsum vincere unde dictum sit, dicemus a vi. vis quare
 sic appellatur requiret; reddetur ratio quod robusto et
 220 quasi valido sono verbum rei quam significat congruit.
 ultra quod requirat non habet. quot modis autem origo
 verborum corruptione vocum varietur, ineptum est persequi.

August. de dialect. 1—7 dialectica est bene disputandi
 scientia. disputamus autem utique verbis. verba igitur aut —
 currit. nec mireris quod disputat, quamvis ex duobus compo-
 situm sit, tamen inter simplicia numeratum est. nam res de-
 finitione illustratur. dictum est enim id esse simplex, quod
 unum quiddam significat. itaque hoc includitur — significationem.
 si quidem quisquis dicit ambulo et ambulationem facit in-
 tellegi et se ipsum qui ambulat, et quisquis dicit ambulas,
 similiter et rem quae fit et eum qui facit significat. at vero
 qui dicit ambulat, nihil aliud quam ipsam significat ambula-
 tionem. quam ob rem tertia — proloquiorum summa. has ergo singulas
 partes diligentius explicemus. verbum est — litteris potest. — omne
 verbum — signum est. quippe inspectis a legente litteris occurrit
animo quid voce prorumpat. — sed quod — significat. sed exem-
 plis haec illustranda esse perspicio. — ecce enim verba ipsa —
 clamare, et Vergilius [*g. 3, 223*] ‘reboant silvae’. ergo verbum —
 iando. — Stoici autumant, quos Cicero [*scio Usener*] in hac

re ut Cicero irridet, nullum — circumduci solet, cuius rei et Vergilius [*Aen.* 5, 755] meminit ubi Aeneas urbem designat aratro, aut per id — nominatum, aut per abusionem, ut cum horreum dicimus et ibi triticum conditur [*de his verbis cf. Reitzenstein, M. Ter. Varr. und Ioh. Maur. von Euch. p. 35*], vel a parte — capitis pilus. quid ultra provehar? quicquid aliud adnumerari potest, aut similitudine rerum et sonorum aut similitudine rerum ipsarum aut vicinitate aut contrario contineri videbis originem verbi. quam persequi non quidem ultra soni similitudinem possumus, sed hoc non semper utique possumus. innumerabilia — contendunt. — vide — est persequi.

1—59 *cf. Mart. Cap. 4, 388.* 59—72 *cf. id. 4, 338, qui eadem fere tradit.* 110—125 *Don. Ter. adelph. 5, 8, 29^s verbum dixit veram sententiam, nam verba a veritate dicta esse testatur Varro. cf. Diom. p. 334, 5. Prisc. p. 369, 5. Lact. de opif. d. 15, 1 (Brandt, Wien. Stud. 13. 1891 p. 265). Isid. or. 1, 9, 1. August. de magistr. 5, 12. Virg. gramm. de verb. VII. 125sq. cf. Reitzenstein ibid. p. 35sq. 69sq. Char. p. 276, 13. Mart. Cap. 3, 360. 140sq. cf. Dion. Hal. de comp. verb. 16. Demetr. de elocut. 178sq. August. de dial. 7. 10 172 cf. Quint. 1, 6, 34 173 aliter Varro de l. L. 7, 49 174 Serv. Aen. 1, 62 foedus autem dictum vel a fetialibus — vel a porca foede, hoc est lapidibus occisa. Serv. ibid. 8, 641. Isid. or. 18, 1, 11. cf. Fest. p. 234^a, 31 180 cf. Varro de l. L. 5, 25. 6, 84. Fest. p. 217^b, 7 181 cf. Varro de l. L. 5, 143 183 cf. Varro ibid. 5, 106 186 cf. Lact. de opif. d. 7, 9 (Brandt ibid. p. 264) 200 cf. Varro ibid. 5, 37. 62. 102 204 cf. Varro ibid. 5, 8. 22. 35. r. r. 1, 2, 14 (O Mueller praef. ad Varr. p. VII). Mar. Vict. p. 56, 17. de collocatione cf. praef. ad libr. De l. L.*

2 quidem *P = Paris. Lat. 7730* 15 nungit *B = Bern. 363*
ninguet *D = Darmstadiensis 166* 21 verba a. q. et ad c. s.
(in *mg.* alia quae *C = Bern. 548*) explenda esse ex iis quae male
inreperunt in v. 54 vidit Crecelius 24 ambulat *C om. rel.*
31 et *C est rel.* 34 dicat *C* 35 dii 36 perdant *B*
-dant *C -dunt P* 37 dicit *BDP* 54 alia — comprehen-
dunt *vd. ad v. 21* 59 conceditur *C* concedit in extremo
versu *P* 73 rei *om. BDP* 74 quidq. *DP* 82 qualiter
Usener: quanta 89—91 nam — loquimur *uncis incl. Usener*
96 quidq. *DP* 113 nostram *BD* 116 sit: *em. Usener*
124 boesei *B* boese (! boesae *D* boase vel boose *P* 128 quod
ante quibus *add. Wachsmuth* 129 interpreta(re)ris *vg.*
origo dum esse *BD* or. querendum esse *C* or. dicenda est
P lacunam expl. Crecelius et Buecheler 134 ita] ista *BC*
142 sentiuntur *em.* sentiantur *D* sentiantur *BP* 147 concordat-

rent 151 concordat *CP* -daret *B* 152 duritie (-tiae *B*)
 et *BCD*; sed in *D* pro et antea ae scriptum fuisse videtur
 153 crucis post ligno add. *Louanienses* sint *BCD*
 154 nomen non cod. *Carthusianus Louaniensium*: tamen n.
 156 parum *BCD* 162 pisc. sim. *CP* 163 dictam *BD*
 170 quid distet *BC* quod istic *P* 186 vocant *C* dicimus *B*
 capillos — pilos *BP* 198 inde *CP* 201 validius 208 vi
 pedum em. ex vis pedum *C* vis p. *B* usu (*suprascr.* vel vi) p. *P*
 211 a ante me om. *BDP* 213 vietos (victos *D*): em. *Buecheler*
 214 canto *C* cantu *rell.* 217 quod *CP* quid *BD*

266 [90]

quando particulam pro cum ponere Formianos et Fundanos ait Varro.

Char. p. 111, 23 quando — Varro. sed et alii faciunt nec sine exemplo. nam Plautus in *Menaechmis* ita ait [547]: 'non habeo. at tu quando habebis, tum dato'. vitium tamen esse non dubium est. cf. *Fest. p. 258^a, 32. in l. V De serm. Lat. haec fuisse videntur.*

267 [101]

per c, cum adverbium erit temporis, ut 'cum venerit loquemur' 'cum voles ibimus' 'cum petieris feres'. — Varro adverbialia localia, quae alii praeverbia vocant [*Varro de l. L. 6, 38*], quattuor esse dicit, ex in ad ab. ex locum
 5 significat unde egredimur, ut ex area; in locum in quem inimus, ut in aream; ad locum ad quem adimus, ut ad parietem; ab locum a quo discedimus, ut ab pariete. horum duorum adverbiorum, ex et ab, posteriores litterae solent
 10 e dici oporteat, ex consequentibus vocabulis animadvertitur. nam si id quod sequitur litteram habet primam semi-vocalem aut mutam, e dictum levius videbitur, ut 'e Gallia' et 'e Tuscis'. quotiens vero vocales sequuntur, in eo quod
 15 sequitur a e o simplicem et eandem habent rationem, quod ex praeponitur, ut in his 'ex arce ex Eryce ex Olympo'; aliter enim fiunt hiulca, ut 'e arce e Eryce e Olympo'. si vero in vocabulo quod sequitur princeps
 littera vel u vel i fuerit, duas habet rationes. nam si aliqua vocalis proxima coniuncta est in syllaba eadem,

tunc sicut cum est semivocalis aut muta, observari dixi 20
oportere, ita in his debet fieri, ut est 'e Vaticano e Iudaea'.
sin vocabulum duas vocales proximas non habuerit con-
iunctas, quarum sit littera princeps u aut i, proinde at-
que a e o sit, observandum quod potius dici oportet 'ex
Irpinis' quam 'e Irpinis', 'ex Umbria' quam 'e Umbria'. 25
similiter in h littera observari debet, ut in a e o litteris,
ne dicamus 'e Hymetto', sed 'ex Hymetto'. similiter est
in ab. <a> quibusdam diligentioribus levitatis causa solet
demi b, cum praepositum <est> vocabulis aut nominibus
locorum. in quibus principes sunt litterae semivocales 30
aut mutae, eam repudiant, ut 'a Baiis a Capua a
Dertona'. contra non demitur b, cum in vocabulis aut
nominibus est primum a e o, ut 'ab Aricia ab Eli * * a * *'.
sin u aut i, duplicem habent rationem. si enim sunt
solae, dicuntur ut reliquae vocales, 'ab Utica ab Illyrico'; 35
sin proximas litteras vocales secum habent coniunctas,
proinde observandum est, ac sint semivocales aut mutae,
'a Venusia a Ianiculo'. item <ad> et apud locum signi-
ficant, ut 'accede ad me' 'qui domi nati apud me sunt'
'apud illum est'. de quoque non numquam perperam 40
ponitur pro ex et non numquam pro a, ut cum de pro-
vincia venire quis se dicit; nam perperam est. imus enim
in provinciam, ut in navem et in circum; eximus ut e
nave e circo, sic e provincia. de provincia existimamus,
cum de ea bene aut male praedicamus; de nave dicimus, 45
cum longa an oneraria sit rogamus, de circo, cum Flami-
nius an maximus. item vitiose dicitur 'senatum habere
apud aedem Apollinis', quod 'in aede' dici oportet. et
'de senatus sententia' vitiose; nam debent dicere ut 'ex
mea sententia', 'ex tua sententia', sic 'ex senatus senten- 50
tia'. item qui dicunt 'de senatu redii' potius quam 'e
senatu', quod eo cum inimus, dicimus <in>, inde cum
redimus, <ex>. 'ex senatu eiectus' potius quam 'de senatu'.
male imperant qui dicunt de tabulis quid dicere; de
tabulis enim is dicit, qui eas laudat aut culpat; e tabu- 55
lis is dicit, qui quod est in his scriptum recitat scriptum-

que pronuntiatur si eas videt, et potius dici oportet 'legi' quam 'dici', contra eas <si> litteras non spectat. 'a capite dempta' qui vocant, male appellant, quod sunt de capite
 60 dempta, non a capite. 'ad caput additum' recte dicitur, si est extra caput quod additur. qui transscribunt tabulas, non describunt, sed exscribunt; qui quales sint scribunt, ii describunt. a scaena venit spectator, e scaena venit qui egit; contra spectator e theatro, a theatro actor. de
 65 scaena loquitur qui de ea, bene an male ornata sit, loquitur. in scaena pronuntiat <actor>; qui hoc idem subtilius vult dicere, non <in> scaena, sed pro scaena dicit pronuntiare actorem, nam scaena significat graece domus. e scaena actor exit, venit in pulpitem ac vestibulum;
 70 <pro> scaena itaque actor est. cum eo venit, dicimus prodire, qui domo excedit procedere, qui ex ea quid ducit producere. 'pro rostris' dici oportet, cum is qui contionatur iis dicit, qui ante rostra sunt; pro enim et ante idem sunt. in rostra ascendit, e rostris descendit,
 75 de rostris dicit qui ea cuius modi sint dicit. in contione stat, e contione venit, de contione dicit. inscribunt quidam 'litterae datae e Gallia', item 'Roma', vitiose. nam dici oportet 'in Gallia' et 'Romae'. dantur enim in loco, afferuntur e loco, sequitur ut dentur in Gallia et Romae.

Ter. Scaur. p. 29, 3 per c — feres. alii sic [alibi s. Usener]: quotiens u sequitur, q ponendum ut per quo litteras [-ram *codd.*] 'mequom tequom quouis quolum' [quoitus quolm̄ *omisso* tequom *Bern.* quottus quolmē *Pal.*]; at quotiens ceterae vocales, id est e o <i>, c ponendum, ut 'cecidit Cornelius citatus'. Varro — et Romae. <ex> praepositio non numquam per unam litteram scribitur, sed per deminutionem, ut ebibit pro exhibit. ab Roma venio *πλεονασμός* est pro Roma. *cf. Caper orth. p. 104, 6 sq. contra Lachmannum (Lucret. p. 186) et Wilmannsium (p. 113), Usenerum in tota fere Scauri disputatione Varroni tribuenda secutus sum (Rh. Mus. 24. 1869 p. 94sq. 102) collatis fragm. Parisino CGK VII 34, 5sq. et Dositheo p. 417, 10 (Beda p. 263, 3), quibus adde Diom. p. 414, 32. Char. p. 203, 12, qui scriptores, cum alius ex alio pendere non possit (cf. Keil, Gramm. Lat. VII 368sq.), ad eundem auctorem Scaurum nos deducunt. his autem rebus aptior liber V De serm. Lat. esse videtur, quam Disciplinarum I.*

1 per o *B* = *Bern.* 330, *Usener* 4 III *B* nil *P* = *Pal.*
 1741 ab ad *P* 6 inimus *Usener* ibimus *B* imus *P*
 7 ab p.] a p. *B* 10 edicti *P* oportet *B* ex consonantibus
 vocalibus *B* 13 et et .v. scis *P* 15 erico *P* serico *B*
 17 in om. *B* 18 vel i vel u *B* nam *Wilmanns*: unam
 20 observare 22 proximi non habuerint 23 quorum: *em.*
Usener 25 umbra — umbra *B* 27 hymaesto: *em. Putsch*
 est om. *B* add. *b* 28 a om. *codd.* 29 p, cum propos. vo-
 cab.: *em. Usener et Wilm.* 31 post mutae lacunam signavit *Keil*
 ut om. *P* 32 cum vocalibus *P* 33 nomin. <locorum> *Keil*
elia codd. Elea Wilm. lacunam signavit Usener 35 ab Ut.
scripsi ab als *B* ab al s *P* ab Apso *coni. Wilm.* ab Ulia
Usener ab urbe *Keil. coll. fragm. Paris. CG K VII 34, 20, ubi*
est ab Urbiano ab illi dico *B* abiilli dico *P* 36 sin] in
 37 ac et aut *Usener*: an et an post mutae add. ut *Keil*
 38 item et apud l. (ad add. *b*) *B* ad loc. *P*: *em. Keil* significan-
 dum 39 acc. ad me *secl. Wilm.* 40 quo (add. que *b*) *B*
 quodque *P* perp.] p a *B* 41 pro a, ut cum de om. *P*
 42 qui se d. *codd.* quis d. *Keil* perpera in *B* 43 eximus in
 naveⁱ (i superscr. *b*) circo Sic e prou. *B* exim. in navetis cosice
 prou. *P* 45 aut] ut *P* nave] nam *P* 46 an *Wilm.*: aut
 48 aedem 49—50 senatu *B* 51 it. <errant> *Keil* quidam
pro qui edit. pr. re dici *P* 52 quod eo quo *P* eo quod quo *B*
 52 et 53 in et ex om. *codd.* 53 eiecto 55 his (*deleta h*)
 diē qui eius *B* his dicet qui eas *P* 56 e scriptum quae pro-
 nuntiantur si ea videt potius dici oportet legi quam dici
 contra eas litteras non spectat *P* scriptumque pronuntiatur
 si ea v. et p. d. o. l. q. d. c. e. l. n. sp. 62 sunt 63 ii
descr. Putsch: id' (id est *P*) tribuunt 66 actor add. *Wachsm.*
 67 in om. *codd.* 68 nam sc. sign. *Jahn*: in scena significare
 69 cum ante e add. *Keil* 70 pro add. *Wilm.* 71 excedit
ed. pr.: eo cedit ex ea quid *Wilm.*: eo quod 73 contio-
 naturus (add. his *P*) dicit pro] prorsus 74 sunt] signi-
 ficat *Usener* 76 scribunt *Keil* 77 nam si *P* 78 Roma
 e dantur *P* Roma Ceduntur *B* 79 Roma

DE LITTERATURA

268 [41]

latinitas est incorrupte loquendi observatio secundum
 Romanam linguam. constat autem, ut adserit Varro, his
 quattuor, natura analogia consuetudine auctoritate. natura
 verborum nominumque inmutabilis <est> nec quicquam

5 aut minus aut plus tradidit nobis quam quod accepit.
nam si quis dicat scrimbo quod est scribo, non analogiae
virtute sed naturae ipsius constitutione vincitur. ana-
logia sermonis a natura prodicti ordinatio est secundum
technicos neque aliter barbaram linguam ab erudita quam
10 argentum a plumbo dissociat. consuetudo non ratione
analogiae sed viribus par est, ideo solum recepta, quod
multorum consensione convaluit, ita tamen ut illi artis
ratio non accedat sed indulgeat. nam ea e medio loquendi
usu placita adsumere consuevit. auctoritas in regula
15 loquendi novissima est. namque ubi omnia defecerint, sic
ad illam quem ad modum ad ancoram decurritur. non
enim quicquam aut rationis aut naturae aut consuetudinis
habet, cum tantum opinione secundum veterum lectionem
recepta sit nec ipsorum tamen, si interrogentur cur id
20 secuti sunt, scientium.

Diom. p. 439, 15 latinitas — scientium. Char. p. 50, 25 constat ergo Latinus sermo natura analogia consuetudine auctoritate. natura verborum nominumque inmutabilis est — sermonis a natura prodicti ordinatio est neque aliter — consuetudo non arte analogiae — ut illi artis ratio — indulgeat. auctoritas in regula — quem ad modum ad aram sacram decurritur — habet; tantum opinione oratorum recepta est, qui et ipsi cur id secuti essent si fuissent interrogati, nescire confiterentur. Quint. 1, 6, 1 sermo constat ratione vetustate auctoritate consuetudine. cf. 9, 3, 3. Victor. p. 189, 2 latinitas quid est? observatio incorrupte loquendi secundum Romanam linguam. quot modis constat latinitas? tribus. quibus? ratione auctoritate consuetudine. cf. Prob. inst. art. p. 47, 19. August. ars p. 494, 3. Audax exc. p. 322, 21. Anecd. H. p. XXXIV. de voce 'vetustas' pro 'natura' apud Quint. (ex Palaemone?) usurpata deque triplici pro quadruplici latinitatis divisione apud posteriores grammaticos cf. Usener ibid. p. 624. libro I De serm. L. tribuit Wilmanns p. 79. 170, aliter Usener ibid. p. 624. 641.

2 his om. B = Paris. 7493, M(onac.) 4 nominumque
Char. omniumque A = Paris. 7494, M omnium qua B et
Wilmanns omnium in mg. cod. Char. inmutabili ne q. codd.
est add. Char. 6 pro eo quod Char. 9 erudit M
erudit AB 11 pars AM 12 consensione (-esio- B)
16 anchoram BM anachortam A aram sacram Char. 20 sint
Putsch

269 [43]

lacrumae an lacrimae, maxumus an maximus, et si qua similia sunt, quo modo scribi debeant, quaesitum est. Terentius Varro tradidit Caesarem per i eius modi verba solitum esse enuntiare et scribere; inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam.

5

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 150, 10 lacrumae — factam. sed ego in antiquiorum multo libris [libr. m. Paris. 7495], quam Gaius Caesar est, per u pleraque scripta invenio, optimum intumus pulcherrimus lubido dicundum faciundum maxime monumentum contumelia minime. melius tamen est et ad enuntiandum et ad scribendum i litteram pro u ponere, in quod iam consuetudo inclinavit. Isid. or. 1, 27, 15 maxumus an maximus et si qua similia sunt qualiter scribi debeant quaesitum est. Varro tradidit Caesarem per i huius modi verba enuntiare et scribere solitum esse. inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, ut maximus optimus pessimus scribatur. cf. Caesar test. 10. hoc et quae secuntur fere omnia fragmenta usque ad fr. 294 in libris De serm. L. fuisse videntur. cf. Wilmanns p. 47sq. 84sq. et supra praef. ad hoc opus.

2 deb& (debent vg.) Bern. vg. debent, omisso quomodo, Bruxel. Colon.: em. Carrio 3 tradit Bern. 4 adnunciare (-tia- Colon.) Bruxel. Colon. et enunt. coni. Keil

270 [46]

est quaedam littera in *f* litterae speciem figurata, quae digamma nominatur, quia duos apices ex gamma littera habere videatur. ad huius similitudinem soni nostri coniunctas vocales digammon appellare voluerunt, ut est votum virgo. itaque in prima syllaba digamma et vocalem oportuit poni, Fotum Firgo, quod et Aeolii fecerunt et antiqui nostri, sicut scriptura in quibusdam libellis declarat. hanc litteram Terentius Varro dum vult demonstrare, ita perscribit, vau.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. p. 148, 5 est quaedam — perscribit, vau. Prisc. p. 15, 1 u vero loco consonantis posita eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Aeolis digamma; unde a plerisque ei nomen hoc datur, quod apud Aeolis habuit olim f digamma id est vau, ab ipsius voce profectum teste Varrone et Didymo, qui id ei nomen esse ostendunt. cf. Quint. 1, 4, 7. 12, 10, 29. Don. Ter. andr. 1, 2, 2^a.

3, 4, 1¹. *Char.* p. 75, 4. *Diom.* p. 422, 21. *Donat. ars gr.* p. 367, 18. *Pomp. comment.* p. 105, 3. *Mar. Vict.* p. 15, 3. *Ter. Scaur.* p. 12, 11. 17, 2. *Vel. Long.* p. 58, 4. *Albin.* p. 302, 6. *frag. Bob.* p. 538, 21. *Anecd. H.* p. 223, 24. *Isid. or.* 1, 4, 8. *de re vd. Buecheler, de Ti. Cl. Caes. gramm.* p. 7 sq.

2 quia] quae literā h. videtur *Colon.* 3 v coniunctam vocali *coni. Keil* 6 quam et aeoli *Bruxel.* quā et eoli *Colon.* quae et aeoli *Bern.:* *em. Carrio, qui Aeoli scripsit, Keil* Aeoles 7 nostri] non *Bern.* 8 Terentius Varro *vg.:* terentius usu raro 9 perscribit (*percr. Bern.*) va: *em. Ritschl*

271 [45]

mium et commircium quoque per i antiquis relinquamus, apud quos aequae et Mircurius per i dicebatur, quod mirandarum rerum esset inventor, ut Varro dicit. — item miis per i, non meis per e, ut Terentius [*ht. 699*]: ‘at enim istoc nihil est magis, Syre, miis nuptiis adversum’.

Vel. Long. p. 77, 12 mium et — dicit. nostris iam auribus placet per e, ut et [*et ut cod.:* *em. Ritschl*] Mercurius et commercia dicantur. item — adversum.

1 nimium et commercium *Vatic.:* *em. Commelinus et Iunius* 2 mercirius per i dicebantur *Vatic.* 3 ut *Ritschl:* et

272 [44]

Lucilius ubi i exile est per se iubet scribi, at ubi plenum est praeponendum esse e credit his versibus [*fr. 10*]:

‘meille’ hominum, duo ‘meilia’, item huc ‘e’ utroque
opus, ‘meiles’

‘meilitiam’. tenues i, ‘pilam’ in qua lusimus; ‘pilum’

5 quo piso, tenues; si plura haec feceris pila
quae iacimus, addes e, ‘peila’ ut plenius fiat.

quam inconstantiam Varro arguens in eundem errorem diversa via delabatur, dicens in plurali quidem numero debere litterae i <e> praeponi, in singulari vero minime,
10 cum alioqui <i> non aliud in singulari quam <in plurali, neque aliud in media> quam in extrema syllaba sonet, ut in verbis manifestum est. dicimus enim ‘mitto misi misimus’, nisi aliam hic vult esse rationem [quod absurdum

est], ut, cum verba quoque ex syllabis constant, ex diversa regula corrigantur.

15

Ter. Scaur. p. 18, 12 primum igitur per adiectionem illa videntur esse vitiosa, quod Accius [*fr. 24*] geminatis vocalibus scribi natura longas syllabas voluit, cum alioqui adiecto vel sublato apice longitudinis et brevitatis nota posset ostendi. nam singulares vocales et produci et corripri possunt, unde etiam Lucilius in nono saturarum de orthographia praecipiens ait: [*fr. 7*]. deinde: [*fr. 8*]. itemque quod Lucilius — corrigantur. *id. p. 32, 21* singularis numerus per unam i litteram scribitur, ut docilis facilis, pluralis autem per e et i, ut facileis docileis, ut ex hoc appareat singularis item [idem *Bern. m. 1* utrum sing. *Keil*] sit appellatio an pluralis. aureis quas modo aetheris [-reis *Pal.*] scribimus [quo *add. Bern.*] modo quibus audimus [-divi- *Pal.* aud. quibus *Bern.*], nec minus [ne *Bern.*] a nobis [anubis *Pal.*] i singularis in fraude produci potest, ut vidi scribitur [*ita codd.*]. si autem cum eadem i littera aliud breve, aliud longum est, ut illa et pila: apices ibi poni debent, ubi isdem litteris alia atque alia res designatur, ut venit et vénit, aret et áret, legit et légit ceteraque his similia, super i tamen litteram apex non ponitur; melius enim i plla [i in pilá *Usener*] in longum producet. ceterae vocales, quae [quia *codd.*] eodem ordine positae diversa significant, apice distinguuntur, ne legens dubitatione impediatur, hoc est ne μέλος ἀηδὲς [ne in os hos aedes *Bern.* nemo hos aedes *Pal.*: em. *Buecheler*] pronuntietur. ista *Lachmann* (*Lucret. p. 186*) et *Usener* *Varroni* adsignant (*Rh. Mus. 24, 104sq.*), neque ab alio auctore, opinor, ea quae supra de Accio Scaurus tradit fluxerunt.

2 esse ei *Pal.* esse cr. *Bern.*: em. *Putsch* 3—6 *vd. ad Lucil. fr. c.* 8 dilab. *Bern.* 9 e *add. Keil* 10 i *om. codd.* non & aliunde in sing. quam in extrema syllaba sonat *Bern.* et in sing. non aliunde quam in extrema syll. s. *Pal.*: em. *Keil* 12 mitto emisimus: em. *Wilmanns* 13 quod est abs. *Pal. secl. Wilm.* 14 constant *Bern.* et diversa: em. *Keil*

273 [97]

lac non debemus dicere sed lact.

Pomp. comment. p. 199, 10 multi dicunt [inquirunt *coni. Wilmanns*], utrum lac dicamus an lact. et re vera si quaeras, hoc rite facit nec aliud. nam si dixeris lac, erit genetivus lacis, quem ad modum allec allecis. lectum est hoc saepius, praecipue apud Varronem. ille dicit: lac — lact. contra *Caesar fr. 14. Valgius fr. 6. Verrius fr. 18.* cf. *Diom. p. 303, 3 omnia nomina Latina nominativo casu singulari litteris duodecim*

extremis terminantur, vocalibus quinque a e i o u — et semi-vocalibus sex l m n r s x —, item muta una t ut caput. sunt qui addunt c ut lac, quod Varro <lator> [*addidi coll. fr. 242; doctissimus coni. Keil*] artis grammaticae exterminat. *exc. ex comm. in Donat. CGK V 326, 25* multi dixerunt quod lact dici deberet, ut apud Varronem, ea ratione quia si lac esset nominativus, lacis esset genetivus, ut alec alecis. *Anecd. H. p. 120, 5* plerique putaverunt lact dici adiecta t. Varro: lac — lact eadem omisso Varronis nomine tradunt Caper *orth. p. 95, 13. Mar. Plot. Sac. p. 471, 23. Auson. grammaticomastix p. 168, 154 P. Mart. Cap. 3, 307. Anecd. H. p. LXXXVI. cf. praeterea Varr. sat. 26 B. de l. L. 5, 104 (Prob. cath. p. 7, 5. Anecd. H. p. XIX, de quibus testimoniis recte iudicavit Wilmanns p. 110). aliter Cledon. p. 48, 23* lact ait Varro non dici; numquam enim nomen ex duabus mutis terminatur. *is tamen Varronem cum Caesare confudit. cf. Wilmanns ibid. et Caesar fr. 14. de re etiam Wagener, N. phil. Rundschau 1899 nr. 4.*

274 [47]

non carent quaestione etiam plebs et urbs et Pelops, quae Varro ita distinguit, ut per b et s ea nominativo casu putet esse scribenda, quae eandem litteram genetivo <singulari> reddant, ut plebs plebis, urbs urbis, ea vero per ps, quae similiter genetivo eiusdem [modi] numeri in pis excurrant, ut Pelops Pelopis.

Ter. Scaur. p. 27, 3 quaesitum est hiems utrum per ps an per ms deberet scribi, cum alioqui dubium non sit, quin per ms scribenda sit, quoniam genetivo hiemis facit et quoniam per p et s ea scribuntur [-ban- *codd.*], quae apud Graecos <in> ψ desinunt. hanc autem non in ψ desinere manifestum est ex eo, quod quae illa littera terminantur, aut in πος ut Πέλοψ Πέλοπος, aut in βος desinunt [in hoc-nat *codd.*] ut φλέψ φλεβός. hiems autem neutram harum syllabarum genetivo [gen. om. *Bern.*] recipit. item non constat, obscurum utrum per ob an per op debeat scribi, nec minus observo obsido, cum in illis b littera evidenter sonum suum vindicet. non carent — Pelopis. sed nobis utrumque per ps videtur esse scribendum, quoniam ex his ψ littera constet, quam genetivo diximus aut in bis aut in pis exire. *Papirian. ap. Cassiod. orth. p. 159, 22* traps ab eo quod dicitur trabis et urps per p debent scribi, licet Varro per b scribendum [fort. traps — trabis et secludenda sunt et legendum debet] putet, quod in reliquis casibus b habent [-eant Carrio]. cf. *Ter. Scaur. p. 14, 7. 21, 6. Vel. Long. p. 61, 5. 73, 12. Curt. Valer. ap. Cassiod. orth.*

p. 156, 22. *Papirian. ibid. p. 161, 17. Albin. orth. p. 303, 8. 307, 14. Mar. Vict. p. 20, 11sq. Prisc. p. 33, 3. 43, 9.*

1 et non paret *Bern.* non caret *Pal.* e pelobs *Bern.*
 3 scribe novamque quae *Pal.* 4 sing. add. *Keil* 5 modi
om. ed. Basil. 1527 6 excurrunt: *em. Wilmanns* pelobs *Bern.*

275 [50]

delirus placet Varroni, non delerus; non enim, ut quidam existimant, a Graeco tracta vox est *παρὰ τὸ ληρεῖν*, sed est latine <a lira id est a> sulco. ita sicuti boves, cum se a recto actu operis detorserint, delirare dicuntur, sic qui a recta via vitae ad pravam declinant, per similitudinem translationis item delirare existimantur. placet etiam ut Delmatiam quoque, non Dalmatiam pronuntiemus, quoniam a Delmino maxima civitate tractum nomen existimatur. ferias etiam, non fereas, quoniam apud antiquos fesiae, non feseae dictae sunt. item arispex ab ariuga, quae esset hostia, non aruspex.

Vel. Long. p. 72, 22 nec non et ibi *ὀρτοέπεια ὀρτογραφία* coniuncta est, ubi quaeritur faenoris an faeneris dicamus [*dicant cod.*], quoniam nomen inde tractum dicimus faeneratorem. item facineris, non facinoris, quoniam facinerosum vocamus. sic etiam delirus — non aruspex. *Char. p. 76, 19 (= Plin. dub. serm. p. 47, 10 B.)* delirus a lira aratri ductu appellatur. potest tamen delerus per e *ἀπὸ τοῦ λῆρος* compositum videri. *cf. Non. p. 17, 32. Prob. app. p. 198, 19. Caper de verb. dub. p. 109, 6. Beda orth. p. 270, 20. Isid. or. 10, 78. diff. verb. 140. Schol. Ter. andr. 4, 4, 13. Don. Ter. phorm. 4, 4, 29* haruspex ab hariga eius nominatur; nam hariga hostia dicitur ab hara, in qua concluditur ac servatur; hara autem, in qua pecora includuntur. *cf. Merkel, prol. ad Ov. fast. CXVI. Varro de l. L. 5, 98. Paul. Fest. p. 100, 6. Non. p. 120, 20.*

3 a l. id est a *suppl. Ritschl* itaque *ed. princ.* 8 Delminio *ed. pr.* max. <eiusdem provinciae> civitate *Keil ex exc. Cassiod. p. 155, 6* 9 existimatur *Cassiod.:* -etur 11 ariga *Iunius, sed cf. Varro l. c.*

276 [51]

intervallum duas l habet; vallum enim ipsum non aliter scribitur, a quo intervallum. Varro dicit *intervalla* esse spatia, quae sunt inter capita vallorum id est

stipitum, quibus vallum fit; unde cetera quoque spatia
 5 <ita> dicuntur.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. 151, 3 intervalla — dicuntur.
Albin. orth. p. 303, 23 intervallum per duo l scribendum est.

3 sunt *ras. Bern. st Paris. sint Bruxel. Colon.* 5 ita
addidi intervalla Keil

277 [52]

narare per unum r scribitur, ut Varroni placet; secu-
 tus est enim etymologiam nominis eius, qua gnarus dici-
 tur qui scit et accipit quod loqui debeat. denique
 compositio verbi ita scribitur, ignorare, quod non per
 5 duo r, sed per unum scribitur. ideo et naratio unum r
 habere debet.

Papirian. ap. Cassiod. orth. p. 159, 8 narare — debet. Cassiod.
exc. p. 212, 4. Vel. Long. p. 80, 8 sane in eo quod est narrare
observatum est ut unum r scriberemus, quoniam venit a gnaro,
cui est contrarium ignarus. cf. Varro de l. L. 6, 51. Caper
orth. p. 96, 6. Albin. orth. p. 305, 34.

2 nominis eo quod gn. d. qui s. et accepit *coni. Keil*
 3 qui loqui *Paris. quid l. Bern.* 4 quod] que *Bruxel. Colon.*

DE SONO VOCUM

278 [55]

scire oportet vocem, sicut omne corpus, tris habere
 distantias, <longitudinem> altitudinem crassitudinem. longi-
 tudinem tempore ac syllabis metimur; nam et quantum
 morae enuntiandis verbis teratur et quanto numero modo-
 5 que syllabarum unum quodque sit verbum, plurimum
 refert. altitudinem discernit accentus, cum pars verbi aut
 in grave deprimitur aut sublimatur in acutum. crassitudo
 autem in spiritu est, unde etiam Graeci aspirationem
 appellant; nam omnes voces aut aspirando facimus pin-
 10 guiores, aut sine aspiratu pronuntiando tenuiores.

[Sergii] expl. in Don. p. 525, 24 scire autem oportet — tenuiores.
cf. Prisc. III 519, 6. Diog. Laert. 7, 55. Lucret. 4, 539. Lersch,
Sprachphil. d. Alten 3, 119 sq. de vi collocationeque fragmenta
c f. Wilmanns ibid. p. 52.

2 longit. *om. codd.* 3 quantum ore: *em. Wilm.* quantum
 temporis *ed. Vindob. = v* 5 sit *v: si* 6 altit.] ab altitudine
codd. at altit. *v* 8 spiratu (-itu *Lavant. m. 2*) adspirat.
app. δασείαν et ψιλήν coni. Keil adsp. *πνεῦμα δασύ Zippmann*
 9 aut aspiranda: *em. v* pinguires *Lavant.*

279 [56]

h sicut in quaestione est, littera sit necne, sic num-
 quam dubitatum est secundo loco a quacumque consonante
 poni debere, quod solus Varro dubitat; vult enim auctori-
 tate sua efficere ut h prius ponatur ea littera, cui
 aspirationem confert, et tanto magis hoc temptat suadere, 5
 quod vocalibus quoque dicit anteponi, ut heres hircus.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 152, 8 h sicut — hircus. sed
 Varronem praeterit consonantem ideo secundo loco h recipere,
 quod [quia *Bern. Paris.*] non possit ante aspirationem nisi
 vocalis habere. itaque et ante et post h littera cuicumque vo-
 cali adiungatur, consonabit [non so. *codd.: em. Usener*]. haec
 enim natura vocalium est, ut ante se aut post se h habeant,
 quoquo genere enuntiationem non impediant [post se habeant
en. Bern. post se h en. Paris. ut quoquo g. en. Bruxel. Colon.].
cf. Prisc. p. 19, 12.

1 sic] sit 2 est ac *Bern. Paris., unde Wilmanns* est
 an — deberet 3 quia solus *Bern.* quam s. *Bruxel. Colon.*
 4 cui *Wilm.* quae — confert (conferet, *em. conferret Colon. m. 2,*
Bern. Colon.) 5 persuadere *Carrio et edd.* 6 quae *em.*
 quod *Bern. q. Brux. quę Colon. ut Paris.* dicat

280 [58]

de h littera quaeritur, quae se multis aut inseruit
 vocibus aut praeposuit. inseruit ut in his 'vehemens repre-
 hendit', cum elegantiores et veementer dicant et reprimunt
 secundum primam positionem; prendo enim dicimus, non
 prehendendo. at praeposuit, ut cum dicas [hostis harena 5
 harenae] halicam et haliculam, cum ab alendo possit alica
 dici, et aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta
 contineat. hortus quoque non desiderabat aspirationem,
 quod ibi herbae oriantur id est nascantur; sed tamen a
 consuetudine accepit. et cohortes aequae a cooriendo ex 10
 eodem loco dictae sunt; et tam(en) differentiam quidam

esse maluerunt, ut cohortes militum cum aspiratione a mutua hortatione dicantur. item non nulli harenam cum aspiratione, sive quoniam haereat, sive quod aquam
 15 hauriat, dicendam existimaverunt; aliis sine aspiratione videtur enuntianda. nos non tam per illas causas quas supra proposuimus <harenam dicimus>, quam propter originem vocis, si quidem, ut testis est Varro, a Sabinis fasena dicitur, et sicut s familiariter in r transit, ita f in
 20 vicinam aspirationem mutatur. similiter ergo et haedos dicimus cum aspiratione, quoniam faedi dicebantur apud antiquos. item hircos, quoniam eosdem aequae fircos vocabant. nam et e contrario, quam antiqui habam dicebant, nos fabam dicimus. cilonem quoque et cocleam et cocleare
 25 sine aspiratione scribemus, et quicquid per consuetudinem aurium ita licuerit enuntiare; non enim firmum est catholicum grammaticorum, quo censent aspirationem consonanti non esse iungendam, cum et Carthago dicatur et pulcher et Gracchus et Otho et Bocchus.

Vel. Long. p. 68, 14 et de h littera — et Bocchus.

1 de hac l. *ed. princ.* = R multis *scripsi coll. Gell.*
 2, 3, 1 cum his *codd. secl. Keil* 3 vehementer reprehendit
 5 at *secl. Keil* aut *Iunius* hostis — harenae *secl. Keil*
 6 .ha. halicam et halicam et aliculam 7 existimet
 10 a coercendo R 11 et tam: *em. m. cod. Vatic.* et eam R
 15 dicenda 16 per] propter *Keil* 17 har. d. *add. Keil*
 19 fassana: *em. Keil coll. Vel. Long. p. 81, 11* 20 hoedos R
 21 foedi 22 fercos 29 gracchos et otho et bochus

280^a [57]

Varroni placet r litteram, si primo loco ponatur, non aspirari. lector enim ipse inquit intellegere debet Rodum tamen etsi h non habet, Rhodum esse, retorem rhetorem.

Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 154, 1 Varroni etiam [enim *Bern. vg.*] placet — rhetorem. sed eadem observatio non necessaria est [r littera]. sunt enim verba primo loco r litteram habentia non minus Latina quam Graeca. itaque merito auferemus aut ~~amovebimus~~ aspirationem, Roma regina rapa Rodus. *cf. Alth. p. 303, 15.*

1 h littera (-am *Bruxel. Colon.*) si pro (primo *vg. p^h r Bruxel.*): *em. Carrio*

280^b [58^c]

si ab ariditate dicitur, non habet [*h litteram harena*], si ab haerendo, ut in fabricis videmus, habet.

Serv. Aen. 1, 172 'harena' quaeritur habeat necne nomen hoc aspirationem. et Varro sic definit: si ab ariditate — habet. melior tamen est superior etymologia.

2 si] sed *Hamb.* herendo *Cass. Lips. Hamb.*

280^c [58^a]

peccant — qui prehensus cum aspiratione scribunt, cum eam prima persona non habeat, et similiter vehemens, cum a vi mentis dicatur. quam quidam putant adiciendam, quoniam i non aliud putant esse quam * * alterius ferri, cum huic verbo sine dubitatione aspiretur. negat 5 Varro etiam Gracco aspirandum, quoniam a gerendo sit cognominatus; matrem enim eius, qui primus Graccus sit dictus, duodecim mensibus utero eum gessisse. et pulchrum quamvis in consuetudine aspiretur, nihilo minus tamen ratio exiliter et enuntiandum et scribendum esse 10 persuadet, ne una omnino dictio adversus Latini sermonis naturam media aspiretur.

Ter. Scaur. p. 19, 13 similiter peccant —. item qui prehensus — aspiretur. quamvis *Santra [fr. 11]* a Graecis putet esse translatum quasi polichrum.

1 reprehensus *Keil ex Vel. Long. fr. 280* 2 persona] positio *Keil coll. Vel. Long. ibid.* veemens *Bern.* 4 .i. non a. p. e. q. a. ferri cum hoc *Bern.* hii pro i et fieri pro ferri *Pal.* altius vehi, cum hoc verbum coni. *Schneider* altius mentem vehi, id est ferri *Wilmanns* altius evehens vel ulterius vehens *Keil* 6 græ^{3c}co *Bern.* gracho *Pal.* 8 utero gessisset *Bern.* uterum -isse *Pal.:* *em. Ritschl* 10 ex hi (ex i *Pal.*) littere tenuntiandum 12 natura media *Bern.* naturam mediam *Pal.*

280^d [58^b]

Graccus et ortus sine aspiratione dici debere Varro

ait; et ortum quidem quod in eo omnia oriantur, Graccum autem a gerendo, quod mater eius duodecim mensibus utero eum gestaverit, vel a gracilitate corporis, ut quidam volunt.

Char. p. 82, 7 (= Plin. dub. serm. p. 47, 24 B.) Graccus et — volunt sed consuetudo et Gracchos et hortos cum aspiratione usurpavit.

280^e [58^d]

pulchrum Varro aspirari debere negat, ne duabus consonantibus media intercedat aspiratio.

Char. p. 73, 17 (= Plin. dub. serm. p. 46, 4 B.) pulchrum — aspiratio; quod minime rectum antiquis videbatur. unde et sepulchrum hodieque manet, quod sit seorsum a pulchro propter recordationem doloris. *CG L V 481, 52* sepulchrum placet aliis compositum a semis et pulchro, eo quod superficie pulchrum intus ossibus plenum, sed pulchrum Varro negat aspirari debere ne duabus consonantibus media intercedat aspiratio, quod minime ab antiquis videtur secutum. *cf. Santra fr. 11.*

280—280^e de 'vehemens' et 'reprehendit' *cf. Quint. 1, 5, 19. Gell. 2, 3, 1sq. 5, 12, 10. 16, 5, 6. Macrob. 6, 8, 18. Don. Ter. andr. 2, 2, 16¹. Ann. Cornut. ap. Cassiod. orth. p. 153, 7. 159, 18. Albin. orth. p. 306, 13. 311, 26. de 'alica' Paul. Fest. p. 7, 17. de 'hortus' Paul. Fest. p. 102, 11. Vel. Long. p. 68, 19. Serv. Aen. 1, 289. de 'cohortes' Varro de l. L. 5, 88. Vel. Long. p. 74, 16. de 'harena' Char. p. 103, 21. Mar. Vict. p. 21, 24. Vel. Long. p. 81, 10. Serv. in Don. p. 444, 28. Beda orth. p. 274, 17. Anecd. H. p. CXXXVI. Prob. Verg. g. 1, 70. Isid. or. 16, 3, 11. 19, 10, 21. de 'haedus' Varro de l. L. 5, 97. Paul. Fest. p. 84, 5 (83, 9. 103, 8). Ter. Scaur. p. 11, 3. 13, 8. Vel. Long. p. 81, 9. de 'cilo' *cf. fr. 354. de 'pulcher' Caper orth. p. 93, 2. Probus cath. p. 38, 27. Don. Ter. andr. 1, 1, 101¹. Serv. Verg. g. 3, 223. Schol. Bern. georg. ibid. de 'Gracchus' Quint. 1, 5, 20. praeterea *cf. Varro de l. L. 5, 73. Serv. Aen. 1, 213. Verr. Fl. fr. 5. Lehrs, de Arist. stud. Hom.² p. 317sq. adn. p. 323. Birt, der Hiatus bei Plautus (Marb. 1901) p. 109sq. 135sq.***

281 [59]

in accentu materia locus et natura prosodiae brevissime comprehensa sunt. nam materia esse ostenditur vox, et ea quidem qua verba possunt sonare, id est scriptilis; locus autem syllaba, quoniam haec proprie verbi pars est,

quae recipit accentum. natura vero prosodiae in eo est, 5
quod aut sursum est aut deorsum; nam in vocis altitudine
omnino spectatur; adeo ut, si omnes syllabae pari fastigio
vocis enuntientur, prosodia sit nulla.

[*Sergii*] *expl. in Don. p. 525, 18 in accentu — sit nulla. cf. Wil-*
manns p. 50 sq.

1 nat. est pros. 3 quae 4 probrie *Lavant.* 7 fasti-
gia *Lav. (-gio man. 2)*

282 [60]

quot sint prosodiae dicendum est. — Athenodorus duas
esse prosodias putavit, unam inferiorem, alteram superio-
rem; flexam autem (nam ita nostra lingua *περισπωμένην*
vocavimus) nihil aliud esse quam has duas in una syllaba.
Dionysius autem Aristarchi discipulus cognomento Thrax 5
domo Alexandrius, is qui Rhodi docuit, lyricorum poe-
tarum longe studiosissimus, tres tradidit, quibus nunc
omnes utuntur, *βαρεῖαν ὀξεῖαν περισπωμένην*. Tyrannio
vero Amisenus, quem Lucullus Mithridatico bello captum
Lucio Murenæ concessit, a quo ille libertate simul et 10
civitate donatus est, quattuor scribit esse prosodias, *βαρεῖαν*
μέσσην ὀξεῖαν et *περισπωμένην*. atqui memoriae proditum
est hunc ante alios fuisse pronuntiatione potiolem, quod
nequaquam assequi potuisset nisi tenore singularum vocum
diligentissime perquisito. in eadem opinione et Varro fuit; 15
quin leges suas redigit ad ductum scientiae et doctrinae
eius, qua omnibus a se propositis evidentissimas affert
probationes, ut id quoque pro media prosodia facit dicendo
ipsam naturam nihil facere totum, ubi non sit medium;
ut enim inter rudem et eruditum, inter calidum et frigi- 20
dum, amarum et dulcem, longum et brevem est quiddam
medium, quod neutrum est, sic inter imam summamque
vocem esse mediam, ibique quam quaerimus prosodiam.
neminem musicum esse, qui mediam vocem in cantu
ignoraverit, nec quemquam potuisse dicere in sono chor- 25
darum aut voce tiliarum assave voce cantantium *μέσσην*
esse, si non in omni vocis natura esset medium; minime-

que mirum ut in hanc multorum sensus non animadvertat, cum <in> illa quae in cithara aut tibia aliquanto uberior
 30 est, saepe totum non sentiat meatum. praeterea minus reliquis notam, primum quod ea sit principium aliarum, ut μέση in musica initium cantionis, et omnium rerum initia semper obscura sint; dein quod omne medium in angustis non videatur, ut punctum in quamvis magno
 35 orbe, quod vocant κέντρον. nullum esse corpus, ubi non sit medium, et omnem vocem corpus esse; omnem igitur vocem medium habere. quod enim fuit deorsum, prius in medium succedere, quam evolet sursum, et quod sursum est, ante eodem venire quam deorsum, quare utriusque
 40 compitum medium esse. et multa praeterea latius in eam rem disputata profert, quae nunc nobis longum est iterare. scire enim oportet rationis huius recens non esse commentum, sed omnium qui ante Varronem et Tyrannionem de prosodia aliquid reliquerunt plurimos et clarissimos quos-
 45 que mediae huius fecisse mentionem, quos omnes sibi fuisse auctores Varro commemorat, grammaticos Glaucum Samium et Hermocraten Iasium, item philosophum Theophrastum peripateticum, cui divina facundia nomen adscivit, nec non eiusdem sectae Athenodorum summi acuminis
 50 virum, qui quandam prosodiam μονότονον appellat, quae videtur non alia esse quam media, licet diverso vocabulo. nec desunt qui prosodias plures esse quam quattuor putaverint, ut Glaucus Samius, a quo sex prosodiae propositae sunt sub hisce nominibus, ἀνειμένη μέση ἐπιτεταμένη κεκλα-
 55 σμένη ἀντανακλαζομένη * *. sed hic quoque non dissentit a nobis; nam cuius ex ipsis nominibus intellectu proclive est tres primas esse simplices et non alias quam βαρεῖαν μέσην ὀξεῖαν, postremas autem tres duplices et quasi species unius flexae, quae est genere una. hanc enim
 60 flecti non uno modo omnes putaverunt; Eratosthenes ex parte priora acuta in gravem posteriorem, Theodorus autem aliquando etiam ex gravi in acutiorem escendere. ceterum Varro in utraque parte moveri arbitratur, neque hoc facile fieri sine media, eamque acutam plerumque esse

potius quam gravem, quod ea propius utraque est, 65
 quam illa superior et inferior inter se. — prosodiam ibi
 esse dicimus, ubi aut sursum est aut deorsum. quae
 demissior est [quae] a pluribus βαρεῖα appellatur graece,
 latine vero gravis, ideo quod deorsum est in sede scilicet
 ponderum graviorum. at eam quae sursum est Glaucus 70
 ἐπιτεταμένην, item alius aliter, sed nemo adhuc levem
 vocavit, quamvis id erat gravi contrarium; verum ea nomen
 obtinet ὀξεῖαν, latine acuta, ideo quod tenuis et omne
 acutum tenue. inter has est μέση, latine media, quia
 limes est per quem duae supra dictae ultro citroque comme- 75
 ant. quartae illas coniungenti, quia ceteris perplexior est,
 plura sunt vocabula. Ammonius Alexandrius, qui Aristarchi
 scholae successit, ὀξύβαρυν vocat, Ephorus autem Cymaeus
 περίσπασιν, Dionysius Olympius δίτονον, Hermocrates Iasius
 σύμπλεκτον, Epicharmus Syracusius κεκλασμένην; verum ea 80
 nunc ab omnibus περισπωμένη graece vocatur, apud nos
 flexa, quoniam primo erecta rursus in gravem flectitur.
 acuta exilior et brevior et omni modo minor est quam
 gravis, ut est facile ex musica cognoscere, cuius imago
 prosodia. nam et in cithara omnique psalterio quo quae- 85
 que chorda acutior, eo exilior, et tibia tanto est voce
 acutiore, quanto cavo angustiore, adeo ut corniculo aut
 bamborio addito gravior reddatur, quod crassior exit in
 aera. brevitatem quoque acutae vocis in isdem organis
 animadvertere licebit, si quidem pulsu chordarum citius 90
 acuta transvolat, gravis autem diutius auribus inmoratur.
 etiam ipsae chordae quae crassius sonant longiores viden-
 tur, quia laxius tenduntur; item in fistula duo calami
 brevissimi, qui acutissimae vocis. tibiae quoque acutiores
 quae breviores, et his foramina quam sunt ori proxima 95
 et brevioris aeris motum persentiscunt, tam vocem red-
 dunt acutam. sic in loquentium legentiumque voce, ubi
 sunt prosodiae velut quaedam stamina, acuta tenuior est
 quam gravis et brevis adeo, ut non longius quam per
 unam syllabam, quin immo per unum tempus protrahatur; 100
 cum gravis, quo uberior et tardior est, diutius in verbo

moretur et iunctim quamvis in multis syllabis residat. quocirca graves numero sunt plures, pauciores acutae, flexae rarissimae.

105 acutae nota est virgula a sinistra parte dextrorsum sublime fastigata; gravis autem notatur simili virgula in ea<m>dem parte<m> depressa fastigio. quae notae demonstrant omnem acutam vocem sursum esse et gravem deorsum. ipsum etiam musicorum docetur diagrammate, in
110 quo tropi pro acumine vocum superiores scribuntur, denique summus hyperlydius, quia acutissimus, infimus hypodorius, quo nullus est gravior. flexa autem prosodia, quod duplex est et ex acuta gravique ficta, notam habet nomini potestatique respondentem; nam a sinistro cum surgens
115 arduo fastigio et sursum molli curvatura dextroversum flexa praecipiti clivo deprimitur et speciem pronae c litterae efficit, priorem acutam et posteriorem gravem sibi inesse significat. —

ordo in accentibus non adtenditur, verum varie, nunc
120 gravem, nunc acutum, non numquam flexum primo loco poni dubium non recipit. — longitudo verborum duabus in rebus est, tempore et syllabis. tempus ad rhythmos pertinet, syllabae ad metricos. inter rhythmos et metricos dissensio non nulla est, quod rhythmici in versu longitudine
125 vocis tempora metiuntur et huius mensurae modulum faciunt tempus brevissimum, in quo cum quae syllaba enuntiata sit, brevem vocari. metrici autem versuum mensuram syllabis comprehendunt et huius modulum syllabam brevem arbitrantur. tempus autem brevissimum in-
130 tellegi, quod enuntiatione<m> brevissimae syllabae cohaerens adaequaverit. itaque rhythmici temporibus syllabas, metrici tempora syllabis finiunt.

[*Sergii*] *expl. in Don. p. 529, 1* quot ergo sint prosodiae — est. — Athenodorus — inferior inter se. sed hoc mediae prosodiae [de media prosodia *ed. Vindob.*] satis, quo quis sciat esse quaerendam. — [tres prosodias in usu esse scire oportet et * * media *autem*, quae inter duas quasi limes est, quod gravioris quam *acutioris* similior est, in inferioris potius quam superioris numerum relegatur. in hoc enim fere doctissimorum consensus est,

acutam plus una in verbo esse non posse, graves esse conplures. prosodiam ibi — inesse significat. mediae vero, cuius nunc usus non habetur, notam non ponimus, quia neque a maioribus accepimus neque fingere possumus. ordo — recipit — de verbi longitudine dicendum est, ea sola adtingentes, quae operi necessaria videbuntur. longitudo — syllabis finiunt. *cf. Aristot. rhet. 3, 1 p. 1403^b, 29. Diom. p. 430, 28sq. Prisc. III 519, 2sq. Donat. ars gr. p. 371, 2sq. Mar. Vict. p. 39, 6. Isid. or. 1, 18, 1. de collocatione fr. huius, proxime superioris et inferioris cf. praef. ad libr. De serm. Lat.*

3 perispomen *L* = *Lavant.* (-mē *O* = *Oxon.*) 4 vocamus *Wilmanns* 6 a qui rodii 8 baria noxian perispomenon 9 iamisenus q. lucillus captam *L* (-um *l*) 11 est] sit *codd.* fuit *ed. Vindob.* = *v* barian. mesehenoxiant (mesehonoxiant *O*) 13 pot.] politio^{rem} *Riese, Philol. 27, 300 adn. 11* peritum *Wilm.* 14 esse qui *L* 15 diligentissime *L* 16 scientia et doctrina: *em. Weil* qui in leges s. redegit accentuum scientiam et doctrinam, isque *Wilm.* 20 rudem *l O* rum *L* 21 am. dulcem *L* 26 aut vo . . ce quarum aliave voce *L: em. Wilm. ex Wasio* qui buccinarum 27 si si non *L* 29 cum i. q. in cythara (chitera *L*) aut quia aliquando u. est *codd.* cum illum, qui in c. aut tibia aliq. ub. est *Wilm.* aut auditur *Wasius* 32 musicae: *em. Wasius* 35 quem 37 fluit: *em. Corssen* 38 succendere 39 eo devenire: *em. Weil* utrius *O* 41 disputatam locum est *L* locus non est *v* 44 relinq. quoque: *em. Wasius* 47 ioseum: *em. Wasius* 49 ut (a *l*) henothorum 54 ansimen himesip petamene (pent. *O*) cecassen antanaca homenehc sed: *em. Wasius, qui om. κεκλ. et add. νήτη; κεκλ. add. v lacunam indic. Keil περικεκλασμένην desiderari ratus, ubi ἴση Weil νήτη Wilm.* 55 desentit 57 varian mesenoxian 60 erat ostenes 62 excend. 64 hic acutae coniunctam *Wilm.* 65 quod ea — inter se *secl. Keil* 68 quae *secl. v* ea *Wilm.* varia: *em. v* 70 eamque rursum *L* 72 numen obt. oxian *L* 73 acutam *emendavi* 75 commentat 76 illas con. *scripsi* illi coniungit *li codd.* illi coniunctili *Usener* i. coniunctae *Wilm. con. secl. Keil* 79 *δῖτ. Corssen: aponon* 80 *κεκλ.]* cetasmenen 82 grebem *L* 85 quoque quae: *em. v* 86 tibia *v* vita *em. tivia L* quia *O* 88 bomborio *coni. v cf. Thes. l. L.* 91 transv. *v -laī L* -lari *O* 93 tendentur *em. tenuentur L* 94 tiviae (tibitiae *O*) quo ac. 95 sunt *l* sint *LO* 98 istamina *codd. διαστήματα Wilm. p. 59* 107 depresso *Wilm. Keil, qui ab pro in; cf. Diom. p. 434, 2* 111 sumus hic per lidius 113 nominis 114 consurgens *v* 115 curvatur adextro versu: *em. v* 116 *l. c ef. Keil coll. Diom. ibid. litt. V ef. v* 126 in quo-

cumque: *em. Weil* 128 et *v* ut *L om. O* 130 enuntiationem *Weil*

283 [60^B]

tibia Phrygia dextra unum foramen habet, sinistra duo, quorum unum acutum sonum habet, alterum gravem.

Serv. Aen. 9, 615 tibiae aut Serranae dicuntur, quae sunt pares et aequales habent cavernas, aut Phrygiae, quae et impares sunt et inaequales habent cavernas. — ut enim ait Varro: tibia — gravem. *cf. fr. 44.*

Rufin. p. 573, 23 scripserunt — latine de numeris hi, Cicero Victorinus Eusebius Terentianus Varro

DE NUMERIS

* 284 [64]

rhythmus est pedum temporumque iunctura velox divisa in arsin et thesin, vel tempus quo syllabas metimur; latine numerus dicitur.

Mar. Vict. p. 41, 25 rhythmī — origo de arsi et thesi manare dinoscitur. nam rhythmus — dicitur. *Diom. p. 473, 21* rhythmus est pedum temporumque iunctura cum levitate sine modo. *cf. August. de mus. 3, 1, 2. de ord. 2, 14, 40. Isid. or. 1, 39, 3. Quint. 9, 4, 55. Varroni tribuit Wilmanns ibid. p. 66. 195.*

2 arsi et thesi

* 285 [65]

metrum est compositio pedum ad certum finem deducta — vel rhythmus modis finitus.

Mar. Vict. p. 50, 4 metrum est — deducta seu dictionum quantitas et qualitas pedibus terminata vel — finitus. *Diom. p. 474, 2* metrum est pedum iunctura numero modoque finita. vel sic, metrum est compositio pedum ordine statuto decurrens modum positionis sublationisque conservans. *cf. At. Fort. p. 282, 8. Isid. or. 1, 39, 1. 5. Victor. p. 206, 3 (Audax exc. p. 331, 14). Varroni vindicavit Wilmanns p. 65.*

286 [66]

alienum pedem metra nisi recipiant, modus non facile

finitur et magis rhythmus est quam metron. et Varro dicit inter rhythmum, qui latine numerus vocatur, et metrum hoc interesse quod inter materiam et regulam.

Diom. p. 512, 38 alienum autem pedem — regulam. *cf. Mar. Vict. p. 41, 28. Char. p. 289, 15. Diom. p. 474, 5. At. Fort. p. 282, 17. August. de mus. 5, 1, 1. Quint. 9, 4, 50. fragm. Paris. CGK VI 631, 14.*

1 recipiantur *Monac.* . modos *Paris. 7493*

* 287 [68]

consideranda in metris cola, quae latine membra, item comma, quod caesum a nobis proprie dicitur —. quorum differentia talis est: colon est membrum quod finitis constat pedibus, comma autem in quo vel pars pedis est. — ergo versus, cum [ex] ea qua coniunctus erat parte dissolvitur, 5 cola efficit; cum vero ea qua coniunctus erat parte abs- ciditur, particula quae divulsa ex eo est, comma dicetur, ut in illis versus solvatur, in his caedatur. nam perio- dus, quae Latina interpretatione circuitus vel ambitus vocatur, [id] est compositio pedum trium vel quattuor 10 vel complurium similium atque absimilium ad id rediens, unde exordium sumpsit, sicut temporis lustrum vel sacro- rum trieteris; vel<ut> in poematis, quando non <uno> versus omnes metri genere panguntur, sed ex variis ver- sibus carmen omne compositum per circuitum quendam 15 ad ordinem suum decurrit.

Mar. Vict. p. 53, 27 consideranda praeterea in metris — dicitur, id est extrema et exigua pars in metris —. quorum differentia — pedis est. erunt itaque cola particulae solutorum metrorum, ut * * [*Aen. 1, 1*] 'arma virumque cano' [*cf. At. Fort. p. 282, 29*]. — ergo versus — decurrit. περίοδος dicitur omne hexametri versus modum excedens, unde ea quae modum et mensuram habent metra dicta sunt. subsistit autem ex commatis colis et versi- bus. *cf. id. p. 64, 31. At. Fort. p. 282, 26.* — Varro de l. L. 5, 22. *Fest. p. 217*, 3. Varroni vindicavit Wilmanns p. 65, qui alteram quoque periodi definitionem ei adsignavit.*

2 quod] quae *Paris.* 5 ex *del. Wilm.* 7 divolsa
9 qui *Paris.* 10 id *secl. Caesar, Grundzüge d. Griech. Rhythm. p. 174*
dissim. Wilm. 11 complurum *Pal.* abdisim. codd.
18 trieterici vel codd. triet. velut scripsi

trieteris. ita et *Usener ap. Wilm. verbis* id est compos. —
 absimilium *seclasis* trieteris, dicitur *Keil* uno *add. Wilm.*
 14 eodem *post omnes Keil*

288 [69]

versus est, ut Varroni placet, verborum iunctura, quae
 per articulos et commata ac rhythmos modulatur in pedes.
 incipit autem a dimetro et procedit usque ad hexametrum,
 in his dum taxat versibus qui per singulos pedes dirimun-
 5 tur; in illis autem, qui per dipodiam, usque ad tetra-
 metrum vel pentametrum, non numquam hexametrum
 procedit. quibus de divisione ac scansione suum cuique
 nomen est. quos latine taxatione simplicium <pedum>
 senarios trimetros, octonarios vero tetrametros vocaverunt.
 10 abusiva vero haec appellatio habebitur, cum sincera et
 propria significatione Graecorum versus herous hexameter
 epos dicatur. apud nos autem versus dictus est a versuris,
 id est a repetita scriptura ex ea parte in quam desinit.
 primis enim temporibus, sicut quidam adserunt, sic soliti
 15 erant scribere, ut cum a sinistra parte initium facere
 coepissent et duxissent ad dextram, sequentem versum a
 dextra parte inchoantes ad sinistram perducerent; quem
 morem ferunt custodire adhuc in suis liris rusticos. hoc
 autem genus scripturae dicebant bustrophedon a boum
 20 versatione, unde adhuc in arando ubi desinit sulcus et
 unde alter inchoatur versura proprio vocabulo nuncupatur.
 omnis autem versus ab integra parte orationis incipit et
 in integram desinit exceptis his, quae in comoediis iocula-
 riter dicta corrupta aut semiplena efferuntur, aut quae
 25 raro apud epicos metri necessitate dividuntur. — pari
 ratione in versu et apocope praecepta est, id est subtractio
 syllabae syllabarumve cuiuslibet orationis metro cogente
 facta, quae sive in verbo sive in nomine acciderit, pro
 integra parte orationis accipietur, ut [*Enn. ann. 563 V.²*]
 30 ‘endo sua do’ id est in sua domo. item [*Enn. ann. 317 V.²*]
 ‘ac famul infimus esset’ pro famulo. similiter [*Lucil. 378*
Ma.] ‘proras despoliate et detundete gubernas’ id est
 gubernacula —. versus autem distat a metro, quod in

versu statim auditur et metrum, in metro autem non statim versus.

35

Mar. Vict. p. 55, 11 versus est — necessitate dividuntur, ut apud Vergilium [*g. 3, 381*] 'septem subiecta trione'. pari ratione — gubernacula; sicut diximus, metri necessitate. versus — statim versus. *cf. Diom. p. 494, 10. 506, 15. Prisc. III 514, 27. CGK VI 274, 11. fragm. Paris. CGK VI 631, 20. August. de ord. 2, 40, 1. de mus. 5, 3, 4. Isid. or. 1, 39, 2.*

7 procedunt suum *Wilm.*: sua 8 quodsi lat. — abusive, vel haec app. tenebitur *Usener ap. Wilm. secl. verbis* versus her. — dicatur <peditum appellaverunt, cum> sen. *Keil 10* abusive. vel h. app. (appellatione *Paris.*) *codd.* abusiva vero h. app. *scripsi* 11 hexam. epos] *cf. Diom. p. 501, 21* 18 liris *Valesius*: litteris 19 bostroph. *Valesius* bostroph. *Pal.* bostroph. *Paris.* 21 propria *Pal.* 24 qui *Paris.* 26 recepta est *coni. Keil* 27 <partis> or. *Wilm.* 32 detendite et spoliare: *em. Marx ex Nonio*

289 [71]

mensuram esse in fabulis, hoc est metron, Terentii et Plauti et ceterorum comicorum et tragicorum dicunt hi, Cicero Scaurus Firmianus Varro

Rufin. p. 565, 1 mensuram — Varro Victorinus, Caesius Bassus, Terentianus, Caecilius Vindex, Cinna Sisenna Diomedes Albinus Quintilianus, Sosipater Charisius, Helenius Asper Fl. Caper Arruntius Probus Plinius Euanthius Sacerdos, qui et Donatus, Iuba. *cf. Ritschl, Parerg. p. 358.*

1 h. est m. *secl. Osann*

290 [72]

hoc [*trimetrum heroum*] Varro ab Archilocho auctum dicit adiuncta syllaba et factum tale: 'omnipotente parente meo'. huic si auferas ultimam syllabam, erunt tales tres pedes quos prior pars hexametri recipere consuevit.

Diom. p. 515, 14 trimeter [*dimeter codd.*] herous ex superiore [*hexametro*]. iam de eo [*iambico codd.*: *em. Leo, Hermes 24. 1889 p. 29 adn. 2. cf. Diom. p. 512, 4. 514, 6*] diximus. sed hoc Varro — consuevit.

291 [75]

octonarius est, ut Varro dicit, cum duo iambi pedes

iambico metro praeponuntur et fit versus talis: 'pater meus dicens docendo qui docet dicit docens'.

Diom. p. 515, 9 octonarius — docens.

2 propon.   3 dicens *em. ex docens codd.*

292 [76]

<ex> iambico novum carmen refert Varro, cuius exemplum est tale: 'pedem rhythmumque finit'. si addas hic quae detracta sunt ex iambico, eundem iambicum supplēbis sic: 'pedem rhythmumque finit alta navium'. potest hoc comma tale esse quale illud [*Ter. hec. 349*] 'Philumenae dolores', quod est ex iambico septenario.

Diom. p. 518, 14 <ex> iambico — septenario.

1 ex *om. codd.* iambionicum *Lachmann*   5 phyl. *Paris.*
7493 *Monac.*

293 [77]

Archilochium Varro illud dicit quod est tale: 'ex litoribus properantes navibus recedunt'.

Diom. p. 515, 19 Archilochium — recedunt.

* 294 [*deest*]

structurae qualitates variis vocabulis traduntur. statuendum quoque est quo quamque earum nomine appellemus. si paenultimus fuerit pyrrichius, optime succedit paeon primus, et erit structura quadrata; si paenultimus fuerit
5 spondeus et successerit tribrachys vel pyrrichius, erit structura incisa; si paenultimus fuerit tribrachys vel pyrrichius et paeones successerint primus et novissimus, erit antiqua structura, quae dicitur confragosa, qua usus est Cato; si in paenultimo tribrachys fuerit vel dactylus vel
10 pyrrichius et successerit vel tribrachys vel molossus vel pyrrichius vel anapaestus, erit structura quae vel delumbis vel fluxa vel mollis dicitur, qua usus dicitur Antonius maior.

Diom. p. 471, 31 structurae — Antonius maior. cf. id. p. 468, 1.
Mar. Plot. Sac. p. 492, 27. Rufin. p. 567, 30 sq. fragm. Bob.

CGK VI 627. haec Varroni vindicavit Usener *ibid.* p. 642 et *adn.* 3.

5 erit — pyrrichius om. *Paris.* 7493

de origine et natura Varronianae metricae artis de eiusque cognatione cum rhythmis solutae orationis cf. Leo, *Hermes* 24 (1889) p. 280 sq. idem quid inter Caesium Bassum (p. 255 sq.) Censorinique fragmentum 'de metris' et Varronem intersit indagavit. Censorinus enim generatim, singillatim Bassus ex Varrone pendere videntur. cf. *Caes. Bass.* p. 265 sq. (*At. Fort.* p. 293, 24) et praesertim p. 266, 10 cum *Diom.* p. 515, 5 (*ad fr.* 39) et p. 271, 5 cum *Varr. de l. L.* 5, 6.

DE ORIGINE LINGUAE LATINAE

295 [106]

οὐδὲ ἀγνοήσας ὁ Ῥωμύλος, ἥ οἱ κατ' αὐτόν, δέικνυνται κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν Ἑλλάδα φωνήν, τὴν Αἰολίδα λέγω, ὥς φασιν ὃ τε Κάτων ἐν τῷ περὶ Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιότητος, Βάρρων τε ὁ πολυμαθέστατος ἐν προοιμίοις τῶν πρὸς Πομπήιον αὐτῷ γεγραμμένων, Εὐάνδρου καὶ τῶν ἄλλων ὁ Ἀρκάδων εἰς Ἰταλίαν ἐλθόντων ποτὲ καὶ τὴν Αἰολίδα τοῖς βαρβάροις ἐνσπειράντων φωνήν.

Lyd. de mag. p. R. 1, 5 ὥστε τύραννος ἦν ὁ Ῥωμύλος, πρῶτον μὲν τὸν ἀδελφὸν ἀνελὼν καὶ τὸν μείζονα καὶ πρᾶττων ἀλόγως τὰ προσπίπτοντα. ταύτῃ καὶ Κυρίνος προσηγορεύθη οἶον ἐκ κύριος, καὶ εἰ Διογενιανῶ τῷ λεξικογράφῳ [*λεξογρ. cod.*] ἄλλως δοκῇ· οὐδὲ γὰρ ἀγνοήσας — φωνήν. ἡ γὰρ γραμματικοῖς παρὰ ταύτην εἰσαγομένη ἐτυμολογία, μετὰ συγγνώμης, βεβιάσται· ἀπὸ Κύρεως γὰρ πολίχνης Σαβίνων οὕτως αὐτὸν παρονομασθῆναι βούλονται, καίπερ οὐχ ὁρμώμενον ἐκεῖθεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Παλατίνου βουνοῦ τεχθέντα τε παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ Τιβέριδος καὶ τραφέντα ἐκεῖ. κυρίους γὰρ ἑαυτοὺς καὶ δεσπότας, ἀλλ' οὐ βασιλέας τύραννοι φιλοῦσι καλεῖσθαι. cf. *Plut. quaest. gr.* 59. *Victor.* p. 194, 11. recte fortasse haec Wilmanns praeunte Ritschelio libris *De orig. l. L.* vindicavit, quippe qui ad Pompeium missi fuerint. cf. *Wilmanns ibid.* p. 128 sq.

2 ἐκείνου *Caseol. m. 1. em. id. m. 2* 6 ἀλκιάδων *Caseol.:* *em. Fussius*

296 [108]

τὴν ὅλην κατασκευὴν τοῦ περιζώματος οἱ Γάλλοι κατα-

μέραν, ἣν τὸ πλῆθος καρτάλαμον ἐξ ιδιωτείας ὀνομάζει. ὅτι δὲ οὐ Ῥωμαϊκὸν τουτὶ τὸ δημάτιον, μάρτυς δ' Ῥωμαῖος Βάρρων ἐν βιβλίῳ † πέμπτῳ περὶ Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, ἐν 5 ᾧ διαρθροῦται, πόσα μὲν τις λέξις ἐστὶν Αἰολικῇ, πόσα δὲ Γαλλικῇ· καὶ ὅτι ἑτέρα μὲν [ἡ] Θούσκων, ἄλλη δὲ Ἑτρούσκων, ὧν συγχυθεῖσων ἡ νῦν κρατοῦσα τῶν Ῥωμαίων ἀπετελέσθη φωνή.

Lyd. de mag. p. R. 2, 13 φίβουσαν αὐτὴν πατρίως οἱ Ῥωμαῖοι καὶ βάλτεον τὸν ζωστήρα λέγουσι, τὴν δὲ ὕλην — φωνή. *Varronem docuisse Latinam linguam e Gallica Etrusca Aeolica ortam esse iniuria Wilmanns (p. 129sq.) miratus est. cf. Norden, de Stilone Coscon. Varr. grammat. comment. in ind. schol. Gryphisw. 1895 p. VIIIsq.; praeterea Riese, Philol. 27 (1868) p. 302. neque ita fidenter, ut Wilmanns, hoc fragmentum operi De orig. l. L. in diversa libri inscriptione diversoque numero adsignaverim. ego quidem si considero libros II—IV De l. L. libello De orig. l. L. rebus respondere, in quinto autem libro De l. L., qui in Varroniana partitione secundo respondet, aliquid simile atque hic apud Lydum reperiri (cf. 5, 25. 55. 100. 102. 116. 161. 167), pro V legendum esse II cogitaverim; nam quintus reiciendus est, ubi neque vox καρτάμερα neque illa generalia de origine Romanae linguae sunt. ceteroqui librine De l. L. an De serm. Lat. a Lydo significantur plane non liquet.*

1 ριζώματος Caseol.: em. *Fussius* 5 διαρθροῦται Caseol.: em. *idem* 7 μὲν ἡ θ. Caseol. ἡ del. *Wuensch*

II. RERUM AD HISTORIAM LITTERARUM PERTINENTIUM DE SCRIBENDI INSTRUMENTIS

297

et hanc [*chartam*] Alexandri Magni victoria reper-
tam auctor est M. Varro condita in Aegypto Alexandria.
antea non fuisse chartarum usum. in palmarum foliis
primo scriptitatum, dein quarundam arborum libris. postea
5 publica monumenta plumbeis voluminibus, mox et privata
linteis confici coepta aut ceris. pugillarium enim usum
fuisse etiam ante Troiana tempora invenimus apud Homerum
[Z 168], illo vero prodente ne terram quidem ipsam,
quae nunc Aegyptus intellegitur, cum in Sebennu-
10 et Saite eius nomo omnis charta nascatur, postea

adaggeratam Nilo, si quidem a Pharo insula, quae nunc Alexandriae ponte iungitur, noctis dieique velifico navigi cursu terram afuisse prodidit. mox aemulatione circa bibliothecas regum Ptolemaei et Eumenis supprime[n]te chartas Ptolemaeo idem Varro membranas Pergami tradit ¹⁵ repertas. postea promiscue repatuit usus rei qua constat immortalitas hominum.

Plin. n. h. 13, 68 prius tamen quam digrediamur ab Aegypto, et papyri natura dicetur, cum chartae usu maxime humanitas vitae constet, certe memoria. et hanc — hominum. *cf. Lyd. de mens. p. 14, 11 W. Hieron. ep. ad Chromat. VII. Suet. rell. p. 130 R. (= Isid. or. 6, 9. 10. 11. 12)* cerarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci autem et Tusci primum ferro in ceris scripserunt, postea Romani iusserunt, ne graphium ferreum quis haberet; unde et apud scribas dicebatur: 'ceram ferro ne caedito'. postea institutum est, ut in cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satura dicens [*SRP II v. 12 Ribb.*]: 'vertamus vomerem, / in cera mucrone aequ[e] [mucroneque *codd.*: *em. Ribb.* mucrone exaremus *prop. Buecheler*] aremus osseo'. graphium autem graece, latine scriptorium dicitur. nam *γραφῆ* scriptura est. — chartarum usum primum Aegyptus ministravit, coeptum apud Memphiticam urbem. — Pergameni reges cum charta indigerent membrana primum excogitaverunt. — quaedam genera librorum certis modulis conficiebantur; breviori forma carmina atque epistulae, at vero historiae maiori modulo scribebantur; et non solum in charta et membranis, sed etiam in omentis [*momentis Gu. 1*] elephantinis textilibusque malvarum foliis atque palmarum. — circumcidi libros Siciliae primum increbuit; nam initio pumicabantur. — codex multorum librorum est, liber unius voluminis. et dictus codex per translationem a caudicibus [*codic. codd.*: *em. Arev.*] arborum seu vitium [*quasi caudex*], quod in se multitudinem librorum quasi ramorum contineat. volumen liber est a volvendo dictus. liber est interior tunica corticis, quae ligno cohaeret. — unde et liber dicitur, in quo scribimus; quia ante usum chartae vel membranorum [*-arum Monac. Gu. 1*] de libris arborum volumina fiebant id est compaginabantur. unde et scriptores a libris arborum librariorum vocaverunt. librariorum ante bibliopolas dictos; librum enim Graeci *βιβλίον* vocant. librarii autem idem [*id est Monac. vg.*: *em. Reiff.*] et antiquarii vocantur. sed librarii sunt qui nova scribunt et vetera, antiquarii qui tantum modo vetera, unde et nomen sumpserunt. a scribendo autem scriba nomen accepit officium exprimens vocabuli qualitate. *instrumenta* sunt scribendi calamus et penna; ex

his enim verba paginis infiguntur, sed calamus arboris est, penna avis. dictus autem calamus quod liquorem ponat; nam apud nautas calare [*i. e.* chalare] ponere dicitur. penna autem a pendendo vocata id est volando; est enim, ut diximus, avium. folia autem librorum appellata sive ex similitudine foliorum arborum, sive quia ex foliis fiunt, id est ex pellibus quae de occisis pecudibus detrahi solent. cuius partes paginae dicuntur, eo quod sibi invicem compaginantur. versus autem vocati vulgo, quia sic scribebant antiqui, sicut aratur terra; a sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum, deinde convertebantur ab inferiore et rursus ad dexteram versus; quos et hodie rustici versus appellant. scheda est, quod adhuc emendatur et necdum in libros redactum est; et nomen est Graecum, sicut et tomus. *Cassiod. exc. p. 213, 11* liber autem dictus est a libro id est arboris cortice dempto atque liberato, ubi ante copiam chartarum antiqui carmina describebant. *sequitur fr. 233. cf. Non. p. 451, 19. Serv. Aen. 11, 554. buc. 10, 67. CGL V 217, 25. 369, 1.* verba versus autem — appellant Varronis esse ex *fr. 288 patet. de 'pagina' cf. Paul. Fest. p. 221, 7. de tota re Dziatzko, Unters. antik. Buchw. (Lpz. 1900) p. 58sq. haec omnia haud iniuria Varroni tribueris, libris, ut videtur, de bibliothecis.*

1 Al. M.] alexandrea nisi *M = cod. Monei* 9 lacunam post. Aeg. sign. *Mayhoff*, qui qua n. Ae. papirum gignit. intell. coniecit *Sebennytyco Barbarus* 10 saite *Ricc. saitae M* saltem *vg.* 15 tradidit *Vatic. Paris. Lat. 6795. 6797 vg.*

historia etiam bibliothecarum, quae a Suetonio (rell. p. 130 R.) et Gellio (7, 17) consimilis nobis tradita est, a Varrone repetenda esse videtur. cf. Ruske, de A. Gell. noct. Att. font. p. 31.

DE POETIS

298

Menander a Philemone nequaquam pari scriptore in certaminibus comoediarum ambitu gratiaque et factionibus saepe numero vincebatur. eum cum forte habuisset obviam: 'quaeso' inquit 'Philemo, bona venia dic mihi, cum
5 me vincis, non erubescis?' Euripidem quoque M. Varro ait, cum quinque et septuaginta tragoedias scripserit, in quinque solis vicisse, cum eum saepe vincerent aliquot *poetae ignavissimi*. Menandrum autem alii centum octo, *partim centum novem* reliquisse comoedias ferunt. sed

Apollodori scriptoris celebratissimi hos de Menandro versus 10 legimus in libro, qui chronica inscriptus est [fr. 77 p. 358 Ja.]: 'Κηφισιεύς ὢν ἐκ Διοπείδους <τοῦ> πατρός / πρὸς τοῖσιν ἑκατὸν πέντε γράψας δράματα / ἐξέλιπε πεντήκοντα καὶ δυεῖν ἐτῶν'. ex istis tamen centum et quinque omnibus solis eum octo vicisse idem Apollodorus eodem 15 in libro scribit.

Gell. 17, 4 Menander — scribit. cf. Quint. 10, 1, 72. Apul. flor. 16. Suid. s. v. Εὐριπ. Aelian. v. h. 2, 8. haec ex Imaginibus ducta esse putant (cf. Mercklin, Rh. Mus. 13, 465. Ruske ibid. 6. 27), falso certe ex libris De poetis idem Mercklin antea statuerat (Fleck. Jahrb. suppl. 3. 1860 p. 652). ceteroqui cf. Ritschl op. 3, 453 et adn. Leo, Griech.-Röm. Biographie p. 27 adn. 1. non minus in capite 15, 20 de Euripidis poetae genere vita moribus Varronem Gellii auctorem fuisse Ruske (ibid. p. 28) coniectat. cf. Wilamowitz, Eurip. Heraclid.¹ 1, 12 adn. 18. Leo ibid. 26.

1 paruo (o ex i) Paris. 12 ΚΙΦΙCΙΕΥC Magliab. Regin. 597 et 1646 ΙΩΝ ἔκτε Casaubonus ΔΙΟΠΠΙΘΟΥC(-ΟΙC Reg. 1646) codd. Διοπείδεος Heyne <τοῦ> add. Meineke 13 ΤΟΥCΚΑΤΟΝ Voss. Lat. F 7 ΤΟΙCΕΚ. rel.: em. Casaubonus ΓΡΑΜΑC Reg. 1646 ἀΡΑΜΑΤ' (-αΤ Voss. Lat. F 7) 14 ΔΙΕΙΝ Reg. 1646 16 scribit Paris. scripsit rel.

299

his consulibus [Cethego et Tuditano a. 204/550], ut in veteribus commentariis scriptum est, Naevius est mortuus; quamquam Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis putat in hoc erratum vitamque Naevii producit longius.

Cic. Brut. 60 his enim consulibus — longius. Hieron. ol. 144, 3 = Suet. rel. p. 23 R. Naevius comicus Uticae moritur [a. 201/553] pulsus Roma factione nobilium ac praecipue Metelli. de re cf. Ritschl, Parerg. p. 50. Leo, Pl. F. p. 59 sq. Cicero ex Attico sumpsisse videtur, hic vero ex Varronis annalibus. cf. ad fr. 58. Leo ibid. p. 57 sq.

* 300

Q. Ennius T. Caecilium Teucrum fratremque eius praecipue miratus propter eos sextum decimum adiecit annalem.

Plin. n. h. 7, 101 Q. Ennius — annalem, haec Varroni tribuit

Münzer (*Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 147; cf. fr. 61*), *pariter atque ea quae narrat Plinius n. h. 7, 114 de statua Ennii in sepulchro Scipionum constituta. cf. Cic. pro Arch. 22. Val. Max. 8, 14, 1—3.*

1 Q. *Ricc.* qua *Leid.* quam *Paris. Lat. 6797*

301

Publius Terentius Afer Carthagine natus servivit Romae Terentio Lucano senatori, a quo ob ingenium et formam non institutus modo liberaliter, sed et mature manu missus est. quidam captum esse existimant. — hic cum
 5 multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C. Laelio, quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur —, quamvis — Porcius suspicionem de consuetudine per haec faciat [*fr. 4*]: ‘dum lasciviam nobilium et laudes fucosas petit, / dum Africani vocem
 10 divinam inhiat avidis auribus, / dum ad Philum se cenitare et Laelium pulchrum putat, / dum se ab his amari credit, crebro in Albanum rapi / — — — — — ob florem aetatis suae, / post sublatiis rebus ad summam inopiam redactus est. / itaque ex conspectu omnium abiit Graeciae
 15 in terram ultimam. / mortuust Stymphali, Arcadiae <in> oppido. nil P<ublio> / Scipio profuit, nihil illi Laelius, nil Furius, / tres per idem tempus qui agitabant nobiles facillime: / eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam, / saltem ut esset quo referret obitum domini
 20 servulus’. scripsit comoedias sex, ex quibus primam Andriam cum aedilibus daret, iussus ante Caecilio recitare, ad cenantem cum venisset, dicitur initium quidem fabulae, quod erat contemptiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse, post paucos vero versus invitatus ut accumberet
 25 cenasse una, dein cetera percucurrisse non sine magna Caecilii admiratione. et hanc autem et quinque reliquas aequaliter populo probavit; quamvis Volcaci in enumeratione omnium ita scribat [*fr. 2*]: ‘sumetur Hecyra sexta exilis fabula’. Eunuchus quidem bis die acta est meruit-
 30 *que pretium*, quantum nulla antea cuiusquam comoedia, *id est octo milia nummorum.* — nam Adelphorum

principium Varro etiam praefert principio Menandri. non obscura fama est adiutum Terentium in scriptis a Laelio et Scipione; eamque ipse auxit numquam nisi leviter se tutari conatus, ut in prologo Adelphorum [15sq.]: ‘nam 35 quod isti dicunt malevoli, homines nobiles / hunc adiutare assidueque una scribere; / quod illi maledictum vehemens esse existumant, / eam laudem hic ducit maxumam, quom illis placet, / qui vobis universis et populo placent, / quorum opera in bello in otio in negotio / suo quisque tem- 40 pore usust sine superbia’. videtur autem levius <se> defendisse, quia sciebat et Laelio et Scipioni non ingratam esse hanc opinionem, quae tum eo magis et usque ad posteriora tempora valuit. C. Memmius in oratione pro se ‘P. Africanus’ inquit ‘a Terentio personam mutuatus, 45 quae domi luserat ipse, nomine illius in scaenam detulit’. — post editas comoedias nondum quintum atque vicesimum egressus annum, animi causa et vitandae opinionis qua videbatur aliena pro suis edere, seu percipiendi Graecorum instituta moresque quos non perinde exprimeret 50 in scriptis, egressus <urbe> est neque amplius rediit. de morte eius Volcacijs sic tradit [fr. 3]: ‘sed ut Afer populo sex dedit comoedias, / iter hinc in Asiam fecit: ut navem semel / conscendit, visus numquam est: sic vita vacat’. Q. Cosconius [fr. 3] redeuntem e Graecia perisse in mari 55 dicit cum [C et VIII] fabulis conversis a Menandro, ceteri mortuum esse in Arcadia [Stymphali] sive Leucadiae tradunt Cn. Cornelio Dolabella M. Fulvio Nobiliore consulibus, morbo implicatum ex dolore ac taedio amissarum sarcinarum quas in nave praemiserat ac simul fabularum 60 quas novas fecerat. fuisse dicitur mediocri statura, gracili corpore, colore fusco. reliquit filiam, quae post equiti Romano nupsit; item hortulos XX iugerum via Appia ad Martis [villam]. quo magis miror Porcium scribere: ‘Scipio nil profuit, nil Laelius, nil Furius, / tres per idem tempus 65 qui agitabant nobiles facillime: / eorum ille opera ne domum quidem habuit conducticiam, / saltem ut esset quo referret obitum domini servulus’. hunc Afranius quidem

omnibus comicis praefert scribens in Compitalibus [*supra*
70 *fr. 3*]: 'Terenti num similem dicetis quempiam?' Volcacius
autem [*fr. 1^a*] non solum Naevio et Plauto et Caecilio,
sed Licinio quoque et Atilio postponit.

Suet. vit. Ter. p. 26 R. Publius Terentius — existimant; quod
fieri nullo modo potuisse Fenestella docet [*HRF 9 P.*], cum
inter finem secundi Punici belli et initium tertii natus sit
et mortuus [natus est et *codd.*]; nec si a Numidis et Gae-
tulis captus sit, ad ducem [dominum *IGronov.*] Romanum
pervenire potuisse nullo commercio inter Italicos et Afros nisi
post deletam Carthaginem coepto. hic cum multis — existimatur;
quod et ipsum Fenestella arguit, contendens utroque maiorem
natu fuisse, quamvis et Nepos [*fr. 10*] aequales omnes fuisse
tradat et Porcius — nummorum. propterea summa quoque titulo
ascribitur. nam — detulit Nepos [*cf. fr. 11*] —. Santra [*fr. 13*] —.
post editas — Atilio postponit. qui *Ciceronis et Caesaris versus se-*
cuntur, eos a Varrone alienos existimavi. de Varrone Sue-
tonii auctore cf. Ritschl, Parerg. p. 244. 622sq. op. 3, 256. Leo,
Rh. Mus. 38 (1883) p. 320. Körtge, diss. Hal. 14 (1901) p. 257.
de collocatione fr. Ritschl op. ibid. ceteroqui cf. Don. Ter.
adelph. prol. 15. Leo, Pl. F. p. 55sq. Wessner, Donat. comm.
app. p. 498sq.

1 servit *A = Paris. Lat. 7920* 4 quidem *A* 6 *C.*]
cum *T = Vatic. Lat. 2905, F = Florent. Maruc. C 224, V =*
Vatic. Regin. Lat. 1496 7 portius *AF* potius *T* 8 *adn.*
crit. vd. ad Porc. Lic. l c. 21 Caec. *Hieron. caerio A cerio*
TFV recitare — contempti *om. A* 22 dicitur *MommSEN*
dictus [-ctum *TF*] est *TFV* initio *TFV* 23 <in> subs.
Ritschl 25 deinde *TFV* percurrisse *FV* 26 caerii *A*
cerii *rell.* 27 volcatius (vulc.) denominatione (de
enum- *TV*) *ATV* de enunciatione *F* <in> dinum. *Schopen; cf.*
Leo, Rh. Mus. 38, 321 28 sumeretur *T* sumeret *F* hec ira *A*
hechirra *TF* 29 exilis *Bergk*: ex his die] deinceps *Ritschl*
30 cuiusque *ATF* 31 id est *del. Ritschl* lac. sign. *Wolf,*
ubi intercidissee videntur quaedam de ceteris fabulis 34 eam-
que *Schopen* namque *A* eandemque *TFV* se tutare *TF* se
tu
ditari *V* refutare *A* 35 conatur *TV* 36 ipsi *ATF* maliv.
TFV hunc] eum *Ter. et Don. adelph. prol. 16* 38 quom]
quod 39 quid *A* 40 usus est tempore *V* usus est *ATF*
41 se *add. Ritschl* se levius *in ras. V² laelius* autem *A* lelius
TF 42 ex laelio ex scipionis *A* et lelii et scipionis *TFV: em.*
Fleckeisen 43 tum eo scripsi tamen *codd. tum Ritschl*
C. A Q. rell. 45 se *A* se ait *rell. inquit a Schopen* qui
(ex quia *em.*) *F* quia *AT* 46 quae Aemulus erat *A*

cenam *AT* coenam *F* scoenam *V* 47 <sex> comoed. *Baehrens*
 trigessimus *F* XXX *V* 48 ingressus *Ritschl* animi *om.*
TFV 7 (= *et*) vitandę *A* evitandę *V* -de *TF* 49 qua
Hareus qui *A* quia *rell.* percipiendi *codd. dett.* -da *ATF*
 ad percipienda *V* 50 non *om.* *TFV* 51 urbe *add.* *Muretus*
 53 comedias *ded.* *A* itē *A* navem (-vim *TFV*) ut
 (cum *V*): *transp.* *Buecheler* <in> n. ut *Schoell* 54 nusquam *V*
 55 periisse *TFV* 56 dicitur *F om.* *A* c et VIII *AV*
del. Ritschl 57 *Stymphali del. Ritschl* sive] sinu *TV*
 59 implicitam *A* ex *Ritschl* ac ex *A* acri *rell.* aut ex
Schoell 60 navem *A* navim *TV* navi *F* 62 post *om.*
TFV 64 villam *secl. Schopen* portium *ATF* 65 nil
 1 et 2] nichil *A* nihil *TF* ledius *A* nil *om.* *ATF*
 68 referet *A* 69 praeferri *TFV* 70 terentii *A* -tio
TV om. *F* num — dicetis *Buecheler* non (*A et in marg. V²*
om. TF) — dicens *codd. n.* — dicent *Ribbeck* vulcanus *A*
 71 nevio *codd.* ex plauto ex *A* celio *AT* 72 livio *TFV*

* 302

proxime celebrata est in foro boario aede Herculis
 Pacui poetae pictura. Enni sorore genitus hic fuit
 clarioremque artem eam Romae fecit gloria scaenae.

Plin. n. h. 35, 19 proxime — scaenae. *Varroni vindicavit*
Münzer ibid. p. 148.

DE POEMATIS

303

apud Romanos id carmen, quod cum lamentatione ex-
 tremum atque ultimum mortuo accinitur, nenia dicitur,
παρὰ τὸ νελάτον id est ἔσχατον (unde et in chordis extremus
 nervus appellatus est *νήτη*); nam et elegia extrema mortuo
 accinebatur sicuti nenia, ideoque ab eadem elogium vide-
 tur tractum cognominari, quod mortuis vel morituris
 ascribitur novissimum.

Diom. p. 484, 17 elegia est carmen compositum hexametro
 versu pentametroque alternis <in> vicem positis. — elegia autem
 dicta sive *παρὰ τὸ εὖ λέγειν τοὺς τεθνεώτας* (fere enim de-
 functorum laudes hoc carmine comprehendebantur) sive *ἀπὸ*
τοῦ ἐλέου id est miseratione, quod *θηήνους* Graeci <vel> *ἐλεῖα*
 isto metro scriptitaverunt. — apud Romanos autem id carmen — no-
 vissimum *Paul. Fest. p. 163, 2* nenia est carmen quod in funere

laudandi gratia cantatur ad tibiam [ad tibias et fides Varro *de vit. p. R. ap. Non. p. 145, 28*]. — quidam aiunt neniae ductum nomen ab extremi intestini vocabulo; Graeci enim *νέατον* extremum dicunt; sive quod chordarum ultima *νήτη* dicitur, extremam cantionis vocem neniam appellarunt. Varronem auctorem agnovit A Augustinus (cf. O Mueller ad hunc loc.). ceteroquin cf. Proclus *chrestom. 6. Schol. Dion. Thr. p. 750, 10. 17 sq. de Diomedis auctore auctoribusve in tota 'de poematibus' disputatione alii alia sententia disputaverunt* (cf. praesertim Usener *ibid. p. 614—22; Kaibel, Proleg. περὶ κωμωδίας Gött. Abh. N. F. II 4. 1898. p. 19. 28 sq. 49—52. 54. 64 sq.*); mihiq̄ue optimum visum est inter fragmenta ea sola recipere, de quibus certum indicium habemus. de 'satura' cf. ad fr. 52.

5 ob eodem Paris. 7493 elegia: em. Rabbow

304

tragoedia, ut quidam, a *τράγω* et *ᾠδή* dicta est, quoniam olim actoribus tragicis *τράγος* id est hircus praemium cantus proponebatur, qui Liberalibus die festo Libero patri ob hoc ipsum immolabatur, quia, ut Varro ait, de-
5 pascunt vitem.

Diom. p. 487, 11 tragoedia est heroicae fortunae in adversis comprehensio. a Theophrasto ita definita est: '*τραγωδία ἐστὶν ἡρωϊκῆς τύχης περίσταςις*'. tragoedia — vitem; et Horatius in arte poetica [220] — et Vergilius in georgicon secundo [380] — alii autem putant a faece, quam Graecorum quidam *τρύγα* appellant, tragoediam nominatam, per mutationem litterarum *v* in *α* versa, quoniam olim nondum personis a Thespide repertis tales fabulas peruncti ora faecibus agitabant, ut rursum est Horatius testis sic [AP 275—77]. — alii <a> vino arbitrantur, propterea <quod> olim *τρύξ* dictitabatur, a quo *τρύγητος* hodieque vindemia est, quia Liberalibus apud Atticos die festo Liberi patris vinum cantoribus pro corollario dabatur, cuius rei testis est Lucilius in duodecimo [437 Ma.]. cf. Varro *r. r. 1, 2, 19. Prob. Verg. georg. 2, 380—84. Tzetzes περὶ διαφ. ποιητ. 119 sq. Glossa etymol. magni p. 764, 1. Euanth. de fab. 1, 2. Donat. de comoed. 5, 7 Kaib. Isid. or. 8, 7, 5. fortasse omnes enodationes a Varrone repetendae sunt.*

2 auctoribus 4 ipsud

305

comoedia dicta ἀπὸ τῶν κωμῶν, κῶμαι enim appellantur pagi id est conventicula rusticorum; itaque iuventus

Attica, ut ait Varro, circum vicos ire solita fuerat et quaestus sui causa hoc genus carminis pronuntiabat; aut certe a ludis vicinalibus; nam postea quam ex agris Athenas commigratum est et hi ludi instituti sunt, sicut Romae conpitalicii, ad canendum prodibant et ab urbana κώμῃ καὶ ᾧδῇ comoedia dicta est; vel quod in ea viculorum id est humilium domuum fortunae comprehendebantur, non ut in tragoedia publicarum regiarumque; vel ἀπὸ τοῦ κώμου id est comisatione, quia olim in eius modi fabulis amantium iuvenum κῶμοι caneantur.

Diom. p. 488, 3 comoedia est privatae civilisque fortunae sine periculo [vitae] comprehensio, apud Graecos ita definita: 'κωμῳδία ἐστὶν ἰδιωτικῶν πραγμάτων ἀκλινδυνος περιοχή'. comoedia — caneantur. comoedia a tragoedia differt, quod in tragoedia introducuntur heroes duces reges, in comoedia humiles atque privatae <personae>, in illa luctus exilia caedes, in hac amores, virginum raptus; deinde quod in illa frequenter et paene semper laetis rebus exitus tristes et liberorum fortunarumque priorum in peius * * adgnitio [tristes fortunarumque priorum in peius <commutatio succedunt, in hac tristibus rebus exitus laeti velut nuptiae> et liberorum adgnitio *Kaibel CGF p. 58*]. quare varia [variat vel vareat *codd.*] definitione discretae sunt; altera enim ἀκλινδυνος περιοχή, altera τύχης περίστασις dicta est [dictae sunt *codd.*]. tristitia namque tragoediae proprium; ideoque [ideo quod *codd.*] Euripides petente Archelao rege, ut de se tragoediam scriberet, abnuit ac precatus est ne accideret Archelao aliquid tragoediae [tragoedice *Usener ibid. p. 621 adn. 1*], ostendens nihil aliud esse tragoediam quam miseriarum comprehensionem. poetae primi comici fuerunt Susarion Mullus et Magnes. hi veteris disciplinae iocularia [-atria *AB*] quaedam minus scite ac venuste pronuntiabant, in quibus hi versus fuerunt: 'Σουσαρίων ταυτὶ λέγει· / κακὸν γυναικες· ἀλλ' ὅμως, ὃ δημόται, / οὐκ ἔστιν εὐρεῖν οἰκίαν ἄνευ κακοῦ'. secunda aetate fuerunt Aristophanes Eupolis et Cratinus [oratius *codd.*: *em. vg.*], qui et principum vitia sectati acerbissimas comoedias composuerunt. tertia aetas fuit Menandri Diphili et Philemonis, qui omnem acerbitem comoediae mitigaverunt atque argumenta multiplicia gratis [graecis *codd.*] erroribus secuti sunt. ab his Romani fabulas transtulerunt, et constat apud illos primum Latino sermone comoediam Livium Andronicum scripsisse. sunt qui velint Epicharmum in Co insula exulantem primum hoc carmen frequentasse et sic a Co comoediam dici. antea itaque galearibus

[-ler - *codd.*], non personis utebantur, ut qualitas coloris indicium faceret aetatis, cum essent aut albi aut nigri aut rufi. personis vero uti primis coepit Roscius Gallus, praecipuus histrio, quod oculis perversis [*eversis codd.: em. Keil coll. Cic. de nat. d. 1, 79*] erat nec satis decorus sine [*in codd.*] personis nisi parasitus pronuntiabat. *aliter Donat. de comoed. 6, 3 Kaibel* personati primi egisse dicuntur comoediam Cincius [*et*] Faliscus, tragoe-
diam Minucius [*et*] Prothymus. *cf. Ribbeck, Röm. trag. p. 670. v. 10 Varro de l. L. 7, 89* comiter hilare ac lubenter, cuius origo Graeca κῶμος, inde comisatio latine dicta et in Graecia, ut quidam scribunt, κωμῳδία. *cf. Arist. poet. 3. Kaibel CGF p. 6sq. 11. 12. 62. 67. 72. Isid. or. 8, 7, 6. haec omnia Varronis esse satis verisimile est, praesertim cum rara vox 'galearia' ab eo in libro De actionibus scaen. usurpata (fr. 82) hic rursus deprehendatur.*

1 comae *B = Paris. 7493, M(onac.)* comoe *A = Paris. 7492*
3 fuerit *AM* 6 ladi *AM* 7 compitalici (conp. *A*) comice
(-cae *M*) odae 8 vela enea *AM* 11 comisationem
(-esa - *B*) *AB* commirationem *M* qui *AM* 12 comae *B*

306

togatae fabulae dicuntur quae scriptae sunt secundum ritus et habitum hominum togatorum id est Romanorum (toga namque Romana est), sicut Graecas fabulas ab habitu aequae palliatae Varro ait nominari.

Diom. p. 489, 14 initio togatae comoediae dicebantur, quod omnia in publico honore confusa cernebantur; quae togatae postea in praetextatas et tabernarias dividebantur. togatae — nominari. togatas autem, cum sit generale nomen, specialiter tamen pro tabernariis non modo communis error usurpat, qui Afrani [*quia fauni codd.*] togatas appellat, sed et poetae, ut Horatius qui ait [*AP 288*]: 'vel qui praetextas vel qui docuere togatas'. togatarum fabularum species tot fere sunt quot et palliatarum. nam prima species est togatarum quae praetextatae dicuntur, in quibus imperatorum negotia agebantur et publica et reges Romani vel duces inducuntur, personarum dignitate et [personarum] sublimitate tragoediis similes. praetextatae autem dicuntur, quia fere regum vel magistratuum, qui praetexta utuntur, in eius modi fabulis acta comprehenduntur. secunda species <est> togatarum quae tabernariae dicuntur et humilitate personarum et argumentorum similitudine comoediis pares, in quibus non magistratus regesve sed humiles homines et privatae domus inducuntur, quae quidem [*quaedam codd.*] olim, quod tabulis tegerentur, communiter tabernae (-nariae *codd.*) vocabantur. tertia species est fabularum Latinarum,

quae a civitate Oscanum Atella, in qua primum coeptae, appellatae sunt Atellanae, argumentis dictisque iocularibus similes satyricis fabulis Graecis. quarta species est planipedis, qui graece dicitur mimus. ideo autem latine planipes dictus, quod actores pedibus planis id est nudis proscenium introirent, non ut tragici actores cum coturnis neque ut comici cum soccis; sive quod olim non in suggestu scaenae sed in plano orchestrae positis instrumentis mimicis actitabant. cuius planipedis Atta togatarum scriptor ita in Aedilicia fabula meminit [*v.1 Ribb.⁹*]: 'daturin estis aurum? exultat planipes'. — togata praetextata a tragoedia differt, quod in tragoedia heroes inducuntur, ut Pacuvius tragoedias nominibus heroicis scripsit, Orestem Chrysen et his similia, item Accius, in praetextata autem <duces Romani, ut in ea> quae inscribitur Brutus vel Decius, item Marcellus. togata tabernaria a comoedia differt, quod in comoedia Graeci ritus inducuntur personaeque Graecae, Laches Sostrata, in illa vero Latinae. togatas tabernarias in scaenam dataverunt praecipue duo, L. Afranius et C. Quintius [*g. quintius A M quintilis B*]; nam Terentius et Caecilius comoedias scripserunt. Latina Atellana a Graeca satyrica differt, quod in satyrica fere satyrorum personae inducuntur aut si quae sunt ridiculae similes satyris, Autolycus Busiris in Atellana Oscae personae, ut Maccus. *cf. Fest. p. 352^a, 8. Paul. Fest. p. 223, 6. Euanth. de fab. Donat. de comoed. I p. 13—31 We. Don. Ter. adelph. praef. 7. Comm. Cruq. in Hor. AP 288. Lyd. de mag. p. R. 1, 40. alia de comoedia Diomedes tradidit (p. 491, 20) Suetonio auctore usus, quae una cum superioribus ad Varronis auctoritatem revocari possint; sed certa indicia desiderantur.*

DE QUAESTIONIBUS SCAENICIS

307

docet Varro neque in hac fabula [*Hecyra*] neque in aliis esse mirandum, quod actus impares scaenarum paginarumque sint numero, cum haec distributio in rerum descriptione, non in numero versuum constituta sit, non apud Latinos modo, verum etiam apud Graecos ipsos. 5

Don. Ter. hec. praef. 3, 6 docet autem Varro — ipsos. cf. Don. andr. praef. 2, 3. 3, 6; eun. 1, 5^b; adelph. 1, 4^b. Scheide-mantel, quaest. Euanth. p. 32 adn. 1. Leo, Pl. F. p. 209sq. haec rectius ad libros De actionibus scaen., quam De actis scaen. referas. a Varrone item praefationes Donatiani commentarii ad Terentium derivatae videntur; cf. Leo, Rh. Mus. 38 (1883) p. 327. Hermes 24 (1889) p. 71.

2 imparii tenarumque poganarumque fuit numero cum cum
 hec Oxon. 4 descriptione Vatic. Regin. Lat. 1496 (Dresd.)
 -nē Oxon. sint Oxon.

*quid inter Varronem et Terentianas διδασκαλίας intersit vd.
 apud Dziatzko, Rh. Mus. 20 (1865) p. 570 sq. 21 (1866) p. 64 sq.
 cf. Karsten, Mnemos. 22 (1894) p. 176. supra De actis scaen.
 p. 219.*

308

Antias [55 P.] et Varro et Livius relatos esse [quar-
 tos ludos saeculares] prodiderunt L. Marcio Censorino
 M.' Manilio coss. post Romam conditam anno DCV.

*Censor. d. n. 17, 11 Antias enim et Varro — DCV. ista cum
 fr. 70 De scaen. orig. artissime cohaerent. cf. Cichorius, Comment.
 Ribb. (Lipsiae 1888) p. 421. praeterea cf. ap. Peter H R F
 L. Piso fr. 39. Cn. Gell. 28. Cass. Hem. 39.*

2 m̄ manlio cōs. Darmst. cōs. Vatic.

* 309

in theatris [vela] tantum umbram fecere, quod primus
 omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret.
 carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur
 Lentulus Spinther Apollinaribus ludis.

*Plin. n. h. 19, 23 in theatris — ludis. mox Caesar dictator totum
 forum Romanum intexit viamque sacram ab domo sua et cli-
 vum usque in Capitolium, quod munere ipso gladiatorio mira-
 bilius visum tradunt. cf. Dio 43, 24, 2. Kettner, Varr. de vit.
 p. R. p. 19. Kempf, Val. Max. p. 20. Val. Max. 2, 4, 6 Q. Ca-
 tulus Campanam imitatus luxuriam primus spectantium con-
 sessum velorum umbraculis textit. haec Cichorius ibid. Varroni
 reddidit non secus atque ea quae proxime ex Plinio secuntur,
 de quibus omnibus cf. praef. ad libr. De scaen. orig.*

1 tantum] tenta coni. Mayhoff

* 310

versatilem [scaenam] fecerunt Luculli, argentatis chora-
 giis P. Lentulus Spinther adornavit.

*Val. Max. 2, 4, 6 versatilem — adornavit. cf. Münzer, Quellenkr.
 Ng. d. Plin. p. 145.*

1 luculi Laur. m. 1 lucuni Bern.: em. Sigonius

* 311

Crassus Dives primus argento auroque folia imitatus ludis suis coronas dedit, accesseruntque et lemnisci, quos adici ipsarum coronarum honor erat, propter Etruscas, quibus iungi nisi aurei non debebant. puri diu fuere hi; caelare eos primus instituit P. Claudius Pulcher bratteas-⁵ que etiam philyrae dedit.

Plin. n. h. 21, 6 Crassus — dedit. cf. Münzer ibid. p. 259. 315.

4 hic *Paris. Lat. 6797 ii Ricc.* 5 P.] C. vult *Münzer p. 145 adn. 1* bracteasque (vel -ttias-)

* 312

C. Antonius ludos scaena argentea fecit, item L. Murena.

Plin. n. h. 33, 53 Caesar, qui postea dictator fuit, primus in aedilitate munere patris funebri omni apparatu harenae argenteo usus est, ferasque etiam argenteis vasis incessivere tum primum noxii, quod iam etiam in municipiis aemulantur. C. Antonius — L. Murena. *cf. Val. Max. 2, 4, 6* quam totam [scaenam] argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus praetexuit. *cf. ad fr. 309.*

* 313

habuit et scaena ludis Claudii Pulchri magnam admirationem picturae, cum ad tegularum similitudinem corvi decepti imagine advolarent.

Plin. n. h. 35, 23 habuit — advolarent. *Val. Max. 2, 4, 6* Claudius Pulcher scaenam varietate colorum adumbravit vacuis ante pictura tabulis extentam. *cf. fr. 309. 310. Bethe, Proleg. z. Gesch. d. Theat. im Altert. (Lpz. 1896) p. 307.*

3 imaginem *Ricc. Vatic. Leid.* advolarant *iidem codd. -assent suspic. Mayhoff coll. Plin. 35, 66*

* 314

theatra iuxta duo fecit [C. Curio] amplissima ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento, in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter sese aversis, ne invicem obstreperent scaenae, repente circumactis, ut constat, post primos dies etiam sedentibus aliquis, cornibus in se coeuntibus faciebat amphitheatrum.

Plin. n. h. 36, 117 theatra — amphitheatrum gladiatorumque proelia edebat, ipsum magis auctoratum populum Romanum circumferens. *cf. ad fr. 309.*

1 amplissime *Leid.* -ma e *Ricc. Paris. Lat. 6797: em. Barbarus* 3 editio *Ricc.* aedicio *Leid.* 5 contra stat *Ricc.* post trinos *Paris. Lat. 6797 Tolet.* positrimos *Leid.* postremos *Ricc.: em. Barbarus*

315

apud maiores theatri gradus tantum fuerunt, nam scaena de lignis ad tempus fiebat. — scaena autem quae fiebat, aut versilis erat aut ductilis; versilis tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur et aliam
 5 picturae faciem ostendebat; ductilis tunc, cum tractis tabulatis hac atque illac species picturae nudabatur interior. — quod Varro et Suetonius [*p. 341 R.*] commemorant.

Serv. Verg. g. 3, 24 apud maiores — fiebat. unde hodieque permansit consuetudo, ut componantur pegmata a ludorum theatralium editoribus. scaena — interior. unde perite utrumque tetigit dicens 'versis discedat frontibus' singula singulis complectens sermonibus. quod — commemorant. *cf. Val. Max. 2, 4, 6.*

2 bis schena *Paris. 7959* scena *rell.*

* 316

translatum, antea Poeniceis indutum tunicis M. Scaurus exquisito genere vestis cultum induxit.

Val. Max. 2, 4, 6 translatum — induxit. *cf. Münzer ibid. l. c.*

1 poeniceis *cod. Atrebat. Pighii; cf. Val. Max. 2, 6, 2 et Lachmann ad Lucr. p. 123*

* 317

Cn. Pompeius ante omnes aquae per semitas decursu aestivum minuit fervorem.

Val. Max. 2, 4, 6 Cn. — fervorem.

1 gneius *Laur.* gneus *Bern.*

318

'anno demum quinto et sexagesimo' haec aetas est, ut Varro ait, etiam comicorum senum.

Don. Ter. adelph. 5, 8, 15³ anno — senum. cf. id. eun. 2, 1, 25³.

DE GENERIBUS LITTERARUM

ORATIONE SOLUTA SCRIPTIS

319

prosa est producta oratio a lege metri soluta; prosum enim antiqui productum dicebant et rectum; unde ait Varro apud Plautum 'prosis lectis' significari rectis. unde etiam quae non est perflexa numero sed recta, prosa oratio dicitur, in rectum producendo. — praeterea tam apud 5 Graecos quam apud Latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum quam prosae; omnia enim prius versibus condebantur, prosae autem studium sero viguit. primus apud Graecos Pherecydes Syrus soluta oratione scripsit, apud Romanos autem Appius Caecus adversus Pyrrhum solutam 10 orationem primus exercuit. iam exhinc et ceteri prosae eloquentia contenderunt.

Isid. or. 1, 38, 1 prosa est. — producendo. alii prosam aiunt dictam ab eo, quod sit profusa, vel ab eo quod spatiosius proruat et excurrat nullo sibi termino praefinito. praeterea — contenderunt. cf. CGL V 576, 62. Wilmanns libris De serm. Lat. tribuit.

4 perplexa Bern. 95 per^plexa Bern. 36 9 ferecides
fort. Syrius 10 pirrum 11 exin Wilmanns

320

grammatica Romae ne in usu quidem olim, nedum in honore ullo erat, rudi scilicet ac bellicosa etiam tum civitate necdum magnopere liberalibus disciplinis vacante. initium quoque eius mediocre extitit, si quidem antiquissimi doctorum, qui idem et poetae et semigraeci erant 5 (Livium et Ennium dico, quos utraque lingua domi forisque docuisse adnotatum est) nihil amplius quam Graecos interpretabantur, aut si quid ipsi latine composuissent

praelegebant. — primus igitur, quantum opinamur, studium
10 grammaticae in urbem intulit Crates Mallotes Aristarchi
aequalis, qui missus ad senatum ab Attalo rege inter
secundum ac tertium Punicum bellum sub ipsam Ennii
mortem, cum regione Palatii prolapsus in cloacae foramen
crus fregisset, per omne legationis simul et valetudinis
15 tempus plurimas acroasis subinde fecit assidueque disse-
ruit ac nostris exemplo fuit ad imitandum. hactenus tamen
imitati, ut carmina parum adhuc divulgata vel defunctorum
amicorum vel si quorum aliorum probassent, diligentius
retractarent ac legendo commentandoque etiam ceteris nota
20 facerent; ut C. Octavius Lampadio Naevii Punicum bellum,
quod uno volumine et continenti scriptura expositum divi-
sit in septem libros; ut postea Q. Vargunteius annales
Ennii, quos certis diebus in magna frequentia pronuntiabat;
ut Laelius Archelaus Vettiusque Philocomus Lucilii saturas
25 familiaris sui. — instruxerunt auxeruntque ab omni parte
grammaticam L. Aelius Lanuvinus generque Aelii Ser.
Clodius, uterque eques Romanus multique ac varii et in
doctrina et in re publica usus. Aelius cognomine duplici
fuit; nam et Praeconinus, quod pater eius praeconium
30 fecerat, vocabatur, et Stilo, quod orationes nobilissimo
cuique scribere solebat, tantum optimatum fautor, ut
Metellum Numidicum in exsilium comitatus sit. Servius,
cum librum soceri nondum editum fraude intercepisset et
ob hoc repudiatus pudore ac taedio secessisset ab urbe,
35 in podagrae morbum incidit; cuius inpatiens veneno sibi
perunxit pedes et enecuit ita, ut parte ea corporis quasi
praemortua viveret. posthac magis ac magis et gratia
et cura artis increvit, ut ne clarissimi quidem viri abs-
tinuerint quo minus et ipsi aliquid de ea scriberent, ut-
40 que temporibus quibusdam super viginti celebres scholae
fuisse in urbe tradantur, pretia vero grammaticorum tanta
mercedesque tam magnae, ut constet Lutatium Daphnidem
— septingentis milibus nummum a Q. Catulo emptum ac
brevis manu missum, L. Apuleium ab Aeficio Calvino equite
45 Romano praedivite quadringenis annuis conductum ut

osce doceret. nam in provincias quoque grammatica penetraverat, ac non nulli de notissimis doctoribus peregre docuerunt, maxime in Gallia togata; inter quos Octavius Teucer et Sescennius Iacchus et Oppius Chares; hic quidem ad ultimam aetatem et cum iam non ingressu modo 50 deficeretur sed et visu.

Suet. de gramm. 1 grammatica Romae — praelegebant. nam quod non nulli tradunt duos libros de litteris syllabisque, item de metris ab eodem Ennio editos, iure arguit L. Cotta non poetae sed posterioris Ennii esse, cuius etiam de augurandi [-rali *Vindob. Ottob.*] disciplina volumina ferantur. primus — familiaris sui, quas legisse se apud Archelaum Pompeius Lenaeus, apud Philocomum Valerius Cato praedicant. instruxerunt — Daphnidem, quem Laevius Melissus per cavillationem nominis Πανὸς ἀγάπημα [Panosagacema (panas-) vel pansagacema (-gasan^ssema) *codd.*: *em. Toupius*] dicit, septingentis — et visu. de errore temporum Attalicae legationis *cf. Leo, Pl. F. p. 29 adn. 1. de agnomine 'Praeconinus' a Varrone tradito cf. Münzer ibid. p. 268. de Lutatio Daphn. Plin. n. h. 7, 128. de Varrone Plinii auctore Münzer ibid. p. 148. 272. ceteroqui de Varrone totius capitis auctore Leo ibid. p. 28 adn. 1. Roth, Suet. praef. adn. 58. G Körte, Diss. Hal. 14 (1901) p. 257.*

5 qui idem *Lachmann*: quidem (-dām *Gudian.* -dēm *Neap.*) 7 adnot. *Beroaldus* annotatum *Neap.* et I = *Vatic.* 1518 adnotum V = *Vatic.* 1862, *Ottob.* sat notum *Lachmann* (*cf. Rh. Mus. 9, 14*) 17 imitati *secl. IF Gronovius et Reiff.* 19 etiam] et *VLeid.* 23 pronunciabat *codd. praeter Leid.* 24 Vectiusq3 *Vindob.* Vectius Q. (-ett- *Ottob.* -us *et Q. Leid.*) 25 familiaribus suis *van Heusde* 26 gener Q. *codd. praeter Vindob. Leid.* 29 Praeconius (vel Prec-): *em. Beroaldus* 30 Istilo 31 tm̄ *Neap.* 32 Metellum *Vindob. M. Met. rell.* 37 praemortui (vel prem.): *em. Stephanus* post hoc V *Ott. I* 43 Catullo V -llo *Leid.* 44 aefio (-tio) *Vindob. Ott.* Efcio (-tio) *rell.* 45 conductos mutoscedo doceret *Vindob. Ott.* -os (-um ut *Gudian.*) multos edoc. *rell.*: *em. Buecheler* 46 nam *codd.* iam *Reiff.* 49 Fescennius *Leid. m. 2*

DE IUDICIO LITTERARUM

321

in comoedia maxime claudicamus, licet Varro Musas Aelii Stilonis sententia Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui vellent.

Quint. 10, 1, 99 in comoedia — vellent.

322

et in carmine et in soluta oratione genera dicendi probabilia sunt tria, quae Graeci χαρακτῆρας vocant nomina-
que eis fecerunt ἄδρὸν ἰσχνὸν μέσον. nos quoque, quem
primum posuimus, uberem vocamus, secundum gracilem,
5 tertium mediocrem. uberi dignitas atque amplitudo est,
gracili venustas et subtilitas, medius in confinio est utrius-
que modi particeps. his singulis orationis virtutibus vitia
agnata sunt pari numero, quae earum modum et habitum
simulacris falsis ementiuntur. sic plerumque sufflati at-
10 que tumidi fallunt pro uberibus, squalentes et ieiunidici
pro gracilibus, incerti et ambigui pro mediocribus. vera
autem et propria huiusce modi formarum exempla in Latina
lingua M. Varro esse dicit ubertatis Pacuvium, gracilitatis
Lucilium, mediocritatis Terentium. sed ea ipsa genera
15 dicendi iam antiquitus tradita ab Homero sunt tria in
tribus: magnificum in Ulixē et ubertum, subtile in Menelao
et cohibitum, mixtum moderatumque in Nestore. animad-
versa eadem tripertita varietas est in tribus philosophis,
quos Athenienses Romam ad senatum populi <R.> lega-
20 verant inpetratum, uti multam remitteret, quam fecerat
is propter Oropi vastationem. ea multa fuerat talentum
fere quingentum. erant isti philosophi Carneades ex Aca-
demia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus. et in
senatum quidem introducti interprete usi sunt C. Acilio
25 senatore; sed ante ipsi seorsum quisque ostentandi gratia
magno conventu hominum dissertaverunt. tum admirationi
fuisse aiunt Rutilius [*HRF* 3 *P.*] et Polybius [33, 2
p. 1287 *H.*] philosophorum trium sui cuiusque generis
facundiam. violenta inquit et rapida Carneades
30 dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Dio-
genes et sobria.

Gell. 6, 14 et in carmine — et sobria. unum quodque autem
genus, ut diximus, cum caste pudiceque ornatur, fit illustrius,
cum fucatur atque praelinitur, fit praestigiosum. 1sq. cf. *Quint.*
12, 10, 58. *Fronto* p. 54 *N.* *Rhet. lat. min.* p. 126, 1. 438, 9.
515, 27. 561, 7 *H.* *Schol. Bern.* p. 742, 58 *H.* *CG L VI* 207. 499.
† *Kroll, Rh. Mus.* 62, 86. 11sq. cf. *Fronto* p. 113 *N.* *Euanth.*

de fab. 3, 5. *Serv. Verg. g.* 4, 150. 14sq. *Quint.* 12, 10, 64 (*Cic. Brut.* 50. *Auson. prof. Burd.* XXI 16; *grat. act.* VIII 19; *ep.* XII 10sq. *P.*). 17sq. cf. *Varro fr.* 58. *Macrobian.* 1, 5, 14. *Cic. de or.* 2, 155. *tusc.* 4, 5. *acad. post.* 2, 137. *ad Att.* 12, 23, 2. *Plut. Cato ma.* 22 (*Plin. n. h.* 7, 112). *Aelian. v. h.* 3, 17. *Lact. d. i.* 5, 14, 3. *haec ad V librum De serm. Lat. collato fr.* 40 *pertinere videntur.*

3 *apponicx.* (-ixc *Vatic.*) non mecon *codd.* (*om. Lugd-Bat.*): *em. I F Gronovius* nosque *Vatic.* 19 *R. add. Hertz dubitans; sed. cf. Gell.* 17, 21, 49 legaverunt imperatum *Lugd-Bat.* 20 remitterent — fecerant *Lugd-Bat. Vatic.* 24 *cacilio Paris. cecilio Lugd-Bat. Vatic. Caelio Macrobius*

III. VERBORUM ORIGINUM EXPLICATIONUMVE

de disciplina verborum originis apud antiquos cf. Woelfflin, Arch. f. Lat. Lex. 8, 420—40. 561—85. *Steinthal, Gesch. d. Sprachw. (Berlin 1891)* 1, 331sq.

PRAENOMINUM

323

Varro simplicia in Italia nomina fuisse ait existimationisque suae argumentum refert, quod Romulus et Remus et Faustulus neque praenomen ullum neque cognomen habuerint. — Romanos autem arbitrandum est maxime ab Albanis et Sabinis multiplicandorum nominum consuetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt. omnia autem, quae ad unum quemque nostrum definiendum excogitata sunt, eandem vim significandi hominis obtinent. quod proprie tale dicitur, hoc distat, quia eo gens cognoscitur, ideoque dicitur gentilicium. cetera ordine variantur; nam quod praepositum praenomen, quod post fertur cognomen, quod ad ultimum, dicitur agnomen. — gentilicia nomina Varro putat fuisse numero ∞ , praenomina circa XXX. pueris non prius quam togam virilem sumerent, puellis non ante quam nubarent praenomina imponi moris fuisse Q. Scaevola auctor est. quae olim praenomina fuerunt, nunc cognomina sunt, ut Postumus Agrippa Proculus Caesar.

Inc. de praenom. 1—3 Varro — habuerint. qui ab eo dissentiant aiunt matrem eorum Ream Silviam vocatam, avum Sil-

vium Numitorem, fratrem eius Amulium Silvium ac superiores Albanorum reges Capetum Silvium, Agrippam Silvium posterioresque duces Mettium Fufetium et Tutorem Cloelium vocatos. nec contenti his ad Sabinos transgrediuntur: Titum Tatium, Numam Pompilium — in hunc modum Varronis sententia subruitur. Romanos — agnomen. quorum series non ita, ut exposui, semper servata est; animadverto enim in consulum fastis perplexum usum praenominum et cognominum fuisse. — gentilicia — Caesar. *de re* cf. Mommsen, *Röm. Forsch.* 1, 20. 31. 62. *quincum hoc ea quoque quae secuntur fragmenta, ubi semel denuo Varro auctor laudatur (fr. 324), ad eum referenda sint, dubitari non potest (cf. Mommsen, Rh. Mus. 15, 181 adn. 24); neque aliunde Verrius sua de iisdem praenominibus hausit. cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 23sq. fortasse de his Varro in Antiq. rer. hum. disputavit, certe non in libris De vita p. R. (cf. Kettner, M. Ter. Varr. de vita p. R. p. 16).*

1 fuisse nom. a = cod. Bern. schedulae Paridis epit. partem continentis 6 nomina Gertz 8 <non> eand. Gertz optinent cod. m. 2 et a 9 proprie tale scripsi <propri>etate a per proprietatem cod. m. 2 per om. m. 1 proprie ita Gertz 12 dicitur a Halm adic. cod. est post agn. add. Pighius

324

Ancum praenomen Varro e Sabinis translatum putat, Valerius Antias [fr. 1] scribit, quod cubitum vitiosum habuerit, qui graece vocatur ἀγκών.

Ibid. 4 Ancum — ἀγκών. *Paul. Fest.* p. 19, 15 Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet et exporrigi non potest.

2 Antias Pighius antea cod. Mai ita vocatum regem Ancum post Antias add. Gertz quo 3 ANKΩΝ

325

Appius ab Atto eiusdem regionis [Sabinae] praenomine.

Ibid. 6 Appius — praenomine cf. ad fr. 323.

326

Auli [iudicantur dicti], quod iis [parentibus] aventibus nascuntur.

Ibid. 5 Auli — nascuntur. cf. ad fr. 323.

dis alentibus cod. m. 2 Halm; sed cf. fr. 346

327

Caesones adpellati sunt quod mortuis matribus exsecti erant.

Ibid. 6 Caesones — erant. *Paul. Fest. p. 57, 13* Caesones appelluntur ex utero matris exsecti. *cf. Plin. n. h. 7, 47. Isid. or. 9, 3, 12. ceteroqui cf. ad fr. 323.*

1 mortua

328

Faustus a favore

Ibid. 4 Staius —, Faustus a. f. praenomina ceperunt [coep. cod.]. *Non. p. 426, 15* faustum quasi a favendo dictum ac per hoc prosperum et propitium. *cf. ad fr. 323.*

329

Gai iudicantur dicti a gaudio parentum.

Ibid. 5 Gai — parentum.

Gaii Mai Cn cod.

330

Gnaeus ob insigne naevi adpellatus est. quod unum praenomen varia scriptura notatur; alii enim Naeum, alii Gnaeum, alii Cnaeum scribunt. qui G littera in hoc praenomine utuntur, antiquitatem sequi videntur, quae multum ea usa littera est. olim enim dicebatur frugmentum, nunc 5 frumentum effertur, et forgtis, non fortis, et gnatura, non natura. ergo etiam qui in corporibus gigni solet gnaevus adpellabatur. qui Cn. ponunt, correptione syllabae delectari videntur, qui Naeus, levitate.

Ibid. 5 Gnaeus — levitate. *Paul. Fest. p. 96, 8* Gnaeus [Gneus boni codd.] et corporis insigne et praenomen a generando dicta esse, et ea ipsa ex Graeco γλυνέσθαι, apparet.

2 naevum 3 G vett. edd.: C 6 et fertur et forgtis] cum olim diceretur forctis (*cf. Paul. Fest. p. 84, 8. Fest. p. 348^b, 15*), hic interpolationem latere suspicatur Gertz 8 corruptione Halm 9 lenitate Gertz

331

Hostus praenomen fuit in eo, qui peregre apud hospi-

tem natus erat, idque habuit Lucretius Tricipitinus, collega L. Sergii.

Ibid. 4 Hostus — Sergii. *cf. Varro de l. L. 5, 3. Paul. Fest. p. 102, 7.*

1 Hostus *Pighius* hospes *cod. Mai*

332

Lartis praenomen sumptum est a Laribus, Tuscum autem esse creditum, fuitque consul Lars Herminius cum T. Verginio <Tri>costo.

Ibid. 4 Lartis — <Tri>costo. *cf. ad fr. 323.*

1 laertis   2 consularis herm.: *em. Pighius qui Lar, ut sane Char. p. 136, 13*   3 costo

333

Lucii coeperunt adpellari qui ipso initio lucis orti erant, aut, ut quidam arbitrantur, a Lucumonibus Etruscis.

Ibid. 5 Lucii — Etruscis *Varro de l. L. 9, 60* qui luci [*natus*], Lucius. *Paul. Fest. p. 119, 15* Lucius praenomen est eius, qui primum fuit, quia oriente luce natus est.

334

Manii qui mane editi erant, vel ominis causa quasi boni; manum enim antiqui bonum dicebant.

Ibid. 5 Manii — dicebant. *Varro de l. L. 9, 60* forsitan ab eo, qui mane natus diceretur, ut is Manius esset. *Paul. Fest. p. 148, 16* Manius praenomen dictum est ab eo, quod mane quis initio natus sit, ut Lucius qui luce. *cf. Ael. Stil. fr. 60. Paul. Fest. p. 125, 14.*

335

Marci Martio mense geniti.

Ibid. 5 Marci — geniti.

Marci] $\overline{M}$

336

Numeriis sola tantum modo patricia familia usa est *Fabia*, idcirco quod trecentis sex apud Cremeram flumen *resis*, qui unus ex ea stirpe extiterat, ducta in matri-

monium uxore filia Numerii Otacilii Maleventani sub eo pacto, ut quem primum filium sustulisset, ei materni avi 5 praenomen inponeret, obtemperavit.

Ibid. 6 Numeriis — obtemperavit. *prorsus eadem Festus p. 170^b, 32. de re cf. fr. 107, de Varrone auctore ad fr. 323.*

1 numerii   4 numeri iotacilii   5 avi *cod. m. 2 aut m. 1*

337

Opiter qui patre mortuo, avo vivo gignebatur.

Ibid. 4 Opiter — gignebatur. *Paul. Fest. p. 184, 10* Opiter est cuius pater avo vivo mortuus est ducto vocabulo, aut quod obitu patris genitus sit, aut quod avum ob patrem habeat id est pro patre. *cf. Quint. 1, 4, 25. CGL VI 25. cf. ad fr. 323.*

vocabatur ante qui *add. Gertz*

338

Publi [*iudicantur dicti*] qui prius pupilli facti erant quam praenomina haberent, † alii ominis causa e pube.

Ibid. 5 Publi — e pube. *cf. ad fr. 323.*

2 alii] aut *Gertz recte ut videtur*

339

Sertor qui per sationem natus erat adpellatus est.

Ibid. 4 Sertor — est. *Fest. p. 340^b, 22* Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum cuipiam adserat manum, educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor, cum verisimilius sit dictum, qui sereret quid. *cf. ad fr. 323.*

340

Servius quod mortua matre in utero servatus est.

Ibid. 6 Servius — est. *cf. ad fr. 323.*

341

Spurii patre incerto geniti quasi σποράδην.

Ibid. 6 Spurii — σπορ. *cf. ad fr. 323.*

ΣΠΟΡΑΔΗ: *em. Gertz - διοι Halm*

342

Status a stabilitate.

Ibid. 4 St. a stab. cf. ad fr. 323.

343

Tiberii vocitari coeperunt qui ad Tiberim nascebantur.

Ibid. 6 Tiberii — nasceb. cf. ad fr. 323.

344

Titus e Sabino nomine Tito fluxit.

Ibid. 6 Titus — fluxit. *Paul. Fest.* p. 366, 9 tituli milites appellantur quasi tutuli, quod patriam tuerentur, unde et Titi praenomen ortum est. cf. ad fr. 323.

nomine titulo coni. *Perizonius ex Paulo l. c.* Titio an Tatio? cf. *Varro de l. L.* 5, 55

345

Tullus praenominatus est ominis gratia quasi tollendus o littera in u conversa.

Ibid. 4 Tullus — conversa. cf. ad fr. 323.

346

Volero in praenomen abiit, quod volentibus nasci liberi parentibus videbantur, quo usus est Publi<li>us Philo.

Ibid. 4 Volero — Philo. cf. ad fr. 323.

1 liberis par. (a par. *Grotef.*) indebatur *Pighius*, *Grotefend in Zeitsch. f. Altertw.* 1843 p. 179 2 publius: em. *Pighius*

347

Vopiscus qui in utero matris geminus conceptus altero abortu eiecto incolumis editus erat.

Ibid. 4 Vopiscus — erat. *Plin. n. h.* 7, 47 Vopiscos appellabant e geminis qui retenti utero nascerentur altero interempto abortu. *Non. p.* 557, 3 Vopiscus qui ex duobus conceptis uno abortu excluso ad partum legitimum deducitur. cf. *Plut. Coriol.* 11. *Quint.* 1, 4, 25.

348

antiquarum mulierum frequenti in usu praenomina fuerunt, Rutila Caesellia Rodacilla Murrula Burra, a colore ducta. illa praenomina a virilibus tracta sunt, Gaia Lucia Publia Numeria. ceterum Gaia usu super omnes celebrata est; ferunt enim Gaiam Caeciliam Tarquinii Prisci regis uxorem optimam lanificam fuisse, et ideo institutum, ut novae nuptae ante ianuam mariti interrogatae quatenus vocarentur, Gaias esse se dicerent.

Ibid. 7 antiquarum — dicerent. *Paul. Fest. p. 224, 14* praenominibus feminas esse appellatas testimonio sunt Caecilia et Tarracia, quae ambae Gaiæ solitae sint appellari, pari modo Lucia et Titia. *id. p. 95, 18* Gaia Caecilia appellata est, ut Romam venit, quae antea Tanaquil vocitata erat, uxor Tarquinii Prisci regis Romanorum, quae tantae probitatis fuit, ut id nomen ominis boni causa frequentent nubentes; quam summam asseverant lanificam fuisse. *cf. Varro de l. L. 9, 60. 61. Plin. n. h. 8, 194.*

2 rutilia: *em. Kempf coll. Varr. de l. L. 7, 83 et Mueller ap. Fest. p. 262^b, 20* Caesulla *coni. Kempf coll. Fest. p. 274^b, 9* Murtulla *Grotefend* 3 viris *Halm* 5 ferunt] quae secuntur extant in a

ex istis quae in fragmentis adnotavimus verisimillimum fit a Varrone reliqua quoque Verrii praenominum veriloquia repetenda esse: p. 26, 11 Aquilius (ab aquilo colore); *p. 130, 1* Mamerus praenomen Oscum; *p. 359, 19* Talus in Sabinorum nominibus praenominis loco videtur fuisse. *vd. p. 151, 1* Manliae gentis. *cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 25.*

COGNOMINUM AGNOMINUMQUE

de hominum nominibus Varronem via ac ratione scripsisse ex incerto auctore De praenominibus (fr. 323 sq. et praesertim 348) non aliter atque ex fr. 368 patet. cf. etiam Varro r. r. 2, 1, 10 quod nomina multa habemus ab utroque pecore, a maiore et a minore. <a minore> Porcius Ovinus Caprilus, sic a maiore Equitius Taurus. cognomina adsignificant [-ri cod.], quod dicuntur ut Anni Caprae, Statili Tauri, Pomponi Vituli; sic a pecudibus alii multi. eorundem complura vestigia apud Plinium aliosque extare Münzer demonstravit (ibid. p. 265 sq.). cf. Reitzenstein ibid. p. 25. Willers, de Verr. Fl. glossar. interpr. p. 17 sq.

349

in pedes procidere nascentem contra naturam est, quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegre partos.

Plin. n. h. 7, 45 in pedes — partos, qualiter et M. Agrippam ferunt genitum, unico prope felicitatis exemplo in omnibus ad hunc modum genitis. *cf. Varro fr. 145. Quint. 1, 4, 25. Serv. Dan. Aen. 8, 682. Non. p. 557, 1. Solin. 1, 65. Anecd. H. p. 239, 19. CGL VI 46 (Inc. de praenom. 3).*

1 procedere *Leid. m. 2 Ricc. m. 2 vg. Solin. 1, 65*

* 350

Iuniorum <in> familia Bubulcum nominarunt, qui bubus optime utebatur.

Plin. n. h. 18, 10 Iuniorum — utebatur. *cf. supra Varro r. r. 2, 1, 10. eadem Plinii paragrapho certum Varronis fragmentum (358) continetur.*

<e> *Mayhoff, qui de in quoque cogitavit*

* 351

Scipio Africanus prior natus primusque Caesarum a caeso matris utero dictus.

Plin. n. h. 7, 47 auspicatius enecta parente gignuntur; sicut Scipio — dictus, qua de causa et Caesones appellati. *cf. Tert. de an. 25* qui exsecto matris utero vivi aërem hauserunt, Liberi aliqui et Scipiones. *Non. p. 556, 26* Caesares dicti qui caesa matre nascuntur. *aliter Paulus Fest. p. 57, 14* (a caesarie). *cf. Isid. or. 9, 3, 12.*

* 352

Calpurni a Calpo Numae regis filio sunt oriundi.

Paul. Fest. p. 47, 2 Calpurni — oriundi. *de hoc Plut. Numa 21. Laus Pison. 15 (PLM I 226 B.). Schol. Cruq. in Hor. art. p. 292. cf. Münzer ibid. p. 268. glossa, quae apud Verrium proxime praecedit, 'calix' ex Varrone ad litteram fere hausta est (de l. L. 5, 127).*

* 353

Chilo dicitur cognomento a magnitudine labrorum, Cilo sine aspiratione cui frons est eminentior ac dextra sinistra-
que veluti recisa videtur.

Paul. Fest. p. 43, 10 Chilo — videtur. Vel. Long. p. 74, 13 item alium esse cilonem, alium chilonem [voluerunt], et cilonem vocari homines angusti capitis et longi, chilonem vero improbius labris homines a Graeco παρὰ τὰ χεῖλη. cf. supra fr. 280sq. Vel. Long. ap. Cassiod. orth. p. 155, 12. eadem fere tradit Char. p. 102, 1. Caper orth. p. 97, 17. CGL VI 211.

* 354

ab iisdem [*Quiritibus*] qui altero lumine orbi nascerentur Coclites vocabantur, qui parvis utrisque Ocellae, Luscini iniuriae cognomen habuerunt.

Plin. n. h. 11, 150 ab — habuerunt. Varro d. l. L. 7, 71 ab oculo Cocles ut ocles, dictus qui unum haberet oculum. cf. Plut. Popl. 16. Dion. H. 5, 23. de 'Luscinio' cf. fr. 219.

* 355

cognomina etiam prima inde: [358]. iam Fabiorum Lentulorum Ciceronum, ut quisque aliquod optime genus sereret.

Plin. n. h. 18, 10 cognomina — sereret. hoc fr., 350, 358 apud Plinium inter se excipiunt. aliter de 'Fabii' Paul. Fest. p. 87, 7. de 'Lent.' cf. Cic. ad Att. 1, 19, 2. de 'Cicero' Drumann, Ge. Roms 5, 207.

1 Lentinorum: *em. Barbarus*

356

Char. p. 82, 7 (= Plin. dub. serm. p. 47, 24 B.) = fr. 280^a

* 357

in nullo genere aequae facilis mixtura cum fero, qualiter natos antiqui hybridas vocabant ceu semiferos, ad homines quoque ut C. Antonium Ciceronis in consulatu collegam appellatione tralata.

Plin. n. h. 8, 213 in nullo — tralata. Val. Max. 8, 6, 4 Q. autem Varius propter obscurum ius civitatis Hybrida cognominatus cf. Münzer ibid. p. 265.

358

cognomina etiam prima inde: Pilumni, qui pilum pistri-
nis invenerat, Pisonis a pisendo.

Plin. n. h. 18, 10 cognomina — pisendo. *cf. Varro ap. Serv. Dan. Aen. 10, 76 (fr. 375) et Isid. or. 4, 11, 6. Fest. p. 205^a, 24. Laus Pison. 15sq. (PLM I 226 B).*

* 359

apud Romanos quoque honos mature huic arti [*picturae*] contigit, si quidem cognomina ex ea Pictorum traxerunt Fabii clarissimae gentis, princepsque eius cognominis ipse aedem Salutis pinxit anno urbis conditae CCCCL.

Plin. n. h. 35, 19 apud — CCCCL, quae pictura duravit ad nostram memoriam aede ea Claudii principatu exusta. *Val. Max. 8, 14, 6* C. Fabius nobilissimus civis, qui cum in aede Salutis, quam C. Iunius Bubulcus dedicaverat, parietes pinxisset, nomen his suum inscripsit *cf. Münzer ibid. p. 231. 268.*

* 360

vola homini tantum exceptis quibusdam. namque et hinc cognomina inventa, Planci Plauti Pansae Scauri, sicut a cruribus Vari Vatieae Vatini.

Plin. n. h. 11, 253sq. vola — Vatini, quae vitia et in quadripedibus. *Quint. 1, 4, 25* scrutabitur — origines nominum, quae ex habitu corporis Rufos Longosque fecerunt; ubi erit aliud secretius, Sullae Burri Galbae Plauti Pansae Scauri taliaque. *Paul. Fest. p. 231, 3* plancae tabulae planae, ob quam causam et planci appellantur, qui supra modum pedibus plani sunt. *Fest. p. 238^a, 31* <Plotos appellant> Umbri pedibus planis <natos. hinc soleas dimidiatas, qui>bus utuntur in venando <quo planius pedem ponant, vo>cant semiplotia et <. . . . unde et Macci>us poeta, quia Umber Sarsinas erat, a pedum planitia initio Plotus, postea Plautus coeptus est dici. *haec excipit Varronis fr. 361.*

361

Postumus cognominatur post patris mortem natus. Plautus in *Aulularia* [162]: 'post mediam aetatem qui mediam ducit uxorem domum, / si eam senex anum praegnatem fortuito fecerit, / quid dubitas quin sit paratum & his nomen pueris Postumi?'

Fest. p. 238^b, 2 Postumus — Postumi? *Varro de l. L. 9, 60* qui post patris mortem [*natus*], Postumus. 61 videmus — Po-

stumam a multis post patris mortem etiam nunc appellari. *cf. Inc. de praenom. 3. Plut. Coriol. 11. Quint. 1, 4, 25.*

3 sine xanum

5 Postumi Urs.: Postume

* 362

vulgo purpura latiore tunicae usos invenimus etiam praecones, sicut patrem L. Aelii Stilonis Praeconini ob id cognominati.

Plin. n. h. 33, 29 anuli distinxere alterum ordinem a plebe, ut semel coeperant esse celebres, sicut tunica ab anulis senatum, quamquam et hoc sero, vulgoque purpura — cognominati. *cf. fr. 320.*

* 363

Proculum inter cognomina eum dicunt, qui natus est patre peregrinante a patria procul. Proculos sunt qui credant ideo dictos, quia patribus senibus quasi procul progressis aetate nati sunt.

Paul. Fest. p. 225, 2 Proculum — sunt. *cf. Plut. Coriol. 11 (συρρυχία γενέσεως). Inc. de praenom. 3. CGL V 607, 11* Proculus qui patre longius peregrinante nascitur. *cf. CGL VI 135.*

* 364

laeva sinistra, quam Graeci σκαίαν; unde tractum cognomen Scaevola.

Paul. Fest. p. 117, 6 laeva — Scaevola. *Varro de l. L. 7, 97* pueris turpicula res in collo quaedam suspenditur, ne quid ob- sit, bonae scaevae causa Scaevola appellata. ea dicta ab scaeva id est sinistra — id a Graeco est, quod hi sinistram vocant σκαίαν. *cf. Plut. Popl. 17.*

1 scean boni codd.

* 365

pampinatio inventa primo Stoloni dedit nomen.

Plin. n. h. 17, 7 ita [stolo] appellatur in ipsis arboribus fruticatio inutilis, unde et pampinatio — nomen. *Varro r. r. 1, 2, 9* qui [C. Licinius Stolo] propter diligentiam culturae Stolonum confirmavit cognomen, quod nullus in eius fundo reperiri poterat stolo, quod effodiebat circum arbores e radicibus quae nascerentur e solo, quos stolones appellabant.

* 366

uni animalium homini depravantur [oculi], unde cognomina Strabonum et Paetorum.

Plin. n. h. 11, 150 uni — Paetorum. *cf. Cic. de nat. d. 1, 80. Hor. sat. 1, 3, 44sq. et Porphy. ibid. Non. p. 27, 1. haec ap. Plin. fr. 354 in eadem paragrapho proxime antecedunt.*

* 367

τῶν δὲ σωματικῶν οὐ μόνον Σύλλας οὐδὲ Νίγρους οὐδὲ 'Ρούφους, ἀλλὰ καὶ Καίλους καὶ Κλωδίου ἐπωνυμίας τίθενται.

Plut. Coriol. 11 τῶν — τίθενται. *cf. fr. 360. Cornel. Epic. fr. 1. Macrob. 1, 17, 27.*

368

Varro cum de suo cognomine disputaret, ait eum qui primus Varro sit appellatus, in Illyrico hostem Varronem nomine quod rapuerat et ad suos portaverat, ex insigni facto vocabulum meruisse.

Serv. Dan. Aen. 11, 743 Varro enim cum — meruisse.

3 ad suos *Commelinus* ad vos *Floriac.* 4 voc. om. *Floriac.*

praeterea alia similia commemorare liceat, quae plus minus certa ratione Varroni vindicata sunt: Paul. Fest. p. 12, 9 Attae (propter vitium crurum aut pedum — attingunt magis terram quam ambulant). cf. CGL VI 111; Plin. n. h. 11, 159 Brocchi; id. 10, 21 Buteo; Paul. Fest. p. 41, 9 Cossi (a similitudine vermium ligno editorum). cf. Plin. n. h. 11, 113. 17, 220; Plin. n. h. 7, 68 Dentatus (cum dentibus nasci); Paul. Fest. p. 88, 8 Falcones (quorum digiti pollices in pedibus intro sunt curvati, a similitudine falcis). cf. id. 43, 14; Plin. n. h. 11, 136 Flaccorum (aures homini tantum immobiles, ab iis Fl. cognomina). cf. Cic. de nat. d. 1, 80; id. 11, 159 Labeones (a labris); id. 19, 59 Lactucinos; Fest. p. 182^b, 13 Orata (quod duobus anulis aureis uteretur). cf. Varro r. r. 3, 3, 10. Colum. 8, 16; Plin. n. h. 11, 244 Sedigitas (digiti quibusdam in manibus seni); id. 18, 20 Serranum (serentem invenerunt). cf. Val. Max. 4, 4, 5; id. 11, 158 Simiorum et Silonum (avibus serpentibus piscibus foramina tantum ad olfactus sine naribus, et hinc cognomina). cf. Fest. 340^b, 13. Non. p. 25, 17; Fest.

p. 375^a, 15 Valgos (qui diversas suras habeant). *cf. Non. p. 25, 8. Weichert, poett. Latt. rell. 231 adn. 16. adde Cic. de nat. d. 1, 80* Capitones; *id. ibid.* Frontones; *Varro de l. L. 7, 46* Catus.

DEORUM NOMINUM

haec quae secuntur fragmenta ex rerum divinarum libris maxima ex parte fluxerunt.

369

quam Varro [*Feroniam matrem*] Libertatem deam dicit, Feroniam quasi Fidoniam.

Serv. Dan. Aen. 8, 564 quam — Fidoniam. *cf. Varro de l. L. 5, 74.*

370

Imporcitor, qui porcas in agro facit arando; porca autem est inter duos sulcos terra eminens.

Paul. Fest. p. 108, 9 Imporcitor — eminens. *Fest. p. 238^b, 7* porcas, quae inter duos sulcos fiunt, ait Varro dici, quod porrigant frumentum. *Varro r. r. 1, 29, 3* quod est inter duos sulcos elata terra, dicitur porca, quod ea seges frumentum porricit. *hinc tamen Verrium non hausisse haud iniuria contendit Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 33 adn. 2. aliter Varro de l. L. 5, 39.*

371

quod abiectis infantibus [*Romulo et Remo*] pepercit lupa non mitis, Luperca — dea est auctore appellata Varrone. — Praestana est — dicta, quod Quirinus in iaculi missione cunctorum praestiterit viribus; et quod Tito Tatio, Capitolinum <ut> capiat collem, viam pandere s atque aperire permissum est, dea Panda est appellata vel Pantica.

Arnob. 4, 3 quod — Pantica. *cf. fr. 201.*

5 ut *add. Sabaeus* caperet *Ursinus*

372

Varro haesitans nunc esse illos [*Lares*] Manes et ideo Maniam matrem esse cognominatam Larum, nunc

aërios rursus deos et heroas pronuntiat appellari, nunc antiquorum sententias sequens Laruas esse dicit Lares, 5 quasi quosdam genios et functorum animas.

Arnob. 3, 41 Varro similiter haesitans — animas [mortuorum]. *cf. Ael. Stil. fr. 1. Cic. de leg. 2, 22. Plut. quaest. R. 52. Serv. Aen. 3, 63. (Isid. or. 8, 11, 100). Non. p. 66, 8. Macrob. 1, 3, 13.*

1 manas   3 haerohas   5 effunctorum: *em. Stewechius*

373

Novensiles — novenarium numerum tradit Varro, quod in movendis rebus potentissimus semper habeatur et maximus.

Arnob. 3, 38 Novensiles — maximus. *cf. Varro de l. L. 5, 74. Piso fr. 4. Aelius Stilo fr. 22. Cincius fr. 22. Cornificius fr. 8.*

2 in novandis *Ursinus*

374

Varro qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus caeli deos esse censet quos loquimur [*Penates*], nec eorum numerum nec nomina sciri. hos Consentes et Complices Etrusci aiunt et nominant, quod una oriantur 6 et occidant una, sex mares et totidem feminas, nominibus ignotis et miserationis parcissimae; sed eos summi Iovis consiliarios ac participes existimari.

Arnob. 3, 40 Varro qui — existimari. *cf. Prob. Verg. buc. 6, 31. Serv. Dan. Aen. 2, 296. id. ibid. 3, 12 [Varrone auctore]* quos Romani penitus in cultu habent, quos nisi sacerdoti videre fas nulli sit, qui ideo penates appellantur, quod in penetralibus aedium coli soleant; nam et ipsum penetral penus dicitur, ut hodie quoque penus Vestae claudi vel aperiri dicitur. *cf. Macrob. 3, 4, 8.*

6 memorationis *Ursinus*   7 participes *Scaliger*: principes

375

Varro Pilumnum et Pitumnum infantium deos esse ~~ut~~ *et* eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum ex-
etur an vitalis sit qui natus est; *Piso [fr. 5] Pilum-*

num dictum, quia pellat mala infantiae. sed Pilumnus idem Stercutius, ut quidam dicunt, qui propter pilum ⁵ inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est.

Serv. Dan. Aen. 10, 76 Varro — app. est. *cf. fr. 358. Serv. ibid. 9, 4. Fest. p. 205^a, 24. Isid. or. 17, 1, 3. mythogr. 2, 183. Non. p. 528, 11 (ex Varronis de vit. p. R. II, unde haec fortasse manaverunt).*

1 Pit.] picumnum *Floriac.* 3 vitalis *Casaubonus* utilis *Turon.* utili *Floriac.* 4 pellet — infantia *Floriac.:* *em. Daniel* 5 stercutius *Turon.* strictus *Floriac.* structus *Antiss.*

376

Portunus, ut Varro ait, deus por<uum porta>rumque praeses, quare huius dies festus Portunalia.

Schol. Veron. Aen. 5, 241 Portunus — Portunalia, quo aput veteres claves in focum ad<dere prope> mare institutum. hunc Graeci Palaemona vocant. *cf. Varro de l. L. 6, 19. Cic. de nat. d. 2, 66. Ovid. fast. 6, 547. Paul. Fest. p. 56, 5. 243, 1. Serv. Aen. 5, 241. g. 1, 437.*

1 *lac. suppl. Mai*

LOCORUM POPULORUMQUE NOMINUM

explicationum quae secuntur nominum duo fontes proferri solent, aut Antiquitates humanae (Reitzenstein, Hermes 20. 1885 p. 515sq.), aut opus De ora maritima (Detlefsen, Hermes 21. 1886 p. 255sq.). altera sententia saltem in fragmentis ad loca non Italica pertinentibus vera esse videtur. Verrii quoque enodationes infra relatae sunt, quarum similes in libris qui extant de l. L. reperiuntur, cum his Verrius vix usus sit; quamquam eae ad Varronem Verriumque ex communi fonte manare potuerunt. cf. O Mueller, praef. ad Fest. XXIX adn. 6 et praeterea Wilmanns ibid. p. 45.

377

Aegaeum mare appellatur, quod crebrae in eo sint insulae, ut procul aspicientibus species caprarum videantur.

Paul. Fest. p. 24, 10 Aegaeum — videantur; sive quod [ut *codd.*] in eo Aege Amazonum regina perierit, sive quod [in] eo [eo quia *Monac.*] Aegeus pater Thesei se praecipitaverit. Varro

de l. L. 7, 22 Aegaeum dictum ab insulis, quod in eo mari scopuli in pelago vocantur ab similitudine caprarum Aeges. *cf. Plin. n. h. 4, 51. Solin. 11, 1. Mart. Cap. 6, 658.*

378

novem insulae, quae sunt post fretum Siciliae, appellantur Aeoliae ab Aeolo rege Hippotae filio, licet habeant et propria nomina. — poetae quidem fingunt hunc regem esse ventorum, sed, ut Varro dicit, rex fuit insularum, ex quarum nebulis et fumo Vulcaniae insulae praedicens futura flabra ventorum imperitis visus est ventos sua potestate retinere.

Serv. Aen. 1, 52 novem — nomina; unde et Vergilius ait [*Ae. 8, 416*] 'Aeoliam Liparem'. poetae — retinere. *cf. Isid. or. 14, 6, 36. mythogr. 2, 52. 3, 4, 10.*

6 imperitis *mythogr. 2* ab inp- vel ab imp- *codd. et Isid. ab imp- creditus est mythogr. 3*

379

sane omnes altitudines montium licet a Gallis Alpes vocentur, proprie tamen iuga montium Gallicorum sunt. quas quinque viis Varro dicit transiri posse: una, quae est iuxta mare per Ligures; altera, qua Hannibal transiit; 5 tertia, qua Pompeius ad Hispaniense bellum profectus est; quarta, qua Hasdrubal de Gallia in Italiam venit; quinta, quae quondam a Graecis possessa est, quae exinde Alpes Graiae appellantur.

Serv. Dan. Aen. 10, 13 sane — appellantur. *cf. Isid. or. 14, 8, 18. Paul. Fest. p. 4, 5.*

380

amineum vinum quasi sine minio dictum id est sine rubore, nam album est. vel Amineos Pelasgos fuisse Varro ait. hinc ab agro Amineo hanc vitem translatam dicunt.

Schol. Bern. g. 2, 97 amineum — dicunt. *cf. Brev. expos. erg. ibid.*

381

hic lacus [*Avernus*] ante silvarum densitate sic ambiebatur, ut exhalans inde per angustias aquae sulphureae odor gravissimus supervolantes aves necaret; unde et Avernus dictus est quasi ἄορνος.

Serv. Aen. 3, 442 sane hic lacus — ἄορμος. *Plin. n. h.* 31, 21 Coelius [*trahit*] apud nos in Averno etiam folia subsidere, Varro aves quae advolaverint emori. *eadem Servius Aen.* 7, 563, qui *addit*: sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint huius modi [*gravi odore infesta*]. *cf. id. Aen.* 7, 84. *Isid. or.* 13, 19, 8. *Samter, quaest. Varron.* p. 71.

2 exalans sulphureae *Cassell.* sulphureae *rell.*

382

Postumius de adventu Aeneae [*fr.* 1] et Lutatius communium historiarum [*fr.* 3] Boiam Euximi comitis Aeneae nutricem et ab eius nomine Boias vocatas dicunt; veteres tamen portum Baias dixisse. Varro a Baio Ulixis comite, qui illic sepultus est, Baias dictas tradit. 5

Serv. Dan. Aen. 9, 707 Postumius — tradit. *cf. id. ibid.* 6, 107.

1 Postumius *Masvicius* postunius *Floriac.* postunius *Autiss.*
2 historiam *Floriac*: *em. Daniel* (*cf. Riese, Rh. Mus.* 18, 448 sq.)
Euxeni Reifferscheid, Rh. Mus. 15, 609 3 nutrice *Floriac.*
-ce *Autiss.* Boias *Commelinus* baias *Floriac.*

383

Varro putat Caere oppidum Etruriae <a> Pelasgis, cum sitientes inventum flumen proximum . . . . . salutassent χαῖρε atque ea causa id vocabulum oppido datum.

Schol. Veron. Aen. 10, 183 Varro — datum. *eadem fere Hyginus fr.* 13. *cf. Dionys. H.* 3, 58, 1. 1, 20, 5.

2 ab illo oppido *suppl. Keil*

384

Varro [*refert*] filiam Campi Campam dictam, unde provinciae nomen; post vero, sicut dictum est, Chaoniam

ab Heleno appellatam, qui fratrem suum Chaonem, vel ut alii dicunt comitem, dum venaretur, occiderat.

Serv. Dan. Aen. 3, 334 Varro — occiderat. alii filiam Campi Cestriam ab Heleno ductam uxorem, et <eum> de nomine soceri Campos, de nomine Chaone Chaonas dixisse. *cf. id. 3, 335.*

1 Campaniam *Daniel* 3 ab heno *Floriac.* 4 venerator *Floriac.*

385

Varro dicit propter caeli temperiem et caespitis fecunditatem campum eundem Capuanum cratera dictum, quasi sinum salutis et fructuum.

Serv. Dan. Aen. 10, 145 Varro — fructuum. *cf. Isid. or. 15, 1, 54. Varro de l. L. 5, 36. Paul. Fest. p. 43, 14. Plin. n. h. 3, 63.*

2 capuanum sive campanum dictum cratera *Turon.* capu nume oratera d. *Floriac.*

386

qui nunc Circeius mons a Circe dicitur, aliquando, ut Varro dicit, insula fuit, nondum siccatis paludibus quae eam dividebant a continenti.

Serv. Aen. 3, 386 qui — continenti. *cf. id. ibid. 7, 10. Plin. n. h. 3, 57. Strabo 5, 232. Reitzenstein, Hermes 20, 544.*

1 circa nonnulli *codd.*

387

συναγαγὼν χεῖρα πολλὴν τῶν περὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία οἰκούντων [Μόδιος], ἐν ὀλίγῳ πάνυ χρόνῳ κτίζει τὰς καλουμένας Κύρεις, ὥς μὲν τινες ἱστοροῦσιν ἐπὶ τοῦ δαίμονος, ἐξ οὗ γενέσθαι λόγος αὐτὸν εἶχε, τοῦνομα τῇ πόλει θέμενος, ὥς δ' ἕτεροι γράφουσιν ἐπὶ τῆς αἰχμῆς· κύρεις γὰρ οἱ Σαβῖνοι τὰς αἰχμὰς καλοῦσιν. ταῦτα μὲν οὖν Τερέντιος Οὐάργων γράφει.

Dionys. H. 2, 48 συναγαγὼν δὴ χεῖρα — γράφει. *cf. Verr. fast. Praen. apud Pascal in Atene e Roma 1906 p. 212 sq. Paul. Fest. p. 49, 10. 63, 2. Fest. p. 254^a, 14. 27. Ovid. fast. 2, 477. Macrobi. 1, 9, 16. aliter Varro de l. L. 5, 51. Liv. 1, 13, 5. Ovid. fast. 2, 479. Steph. Byz. s. v. Κούριαι.*

388

ultra Pelusiacum ostium Arabia est ad Rubrum perti-
nens mare, quod Erythraeum ab Erythra rege Persei
et Andromedae filio, non solum a colore appellatum
Varro dicit.

Solin collect. 33, 1 ultra — dicit. *cf. Curtius Ruf. 10, 1, 13.*
Pompon. Mela 3, 72.

* 389

Erythea dicta est, quoniam Tyri aborigenes earum
orti ab Erythro mari ferebantur.

Plin. n. h. 4, 120 Erythea — ferebantur. *Char. p. 61, 7* idem
[Varro], inquit [Plinius], antiquitatum humanarum XII: 'ab
Erythro mare orti'. *haec ad librum a Charisio commemoratum
pertinere fere certum est.*

* 390

hi inmutato h in f Falisci dicti sunt, sicut — Formiae
quae Hormiae fuerunt ἀπὸ τῆς ὀρμῆς; nam posteritas in
multis nominibus f pro h posuit.

Serv. Aen. 7, 695 Faliscos Halesus condidit. hi autem
inmutato — sicut febris dicitur quae ante hebris dicebatur, For-
miae — posuit. *cf. Paul. Fest. p. 83, 9. Plin. n. h. 3, 59. Strabo*
5, 233. Solin. 2, 7. de Varrone auctore cf. Samter ibid. p. 73.
Reitzenstein, Hermes 20, 533.

1 dicti s.] nominantur nonnulli codd.

* 391

dicti sunt ipsi populi Hirpi Sorani; nam lupi Sabi-
norum lingua vocantur hirpi.

Serv. Aen. 11, 785 Soractis mons est Hirpinorum in Flami-
nia conlocatus [sequitur historia de lupis qui huc venerunt].
dicti sunt — hirpi. Sorani vero a Dite, nam Ditis pater Soranus
vocatur; quasi lupi Ditis patris. *haec ex Varrone manavisse
collatis Plin. n. h. 31, 27. Serv. Aen. 7, 563. Isid. or. 14, 9, 2*
vidit Samter ibid. p. 70. de Hirpinis rursus locutus est Varro
*(Serv. Aen. 11, 787. Plin. n. h. 7, 19) fortasse in libro disci-
plinarum de medicina.*

392

Interamnae et Antemnae dictae sunt, quod inter amnes sint positae vel ante se habeant amnes.

Paul. Fest. p. 17, 6 amneses appellantur urbes sitae prope amnem, ut a mari maritimae. unde Interamnae — amnes. *Varro de l. L. 5*, 28 oppidum Interamna dictum, quod inter amnis est constitutum; item Antemnae, quod ante amnis, qua Anio [quanto *Flor.: em. LSp. et Buech.*] influit in Tiberim. item *Serv. Aen. 7*, 631.

393

vult Varro Icarum Creten ibi [in *Icario mari*] interisse naufragio et de exitu hominis inpositum nomen loco.

Solin. collect. 11, 30 vult ergo Varro — loco.

1 cretae vel cretem nonnulli codd.

394

Varro Latium dici putat, quod latet Italia inter praecipitia Alpium et Apennini.

Serv. Aen. 8, 322 et Vergilius Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit. — Varro autem Latium — Apennini. quidam ferunt a Latino dictum Latium, alii ipsum Latinum a Latio. cf. *Isid. or. 14*, 4, 18. 15, 1, 50. *CGL IV* 449, 26. *Saufeius fr. 1. aliter Varro de l. L. 5*, 32.

1 praecip. *Hamb. praerupta multi codd.*

395

dicta Libya, — ut Varro ait, quasi λιπυία id est egens pluviae.

Serv. Aen. 1, 22 dicta autem Libya, vel quod inde libs fiat, hoc est africanus, vel ut Varro — pluviae. item *Schol. in Lucan. 1*, 368. cf. *Isid. or. 14*, 4, 1. 5, 1. *Hygin. fab. 149*.

1 λιπυία τοῦ ὕειν *vg.*

396

in universam Hispaniam M. Varro pervenisse Hiberos et Persas et Phoenicas Celtasque et Poenos tradit; lusum enim Liberi patris aut lyssam cum eo bacchantium nomen dedisse Lusitaniae et Pana praefectum eius universae.

Plin. n. h. 3, 8 in universam — universae.

397

Oenotria dicta est — ut Varro dicit, ab Oenotro rege Sabinorum.

Serv. Aen. 1, 532 Oenotria autem dicta est vel a vino optimo, quod in Italia nascitur, vel ut Varro — Sabinorum.

398

Palatinus — secundum Varronem et alios a filia Euandri Pallantia ab Hercule vitiata et postea illic sepulta, vel certe a Pallante eius filio illic sepulto —; alii [*Naevius fr. 2*] a balatu ovium Balanteum volunt dictum et exinde per antistoichon Pallanteum dictum. 5

Serv. Aen. 8, 51 hic autem mons Palatinus secundum Vergilium a Pallante avo Euandri est dictus, secundum Varronem — sepulto in maturae aetatis; alii a filio Euandri, qui post mortem patris seditione occisus est; alii — dictum. *cf. Varro de l. L. 5, 53. Dionys. H. 1, 43. Paul. Fest. p. 220, 5. Plin. n. h. 4, 20 Solin. 1, 15. Samter ibid. p. 26 sq.*

4 parantis titron vel per antistichon: *em. Masvicius*

399

insulam Samum scribit Varro prius Partheniam nominatam, quod ibi Iuno adoleverit ibique etiam Iovi nupserit.

Lact. d. i. 1, 17, 8 insulam — nupserit.

400

Philochorus ait ideo nominatos Pelasgos, quod velis et verno tempore advenire visi sunt, ut aves. Hyginus [*fr. 17*] dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt. hoc etiam Varro commemorat.

Serv. Dan. Aen. 8, 600 Philochorus — commemorat.

401

<Puteolos dictos putant ab aquae ca>ldae pu<tore, quidam a multitudine puteorum ear>undem <aquarum gratia factorum>.

Fest. p. 218^a, 2 <Puteolos> — <factorum>. *Varro de l. L. 5, 25* a puteis oppidum ut Puteoli, quod incircum eum locum aquae frigidae et caldae multae, nisi a putore potius, quod

putidus odoribus [odor ibi *OMueller*] saepe ex sulphure et alumine. *cf. Strabo* 5, 245.

1 sq. suppletum ex Paulo

402

⟨Romam antea Romulam appel⟩latam Terentius quidem ⟨Varro censet ab Romulo⟩, deinde detortam voca⟨buli formam in Romam existimat⟩ credibile.

Fest. p. 269^b, 28 ⟨Romam⟩ — credibile. *cf. Varro de l. L. 9, 50. Ateius Phil. fr. 14.*

1 sq. suppl. Urs. *OMue.*

* 403

⟨Rosea in agro Reatino camp⟩us appellatur, ⟨quod in eo arva rore u⟩mida semper serunt.

Fest. p. 282^a, 21 ⟨Rosea⟩ — serunt. *cf. Varro r. r. 1, 7, 10. id. apud Serv. Aen. 7, 712. de Varrone auctore vd. Reitzenstein, Hermes 20, 539. Samter ibid. p. 64sq.*

1 sq. suppl. ex Paulo

2 serent cod. seruntur Paulus

404

Sabini dicti, ut ait Varro . . . . ., quod ea gens p̃p̃ praecipue colat de⟨os, id est ἀπὸ τοῦ⟩ σέβessθαι.

Fest. p. 343^b, 32 Sabini — σέβessθαι. *pariter Plin. n. h. 3, 108. cf. Isid. or. 9, 2, 85.*

1 in lacuna Terentius add. Urs., libri nomen excidisse putat *OMueller* 2 p̃p̃] penates interpr. Urs. estne proprios? suppl. ex Paulo

* 405

Tusci a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν.

Serv. Aen. 2, 781 [postquam de Lydo et Tyrrheno fratribus locutus est] Tusci autem a — θύειν. *cf. Fest. p. 355^b, 22. Dionys. H. 1, 28. Plin. n. h. 3, 50. Isid. or. 9, 2, 86. de Varrone auctore Reitzenstein, Hermes 20, 536. Samter ibid. p. 38. 39.*

406

Varro dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium a Lucumonibus, hoc est Tuscis, auxilia postulasse; unde quidam venit cum exercitu, cui recepto iam Tatio pars urbis est data; a quo in urbe Tuscus dictus est vicus.

Serv. Aen. 5, 560 Varro tamen dicit — vicus. *Fest. p. 355^b, 17* M. Varro [*Tusculum vicum dictum ait*] quod ex Cae<lio in eum locum deducti> sint [*Caeles et Vibenna*]. *cf. Varro de l. L. 5, 46.*

praeterea Varronianam doctrinam in huius modi nominibus apud Festum plus minus certis indicis saepius deprehendes, uti in his: Paul. p. 20, 8 Aenariam (Plin. n. h. 3, 82); p. 22, 11 Anxur (Plin. n. h. 3, 59. Serv. Aen. 7, 799; cf. Samter ibid. p. 74); p. 34, 14 Beneventum (Plin. n. h. 3, 105; cf. Liv. 9, 27); p. 69, 1 Daunia (Plin. n. h. 3, 99. Serv. Aen. 8, 9); p. 100, 15 Hernici (Serv. Aen. 7, 684. Schol. Veron. Aen. 7, 683. Schol. Iuven. 14, 180; cf. Samter ibid. p. 74 adn. 4); p. 115, 15 Lectosia (Dionys. H. 1, 53. Solin. 2, 13); Fest. p. 355^b, 25 <Tusculum> (Plin. n. h. 3, 50. Serv. Dan. Aen. 10, 164. Isid. or. 14, 4, 22). pariter Varrone Verrium usum esse in tribuum appellationibus enodandis L Mercklin demonstravit (ind. lect. Dorpat. 1852 p. 5 sq.). eae igitur sunt: Paul. p. 55, 10 Crustumina tribus a Tuscorum urbe Crustumeria; p. 115, 11 Lemonia tribus a pago Lemonio; p. 136, 13 Maecia tribus a quodam castro; Fest. p. 194^b, 2 Oufentinae tribus (ab Oufente flumine); p. 233^b, 8 <Pomptina tribus a Pome>tia ur<be>; p. 233^b, 10 <Pa>piria <tribus a Papirio>; p. 233^b, 21 <Pupinia tribus> (ab agro Pupinio); p. 233^b, 25 Popillia tri<bus — a progenetrice Popilliorum>; p. 254^b, 14 Quirina tribus a Curensibus Sabinis; p. 270^a, 1 <Romuliam tribum> (ab agro quem Romulus cepit a Veientibus); p. 302^a, 15 Suburanam <tribum> (locus est corruptus); p. 343^b, 26 S<captia tribus a no>mine urbis Scaptiae; p. 343^b, 28 Stellati<na tribus> (a Stellatino campo); p. 343^b, 31 Sabati<na a lacu Saba>te; Paul. p. 367, 16 Tromentina tribus a campo Tromento dicta; p. 368, 11 urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispartita a Servio Tullio rege, id est Suburana Palatina Esquilina Collina. ista tamen ex libris Antiquitatum potius quam ex libro Tribuum, ut Mercklin opinatur, manavisse puto; cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 54.

VARIORUM NOMINUM PROPRIORUM

407

Varro Feralium diem ait a ferendis in sepulchra epulis dici.

Macrob. 1, 4, 14 sed et ipsa festorum nomina secundum regulam declinata apud veteres reperio, si quidem Varro — dici non dixit 'Feraliorum'. *idem veriloquium est apud Varr. de l. L. 6, 13, sed ibi deest genetivus 'Feralium'.*

1 ferialium *codd.*

408

nomina decem mensibus antiquis Romulum fecisse Fulvius [*fr. 1*] et Iunius [*fr. 5*] auctores sunt; et quidem duos primos a parentibus suis nominasse, Martium a Marte patre, Aprilem ab Aphrodite id est Venere, unde maiores
 5 eius oriundi dicebantur; proximos duos a populo, Maium a maioribus natu, Iunium a iunioribus; ceteros ab ordine quo singuli erant, Quintilem usque Decembrem perinde a numero. Varro autem Romanos a Latinis nomina mensum accepisse arbitratus auctores eorum antiquiores quam urbem
 10 fuisse satis argute docet. itaque Martium mensem a Marte quidem nominatum credit, non quia Romuli fuerit pater, sed quod gens Latina bellicosa; Aprilem autem non ab Aphrodite, sed ab aperiendo, quod tunc fere cuncta gignantur et nascendi claustra aperiat natura; Maium vero non
 15 a maioribus sed a Maia nomen accepisse, quod eo mense tam Romae quam antea in Latio res divina Maiiae fit et Mercurio; Iunium quoque a Iunone potius quam iunioribus, quod illo mense maxime Iunoni honores habentur; Quintilem quod loco iam apud Latinos fuerit quinto, item Sextilem
 20 ac deinceps ad Decembrem a numeris appellatos. ceterum Ianuarium et Februarium postea quidem additos, sed nominibus iam ex Latio sumptis; et Ianuarium ab Iano, cui adtributus est, nomen traxisse, Februarium a februo. est februum quidquid piat purgatque et februamenta
 25 purgamenta, item februare purgare et purum facere. februum autem non idem usquequaque dicitur; nam aliter in aliis sacris februatur, hoc est purgatur. in hoc autem mense Lupercalibus, cum Roma lustratur, salem calidum
ferunt, quod februum appellant, unde dies Lupercalium proprie februatus et ab eo porro mensis Februarius vocitatur.

Censor. d. n. 22, 9 nomina — vocitatur. haec Varro in libr. de l. L. 6, 33 strictius repetivit.

6 a post Maium om. *Vatic.* ceteris 9 arbitrantur
Darmst. -tratur *Vatic. Darmst. m. 2: em. Jahn* actores
Darmst. 10 argute *Carrio arkti Darmst. arkyti Vatic.*
 13 ferre *Darmst.* 19 loiam *Vatic.* 20 numis appellatus
Darmst. 24 februm expiat *Vatic. ex initio superscr.*
in Darmst. m. 2 26 februm

409

Cincio [*fr. 6*] etiam Varro consentit adfirmans nomen Veneris ne sub regibus quidem apud Romanos vel Latinum vel Graecum fuisse et ideo non potuisse mensem a Venere nominari. sed cum fere ante aequinoctium vernalis sit caelum et nubibus obductum, sed et mare navigantibus 5 clausum, terrae etiam ipsae aut aqua aut pruina aut nivibus contegantur, eaque omnia verno id est hoc mense aperiantur, arbores quoque nec minus cetera, quae continet terra, aperire se in germen incipiant, ab his omnibus mensem Aprilem dici merito credendum est quasi Aperilem, 10 sicut apud Athenienses ἀνθεστηριών idem mensis vocatur ab eo quod hoc tempore cuncta florescant.

Macrob. 1, 12, 13 Cincius [fr. 6]. Cincio — florescant. Serv. g. 1, 43 Aprilis vero dictus est quasi terras tepore aperiens. cf. Fulv. Nobil. fr. 1.

1 cingio (cangio *ut vid. Paris. m. 1*) 2 regulis *Paris.*
 apud R.] Romanorum *Paris. m. 1* 3 mentem *Bamb. m. 1*
 6 nubibus: *em. Veneta*

410

<Ta>u<rios> ludos Varro ait vocari, quod <eis ludis discipu>lus pendens a doctore in cr<udo corio tauri> solitus sit inPELLI, atque us<que eo inibi cogi> docere, quoad consisteret <atque virtu>te talorum constaret pedu<m firmitas>.

Fest. p. 351^b, 15 <Tauri ludi in>stituti dis inferis — <sed Ta>u<rios> — <firmitas>. cf. Varro de l. L. 5, 154. Liv. 39, 22. Serv. Dan. Aen. 2, 140.

NOMINUM COMMUNIIUM

411

ager arcifinius, sicut ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus.

Frontin. grom. Lat. I 6 nam ager — appellatus. *IV Disciplinarum tribuit Ritschl op. 3, 359.*

412

Varro diis superis altaria, terrestribus aras, inferis focos dicari adfirmat.

Serv. Dan. buc. 5, 66 novimus enim aras et diis esse superis et inferis consecratas, altaria vero esse supernorum tantum deorum, quae ab altitudine constant esse nominata. — Varro — adfirmat. *Isid. app. XXIII diff. verb. 227* inter altaria et aras hoc interest, quod altaria deo ponuntur, arae etiam defunctis [= *Schol. Bern. buc. 5, 65*]. *id. or. 15, 4, 13* aram quidam vocatam dixerunt, quod ibi incensae victimae ardeant [= *de l. L. 5, 38*]; alii aras dicunt a precationibus, id est quas Graeci ἀράς dicunt, unde contra imprecatio κατάρα dicitur [= *Serv. Aen. 2, 515*]; alii volunt ab altitudine aras, sed male. *14* altare autem ab altitudine constat esse nominatum quasi alta ara. *cf. Paul. Fest. p. 5, 8. 29, 10. Macrob. 3, 2, 8 (= Varr. fr. 128). Antiq. div. V tribuit Merkel.*

413

amoena — quasi amunia, hoc est sine fructu, ut Varro et Carminius docent.

Serv. Aen. 6, 638 amoena autem, quae solum amorem praestant, vel, ut supra diximus [5, 734], quasi amunia — docent. *Isid. or. 14, 8, 33* amoena loca Verrius Flaccus [*fr. 27*]; Varro [Verrius Flaccus *codd.*, qui Varro antea] quod sine munere sunt, nec quidquam in his officii, quasi amunia hoc est sine fructu, unde fructus nullus exsolvitur; inde etiam nihil praestantes immunes vocantur [= *Serv. Aen. 5, 734*]. *cf. Isid. diff. verb. 42. CGL V 439, 36.*

414

arundo dicta, quod cito arescat. hanc veteres cannam vocaverunt, arundinem vero postea: dixit Varro.

Isid. or. 17, 7, 57 arundo -- Varro. *Agroec. orth. p. 122, 18* arundo canna est ab ariditate dicta.

415

auruginem Varro appellari ait a colore auri.

Isid. or. 4, 8, 13 auruginem vero Varro — auri. *Disciplinarum VIII adsignavit Ritschl op. 3, 368.*

416

baxeas calciamenta feminarum, ut Varro dicit.

De dub. nom. CGK V 572, 21 baxeas — dicit.

417

διὰ τί κοσμοῦσι τοὺς παῖδας τοῖς περιδεραίοις, ἃ βούλλας καλοῦσι; — ὃ μὲν γὰρ οἱ περὶ Βάρδωνα λέγουσιν, οὐ πιθανόν ἐστι, τῆς βουλῆς ὑπὸ Αἰολέων βόλλας προσαγορευομένης, τοῦτο σύμβολον εὐβουλίας περιτίθεσθαι τοὺς παῖδας.

Plut. quaest. R. 101 διὰ τί — παῖδας. *cf. id. Rom. 20.*

3 βούλλης *edd.*

418

caelum quidem haut dubie caelati argumento diximus, ut interpretatur M. Varro.

Plin. n. h. 2, 8 caelum — Varro. *cf. supra fr. 91. Ael. Stilo fr. 7. Schol. in Lucan. 9, 578. Isid. or. 3, 31, 1. Gruppe, Hermes 11, 238. Disciplinarum VI tribuit Ritschl op. 3, 396.*

419

auctore M. Varrone is demum latine caper dicitur qui excastratus est.

Gell. 9, 9, 8 quo enim pacto diceret [*Vergilius*] ‘τὸ καλὸν πεφιλημένε’, verba hercle non translaticia sed cuiusdam nativae dulcedinis? hoc igitur reliquit et cetera vertit non infestiviter [*Theocr. 3, 3sq. Verg. buc. 9, 23sq.*], nisi quod caprum dixit quem Theocritus ἐνόρχαν appellavit. auctore enim M. Varrone — est. *cf. Varro de l. L. 5, 97. r. r. 2, 3, 7. Paul. Fest. p. 48, 14. Isid. or. 12, 1, 15. CGL V 275, 17. VI 176. libro V De serm. Lat. tribuit Wilmanns.*

420

carceres quasi arceres secundum Varronem.

Serv. Aen. 5, 145 carcer est numero tantum singulari custodia noxiorum; carceres vero tantum plurali ostia, quibus equi

arcentur; unde et carceres — Varronem. *id. Aen. 1, 54* carcer autem undecumque prohibemur exire, dictus quasi arcer ab arcendo. *item Serv. g. 3, 104. Schol. Bern. ibid. aliter Varro de l. L. 5, 151* carcer a coercendo quod exire prohibentur. *id. 153* carceres dicti quod coercuntur equi, ne inde exeant. *cf. Isid. or. 5, 27, 13. 15, 2, 46. 18, 32. utrum Varronis etymon a Servio relatum ex locis De l. L. perverse immutatum sit, an alio in libro Varronis fuerit dubitat Woelfflin, Arch. f. Lat. Lex. 8, 573, sed cf. fr. 354. aliud etymon ap. Santram fr. 12.*

421

coram de praesentibus nobis, palam etiam de absentibus.

Serv. Dan. Aen. 1, 595 et coram non nulli ad personam, ut 'coram Vergilio [viro Paris. 1750],' palam ad omnes referri volunt, ut 'palam omnibus'. Varro: coram — absentibus. *Serv. Dan. Aen. 2, 538* et coram ad personam certam refertur, palam ad omnes. *cf. Prisc. III 52, 13. Caper orth. p. 97, 10. Audax exc. p. 354, 18. Anecd. H. p. 277, 22. 216, 17. Suet. rell. p. 286 R. Don. Ter. andr. 3, 2, 10¹. adelph. 4, 3, 17. Isid. diff. verb. 91. app. XXIII diff. verb. 16. CGL IV 136, 28. 224, 13. libro V De serm. Lat. tribuit Wilmanns.*

422

curculio. Varro ait hoc nomen per antistoechum dictum quasi gurgulio, quoniam paene nihil est nisi guttur.

Serv. g. 1, 186 curculio — guttur. *Schol. Bern. ibid. curculio. Varro — gurgulio. curculio, genus bestiae. cf. Schol. in Pers. 4, 38 (et adn. Jahni). Isid. or. 12, 8, 17.*

423

'dimidium librum legi' aut 'dimidiam fabulam audiui' vel quid aliud huiusce modi male ac vitiose dici existumat Varro. oportet enim inquit dicere 'dimidiatum librum', non 'dimidium', et 'dimidiatam fabulam', non 'dimidiam'. contra autem si <ex> sextario hemina fusa est, non 'dimidiatum sextarium fusum' dicendum est, et qui ex mille nummum, quod ei debebatur, quingentos recepit, non dimidiatum recepisse dicemus, sed dimidium. at si scyphus inquit argenteus mihi cum alio communis in duas

partis disiectus sit, dimidiatum eum esse dicere scyphum debeo, non dimidium, argentum autem, quod in eo scypho inest, dimidium meum esse, non dimidiatum, disseritque ac dividit subtilissime quid dimidium dimidiato intersit, et Q. Ennium scienter ¹⁵ hoc in annalibus dixisse ait [536 V.²]: 'sicuti si quis ferat vas vini dimidiatum'. sicuti pars quae deest ei vaso, non dimidiata dicenda est, sed dimidia. omnis autem disputationis eius, quam subtiliter quidem, sed subobscurè explicat, summa haec est: dimidiatum est quasi dismediatum ²⁰ et in partis duas pares divisum, dimidiatum ergo nisi ipsum, quod divisum est, dici haut convenit; dimidium vero est, non quod ipsum dimidiatum est, sed quae ex dimidiato pars altera est. cum igitur partem dimidiam libri legisse volumus dicere aut partem dimidiam fabulae ²⁵ audisse, si 'dimidiam fabulam' aut 'dimidium librum' dicimus, peccamus; totum enim ipsum quod dimidiatum atque divisum est, dimidium dicis. itaque Lucilius eadem secutus [1342 Ma.]: 'uno oculo' inquit 'pedibusque duobus dimidiatus / ut porcus'; et alio loco [1283 Ma.]: 'quidni? ³⁰ et scruta quidem ut vendat scrutarius laudat, / prae fractam strigilem, soleam improbus dimidiatam'. iam in vicesimo manifestius 'dimidiam horam' dicere studiose fugit, sed pro dimidia dimidium ponit in hisce versibus [571 Ma.]: 'tempestate sua atque eodem uno tempore et horae / dimi- ³⁵ dio et tribus confectis dum taxat eandem / ad quartam'.

nam cum obvium proximumque esset dicere 'dimidia et tribus confectis', vigilate atque attente verbum non probum vitavit. per quod satis apparet ne 'horam' quidem 'dimidiam' recte dici, sed vel 'dimidiatam horam' ⁴⁰ vel 'dimidiam partem horae'. propterea Plautus quoque in Bacchidibus [1189] 'dimidium auri' dicit, non 'dimidia-tum aurum'; item in Aulularia 'dimidium obsoni', non 'dimidiatum obsonium', in hoc versu [291]: 'ei adeo obsoni hic iussit dimidium dari'; in Menaechnis autem ⁴⁵ 'dimidiatum diem', non 'dimidium' in hoc versu [157]: 'dies quidem iam ad umbilicum dimidiatus mortuust'.

M. etiam Cato in libro, quem de agri cultura conscripsit [151]: 'semen cupressi serito crebrum, ita uti linum seri solet. eo cribro terram incernito dimidiatum digitum. iam id bene tabula aut pedibus aut manibus complanato'. 'dimidiatum' inquit 'digitum', non 'dimidium'. nam 'digiti' quidem 'dimidium', digitum autem ipsum dimidiatum dici oportet. item M. Cato de Carthaginiensibus ita scripsit 55 [p. 56 fr. 3 J.]: 'homines defoderunt in terram dimidiatos ignemque circumposuerunt, ita interfecerunt'. neque quisquam omnium, qui probe locuti sunt, his verbis sequius quam dixi usus est.

Gell. 3, 14 dimidium librum — usus est. *cf. Agroec. orth.* p. 116, 21. *Beda orth.* p. 269, 27. *Anecd. H.* p. 287, 21. *Isid. diff. verb.* 146. haec V *Disciplinarum* vulgo adscribuntur; *cf. Ritschl op.* 3, 363. *Kretzschmer, de Gell. font.* p. 10. 51. *Ruske, de Gell. Noct. Attic. font.* p. 29.

4 et 5 non dim. om. *Lugd-Bat.* 5 ex add. codd. *deterr.*
 6 <dimidium>, non dim. *edd. vett.* dim. <sed dimidium>
Skutsch 9 ac *Paris. Vatic.* 12 delebo *Lugd-Bat.* argenti
Lugd-Bat. Vatic. 13 eum 16 dixisset *Paris. Vatic. m.* 1
 18 dimidiato *Paris. m.* 1 *Lugd-Bat. Vatic.* 28 eandem *Paris.*
Vatic. 30 dimiditus *Lugd-Bat. Vatic.* dimidius *Paris.*
 31 vendat et praefactam *Lugd-Bat. Vatic.* 35 hora:
em. codd. deterr. 36 at *codd. optt.* 37 dimidiam: *em.*
Hertz 40 dicit *Paris. Lugd-Bat.* 45 obsonii (ita
et Vatic.) hinc *Plautus* 47 mortuus est 51 tabulam
 56 igneque *Lugd-Bat. Vatic.* 57 sequi usquam

424

divos perpetuos, deos qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii manes.

Serv. Aen. 5, 45 'divum' et 'deorum' indifferenter plerumque ponit poeta, quamquam sit discretio, ut deos perpetuos dicamus, divos ex hominibus factos, quasi qui diem obierint; unde divos etiam imperatores vocamus. sed Varro et Ateius [*Phil. fr.* 12. *Cap.* 15] contra sentiunt dicentes divos — manes. *cf. Serv. Aen.* 8, 275. *Isid. diff. verb.* 168.

425

dolo est — secundum Varronem ingens contus cum ferro brevissimo. dolones autem a fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro cum speciem praeterant ligni.

Serv. Aen. 7, 664 dolo est aut flagellum intra cuius virgam latet pugio aut secundum — ligni. *Isid. or.* 18, 9, 4 dolones autem a dolo dicti sunt, quod fallant et decipiant ferro cum speciem praeferant ligni. *item CGL V* 551, 34. *aliter Don. Ter. eun.* 3, 3, 9¹.

1 dolon *plerique codd.* Varr. *om. Regin.*

426

frendere significat dentibus frangere, unde nefrendes infantes, quia nondum habent dentes. et Varro frenos hinc putat dictos.

Serv. Dan. Aen. 8, 230 proprie infrendens est inter se comprimens dentes; nam et frendere — dictos. frendere ergo quoquo modo frangere, ut 'fresa faba' fracta. *Varro r. r.* 2, 4, 17 amisso nomine lactantes dicuntur nefrendes ab eo, quod nondum fabam frendere possunt id est frangere. *item Ter. Scaur. p.* 12, 3. *cf. Muc. Scaev. fr.* 3. *At. Phil. fr.* 13. *Paul. Fest. p.* 91, 12. 74, 17. *Non. p.* 447, 14. *Lact. Plac. Stat. Theb.* 5, 663. 9, 446. *Isid. or.* 4, 6, 3. 10, 106. 138. 17, 4, 4. 20, 16, 1. *diff. verb.* 226. *CGL V* 33, 39. *Wessner, Comment. Jen.* 6², 107

1 unde et *Daniel*

427

oculorum orbes concavis foraminibus [*deus*] conclusit, a quo foratu frontem nominatam Varro existimat.

Lact. de opif. d. 8, 6 ac primum quod oculorum — existimat, eos neque minus neque amplius quam duos esse voluit. *Isid. or.* 11, 1, 35 frons ab oculorum foraminibus nominata est. *cf. id. diff. rer.* 53. *haec ad logistoricum Tuberonem pertinere videntur, non secus ac fr.* 433. 437. 448. 461 *cf. SBrandt, Wien. Stud.* 13 (1891) p. 266.

2 fora *cum spatio Floriac.*

428

facem de fune, ut Varro dicit, unde et funus dictum est.

Serv. Aen. 6, 224 facem — est. *id. Aen.* 1, 727 funalia sunt quae intra ceram sunt, dicta a funibus, quos ante usum papyri cera circumdatos habuere maiores; unde et funera dicuntur, quod funes incensos mortuis praeferebant. — [*Dan.*] Varro de vita p. R. [1, 52 *Kettn.*]: 'facibus aut candela simplici † aut ex

eo funiculo facto earum vestigia quod ubi ea figebant appellarunt funalia'. *cf. id. Dan. 11, 143. Isid. or. 11, 2, 34. 19, 4, 1. 20, 10, 5. Don. Ter. andr. 1, 1, 81¹. 88. 100. aliter Paul. Fest. p. 84, 6.*

429

hilum Varro ait significare medullam eius ferulae, quam Graeci ἀσφόδελον vocant, et sic dici apud nos nihilum, quomodo apud Graecos οὐδὲ γρῦ.

Isid. or. 10, 186 hilum — γρῦ. Varro de l. L. 9, 54 quod [nihil] est ex ne et hili; quare dictus est nihili qui non hili erat. item 10, 81. Paul. Fest. p. 101, 8 hilum putant esse, quod grano fabae adhaeret, ex quo nihil et nihilum. cf. id. p. 175, 3. Non. p. 121, 2. supra fr. 123.

430

ex senatus consulto et Maenia lege ad propitiandum Iovem additus est illis circensibus dies, isque instaurationis dictus est non a patibulo, ut quidam putant, Graeco nomine ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, sed a redintegratione, ut Varroni placet, qui instaurare ait esse instar novare.

Macrob. 1, 11, 5 ex senatus itaque consulto — novare. cf. Paul. Fest. p. 111, 4. Serv. Aen. 2, 15 (Serv. Dan. Aen. 2, 669). Isid. or. 19, 10, 1. CGL V 78, 15.

431

idem Varro spargendarum nucum hanc dicit esse rationem, ut Iovis omine matrimonium celebretur, ut nupta matrona sit, sicut Iuno; nam nuces in tutela sunt Iovis, unde et iuglandes vocantur quasi Iovis glandes.

Serv. buc. 8, 29 idem — glandes. Varro de l. L. 5, 102 nux iuglans — similis glandis, haec glans optima et maxima a Iove et glande iuglans est appellata. cf. Plin. n. h. 15, 91. Macrob. 3, 18, 3. Non. p. 122, 30. cum Servius proxime antea Varronis Aetia ad institutum quoddam in nuptiis explicandum memoret pergatque 'idem Varro' etc., ex eodem opere haec ducta esse videntur.

4 iugulandes *Paris. (vigul- Hamb.) fort. recte dicuntur Bern. Lemov.*

432

cur triumphantes lauro coronentur haec ratio est, quo-

niam apud veteres a laude habuit nomen, nam laudum dicebant.

Serv. buc. 8, 12 cur tamen triumphantes — dicebant. —. Varro ait Liberum patrem propter calorem vini hedera coronatum. idem Varro etiam Musas ait hedera coronari. *cf. Paul. Fest. p. 117, 13 et praesertim Macrobi. 3, 12, 3. haec l. II Antiq. hum. tribuenda esse videntur.*

433

Varro a ligando cibo putat linguae nomen inpositum.

Lact. de opif. d. 10, 16 itaque Varro — inpositum. *Isid. or. 11, 1, 51* linguae a ligando cibo putat Varro nomen inpositum. *cf. id. diff. rer. 58. de collocatione cf. ad fr. 427.*

* 434

hinc et locupletes dicebant loci, hoc est agri, plenos. pecunia ipsa a pecore appellabatur. etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat. multatio quoque non nisi ovium boumque inpendio dicebatur, nec 5 omittenda priscarum legum benevolentia. cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret qui indiceret multam. ludos boum causa celebrantes Bubetios vocabant.

Plin. n. h. 18, 11 hinc et — vocabant. Servius rex ovium boumque effigie primum aes signavit. *Varro de l. L. 5, 92* pecunia a pecu 95 in pecore pecunia tum pastoribus consistebat. *Ovid. fast. 5, 280* aut pecus aut latam dives habebat humum, / hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. *cf. Plin. n. h. 33, 43. Varro r. r. 2, 1, 9. Inc. de diff. CGK VII 525, 5. Nig. Fig. fr. 15. Verrius (Paul. Fest. p. 119, 2). de Varrone auctore Münzer ibid. p. 252 sq.*

5 nec *Leid. m. 2 Detlefsen* non *vg.* 7 ne quis bovem
Leid. m. 2 cod. Chiffletian. Detl.

435

Varro lu<dios a ludo id est a> lusu interpretatur, sicut et Lupercos lud<i>os appel<labant, quod lude>ndo discurrant.

Tert. de spect. 5 (= *Suet. rell. p. 333 R.*) <in>de [*ab Etruria*] Romani arcessitos artifices [*Lydos*] mutuuntur tem-<pus enuntiatio>nem, ut ludii a Lydis vocarentur. sed etsi

Varro — discurrant, tamen eum lusum iuvenum et die<bus festis et tem>plis et religionibus reputat. *Isid. or.* 18, 16, 2 Varro autem dicit ludos a lusu vocatos, quod iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione populum delectare. *an ex libro IX aut X Antiq. div.?* cf. Krahner, *Zeitsch. f. Altw.* 1852. 10 Jahrg. p. 409. Samter, *quaest. Varron.* 38 adn. 4. aliter Cichorius, *Comment. Ribb.* p. 425. ceterum cf. etiam Varro de vita p. R. I (*Non.* p. 530, 21; fr. 25 Kettner).

1 lu<dios> Reiff. lu<dos> vg.   2 lud<i>os Oehler

436

omnes candido tantum marmore usi sunt e Paro insula, quem lapidem coepere lychnitem appellare, quoniam ad lucernas in cuniculis caederetur, ut auctor est Varro.

Plin. n. h. 36, 14 omnes autem candido — Varro, multis postea candidioribus repertis, nuper vero etiam in Lunensium lapicidinis. *Varro de l. L.* 5, 119 lucerna post inventa, quae dicta a luce aut quod id vocant *λύχνον* Graeci.

437

ut oculi munitiores essent ab iniuria, eos ciliorum tegminibus occuluit [*deus*], unde oculos esse dictos Varroni placet.

Lact. de opif. d. 10, 1 ut igitur oculi — placet. nam ipsae palpebrae, quibus mobilitas id est palpitatio vocabulum tribuit, pilis in ordinem stantibus vallatae saeptum oculis decentissimum praebent. cf. *Isid. or.* 11, 1, 36. *diff. rer.* 54. fortasse palpebrarum quoque etymologia Varronis est. cf. *supra* fr. 17. de collocatione ad fr. 427.

2 occulit Bonon.

* 438

ovalis corona est murtea, quam habebant qui ovantes introibant, cum bella non erant indicta aut sine sanguine confecta.

Paul. Fest. p. 195, 7 ovalis — confecta. cf. *Plut. Marc.* 22. *Dionys. H.* 5, 47. *Suet. rell.* p. 283 R. *Gell.* 5, 6, 21. *Festi glossas de coronis militaribus ex Varronis Antiquitatibus (ex libro, ut videtur, de bello et pace; cf. Gruppe, Comment. Momms. 46) sumptas esse ostendit Merklin, ind. lect. Dorpat. 1859.*

verum tamen etymon in hac sola inest, nisi quod fortasse 'corona' quoque glossa (Paul. Fest. p. 37, 1) Varronis est. cf. etiam Fest. p. 313^a, 12 et Plin. n. h. 21, 3 (Varro de l. L. 6, 64) et de his Cichorius, Comment. Ribb. p. 429.

439

ὀπίμια δὲ τὰ σκῦλά φησι Βάρδων, καθότι καὶ τὴν περιουσίαν ὅπεμ λέγουσιν.

Plut. Rom. 16 ὀπίμια — λέγουσιν. cf. Fest. p. 186^b, 21. Liv. 1, 10. 4, 20. Serv. Aen. 6, 855.

440

ostentum, quod aliquid hominibus ostendit; portentum, quod aliquid futurum portendit; prodigium, quod porro dirigit; miraculum, quod mirum est; monstrum, quod monet.

Serv. Dan. Aen. 3, 366 prodigium portentum <et> monstrum modico fine discernuntur, sed confuse pro se plerumque ponuntur. Varro sane haec ita definit: ostentum — monet. Isid. diff. verb. 459 portentum nascitur et in sua permanet qualitate; ostentum vero subito offertur oculis et subducitur. sic portentum dicitur a portendendo id est porro ostendendo, sicut et prodigium, quod porro dicat id est futura de longe praedicat. monstrum sane a monitu vel monstrando dictum, quod aliquid significando demonstret et statim. quinque sunt autem genera prodigiorum, ut Varro dicit, id est portentum ostentum prodigium miraculum et monstrum. cf. Isid. ibid. 457. or. 11, 3, 1. Ael. Stilo fr. 17. Sinn. Cap. fr. 7. August. civ. d. 21, 8. Non. p. 375, 27. 429, 1. 435, 27. Inc. de diff. CGK VII 520, 20. de prodigiis Varro in Antiq. humanis (Serv. Dan. Aen. 8, 526), in libris De gente p. R. (August. l. c.), in logistorico De admirandis locutus est.

3 p. dicit fort. ex Isid. scribendum

441

secundum Varronem palla dicta est ab inrugatione et mobilitate, quae est et circa finem huius modi vestium, ἀπὸ τοῦ πάλλειν.

Serv. Aen. 1, 648 pallam rigentem. — significat autem tunicopallium, quod secundum — πάλλειν. cf. Isid. or. 19, 25, 2. Non. p. 537, 32. aliter Varro de l. L. 5, 131.

3 παλλιν Cassell. -λει Lips. -λαειν Monac.

442

Varro refert Pilumnum quendam in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis; unde et pilumni et pistor. ab hoc igitur pilum et pilam inventa, quibus far pinsitur, et ex eius nomine ita appellata.

Isid. or. 4, 11, 5 est enim pila vas concavum et medicorum apta usui, in qua proprie ptisanæ fieri et pigmenta confici [concidi *vg.*] solent. Varro autem refert — appellata. *cf. supra fr. 358. 475. Varro de l. L. 5, 138. Disciplinarum VIII tribuit Ritschl op. 3, 368.*

2 pinsendi praebuit artem *nonnulli codd.* Pilumni cultores pist. *Ritschl coll. Serv. Aen. 9, 4* 3 inventam

* 443

qui versus facit *παρὰ <τὸ> ποιεῖν* dictus est *ποιητής*, Latina lingua vates, quod verba modulatione conectat; viere enim conectere est; unde vimen dictum virgulti species et viti in rotis.

Mar. Vict. p. 56, 16 qui — in rotis. poetice est ars ipsa; nam poesis et poema distant eo, quod poema <uno> tantum modo clauditur carmine, ut tragoedia vel rapsodia, poesis autem ex pluribus [id] est, corpus operis confecti, ut *Ilias* Homeri et *Aeneis* Vergilii. *Don. Ter. andr. prol.*³ 'quas fecisset fabulas' bene 'fecisset', non 'scripsisset'; unde et poetae a faciendo dicti sunt, ἀπὸ τοῦ ποιεῖν. *cf. Diom. p. 491, 18. de Varrone auctore cf. fr. 66.*

1 τὸ *add. edit. princ.* 2 vates dicitur qui *Paris.* 4 vitis et viatores *Keil*

444

poscere est secundum Varronem quotiens aliquid pro merito nostro deprecamur, petere vero est cum aliquid humiliter et cum precibus postulamus.

Serv. Aen. 9, 192 poscere — postulamus. *cf. Don. Ter. andr. 2, 5, 11². Non. p. 375, 14. Isid. diff. verb. 438. CGL V 556, 7.*

* 445

procum patricium in discriptione classium, quam fecit Tullius, significat procerum; i enim sunt principes.

Fest. p. 249^a, 1 procum — principes. *Varronem auctorem esse apparet ex fr. 32 (cf. fr. 111. 112. 113). cf. Mommsen, die Röm. Tribus p. 216.*

1 discriptione eas sium *cod.* 2 procures enim post significat *interpungens Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 28 adn. 1*

446

Varro pronubam dicit quae ante nupsit et quae unitantum nupta est.

Serv. Dan. Aen. 4, 166 Varro — est. ideoque auspices deliguntur ad nuptias. *cf. Paul. Fest. p. 244, 3. Fest. p. 242^b, 29. Isid. or. 9, 7, 8. CGL V 325, 35.*

1 nupserit *Floriac.* vel quae *Turon. et in marg. Ambros.* neque *Floriac.* neque *Daniel et Ambros.* et quae *Scal.*

447

Varro quinque gradus aetatis aequabiliter putat esse divisos, unum quemque scilicet praeter extremum in annos XV. itaque primo gradu usque annum XV pueros dictos, quod sint puri id est inpubes; secundo ad tricensimum annum adulescentes ab alescendo sic nominatos; in tertio gradu qui erant usque quinque et quadraginta annos iuvenis appellatos, eo quod rem publicam in re militari possent iuvare; in quarto autem adusque sexagensimum annum seniores vocitatos, quod tunc primum senescere corpus inciperet; inde usque finem vitae unius cuiusque quintum gradum factum, in quo qui essent senes appellatos, quod ea aetate corpus iam senio laboraret.

Censor. d. n. 14, 2 Varro — laboraret. *cf. Paul. Fest. p. 5, 6. Isid. or. 11, 2, 1 sq.*

4 secundus *Colon. -dos Vatic. 4929* 5 allescendo *Colon. Vatic. id.* 6 erat

448

quos [*rienes*] ait Varro ita dictos, quod rivi ab his obsceni umoris oriantur.

Lact. de opif. d. 14, 3 quid rienum gemina similitudo? quo ait — oriantur. item *Isid. or. 11, 1, 97. de collocatione cf. fr. 427.*

2 umores *Bonon. m. 1* humoris *Bonon. m. 2* is in ras. et *h postea eras.* humoris *Valent. hu in ras.*

449

Varro regium cognominatum arquatorum morbum tradit, quoniam mulso curetur.

Plin. n. h. 22, 114 Varro — curetur.

1 marquatorum *Ricc.* arquatum *Barbarus*

450

robigo est — vitium obscenae libidinis, quod ulcus vocatur.

Serv. g. 1, 151 robigo autem genus est vitii, quo culmi pereunt —. inde et Robigus deus et sacra eius decimo [septimo *Masvicius*] Kt. Maias Robiginalia appellantur. sed haec res abusive robigo dicitur; nam proprie robigo est, ut Varro dicit, vitium — vocatur. *Schol. Bern. ibid.* rubigo genus vitii, quo culmi pereunt, abusive. proprie vitium — vocatur, ut Varro ait. *Anecd. H. p. CLXXVIII* rubigo est vitium obsc. lib. vel obsceni livoris, ut Varro ait, quod u. voc. *haec a Disciplinarum VIII Ritschl (op. 3, 400) dubitanter, ab Antiq. div. Agahd ducta esse putant.*

1 rubigo nonnulli *codd.*

451

Varro asinos rudere, canes gannire, pullos pipare dixit.

Non. p. 450, 6 gannire cum sit proprie canum (Varro — dixit, et Lucretius lib. V [1070] ‘alio pacto gannitu vocis adulent’), etiam humanam vocem non nulli gannitum vocaverunt. *cf. Varro de l. L. 7, 103. Paul. Fest. p. 177^a, 21. Non. p. 156, 21. Suet. rell. fr. 161 R. Woelfflin, Arch. f. Lat. Lex. 8, 432sq. lib. II De l. L. tribuit Wilmanns.*

1 garrire *Lugd. 73 Harl. m. 2 Gudian. Bamb.*

452

<ruminalem ficum appel>latam ait Varro <prope curiam sub veter>ibus, quod sub ea ar<bore lupa a monte decurrens> Remo et Romulo <mammam dederit. mamm>a autem rumis di<cebatur, unde rustici lactenses haed>os 5 subrumos vo<cant, quia adhuc sub mammis habentur>.

Fest. p. 270^a, 21 ruminalem — <habentur>. alii [alibi *cod.*] autem sunt <qui dictam putent, quod sub ea pecus> ruminari solitum <esset>. *cf. fr. 102. Varro r. r. 2, 1, 11. de l. L. 5, 54.*

1sq. *suppl. Urs. ex Paulo* 3 *ded. scripsi ex Paulo prae-*
buerit *vg.* 4 <haedos lactent>es *vg.* 5 *subrimios cod.*

453

sacellum — sacra cella est.

Don. Ter. adelph. 4, 2, 37² et sacellum, ut Varro ait, s. c. est. cf. Trebatius fr. 3. Antiq. div. V tribuit Smutny, de schol. Terent. auct. et font. 121.

454

saltatores nominatos Varro dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit quique primo docuit Romanos adulescentes nobiles saltare.

Isid. or. 18, 50 saltatores autem nominatos — saltare. cf. Fest. p. 326^b, 32. Dionys. H. 1, 49. Strabo 13, 608. Serv. Dan. Aen. 8, 285.

455

Varro ait sparum telum missile, a piscibus ducta similitudine, qui spari vocantur.

Serv. Dan. Aen. 11, 682 Varro — vocantur. alii sparus a spargendo dici putant (= Fest. p. 330^a, 16). cf. Non. p. 224, 1. 555, 20. Isid. or. 12, 6, 31. CGL V 515, 24. 647, 1. 2.

456

spiracula appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci χαρώνεια appellant vel Acherontea. etiam Varro spiraculum dicit huiusce modi locum, et spiracula ex eo dicuntur loca, qua terra spiritum edit.

Isid. or. 14, 9, 2 spiracula — edit. haec ex Antiq. hum. (cf. Serv. Aen. 7, 563) tracta esse puto.

1 quae Arev. quem vg.

457

<talas>sionem in nuptiis Varro ait <signum esse lani>fici, τάλαρον id est quasillum, i<nde enim so>litum appellari talassionem.

Fest. p. 351^b, 27 <talas>sionem — talassionem. cf. Liv. 1, 9. Plut. Rom. 15 (Iuba fr. 9). Dionys. H. 2, 30. Serv. Aen. 1, 651. Actiis tribuit Thilo, de Varr. Plut. quaest. Rom. auctore praecipuo (Bonnae 1853) p. 25, sed fortasse Antiquitates anteponendae sunt.

458

valvae sunt — quae revolvuntur et se velant.

Serv. Aen. 1, 449 valvae autem sunt, ut dicit Varro, quae — velant.

459

Plautus in *Faeneratrice* [1 *L.*]: ‘heus tu, in barbaria quod dixisse dicitur / libertus suae patronae, id ego dico <tibi>: / “Libertas salve, vapula Papiria”. in barbaria est in Italia. Aelius [*fr. 44*] hoc loco vapula positum esse ait pro dole, Varro pro peri teste Terentio in *Phormione* [849]: ‘non <manes? / vapula. id quidem tibi iam fiet, nisi> resistis verbero’. et Plautus in *Curculione* [566]: ‘redin an non mulierem / prius, quam te huic meae machaerae obicio, mastigia? / vapulare ego te vehementer iubeo, ne
10 me territes’.

Fest. p. 372^b, 27 ‘vapula Papiria’ in proverbio fuit antiquis —. Plautus — me territes. *cf. Sinn. Cap. fr. 22. an ex Plautinis quaestionibus?*

2 dixisse *vg.*: fecisse id eo dico *cum spatio cod.*: *em.*
Scal. 3 liberta 6 num tu . . . . . resistis verbero: *em. et suppl. ex Ter.*

460

vestibulum, ut Varro dicit, etymologiae non habet proprietatem, sed fit pro captu ingenii; nam vestibulum — dictum ab eo, quod ianuam vestiat.

Serv. Aen. 6, 273 vestibulum — n. vestibulum, ut supra [2, 469] diximus, dictum — vestiat. alii dicunt a Vesta dictum per inminationem; nam Vestae limen est consecratum. alii dicunt ab eo, quod nullus illic stet; in limine enim solus est transitus: quomodo vesanus dicitur non sanus, sic vestibulum quasi non stabulum. *cf. Gell. 16, 5. Macrob. 6, 8, 14sq. Prisc. p. 124, 10. Isid. or. 15, 7, 2 (8, 11, 61). CGL VII 409.*

461

vir nuncupatus est, quod maior in eo vis est quam in femina, et hinc virtus nomen accepit; item mulier, ut Varro interpretatur, a mollitie inmutata et detracta littera velut mollier.

Lact. de opif. d. 12, 16 vir itaque nuncupatus — mollier. *Isid. or. 11, 2, 17. 18. diff. rer. 82* vir itaque nuncupatus, ut ait Lactantius, quod — mollier. *Varro de l. L. 5, 73* virtus ut viri vis [viri ius *Flor. viritus Scal.*] a virilitate. *cf. Cic. tusc. 2, 43. de collo- catione cf. fr. 427.*

1 nuncup. *Paris. m. 1* nominatus *Bonon. Valent., sed cf. Isid. ibid.*

FALSA

462

nebulones — Varro obscuros, ignoto loco natos.

Ps-Acro Hor. ep. 1, 2, 28 nebulones, perdit luxuriosi molles inepti. Varro — natos. *cf. de Varronis auctoritate Wilmanns l. c. p. 138.*

463

ego insolens atque infrequens verbum proferre velut spinam calcare devito.

Cod. Asburnhamensis 27 [XI saec.] Varro: ego — devito. haec initio σύλλογῆς cuiusdam sententiarum legit *Reitzenstein*, qui collato *l. 9, 20 de l. L.* ea ex libro quodam Varronis grammatico tracta esse coniecit (*M. Ter. Varr. u. Ioh. von Euch. p. 64 adn.*); at 'devito' cum infinitivo Varronis esse non potest, ut me *Buecheler* monuit, nec placet 'dubito', itaque ista inter Varronis sententias recipienda censeo.

2 velud

L. CINCIUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. de Lucio (praenomen vd. in fr. 25) Cincio grammatico ab antiquo rerum scriptore seiungendo hodie nemo iam dubitat (*cf. Hertz, de Lucii Cinciis. Berol. 1842 p. 61sq. Peter, vet. hist. Rom. rell. p. CIIIsq.*); qui tamen quando vixerit, certo statui non potest, cum alius esse videatur atque Attici procurator, in quo litteratissimum illum hominem totius antiquitatis studiosum latere nullum extat indicium (*Cic. ad Att. 1, 1, 1. 7. 8, 2. 16, 17. 20, 1. 7; 4, 4^a; 6, 2, 1; ad Q. fr. 2, 2, 1*). neque vero ab

iis qui Cincium commemorant multum hac in re iuvamur, quia non sine temporum confusione scriptores apud eos afferuntur (*Fest.* p. 170 Santra Aelius Cincius; p. 173 Cincius Santra; p. 277 Cincius Aelius etc. *Char.* p. 132 Varro Tullius Cincius; *Arnob.* 3, 38 Piso Granius Varro Cornificius Manilius Cincius); nisi quod Gellius Cincii industriam celebrans eum inter Aelium et Santram collocat (*test.* 2) ad aetatemque fere Varronis deducit. quae res a natura ipsa varietateque Cincianae doctrinae confirmatur; in hac enim, ut in Varroniana et Nigidiana, studiorum maturitas elucet, quae Stilonis aetatem secuta est (cf. etiam *Ael. Stilo test.* 8 et *infra ad fr.* 27). uter tamen senior fuerit, Cinciusne an Varro, ex Macrobio (*fr.* 6 Cincio Varro consentit) colligere non audeo, qui summum indicio mihi est Cincium *De fastis* librum ante Varronis *Antiquitates* scripsisse, ubi ea Varro exposuisse videtur, quae in *fr.* 6 leguntur. de verbo 'consentire' ap. Macrobi. cf. etiam 1, 12, 20 adfirmant quidam (Nigidius? cf. Swoboda, *Nig. Fig. rell.* p. 26. 28), quibus Cornelius Labeo consentit; 1, 16, 33 Tuditanus — Cassius — Geminus — cui rei etiam Varro consentit. *Hertz ibid.* p. 72.

2. *Gell.* 7, 15, 5 = *Ael. Stilo test.* 15 (ne si Aelii quidem, Cincii et Santrae dicendum ita censuissent)

SCRIPTORUM

3. *Fest.* p. 241^a, 8 Cincius in libro de consulum potestate

4. reliqui Cincii libri *infra* in fragmentis reperiuntur. quid praeterea inter hunc Cincium et vetustiore in annalibus intersit vd. apud Mommsen, *Röm. Chron.* p. 315²sq. multo incertior coniectura est Pluessii, de Cinciis rer. Rom. scriptoribus (*Bonn* 1865) p. 24sq.

Cincii reliquias collegerunt Hertz l. c. p. 32sq. Egger, *Lat. serm. vet. rell. sel.* (Paris 1843) p. 34sq. Huschke, *iurisprud. anteiust.*⁵ p. 84sq. Bremer, *iurisprud. antehadr.* (Lips. 1896) 1, 252sq. cf. Pluess l. c. Wissowa *RE* 3, 2555/3.

B. FRAGMENTA DE VERBIS PRISCIS

1 [11 Bremer]

peremere Cincius in lib. de verbis priscis ait significare idem quod prohibere.

Fest. p. 214^b, 31 peremere — prohibere; at Cato in li. qui est de re militari pro vitiare usus [est] est [4 J.]. *cf. Paul. Fest. p. 215, 14.*

2 [13]

reconduit refecerit, ut condere urbem facere, aedificare, ut Cincius testatur in libro de verbis priscis.

Fest. p. 277^a, 3 reconduit — priscis.

1 reconductae fecerit: *em. Scal.* ut *O Mue.*: et

3 [15]

quem ad modum omnis fere materia non deformatata rudis appellatur, sicut vestimentum rude non perpolitum, sic aes infectum rudusculum. apud aedem Apollinis aes conflatum iacuit, id ad rudus appellabant, <et adhuc> in aestimatione censoria aes infectum rudus appellatur. rudiari ab eodem dicuntur, qui saga nova poliunt.

Fest. p. 265^a, 4 rodus vel raudus significat rem rudem et imperfectam; nam saxum quoque raudus appellant poetae, ut Accius in Melanippo [v. 437 *Ribb.*³]: 'constitit [constituit *cod.*: *em. Augustinus*] cognovit sensit, conlocat sese in locum / celsum, hinc manibus rapere raudus saxeum grande et grave'; et in Chrysippo [v. 263]: 'neque quisquam a telis vacuus, sed ut cuique obviam / fuerat, ferrum alius, <alius> saxi rodera [saxio rudem *cod.*: *em. Buecheler*]'. vulgus quidem in usu habuit, non modo pro aere imperfecto, ut Lucilius cum ait [1192 *Ma.*] 'plumbi paxillum rodus linique mataxam [matexam *cod.*]', sed etiam <pro> signato, quia in mancipando cum dicitur 'rudusculo libram ferito', asse tangitur libra. Cincius de verbis priscis sic ait: quem ad modum — poliunt. hominem inperitum rudem dicimus. *totam glossam e Cincio promptam esse puto.*

1 nondum formata *Huschke* 2 rudem: *em. Urs.* 3 rudus cuium: *em. Urs.* rudus. quia *alii* 5 et adhuc *add.*
Huschke inestimatione 6 rudis^u 7 quod *vg.*

4 [17]

scenam — Cincius in libro, qui est [ei] de verbis priscis, *dolabram* ait esse pontificiam.

Fest. p. 330^a, 33 scenam genus <fuisse ferri> manifestum est, sed utrum [futurum *cod.*] securis an dolabra sit ambigitur; quam Cincius — pontificiam. Livius in Lydio [*II v. 2 Ribb.*]: 'corruit quasi ictus scena, haut [secena. <sicine?> hau *Ribb.*] multo secus'. eadem fere *Fest.* p. 318^b, 16. cf. *Paul. Fest.* p. 319, 8. *Isid. or.* 19, 19, 11.

1 ei *seclusi*

huc accedere videntur glossae a Festo et Arnobio sine Cincii libro allatae, i. e. fr. 17—30 (cf. etiam fr. 16).

DE COMITIIS

5 [p. 253]

patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur.

Fest. p. 241^a, 21 patricios — vocentur. cf. *Isid. or.* 9, 3, 25. *Schol. in Lucan.* 9, 479. *CGL IV* 418, 36.

DE FASTIS

6 [1]

Cincius in eo libro, quem de fastis reliquit, ait imperite quosdam opinari Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse, cum nullus dies festus nullumque sacrificium in signe Veneri per hunc mensem a maioribus institutum sit, sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla ut ceterorum caelestium laus celebretur.

Macrob. 1, 12, 12 sed Cincius — celebretur. Cincio etiam Varro consentit [*fr. 409*]. cf. *Fulv. Nobil. fr.* 1.

1 Cingius   festis *Paris*.

7 [2]

Κίγκιος ὁ Ῥωμαῖος σοφιστής φησι τὴν Ἀφροδίτην ἐξ ἀφροῦ τεχθῆναι, οἶονεὶ ἐκ τοῦ χιονώδους ἀέρος καὶ τῆς ψυχρᾶς οὐσίας τὸ ἔαρ ἀποτεχθῆναι.

Lyd. de mens. 4, 44 Κίγκιος δὲ ὁ — ἀποτεχθῆναι.

8 [3]

Cincius mensem [*Maium*] nominatum putat a Maia, quam Vulcani dicit uxorem, argumentoque nititur, quod flamen Vulcanalis kalendis Maiis huic deae rem divinam facit.

Macrob. 1, 12, 18 Cincius — facit. sed Piso [*fr. 42 P.*] uxorem Vulcani Maïestam non Maïam dicit vocari. cf. *Fulv. Nobil. fr. 1.*

3 mais *Paris.* maïas *Bamb.*

9 [4]

Iunius Maium sequitur — nominatus —, ut Cincius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus diuque apud Aricinos Praenestinosque hac appellatione in fastos relatus sit.

Macrob. 1, 12, 30 Iunius — relatus sit. cf. *Paul. Fest. p. 103, 14.* *Fulv. Nobil. fr. 1.*

10 [5]

Κίγκιος ἐν τῷ περὶ τῶν ἑορτῶν λέγει τὸν Νοέμβριον παρὰ τοῖς παλαιοῖς Μερκηδῖνον ὀνομασθῆναι ὥσανεὶ μισθοφόρον· ἐν αὐτῷ γὰρ τοῖς κτήτορσιν οἱ μισθωτοὶ τὰς προσόδους εἰσέφερον τοῦ παρελθόντος κύκλου ἐτέρων καρπῶν αὐθις ἐπερχομένων. Νοέμβριος δὲ ὕστερον ὀνομάσθη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ· ἔννατος γὰρ ἐκ τοῦ Μαρτίου.

Lyd. de mens. 4, 92 Κίγκιος — Μαρτίου. cf. *Fulv. Nobil. fr. 1.*

MYSTAGOGICON

11 [p. 260]

lib. II. trientem tertium pondo coronam auream dedisse se Iovi donum scripsit T. Quintius dict<ator>, cum per novem dies totidem urbes et decimam Praeneste cepisset. id significare ait Cincius in mystagogicon l. II duas libras pondo et trientem.

Fest. p. 363^a, 26 trientem — et trientem, qua consuetudine hodieque utimur, cum lignum bes alterum dicimus, id est pe-

dem et besem latitudinis habens, et sestertium id est duos asses et semissem tertium. item si tres asses sunt et <quadrans, est> quartus quadrans.

DE OFFICIO IURISCONSULTI

12 [1]

l. II. nuncupata pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio iurisconsulti, nomina<ta>, certa, nominibus propriis pronuntiata [XII tab. 6, 1 S.]: 'cum nexum faciet mancipiumque, uti lingua nuncupassit, ita ius esto'; id est uti nominarit locutusve erit, ita ius esto. vota nuncupata dicuntur, quae consules praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur.

Fest. p. 173^a, 9 nuncupata — referuntur. at Santra [fr. 1]. Varro de l. L. 6, 60 nuncupare nominare valere apparet in legibus, ubi nuncupatae pecuniae sunt scriptae. cf. Cic. de off. 3, 65. Gai. inst. 2, 104. Isid. or. 5, 24, 12. CGL V 88, 10.

1 nuncupata: <i>em. Urs.</i>	2 nomina <i>cod. ta suppl. Urs.</i>
nomine concepta <i>Huschke</i>	4 nuncupasset <i>Festus et Cic. de</i>
<i>or. 1, 245: em. Manutius</i>	eosto id est <i>Urs.: ita</i>

13 [2]

<sanates — sunt> qui et infe<riores dici putant colonias>, quae sunt <deductae in pris>cos Latinos, <quas Tarquinius rex in>egerit secundum <mare . . . . . in>fra Romam in c<ivitates Latinorum>, eosque sanati<s, quod Priscus> praeter opinio<nem eos debellavis>set sanavisse<t>q<ue ac cum iis pa>cisci potuisset, no<minatos esse, ut ait> Cincius l. II de <officio iuriscon>sulti.

Fest. p. 321^b, 8 <sanates> — <Serv.> Sulpicius <Rufus> [fr. 9] et Opillus <Aurelius> [fr. 13]. <sunt> qui — <iuriscon>sulti. ne Valerius <quidem> [fr. 1].

1 sq. <i>suppl. Scal. Urs. O Mue.</i>	2 quae <i>Urs.: que</i>
3 <sub>egerit <i>Huschke</i>	4 eos quę: <i>em. Urs.</i>

14 [3]

subici ar<ies dicitur, qui pro occiso datur,> quod fit

ut ait Cincius <in libro de officio iuris>consulti, exemplo At<hamantis, ex quo> expiandi gratia aries m<actatur ab eo, qui invitus sce>lus admisit poenae p<endendae loco>.

Fest. p. 347^b, 2 subici — <loco.> cf. Antist. Labeo fr. 5. Cic. top. 64. Serv. Dan. buc. 4, 43. g. 3, 387.

1 sq. suppl. Scal. Urs. 3 At<heniensium, apud quos>
iidem At<ham., ex quo> Mercklin, *Philol.* 12, 201 4 poene

EX LIBRIS DE RE MILITARI

15 [4]

lib. VI. alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque tamquam alae in avium corporibus locabantur. in legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem.

Gell. 16, 4, 6 item in libro sexto [*de re militari Cincii*] hoc scriptum est: alae — decem. *cf. Serv. Aen. 4, 121. 11, 604. Isid. or. 9, 3, 62. Veget. 2, 1. Schol. in Lucan. 1, 476. Lact. Plac. Stat. Theb. 2, 553. CGL VI 46.*

INCERTAE SEDIS

16 [*De verb. pr. 1*]

alii, ut Cincius, dicunt delubrum esse locum ante templum, ubi aqua currit, a deluendo.

Serv. Aen. 2, 225 delubrum dicitur quod uno tecto plura complectitur numina, quia uno tecto deluitur, ut est Capitolium, in quo est Minerva Iuppiter Iuno. alii, ut Cincius — a deluendo. est autem synecdoche, hoc est a parte totum. Varro [*fr. 154*]. *cf. id. ibid. 4, 56. Isid. or. 15, 4, 9. diff. verb. 407. Schol. in Lucan. 2, 29. Ps-Ascon. in divinat. p. 101 Or. Inc. de diff. CGK VII 523, 25. CGL IV 227, 32. V 421, 29. 659, 3. de collocatione fr. huius et sqq. cf. supra p. 374.*

17 [3]

gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur.

Paul. Fest. p. 94, 9 gentilis dicitur et ex eodem genere

ortus et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: gentiles — appellantur. *cf. Isid. or. 9, 2, 1. CGL II 383, 12.*

18 [4]

naccae appellantur vulgo fullones, ut ait Curiatius [fr. 1], quod nauci non sint, id quod est nullius preti. idem sentit et Cincius.

Fest. p. 166^b, 2 naccae — Cincius. quidam aiunt, quod omnia fere opera ex lana *νάκη* [nace *cod.*] dicantur a Graecis. *cf. Paul. Fest. p. 167, 4. Apul. met. 9, 22. CGL IV 122, 34. huius modi etyma κατὰ ἀντίφρασιν vd. ap. Ael. Stil. fr. 15. 26.*

2 nanci

19 [5]

<natio in eadem terra hominum genu>s natum. Cincius <genus hominum, qui non aliunde vener>unt, sed ibi <nati sunt, significari ait, idemque n>ationem ait <non tantum universim de om>nibus, set e<tiam de singularibus s hominib>us seiuncti<m dici solere>.

Fest. p. 166^a, 7 <natio> — <solere>. <. . . . . autem Capi>to [fr. 24]. cf. Paul. Fest. p. 167, 1. Isid. or. 9, 2, 1. 4, 4. CGL II 132, 42.

1 sq. suppl. Scal. Urs. O Mue. partim ex Paulo 4 se
te *cod.*

20 [6]

naucum — Cincius quod in oleae <nucleo> nucisque intus sit.

Fest. p. 166^b, 6 naucum ait Ateius Philologus [fr. 3], Cincius — sit, Aelius Stilo [fr. 19], glossematorum autem scriptores [inc. gramm. libr. fr. 6 p. 112]. cf. Prisc. p. 204, 13.

oleę . . *cod.* nucleo *addidi ex Paulo* pro oleae aut nucis nucleo *Paulus C. cutim oleae nucis, quae Huschke*

21 [7]

<novalem a>grum — <C>incius eum esse [ait], ubi <terra sine cultura ad novam> sementem sit relic<ta>.

Fest. p. 174^a, 16 <novalem a>grum Aelius <Stilo> [fr. 21]. <sed C>incius — relic<ta>. cf. Paul. Fest. p. 175, 4.

1 sq. suppletum ex Paulo

22 [8]

novensiles — Cincius numina peregrina novitate ex ipsa appellata pronuntiat; nam solere Romanos religiones urbium superatarum partim privatim per familias spargere, partim publice consecrare; ac ne aliquis deorum multitudine aut ignorantia praeteriretur, brevitatis et compendii causa uno⁵ pariter nomine cunctos Novensiles invocari.

Arnob. 3, 38 novensiles Piso [*fr. 4*], Granius [*fr. 3 et Ael. Stilo fr. 22*], Varro [*fr. 373*], Cornificius [*fr. 8*], Manilius [*fr. 2*], Cincius — invocari.

23 [9]

nuptias dictas esse [*aiunt*] — Aelius [*fr. 23*] et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque † parens tam iubere caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere.⁵

Fest. p. 170^b, 24 nuptias d. esse ait Santra [*fr. 9*], Cornificius [*fr. 12*], Curiatius [*fr. 2*], Aelius et Cincius — obvolvere. *adn. crit. ad Ael. Stil. l. c.*

24 [10]

obstitum — Cincius [*esse ait*] quom qui deo deaeque obstiterit, id est qui viderit quod videri nefas esset.

Fest. p. 193^a, 4 obstitum Cloatius [*fr. 13*] et Aelius Stilo [*fr. 25*]; Cincius — nefas esset. *cf. Ael. Stilo ad l. c.*

1 deequē *cod. deaeve Huschke*

25 [12]

<praecidanea porca prod>ucta syllaba <secunda pronuntianda est. ea enim, quod>, ut ait L. Cin<c>cius, antequam novam frugem secant, fa>miliae pur<g>andae causa Cereri caeditur, prae>cidanea dicitur.

Fest. p. 218^a, 17 <praecidanea> — dicitur. <alii praecidariam dixerunt>, quod genus hostiae quod <ante novam frugem caeditur, prae>cidarium appellabant [-bat *cod.*]. *cf. Paul. Fest. p. 219, 3. 223, 19. Cato de agri c. 134. Gell. 4, 6, 7. Non. p. 163, 17. Mar. Vict. p. 25, 16.*

1sq. suppl. *O Mue. partim ex Paulo*

26 [14]

refriva faba dicitur, ut ait Cincius quoque, quae ad sacrificium referri solet domum ex segete auspici causa, quasi revocans fruges, ut domum dotantes † tevirtico ad rem divinam faciendam.

Fest. p. 277^a, 17 refriva — faciendam. Aelius [*fr. 33*]. sed opinionem Cinci adiuvat, quod in sacrificiis publicis, cum puls fabata dis datur, nominatur refriva. *cf. Paul. Fest. p. 276, 4. Plin. n. h. 18, 119 (Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 301sq.). Macrob. 1, 12, 33.*

1 frabra: *em. Urs.* ut *Urs.*: via 3 revocans *O Mue.*:
- cant dotantes *scripsi*: datantes tritico *Scal.*

27 [16]

Salias virgines Cincius ait esse conducticias, quae ad Salios adhibeantur, cum apicibus paludatas.

Fest. p. 329^a, 18 Salias — paludatas, quas Aelius Stilo [*fr. 34*]. *his verbis ita afficimur, ut Cincius Stilonem attulerit (cf. Hertz l. c. p. 72sq.). et revera eorum studia vinculo quodam coniuncta esse ex reliquiis apparet, sive inter se consentiunt, ut in fr. 23 et hoc, sive dissentiunt, ut in fr. 20. 21. 22. 24. cf. etiam fr. 18.*

28 [18]

sinistrae aves sinistrumque sive sinistimum auspicium, id est quod sinat fieri. Varro l. V epistolicarum quaestionum ait [*fr. 225*]: ‘a deorum sede cum in meridiem spectes, ad sinistram sunt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes; <eo> factum arbitror, ut sinistra meliora auspicia quam dextera existimentur’. idem fere sentiunt Sinnius Capito [*fr. 11*] et Cincius.

Fest. p. 339^a, 1 sinistrae aves — Cincius. *cf. Plut. quaest. R. 78. adn. crit. vd. ad Varr. l. c.*

29 [19]

<t>uditantes, tundentes <negotium id est ag>entes significare ait Cincius . . . . .

Fest. p. 352^a, 25 <t>uditantes — Cincius . . . . . <En>nus l. II *mn. 135 V.²*: ‘haec inter se totum <egere diem tuditan>tes’; et

Lucretius item libro II [1142]: 'nec <tuditantia> rem cessant extrinsecus ullam'. cf. *CGL* V 249, 23. 398, 2.

1sq. *suppletum ex Paulo*   2 *in lacuna de verbis priscis scripsit Hertz*

30 [20]

vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo sumptae in ius adlatae erant.

Fest. p. 376^a, 16 vindiciae appellantur res eae, de quibus controversia est; quod potius dicitur vis quae [ius quia *cod.*] fit inter eos, qui contendunt. — de quo verbo Cincius sic ait: vindiciae — erant. at Ser. Sulpicius [*fr.* 12]. cf. *Gell.* 20, 10, 7.

1 illae] glebae *Revard*

31 [*deest*]

huius Sarapis et huius Isis

Char. p. 132, 27 Irim pro Iridem [-de *cod.*] Maro Aeneidos VIII [2] 'Irim de caelo misit Saturnia Iuno', cum constet omnia Graecae figurae nominativo singulari is syllaba terminata genetivo singulari syllaba crescere, licet Varro et Tullius et Cincius, ut de consortio casuum diximus [p. 89, 24], huius — Isis <dixerint.> haec ubi fuerint diiudicari non potest.

DUBIA VEL FALSA

32 [*De vcrb. pr.* 2]

Serv. Dan. g. 1, 10 = *Cinc. Aliment. p.* 7

33 [*deest*]

Mar. Vict. p. 23, 14 = *Cinc. Aliment. p.* 2

34 [*deest*]

silicernios dici voluerunt senes iam incurvos quasi iam sepulcrorum suorum silices cernentes; unde et Cincius Alimentus historia de Gorgia Leontino scribit dicens: qui dum iam silicernius finem sui temporis expectaret, etsi mori non potuit, tamen infirmitatibus exultavit.

Fulgent. exp. serm. ant. 8 silicernios — exultavit. *cf. Non. p. 48, 3 et Wessner, Comment. phil. Jen.* 6², 109. *haec non nulli Cincio grammatico tribuerunt; cf. tamen Hertz p. 79; Pluess p. 10.*

1 silicernos *Paris.* 7581 *Harl.* 2 cintius *Paris.* 242
Bern. Harl. Cinctisus Paris. 3088 5 morti *Paris.* 242 *Leid.*
Bern. Paris. 3088 mordi *Paris.* 7581

de C. Titii fragmentis Cincio adscriptis vd. infra ad Titium.

CURTIUS NICIAS

TESTIMONIA

VITAE

1. *Cic. ad Att.* 7, 3, 10 [*a.* 704/50] Nicias Cous *vd. Niciam tyrannum ap. Crinagoram et Strabonem.*

2. *Suet. de gramm.* 14 Curtius Nicia haesit Cn. Pompeio et C. Memmio, sed cum codicillos Memmii ad Pompei uxorem de stupro pertulisset, proditus ab ea Pompeium offendit, domoque ei interdictum est. *cum discordia inter Pompeium et Memmium intra a. 696/58 — 700/54 orta sit, ante hoc tempus Nicias Romae fuit. ceteroqui a. 701/53 ambitus reus C. Memmius Athenas in perpetuum exsilium ivit (cf. Cic. ad Q. fr. 3, 2, 3. 8, 3 al. Suet. Iul. 73).*

3. *Suet. ibid.* fuit et M. Ciceronis familiaris. *cf. test. sqq. et praesertim 16.*

4. *Cic. ad Att.* 12, 51, 1 [*a.* 709/45] venit etiam Nicias [*in Tusculanum*] et Valerium hodie audiebam esse venturum. *id. ibid.* 12, 53 hic nobiscum sunt Nicias et Valerius. *id. ad fam.* 9, 10 Niciam nostrum — suavissimum *συμβιωτήν*

5. *Suet. de gramm.* 14 = *Cic. ad fam.* 9, 10, 1 [*a.* 709/45] in cuius [*Ciceronis*] epistula ad Dolabellam haec de eo [*Nicia*] legimus: 'nihil Romae geritur quod te putem scire curare, nisi forte scire vis me inter Niciam nostrum et Vidium iudicem esse. profert alter, opinor duobus versiculis, expensum <Niciae,> alter Aristarchus hos *ὀβελίζει*; ego tamquam criticus antiquus iudicaturus sum, utrum sint τοῦ <ποίητοῦ ἀν παρεμβεβλημένοι>'.
 6. *Cic. ad Att.* 12, 26, 2 [*a.* 709/45] de Nicia quod scribis, si ita me haberem ut eius humanitate frui possem, in primis *vellem* illum mecum habere; sed mihi solitudo et recessus *provincia* est. quod quia facile ferebat Sicca, eo magis illum *desidero*. praeterea nosti Niciae nostri imbecillitatem *mollitiem*

consuetudinem victus. cur ergo illi molestus esse velim, cum mihi ille iucundus esse non possit? voluntas tamen eius mihi grata est. *item Suet. de gramm. 14.*

7. *Cic. ibid. 13, 1, 3 [a. 709/45]* Nicias te [*Atticum*], ut debet, amat vehementerque tua sui memoria delectatur.

8. *Cic. ibid. 13, 9, 2 [a. 709/45]* a te exspecto, si quid de Bruto, quamquam Nicias confectum putabat, sed divortium non probari.

9. *Cic. ibid. 13, 28, 3 [a. 709/45]* Nicias a Dolabella magno opere arcessitus (legi enim litteras), etsi invito me, tamen eodem me auctore profectus est.

10. *Cic. ibid. 13, 29, 1 [a. 709/45]* cum quasi alias res quaererem de philologis e Nicia, incidimus in Talnam. ille de ingenio nihil nimis, modestum et frugi, sed hoc mihi non placuit; se scire aiebat ab eo nuper petitam Cornificiam Q. filiam, vetulam sane et multarum nuptiarum.

11. *Cic. ibid. 13, 52, 2 [a. 709/45]* Dolabellae villam cum praeteriret, omnis armatorum copia dextra sinistra ad equum nec usquam alibi: hoc ex Nicia.

12. *Cic. ibid. 14, 9, 3 [a. 710/44]* ita mihi videtur bellum illud [*Parthicum*] instare, sed Dolabella et Nicias viderint.

13. *Cic. ibid. 15, 20, 1 [a. 710/44]* Dolabellae mandata sint quaelibet, mihi aliquid, vel quod Niciae nuntiem.

SCRIPTORUM

14. *Suet. de gramm. 14* huius [*Niciae*] de Lucilio libros etiam Santra comprobat. *de natura horum librorum cf. Marx, Lucil. carm. rel. 1 p. LII.*

15. *idem esse videtur Aristarcheus Nicias, qui apud Herodianum in scholiis περὶ Ἰλ. πρὸς memoratur* (B 717. 839. Γ 240. Δ 212. 423. 452. E 163. 203. 638. I 6. K 38. 95. M 137. N 390. Π 95. 483. Φ 588. Ω 235). *vd. test. 5.*

DOCTRINAE

16. *Cic. ad Att. 7, 3, 10 [a. 704/50]* venio ad 'Piraeæa', in quo magis reprehendendus sum, quod homo Romanus Piraeæa scripserim, non Piraeum (sic enim omnes nostri locuti sunt) quam <in> quod addiderim; non enim hoc ut oppido praeposui, sed ut loco. et tamen — qui est nobiscum, Nicias Cous non rebatur oppidum esse Piraeæa. *cf. De lud. litt. test 29. quod in hac epistula, quae aetate ceteris antecedit, Nicias adiecto nomine patriae appellatur, ut credamus facit eum nondum Attico eiusque amicis familiarissimum fuisse (cf. Hillscher, Fleck. Jahrb. suppl. 18. 1892 p. 373).*

SANTRA

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Santra et propter nomen Italus vulgo non habetur et ob id quod Latinorum verborum a Graecis originem repetere solet* (cf. Mercklin, *Philol.* 3. 1848 p. 344); *at neque hoc quidquam habet ponderis* (cf. Cloat. *Ver. fr.* 1sq.), *et Santra nomen Etruscum esse videtur* (Schulze, *Lat. Eigenn.* p. 343. 369).

2. *Varroni Cincio Niciae Santra aetate suppar fuit, sed omnibus iunior* (cf. test. 6. 4 et fr. 1. 14); *quem post a. 700. 54 clarum extitisse Buecheler constituit* (*Rh. Mus.* 40, 148).

3. *Martial.* 11, 2, 7 *lectores tetrici salebrosum ediscite Santram.*

4. *Gell.* 7, 15, 5 = *Ael. Stilo test.* 15 (ne si Aelii quidem, Cincii et Santrae dicendum ita censuissent)

SCRIPTORUM

5. *Non.* p. 78, 27 et 104, 17 *Santra Nuntiis Bacchis* (= *SRP I* p. 264 Ribb.⁵). cf. Ribbeck, *Röm. Trag.* p. 616.

6. *Hieron. de vir. ill. praef.* fecerunt quidem hoc idem [*ut de viris illustribus scriberent*] — apud Latinos Varro Santra Nepos Hyginus et — Tranquillus. *hinc fluxerunt fr.* 13—15.

Santrae reliquias collegerunt Lersch, Zeitschr. f. Altw. 1839 p. 100 sq. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 18 sq.

B. FRAGMENTA

DE ANTIQUITATE VERBORUM

1 [10 Egger]

lib. II. Santra l. II de verborum antiquitate satis multis nuncupata conligit non directo nominata significare, sed promissa et quasi testificata circumscripta recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius.

Fest. p. 173^a, 9 nuncupata pecunia est, ut ait Cincius [*fr.* 12]. at Santra — convenientius. *Cincii explicationem Santram novisse cum Reitzensteinio consentio* (*Verr. Forsch.* p. 87 adn.).

2 directo Huschke

2 [11]

l. II. recinium omne vestimentum quadratum hi qui XII interpretati sunt [*inc. gramm. libr. fr. 11 p. 113*] esse dixerunt, ut togam <qua> mulieres utebantur praetextam clavo purpureo; unde reciniati mimi planipedes. quam rem diligenter exsequitur Santra l. II de antiquitate s verborum.

Fest. p. 274^b, 32 recinium — verborum. *cf. Varro de l. L. 5, 132 et ap. Non. p. 542, 1. Serv. Aen. 1, 282. Isid. or. 19, 25, 4.*

3 ut scripsi: vir (*cf. supra Gell. ad fr. 1 et L. Cinc. fr. 26*) toga qua *add. Urs. virilem togam qua Urs. Ver. [= Verrius] togam qua Lipsius praetextum*

3 [12]

l. III. Santra de antiquitate verborum libro III ait . . . dracones genus . . . . . accipi pro locorum geniis ideoque loc<o> . . . . . go bene accipere pio . . .

Schol. Veron. Aen. 5, 95 Santra — pio . . . unde etiam Persius [1, 112]: veto quisquam faxit oletum; / pingue duos angues: pueri, sacer est locus'.

1 Sandra 2 genus *Herrmann* genu *Mai Keil, fort. postea suppl. serpentium* 3 loc<o> *suppl. Herrmann*

4 [13]

l. III. scis enim geniales homines ab antiquis appellatos qui ad invitandum et largius adparandum cibum promptiores essent.

Non. p. 117, 14 genialis, hospitalis. Santra de antiquitate verborum lib. III: scis enim — essent. *eadem Schol. Bern. georg. 1, 302. cf. CGL V 298, 5. 642, 7.*

2 quid ad *Lugd. m. 1* 3 promptiores

5 [2]

l. III. quod volumen unum nos lectitavimus et postea invenimus septemfariam divisum.

Non. p. 170, 17 septemfariam ut multifariam. Santra de verborum antiquitate III: quod — divisum. *cf. CGL V 647, 15. de re cf. Buecheler, Rh. Mus. 40, 149.*

6 [14]

quidam etiam paludem interpretantur, ut Santra antiquitatum libris.

Schol. Veron. Aen. 2, 171 . . . . . alii in Libya esse confirmant. quidam etiam — libris; <alii quod graece τ>ρεῖν sit φοβεῖσθαι et Minerva hominibus in proeliis metum iniciat.

agitur de Tritonia

ad istos libros pertinent procul dubio Festi Pauli Scaurique glossae, quae infra secuntur.

INCERTAE SEDIS

7 [6]

<quam [portam] ideo nominari ait Collina>m Santra, pro<xime eam quod collis Quirina>lis est.

Fest. p. 254^a, 14 Quiri<nalis porta eadem quae et Collina dicebatur,> ut le<gimus apud antiquos scriptores; pos>itum autem <unius nomen pro alterius reperitur, quod ini>tio ita con<iunctae fuerunt, unam tantum fuisse qu>asi id suffra<getur, quam ideo> — est.

1 sq. suppl. Urs. O Mue.

8 [4]

dalivum — Santra dici putat ipsum, quem Graeci δέλαιον, id est propter cuius fatuitatem quis misereri debeat.

Paul. Fest. p. 68, 1 dalivum — Aurelius [*fr. 4*], Aelius [*fr. 8*]; Santra vero dici — debeat.

9 [5]

nuptias dictas esse ait Santra ab eo quod νυμφεῖα dixerunt Graeci antiqui γάμον, inde novam nuptam νέαν νύμφην.

Fest. p. 170^b, 24 nuptias — νύμφην. Cornificius [*fr. 12*], Curriatius [*fr. 2*], Aelius [*fr. 23*] et Cincius [*fr. 23*]. cf. *Paul. Fest. p. 171, 2*.

1 nymphaea: em. Scal.   *2* gamon

10 [deest]

oscillum Santra dici ait, quod os cillant id est inclinent, praecipitesque afferantur.

Fest. p. 194^b, 8 oscillum — afferantur. *Schol. Bern. georg. 2, 389* oscilla ab eo quod os cilleatur. *cf. Serv. g. 2, 389. 387. Isid. or. 20, 14, 11. mythogr. 1, 19. 2, 61.*

1 oscillent   2 efferantur *coni. Urs. (cf. Cornificius fr. 14)*

11 [8]

pulchrum, quamvis in consuetudine aspiretur, nihilo minus tamen ratio exiliter et enuntiandum et scribendum esse persuadet, ne una omnino dictio adversus Latini sermonis naturam media aspiretur, quamvis Santra a Graecis putet esse translatum quasi polichrum.

Ter. Scaur. p. 20, 4 et pulchrum — polichrum. *cf. Varro fr. 280^e.*

2 ex hi (i *Pal.*) littere tenundiandum   4 natura media *Bern. naturam mediam Pal.* quamvi santra *Bern. quamvis antea Pal.: em. Putsch*   5 polichrunim *Pal. cf. Hesych. πολλὰ-χρόν, καλόν*

12 [7]

Santra eam [*querqueram febrem*] ex G<raecis ducit, qui tremo>rem eius modi *κάρκαρον* <dicunt, unde dictum esse> etiam carcerem.

Fest. p. 257^b, 24 querque<ram febrem gravem et mag>nam quidam [*vd. Aur. Opill. ad fr. 12*]. <Aurelius autem> Opillus [*fr. 12*]. Santra — carcerem. Plau<tus in *Frivolaria* [*fr. 2 L.*]: 'is mi> erat bilis querque<ra tussis'. Lucilius [*1194 Ma.*]: '...> iactans me ut feb<ris querquera...>r'. et alibi [*1277*]: 'querque<ra consequitur * * capitisque dolores>.' *vd. aliud etymon vocis 'carcer' ap. Varro fr. 420.*

1 sq. suppl. *Scal. Urs. O Mue.*

13 [3]

Santra Terentium existimat, si modo in scribendo adiutoribus indiguerit, non tam Scipione et Laelio uti potuisse, qui tunc adulescentuli fuerunt, quam C. Sulpicio Gallo homine docto et cuius consularibus ludis initium fabularum dandarum fecerit, vel Q. Fabio Labeone et M. Popillio

consulari utroque ac poeta. ideo ipsum non iuvenes designare qui se adiuvare dicantur, sed viros quorum operam et in bello et in otio et in negotio populus sit expertus.

Suet. vit. Ter. p. 31 R. Santra — expertus. cf. Varro fr. 301. Nepos fr. 11. de collocatione vd. test. 6.

1 Santra *Erasmus*: satra (sacra)   3 fueñ *Paris.* fuere
rell. fuerint Ritschl   4 et quo consule <Megalens>ibus *Ritschl*
 5 popillo *Paris.* pōpilio (pomp-) *rell.: em. Muretus*   7 dicun-
 tur vel dicunt *codd.: em. Ritschl*

14 [deest]

huius [*Curtii Niciae*] de Lucilio libros etiam Santra comprobat.

Suet. de gramm. 14 huius — comprobat. de collocatione vd. test. 6.

1 Santra *edd. santya* (satyra ss.) *Vindob. satura vel satyra rell.*

15 [1]

et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque Asianos fuit, cum hi pressi et integri, contra inflati illi et inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus deesset. quod quidam, quorum
 5 et Santra est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Graeco in proximas Asiae civitates influente nondum satis periti loquendi facundiam concupierint, ideoque ea quae proprie signari poterant circuitu coeperint enuntiare ac deinde perseverarint.

Quint. 12, 10, 16 et antiqua — perseverarint. mihi autem orationis differentiam fecisse et dicentium et audientium naturae videntur, quod Attici limati quidam et emuncti nihil inane aut redundans ferebant, Asiana gens tumidior alioqui atque iactantior vaniore etiam dicendi gloria inflata est. de collocatione vd. test. 6.

FALSUM

16 [9]

orbi pro orbe Ciceronem de re publica libro V 'orbi terrarum conprehensos', sed et Puplium Rutilium de vita

sua V [fr. 11 P.] 'ex orbi terrarum', et frequenter an<ti-
quos> ita locutos Plinius eodem libro VI [p. 14, 23 B.] notat.

Char. p. 139, 17 orbi — notat.

3 an<tiquos> *Hertz an . . . cod. Santra edit. princ.*

CURIATIUS

longe a vero aberraturi nobis non videmur, si Curiatium una cum Cincio et Santra collocamus, cum quibus a Verrio tamquam ad eorum pertinens coetum coniungitur; nam subtilius de eius aetate quaerere vanum est. quod enim Festus (fr. 1) ait idem quod Curiatium Cincium sentire, id in utramque partem accipi potest, tamquam et Curiatius Cincium secutus sit, ut Wissowa suspicatur (*RE* 4, 1831/1), et contra Cincius cum Curiatio consentiat. neque plus fr. 3 proficimus, ubi uter auctor fuerit, Curiatiusne Varronis, ut temere O Mueller adfirmat (praef. ad Fest. p. XXIX adn. 6 et adn. ad locum; cf. Wilmanns, de Varr. libr. gramm. p. 44sq.), an Curiatii Varro incompertum est. quam vero eodem in loco Mercklin coniecturam fecit (de Varr. tralat. scribendi genere. *Dorp.* 1858 p. 11), eam supervacaneam existimo. si quicquam, hoc ob consuetudinem Varronis aequales perraro commemorantis conicere possis, ab eo Curiatium tacite exscriptum esse.

FRAGMENTA

1

naccae appellantur vulgo fullones, ut ait Curiatius, quod nauci non sint, id quod est nullius preti.

Fest. p. 166^b, 2 naccae — preti. idem sentit et Cincius [fr. 18].

2

nuptias dictas esse ait — Curiatius quod nova ratio fiat.

Fest. p. 170^b, 24 nuptias dictas esse ait Santra [fr. 9], Cornificius [fr. 12], Curiatius — fiat, Aelius [fr. 23] et Cincius [fr. 23]. cf. Ael. Stilo ad l. c.

Curiatus

3

turmam equitum dictam esse ait Curiatius quasi terimam, quod ter deni equites ex tribus tribubus Titienisium

Ramnum Lucerum fiebant. itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti, qui ex eo in singulis turmis sunt etiam nunc terni.

Fest. p. 355^a, 6 turmam — terni. Varro de l. L. 5, 91 turma terima (e in u abiit), quod ter deni equites ex tribus tribubus Titiensium Ramnum Lucerum fiebant. itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis sunt etiam nunc terni. cf. Paul. Fest. p. 354, 2. Isid. or. 9, 3, 51.

1 adictam   quase

M. TULLIUS TIRO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'M. Tullius Tiro' Hieron., 'Tullius Tiro' Plin. Gell. Schol. Bob., 'Tiro Tullius' Gell. saepius, 'Tiro' vulgo. Tiro fortasse in domo ipsa Ciceronis verna natus est (cf. Engelbronner, de M. Tullio Tirone. Amstelod. 1804 p. 6; Jaufmann, M. Tullius Tiro. Dillingen 1897 p. 16): certe Graecus origine non erat (Cic. ad fam. 16, 4, 2).

2. Hieron. ad a. Abr. 2019 = Suet. rell. p. 135 R. [a. 749/5. 750/4] M. Tullius Tiro Ciceronis libertus — in Puteolano praedio suo usque ad centesimum annum consenescit. cum Cicero ipse Tironem instituerit (test. 3) eumque a. 704/50 adulescentem appellet (test. 11), anno 649/105 vel 650/104, ut quidam ex Hieronymo collegerunt, natus esse non potest. quare sicut sub certo anno Suetonius verbis 'clarus habetur' scriptoris luculentissimum vitae spatium denotare solet, ita hic opinor voce 'consenescit' curriculum senectutis designat, non vitae terminum, quem idem ubique 'mori' verbo significat.

3. Gell. 6, 3, 8 eo [Tirone] ab ineunte aetate liberaliter instituto adnunciatore et quasi administro in studiis litterarum Cicero usus est. Cic. ad fam. 16, 3, 1 [ad Tironem a. 704/50] tu si nos omnes amas et praecipue me magistrum tuum, confirma te. Gell. 13, 9, 1 Tullius Tiro M. Ciceronis alumnus et libertus adiutorque in litteris studiorum eius. Cic. ad fam. 16, 4, 3 [ad Tironem a. 704/50] innumerabilia tua sunt in me officia domestica forensia, urbana provincialia, in re privata in publica, in studiis in litteris nostris. cf. ad Att. 7, 5, 2. 13, 25, 3 al.

4. *Cic. ad fam. 16, 10, 1* [*ad Tironem a. 700/54*] gravissime aegrotasti, inedia et purgationibus et vi ipsius morbi consumptus es. graves solent offensiones esse ex gravibus morbis, si quae culpa commissa est. iam ad id biduum, quod fueris in via, dum in Cumanum venis, accedent continuo ad reditum dies quinque. ego in Formiano a. d. III K. esse volo; ibi te ut firmum offendam, mi Tiro, effice. *item de hoc morbo ad fam. 16, 13. 14. 15.*

5. *Cic. ad fam. 16, 16, 1* [*Quintus ad Marcum fr.; a. 701/53? cf. Jaufmann l. c. p. 26 adn. 2*] de Tirone, mi Marce, ita te meumque Ciceronem et tuam Tulliolam tuumque filium videam, ut mihi gratissimum fecisti, quod eum indignum illa fortuna, [ac] nobis amicum quam servum esse maluisti. mihi crede, tuis et illius litteris perlectis exsilii gaudio et tibi et ago gratias et gratulor. *cf. test. 2. 3. 12. 14 al.*

6. *Cic. ad Att. 5, 20, 9* [*in Cilicia a. 703/51*] Alexis quod mihi toties salutem ascribit, est gratum; sed cur non suis litteris idem facit, quod meus ad te Alexis [*Tiro*] facit. *cf. Hartung, de procons. Cicerone Ciliciensi (Würzburg 1868) p. 27.*

7. *Cic. ad Att. 6, 7, 2* [*Tarsi a. 704/50*] Tiro ad te dedisset litteras, nisi eum graviter aegrum Issi [esse: *em. Manutius*] reliquissem, sed nuntiant melius esse; ego tamen angor. *de hoc secundo morbo iterum Cic. ibid. 7, 2, 3. 5, 1. ad fam. 16, 1, 2. 2. 3, 2. 4, 2 etc.; qui quam diu permanserit vd. ad fam. 16, 8. ad Att. 8, 6, 3. 9, 17, 2.*

8. *Cic. ad Att. 12, 34, 1* [*Asturae Kal. Apr. 709/45*] Tironi melius est. *id. ibid. 12, 51, 1* [*in Tusculano XIII Kal. Iun. 709/45*] Tironem habeo citius quam verebar. *cf. de tertio morbo ibid. 12, 10. ad fam. 16, 17, 1. 22, 1.*

9. *Cic. ad fam. 16, 21, 7* [*Cicero f. ad Tironem a. 710/44*] emisse te praedium vehementer gaudeo feliciterque tibi rem istam evenire cupio. *cf. test. 2.*

10. Tiro amicos praeter M. Tullium habuit praesertim Q. Ciceronem (*ad fam. 16, 8*), Marci filium (*ibid. 16, 21*), Atticum (*ad Att. 7, 5, 2 al.*), M. Curionem (*ad fam. 7, 29, 2 al.*) aliosque.

11. *Cic. ad Att. 6, 7, 2* [*a. 704/50*] nihil enim illo adulescente [*Tirone*] castius, nihil diligentius. *id. ibid. 7, 2, 3* [*a. 704/50*] Tironem Patris aegrum reliqui, adulescentem <doctum>, ut nosti, et adde, si quid vis, probum; nihil vidi melius. *id. ibid. 7, 5, 2* propter humanitatem et modestiam malo salvum [*Tironem*] quam propter usum meum. *huius modi iudicia de Tironis moribus apud Ciceronem abundant; cf. ad fam. 16, 9, 3. ad Att. 8, 6, 3.*

12. *Gell. 6, 3, 8* Tiro autem Tullius M. Ciceronis libertus sane quidem fuit ingenio homo eleganti et hautquaquam rerum

10 quocumque venerint, hanc sibi rem praesidio sperant futurum.

Gell. 1, 7, 1 in oratione Ciceronis quinta in Verrem [167] in [in *Buslid.*: *om. rell.*] libro spectatae fidei Tironiana cura atque disciplina facto [*sic Pal-Vatic.*: ita facto ita *rell.*] scriptum fuit: homines — futurum. videbatur compluribus in extremo verbo menda esse; debuisse enim scribi putabant non futurum, sed futuram. *cf. Prisc. p. 475, 18.*

2 viderunt ubi neque *Cic.*   3 esse iis *Pal-Vatic. Cic.*
essetis *rell.*   4 ac   6 periculum   11 futuram *Cic.*

2 [deest]

perangusto fretu divisa

Gell. 13, 21, 15 sicuti Marco etiam Ciceroni mollius terti-
usque visum in quinta in Verrem [169] fretu scribere
quam fretu: perang. inquit fr. divisa. erat enim crassius iam vetu-
stiusque 'perangusto fretu' dicere. *de Tirone editore vd. fr. 3.*

3 [deest]

nemo ita vivebat, ut nulla eius vitae pars sum-
mae turpitudinis esset expers, nemo ita in mani-
festo peccatu tenebatur, ut cum inpudens fuisset
in facto, tum inpudentior videretur, si negaret.

Gell. ibid. 16 itidem in secunda simili usus modulamine
'manifesto peccatu' inquit, non 'peccato'; hoc enim scriptum in
uno atque in altero antiquissimae fidei libro Tironiano repperi.
verba sunt Ciceronis haec [191]: nemo — negaret.

*4 [deest]

<Tiro> posuit hanc [in *L. Pisonem*] inter eas orationes,
quas dixit Cicero L. Domitio Appio Claudio coss. [a. 700/54],
ultimam.

Ascon. in L. Pis. p. 1 K-S. <Tiro> quidem posuit — ultimam.
sed ut ego ab eo dissentiam facit primum, quod Piso reversus
est ex provincia Pompeio et Crasso consulibus, Gabinius Domitio
et Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabini reditum
ex ipsa manifestum est; deinde quod magis [m. q. C] naturale
est, ut Piso [ita *Rinkes*: ipso C] recenti reditu invectus sit in
Ciceronem responderitque insectationi eius, qua revocatus erat
ex provincia, quam post anni intervallum.

1 Tiro *add. in lac. Kießl-Schoell* Nepos *praefert Hilde-
brandt p. 15*

5 [deest]

, apud eundem poetam [*Hom. Il.* 7, 89] Ajax cum Hectore congregiendi causa agit, ut sepeliatur, si sit forte victus, declaratque se velle ut suum tumulum multis etiam post saeculis praeteriteuntibus sic loquantur: 'hic situs est vitae iampridem lumina linquens, / qui quondam Hectoreo percussus concidit ense. / fabitur haec aliquis, mea semper gloria vivet'.

Gell. 15, 6, 1 in libro M. Tullii, qui est secundus de gloria, manifestus error est non magnae rei, quem errorem esse possit cognoscere non aliquis eruditorum, sed qui tantum legerit 'Ομήρου τὸ ἦ [89—91]. quam ob rem non tam id mirabamur errasse in ea re M. Tullium, quam non esse animadversum hoc postea correctumque vel ab ipso vel a Tirone liberto eius, diligentissimo homine et librorum patroni sui studiosissimo. ita enim scriptum in eo libro est [*IV*^s p. 331 *CF W Mueller*]: apud eundem — gloria vivet.

EPISTULARUM

DE REBUS GRAMMATICIS RHETORICISQUE

6 [deest]

culpavit [*Tiro Tullius*] primum hoc quod Cato inerudite et ἀναγώγως, ut ipse ait, principio nimis insolenti nimisque acri et obiurgatorio usus sit, cum vereri sese ostendit, ne patres gaudio atque laetitia rerum prospere gestarum de statu mentis suae deturbati non satis consiperent neque ad recte intellegendum consulendumque essent idonei. in principiis autem inquit patroni, qui pro reis dicunt, conciliare sibi et complacare iudices debent sensusque eorum expectatione causae suspensos rigentesque honorificis verecundisque sententiis commulcere, non iniuriis atque imperiosis minationibus confutare. ipsum deinde principium apposuit, cuius verba haec sunt [*V 1 Jord.*]: 'scio solere plerisque hominibus rebus secundis atque

15 prolixis atque prosperis animum excellere atque
superbiam atque ferociam augescere atque cre-
scere. quo mihi nunc magnae curae est, quod
haec res tam secunde processit, ne quid in con-
sulendo advorsi eveniat, quod nostras secundas
20 res confutet, neve haec laetitia nimis luxuriose
eveniat. advorsae res edomant et docent, quid
opus siet facto, secundae res laetitia transvorum
trudere solent a recte consulendo atque intelle-
gendo. quo maiore opere dico suadeoque; uti haec
25 res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio
in potestatem nostram redeamus'. quae deinde
Cato iuxta dicit, ea inquit confessionem faciunt,
non defensionem, neque propulsationem trans-
lationemve criminis habent, sed cum pluribus aliis
30 communicationem, quod scilicet nihil ad purgan-
dum est. atque etiam inquit insuper profitetur
Rodienses, qui accusabantur, quod adversus
populum Romanum regi magis cupierint faverint-
que, id eos cupisse atque favisse utilitatis suae
35 gratia, ne Romani Perse quoque rege victo ad
superbiam ferociamque et inmodicum modum in-
solescerent. eaque ipsa verba ponit, ita ut infra scrip-
tum [V 2 J.]: 'atque ego quidem arbitror Rodienses
noluisse nos ita depugnare, uti depugnatum est,
40 neque regem Persen vinci. sed non Rodienses
modo id noluisse, sed multos populos atque multas
nationes idem noluisse arbitror atque haut scio
an partim eorum fuerint, qui non nostrae con-
tumeliae causa id noluerint evenire; sed enim id
45 metuere, <ne> si nemo esset homo, quem verere-
mur, quidquid luberet, faceremus. ne sub solo
imperio nostro in servitute nostra essent, liber-
tatis suae causa in ea sententia fuisse arbitror.
atque Rodienses tamen Persen publice numquam
50 adiuvere. cogitate, quanto nos inter nos privatim
cautius facimus. nam unus quisque nostrum, si

quis advorsus rem suam quid fieri arbitratur, summa vi contra nititur, ne advorsus eam fiat, quod illi tamen perpassi'. — postea verba haec ex eadem oratione ponit [V 3 J.]: 'ea nunc derepente 55 tanta beneficia ultro citroque, tantam amicitiam relinquemus? quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?' hoc inquit enthymema nequam et vitiosum est; responderi enim potuit: occupabimus certe, nam si non occu- 60 paverimus, opprimemur incidendumque erit in insidias, a quibus ante non caverimus. recteque inquit hoc vitio dat Lucilius [1169 Ma.] poetae Euripidae, quod cum Polyphontes rex propterea se interfecisse fratrem diceret, quod ipse ante de 65 nece eius consilium cepisset, Meropa fratris uxor hisce ad(eo) eum verbis eluserit [fr. 451 N.²]: 'εἰ γάρ σ' ἔμελλεν, ὥς σὺ φήσ, κτείνειν πόσις, / χρῆν καὶ σὲ μέλλειν, ὥς χρόνος παρήλυθεν'. at hoc enim inquit plane stultitiae plenum est, eo consilio atque 70 ea fini facere velle aliquid, uti numquam id facias quod velis. — post deinde usum esse Catonem dicit in eadem oratione argumentis parum honestis et nimis audacibus ac non viri eius, qui alio(qui) fuit, sed vafris ac fallaciosis et quasi Graecorum sophistarum sollertiis. nam 75 cum obiceretur inquit Rodiensibus, quod bellum populo Romano facere voluissent, negavit poena esse dignos, quia id non fecissent, etsi maxime voluissent, induxisseque eum dicit, quam dialectici ἐπαγωγὴν appellant, rem admodum insidiosam et sophisti- 80 cam neque ad veritates magis quam ad captiones repertam, cum conatus sit exemplis decipientibus conligere confirmareque neminem, qui male facere voluit, plecti aequum esse, nisi quod factum voluit, etiam fecerit. verba autem ex ea oratione M. Catonis haec sunt [V 4 J.]: 'qui acer- 85 rime advorsus eos dicit, ita dicit hostes voluisse fieri. ecquis est tandem, qui vestrorum, quod ad sese attineat, aequum censeat poenas dare ob eam

rem, quod arguatur male facere voluisse? nemo
 90 opinor, nam ego, quod ad me attinet, nolim'. deinde paulo infra dicit [V 5 J.]: 'quid nunc? ecqua tandem lex est tam acerba, quae dicat "si quis illud facere voluerit, mille minus dimidium familiae multa esto; si quis plus quingenta iugera habere
 95 voluerit, tanta poena esto; si quis maiorem pecuniam numerum habere voluerit, tantum damnas esto"? atqui nos omnia plura habere volumus, et id nobis impune est'. postea ita dicit [V 6 J.]: 'sed si honorem non aequum est haberi ob eam rem, quod
 100 bene facere voluisse quis dicit neque fecit tamen, Rodiensibus oberit, quod non male fecerunt, sed quia voluisse dicuntur facere?' his argumentis Tiro Tullius M. Catonem contendere et conficere dicit Rodiensibus quoque impune esse debere, quod hostes quidem esse
 105 populi Romani voluissent, ut qui maxime non fuissent. dissimulari autem non posse ait, quin paria et consimilia non sint plus quingenta iugera habere velle, quod plebiscito Stolonis prohibitum fuit, et bellum iniustum atque impium populo Romano facere velle, neque item infitiri posse,
 110 quin alia causa in praemio sit, alia in poenis. nam beneficia inquit promissa opperiri oportet neque ante remunerari quam facta sint, iniurias autem imminentis praecavisse iustum est quam expectavisse. summa enim professio stultitiae inquit est non ire
 115 obviam sceleribus cogitatis, sed manere opperiri-que, ut cum admissa et perpetrata fuerint, tum denique, ubi quae facta sunt infecta fieri non possunt, poeniantur.

Gell. 6, 3, 8 [postquam causam orationis a Catone pro Rodiensibus habitae explanavit] Tiro autem Tullius — profecto plus ausus est quam ut tolerari ignoscique possit. namque epistulam conscripsit ad Q. Axium [anxium codd.] familiarem patroni sui confidenter nimis et calide [callide codd.], in qua sibimet visus est orationem istam pro Rodiensibus acri [sacri codd.] subtilique iudicio percensuisse. ex ea epistula lubitum forte nobis est reprehensiones eius quasdam attingere; maiore

scilicet venia reprehensuri Tironem, cum ille reprehenderit Ca-
tonem. culpavit autem primum — poeniantur. *omisi quae a Gellio*
refutantur. ceteroqui cf. ad fr. 7.

12 municionibus *Paris. Lugd-Bat.* 14 in rebus *Gell.*
13, 25, 14 17 quo] quod 21 se domant (m ex n *Vatic.*):
em. Pricaeus 23 recto 25 dum *vg.*: cum 30 pugnan-
dum: *em. vg.* 40 vinci. sed *Madvig*: vicisse *Paris. Vatic.*
vicisē *Lugd-Bat.* 45 ne *add. A Schaefer* 46 quid quod
Paris. Vatic. 47 nrē (nrē *Lugd-Bat.*) sent (sunt *Paris.*) *codd.*:
em. Vatic. m. 3 et codd. dett. 49 perse *codd.* persem *Vatic.*
m. 3 50 adiuvare cogitare nrī vatim: *em. IF Gronovius* 53 ea
58 occupavimus. hoc inquam 67 ad<eo> *Hertz* 68 XPH:
em. Casaubonus 69 χρ.]χόλος *L Mueller* ΠΔΡΗΔΛΥΘΕΝ
74 alio<qui> *Hertz*: alio 77 paene sed ignosci quia: *em.*
Madvig 87 et quis: *em. Gronovius* 91 et qua *Paris. Vatic.*
et quae *Lugd-Bat.*: *em. H Meyer* 96 dam(p)na: *em. Ursinus*
97 atque: *em. vg.* 101 oberit *Gronovius*: taberit *codd.* (*Paris.*
m. 1? n aberit *Paris. m. 2.*) id ob. *Jordan* non oberit — facere.
Mommsen labes erit *Hertz olim* 105 ut *Hertz*: et 108 colonis:
em. Bentley

7 [3]

cum Pompeius aedem Victoriae dedicaturus
foret, cuius gradus vicem theatri essent, nomen-
que eius et honores scriberentur, quaeri coeptum
est utrum 'consul tertio' inscribendum esset an
'tertium'. eam rem Pompeius exquisitissime ret- 5
tulit ad doctissimos civitatis, cumque dissen-
tirentur et pars tertio, alii tertium scribendum
contenderent, rogavit Ciceronem Pompeius, ut
quod ei rectius videretur scribi iuberet. tum
Ciceronem iudicare de viris doctis veritum esse, ne quorum 10
opinionem inprobasset, ipsos videretur inprobasse. per-
suasit igitur Pompeio ut neque tertium neque
tertio scriberetur, sed ad secundum usque t fierent
litterae, ut verbo non perscripto res quidem
demonstraretur, sed dictio tamen ambigua verbi 15
lateret.

Gell. 10, 1, 7 quod de Pompeio Varro [*fr. 218*] breviter et
subobscurè dixit, Tiro Tullius Ciceronis libertus in epistula
quadam enarratius scripsit ad hunc ferme modum: cum Pompeius
inquit aedem — rogavit inquit Ciceronem — lateret. sive Tiro de dia-

crimine vocum 'tertio' et 'tertium' disputavit, sive tantum modo de Pompeio narratiunculam exposuit, ex hoc et superiore fragmento patet eum ad grammaticae rhetoricaeque argumenta pertractanda epistulis, ut Varronem et Valgium Rufum, usum esse.

3 inscriberentur complures codd. 13 t] tertium Bern.
Paris. Voss. Lat. F 7

DE VITA M. TULLI CICERONIS

8 [HRR 2 Peter]

lib. IV. de oppugnata domo [L. Caecilii] nusquam adhuc legi; Pompeius tamen, cum defenderet Milonem apud populum de vi accusante Clodio, obiecit [et], ut legimus apud Tironem libertum Ciceronis in libro IIII de vita eius, oppressum <a> Clodio L. Caecilium praetorem.

Ascon. in Milon. p. 43 K-S. de oppugnata — praetorem.

3 obstitit et ut: *em. Madvig et Baiter* 5 a *add. vg.*

† 9 [1]

C. Caesar in consulatu, quem cum M. Bibulo gessit, quattuor solos extra ordinem rogasse sententiam dicitur. ex his quattuor principem rogabat M. Crassum, sed postquam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum coeperat Pompeium rogare. eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro Tullius M. Ciceronis libertus refert, itaque se ex patrono suo audisse scribit.

Gell. 4, 10, 5 [ex Ateio Capitone] C. Caesar — scribit. cf. Suet. Iul. 21.

† 10 [3]

αὐταί εἰσιν αἱ λεγόμεναι τῆς διαστάσεως [Ciceronis et Terentiae] εὐπρεπέσταται προφάσεις. τῇ δὲ Τερεντίᾳ καὶ ταύτας ἀρνούμενη λαμπρὰν ἐποίησε τὴν ἀπολογία ἀντὶς ἐκεῖνος μετ' οὐ πολὺν χρόνον γήμας παρθένον, ὥς μὲν ἡ Τερεντία κατεφήμιζεν, ἔρωτι τῆς ὥρας, ὥς δὲ Τίρων ὁ τοῦ Κικέρωνος ἀπελεύθερος γέγραπεν, εὐπορίας ἔνεκεν πρὸς διάλυσιν δανείων. ἦν γὰρ ἡ παῖς σφόδρα πλουσία, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ὁ Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμος

ἀπολειφθεῖς διεφύλαττεν. ὀφείλων δὲ πολλὰς μυριάδας ὑπὸ
τῶν φίλων καὶ οἰκείων ἐπείσθῃ τὴν παῖδα γῆμαι παρ' ἡλικίαν, 10
καὶ τοὺς δανειστὰς ἀπαλλάξαι τοῖς ἐκείνης χρησάμενον.

Plut. Cic. 41 αὐτὰι γάρ εἰσιν — χρησάμενον. *cf. Cass. Dio 46, 18, 3.*

5 τήρων: *em. A Schaefer*

11 [4]

ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa
consulibus [*a. 711/43*], ut Tiro libertus eius scripsit,
septimo idus <Decembres> occisus est.

Tac. de orat. 17 ut de Cicerone — occisus est. *cf. Plut. Cic. 49.*

1 ipse *Farnes.* 2 scribit *Andresen* 3 septimum
Vatic. Dec. add. *Lipsius*, lacunam indicant *Leid. m. 2 Vatic.*

ΠΑΝΔΕΚΤΑΙ

Gell. 13, 9, 2 Tullius Tiro — libros compluris — de variis
atque promiscis quaestionibus composuit. in his esse praecipui
videntur, quos Graeco titulo πανδέκτας inscripsit, tamquam
omne rerum atque doctrinarum genus continentis. licet vulgo
existimetur in verbis 'de variis atque prom. quaest.' eius operis
inscriptionem latere, cuius Pandectae pars fuerint, Gellium com-
plures variosque Tironis libros ibi significavisse, ex quibus Pan-
dectae per se fuerint, cum Kretzschmero consentio (de *Gell. font.*
p. 63). non aliter Suetonius postquam Aurelii Opilli variae
eruditionis aliquot volumina tetigit, unum ex his Musas nomine
appellavit (*Aur. Opill. fr. 1*): atque fuit Musarum et Pandectarum
eadem natura. huius modi inscriptiones *vd. ap. Plin. n. h.*
praef. 24. Gell. praef. 6. Pandectas inscripsit item librum suum
Dorotheus (Clem. Alex. strom. 1, 21, 133 ἐν τῷ πρώτῳ πανδέκτῃ).
numeri singularis formam in inscriptione praefert Schopen, de
Terentio et Donato p. 41.

12 [4 Egger]

novissime Tiro in pandecte non recte ait dici, adicit-
que quod sua coeperit aetate id adverbium.

Char. p. 207, 30 novissime — adverbium; ubi Fl. Caper de
latinitate: 'miror' inquit 'id dixisse Tironem', cum Valerius
Antias libro II [*fr. 14 P*]: 'mater cum novissime aegrotasset',
inquit 'vovisse fertur'; idem XXII [*fr. 58 P*.]: 'quod novissime
nobiscum foedus fecissent'. *cf. Ael. Stilo test. 24. Gell. 10,*
21, 1 non paucis verbis, quorum frequens usus est nunc et fuit,

M. Ciceronem noluisse uti manifestum est, quod ea non probaret, velut est et novissimus et novissime. *cf. tamen Cic. pro Rosc. com. 30.*

13 [1]

adeo veteres Romani litteras Graecas nesciverunt et rudes Graecae linguae fuerunt ut stellas, quae in capite tauri sunt, propterea suculas appellarent, quod eas Graeci ὑάδες vocant, tamquam id
 5 verbum Latinum Graeci verbi interpretamentum sit, quia graece ὕες, sues latine dicantur. sed ὑάδες οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν id est non a subus, ita ut nostri Opici putaverunt, sed ab eo quod est ὕειν
 10 appellantur; nam et cum oriuntur et cum occidunt, tempestates pluvias largosque imbres cient. pluere autem Graeca lingua ὕειν dicitur.

Gell. 13, 9, 4 ibi [*in πανδέκταις*] de his stellis quae appellantur suculae hoc scriptum est: adeo inquit veteres — sed ὑάδες inquit οὐκ ἀπὸ — dicitur. haec quidem Tiro in pandectis. sed enim veteres nostri non usque eo rupices et agrestes fuerunt, ut stellas hyadas idcirco suculas nominarent, quod ὕες latine sues dicantur, sed ut quod Graeci ὑπέρ, nos super dicimus, quod illi ὕπιος, nos supinus, quod illi ὑφορβός, nos subulcus, quod item illi ὕπνος, nos primo synus [*ita Ald.: somnus codd.*], deinde per y Graecae Latinaeque <o> litterae cognationem somnus, sic quod ab illis ὑάδες, a nobis primo syades, deinde suculae appellatae. *Cic. de nat. d. 2, 111* eius [*Tauri*] caput stellis conspersum est frequentibus: 'has Graeci stellas hyadas vocitare suerunt,' a pluendo; ὕειν enim est pluere. nostri inperite suculas, quasi a subus essent, non ab imbribus nominatae. *cf. Cic. Arat. 178. Fest. p. 301^b, 33. Ovid. fast. 5, 166. 6, 197. Plin. 2, 106. 18, 247 (cf. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 98sq.). Serv. g. 1, 138. Aen. 1, 744. Isid. or. 3, 70, 12. Ampel. 3. Schol. in Caes. Germ. Arat. 56^B. CGL VII 311. cf. etiam Varro de l. L. 5, 96. Fest. p. 290^b, 5. CGL VII 279. 317. 320. 322.*

6 <quae> post quia *add. Skutsch* 7 subus *Voss. Lat. F* 7 suibus *rell.*

INCERTAE SEDIS

14 [2]

Tiro Tullius M. Ciceronis libertus lictorem vel a limo
 a licio dictum scripsit; licio enim transverso,

quod limum appellatur, qui magistratibus inquit praeministrabant, cincti erant.

Gell. 12, 3, 1 Valgius Rufus [*fr. 1*]. et nos sane cum illo sentimus, sed Tiro Tullius — cincti erant. si quis autem est, qui propterea putat probabilius esse quod Tiro dixit, quoniam prima syllaba in lictore, sicuti in licio, producta est et in eo verbo quod est ligo correpta est, nihil ad rem istud pertinet. nam sicut a ligando lictor, et a legendo lector et a viendo vitor [*ita Lachmann: vivendo victor codd.*] et tuendo tutor et struendo struitor productis, quae corripiebantur, vocalibus dicta sunt. *cf. Grom. Lat. I 29, 15. 167, 18. 366, 18. Serv. Aen. 12, 120. Isid. or. 15, 14, 2. 19, 22, 26. 33, 4. haec ad Pandectas pertinere puto, sed ad epistulas quoque apte quadrant (cf. Valg. Ruf. l. c.).*

POMPEIUS LENAEOUS

TESTIMONIA

VITAE

1. *Suet. de gramm. 15* Lenaeus Magni Pompei libertus et paene omnium expeditionum comes defuncto eo [*a. 706/48*] filiisque eius [*a. 719/35 Sexto*] schola se sustentavit [*vd. De lud. litt. test. 38*]. — traditur autem puer adhuc Athenis subreptus refugisse in patriam, perceptisque liberalibus disciplinis pretium suum domino rettulisse, verum ob ingenium atque doctrinam gratis manumissus. *Athenis a. 668/86 subreptus esse videtur (cf. Hillscher, Fleck. Jahrb. suppl. 18. 1892 p. 377); qua aetate si puer erat, intra annos 654/100—660/94 natus est.*

2. *Schol. in Iuven. 1, 20* (Auruncae flexit alumnus) — vel Lenaeum dicit, qui et ipse saturas scripsit. si recte pro tradito 'lenium' ita Casaubonus emendavit (*vd. item 'lenius' in codd. Plinii n. h. 25, 63*), aliter hic proditum de patria Lenaei habemus atque ap. Suetonium (*cf. Marx, Lucil. carm. rell. 1 p. LI*).

3. *Suet. de gramm. 2 = De lud. litt. test. 14* (de Archelao Lenaei magistro)

SCRIPTORUM

4. *Suet. de gramm. 15* (= *Petron. sat. p. 245 B.*⁴) Lenaeus — tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum oris probi, animo inverecundo scripsisset, acerbissima satura lacerarit, lastaurum et luroonem et nebu-

lonem popinonemque appellans et vita scriptisque monstrosus, praeterea priscorum Catonis verborum ineruditissimum furem. *liber, in quo Sallustius Pompeium vituperaverat, historiae sunt* (cf. Maurenbrecher fr. 2, 16). *epigramma in Sallustium Catonis verborum furem extat apud Quint. 8, 3, 29 (FPR p. 329, 15 B.). cf. etiam test. 2.*

5. *Plin. n. h. 25, 5 antea condiderat solus apud nos, quod equidem inveniam, Pompeius Lenaeus Magni libertus, quo primum tempore hanc scientiam [medicinam] ad nostros pervenisse animo adverto. namque Mithridates — singula exquirens scrinium commentationum harum et exemplaria effectusque in arcanis suis reliquit, Pompeius autem omni praeda regia potitus transferre ea sermone nostro libertum suum Lenaeum grammaticae artis iussit, vitaeque ita profuit non minus quam reipublicae victoria illa. fragmenta extant ap. Plin. n. h. 15, 127. 25, 63 al. (cf. Plinii ind.). Gell. 17, 16, 2.*

CORNELIUS NEPOS

A. TESTIMONIA

VITAE

Nepos Ticino, ut videtur, ortus (Mommsen, Hermes 3, 62 adn. 1), a. fere 655/99 natus Catullo et Attico amicis superstes fuit et Augusto imperatore mortuus est (Plin. n. h. 9, 137). de vita cf. Peter, hist. Rom. rell.² p. XXXXsq

SCRIPTORUM

1. *Plin. epist. 5, 3, 6 inter quos [qui carmina scriptitarunt] vel praecipue numerandus est P. Vergilius, Cornelius Nepos et prius Accius Enniusque.*

2. *Char. p. 146, 19 Nepos exemplorum II Gell. 6, 18, 11 Cornelius Nepos in libro exemplorum quinto cf. LTraube, Sitzb. d. Bayer. Akad. 1891 p. 397. 405. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 322sq. hinc loci Pliniani fluxisse videntur; cf. ind. libr. 7. 12. 34. opus scriptum est post a. 711/43 (cf. fr. 5 P.).*

3. *Nep. Cat. 3, 5 huius [M. Catonis] de vita et moribus plura in eo libro persecuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu T. Pomponii Attici.*

4. *Fronto p. 20 N. = Lampadio test. 4 (de libris ad criticam rationem emendatis, quamquam a Frontone existimatorem hominem librariumque in Attici et Nepotis commemoratione permutatos esse credo)*

5. *Chronica, De vita M. Tulli Ciceronis, De inlustribus iris infra memorantur.*

B. FRAGMENTA

EX CHRONICIS

Catull. 1, 5 [Nepoti] iam tum cum ausus es unus Italorum / omne aevum tribus explicare chartis / doctis, Iuppiter, et laboriosis. itaque Chronica ante a. 700/54 (cf. Peter l. c. p. L), id est ante Annalem Attici et Imagines Varronis, edita sunt.

1 [HRR 2 Peter]

lib. I. de Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit aetatem eos egisse vel isdem fere temporibus vel Homerum aliquanto antiquiorem, utrumque tamen ante Romam conditam vixisse Silviis Albae regnantibus annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo annalium [supra 5 fr. 1] de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo chronico de Homero dicit, annis circiter centum et sexaginta.

Gell. 17, 21, 3 de Homero — sexaginta. cf. fragm. hist. Graec 1, 392 sq. M. Clem. Alex strom. 1, 21, 117. Hieron. ad a. Abr. 1104 et praesertim Cic. de re p. 2, 18 (de his Rohde, Rh. Mus. 36, 533). vd. etiam Varro fr. 68. de loco Cassii a Nepote allato Meyer, Rh. Mus. 37, 615 adn. 1.

5 Cassius Voss. Lat. F 112 m. 3 sassius vel sallius (?) vel iassius rell. 8 chronicorum Magliab. Regin. 597 et 1646 Voss. Lat. F 112

2 [4]

Archilochum Nepos Cornelius tradit Tullo Hostilio Romae regnante iam tunc fuisse poematis clarum et nobilem.

Gell. ibid. 8 Archilochum autem Nepos — nobilem. cf. Cic. tusc. 1, 3. Hieron. ad a. Abr. 1352. Rohde, Rh. Mus. 36, 558. de Chronicis hic significatis vd. fr. 1 et Gell. ibid. 1. eodem loci sine dubio sexta quoque paragraphus de Pythagora pertinet.

DE VITA M. TULLI CICERONIS

3 [1]

lib. I. Cornelius Nepos — in librorum primo, quos de vita illius [Cicronis] composuit, errasse videtur, cum

eum scripsit tres et viginti annos natum primum causam iudicii publici egisse Sextumque Roscium parricidii reum defendisse.

Gell. 15, 28, 1 Cornelius Nepos et rerum memoriae non indiligens et M. Ciceronis ut qui maxime amicus familiaris fuit. atque is tamen in librorum primo — defendisse. *sequitur Gellii refutatio. cf. Suet. rell. p. 81 R.*

3 primum *Paris. primam rell.*

EX LIBRIS DE INLUSTRIBUS VIRIS

libri, qui primum anno, ut videtur, 720/34 (Nipperdey, praef. ad Corn. Nep. p. XXI) in vulgus propositi sunt, deinde rursus intra a. 723/31—727/27 (cf. ibid. p. XXXXI), sedecim minimum fuerunt (fr. 6), fortasse septem et decem, quorum primus, ut videtur, prooemium sicut in Varronis Imaginibus amplexus est, deinde, ut recentiores existimant (cf. Wissowa RE 4, 1412. Peter l. c. p. LV), II et III reges, IV et V duces, VI et VII poetas, VIII et IX oratores, X et XI philosophos, XII et XIII historicos, XIV et XV grammaticos, XVI et XVII rhetores.

4 [14]

lib. XIII. iuste venusteque admodum reprehendisse dicitur Aulum Albinum M. Cato. Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitavit. in eius historiae principio [*fr. 1 P.*] scriptum est ad hanc
 5 sententiam: neminem suscensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter tum scriptum foret; 'nam sum' inquit 'homo Romanus natus in Latio, Graeca oratio a nobis alienissima est'; ideoque veniam gratiamque malae existimationis, si quid esset
 10 erratum, postulavit. ea cum legisset M. Cato: 'ne tu', inquit 'Aule, nimium nugator es, cum maluisti culpam deprecari quam culpa vacare. nam petere veniam solemus aut cum imprudentes erravimus aut cum compulsi peccavimus. te', inquit 'oro te, quis perpulit, ut id com-
 15 mitteres, quod priusquam faceres, peteres ut ignoscere-
 tur'? scriptum hoc est in libro Corneli Nepotis de in-
 tribus viris XIII.

Gell. 11, 8 iuste venusteque — *viris* XIII. *eadem* *Macrob. sat. praef.* 13sq. *cf. Polyb.* 39, 1, 1sq. *Plut. Cat.* 12. *apophth. Cat.* 29. *de Albino etiam Cic. Brut.* 81.

4 primo *Macrob.* 6 tum *om. codd. familia prior et Macrob.* 10 ea *Macrob.:* eam 14 te *om. altero te Macrob. tibi codd.* tu tibi (*veniam petis*)? *Th Vogel* dic *coni. Hosius* 17 *viris Magliab. m. 2 Regin. 1646 m. 1 libris rell. et Regin. m. 2 XIII Voss. Lat. F 112 om. Paris. Voss. Lat. F 7*

5 [2]

l. XV. partum [*pro partium*]. — Cornelius Nepos *inlustrium XV * **

Char. p. 141, 24 partum. Caesar [fr. 25], Cornelius — XV * *

6 [3]

l. XVI. a fratre patruele

Char. p. 141, 13 patruele, ab hoc patruele. Cornelius Nepos inlustrium virorum libro XVI a. fr. p. inquit * * rem necessitudinis, sed etiam personam ostendat [-t cod.].

7 [15]

verba ex epistula Corneliae Gracchorum matris ex libro Corneli Nepotis de Latinis historicis excerpta:

dices pulchrum esse inimicos ulcisci. id neque maius neque pulchrius cuiquam atque mihi esse videtur, sed si liceat re publica salva ea persequi. sed quatenus id fieri non potest, multo tempore multisque partibus inimici nostri non peribunt atque, uti nunc sunt, erunt potius quam res publica profligetur atque pereat.

eadem alio loco:

verbis conceptis deierare ausim, praeterquam qui Ti-
berium Gracchum necarunt, neminem inimicum tantum molestiae tantumque laboris, quantum te ob has res, mihi tradidisse; quem oportebat omnium eorum, quos antehac habui liberos, partis eorum tolerare atque curare, ut quam minimum sollicitudinis in senecta haberem, utique quaecum-
que ageres ea velles maxime mihi placere, atque uti nefas haberes rerum maiorum adversum meam sententiam quicquam facere, praesertim mihi, cui parva pars vitae superest. ne id quidem tam breve spatium potest opitulari,

20 quin et mihi adversere et rem publicam profliges? denique
 quae pausa erit? ecquando desinet familia nostra in-
 sanire? ecquando modus ei rei haberi poterit? ecquando
 desinemus et habentes et praebentes molestiis insistere?
 ecquando perpudescet miscenda atque perturbanda re publi-
 25 ca? sed si omnino id fieri non potest, ubi ego mortua
 ero, petito tribunatum; per me facito quod lubebit, cum
 ego non sentiam. ubi mortua ero, parentabis mihi et
 invocabis deum parentem. in eo tempore non pudet te
 eorum deum preces expetere, quos vivos atque praesentes
 30 relictos atque desertos habueris? ne ille sirit Iuppiter
 te ea perseverare nec tibi tantam dementiam venire in
 animum! et si perseveras, vereor ne in omnem vitam
 tantum laboris culpa tua recipias, uti in nullo tempore
 tute tibi placere possis.

Libri mss. Corn. Nep. ad extremum verba ex epistula — placere possis.

1 gracorum matris ex eodem libro Cornelii Nepotis ex-
 cerpta (*cod.*) *G(udianus)* verba Corneliae Gracchorum matris
 ex cornelii nepotis libro exc. *R(omanus)* 2 hist.] oratoribus
Nipperdey op. p. 99 6 malo temperes *Bergk, Philol. 16, 627*
m. part.] cf. Nipp. p. 116 9 verba eiusdem alio loco ad
 C. Gracchum filium *R* 11 inimicum *om. cod. Gifanii* ~~tan-~~
 tae *G* 13 eorum *om. ed. Savaronis* meorum *Roth* 20 ad-
 versēs *G -ses R* 21 qua *R* 23 insist. *Nipp. desistere codd.*
 dehiscere *coni. Buech.* 28 deum p.] *cf. Jordan, Hermes 15, 530*
 pudebit *Haupt in Nipp. op. p. 119*

8 [13]

eodem tempore [*quo Platonem, Dionysius*] Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannidi. sed de hoc in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis conscriptus est.

Nep. Dion. 3, 2 eodemque tempore — conscriptus est.

3 tyrannidi *Ascensius: tyrannis* in eo *cod. Dan. et Parc.* in eo meo *rell.*

9 [17]

non ignorare debes unum hoc genus Latinarum
 arum [*historiam*] adhuc non modo non respon-

dere Graeciae, sed omnino rude atque inchoatum morte Ciceronis relictum. ille enim fuit unus, qui potuerit et etiam debuerit historiam digna voce pronuntiare, quippe qui oratoriam eloquentiam rudem a maioribus acceptam perpoliverit, philosophiam ante eum incomptam Latinam sua conformavit oratione. ex quo dubito, interitu eius utrum res publica an historia magis doleat. — locuples ac divina natura, quo maiorem sui pareret admirationem ponderatioraque sua essent beneficia, neque uni omnia dare nec rursus cuiquam omnia voluit negare.

Anon. Gud. cod. 278 Cornelius Nepos in libro de historicis Latinis de laude Ciceronis: non ignorare — doleat. idem: locuples — negare.

9 conformavit orationē *cod.: em. Heusinger* 11 locuplex

INCERTAE SEDIS

in libris De inl. viris sine dubio fuerunt fr. 10. 11. 13., in libro De vita M. Tulli Cic. fr. 12 verisimilius est fuisse; fr. 14 ambigitur utrum ex peculiari libro petatum sit (Leo, Biogr. p. 193 adn.) an ex prooemio librorum de grammaticis (Peter l. c. p. 40; cf. praef. ad De inl. vir.); meo iudicio illud praestat. reliqua frustula operis De inl. vir. ab hominibus litteratis aliena omisi.

10 [11 De inl. vir.]

quamvis et Nepos aequales omnes [*Terentium, Scipionem Africanum, C. Laelium*] fuisse tradat

Suet. vit. Ter. p. 27 R. hic [*Terentius*] cum multis nobilibus familiariter vixit, sed maxime cum Scipione Africano et C. Laelio, quibus etiam corporis gratia conciliatus existimatur. quod et ipsum Fenestella arguit contendens utroque maiorem natu fuisse, quamvis — tradat.

11 [12]

Nepos auctore certo comperisse se ait C. Laelium quondam in Puteolano kalendis Martiis admonitum ab uxore, temperius ut discumberet, petisse ab ea ne

interpellaretur, seroque tandem ingressum triclinium dixisse
 5 non saepe in scribendo magis sibi successisse. deinde
 rogatum ut scripta illa proferret, pronuntiasse versus, qui
 sunt in Heautontimorumenos [723]: 'satis pol proterve
 me Syri promissa huc induxerunt'.

Suet. vit. Ter. p. 31 R. Nepos — induxerunt. *cf. Varro fr. 301. Santra fr. 13.*

1 auctore cerio *Regin.* 3 se post ne *add. Ritschl*
 4 interpellaret *A, Ritschl* interpollaretur *Regin.* -pell- *rell.* sero-
 que *A* serius *rell.* ingressum *A* -sus *rell.*

12 [2 De vita Cic.]

refert Cornelius Nepos se praesente iisdem paene
 verbis, quibus edita est, eam pro Cornelio seditioso tribuno
 defensionem peroratam.

Hieron. contra Ioann. Hierosol. 12 (2, 419 Vall.) refert
 enim Cornelius — peroratam [*a. 689/65*].

13 [16 De inl. vir.]

primus [*L. Voltacilius*] omnium libertinorum, ut Cor-
 nelius Nepos opinatur, scribere historiam orsus non nisi
 ab honestissimo quoque scribi solitam ad id tempus.

Suet. de rhet. 3 primus — tempus.

14 [18]

Cornelius Nepos libello, quo distinguit litteratum ab
 erudito, litteratos vulgo quidem appellari ait eos, qui
 aliquid diligenter et acute scienterque possint aut dicere
 aut scribere, ceterum proprie sic appellandos poetarum
 5 interpretes, qui a Graecis grammatici nominentur.

Suet. de gramm. 4 appellatio grammaticorum Graeca con-
 suetudine invaluit, sed initio litterati vocabantur. Cornelius quo-
 que Nepos — nominentur. *cf. Orbilius fr. 2. Mess. Corv. fr. 5.*

in libro *De dub. nom.* (*CGK V 576, 12* culmum generis neu-
 tri, ut Nepos vult) *alium Nepotem Donati interpretem, qui est in*
commento Bob., quod accessit (ad Don. p. 388, 7. 13), signi-
-um esse contendit Sabbadini (Studi ital. 11. 1903 p. 171).

L. COTTA

quis sit L. Cotta hic, qui Suetonio auctore libros *De litteris syllabisque* et *De metris Ennio poetae* abiudicavit, nescimus; fortasse non alius est qui a Suetonio alias (*Iul.* 79) memoratur, quamquam et L. Aurunculeius Cotta Caesaris legatus esse potest, is qui hieme a. 700/54—701/53 in Gallia interfectus est, cuius περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας σύγγραμμα novimus (*Athen.* 6, 273^b; cf. Buecheler, *Fleck. Jahrb.* 111. 1875 p. 136). certe quidem L. Cotta tribunus pl. a. 659/95, qui a Cicerone (*Brut.* 137) in numerum mediocrium oratorum refertur, ob tempora non quadrat.

FRAGMENTUM

quod non nulli tradunt duos libros de litteris syllabisque, item de metris ab eodem Ennio [*poeta*] editos, iure arguit L. Cotta non poetae sed posterioris Ennii esse, cuius etiam de augurandi disciplina volumina ferantur.

Suet. de gramm. 1 nam quod non nulli — ferantur. cf. *Sex. Enn.* p. 101.

SP. MAECIUS TARPA

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Sp. Maecius' Cic., 'Maecius' Hor. *Suet.*, 'Tarpa' Hor. 'Maecius Tarpa' *Porphyr.*, 'Sp. Maecius Tarpa' *schol. Cruq. de praenomine iniuria dubitationem movit Jordan, Hermes* 8, 89; cf. *test.* 5.

2. Maecius a. 699/55 a Pompeio ad iudicandas fabulas, quae in ludis edendae essent, delectus (*test.* 3) iunior triginta fere annis ea aetate esse non poterat, neque tamen multo senior, si quidem intra a. 743/11—746/8, cum Horatius artem poeticam scripsit, eodem munere fungebatur (*test.* 5) aut functus recenti laude florebat.

3. Cic. *ad fam.* 7, 1, 1 [a. 699/55] nobis autem erant ea perpetienda, quae Sp. Maecius probavisset [*ad theatrum*].

4. Hor. *sat.* 1, 10, 37 haec ego ludo, / quae neque in aede sonent certantia iudice Tarpa. *Porphyr. ibid.* 38 ait se id genus

carminis scribere, quod Maeci Tarpae arbitrio non subiciatur; nam hi fere qui scaenae scribebant ad Tarpam hunc velut emendatorem ea adferebant. *Ps-Acro ibid.* <iudice Tarpa> qui deferenda carmina poetarum ad <s>caenas antea probavit. *cf. Schol. Vindob. ibid.*

5. *Hor. A P* 386 si quid tamen olim / scripseris, in Maeci descendat iudicis aures. *Porphyr. ibid.* 387 Maecius perdiligens carminum fuit aestimator. *Ps-Acro ibid.* Maecius illis temporibus criticus summus fuit. *cf. schol. Cruq. ibid.* (Sp. Metius Tarpa).

B. FRAGMENTUM

duos Terentios poetas fuisse scribit Maecius, quorum alter Fregellanus fuerit Terentius Libo, alter libertinus Terentius Afer patria.

Don. vit. Ter. p. 9 W. nam duos Terentios — patria, de quo nunc loquimur. *cf. Weichert, poett. Latt. rell. p. 334sq.*

1 Maecius *Fleckeisen*: maetius *Paris*. metius *rell.* 2 flagellanus *Paris. Vatic. 2905*

INCERTORUM GRAMMATICORUM LIBRI

COMMENTARII LUCILII

1

Gell. 2, 24, 4 hanc Lucilius poeta legem [*Fanniam*] significat cum dicit [*1172 Ma.*]: 'Fanni centussis misellus'. in quo erraverunt quidam commentariorum in Lucilium scriptores, quod putaverunt Fannia lege perpetuos in omne dierum genus centenos aeris statutos. centum enim aeris Fannius constituit, sicuti supra dixi, festis quibusdam diebus eosque ipsos dies nominavit, aliorum autem dierum omnium in singulos dies sumptum inclusit intra aeris alias tricenos, alias denos.

de temporibus et natura horum commentariorum *cf. Marx, Lucil. carm. rell. 1 p. LVsq.*, qui probabili ratione iis vindicat magnam partem disputationis *Macrobius 3, 16. 17 (vd. praesertim 17, 5) et locos Paul. Fest. p. 54, 2. 96, 3. Fest. p. 270^b, 4. 340^a, 24.*

343^a, 7. cf. etiam Marx *ibid.* p. LIIsq. fortasse eodem § 8—10 Gellii de lege Licinii pertinent.

2 misellus *Pal-Vatic.* -llos *rell.* 8 sumptum *Pal-Vatic.* sum(p)tus *rell.*

COMMENTARII DE ANTIQUIS LITTERIS

2

Vel. Long. p. 49, 10 Graecorum vero qui de antiquis litteris scripserunt commentaria, item Latinorum qui illos secuti sunt eadem littera veteres solitos scribere ostendunt μακρὸς μακροῦ μακρῶ et confusas fuisse o et ov et ω; apud nos quoque antiqui ostendunt, qui aequae confusas o et u litteras habuere.

cf. *Mar. Vict.* p. 11, 9. 24, 2. de incerto Velii auctore vd. *Wilmanns, de Varr. libr. gramm.* p. 125sq.

4 o et v 5 quia

Char. p. 205, 16 (illi qui de differentiis scribunt, non scripserunt, ut ait Beck, de differentiarum scriptoribus *Lat. Groningae* 1883 p. 6) huius aetatis scriptores non respicit.

EX INCERTIS INCERTORUM LIBRIS

Quintiliani (1, 6, 32sq.) ea infra desunt veriloquia, quae aut certis scriptoribus vindicari possunt (ut 'consul' Accius fr. 17 et complura Varronis de l. L.) aut verisimili coniectura variis grammaticis tributa (ut 'classis' Ael. Stilo fr. 52) alibi relata sunt.

1

Plut. quaest. conv. 8, 6, 5 (*Mor.* 4, 331 B.) Λαμπρίας ἔφη μυρίῳ τὰ Ῥωμαϊκὰ δέξειν οἰκειότερα τῶν Ἑλληνικῶν ὀνόματα — τὸ μὲν γὰρ δεῖπνόν φασι κῆνα διὰ τὴν κοινωνίαν καλεῖσθαι· καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἡρίστων ἐπιεικῶς οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι συνδειπνοῦντες τοῖς φίλοις. τὸ δ' ἄριστον ἐκλήθη πρᾶνδιον ἀπὸ τῆς ὥρας· ἔνδιον γὰρ τὸ δειλινόν, καὶ τὴν μετ' ἄριστον ἀνάπαυσιν ἐνδιάζειν· ἢ πρωινήν τινα σημαίνοντες ἐθωδὴν ἢ τροφήν, ἣ χρῶνται πρὶν ἐνδεεῖς γενέσθαι. καὶ μὴν ἔν' ἀφῶ τὰ στρώματα, ἔφη, τὸν οἶνον τὸ μέλι τοῦλαιον τὸ γεύσασθαι τὸ προπιεῖν, ἕτερα πάμπολλα τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι

καταφανῶς χρώμενα· τίς οὐκ ἂν εἴποι ἐπὶ κῶμον Ἑλληνικῶς
 κωμισσᾶτον λέγεσθαι, καὶ τὸ κεράσαι μισκῆρε καθ' Ὅμηρον
 [Od. 10, 356] ἡ δ' αὖτ' ἐν κρητῆρι μελίφρονα οἶνον ἔμισγε·
 καὶ μῆνσαν μὲν τὴν τράπεζαν ἀπὸ τῆς ἐν μέσῳ θέσεως,
 15 πᾶνεμ δὲ τὸν ἄρτον ὥς ἀνιέντα τὴν πεῖναν· τὸν δὲ στέφανον
 κορῶναν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ὥς Ὅμηρος [Il. 7, 12] τὸ κράνος
 εἵκασέ που στεφάνη· † τὸ δὲ καῖρε δέρε καὶ δέντης τοὺς ὀδόν-
 τας καὶ λάβρα τὰ χεῖλη ἀπὸ τοῦ λαμβάνειν τὴν βορὰν δι' αὐτῶν.

cf. Varro de l. L. 7, 89. 5, 118. 105. 62. 135. Paul. Fest.
 p. 223, 5. 41, 3. 37, 2. Buecheler, Rh. Mus. 56, 321.

17 τὸ δὲ δέρειν καίδερε Wyttenb. τὸ δ' ἔδειν ἔδερε Buech.

2

Quint. 1, 6, 34 etiamne hominem appellari, quia sit
 humo natus, quasi vero non omnibus animalibus eadem
 origo, aut illi primi mortales ante nomen inposuerint
 terrae quam sibi?

cf. Hygini fabulam 220 desinentem; homo vocetur quoniam
 ex humo videtur esse factus (Bernays op. 2, 218. Buecheler, Rh.
 Mus. 41, 5).

3

Quint. 1, 5, 66 ex tribus [vocibus] nostrae utique linguae
 non concesserim, quamvis — inveniantur qui Lupercalia aequae
 tris partes orationis esse contendunt quasi luere per caprum.

aliter Varro de l. L. 6, 13.

4

Gell. 18, 6, 8 idonei vocum antiquarum enarratores
 tradiderunt matronam dictam esse proprie, quae in matri-
 monium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio
 maneret, etiam si liberi nondum nati forent, dictamque ita
 5 esse a matris nomine non adeptο iam, sed cum spe et
 omine mox adipiscendi, unde ipsum quoque matrimonium
 dicitur, matrem autem familias appellatam esse eam solam,
 quae in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius
 maritus, manu mancipioque esset, quoniam non in matri-
 monium tantum, sed in familiam quoque mariti et in sui
 lis locum venisset.

cf. Paul. Fest. p. 125, 16. Ael. Meliss. ap. Gell. l. c. § 4. Non. p. 442, 1. Suet. p. 280 R. Serv. Dan. Aen. 11, 476. Serv. Aen. 11, 581. Isid. or. 9, 7, 13. huius modi veriloquia vd. ap. Nigidium (fr. 28).

6 apiscendo vel adipiscendo *codd.: em. IGronovius*

5

Fest. p. 326^a, 3 <Sa>nnitibus nomen <inditum esse tradit . . .> s propter genus <hastae, quod σάυνι>α appellant <Graeci>.

cf. Plin. n. h. 3, 107 et Graec. 'Σαυνίται'. si O Mueller recte supplevit, nomen auctoris evanuit, qui Verrius esse vix potest, cum aliorum sententia sequatur ('<alii aiun>t'; cf. Ael. Stilo ad fr. 75).

1 <Sa>nnitibus

6

Porphyr. Hor. serm. 1, 3, 1 non nulli tamen veterum grammaticorum sic appellationes has diviserunt, ut Sardum putarent dici eum, qui in Sardinia natus sit, Sardiniensem autem incolam Sardiniae.

cf. Paul. Fest. p. 60, 11.

7

Fest. p. 347^b, 9 sesterti no< tam . . . . ait signa continere> dupundi et semissis, < unde sestertius dictus quasi semis>tertius; sed auctos ess< e postea asses in sestertio>. apud antiquos autem < denarii denorum assium e>rant et valebant de< cussem, qui tum dicebantur quadriga>ti bigati. s quinquessis < autem quinarium . . . . auctor> est numerum aeris perduct< um esse ad XVI asses lege Fla>minia minus solvendi, cu< m Hannibalis bello premere>tur p. R.

cf. Fest. p. 334^b, 33. Varro de l. L. 5, 173. Plin. n. h. 33, 44. Apul. ap. Prisc. p. 251, 1.

2 semissis

8

Quint. 1, 6, 35 sic perveniemus eo usque ut stella luminis stilla credatur, cuius etymologiae auctorem clarum sane in litteris nominari in ea parte, qua a me reprehenditur, inhumanum est.

aliter Varro fr. 221. fortasse haec posteriore aetate Verrius excogitavit; cf. Fest. p. 313^b, 13 (Verrio auctore: stelionem — dic<tum, quia virus in>stillet cibo).

9

Quint. 1, 6, 38 quidam non dubitarunt etymologiae subicere omnem nominis causam, ut — ex sono stertere murmurare; etiam derivata, ut a velocitate dicitur velox, et composita plura his similia, quae sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent.

10

Quint. 1, 5, 67 solitaurilia iam persuasum est esse suovetaurilia, et sane ita se habet sacrum, quale apud Homerum quoque est.

aliter Valg. Ruf. fr. 2. cf. Fest. p. 293^a, 10. Serv. Aen. 9, 624. CGL II 186, 1. IV 289, 56.

praeterea huic fere aetati innumerabilia etyma tribuenda sunt, quae a Paulo Festoque omisso nomine auctoris traduntur.

11

quibus otium et studium fuit vitas atque aetates doctorum hominum quaerere ac memoriae tradere, de M. Pacuvio et L. Accio tragicis poetis historiam scripserunt huiusce modi: cum Pacuvius inquit grandi iam
 5 aetate et morbo corporis diutino adfectus Tarentum ex urbe Roma concessisset, Accius tunc haut parvo iunior proficiscens in Asiam, cum in oppidum venisset, devertit ad Pacuvium comiterque invitatus plusculisque ab ea diebus retentus tra-
 10 goediam suam, cui Atreus nomen est, desideranti legit. tum Pacuvium dixisse aiunt sonora quidem esse, quae scripsisset, et grandia, sed videri tamen ea sibi duriora paulum et acerbiora. ita est, inquit Accius, uti dicis, neque id me sane paenitet; meliora enim
 15 fore spero, quae deinceps scribam. nam quod in
 - pomis, itidem inquit esse aiunt in ingeniis; quae

dura et acerba nascuntur, post fiunt mitia et iucunda, sed quae gignuntur statim vieta et mollia atque in principio sunt uvida, non matura mox fiunt sed putria. relinquendum igitur visum est²⁰ in ingenio, quod dies atque aetas mitificet.

Gell. 13, 2 quibus — mitificet. hoc fr. libro I De poetis Varronis vindicant Ritschl op. 3, 454. Ruske l. c. p. 26 (Reifferscheid, Suet. rell. p. 424 adn.); cf. tamen Accius test. 10.

3 L. om. Paris. Voss. Lat. F 7 13 paululum Regin. 1646
14 molliora Oisel 16 pomis est Regin. 597 et 1646 Voss.
Lat. F 112 et 7 19 sunt om. Paris. 21 mitificaret Jensen

hic etiam memorare liceat Quint. 1, 4, 3 quo [iudicio] quidem ita severe sunt usi veteres grammatici, ut non versus modo censoria quadam virgula notare et libros, qui falso viderentur inscripti, tamquam subditos submovere familia permiserint sibi, sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.

VARIi SCRIPTORES

AUCTOR AD HERENNIUM

Rhet. ad Her. 4, 12, 17 haec qua ratione vitare possumus, in arte grammatica dilucide dicemus.

cf. Marx, proleg. ad rhet. p. 95. non nullius momenti ad grammaticae historiam est interpretationis Plautinae documentum ad rhet. 2, 23, 35, ad quod attentum me fecit Marx ibid. p. 98 sq.; deinde adnominatio tractata 4, 21.

M. TULLIUS CICERO

Ciceronem grammaticam coluisse et par est et disertis testimoniis confirmatur, si quidem Varro et Caesar grammaticos libros ad eum scripserunt et ipse complura nomina in libris suis, praesertim in De nat. d. et in Oratore, enodavit (cf. etiam Cic. ad Att. 1, 20, 7); sed quod Schlag eum vere proprieque grammaticum

fuisse contendit (*Jahresber. d. Realgymn. zu Siegen 1888 p. 1 sq.*), id omni fundamento destitutum est. non solum enim Ciceronis in huius modi doctrina talis inscitiae indicia habemus, qualis in grammatico vix admitti possit (cf. *de or. 1, 187* et *Usener, Sitzb. d. Bayer. Akad. phil.-hist. Cl. 1892 p. 597 sq.*), sed argumenta a Schlagio allata vel nulla sunt vel ad prorsus contrariam sententiam ducunt. huius naturae sunt loci *Tac. de orat. 30* (in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei defuisse) et *Quint. 1, 7, 34* (an ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis huius [grammaticae] diligentissimus fuit et in filio, ut epistulis apparet, recte loquendi asper quoque exactor? aut vim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri? aut ideo minus Messalla nitidus, quia quosdam totos libellos non verbis modo singulis, sed etiam litteris dedit?); ne enim de priore dicam, si Cicero librum grammaticum confecisset, hic a Quintiliano sine dubio iuxta Caesaris et Messallae libros commemoratus esset. ceteroqui quid de se grammatico ipse Cicero sentiat vd. ap. *Atticum test. 5*. de alterius autem generis argumentis, quae in fr. 1—3^a consistunt, vd. *Goetz, Berl. phil. Woch. 1890 p. 195*. quod autem in vetere indice librorum opus Ciceronis *De orthographia* memoratur (*Schlag p. 15*), ibi aut 'de chorographia', eadem permutatione qua in codd. *Prisciani p. 267, 5*, legendum est aut intellegendus liber synonymorum, de quibus cf. *test. 1*. postremo de *Lucretio a Cicerone edito* vd. *test. 2*.

A. TESTIMONIA

1. *Char. in indice operis extremo p. 6, 12* synonyma Ciceronis indifferenter. *cod. Harleian. Ps-Cyrelli Inc. Sinonima * * ** lli Ciceronis de copia linguae Latinae. *Isid. Anecd. H. p. CXX* venit nuper ad manus meas quaedam schedula Ciceronis, quam synonyma dicunt. *Isid. Rhet. Lat. p. 518, 20 H.* synonymia est quotiens in conexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero [*in Cat. 1, 8*]: 'nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas'; et item [*1, 10*]: 'non feram, non patiar, non sinam'. huius modi libelli recentiori aetate ex Ciceronis libris sine dubio coagmentati sunt. cf. *Goetz l. c. p. 196* (aliter *Sittl, Arch. f. Lat. Lex. 6, 595*).

2. *Hieron. ad a. Abr. 1924 = Suet. rell. p. 38 R.* Titus Lucretius — cum aliquot libros per intervalla insaniae conscripsisset, quos postea Cicero emendavit de M. Tullio, non Quinto (ut volunt *Lachmann et Roth*) hic intellegendo dubitare non licet (*Bergk op. 1, 426. 2, 726*); qui nihil aliud nisi *Lucretii carmen sine mendis edendum curavit*; hoc enim 'emendare' supra significat. cf. *Marx, Rh. Mus. 43, 137. Leo, Pl. F. p. 37*.

3. *Rufin. p. 565, 3 = Varro fr. 289*

B. FRAGMENTA

1

litterae ipsae, si ad elementa referamus, neutri generis sunt, sicut Tullius dixit, ut hoc m hoc l, si ad ipsas litteras, feminini.

Cledon. p. 26, 32 litterae — feminini.

1^a

omnes litterae generis sunt neutri et semper indeclinabilia sunt [numquam declinantur]. ait Cicero in Siciliensibus [*in Verr. 2, 187*]: 'usque ad alterum r litterae essent integrae'.

Cledon. p. 28, 17 omnes — integrae. eadem docet Varro fr. 1.

2 n. decl. secl. *Keil* sicelyensius *cod.* (-sibus *em. rec. m.*) an Siciliensi II? 3 q. adalium eri * * littera esset integrae (*cf. Bertsch, praef. ad Cledon. p. IV*)

1^b

genere neutro legimus litteras. legistis in Cicerone: 'ut usque alterum r'. litteram non declines.

Pomp. comment. p. 111, 10 et genere — declines.

1 g. neutro in cicerone figura qua scribitur *cod. S. Pauli Lavant.* 2 alteram *codd. praeter Paris. Sang. 1179; sed cf. Cic. in Verr. 2, 187 ut usque ad alterum r*

2

consonantes inter se [*cognatae vocantur*], sed proprie sunt cognatae, quae simili figuratione oris dicuntur, ut est b f [s] m p, quibus Cicero adicit v, non eam quae accipitur pro vocali, sed eam quae consonantis obtinet vicem et anteposita vocali fit ut aliae quoque consonantes. 5

Mar. Vict. p. 18, 14 item consonantes — quoque consonantes. cf. Cic. orat. 158 (Gell. 15, 3, 1 sq.). Nig. Fig. fr. 24. Vel. Long. p. 60, 7.

3 s secl. *edd.*

3

sciat etiam [*grammaticus*] Ciceroni placuisse alio *Maiiamque* geminata i scribere; quod si est, etiam iungetur ut consonans.

Quint. 1, 4, 11 sciat — consonans. *cf. Prisc. p. 37, 22. 39, 20. III 467, 16. Serv. Dan. Aen. 1, 1. Pomp. comment. p. 105, 30. Isid. or. 1, 27, 11. 32, 7. vd. praeter alios Fleckeisen (Fleck Jahrb. 107. 1873 p. 406), qui Accio hanc scripturam vindicat.*

3^a

et in plerisque Cicero videtur auditu emensus scriptionem, qui et Aiiacem et Maiiam per duo ii scribenda existimavit.

Vel. Long. p. 54, 16 et in plerisque — existimavit. *cf. ibid. p. 66, 18. 72, 2.*

2 aiiace

de Ciceronis scribendi ratione conferendus etiam est Quint. 1, 7, 20 quid quod Ciceronis temporibus paulumque infra fere quotiens s littera media vocalium longarum vel subiecta longis esset geminabatur, ut caussae cassus divissiones? quomodo et ipsum et Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent. atqui paulum superiores etiam illud, quod nos gemina s dicimus, iussi, una dixerunt. *vd. etiam 1, 5, 44 (de forma 'scripsere'). praeterea in libris Ciceronis, ut diximus, plurimae verborum origines reperiuntur, quas saepius a grammaticis aliisque scriptoribus allatas legimus, ut a Quint. 1, 5, 66 (capsis = cape si vis cf. orat. 154). 8, 6, 73. cf. etiam Ael. Stilo ad fr. 12. non nullas collegit Woelfflin, Arch. f. Lat. Lex. 8, 426. de aliis grammaticis quaestionibus cf. Gell. 2, 17 (= orat. 159) et 13, 21, 24 (= orat. 168).*

4

tu quoque, qui solus lecto sermone, Terenti,
conversum expressumque Latina voce Menan-
drum

in medium nobis sedatis motibus effers,
quiddam come loquens atque omnia dulcia.
dicens.

Suet. vit. Ter. p. 34 R. Cicero in Limone hactenus [Terentium] laudat: tu quoque — dicens. cf. Cic. ad Att. 7, 3, 10. Caesar fr. 31. Vell. Pat. 1, 17, 1. Quint. 10, 1, 99. Auson. ad nep. Auson. 58sq. p. 264 P. Ter. heaut. prol. 46.

3 in medium nobis] in dium *Flor. medium T = Vatic. Lat. 2905* in medium certe V = Vatic. Regim. 1496 motibus
Barth: vocibus 4 quiddam Paris. quid quod TFFV dicens
miscens Ritschl

FALSUM

5

Glossa cod. Vatic. 1489 (saec. X) eresim Cicero sine aspiratione scribi debere ait.

Ciceronis nomen ex eo huc fluxit, quod in glossarum libris magistellorum arbitrato nomina scriptorum in marginibus addebantur.

C. AQUILIUS GALLUS

praetor a. 688/66 cum Cicerone, mortuus ante a. 710/44. cf. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 111 sq.

EX RESPONSIS

Cic. top. 32 solebat igitur Aquilius conlega et familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quae omnia publica esse vultis, quaerentibus iis, quos ad id pertinebat, quid esset litus, ita definire: qua fluctus eluderet.

similiter Quint. 5, 14, 34. cf. Dig. 50, 16, 96. exc. Gronov. ap. Fest. p. 382, 15.

SER. SULPICIUS Q. f. RUFUS

natus a. 649/105, quaestor a. 680/74, praetor a. 689/65, cos. a. 703/51, proconsul Achaiae a. 707/47, mortuus a. 711/43. vir bene litteratus (Gell. 2, 10, 1) reliquit prope CLXXX libros (Pompon. dig. 1, 2, 2, 43). cf. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 139 sq.

A. TESTIMONIUM

Quint. 9, 4, 37 ceterum consonantes quoque, earumque praecipue quae sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, ut si s ultima cum x proxima configat; quarum tristior etiam, si binae collidantur, stridor est, ut 'ars studiorum'. quae

fuit causa et Servio, ut dixi, subtrahendae s litterae, quotiens ultima esset aliaque consonante susciperetur. *Servius videtur Sulpicius* esse; cf. *Quint.* 9, 3, 21. *ceteroqui* cf. *Mess. Corv. ad fr.* 3.

B. EX RESPONSIS

1 [116 Bremer]

Dig. 50, 16, 30 pr. Gaius libro septimo ad edictum provinciale: silva caedua est, ut quidam putant, quae in hoc habetur ut caederetur. Servius eam esse, quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

C. FRAGMENTA

EX LIBRIS DE SACRIS DETESTANDIS

2 [p. 225]

lib. II. Servius Sulpicius iureconsultus vir aetatis suae doctissimus in libro de sacris detestandis secundo qua ratione adductus testamentum verbum esse duplex scripserit, non reperio; nam compositum esse dixit a mentis contestatione.

Gell. 7, 12, 1 Servius — contestatione. quid igitur calciamentum, quid paludamentum, quid pavimentum, quid vestimentum, quid alia mille per huiusce modi formam producta, etiamne ista omnia composita dicemus? cf. *Ulpian. fr.* 20, 1. *Instit.* 2, 10 pr. (*Dig.* 28, 1, 2). *Isid. or.* 5, 24, 2. *CGL V* 157, 17.

EX LIBRO DE DOTIBUS

3 [1]

qui uxorem ducturus erat, ab eo unde ducenda erat stipulabatur eam in matrimonium datum iri. qui ducturus erat, itidem spondebat. is contractus stipulationum sponsionumque dicebatur sponsalia. tunc quae promissa erat, sponsa appellabatur, qui *sponponderat* ducturum, sponsus.

Gell. 4, 4, 1 sponsalia in ea parte Italiae, quae Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri scripsit Servius

Sulpicius in libro, quem scripsit de dotibus: qui uxorem inquit ducturus — sponsus. quae Servius dicere pergit nihil ad nos. prorsus similia Varro de l. L. 6, 69sq., qui Sulpicio fortasse usus est (cf. de l. L. 5, 40; contra Bremer l. c. p. 226). cf. Serv. Aen. 10, 79. Non. p. 439, 4. Dig. 23, 1, 2 (Arnob. 4, 20).

2 ducturum iri. cui: em. Otho, complura suppl. Mommsen daturum; ductum iri, qui Hertz 6 sponderat (-ra Lugd-Bat.) codd.

INCERTAE SEDIS

Sulpicium commentarium ad XII tabulas scripsisse, quamvis certum indicium desideretur, verisimillimum est (cf. Schoell, leg. XII tab. rell. p. 34); qui si extitit certo fr. 4. 6. 9—13 amplexus est, quibus satis audacter addas fr. 5. 7 (cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 86, qui etiam glossas parret p. 233^a, 25; portum p. 233^a, 28; patrocina p. 233^a, 31 Sulpicii esse suspicatur). de huius modi iurisperitorum commentariis cf. Ael. Catus et L. Acil. p. 15. Antist. Labeo infra.

4 [p. 229, 6]

<noxia>, ut Ser. Sulpicius Ru<fus ait, damnum significat>, apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. at noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius in Melanippo [v. 429 Ribb.³]: 'tete esse huic noxae obnoxium'. item cum lex [XII tab. 12, 3 S.] iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet.

Fest. p. 174^a, 32 <noxia> — iubet. Caecilius in Hypobolimaeo Chaerestrato [v. 85 Ribb.³]: 'nam ista quidem noxa muliebres est [ita Bothe: -em et cod.] magis quam viri'. fortasse Sulpicii beneficio Caecilii quoque versus nobis traditus est; de poetis, de oratoribus, de Accio propter legem infra allatam non dubitavi. vd. etiam fr. 5 et Schoell l. c. p. 65 sq. de re cf. Serv. Aen. 1, 41. Non. p. 438, 19. CGL III 457, 80. IV 126, 3.

1 suppletum ex Paulo   3 ad

5 [p. 241, 2]

<o>rba apud poe<tas significatur privata aliqua> persona cara, apud <oratores quae patrem amisit aut> matrem, ut Ser. <Sulpicius ait, aut liberos quasi oc>ulos.

Fest. p. 182^a, 1 <o>rba — <oc>ulos. cf. Paul. Fest. p. 183, 2. 3. Isid. or. 10, 201. diff. verb. 408. CGL IV 134, 11.

1sq. suppletum partim ex Paulo   2 matr.: em. Urs.

6 [p. 229, 1]

'pedem struit' in XII [1, 2 S.] significat fugit, ut ait Ser. Sulpicius.

Fest. p. 210^b, 26 pedem — Sulpicius. *cf. ibid.* p. 310^b, 35.

7 [p. 239, 1]

posticam lineam in agris dividendis Ser. Sulpicius appellavit ab exori<ente sole ad occasum spectantem.>

Fest. p. 233^a, 33 posticam — <spectantem.> *cf. Isid. or.* 15, 4, 7.

2 suppletum ex Paulo

8 [p. 240, 2]

in quo [postliminio] Servius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum nisi post et liminium; illud productionem esse verbi vult, ut in finitumo legitumo aeditumo non plus inesse tumum quam in meditullio tullium.

Cic. top. 36 ipsius postliminii vis quaeritur et verbum ipsum notatur. in quo — tullium. Scaevola autem P. f. [fr. 8]. *cf. Ael. Gall. fr.* 2. noli cogitare de Ser. Claudio qui pridem obierat.

9 [p. 229, 2]

Fest. p. 321^b, 8 = *Aur. Opill. fr.* 13 (sanates)

10 [p. 229, 5]

sarcito in XII [8, 9 S.] Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato.

Fest. p. 322^b, 14 sarcito — praestato. *cf. Gell.* 11, 18, 8. *Dig.* 47, 9, 9. *CGL V* 481, 22.

11 [p. 229, 3]

tutela est, ut Servius definit, vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa.

Dig. 26, 1, 1 pr. Paulus libro trigesimo octavo ad edictum: tutela — ac permissa. *cf. leg. XII tab.* 5, 3 S.

1 vis] ius *Instit.*   2 vel sexum post aet. add. Bremer

12 [p. 229, 4]

Servius Sulpicius <nomine et>iam singulariter formato vindiciam esse ait <dictam q>ua de re controversia est, ab eo quod vindicatur. <inde> et in XII [12, 4 S.]: 'si vindiciam falsam tulit sive litis . . . <prae>tor arbitros tris dato, eorum arbitrio . . . fructus duplione damnum s decidito'.

Fest. p. 376^a, 23 de quo verbo [vindiciis] Cincius sic ait [fr. 30]. at Servius — decidito. *locum de XII tab. contra aliorum sententiam in Sulpicii contextum recepi. cf. fr. 4.*

1 n. et suppl. Scal.   2 dict. suppl. Schoell   3 inde ego
4 si velit is   5 arbitrio vg. -ii cod.

13 [p. 230, 10]

duobus negativis verbis quasi permittit lex magis quam prohibuit, idque etiam Servius animadvertit.

Dig. 50, 16, 237 idem [Gaius] libro quinto ad legem duodecim tabularum: duobus — animadvertit.

DUBIA

14 [p. 241, 3]

Servius Sulpicius religionem esse dictam tradidit quae propter sanctitatem aliquam remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo dicta, ut a carendo caerimonia.

Macrob. 3, 3, 8 Servius — caerimonia. *Gell. 4, 9, 8* Masurius autem Sabinus in commentariis, quos de indigenis composuit: 'religiosum' inquit 'est quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est; verbum a relinquendo dictum, tamquam caerimoniae a carendo'. *cf. Non. p. 432, 4. Grom. Lat. I 23, 21. August. retr. 2, 37. Isid. or. 6, 19, 36. CGL VI 163. Macrobbi auctoritatem Gellius in dubium revocat, neque tamen uter verus etymologiae auctor sit, Sulpiciusne an Masurius, certo dici potest (cf. Kretzschmer, de Gell. font. p. 79 et contra Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 163 adm. 1). fortasse tamen Masurius Sulpicium exscripsit eorumque nomina utriusque recte prodita sunt. aliquid simile est ap. Curiat. fr. 3 et Ael.*

Gall. fr. 11 coll. M'. Manilio fr. 1. de Servio Masurii auctore cf. Bremer 2¹, 322 (Thilo, quaest. Serv. 22).

1 dictam esse *Bamb.*

memorare etiam placet Fest. p. 142^b, 12 (ubi est quidam 'Servius filiū'; cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 86) et Gell. 4, 3, 3sq. (de verbo 'pellice' cf. Kretzschmer l. c. p. 59).

APPIUS CLAUDIUS AP. f. PULCHER

augur a. 695/59, cos. a. 700/54, procos. Ciliciae a. 701/53, censor a. 704/50, mortuus a. 706/48. L. Ateio Philologo magistro usus est (cf. De lud. litt. 35). fragmenta ap. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 243 sq.

EX AUGURALIS DISCIPLINAE LIBRIS

cf. Cic. ad fam. 3, 4, 1 (a. 703/51) et 3, 9, 3 (a. 704/50)

1 [1 *Bremer*]

lib. I. sollistimum Ap. Pulcher in auguralis disciplinae l. I ait esse tripudium, quom avi excidit ex ore quod illa fert, saxumve solidum aut arbos viviradix ruit, quae nec prae vitio humanave vi caedanturve iacianturve pellanturve.

Fest. p. 298^b, 26 sollistimum — pellanturve. cf. Cic. de div. 2, 72. Sabidius p. 110.

1 Ap pulcher   2 quom *O Mue.*: quod   avi *Urs.*:
aut   ore *O Mue.*: eo   4 humanave vi coni. *Augustinus*:
humani   caedantur vei aciantur ve

2 [*deest*]

oscines aves Ap. Claudius esse ait quae ore canentes faciant auspiciū, ut corvos cornix noctua; alites quae alis ac volatu, ut buteo sanqualis aquila inmusulus vulturius. pici autem Martius Feroniusque et parra et in - oscinibus et in alitibus habentur.

Fest. p. 197^a, 8 oscines — habentur. similia Paul. Fest. 3, 5. Fest. p. 197^a, 3. Serv. Aen. 3, 361. Isid. or. 12, 7, 76. 77. CGL IV 266, 12. V 555, 25.

1 Claudianus: *em. Aldina* 2 alites *Augustinus*: aut
4 picam aut *cod. picus autem Augustinus*

3 [deest]

<soni>vium tripu<dium dictum ait Appius> Pulcher,
quod <sonet cum ex ore exci>dit puls quadr<upedibus
pullisve>.

*Fest. p. 297^b, 20 <soni>vium — <pullisve>. cf. Fest. p. 290^a, 31
(= *carm. saliar. 16 Maur.*). 245^a, 33. Cic. de div. 2, 73. Serv.
Dan. Aen. 3, 90.*

1 dictum ait *suppl. Maurenbrecher* ut ait *OMue.* 2 sonet
c. *OMue.* ex ore *supplevi* 3 pullisve *suppl. Maur.*

M. VALERIUS MESSALLA RUFUS

*Macro. 1, 9, 14 Marcus etiam Messalla Cn. Domitii in
consulatu collega [a. 701/53] idemque per annos quinquaginta
et quinque augur. de cognomine Rufo cf. Brunn, de auct. Plin.
p. 13. Peter, Fleck. Jahrb. 125 (1882) p. 108. reliquiae sunt
ap. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 46sq. Huschke,
iurispr. anteiust.⁵ p. 103. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 263sq.*

*hunc Messallam intellegendum esse puto ap. Mar. Vict.
p. 9, 5 (= infra Iun. Brut. p. 439), primo loco ut est ante Bru-
tum et Agrippam.*

EX LIBRIS DE AUSPICIIIS

de inscriptione cf. Gell. 13, 15, 3 (= fr. 1 Br.)

1 [9 Bremer]

'Mars pedis' sive sine r littera 'Mas pedis' in precatione
solitaurilium quid significet, ne Messalla quidem augur in
explanatione auguriorum reperire se potuisse ait.

Fest. p. 161^a, 27 Mars pedis — ait.

1 marspedis — maspedis *edd.*
vallium quod: em. Turnebus Scal. Urs.

inprecaticio sesita
2 Messalia

2 [11]

⟨pecunia⟩, quae erogatur ⟨in ludos et spectacula, appellatur lu⟩cari edicta quod ⟨ex lucis captetur . . .⟩ in eodem libro ⟨lucar a luce . . . . .⟩ dixi existimat ⟨. . . . . Mes⟩salla in explana⟨tione
 5 auguriorum⟩.

Fest. p. 253^b, 18 ⟨pecunia⟩ — ⟨auguriorum⟩. *cf. Paul. Fest. p. 119, 6. 9. Plut. quaest. R. 88. CGL IV 256, 6. V 554, 20.*

1 pec. *usque ad* lucari *suppl. Urs.* 2 ex l. c. *suppl. ex Paulo* 3 l. a l. *suppl. Dacier* dici *em. Urs. vg.* 4 cuius opinionis est et Valerius Mes *suppl. OMue. male nomine 'Valerius' addito (cf. Schoell, leg. XII tab. p. 37)* 5 aug. *suppl. recte Schoell ibid. p. 35 XII tab. OMue.*

3 [5]

‘serpula serpserit’ ait idem Messalla serpens inrepserit.

Fest. p. 351^a, 13 serpula — inrepserit. *Festum festinantius reddidit Paulus p. 350, 2; cf. Veranius fr. 8.*

1 serpsit *vult Schoell ibid. p. 36 adn. 2 coll. Fest. p. 348^a, 21* ⟨serpsi⟩t antiqui pro serpserit ⟨usi sunt⟩

4 [6]

solino idem [Messalla] ait esse consulo.

Fest. p. 351^a, 14 solino — consulo.

5 [4]

‘bene sponsis beneque voleris’ in precatione augurali Messalla augur ait significare spoponderis, volueris.

Fest. p. 351^a, 10 bene — volueris.

1 volueris: *em. Scal. (cf. Schoell ibid. p. 36 adn. 1)*

6 [7]

‘suad ted’ idem [Messalla] ait esse sic te.

Fest. p. 351^a, 15 suad — te.

7 [8]

‘verni sera’ Messalla auguria.

Paul. Fest. p. 379, 18 v. s. M. aug.

verniserā *vg.* messalia *codd.* quod servarunt alii aut in
 ensalia mutarunt (*Scal.*)

DUBIA

8 [deest]

pomerium quid esset, augures populi Romani, qui libros de auspiciis scripserunt, istius modi sententia definierunt: pomerium est locus intra agrum effatum per totius urbis circuitum pone muros regionibus certeis determinatus, qui facit finem urbani auspicii. 5

Gell. 13, 14, 1 pomerium — auspicii. *cf. Varro de l. L.* 5, 143. *Liv.* 1, 44. *Antist. Labeo fr.* 6. *Plut. Rom.* 11 (*Iuba p.* 455). *CGL VII* 104. *Schol. in Lucan.* 1, 594. *Messalla paulo post ad § 5 commemoratur, neque quisquam alius ex auspiciorum scriptoribus significatus esse videtur. cf. Kretzschmer, de Gell. font. p.* 5.

4 certe is *Magliab. Regin.* 597 m. 2 (*Voss. Lat. F* 112) certe (-ta *Paris. Voss. Lat. F* 7) his *rell.*

alias etiam commemorare attinet Festi glossas auguralem disciplinam spectantes, quae ei vindicatae sunt: p. 253^b, 23 <pipulum>; 24 promel<lere>; 25 <purime tetinero>; 26 <peregrinus ager>. *cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p.* 50sq.

FALSA

diu Valerius Messalla ob locos Festi p. 321^b, 30 (sanates) *et* 355^b, 9 (tuguria) *XII tabularum interpret habitus est; sed cf. Valerius p.* 79 *et Inc. gramm. libr.* 12 *p.* 114. *eidem ne libelli quidem de litteris recte tribuuntur (vd. Mess. Corv. praef.).*

VERANIUS

verisimilis Hirschfeldi coniectura est, Veranium rerum sacrarum scriptorem eum esse Veranium Flaccum, qui ab Augusto (Suet. Aug. 86) per iocum M. Antonio ad imitandum proponitur (Wien. Stud. 3. 1881 p. 110). idem rursus fortasse apud Macro- b. 1, 15, 21 agnoscendus est (Verrium Flaccum iuris pontificii peritissimum dicere solitum refert Varro), ubi Verrius temporibus alienus est. minus bene Huebner (ephem. ep. 2, 73) Q. Veranium Germanici legatum ipse dubitans conferri iussit (Tac. ann. 3, 10).

reliquias collegerunt Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 39sq. Huschke, iurispr. anteiust.⁶ p. 106. Bremer, iurispr. antehadr. 2¹, 5sq.

EX AUSPICIORUM LIBRIS

1 [1 Bremer]

referri diem prodictam id est ante ferri religiosum est, ut ait Veranius in eo qui est auspiciorum de comitiis, idque exemplo conprobat L. Iuli et P. Licini censorum [a. 664/90], qui id fecerint sine ullo decreto augurum et ob id lustrum parum felix fuerit.

Fest. p. 289^a, 21 referri — fuerit.

2 [3]

paludati in libris auguralibus significat, ut ait Veranius, armati, ornati; omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici.

Fest. p. 253^a, 2 paludati — dici. cf. Paul. Fest. p. 252, 1. Varro de l. L. 7, 37. Isid. 19, 24, 9.

huc spectat etiam glossa non grammatica (silentio surgere) Fest. p. 348^a, 29, cui ex Reitzensteinii coniectura accedunt: manalis fons p. 157^a, 29; manes di 157^a, 32; minora templa 157^a, 24; peremne 245^a, 32; puls 245^a, 33 (Verr. Forsch. p. 47).

EX PONTIFICALIUM QUAESTIONUM LIBRIS

suam quemque huius operis librum inscriptionem habuisse ex eo cognoscitur, quod Macrobius (3, 6, 14) ait: Veranius pontificalium eo libro quem fecit de supplicationibus; neque aliter in libris Auspiciorum (fr. 1) invenimus. itaque librum quoque De verbis pontificalibus non per se extitisse, sed Pontificalium quaestionum partem fuisse mihi persuasum est; cui minime obstat quod Macrobius illum, quasi singularis fuerit, memorat (fr. 3); cf. Gell. 10, 6, 4 et 4, 14, 1.

3 [1]

felices arbores putantur esse quercus aesculus
liex suberis fagus corulus sorbus, ficus alba, pirus
malus is prunus cornus lotus.

Macrob. 3, 20, 2 ait enim Veranius de verbis pontificalibus: felices — lotus. *cf. Cloat. Ver. fr.* 9. 10 *et praef. ad Ordinat. Graec. libr.*

2 suberius *Paris.* superus *Vatic.*

4 [8]

Veranius in pontificalibus quaestionibus docet eximias dictas hostias, quae ad sacrificium destinatae eximantur e grege vel quod eximia specie quasi offerendae numinibus eligantur.

Macrob. 3, 5, 6 eximii quoque in sacrificiis vocabulum non poeticum ἐπίθετον, sed sacerdotale nomen est. Veranius enim in pontif. — eligantur. *cf. Paul. Fest. p.* 82, 3. *Don. Ter. hec.* 1, 1, 9²⁻³.

2 eximuntur *Paris.*

INCERTAE SEDIS

haec omnia ad Pontificales quaestiones pertinere et potissimum ad librum De verbis verisimile est.

5 [Pontif. quaest. 2]

‘<mille urbium protinu>s stetit pro regno’ <dixisse ait . . . . .> Veranius in l. <. . . . .> cum, quod ei summae <antiquitatis esse videtur eique> causam Grae<cus sermo dedisse> χιλιάς et χιλιάδες, eo autem non <amplius uti Latinos>.

Fest. p. 158^a, 1 <mille> — <Latinos>. *cf. Gell.* 1, 16. *Varro de l. L.* 9, 82. 85.

1sq. suppl. *Urs. O Mue.* 2 libro <qui est de verbis pontifi>cum *Reitzenstein, Verr. Forsch. p.* 49 adn. 1

6 [10]

muries est, quem ad modum Veranius docet, ea quae fit ex sali sordido in pila pisato et in ollam fictilem coniecto ibique operto gypsatoque et in furno percocto, cui virgines Vestales serra ferrea secto et in seriam coniecto, quae est intus in aede Vestae in penu exteriori, aquam iugem vel quamlibet, praeterquam quae per fistulas venit, addunt atque ea demum in sacrificiis utuntur.

Fest. p. 158^b, 28 muries — utuntur. *cf. Paul. Fest.* p. 159, 10. *Varro ap. Non.* p. 223, 17. *Serv. Dan buc.* 8, 82.

1 muri est: *em. Urs.* 6 addent

7 [14]

offendices — Veranius coriola existimat, quae sint in loris apicis, quibus apex retineatur et remittatur, quae ab offendendo dicantur; nam quom ad mentum perventum sit, offendi mentum.

Fest. p. 205^a, 2 offendices ait esse Titius [*fr.* 1]. at Veranius — mentum. *cf. Paul. Fest.* p. 204, 1.

4 offendimentum *cod.* offendit mentum *vg.*

8 [15]

oletum stercus humanum. Veranius: sacerdotula in sacrario Martiali fecit oletum.

Paul. Fest. p. 203, 1 oletum — f. oletum. *Paulus Veranio ipsi verba 'sac. — ol.' adscripsit festinantius ut supra ap. Val. Mess. fr.* 3.

9 [11]

Veranius ex primo libro Pictoris [*IA* 1, 10 *Br.*] ita dissertationem huius verbi [*porricere*] exsecutus est: exta porriciunto, dis danto in altaria aramve focumve eove, quo exta dari debebunt.

Macrob. 3, 2, 3 nam et ex disciplina haruspicum et ex praecepto pontificum verbum hoc [*porricere*] sollemne sacrificantibus est, sicut Veranius — debebunt. *cf. Isid. or.* 10, 216.

2 est | exsecutus est *Bamb.* 3 poriciunt | *Paris.* distato in altaramve *Bamb.* distanto aramve *id. m. rec.*

10 [12]

praesen<tanea> porca dicitur, ut ait Veranius, quae familiae purgandae causa Cereri immolatur, quod pars quaedam eius sacrifici fit in conspectu mortui eius, cuius funus instituitur.

Fest. p. 250^b, 25 praesen<tanea> — instituitur. *cf. Cic. de leg.* 2, 57. *Mar. Vict.* p. 25, 20.

1 presan . . . . . *cod. suppl. et em. Turnebus* 2 pugn-
lae: *em. Urs.*

11 [9]

prodiguae hostiae vocantur, ut ait Veranius, quae consumuntur, unde homines quoque luxuriosi prodigi.

Fest. p. 250^b, 9 prodiguae — prodigi. cf. Paul. Fest. p. 251, 4. 228, 5. 'prodigivas' hostias appellant acta ludorum saecularium.

DUBIA

12 [3]

reus cum pro u<troque ponatur, ut ait Vera>nus in eo qu<i est de . . . . ., qui aut di>cit pro se a<ut contra te agit, uterque sacramen>to tuo uti p<otest>.

Fest. p. 289^b, 3 reus — p<otest>. cf. Ael. Gall. fr. 5.

1 sq. suppl. Urs. Sin>nus suppl. Urs. O Mue. Vera>nus verisimilius Hertz (cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 49 adn. 1). glossa ne Granium quidem dedecet, Sinnius autem prorsus non quadrat (vd. hunc test. 1)

13 [deest]

rica est <vestimentum quadratum> fimbriatum purp<ureum, quo flaminicae pro> palliolo mitrav<e utebantur, ut . . . . .> existimat.

Fest. p. 289^b, 19 rica — existimat. Titi<us> [fr. 2]. cf. Fest. p. 274^b, 32. 277^a, 5. Gran. Fl. fr. 2. Varro de l. L. 5, 130. cum in sacra voce Titius supra (fr. 7) Veranio opponatur, Veranii hanc glossam esse suspicatus sum.

1 sq. suppletum ex Paulo   2 mitrai

Reitzenstein (ibid. p. 48) addi iubet: Paul. Fest. p. 64, 11 curiales mensae; Fest. p. 157^b, 25 <men>sae; p. 245^b, 25 pecunia; p. 289^a, 32 religiosum.

GRANIUS FLACCUS

Granius Caesari aetate suppar fuit, ad quem librum De indigitamentis scripsit (Censor. d. n. 3, 2; cf. etiam Macrobi. 1, 18, 4 et Arnob. 3, 38). cf. Gran. Licin. p. 46 sq. ed. Bonn. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 260 sq.

EX LIBRIS DE IURE PAPIRIANO

1 [2 *Bremer*]

Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit pellicem nunc volgo vocari, quae cum eo cui uxor sit corpus misceat, quosdam eam quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam *παλλακήν* Graeci vocant.

Dig. 50, 16, 144 Paulus libro decimo ad legem Iuliam et Papiam. — Granius — vocant. *cf. Paul. Fest. p. 222, 3. Gell. 4, 3, 3. Masur. in dig. 50, 16, 144. CGL V 130, 39. VII 62.*

3 an quondam?

INCERTAE SEDIS

2 [*De iure Papir. 3*]

Gran<ius> quidem [*ricam*] ait esse muliebrem cingulum capitis, quo pro vitta flaminica redimiatur.

Fest. p. 277^a, 5 ricae et ricalae vocantur parva ricinia, ut palliola ad usum capitis facta. Gran<ius> — redimiatur. *cf. Veranius fr. 13. haec ex libro De iure Papir. ducta esse puto coll. Macrob. 3, 11, 5.*

3 [*De indig. 4*]

novensiles — Granius Musas putat consensum accommodans Aelio [*fr. 22*].

Arnob. 3, 38 novensiles Piso [*fr. 4*]. hos Granius — Aelio. *haec una cum Arnob. 3, 31. Macrob. 1, 18, 4 (cf. Censor. d. n. 3, 2) in libro De indig. fuisse verisimile est.*

DUBIUM

4 [*deest*]

peremptalia fulgura † Grapus ait vocari quae superiora fulgura aut portenta vi sua peremant duobus modis, prioribus tollendis aut maiore manubia, ut tertia secundae, *secunda primae cedat*; nam ut omina superentur fulgure, *ictum fulgur <maioribus> manubiis vincit.*

Fest. p. 214^b, 22 *peremptalia* — *vinci.* *cf.* *Fest.* p. 129^a, 16. *Sen. nat. quaest.* 2, 49. *nullum aliud nomen ad libri Farnesini exemplum tam prope accedit quam Granius: Gracchus certe, uti ante Thewrewki editionem apud Festum scriptum legebatur, ne litteris quidem quadrat. cum tamen ista de Etrusca disciplina vix ad traditos Granii libros accommodata sint, audaciora olim conieceram. nam si Huschke (iurispr. anteiust^b. p. 109) apud Arnob. 5, 18 sub nomine Flacci Granium, non Verrium intelligendum esse recte vidit (nam quod obicit Bremer, iurispr. antehadr. 1, 262, parum ponderis habet; cf. Arnob. 1, 59), eum potius quam Verrium in scholiis Veron. (Aen. 10, 183. 200 Flaccus primo Etruscarum) denotatum esse haud absurdum credideram, cum ibi ista de fulguribus tradi potuerint. cf. tamen Schol. Bern. buc. 6, 61 ap. Verr. fr. 33.*

de Diom. p. 365, 17 (Verrius et Flaccus de aspiratione verbi 'inchoo') *vd. item Verr. ad fr. 7. de Fest.* p. 289^b, 3 *vd. Veranius ad fr. 12.*

TITUS POMPONIUS ATTICUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *natus a. 645/109, mortuus a. 722/32. cf. Peter, hist. Rom. rell.*² p. XXsq.

2. *Cic. ad Att.* 12, 6, 2 [*a. 708/46*] *venio ad Tyrannionem. ain tu? verum hoc fuit, sine me? at ego quotiens cum essem otiosus, sine te tamen nolui? quo modo hoc ergo lues? uno scilicet, si mihi librum miseris, quod ut facias etiam atque etiam rogo. etsi me non magis liber ipse [de accentibus] delectabit, quam tua admiratio delectavit; amo enim πάντα φιλόδημον teque istam tam tenuem θεωρίαν tam valde admiratum esse gaudeo, etsi tua quidem sunt eius modi omnia.*

3. *Cic. ibid.* 1, 14, 3 *meis orationibus quarum tu [Atticus] Aristarchus es*

4. *Cic. ibid.* 15, 14, 4 *me ad συντάξεις dedi, quae quidem vereor, ne miniata cerula tua [Attici] pluribus locis notandae sint. cf. 16, 11, 1.*

5. *Cic. ibid.* 7, 3, 10 [*postquam quaestionem explicavit, utrum Piraeus oppidum sit an locus; cf. Curt. Nic. test. 14*] *sed quoniam grammaticus es, si hoc ζήτημα persolveris, magna me molestia liberaris.*

SCRIPTORUM

6. *Plin. n. h. 35, 11* imaginum amorem flagrasse quondam testes sunt Atticus ille Ciceronis edito de iis volumine, M. Varro. *Atticus auctor a Plinio commemoratur in ind. libr. VII. XXXIII. Corn. Nep. Att. 18, 5* attigit poeticen quoque — namque versibus <de iis.> qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani populi praestiterunt, exposuit ita, ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisque versibus descripserit.

7. *Fronto p. 20 N. = Lampadio test. 4 (una cum Lampadione, Aelio Stilone, Staberio Erote, Cornelio Nepote Atticus aliorum scriptorum editor memoratur; quod quomodo intellegendum sit vd. ap. Corn. Nep. test. 4)*

B. ANNALIS FRAGMENTUM

1 [*HRR 5 Peter*]

hic Livius primus fabulam C. Claudio Caeci filio et M. Tuditano consulibus [*a. 514/240*] docuit anno ipso ante quam natus est Ennius, post Romam conditam autem quarto decimo et quingentesimo, ut hic [*Atticus*] ait, quem
 5 nos sequimur; est enim inter scriptores de numero annorum controversia. Accius [*fr. 18*] autem a Q. Maximo quintum consule [*a. 545/209*] captum Tarento scripsit Livium, annis XXX post quam eum fabulam docuisse et Atticus scribit et nos in antiquis commentariis invenimus, docuisse
 10 autem fabulam annis post XI C. Cornelio Q. Minucio consulibus [*a. 556/198*] ludis Iuventatis, quos Salinator Senensi proelio voverat. in quo tantus error Acci fuit, ut his consulibus XXXX annos natus Ennius fuerit; cui si aequalis fuerit Livius, minor fuit aliquanto is, qui
 15 primus fabulam dedit quam ii, qui multas docuerant ante hos consules, et Plautus et Naevius.

Cic. Brut. 72 atqui hic Livius — et Naevius. haec si minus apta videntur huic sermoni, Brute, Attico adsigna, qui me inflammavit studio inlustrium hominum aetates et tempora persequendi.

13 cui si aeq. edit. princ. quod aeq. plerique codd.; cf. *Ritschl, Parerg. p. 54sq.*

C. TREBATIUS TESTA

Velia fortasse oriundus, eques Romanus Ciceronis familiaris fuit Caesarisque sectator; hoc autem mortuo multum apud Augustum gratia valuit. cf. Huschke, iurispr. anteiust.^b p. 100 sq. Bremer, iurispr. antehadr. 1, 376 sq.

EX LIBRIS DE RELIGIONIBUS

Porphyr. Hor. serm. 2, 1, 1 Trebatius — libros — composuit — de religionibus novem. Macrobius tamen librum decimum affert (fr. 4).

1 [1 Bremer]

lib. I. sacrum est, ut Trebatius libro primo de religionibus refert, quicquid est quod deorum habetur.

Macrob. 3, 3, 2 sacrum — habetur. cf. Ael. Gall. fr. 21.

1 ** libro *Paris*.

2 [2]

l. I. Trebatius profanum id proprie dici ait quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.

Macrob. 3, 3, 4 Trebatius — est.

3 [5]

l. II. sacellum est locus parvus deo sacratus cum ara. — sacellum ex duobus verbis arbitror compositum, sacri et cellae quasi sacra cella.

Gell. 7, 12, 5 in libro de religionibus secundo: sacellum est inquit [Trebatius] locus — ara. deinde addit verba haec: sacellum — cella. cf. Varro fr. 453. Fest. p. 318^a, 33. Inc. de diff. CG K VII 523, 26. Prisc. p. 111, 11.

4 [9]

l. X (?). sanctum est, ut idem Trebatius libro decimo religionum refert, interdum idem quod sacrum idemque quod religiosum, interdum aliud, hoc est nec sacrum nec religiosum est.

Macrob. 3, 3, 5 sanctum — rel. est.

5 [6]

compita, ut Trebatio placet, locus ex pluribus partibus in se vel in easdem partes ex se vias atque itinera dirigens, sive is cum ara sive sine ara, sive sub tecto sive sub divo sit, ubi pagani agrestes bucina convocati solent
 5 certa inire concilia; hinc et lares compitalicii et feriae compitaliciae.

Serv. Dan. g. 2, 383 compita — compitaliciae. cf. Varro de l. L. 6, 25. 43. Paul. Fest. p. 40, 3.

1 ut relatio: *em. Salmasius*   5 compitalici

INCERTAE SEDIS

6 [p. 424]

a genere quaerendi quaestores initio dictos et Iunius [fr. 1] et Trebatius et Fenestella scribunt.

Dig. 1, 13, 1, 1 Ulpianus libro singulari de officio quaestoris. — et a genere — scribunt. cf. Iun. Gracch. l. c.

SAUFEIUS

Saufei idem esse videtur atque eques Romanus Attici familiaris, de quo cf. *Corn. Nep. Att. 12, 3* et *Cic. ad Att. 14, 18, 4 al.* (cf. *Drumann, Gesch. Roms 5, 78*).

EX INCERTO LIBRO

[HRR 1 Peter]

Saufei Latium dictum ait, quod ibi latuerant incolae, qui quoniam in cavis montium vel occultis caventes sibi a feris beluis vel a valentioribus vel a tempestatibus habitaverint, Cascei vocati sunt, quos posterī Aborigines
 5 cognominarunt, quoniam ab iis ortos esse recognoscebant.
 x quibus Latinos etiam dictos.

Serv. Dan. Aen. 1, 6 Saufeius — dictos. *cf. Serv. ibid. 8, 322*
(*Varro fr. 394*). — *Paul. Fest. p. 19, 1. Dionys. H. 1, 10.*

4 Cassei Scioppius e Fuld. 5 quō aliis Cassell. quoniam
ab illis Niebuhr quom ab iis Bergk se cognoscebant Bergk

CN. POMPEIUS MAGNUS

Mar. Vict. p. 8, 14 Cn. Pompeius Magnus et scribebat
et dicebat kadamitatem pro calamitate.

2 pro ^kcalamitatē *Paris.* pro kalamitatem *Valent.*

M. IUNIUS BRUTUS

Mar. Vict. p. 9, 5 Messalla Brutus Agrippa pro sumus
simus [*scripserunt*].

cf. Mess. Rufus p. 427.

P. TERENTIUS VARRO ATACINUS

EX ARGONAUTIS

[*FPR 11 B.*]

pars Parthorum Media est appellata a Medo filio Medeae
et Aegei, ut existimat Varro, qui quattuor libros de
Argonautis edidit.

Prob. Verg. georg. 2, 126 pars — edidit. 'fort. e *Choro-*
graphia' *Riese.*

C. LICINIUS CALVUS

Calvo tamquam patrono munus dat Sulla litterator congeriem lyricorum Latinorum (Catull. 14).

Mar. Vict. p. 9, 1 Licinius Calvus q littera non est usus. consultum senati ipse scripsit, et ad C. Caesarem senatus consultum. idem optimus maximus scripsit, non ut nos per u litteram.

cf. Pomp. Macer p. 525.

2 senatus *Paris.* saepe *coni. Keil* ac *deinde* senatuis

C. HELVIUS CINNA

Rufin. p. 565, 1 mensuram esse in fabulis, hoc est metron, Terentii et Plauti et ceterorum comicorum et tragicorum dicunt hi, Cicero Scaurus Firmianus Varro — Cinna Sisenna Diomedes —.

cf. Varro fr. 289.

GRAMMATICAE
AETATIS AUGUSTEAE
FRAGMENTA

GRAMMATICI

PHILOXENUS

de aetate et scriptis cf. supra De lud. litt. et mag. test. 39

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΟΥ

non nulla fragmenta coll. M Schmidt, Philol. 6, 667sq. de indole libri cf. Reitzenstein, M. Ter. Varro und Joh. von Euch. p. 87.

1

ἀρπῶ· ἐξ οὗ τὸ ἀρπάζω· ἐν χρήσει μὲν οὐκ οἶδα <τὸ> πρωτότυπον. τὸ δὲ ἀρπῶ αὐτὸ παράγωγον ἀπὸ τοῦ ἄρπη παρηγμένον· ἄρπη δὲ ἐστὶν εἶδος ὀρνέου· ἀρπακτικὸν γάρ. ὥς φωνή φωνῶ, αὐδὴ αὐδῶ, σιγὴ σιγῶ, οὕτως ἄρπη ἀρπῶ. οὕτω Φιλόξενος περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου.

5

Etym. genuin. p. 87 Reitz. ἀρπῶ — διαλέκτου. cf. etym. magn. 148, 16. Hesych. p. 232, 26 S.

2

ὁ Φιλόξενος ἐν τῇ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου ἀντὶ τοῦ ἀρτήρ τροπῇ τοῦ ρ εἰς λ.

Etym. magn. 71, 23 ὁ δὲ Φιλ. — εἰς λ.

3

κάψα· κάπτω ῥῆμα δηλοῦν τὸ χωρῶ· παρὰ τὸ κάψω κάψα, ὥς δόξω δόξα, ἡ χωρητικὴ οὕσα τῶν ἐντιθεμένων αὐτῇ. ὥσπερ γὰρ ἀπὸ τοῦ δόξω δόξα καὶ ἄξω ἄξα. οὕτως Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου. λέγει δὲ ὅτι δύναται καὶ παρὰ τὸ κάμπτω κάμψω, κάμψα εἶναι καὶ κάψα.

5

Etym. genuin. p. 180 Mi. κάψα — καὶ κάψα, ἐπειδὴ ἐκ κεκαμμένων ξύλων αὐτὴν συνεστήσαντο. cf. etym. magn. 494, 20. etym. Gud. p. 308, 51 St.

4 Φιλ. Miller Φίλων etym. Gud.; sed cf. Kleist, de Philox. gramm. Alex. studiis etym. p. 14

4

κορώνη καὶ ἐπὶ τοῦ τόξου καὶ ἐπὶ τῆς θύρας καὶ ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου, ἥ καὶ κορωνίς, διὰ τὸ ἐπικαμπές. εἴρηται δὲ ταῦτα ἀπὸ τῆς κορώνης τοῦ ζώου· εὐλύγιστον γὰρ ἔχει καὶ οἶον ἐπικαμπῇ τὸν τράχηλον. καὶ ἐπὶ μέρους δὲ σώματος, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος, οἶόν τε παράγεσθαι. οὕτω Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτῳ.

Etym. magn. 530, 54 κορώνη — διαλέκτῳ. *cf. ibid.* 530, 16 sq. *Athen.* 15, 680^d. *Hesych.* p. 909, 3 S. *etym. Gud.* p. 339, 23 St. *Paul. Fest.* p. 37, 2. *Quint.* 1, 5, 20.

5

μοχλός· παρὰ τὸ ὁμοῦ καὶ τὴν κλεῖν ἔχειν ὠνόμασται, ὃς ἅμα αὐτῷ τὴν κλεῖν ἔχει. οὕτω Φιλόξενος ἐν τῇ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτῳ· ἀλλαχοῦ δέ φησιν· παρὰ τὸ μολῶ μοχλός πλεονασμῷ τοῦ χ̄.

Orio p. 103, 3 μοχλός — τοῦ χ̄. ὁ δὲ Ἡρωδιανὸς παρὰ τὸ ὄχω τὸ συνέχω· ἐπεὶ καὶ Ὅμηρος [*Il.* 12, 121] ὀχῆα λέγει τὸν μοχλόν. *etym. magn.* 592, 11 μοχλός· παρὰ τὸ ὁμοῦ ἔχειν τὴν κλεῖν, ὃς ἅμα αὐτῷ τὴν κλεῖν ἔχει· ἢ παρὰ τὸ μολῶ πλεονασμῷ τοῦ χ̄.

1 καὶ τὸ post κλεῖν add. *Reitzenstein*

6

ξέστης Ῥωμαϊκόν ἐστι τὸ ὄνομα· τὸν γὰρ παρ' ἡμῶν ἔξ ἀριθμὸν αὐτοὶ λέγουσι σέξ, καὶ μέτρου τινὸς παρ' αὐτοῖς τὸ ἕκτον λέγεται σέξτον· διὰ δὲ εὐφωνίαν τὸ σέξτης λέγεται ξέστης μεταθέσει τοῦ ξ̄. οὕτω Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου.

Orio p. 112, 11 ξέστης — διαλέκτου. *pariter iisdem fere verbis etym. Gud.* p. 414, 40 St. *etym. magn.* 610, 54. *exc. Paris.* p. 187, 37 St. (*Philoxeno nominato*).

3 τὸ ἕξτον *Schmidt* σέκτον *etym. Gud.* εὐφωνίαν *etym. Gud. et magn.* -νίας *Orio* 4 κατὰ μετάθεσιν τῶν στοιχείων *etym. magn.*

7

ὀπωπή· ὅπτω καὶ ἔξ αὐτοῦ ὄνομα ῥηματικὸν ὀπη καὶ διπλασιασμὸς ὀπωπή. οὕτω Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου.

Orio p. 120, 16 ὀπωπή — διαλέκτου. *cf. etym. magn.* 596, 50. 628, 48.

8

παιδνός κυρίως ἐπὶ τοῦ νεωτάτου παιδός· παρὰ τὸ παίζω. τὸ παιδνός, ὡς ἀλαπάζω ἀλαπαδνός. οὕτως Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων.

Etym. genuin. p. 234 Mi. παιδνός — Ῥωμαίων. cf. etym. magn. 657, 55. Gud. p. 446, 54 St. Orio p. 134, 14 St. Hesych. p. 1172, 32 S.

2 Φιλ. Miller, sed cf. Kleist l. c. p. 28; Cohn, Comment. in hon. Reiff. p. 88 et ap. Orionem proximam glossam Philoxeni (πόντος), cuius De Stefani me commonefecit

9

στυγνός· ὡς παρὰ τὸ ἔτραγον τραγανός, ἔπιθον πιθανός, οὕτω παρὰ τὸ ἔστυγον στυγανός καὶ συγκοπῇ στυγνός. οἱ δὲ παρὰ τὴν Στύγα φασὶν εἰρῆσθαι· οἱ γὰρ ἀρχαῖοι τὰ μὲν ἀηδῇ καὶ λυπηρὰ ἀπὸ ψυχροῦ ὀνομάζουσιν, τὰ δὲ ἡδέα καὶ τερπνὰ ἀπὸ τῶν θερμῶν. τὸ οὖν στυγεῖν καὶ φοβεῖσθαι ἀπὸ τῆς Στυγός, ἥπερ μυθεύεται ψυχρότατον παρέχειν ὕδωρ. καὶ ὁμοίως ὁ στυγνός παρ' αὐτὴν εἴρηται. τὴν δὲ τέρψιν θαλπωρὴν παρὰ τὸ τέρπεσθαι καὶ ἰαίνεσθαι, καὶ [Hom. Il. 9, 2] 'φόβου κρυόεντος' * *. Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ Ῥωμαίων διαλέκτου.

10

Orio p. 145, 33 St. στυγνός — διαλέκτου. eadem fere etym. magn. 731, 15 Philoxeno auctore appellato et etym. Gud. p. 307, 16 St. Philoxeni nomine omisso. cf. etiam etym. Gud. p. 513, 50 St.

3 εὐρῆσθαι: em. Sturz ex etym. magno 9 lac. signavi, quae ex etym. Gudiano supplenda esse videtur ἀπὸ τοῦ κρύους τοῦ ψυχροῦ

10

ὑπέρρινον τὸ σφόδρα λεπτόν· ἰνῶ ἐστὶ ῥῆμα τὸ ἐκκενῶ· ὅθεν ὑπέρρινον ἄνδρα λέγουσι τὸν λεπτὸν καὶ κενὸν σαρκῶν. Φιλόξενος ἐν τῷ περὶ τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου.

Orio p. 157, 6 St. ὑπέρρινον — διαλέκτου. eadem fere etym. magn. 779, 6.

INCERTAE SEDIS

ea quae secuntur a libro περὶ τῆς τῶν Ῥωμ. διαλέκτου minime aliena sunt. cf. Schmidt, Philol. 6, 664 sq.

11

Μάιος· Φιλόξενος δὲ λέγει ὅτι παρ' Αἰολεῦσι ἡ γραφή διὰ τοῦ ἰῶτα. ἔστι δὲ Μάιος ἐπεξουσιαστής ὥς ἐκ τοῦ μαγέστατος, ἀπὸ Μαίας τῆς Ἀτλαντος τοῦ Ἑρμοῦ ὀνομασθεῖς. Μάιον κατὰ διάλυσιν τοῦ ἰῶτα.

Etym. Gud. p. 377, 31 St. Μάιος — διάλ. τοῦ ἰῶτα. cf. Fulv. Nobil. fr. 1. Isid. or. 5, 33, 8. Lyd. de mens. 4, 76. ceterum 'μαγέστατος' 'maiestatis' valere vidit Schmidt, Philol. 6, 665.

1 Φιλ. δὲ λέγει post μαγέστ. transponenda et ὀνομασθῆναι scribendum esse coni. Schmidt

12

νέπως ὁ νέος παῖς ἐξ Ἑλληνικῆς ἐτυμολογίας ὁ ἔγγονος λέγεται, ὥς καλῶς ὁ Φιλόξενος εἶπεν· nepos δὲ καὶ ὁ ἄσματος, ὅπερ καὶ αὐτὸ τροπικῶς. καὶ κατὰ θεωρίαν τάχα τοῖς Ἑλλησι παραχωρητέον, ὅτι τὸν σκορπίον οἱ Ῥωμαῖοι πατρίως νέπαν καλοῦσιν οἷονεῖ ἄποδα κατὰ στέρησιν (τὴν γὰρ ne συλλαβὴν στερητικῶ τρόπῳ λαμβάνουσι Ῥωμαῖοι, ὥσπερ Ἑλληνες νήλιπος νήχυτος νήγρετος νήδυμος) ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν συμβαίνοντος τῷ θηρίῳ.

Lyd. de mag. p. R. 1, 42 νέπως — θηρίῳ. ὦρα [ως αρα em. ωρα cod. m. 1: em. Bekker] γὰρ χειμῶνος καὶ αὐτὸς εἰκότως ὁ σκορπίος τῇ γῇ καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα τῶν ἐρπετῶν ὑπονεκρωθεὶς κεῖται, μηδὲν ἕτερον παρ' αὐτὴν ἐσθίων. ἥνίκα οὖν πᾶσαν τὴν περὶ ἑαυτὸν ἐδώδιμον γῆν ἑαυτῷ δαπανήσῃ, τῶν ἰδίων καθάπτεται πλεκτανῶν καὶ πάσας αὐτὰς ἀνεπαισθήτως καταναλίσκει. ἥρος δὲ ἀνακαλοῦντος αὐτὸν μετὰ τῶν ἄλλων εἰς φῶς νόμῳ τῆς φύσεως, ἀναποδοῦνται καὶ πρὸς καλαμίνθην τὸ φυτὸν ἐρχόμενος μόνῃ τῇ ἀφῇ τῆς βοτάνης ἀναλαμβάνει τὸ θριμὺ καὶ στεγανοῦνται, καθάπερ ὄφεις τῇ μαράθῳ· ὅθεν καὶ νεπέταν τὴν καλαμίνθην Ῥωμαῖοι καλοῦσιν. ταύτῃ <τοὺς> σκορπιστὰς νέπωτας [νέωτας cod.: em. Bekker τοὺς addito] ἀποκαλοῦσιν αὐτοί, οἷα τῶν ἰδίων μελῶν διαφθορεῖς. cf. etym. magn. 601, 33. Paul. Fest. p. 164, 8. 10.

1 οἷονεῖ νέος coni. B(ekker) 2 καὶ καλῶς: em. B νερος
3 αὐτὸς: em. Wuensch 6 νε 7 νήλυπος: em. B.

DIDYMUS

Macrobius 5, 18, 9 grammaticorum omnium facile eruditissimus id. 5, 22, 10 grammaticorum omnium quique sint quique fuerint instructissimus

de Didymi aetate cf. supra De lud. litt. test. 40. de scriptis et existimatione, qua floruit apud antiquos, cf. Gudeman, Grundr. z. Gesch. d. class. Phil. p. 48 sq.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΑΝΑΛΟΓΙΑΣ SIVE DE LATINITATE

fragmenta coll. MSchmidt, Didymi Chalc. gramm. Alex. fragm. quae supersunt omnia (Lipsiae 1854) p. 345 sq. utrum Didymo Chalcentero libro De latinitate an iuniori Claudio vindicandi sint ambigitur; ego tamen Schmidt (ibid. p. 346) recte iudicare puto. neque ad alios libros fr. 1. 3. 4, ubi operis appellatio desideratur, pertinere possunt, cum Didymi sectator Priscianus eos tantum noverit.

1 [1 Schmidt]

u loco consonantis posita eandem prorsus in omnibus vim habuit apud Latinos quam apud Aeolis digamma; unde a plerisque ei nomen hoc datur, quod apud Aeolis habuit olim *ϝ* digamma, id est vau ab ipsius voce profectum teste Varrone [fr. 270] et Didymo, qui id ei nomen esse ostendunt.

Prisc. p. 15, 1 u vero loco — ostendunt. pro quo Caesar [Claudius] hanc *Δ* figuram scribi voluit, quod quamvis illi recte visum est, tamen consuetudo antiqua superavit. *cf. Varro l. c.*

2 et 3 aeoles vel eoles multi codd.

2 [2]

Stoici — articulum et pronomen unam partem orationis accipiebant, infinitum articulum vocantes, quem grammatici articulum, eique adiungentes etiam infinita nomina vel relativa, quod etiam Didymus facit tractans de latinitate.

Prisc. p. 548, 2 qui tertio loco participium posuerunt, rectius fecisse videntur. cum enim nomen et verbum primum et secundum tenuerunt locum, participium quod ex utroque nascitur sequentem iure exigit. quaesitum est tamen an bene

separaverint id ab aliis partibus grammatici et primus Trypho, quem Apollonius quoque sequitur, maximus auctor artis grammaticae. Stoici enim quomodo articulum — de latinitate (finitum autem articulum dicebant idem Stoici, quod nunc pronomen vocamus finitum, quod et vera ratione solum pronomen est dicendum: ergo Romani quoque artium scriptores Stoicorum secuti magis traditionem pronomina finita dixerunt et infinita, nam articulos non habent), sic igitur supra dicti philosophi etiam participium aiebant appellationem esse reciprocam id est ἀντανάκλαστον προσηγορίαν hoc modo: 'legens est lector' et 'lector legens'. cf. etiam *Prisc. III 492, 8* (denuo *Didymus appellatur*). *universa de re R Schmidt, de Stoic. gramm. p. 39 sq.*

3 [3]

sciendum quod videmur in praeterito perfecto plerumque barytona quoque Graecorum imitari in commutatione consonantium teste Didymo, qui ostendens omnia quae habent in arte Graeci habere etiam Latinos, exemplis hoc
 5 approbat. nam cum primam coniugationem dicunt βαρύνων, quae tres cognatas habet consonantes, id est β π φ, pro qua nos ph scribimus in plerisque, et in omnibus huius coniugationis verbis per ψ declinant ἀόριστον, hoc est praeteritum infinitum spatio temporis, utrum paulo
 10 ante an multo sit perfectum, ut κρύβω ἔκρυψα, λείπω ἔλειψα, ἀλείφω ἤλειψα, nos quoque in praeterito perfecto — cum in praesenti in bo vel in po desinat verbum, plerumque in psi facimus praeteritum perfectum in tertia coniugatione, ut scribo scripsi, nubo nupsi, scalpo scalpsi,
 15 repo repsi; nam pro ψ Graeca duplici in principio syllabarum posita Romani ps solent scribere.

Prisc. p. 445, 13 sciendum tamen quod — nos quoque in praet. perf., quod pro παρακειμένον id est paulo ante perfecto et pro ἀόριστον teste Probo habemus, nam amavi πεφίληκα καὶ ἐφίλησα significat, similiter feci πεποίηκα καὶ ἐποίησα, vidi ἑώρακα καὶ εἶδον et sic omnia cetera, cum in praesenti — scribere. cf. *Macrob. exc. Paris. CGK V 605. Quint. 1, 6, 31. Athen. 10, 425^a.*

4 [4]

sestertius dicitur semis tertius —, hoc est post duo sequens tertio loco est semis. hoc quoque secundum Atticos et Ionas, qui ἡμισὺ τρίτον dicebant pro δέξω

ἡμῖν teste etiam Didymo, qui hoc ponit ostendens in
 omni parte orationis et constructionis analogiam Grae- 5
 corum secutos esse Romanos, unde et Herodotus in I historia-
 rum [50]: 'ἐποιεῖτο δὲ καὶ λέοντος εἰκόνα χρυσοῦ ἀπέφθου
 ἔλκουσιν σταθμὸν τάλαντα δέκα. οὗτος ὁ λέων, ἐπεῖτε
 κατεκάλετο ὁ ἐν Δελφοῖσι ναός, κατέπεσεν ἀπὸ τῶν ἡμι-
 πλινθίων (ἐπὶ γὰρ τούτοις ἴδρυτο), καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ 10
 Κορινθίων θησαυρῷ, ἔλκων σταθμὸν ἑβδομον ἡμιτάλαντον'.
 ἰδοὺ ὅλον εἰπὼν δέκα ταλάντων γεγενῆσθαι τὸν
 λέοντα, καὶ λέγει ἔχειν ἑβδομον ἡμιτάλαντον, του-
 τέστιν ἕξ ἡμῖν τάλαντα.

Prisc. III 408, 1 sestertius — tertius, de quo Arruntius haec
 ait: 'sestertius olim dupondius et semis quasi semis tertius,
 quo tempore denarius decussis valebat', hoc est — τάλαντα. sep-
 timum semitalentum dixit pro sex semis talenta [semitalenta
codd.: em. Vinetus].

2 duos (*em. duo R = Paris. 7496*) *R Amien.* dua *Paris. 7530*
 12 ΕΙΔΟΙΑΩΝΕΥΠΩΝΔΕΚΑ *Amien.* ΕΙΔΟΥΑΩΝΙΠΩΝΔΕΚΑ
Lugd - Bat.

5 [5]

Ἴωνες καὶ Ἀττικοὶ τὰ δύο ἡμῖν ἡμῖν τρίτον
 φασίν, καὶ τὰ ἕξ ἡμῖν τάλαντα ἑβδομον ἡμιτάλαν-
 τον καὶ τοὺς τέσσαρας ἡμῖν πήχεις πέμπτην σπιθα-
 μήν, καθάπερ φησὶν Ἡρόδοτος [2, 106]. * * προθεῖς
 τὸ [*PLG Archil. 104 Bergk⁴*] 'ἐν δὲ Βατουσιάδης' ἐν 5
 τῷ περὶ μουσικῆς ἐπιφέρει 'τρίτον ἡμιπόδιον' ἀντὶ
 τοῦ δύο ἡμῖν πόδες. καὶ καθόλου, ὅταν βούλωνται
 ἀριθμὸν τινα δηλοῦν καὶ μόριόν τι προσκείμενον,
 τὸ δμώνυμον τοῦ ἀριθμοῦ αἰετὶ τοῦ πλεονάζοντος
 λαβόντες τὸ ὅλον φασίν, οἷον τὰ ἕξ ἡμῖν ἑβδομον 10
 ἡμισύ φασιν, τοῦ ἐπτα ἑβδομον, ὅς μονάδι πλεονάζει
 τοῦ ἕξ, τὸ δμώνυμον λαβόντες. καὶ Ῥωμαῖοι δὲ
 εὐρεθήσονται τούτῳ χρώμενοι τῷ σχήματι. τὰ γὰρ
 δύο ἡμῖν ἀσσάρια, ἅπερ ἦν τέσσαρα τοῦ δηναρίου
 (δέκα γὰρ ἡδύνατο ἀσσάρια τὸ δηνάριον, ὡς αὐτοὶ 15
 λέγουσιν *denarius* παρὰ τὸ δῆνα ἐσχηματισμένος),
 σηστέριτιούμ φασιν, τοῦ μὲν ση τὸ ἡμῖν δηλοῦντος,

ὥς ἐν τῷ σημόδιουμ σήσκουας σήσκουπλα, τοῦ δὲ
 τέρτιουμ τὸ τρίτον, καὶ ἐστὶν ἥμισυ τρίτον. τὰ δὲ
 20 χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια
 ἄργυρᾱ, δέκα δὲ χρυσᾱ, ἅπερ καὶ μῖλλε νόυμμως
 φασίν. τὸ δὲ σήσκουας σύνθετόν ἐστιν ἀπὸ τοῦ ση
 καὶ τοῦ κουμ καὶ τοῦ ἄς ἄσσις, καὶ ἐστὶν ἥμισυ σὺν
 ἄσσαρίῳ, τουτέστιν ἐν ἥμισυ ἄσσάριον. ὥσπερ δὲ
 25 ἡμέδιμνον λέγουσιν Ἀττικοὶ ἀντὶ τοῦ ἡμιμέδιμνον,
 οὕτως καὶ οὗτοι σημόδιουμ πλεονάζοντος τοῦ σ̄.

Prisc. III 411, 9 [allato Varrone de l. L. 6, 169—74 pergit]
 Didymus etiam ea confirmet. καὶ Δίδυμος ἐν τῷ περὶ τῆς παρὰ
 Ῥωμαίοις ἀναλογίας· Ἰωνες — τοῦ σ̄.

4 Ἡρόδ.] *grammaticum quendam intellexerat Lindemann*
 Ἡλιόδωρος, ὃς προσθεῖς τὸ ἐν δὲ *coni. Hermann, lacunam sign.*
Keil 11 τοῦ ἐπτά ἐβδόμον: *em. Vinetus* 14 ΑΠΕΝΤΕCΑΡΑ
Monac. (om. Leid.): em. L Spengel verba ἅπερ ἦν — τὸ δηνά-
 ριον *om.*, ὡς αὐτοὶ — ἐσχημ. *in v. 21 post ἄργυρᾱ transp. Linde-*
mann 16 ECXHΜATICMENYC *Leid.* -CNENOIC *Monac.:*
em. Buecheler 26 πλεονάζοντες τοσ: *em. Lindemann*

SELEUCUS

Seleucum Homericum non alium esse atque qui apud Tiberium versatus ab eodem capitis damnatus est (Suet. Tib. 56), satis verisimile reddiderunt Maass (de biogr. Graec. p. 33 sq.) et Bapp (Comment. Ribb. Lips. 1888 p. 262 sq.): de qua re cf. etiam Max. Mueller, de Seleuco Homérico (Gottingae 1891) p. 2 sq. idem utrum in Homericis commentariis a Didymo Chalcentero usurpatus sit necne, dubitatur (cf. Mueller p. 27 sq. et contra Susemihl, Griech. Litt. d. Alex. 2, 197 adn. 264); sed cum Messapiorum sermonis sciens deprehendatur (fr. 43 M.), quod vix post Augusteam aetatem fieri potuit, si re vera sub Seleucis auctor unus idemque latet, erat is aetate ingravescenti cum Tiberii contubernio utebatur.

EX LIBRIS ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

1 [70 Mueller]

lib. V. Σέλευκος δ' ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ Ἑλληνισμοῦ·
 ταῶς· παραλόγως δ' οἱ Ἀττικοὶ καὶ δασύνουσι καὶ
 ισπῶσι. τοῖς δὲ πρώτοις τῶν φωνηέντων κατὰ

τὰς ἀπλᾶς τῶν ὀνομάτων ἐκφορὰς συνεκφέρεσθαι
 ἐθέλει καὶ ἐνταυθοῖ προάπτουσα καὶ τάχιον ἐκθέουσα 5
 δι' ἐπιπολῆς ἐστι τῶν λέξεων. τεκμαιρόμενοι οὖν
 Ἀθηναῖοι καὶ διὰ τῆς τάξεως τὴν ἐνοῦσαν τῇ
 προσῳδῷ φύσιν οὐκ ἐπὶ τῶν φωνηέντων αὐτὴν
 τιθέασιν ὥσπερ τὰς ἄλλας, πρὸ δὲ τούτων τάσσουσιν.
 οἶμαι δὲ καὶ διὰ τοῦ ἡ στοιχείου τυπώσασθαι τοὺς 10
 παλαιοὺς τὴν δασεῖαν. διόπερ καὶ Ῥωμαῖοι πρὸ
 πάντων τῶν δασυνομένων ὀνομάτων τὸ ἡ προ-
 γράφουσι, τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῆς διασημαίνοντες.
 εἰ δὲ τοιαύτη ἡ δασύτης, μήποτ' ἀλόγως κατὰ τὴν
 τελευτῶσαν συλλαβὴν ὁ ταῶς πρὸς τῶν Ἀττικῶν 15
 προσπνεῖται.

*Athen. 9, 398^a Σέλευκος — προσπνεῖται. de re cf. Trypho ap.
 Athen. 9, 397^e (p. 8 sq. Velsen).*

5 ἐντεῦθεν *coni. Kaibel* πρόπτουσα *superscr. α Paris.*
 πράπτουσα *Marc.* 15 τοῦ ταῶς *Paris.* τὸ ταῶς *coni. Kaibel*

IUBA

Plut. Sert. 9 τοῦ πάντων ἱστορικωτάτου βασιλέων *Plin. n.*
h. 5, 16 studiorum claritate memorabilior etiam quam regno
Athen. 3, 83^b ἄνδρα πολυμαθέστατον de Iuba litterato rectius
iudicavit H Peter, über den Wert d. hist. Schriftstellerei von König
Iuba II v. Mauretanien (Meißen 1879). fragmenta collegerunt
C Mueller, fragm. hist. Graec. 3; 465 sq. W Plagge, de Iuba II
rege Mauretaniae (Monasterii 1849); A Görlitz, Iubae II regis
Mauritaniae vita et fragmentorum pars I (Vratisl. 1848); de
Iubae II regis Maurit. fragmentis pars altera (Vratisl. 1862).
α Iuba rege Iubam metricum distinguendum esse constat (cf. Schanz,
Röm. Littg. § 606).

ΟΜΟΙΟΤΗΤΕΣ

1 [85 Mueller]

lib. XV. κάρτη· εἶδος ἱματίου παρὰ Ἰόβῃ ἐν ἐ' περὶ
ὁμοιοτήτων.

Hesych. p. 816, 19 S. κάρτη — ὁμοιοι. *id.* p. 906, 28 κόρτην· Πάρθοι ἐσθῆτα καλοῦσιν, ἣν λαμβάνουσι παῖδες εἰς ἄνδρας ἀφικόμενοι. *praetexta virilis Romanorum comparabatur.*

2 [84]

ζητητέον δὲ εἰ καὶ ὁ τραπεζοκόμος ὁ αὐτός ἐστι τῇ τραπεζοποιῶ. Ἰόβας γὰρ ὁ βασιλεὺς ἐν ταῖς ὁμοιότησι τὸν αὐτὸν εἶναί φησι <τὸν> τραπεζοκόμον καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον στρούκτωρα, παρατιθέμενος ἐκ δράματος Ἀλεξάνδρου ὃ ἐπιγραφή Πότος [CAF 3 Kock]. εἰς αὐριὸν μεδεῖ λαβεῖν αὐλητρίδα. / <B.> τραπεζοποιὸν δημιουργὸν λήψομαι. / ἐπὶ τοῦτ' ἀπέστειλ' ἐξ ἀγροῦ μ' ὁ δεσπότης'. ἐκάλουν δὲ τραπεζοποιὸν τὸν τραπεζῶν ἐπιμελητὴν καὶ τῆς ἄλλης εὐκοσμίας.

Athen. 4, 170^e ζητητέον — εὐκοσμίας.

3 τὸν *add.* Kaibel   4 στρούκτορα *Marc.*   6 B. *add.* Wilamowitz

EX LIBRIS ΡΩΜΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

de inscriptione cf. Peter p. 3

3 [2]

lib. I. Λαβίνιον, πόλις Ἰταλίας, Αἰνείου κτίσμα. Ἰόβας ἐν πρώτῳ· ἀπὸ τῆς τοῦ βασιλέως θυγατρὸς Λαβινίας.

Steph. Byz. p. 405 *Mein.* Λαβίνιον — Λαβινίας. *haec Iuba exscripsit e Dionys. H.* 1, 59 (*cf. Kießling, Rh. Mus.* 23, 672). *cf. Varro de l. L.* 5, 144.

INCERTAE SEDIS

fragmenta quae secuntur fere omnia ὁμοιοτήτων libris adsignanda esse videntur (cf. Peter p. 12), quamquam ne ab historia quidem Romana abhorrent (ita Mueller).

4 [8]

αὐτὰς δὲ τὰς πέλτας [τῶν Σαλίων] ἀγκύλια καλοῦσι διὰ τὸ σχῆμα· κύκλος γὰρ οὐκ ἔστιν οὐδὲ ἀποδίδωσιν, ὥς πέλτη, ἣν περιφέρειαν, ἀλλ' ἐκτομήν ἔχει γραμμῆς ἐλικοειδοῦς, ἥς

αἱ κεραῖαι καμπὰς ἔχουσαι καὶ συνεπιστρέφουσai τῇ πυκνότητι πρὸς ἀλλήλας ἀγκύλον τὸ σχῆμα ποιοῦσιν· ἢ διὰ τὸν ἀγκῶνα περὶ ὃν περιφέρονται. ταῦτα γὰρ ὁ Ἰόβας εἶρηκε γλιχόμενος ἐξελληνίσαι τοῦνομα.

Plut. Numa 13 αὐτὰς — τοῦνομα. aliter Varro de l. L. 7, 43. Ovid. fast. 3, 377. Paul. Fest. p. 131, 8. Serv. Aen. 7, 188. 8, 664. Isid. or. 18, 12, 3. CGL VI 67.

5 [7]

δεύτερον δὲ τοῖς οὖσιν ἱερεῦσι Διὸς καὶ Ἀρεως τρίτον Ῥωμύλου προσκατέστησεν [Νουμᾶς], ὃν φλάμινα Κυρινάλιον ὠνόμασεν. ἐκάλουν δὲ καὶ τοὺς προγενεστέρους φλάμινας ἀπὸ τῶν περικρανίων πέλων, οὓς περὶ ταῖς κεφαλαῖς φοροῦσι πιλαμένας τινὰς ὄντας, ὡς ἱστοροῦσι, τῶν Ἑλληνικῶν ὀνομάτων τότε μᾶλλον ἢ νῦν τοῖς Λατίνοις ἀνακεκραμένων. καὶ γὰρ ἃς ἐφόρουν οἱ ἱερεῖς λαίνας ὁ Ἰόβας χλαίνας φησὶν εἶναι καὶ τὸν ὑπηρετοῦντα τῷ ἱερεῖ τοῦ Διὸς ἀμφιθαλῆ παῖδα λέγεσθαι κάμιλλον, ὡς καὶ τὸν Ἑρμῆν οὕτως ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων Καδμῖλον ἀπὸ τῆς διακονίας προσηγόρευον. 10

Plut. Numa 7 δεύτερον — προσηγόρευον. cf. id. quaest. R. 40. flaminis etymon in Iubae contextum recepti verbis τῶν Ἑλλήν. — ἀνακεκρ. cum γλιχόμενος — τοῦνομα fr. 4 collatis aequae ac cum Varrone de l. L. 5, 84 et Dionysio Hal. 2, 64, quos Iubae complura subministrasse constat (cf. A Barth, de Iubae ὁμοιότησιν. Gottingae 1876 p. 16 sq.). cf. etiam Serv. Aen. 8, 664. Isid. or. 7, 12, 18. — etymi vocis 'laena' (pro clæna) Varronem auctorem (de l. L. 5, 133) Barth reperire sibi visus est, sed cf. Peter p. 11 adn. 2 et Usener, Rh. Mus. 23, 676; idem Graecum veriloquium est ap. Paul. Fest. p. 117, 10. cf. Serv. (Dan.) Aen. 4, 262. Suet. rell. p. 267 R. CGL VI 620. — de 'camillus' similiter Varro de l. L. 7, 34 (cf. Macrob. 3, 8, 6. Serv. Dan. Aen. 11, 543) et Dionys. H. 2, 22. cf. Paul. Fest. p. 43, 13. Serv. Aen. 11, 558. CGL VI 171.

7 λεαίνας: em. Stephanus

6 [10]

διὰ τί τρεῖς τοῦ μηνὸς ἀρχὰς καὶ προθεσμίας ἔχουσιν οὐ ταῦτὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν μεταξὺ λαμβάνοντες; πότερον, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἰόβαν ἱστοροῦσιν, ὅτι ταῖς καλάνδαις ἐκάλουν τὸν δῆμον οἱ ἄρχοντες καὶ κατήγγελλον εἰς πέμπτην τὰς νύκτας, εἰδούς δὲ ἡμέραν ἱερὰν ἐνόμιζον;

Plut. quaest. R. 24 διὰ τί — ἐνόμιζον; *non aliter Varro fr. 192 et de l. L. 6, 27. cf. CGL VI 167.*

7 [11]

διὰ τί τὰ Κυρινάλια μωρῶν ἐορτὴν ὀνομάζουσιν; ἢ ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην ἀποδεδώκεσαν, ὥς Ἰόβας φησί, τοῖς τὰς αὐτῶν φρατρίας ἀγνοοῦσιν; ἢ τοῖς μὴ θύσασιν, ὥσπερ οἱ λοιποί, κατὰ φυλὰς ἐν τοῖς Φουρνικαλλοῖς δι' ἀσχολίαν ἢ ἀποδημίαν ἢ ἄγνοιαν ἐδόθη τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ τὴν ἐορτὴν ἐκείνην ἀπολαβεῖν;

Plut. quaest. R. 89 διὰ τί — ἀπολαβεῖν; *similiter Varro de l. L. 6, 13. Ovid. fast. 2, 513 (cf. F Reuss, de Iubae reg. historia Rom. a Plutarcho expressa. Wetzlar 1880 p. 6).*

8 [28]

Iuba de Fortunatis ita inquisivit: — in conspectu earum [*Iunoniae et Caprariae insularum*] esse Ninguariam, quae hoc nomen acceperit a perpetua nive, nebulosam. proximam ei Canariam vocari a multitudine canum ingentis multitudinis.

Plin. n. h. 6, 203 Iuba — multitudinis. *cf. Solin. 56, 16 sq. Mart. Cap. 6, 702. haec ad Libyca pertinere videntur.*

2 ninguriam *Ricc. Nivariam Barbarus ex Solin. et Cap.*

9 [5]

ἅπαντες οὖν τὸν Ταλάσιον ἐβόων οἱ τὰς παρθένους κομίζοντες· καὶ διὰ τοῦτο τοῖς γάμοις παραμένει τὸ ἔθος. οἱ δὲ πλεῖστοι νομίζουνσιν, ὧν καὶ ὁ Ἰόβας ἐστὶ, παράκλησιν εἶναι καὶ παρακέλευσιν εἰς φιλεργίαν καὶ ταλασίαν, οὕτω τότε τοῖς Ἑλληνικοῖς ὀνόμασι τῶν Ἰταλικῶν ἐπικεχυμένων.

Plut. Rom. 15 ἅπαντες — ἐπικεχυμένων. *cf. id. quaest. R. 31. Varro fr. 457.*

1 ἐβόων τὸν Ταλ. *nonnulli codd.* 4 οὕτω *coni. Soltau fort. recte (cf. fr. 5)*

10 [9]

τὸν μῆνα τοῦτον [Φεβρουάριον] κληθῆναί φησιν ὁ Μαυρούσιος Ἰόβας ἀπὸ τῶν κατουδαίων φόβων κατ' ἀνά-
ρεσιν τῶν δειμάτων.

Athen. 3, 98^b τὸν δὲ μῆνα — δειμάτων. *cf. Plut. quaest. R.* 25, 34. *prorsus aliter Varro fr.* 408.

11 [13]

διὰ τί κοινὸς ἦν βωμὸς Ἡρακλέους καὶ Μουσῶν; ἢ ὅτι γράμματα τοὺς περὶ Εὐάνδρον ἐδίδαξεν Ἡρακλῆς, ὥς Ἰόβας ἰστόρηκε; καὶ τὸ πρᾶγμα σεμνὸν ἐνομιζέτο φίλους καὶ συγγενεῖς διδασκόντων· ὁψὲ δ' ἤρξαντο μισθοῦ διδάσκειν, καὶ πρῶτος ἀνέωξε γραμματοδιδασκαλεῖον Σπόριος Καρβίλιος ὁ ἀπελεύθερος Καρβίλλου τοῦ πρώτου γαμετὴν ἐκβαλόντος.

Plut. quaest. R. 59 διὰ τί — ἐκβαλόντος. *de γράμμασιν in Italiam ab Euandro introductis cf. supra p.* 2, *de Carvilio p.* 3.

quamvis inter Plutarchum et Iubam quae ratio intercedat adhuc prorsus non eluceat, Latinas tamen voces quae in vitis Romuli Numaeque et in quaestionibus Romanis deprehenduntur, hic enumerare operae pretium existimavi, cum ibi compluries Iuba auctor nuncupetur, ex quo multa quae secuntur derivata esse possunt. cf. de hac re Barth et Reuss l. c. etyma haec sunt: Rom. 1. 2. 19 Roma cf. Varro fr. 402. Dionys. H. 1, 72. Fest. p. 266^b, 13. Solin. 1, 1. Serv. Aen. 1, 273; Rom. 3 Cermalus (a Romulo et Remo germanis fratribus) cf. Varro de l. L. 5, 54. Paul. Fest. p. 55, 4; Rom. 4 ficus ruminalis (a Romulo vel a pecoribus ruminantibus vel a pueris lactentibus) cf. id. quaest. R. 57. Varro fr. 102. 137. 452; Rom. 4 Larentalia (ab Acca Larentia) cf. Varro de l. L. 6, 23. Ovid. fast. 3, 57; Rom. 5 Velabrum (a vehendo vel a velis) cf. Varro de l. L. 5, 43. 156; Rom. 6 Romulus et Remus (a ruma; aliter Paul. Fest. p. 267, 5); Rom. 8 manipularis (a manipulo) cf. Ovid. fast. 3, 117. Varro de l. L. 5, 88. 6, 85. r. r. 1, 50, 1; Rom. 10 celeres (a Celere Remi interfectore; aliter id. Rom. 26. Numa 7) cf. Dionys. H. 2, 13. Paul. Fest. p. 55, 2. Plin. n. h. 33, 35; Rom. 11 pomerium (κατὰ συγκοπὴν quasi post vel pone moenia) cf. Varro de l. L. 5, 143. Fest. p. 249^a, 28 (Antist. Labeo infra); Rom. 13 legio (ab eligendo) cf. Varro fr. 213; Rom. 13 populus (a plebe); Rom. 13 senatus (a senectute) cf. Varro de l. L. 5, 156. Dionys. H. 2, 12. Cic. de re p. 2, 23. Fest. p. 339^a, 11; Rom. 13 patricii (a patribus vel a patronis) cf. id. quaest. R. 58. Dionys. H. 2, 8. 9. Cincius fr. 5; Rom. 13 patrocinium (a Patrone Euandri socio); Rom. 14 Consus (a consulendo) cf. Varro fr. 153. 208. Dionys. H. 1, 33. 2, 31; Rom. 16 feretrum (a feriendo) cf. id. Marc. 8. Varro de l. L. 5, 166. Paul. Fest. p. 92, 1; Rom. 18 Tarpeius (a Tarpeia) cf. id. Numa 7. Varro de l. L. 5, 41; Rom. 18 lacus Curtius

(a Curtio) cf. Varro de l. L. 5, 148; Rom. 19 Quirites (a Tatii patria) cf. id. Rom. 29. Numa 3. quaest. R. 87. Varro fr. 387. Dionys. H. 2, 48. Ovid. fast. 2, 475; Rom. 19 comitium (a coeundo) cf. Varro de l. L. 5, 155. Paul. Fest. p. 38, 12; Rom. 20 Ramnenses (a Romulo), Tatienses (a Tatio), Luceres (a luco) cf. id. quaest. R. 88. Varro de l. L. 5, 55; Rom. 20 tribus et tribuni (a numero 'tres') cf. Varro de l. L. 5, 35. 55. Dionys. H. 2, 7; Rom. 20 bulla (a figura dicta) cf. Varro fr. 417; Rom. 21 Carmentalia (a Carmenta) cf. Varro de l. L. 6, 12, Carmenta (a Parca hominum ortus praeside vel a Nicostrata vel a carendo mente) cf. Varro fr. 149. Strabo 5, 230. Dionys. H. 1, 31. Ovid. fast. 1, 467. Solin. 1, 10; Rom. 21 Lupercalia (a februatione) cf. id. quaest. R. 68. 111. Caes. 61. Anton. 12. Varro de l. L. 6, 13. Ovid. fast. 2, 381. Censor. d. n. 22, 15; Rom. 26 lictores (a ligando vel a λήϊτω et λαῖω) cf. id. quaest. R. 67. Tiro fr. 14. Valg. Ruf. fr. 1; Rom. 29 poplifugia et nonae Caprotinae cf. id. Numa 2. Varro de l. L. 6, 18; Numa 9 pontifices (a potestate vel a ponte faciendo) cf. Varro de l. L. 5, 83. Dionys. H. 2, 73; Numa 11 Vesta (focus) cf. Dionys. H. 2, 66. Varro ap. August. civ. d. 4. 10. Ovid. fast. 6, 291; Numa 12 fetiales (a pace facienda) cf. Varro de l. L. 5, 86. Non. p. 529, 17. Dionys. H. 2, 72; Numa 13 Salii (a saliendo) cf. Varro de l. L. 5, 85. Dionys. H. 2, 70. 71. Fest. p. 326^b, 32; Numa 19 Martius Aprilis Maius Iunius Februarius Ianuarius cf. id. quaest. R. 19. 68. 86. Rom. 21. Varro fr. 408; quaest. R. 20 Murcia cf. Varro de l. L. 5, 154; quaest. R. 24 celare (a clam); quaest. R. 24 nonae (a novilunio), idus (ab εἶδει) cf. Varro de l. L. 6, 28. Fest. p. 173^a, 26; quaest. R. 32 Argei (ab Argis) cf. Varro de l. L. 5, 45. 7, 44. Dionys. H. 1, 38. Ovid. fast. 5, 621. Paul. Fest. p. 15, 12; quaest. R. 46 Horta (ab hortando vel ab Hora), Hora (ab ὥρᾳ); quaest. R. 51 praestites (οἱ προσεστῶτες) cf. Paul. Fest. p. 223, 14; quaest. R. 52 Mana (a manando); quaest. R. 54 macellum (a μαγειρεῖν vel a Macello latrone Romano) cf. Varro fr. 121; quaest. R. 60 Pinarii (a πεινᾶν); quaest. R. 62 pater patratus (pater vivo patre factus); quaest. R. 70 furcifer (a furcae gestatione); quaest. R. 77 Iuno (ab iuvene vel iuniori), Lucina (quasi lucifera) aliter de Iunone, similiter de Lucina Varro de l. L. 5, 67. 69. cf. Fest. p. 305^b, 14; quaest. R. 78 sinister (a sinendo); quaest. R. 88 lucar (a lucis) cf. Mess. Rufus fr. 2; quaest. R. 103 Spurius (sine patre); quaest. R. 107 histriones (ab Histro) cf. Liv. 7, 2. Val. Max. 2, 4, 4. Paul. Fest. p. 101, 1.

SINNIUS CAPITO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Sinnius Capito nomine et cognomine ab omnibus auctoribus appellatur, hoc ordine constanter a Festo quater decies, semel verso ordine 'Capito Sinnius', ibidemque praeterea sexies in lacunis codicis solum nomen cognomenve cum extet, cognomen nomenve expleta sunt. unus, ut solet, Paulus hanc legem non sequitur. cf. Sex. Enn. test. 1 et Veranius fr. 12.*

2. *de Sinnii temporibus omnia argumenta collegit subtiliterque excussit M Hertz (Sinnius Capito. Berlin 1844 p. 6—15), ut inde concluderet Sinnium Varrone aliquanto iuniorem fuisse. et eum vel hominum aetatis spatio post Aurelium Opillum clarum extitisse eo confirmatur, quod cum soloecismum Sinnius eiusque aequales imparilitatem appellaverint, stribiliginem autem 'vetustiores' (fr. 2), hos Opilli fere aequales esse ab interprete quodam Donati accepimus (Aur. Opill. fr. 17). cf. etiam ad fr. 1. 5.*

3. *Gell. 5, 21, 9 Sinni Capitonis doctissimi viri cf. test. 4.*

SCRIPTORUM

4. *Hieron. in Gen. 3, 319 Vall. legamus Varronis de antiquitatibus libros et Sinnii Capitonis et Graecum Phlegonta ceterosque eruditissimos viros et videbimus omnes paene insulas et totius orbis litora terrasque mari vicinas Graecis accolis occupatas. cf. Hertz ibid. p. 23. 25 et infra praef. ad inc. sed. fr. p. 459.*

2 Sisinni codd.

5. *Lact. d. i. 6, 20, 35 paulatim tamen et ceteris diis [antea memorantur Saturnus Liber Neptunus] idem honos tribui coepit singulique ludi nominibus eorum consecrati sunt, sicut Sinnius Capito in libris spectaculorum docet.*

6. *praeterea Sinnius grammaticas epistulas, libellum De syllabis, fortasse etiam de proverbiis scripsit, de quibus infra. vd. etiam de notis Ael. Stilo test. 21.*

---

reliquias collegerunt Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 63sq. M Hertz l. c. p. 27sq. cf. Prosop. imp. Rom. 3, 249/532.

B. FRAGMENTA

EPISTULARUM

1 [1 Hertz]

PLURIA NON PLURA DICI DEBERE

in ea epistula rationes grammaticas posuit, per quas docet [*Sinnius Capito*] pluria Latinum esse, plura barbarum. — pluria sive plura absolutum esse et simplex, non — comparativum.

Gell. 5, 21, 6 sq. doceas nos cur pluria sive compluria, nihil enim differt, non latine sed barbaramente dixerint M. Cato [*fr.* 24 P.], Q. Claudius [*fr.* 90 P.], Valerius Antias [*fr.* 65 P.], L. Aelius [*fr.* 48], P. Nigidius [*fr.* 41], M. Varro [*adn.* post *fr.* 264], quos subscriptores approbatoresque huius verbi habemus praeter poetarum oratorumque veterum multam copiam. — tum ille amicus noster —: ‘Sinni’, inquit ‘Capitonis doctissimi viri epistolae sunt uno in libro multae positae opinor in templo Pacis. prima epistula scripta est ad Pacuvium Labeonem, cui titulus praescriptus est “pluria non plura dici debere”. in ea epistula — barbarum. ad Capitonem igitur te dimittimus. ex eo id quoque simul disces, si modo assequi poteris, quod in ea epistula scriptum est, pluria — non, ut tibi videtur, comparativum’. si totius *Gellii capitis summa ex Sinnio sumpta est, ut vulgo conceditur, Sinniique beneficio traditum iudicium de Nigidio et Varrone habemus, quod supra de aetate diximus egregie confirmatur. eo accedit quod Pacuvius Labeo, cui epistula scripta est, pater Antistii fuit Brutique amicus et legatus. de huius modi epistulis cf. Varro et Tiro supra, Valg. Ruf. infra.*

2 [2]

soloecismus est impar atque inconveniens compositura partium orationis.

Gell. 5, 20, 1 soloecismus Latino vocabulo a Sinnio Capitone eiusdemque aetatis aliis imparilitas appellatus vetustioribus Latinis stribiligo dicebatur a versura, videlicet et pravitate tortuosae orationis tamquam strobiligo quaedam. quod vitium Sinnius Capito in litteris, quas ad Clodium Tuscum dedit, hisce verbis definit: soloecismus est inquit impar — orationis. cf. *Aur. Opill. fr.* 17. de Clodio Tusco *infra* p. 467. in verbis *Sinnii soloecismum pro imparilitate* a Gellio scriptum esse ex superioribus *collegit Hertz p.* 27 *adn.* 28.

DE SYLLABIS

3 [*deest*]

f sola praeponitur liquidis, nulla alia de semivocalibus; nam praeponitur liquidis duabus sola f; praeponitur l litterae, si dicas Flavius; praeponitur r litterae, si dicas frater. est libellus de syllabis, legite illum. non de syllabis dicit ad artem grammaticam pertinentibus, sed⁵ dicit tibi r littera quot syllabas facit et computat, puta illa et illa littera facit quattuordecim syllabas, et illa et illa tot facit, nec ulterius. Sinni est liber Capitonis.

Pomp. comment. p. 109, 32 ista f sola — Capitonis. de natura huius libri cf. Becker, Zeitschr. f. Altw. 1847 p. 1057 sq.

1 liq. duabus *Wolfenb.* 5 pertinentes: *em. Paris.*
Sang. 1179 m. 2 sed dicit ibi *Wolfenb. m. 2 Paris. Sang.*
1179. 1180 sed ibi *Wolfenb. m. 1* 6 quod *Wolfenb. m. 1*
 8 sini *Paris. Sang. 1179*

INCERTAE SEDIS

frustula quae secuntur cum varii generis sint, unde manaverint haud facile dixeris, cum praesertim neque num re vera liber singularis de antiquitatibus a Sinnio scriptus sit (test. 4), neque quid inter eum, si quidem extitit, et librum spectaculorum intercedat constet. ex Hertzii coniectura pertinent ad illum fr. 5. 6. 11. 12, ad hunc fr. 13 et 23, ad epistularum librum fr. 8. 9; de fragmentis autem 4. 7. 10 res prorsus incerta est. reliqua 14sq. ex peculiari quodam libro de proverbiiis adscita esse possunt (cf. Hertz, Philol. 1, 610 sq. Mercklin, ind. lect. Dorpat. 1854 p. 14), cui fortasse hae quoque Festi glossae vindicandae sunt: p. 149^a, 2 manum et mentum; 165^a, 17 nec mulieri nec gremio credi oportere; 173^a, 5 non omnibus dormio; 197^a, 20 Osculana pugna; 290^a, 32 <sine sacris hereditas>; 298^a, 12 <Syrium non Scyr>ium; 310^a, 32 Su<trium quasi eant>; 310^b, 18 sus Minervam; 330^b, 10 in scirpo nodum quaerere; 343^a, 11 sero sapiunt Phryges; 355^a, 18 Tyria maria; 363^a, 17 tam perit quam extrema faba; 372^b, 4 vae victis. cf. etiam Paul. p. 96, 3. Fest. p. 169^b, 25.

4 [22]

alterum Sinnius ait idem significare quod apud Graecos ἑτερον.

Paul. Fest. p. 6, 16 alterum — ἕτερον. quidam vero ex utroque esse compositum ἄλλος et ἕτερος. *cf. Isid. or. 10, 21. CGL II 15, 29. 315, 55.*

5 [9]

graece arae ipsae ἵππου νότα dicuntur, ut Sinnius Capito tradidit, secundum Homerum.

Serv. Dan. Aen. 1, 110 dorsum autem hoc loco non absurde ait, quia graece — Homerum. *Sinniusne ipse ista ad locum Vergilii animadverterit an non, in medio relinquendum est.*

6 [12]

tertia haec est interrogandi species, ut Sinnio Capitori videtur, pertinens ad officium et consuetudinem senatoriam; quando enim aliquis sententiam loco suo iam dixerat et alius postea interrogatus quaedam videbatur ita locutus, 5 ut refutari posse iustissime viderentur, postulabat ille qui iam sententiam dixerat, ut sibi liceret interrogare, hoc est illum redarguere cuius sententia in multis quasi mendax et calumniosa redargui posset.

Schol. Bob. in Cic. p. 342 Or. proprie interrogatio dicebatur, qua testes redarguebantur. *tertia haec — posset.*

3 aliquid   5 posset   7 sententiam

7 [23]

monstrum — Sinnius Capito quod monstret futurum et moneat voluntatem deorum.

Fest. p. 138^b, 18 monstrum, ut Aelius Stilo interpretatur [*fr. 17*]. item Sinnius — deorum.

8 [5]

nec coniunctionem grammatici fere dicunt esse disiunctivam, ut 'nec legit nec scribit', cum si diligentius inspiciatur, ut fecit Sinnius Capito, intellegi possit eam positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est [5, 7 S.]: 5 'ast ei custos nec escit'; item [8, 16 S.]: 'si adorat furto quod nec manifestum erit'. et apud Plautum in *Phasma*

[*most.* 240]: 'nec recte si illi dixeris'; et Turpilium in Demetrio [*v.* 24 *Ribb.*³]: 'nec recte dici mihi quae iam dudum audio'.

Fest. p. 162^b, 14 nec coniunctionem — audio. *cf. Paul. Fest.* p. 163, 17. *CG L II* 388, 58. *haec cum Gellii* 10, 29 *confert Kretzschmer, de Gell. font.* p. 62.

1 coniugationem   5 nece scit   8 mihique

9 [6]

. . . . . antiquos, nimium . . . . .
Sinnius Capito; esse enim . . . . . um 'vos estis minime <laude digni ni num>ero perbiterint', nisi cito <perierint . . . . .> mium 'si isso, qui exeam numero' * * 'estis mortui, hoc exemplo ut pingeretis' id est cur cito 5 mortui estis? item in Nelei [*I p.* 270, 2 *Ribb.*³]: 'numquam numero matri faciemus volup' id[em] est numquam nimium faciemus. apud Naevium [*I v.* 58 *Ribb.*³]: 'neminem vidi, qui numero sciret quicquid scito opust' id est nimium sciret. 10

Fest. p. 170^a, 29 . . . . . antiquo — sciret. at Panurgus Antonius [*fr.* 1]. *Sinnius utramque 'numero' vocis significationem 'cito' et 'nimium' probasse videtur, cum contra Panurgus priorem tantum rectam iudicaverit.*

1sq. lacunae expleri non possunt   2 <apud Pacuvi>um
suppl. Bergk, qui etiam explevit quae secuntur in v. 3. 4
3 ninume   4 <apud En>nium: 'si i., q. exeam nume<ro domo'. apud Plautum: 'o Apella, o Zeuxis pictor, / cur nume>ro estis' *suppl. et add. Bergk (cf. Plaut. Poen. 1271—72)*   7 volui:
em. Urs.   *id em. Augustinus*   9 quicq. *Buecheler*: qui
quod   scito *Scal.*: scit, id (= id est)   opust *Ribbeck*: opus

10 [24]

pacem a pactione condicionum putat dictam Sinnius Capito, quae utrique inter se populo sit observanda.

Fest. p. 230^b, 19 pacem — observanda. *cf. Paul. Fest.* p. 231, 11. *Suet. verb. diff.* p. 276 R. *Isid. or.* 18, 1, 11. *CG L V* 509, 39.

11 [10]

Fest. p. 339^a, 1 (sinistrae aves) = Varro *fr.* 228 et *Cincius fr.* 28

12 [11]

Sin<nus Capito ait cum civ>is necaretur, i<nstitutum fuisse ut> Semoniae res s<acra fieret verve>ce bidente, <ut eo sacrificio poe>na solutis c<ivibus caput ipsum dam>nati patrim<oniumque, cui deo deberetur>, id fieret sac<r>u<m. 5 atque inde fuisse> solitum ut, <quia tunc in publicum suppli>candi causa <prodiret rex sacro>rum, ut id voc<are>tur supplicium. id ve>ro saepe rela<tum a multis. quo exem>plo docet suppli<cia dicta supplicamenta>.

Fest. p. 309^b, 6 <suppli>cium a supp<liciiis differt, ut usus ar>guit, quod <ex consuetudine loquendi> haec deorum, <illud hominum sit>. — Sin<nus> — <supplicamenta>. nunc fere suppli<cia pro poenis dicun>tur. *cf. Ael. Stilo fr. 73. Non. p. 398, 15. 19. Isid. or. 5, 27, 3. 6, 19, 82. Schol. in Lucan. 2, 539.*

1 *sq. suppl. Scal. O Mue.* 3 salutis: *em. Scal. Urs.*
7 semper ela<tum>: *em. Urs.*

13 [7]

tensam ait vocari Sinnius Capito vehiculum, quo exuviae deorum ludicris circensibus in circum ad pulvinar vehuntur.

Fest. p. 364^a, 10 tensam — vehuntur. fuit et ex ebore, ut apud Titinium in Barbato [*v. 14 Ribb.⁸*], et ex argento. *cf. Paul. Fest. p. 365, 1. CGL II 196, 50. IV 183, 10.*

14 [14]

'multi Mani Ariciae'. Sinnius Capito — ait turpes et deformes significari, quia maniae dicuntur deformes personae, et Ariciae genus panni † manici fieri, quod † manici appelletur.

Fest. p. 145^a, 17 Manius Egeri<us lucum> Nemorensem Dianae consecravit, a quo multi et clari viri orti sunt et per multos annos fuerunt; unde et proverbium: multi — Capito longe aliter sentit; ait enim turpes — appelletur. *cf. Pers. 6, 56 et Schol. ibid.*

3 Aricinae

15 [21]

'nequam aurum est auris quod vis vehementius ambit.'
hoc versu Lucili [1220 Ma.] significari ait Sinnius Capito.

nequam esse aurum quod auris laedat, vel pondere in-aurium, cum mollissima pars auris inciditur; vel ex auro intellegi pecuniam, cuius respectu et nimia cupiditate homines ad peccandum adduci.

Fest. p. 165^a, 11 nequam — adduci. *cf. Paul. Fest. p. 164, 2.*

1 quod vi *Dousa* ambit *Paulus*: ambiat 2 significare: *em. Urs.*

16 [13]

‘<nuces mitti in> Cerialibus’ Capito Si<nnius solitum esse dici> ait, cum velimus sig<nificare missilia Ceria>libus in circo mitti, <quod cum mitti nuces mos es>set, plane volumus <a parte totum designare>, quia adeo diligentur s<upra omnia alia missilia>, prae flamma cum sunt u<stae, quae sparguntur nuces>.

Fest. p. 177^b, 20 <nuces> — <sparg. nuces>.

2 vellimus

17 [15]

‘quot servi tot hostes’ in proverbio est, de quo Sinnius Capito existimat errorem hominibus intervenisse praepostere plurimis enuntiantibus. vero enim similis esse dictum initio ‘quot hostis tot servi’, <quod> tot captivi fere ad servitutem adducebantur; unde etiam mancipia nec san<e . . . seru . . . eptu . . . rint . . . gia . . . turbat . . . rent . . . uncii . . . Sinniu . . . ut persi . . . nificae . . . omnibus a . . . ancillae u . . . omnis un . . . me part . . . regula sed u . . . s altius fixu . . . ferendum quod . . . 10

Fest. p. 261^a, 30 quot servi — ferendum quod . . . *cf. Macrobi. 1, 11, 13.*

1 quod servitute hostes: *em. Urs.* 3 vero] ve 4 quot] quod quod *add. O Mue.* reliqua expleri nequeunt

18 [16]

‘rideo, inquit Galba canterio’ proverbium est, quod *Sinnius Capito* ita interpretatur, in iis qui principio rei

alicuius inchoatae deficiunt animo. Sulpicius Galba, cum in provinciam exiens ad portam ipsam canterium suum
 5 animadvertisset cecidisse, rideo, inquit, canteri, te iam lassum esse, cum tam longum iter iturus vix id sis ingressus.

Fest. p. 282^b, 10 rideo — ingressus.

2 in iis *Scal.* nisi *cod.* si *O Mue.* 5 canteritae

19 [18]

‘Sabini quod <volunt somniant’ vetus> proverbium
 e<sse et inde manasse ait> Sinnius Capito, <quod quoties-
 cumque sacri>ficium propte<r viam fieret, hominem> Sabi-
 num ad <illud adhibere solebant>; nam is pro<mittebat
 5 se pro illis somniatu>rum. idemque <postquam evigilasset,
 sacra> facientibus <narrabat omne quicquid> in quiete
 vi<disset, quod quidem esset ex sacri>fici religione. <unde
 venisse dicitur> in proverbium <Sabinos solitos quod>
 vellent somn<iare. sed quia propter avidi>tatem bibendi
 10 q<uaedam anus mulieres> id somnium cap<tabant, vulga-
 tum est> illud quoque: ‘anus <quod volt som>niat’. fere
 enim quo<d vigilantes> animo volvimus, <idem dormien-
 tibus ap>parere solet.

Fest. p. 325^b, 14 Sabini quod — solet. *alterum quoque proverbium*
‘anus quod volt somniat’ ex Sinnio haustum esse pro certo habeo.

1 *sq. lacunas expl. Scal.* 4 ad *Urs.*: at is *Urs.*: his

20 [17]

‘Sardi venales <alius alio nequ>ior’. — Sinnius Capito
 ait Ti. Gracchum consulem, collegam P. Valeri Faltonis,
 Sardiniam Corsicamque subegisse, nec praedae quicquam
 aliud quam mancipia captum, quorum vilissima multitudo
 5 fuerit.

Fest. p. 322^a, 27 Sardi — <nequ>ior. ex hoc natum <pro-
 verbium vi>detur, quod ludis <Capitolinis, qui> fiunt a vicanis
 [ita *Scal.*: vicinis *cod.*] <praetextatis, au>ctio Veientium <feri
 solet>, in qua novissimus <idemque dete>rrimus producitur
 <a praecone> senex cum toga praetexta bullaque [paret ex
 tabulla quę *cod.*] aurea, quo cultu reges soliti sunt esse E>tru-
 8>corum, qui Sardi appellantur, quia Etrusca gens orta est

Sardibus ex Lydia. Tyrrhenus enim inde profectus cum magna manu eorum occupavit eam partem Italiae, quae nunc vocatur Etruria. at Sinnius — fuerit. *cf. Plut. quaest. R. 53.*

1 vernaes

21 [19]

sexagenarios <de ponte olim deiciebant> —. exploratissimum illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt ut de ponte deicerentur sexagenari, qui iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi quam illi deligerent imperatorem; cuius sententiae est etiam Sinnius Capito.

Fest. p. 334^a, 16 sexagenarios — <deiciebant>, cuius causam Mani<lius> [*fr. 3*]. <alii dicun>t morante in Italia <Hercule, quod quidam e>ius comitum habitave<rint secundum rip>am Tiberis [*ita Scal.: haberi cod.*] atque Arga<eos se e patria voca>verint Argis [*ita O Mue.: arvi cod.*], quorum pro<pagatam memori>am redintegrari eo ge<nere sacri. alii e Graeci>a legatum quondam Arga<eum temporibus antiqu>is Romae moratum esse. is ut <diem obieri>t, institutum esse a sacerdotibus, ut <effigies s>cirpea ex omnibus, cumque publicae <..... nu>ntiavisset, per flumen ac mare in patriam remitteretur. sunt qui dicant post urbem a Gallis liberatam ob inopiam cibatus coeptos sexaginta annorum homines iaci in Tiberim, ex quo numero unus filii pietate occultatus saepe profuerit <pa>triae consilio sub persona filii. id ut sit cognitum, ei iuveni esse ignotum, et sexagenaris vita [*ulta cod.*] concessa. latebras autem eas [*eius cod.*], quibus arcuerit senem id est cohibuerit et celaverit, sanctitate dignas esse visas ideoque arcae appellata. sed exploratissimum — Capito. vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius in Repudiato [*v. 297 Ribb.³*]. *cf. Varro fr. 210. cum Manilius alibi apud Festum non appareat, eum Verrio per Sinnium notum fuisse Sinnique totam glossam esse puto.*

5 munere   6 sententia

22 [20]

'vapula Papiria' in proverbio fuit antiquis, de quo Sinnius Capito sic refert, tum dici solitum esse, cum vel lent minantibus sibi significare se eos neglegere et non curare fretos iure libertatis.

Fest. p. 372^b, 22 vapula — libertatis. *cf. Varro fr. 459.*

23 [8]

refert [*Verrius*] Sinni Capitonis verba, quibus eos ludos Apollinares Claudio et Fulvio cos. [a. 541/213] factos dicit ex libris Sibyllinis et vaticinio Marci vatis institutos.

Fest. p. 326^b, 17 refert — institutos.

3 Sybillinis Marci] m.

DUBIA

24 [25]

< . . . Capi>to omnia fe<re genera hominum per nationes dividi [*ait*], ut Picent>es Sabinos <esse gente, natione Picentes>.

Fest. p. 166^a, 12 <natio in eadem terra hominum genu>s natum. Cin<cuis [*fr. 19*]. Capi>to — <Picentes>. *Sinnium hic iuxta Cincium loco suo appellari existimo (cf. fr. 11): certe Ateius Capito cum grammaticis a Festo non coniungitur.*

1 sq. expl. *O Mue.*

25 [26]

Fest. p. 289^b, 3 (reus) = *Veranius fr. 12*

26 [27]

<supparum autem dictum ait . . . > Capito velut se<paratum et disiunctum a reg>ione interioris <navis>.

Fest. p. 340^a, 20 <supparum ap>pellant dolonem, <velum minus in navi, ut> acation, maius. <supparum> — <navis>. *cf. Fest. p. 310^a, 17. Schol. in Lucan. 2, 364. 5, 429. Isid. or. 19, 3, 4. CGL IV 180, 1. V 623, 27. 'Ateius' potius quam 'Sinnius' excidisse ob glossae naturam censeo.*

1 sq. suppl. *Scal. Urs. O Mue.*

27 [28]

Fest. p. 352^b, 4 (topper) = *Sex. Enn. fr. 1. cf. Sex. test. 1*

CLODIUS TUSCUS

A. TESTIMONIA

1. *Clodius Tuscus grammaticus a Tusco historico* (*Sen. suas.* 2, 22) certe, a poeta (*Ovid. ex P.* 4, 16, 20) fortasse distinguendus est (cf. *Wachsmuth, proleg. ad Lyd. de ost. p. XLIIIsq.*; aliter *Merkel, proleg. ad Ovid. fast. p. LXVI. Hertz, Sinnius Capito p. 12.* idem *Sinnii Capitonis aetate vixit* (test. 2).

2. *Gell.* 5, 20, 2 *Sinnius Capito* in litteris quas ad *Clodium Tuscum* dedit (*de re grammatica*; cf. *Sinn. Cap. fr. 2*)

3. *Lyd. de ost. p. 117 Wachsm.* ἐφημερίς τοῦ παντὸς ἐνιαυτοῦ [ἡγουν σημείωσις ἐπιτολῶν τε καὶ δυσμῶν τῶν ἐν οὐρανῷ φαινομένων] ἐκ τῶν Κλαυδίου τοῦ Θούσκου κατ' ἐρμηνείαν πρὸς λέξιν. cf. *ibid. p. 157 et Caesar test. 7.*

de *Clodio Tusco* cf. *Wissowa RE* 4, 104/61. *Prosop. imp. Rom.* 1, 424/941.

B. FRAGMENTUM

ubi vox 'mussare' a *Clodio* tractata sit incompertum est; ei enim commentarios a *Servio Vergilii* interprete allatos abiudicandos esse censuimus (cf. *Ser. Clod. praef. ad Comment. et fr. 2*).

1

mussare est ex Graeco; conprimere oculos Graeci μῦσαι dicunt.

Serv. Dan. Aen. 12, 657 veteres mussat pro timet, *Ennius* [ann. 426 V.²] mussare pro tacere posuit. *Clodius Tuscus*: mussare — dicunt. cf. *ibid. Aen.* 11, 345. *g.* 4, 188. *Varro de l. L.* 7, 101. *Paul. Fest.* p. 144, 14. *Non.* p. 427, 12. *Don. Ter. adelph.* 2, 1, 53. *Lact. Stat. Theb.* 3, 92. *Schol. Bern. georg.* 4, 188. *CGL IV* 260, 5. *V* 467, 12.

2 μῦσαι *Daniel myrae Floriac.*

CLOATIUS VERUS

Cloatiusne Verus Gellii Macrobiique auctor idem sit an Cloatius a Festo traditus causa est cur dubitemus, cum Festi scriptores afferens cognomen agnomenve nomini addere

(cf. *Aur. Opill.*, *At. Phil.*, *Sinn. Cap. test. 1*; *Ael. Gall.*, *At. Cap. in fragm.*). *tamen neque hic constans Festi mos est* (cf. *Ael. Stilo test. 2*, *Mess. Rufus*, *Antist. Labeo*), *et Cloatius Verus a Gellio una cum Varrone, a Macrobio cum Gavio Basso, cum Veranio, cum Oppio aliisque vetustioris aetatis scriptoribus commemoratur; quare de uno eodemque homine agi satis verisimile est. qui cum ficum Augustam noverit* (fr. 9) *Verrique auctor fuerit, initio fere Augusteae aetatis clarus extitit; id quod cum eo convenit quod Festus Cloatium tamquam ex Stilone pendentem saepius inducit, Ateio Philologo, Cincio Santrae plerumque adiunctum. temere hac in re iudicaverunt Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. p. 32 adn. 1 et Mirsch, de Varr. antiq. rer. hum. p. 11 adn. 2 (cf. p. 51).*

reliquias coll. Egger, Lat. serm. vet. rell. sel. (Paris 1843) p. 31sq. cf. Goetz, Pauly-Wiss. RE 4, 61. Prosop. imp. Rom. 1, 414/901.

FRAGMENTA

VERBORUM A GRAECIS TRACTORUM

Gell. 16, 12, 1 Cloatius Verus in libris, quos inscripsit verborum a Graecis tractorum, non pauca hercle dicit curiose et sagaciter conquisita, neque non tamen quaedam futilia et frivola. *inscriptio a Macrobio confirmatur* (fr. 5). *de re cf. Hypsicrates p. 108. verba in litteras digesta non erant, si quidem Gellius (16, 12) in glossis afferendis Cloatii ordinem secutus est. nos tamen morem nostrum persequemur.*

1 [1 Egger]

lib. IV. in libro quarto [*Cloatius*] faenerator inquit appellatus est quasi φαινεράτωρ ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι ἐπὶ τὸ χρηστότερον, quoniam id genus hominum speciem ostendent humanitatis et commodi esse videantur inopibus nummos desiderantibus, idque dixisse ait Hypsicraten quempiam grammaticum, cuius libri sane nobiles sunt super his, quae a Graecis accepta sunt.

Gell. 16, 12, 5 sed in libro quarto [*verborum a Graecis tractorum*'] — accepta sunt. sive hoc autem ipse Cloatius sive nescio quis alius nebulo effutivit, nihil potest dici insulsius. aliter Varro fr. 36. de Gellii auctore cf. Hypsicrates ad fr. 2.

2 [1]

alucinari factum scripsit [*Cloatius*] ex eo, quod dicitur graece ἀλύνειν, unde elucum quoque esse dictum putat a littera in e versa tarditatem quandam animi et stuporem, qui alucinantibus plerumque usu venit.

Gell. ibid. 3 item alucinari — venit. *Paul. Fest. p.* 24, 14 alucinatio erratio. *idem p.* 75, 17 elucum significat languidum ac semisomnum vel, ut alii volunt, alucinatorem et nugarum amatorem sive halonem, id est hesterno vino languentem, quod ἑωλον vocitant Graeci. *aliter idem p.* 100, 8. *cf. Non. p.* 121, 20. *Fulgent. serm. ant.* 52. *CG L II* 15, 43. *IV* 15, 9. *V* 615, 3. 642, 39. *de Gellii auctore cf. Hypsicrates ad fr.* 2.

2 αΥ. El non delutum *Paris.* unde lucum *rell.:* *em. Caelius Rhodiginus* a litt. in e *Paris.* d litt. in c *rell.*

3 [1]

errare dictum est ἀπὸ τοῦ ἔρρειν [*ait Cloatius*] versumque infert Homeri, in quo id verbum est [*Od.* 10, 72]: 'ἔρρ' ἐκ νήσου θᾶσσον, ἐλέγχιστε ζῳόντων'.

Gell. ibid. 1 Cloatius Verus in libris, quos inscripsit verborum a Graecis tractorum, — errare inquit dictum — ζῳόντων. *cf. Inc. inc. libr.* 14 *p.* 116 *et de Gellii auctore Hypsicrates ad fr.* 2.

4 [1]

fascinum appellat [*Cloatius*] quasi bascanum et fascinare esse quasi bascinare.

Gell. ibid. 4 item fascinum — bascinare. *cf. Prisc. III* 284, 13. *CG L II* 256, 30. *aliter Paul. Fest. p.* 88, 14.

1 appellatum *Skutsch*

5 [9]

iuglans (d praetermissum est) quasi diuglans id est Διὸς βάλανος, sicut Theophrastus ait: ἴδια δὲ τῶν ὀρεινῶν ἃ ἐν τοῖς πεδίοις οὐ φύεται, τερέβινθος πρῖνος φιλύρη ἀφάρκη καρύα, ἥ καὶ Διὸς βάλανος. hanc Graeci etiam basilicam vocant.

Macrob. 3, 18, 4 Cloatius autem Verus in libro a Graecis tractorum ita memorat: iuglans — vocant. *cf. Gav. Bass. tr.* 5.

Varro de l. L. 5, 102 nux iuglans, quod cum haec nux antequam purgatur, similis glandis, haec glans optima et maxima a Iove et glande iuglans est appellata. *cf. Hypsicrates ad fr. 2.*

1 iugulans. di. *Paris.* iugulans (posteriore u deleto), de *Bamb.* diiuglans

ORDINATORUM GRAECORUM

hos libros a superioribus discernendos esse hodie iam omnes, quod sciam, consentiunt; non solum enim inscriptio voce 'ordinatorum', quam Gellius supra ignorat, constanter diversa est, sed differunt etiam ii natura rerum. quod enim ex paucis frustulis videmus, in hoc Cloatii opere nomina variarum rerum, sacralium in l. II, fructuum in IV, collecta et litterarum ordine in singulis capitibus disposita erant. de qua grammaticorum consuetudine apud Graecos et Romanos vd. ISchoenemann, de lexicographis antiquis (Hannov. 1886) p. 44sq. cum appellatione 'ordinatorum' contrariae conferendae sunt, ut confusae quaestiones, ἄτακτα, συμμυγῆ al. de voce 'Graecorum' cf. Schoenemann p. 54 adn. 9.

6 [2]

lib. II. Deli ara est Apollinis Γενέτορος, in qua nullum animal sacrificatur, quam Pythagoram velut inviolatam adoravisse produnt.

Macrob. 3, 6, 2 constat enim, sicut Cloatius Verus ordinatorum libro secundo docet, esse Deli aram, apud quam hostia non caeditur, sed tantum sollemni deum prece venerantur. verba Cloatii haec sunt: Deli — produnt. *cf. Aristot. ap. Diog. Laert. 8, 13.*

7 [11]

l. IV. sunt autem genera malorum: Amerinum cottonium citreum coccymelum conditivum ἐπιμηλὶς musteum Mattianum orbiculatum Ocratianum praecox pannuceum Punicum Persicum
 5 Quirianum prosivum rubrum Scandianum silvestre struthium Scantianum Tibur Verianum.

Macrob. 3, 19, 2 malorum enumeranda sunt genera, quae Cloatius in ordinatorum Graecorum libro quarto ita diligenter enumerat: sunt autem — Verianum. *cf. Isid. or. 17, 7, 3sq.*

2 coccymeliū *Paris.*
Paris. Scaudianum *Jan*

3 ogratianum
 struciū *Paris.* strutiū *Bamb.*

5 scaudianū

8 [10]

l. IV. nux Graeca amygdale.

Macrob. 3, 18, 8 nux Graeca haec est, quae et amygdale dicitur, sed et Thasia eadem nux vocatur. testis est Cloatius in ordinatorum Graecorum libro quarto, cum sic ait: nux G. a. cf. *Plin. n. h.* 15, 89. *Serv. g.* 1, 187. *buc.* 2, 52. *Schol. Bern. g. ibid.* *Isid. or.* 17, 7, 23. *CG L III* 264, 14.

9 [13]

Africa albula arundinea asinastra, atra palusca, Augusta bifera Carica, caldica alba nigra, Chia alba nigra, Calpurniana alba nigra, cucurbitiva duricoria Herculanea Liviana ludia leptoludia Marsica Numidica pulla Pompeiana praecox, 5 Tellana atra.

Macrob. 3, 20, 1 admonent nos et fici aridae, ut enumeremus genera ficorum eodem Cloatio nos de his ut de aliis instruente. sic enim diversas ficos diligentiae suae more dinumerat: Africa — atra. cf. *Isid. or.* 17, 7, 17.

4 lavianea *Vatic.*

5 numica *Paris.*

10 [12]

Anicianum cucurbitivum cirritum cervisca calculosum Crustuminum decimanum Graeculum Lollianum Lanuvinum laureum Lateresianum myrapium Milesium murteum Naevianum orbiculatum Praecianum rubile Signinum Tullianum Titianum thymosum, Turranianum praecox, volumum; mespilum serum, sementivum serum, Tarentinum serum, Valerianum serum.

Macrob. 3, 19, 6 pira — varietas nominum numerosa discernit; nam idem Cloatius sic eorum vocabula describit: Anicianum — serum. cf. *Isid. or.* 17, 7, 15.

fortasse ex Cloatio olearum quoque enumeratio fluxit, *Macrob.* 3, 20, 6.

INCERTAE SEDIS

cum neuter liber, quem vidimus, ad glossas quae secuntur accommodatus esse videatur, tertium extitisse admittendum erit,

ubi verba praesertim sacra illustrata sint. caveas tamen ne illum in libris sacrorum, quos Festus commemorat (fr. 11), quaeras; ibi enim libros pontificios, non Cloatii commentarios significatos esse, collatis locis Festi p. 165^a, 3. 286^b, 17. 360^b, 17 R Peter ostendit (quaest. pontif. specimen p. 6). cf. etiam Serv. Dan. Aen. 3, 287. 9, 406. buc. 7, 31.

11 [3]

Cloatius et Aelius [fr. 62] in libris sacrorum molucrum esse aiunt lignum quoddam quadratum, ubi immolatur.

Fest. p. 141^a, 25 Cloatius — immolatur; idem Aelius [fr. 2]. Aurelius Opillus [fr. 7]. cf. Paul. Fest. p. 140, 9. adn. crit. ad Ael. Stil. fr. 62.

12 [4]

Obscum — Cloatius putat eo vocabulo significari sacrum, quo etiam leges sacratae obscatae dicantur.

Fest. p. 189^a, 24 Obscum duas diversas et contrarias significationes habet. nam Cloatius — dicantur. et in omnibus fere antiquis commentariis scribitur Opicum pro Obsco, ut in Titini fabula Quinto [v. 104 Ribb.³]: 'qui obsce et volsce fabulantur, nam latine nesciunt.' a quo etiam verba impudentia elata appellantur obscena, quia frequentissimus fuit usus Oscis libidinum spurcarum. sed eodem etiam nomine appellatur locus in agro Veienti, quo frui soliti produntur augures Romani. cf. Paul. Fest. p. 188, 1. Fest. p. 198^b, 29. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 77. 78 adn.

2 sacrae cod.

13 [6]

obstitutum Cloatius et Aelius Stilo [fr. 25] esse aiunt violatum attactumque de caelo.

Fest. p. 193^a, 4 obstitutum — caelo; Cincius [fr. 24].

14 [5]

piacularis porta appellatur — <quod>, ut ait Cloatius, cum ex facto per aliquem piaculo solvitur, ibi aliqua piandi propitiandique causa immolantur.

Fest. p. 213^a, 27 piacularis p. app. <propter aliqua piacula, quae ibidem fiebant; vel quod>, ut ait — immolantur. *cf. Paul. Fest. p. 212, 5. (CGL IV 272, 46. V 39, 3. 575, 60).*

1 quod suppl. *Huschke O Mue.* 2 ex] r. p. con. *Huschke*
ea *Dacier* facto *Augustinus*: sacro ibi *O Mue.*: ut

15 [8]

<sa>crima est, <ut Aelius Stilo [fr. 69] et Clo>atius dicunt, <mustum indi>tum in amphoram <Meditrinalibus sacr>ifici causa, pro <vineis et vasis et ipso vino>, quae quasi sacra <ea re fiunt; quod Lib>ero fit, ut prae<metium de spicis> Cereri.

Fest. p. 318^a, 23 <sa>crima — Cereri. *adn. crit. vd. ad Ael. Stil. l. c.*

16 [7]

subuculam Aelius Stilo [fr. 37] et Cloatius isdem fere verbis demonstrant vocari, quod dis detur ex alica et oleo et melle.

Fest. p. 309^a, 25 subuculam — melle. *cf. Ael. Stilo ad l. c.*

DUBIA

qua de causa glossas quae secuntur Cloatii esse verisimile existimem *vd. ad Ael. Stil. fr. 69.*

17 [deest]

Fest. p. 174^a, 16 (<novalē a>grum) = *Ael. Stilo fr. 21*

18 [deest]

Fest. p. 297^b, 15 (sobrium vicum) = *Ael. Stilo fr. 35*

apud Servium (g. 2, 383) in verbis 'ut relatio placet' 'ut Vero Cloatio pl.' latere *R Unger* temere suspicatus est (de *C. Valgii Rufi poematis commentatio. Halis 1848 p. 273 adn. 22*). *cf. Trebatius ad fr. 5.*

CORNIFICIUS LONGUS

quid intercedat inter Cornificium poetam (*Catull. 38. Ovid. trist. 2, 436. Macrob. 6, 4, 12. 5, 13*), Cornificium Vergili ob-
trectatorem (*Cledon. p. 43, 2*), Cornificium grammaticum versa-
tissima quaestio est. in uno quidem omnes fere consentiunt,

Cornificium Longum Servii auctorem (fr. 4) eundem esse, quem libros De etymis deorum scripsisse accepimus (fr. 1. 2), neque alium Festi in nominibus divinis sacrisve auctorem aut Arnobii, qui ad vocem 'novensiles' Cornificium cum Aelio et Cincio non aliter ac Festus coniungit (cf. Wissowa RE 4, 1630. de Macrob. saturn. font. p. 43). sed si quaerimus quid Cornificio Longo cum poeta commune fuerit, hos diversos esse plerique putant (cf. Schwabe, quaest. Catull. p. 300; Wissowa ibid. Teuffel-Schwabe Schanz etc.), eundem alii (Bergk op. 1, 546. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 96). et quidem certe nihil miri Cornificium poetam artem grammaticam, ut Valerium Catonem aliosque, professum esse; at cum illum Hieronymus (ad a. Abr. 1976) a. 713/41 mortuum esse tradat, si is, ut vulgo putatur, a Quinto Caesaris propraetore Ciceronisque familiari diversus non est, tempora vix consonant. cum enim in etymis (fr. 2) Ciceronis libri De natura deorum a. 710/44 editi memorentur, quomodo Cornificius in Syria et Africa intra annos 709/45—713/41 bellis implicatus eos legere et opus eruditionis plenum scribere potuisse creditur? prudentius igitur poetam a grammatico discernemus, etiam si utrumque Macrobius Cornificio nomine simpliciter affert, quae incuria apud Latinos scriptores saepius deprehenditur (cf. ipsum Macrob. de Labeonibus). contra Vergilii obtrectatorem, cum tempora non obstant (cf. Weichert, poett. Lat. rell. p. 165 adn. 11), non alium esse puto ac τῶν νεωτέρων Catullique amicum, cum praesertim Ovidius ibid. Anserem Vergilii obtrectatorem memoret, qui rursus a Donato in vita Verg. (p. 66 R.) cum Cornificio consociatur. neque id adversatur, quod Servius in georgicis (1, 210), quae post interitum Cornificii edita sunt, versum refert, quo is formam 'hordea' obiurgavit; haec enim in bucolicis (5, 36) quoque invenitur.

Cornificius Longus post a. 710/44 et ante editos Verrii libros De verborum significato scripsit.

FRAGMENTA

DE ETYMIS DEORUM

operis inscriptionem a Macrobio minutam Priscianus rectius tradidit. cum in primo libro nomen c littera incipiens (fr. 1), in tertio autem littera i (fr. 2) explicetur, deorum appellationes in ordinem litterarum digestas esse suspicari licet. hac dispositione nos omnes glossas deos respicientes, etiam ubi liber Cornificii nominatus non est, referemus. cf. Bergk op. 1, 458.

1

lib. I. ipsis vero ad Cereris memoriae novandae gratia lectus sternuntur.

Prisc. p. 257, 5 etiam huius lectus antiquissimi protulerunt. Cornificius in I de etymis deorum: ipsis — sternuntur.

2 gratia *Bern. Lugd-Bat. Carol.* gratiam vel -tiae (-tie) *rell.*

2

l. III. Cicero [*de nat. d. 2, 67*] non Ianum sed Eanum nominat ab eundo.

Macrob. 1, 9, 11 alii mundum id est caelum esse voluerunt Ianumque ab eundo dictum, quod mundus semper eat, dum in orbem volvitur et ex se initium faciens in se refertur; unde et Cornificius etymorum libro tertio: Cicero inquit non — eundo. hinc et Phoenices in sacris imaginem eius exprimentes draconem finxerunt in orbem redactum caudamque suam devorantem, ut appareat mundum et ex se ipso ali et in se revolvi. ideo et apud nos in quattuor partes spectat, ut demonstrat simulacrum eius Faleris advectum. *cf. Nig. Fig. fr. 42. Gav. Bass. fr. 9. Isid. or. 8, 11, 37.* verba 'hinc — advectum' fortasse Cornificio tribuenda sunt.

3

Cornificius arbitratur Apollinem nominatum ἀπὸ τοῦ ἀναπολεῖν, id est quia intra circuitum mundi, quem Graeci πόλον appellant, impetu latus ad ortus refertur.

Macrob. 1, 17, 9 [postquam Platonis Chryssippi Speusippi Cleanthis etyma attulit] Cornificius — refertur. sequitur de eadem re longa disputatio. *cf. Varro de l. L. 5, 68. Cic. de nat. d. 2, 68.*

4

invenitur apud Cornificium Longum Iapydem et Icadium profectos a Creta in diversas regiones venisse, Iapydem ad Italiam, Icadium vero duce delphino ad montem Parnasum, et a duce Delphos cognominasse et in memoriam gentis, ex qua profectus erat, subiacentes campos Crisaeos vel Cretaeos appellasse et aras constituisse.

Serv. (Dan.) Aen. 3, 332 patrias aras alii Achilleas intelligunt —. alii patrias Apollineas volunt a Patris Achaiae civitate, in qua Patrius Apollo colitur —. sunt qui dicunt ab

Aesculapio aras Apollini statutas patrias nominatas. alii in templo Apollinis dicunt aram fuisse inscriptam ΠΑΤΡΙΟΤ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ —. invenitur tamen apud — constituisse. *de Apolline scilicet disputans haec Cornificius scripsit.*

1 iapidum et iacadium *Floriac.* 2 a crata in diversa regione *idem* 3 duci *idem*

5

Φοῖβος appellatus, ut ait Cornificius, ἀπὸ τοῦ φοιτᾶν βίᾳ quod vi fertur.

Macrob. 1, 17, 33 Φοῖβος — fertur; plerique autem a specie et nitore Φοῖβον id est καθαρόν καὶ λαμπρόν dictum putant. cf. Isid. or. 8, 11, 54.

1 ΦΟΙΤΟΝ *Paris.* 2 quo die *Bamb.*

6

nec ipse Iuppiter rex deorum naturam solis videtur excedere, sed eundem esse Iovem ac solem claris docetur indiciis. nam cum ait Homerus [*Il. 1, 423*]:

5 Ζεὺς γὰρ ἐς Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα, θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔποντο,
δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὐλυμπόνδε,

Iovis appellatione solem intellegi Cornificius scribit, cui unda Oceani velut dapes ministrat. ideo enim, sicut et Posidonius et Cleanthes adfirmant, solis meatus a plaga
10 quae usta dicitur non recedit, quia sub ipsa currit Oceanus, qui terram et ambit et dividit.

Macrob. 1, 23, 1 nec ipse — dividit. huius modi per inversionem explicationes Stoicorum more factae nunc primum apud Romanos reperiuntur.

1 ante nec add. δὲ ΙΟΥΕ *Bamb.* 5 ΧΘΙΖΟΝ 8 apes *codd. m. 1* 9 affirmant *Paris.*

7

Cornificius quod fingatur pingaturque minitans armis, eandem [*Minervam*] dictam putat.

Paul. Fest. p. 123, 1 Minerva dicta quod bene moneat; hanc enim pagani pro sapientia ponebant. Cornificius vero quod — putat. cf. Cic. de nat. d. 2, 67. aliter Fest. p. 205^a, 12. Varro de l. L. 5, 74. Isid. or. 8, 11, 71. 15, 1, 44. Mart. Cap. 7, 738.

8

novensiles — novitatum Cornificius praesides [*esse putat*], quod curantibus his omnia novitate integrentur et constant.

Arnob. 3, 38 novensiles Pìso [*fr.* 4], Granius [*fr.* 3 et *Ael. Stilo fr.* 22], Varro [*fr.* 373], novitatum — constant, deos novem Manilius [*fr.* 2], Cincius [*fr.* 22].

1 praesides *Sabaeus*: praesidens

9

cum sol in signo Cancri aestivum solstitium facit, in quo est longissimi diei terminus, et inde retrogressum agit ad deminutionem dierum, Pythius eo tempore appellatur ὡς πύματον θεῶν, ὃ ἐστὶ τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων. idem ei nomen convenit et cum Capricornum rursus ingrediens ultimum brevissimi diei cursum intellegitur pere-
gisse, et ideo in alterutro signorum peracto annuo spatio draconem Apollo, id est flexuosum iter suum, ibi confecisse memoratur. hanc opinionem Cornificius in etymis rettulit.

Macrob. 1, 17, 61 de Pythii cognomine sufficere ista potuissent, ni haec quoque se ratio eiusdem appellationis ingereret. cum enim sol — rettulit. ideo autem his duobus signis, quae portae solis vocantur, Cancro et Capricorno haec nomina contigerunt, quod cancer animal retro atque oblique cedit, eademque ratione sol in eo signo obliquum, ut solet, incipit agere retrogressum, caprae vero consuetudo haec in pastu videtur, ut semper altum pascendo petat, sed et sol in Capricorno incipit ab imis in alta remeare. *cf. Isid. or.* 8, 11, 54. 55. fortasse haec quoque de Cancro et Capricorno Cornificii sunt.

4 ΕΕΟΝ *Bamb.*

10

<Rediculi fanum extra portam> Capenam Cornifi<cius . . . . . statuit pr>opterea appel<latum esse, quia accedens ad u>rbem Hannibal <ex eo loco redierit quibus>dam visis perterritus.

Fest. p. 282^a, 23 <Rediculi> — perterritus.

1 sq. suppletum ex Paulo   2 optere

INCERTAE SEDIS

haec quae secuntur ab iisdem libris De etymis aliena non sunt.

11

nare a nave ductum Cornificius ait, quod aqua feratur natans ut avis.

Fest. p. 166^b, 26 nare — avis. cf. Non. p. 353, 26. 28.

2 navis *Paulus*

12

Cornificius nuptias dictas esse ait — quod nova petantur coniugia.

Fest. p. 170^b, 24 nuptias dictas esse ait Santra [fr. 9], Cornificius — coniugia, Curiatius [fr. 2], Aelius [fr. 23] et Cincius [fr. 23]. cf. Ael. Stilo ad l. c.

13

o<rba . . . . . > stantior . . .
 . . . . . in eo libro . . . . .
 . . . . . pontificatu . . . . .
 . . puella sine . . . . . sacrae
 . . . . . a nupta . . . . .
 5 . . . . . cui fuisset . . . . .
 . . . . . Cornificius in . . . . .
 . . on.

Fest. p. 182^a, 7 o<rba> — . . . . on. Hyginus [fr. 20]. haec glossa a Festi superiore eiusdem generis, ubi Ser. Sulpicius (fr. 5) et Ael. Gallus (fr. 12) afferuntur, separanda esse videtur; cf. Paul. p. 183, 2. 3. lacunae expleri non possunt.

14

oscillantes, ait Cornificius, ab eo quod os celare sint soliti personis propter verecundiam, qui eo genere lusus utebantur. causa autem eius iactationis proditur Latinus rex, qui proelio, quod ei fuit adversus Mezentium Caeritum regem, nusquam apparuerit iudicatusque sit Iuppiter factus Latiaris. itaque solitos iis diebus feriatos liberos servos-

que requirere eum non solum in terris, sed etiam qua videtur caelum posse adiri per oscillationem, velut imaginem quandam vitae humanae, in qua altissima interdum <ad infimum delabuntur, interdum> infima ad summum 10 efferuntur. atque ideo memoriam quoque redintegrari initio acceptae vitae per motus cunarum lactisque alimentum, quia per eos dies feriarum et oscillis moveantur et lactata potione utantur.

Fest. p. 194^b, 10 oscillantes — utantur. cf. Santra fr. 10.

1 os cel. *OMue.*: eos celeres   4 ei *Ald.*: eis   6 sol.
iis d. *OMue.*: scit eius dies   8 videntur   10 lac. *expl. Buech.*

15

<putum pro puro dixisse> antiquos <et inde putatas vites et arbores, quibus> decisum est id <quod impedimento erat, Cor>nifici<us> ait.

*Fest. p. 217^b, 16 <putum> — ait. neque <aliter accepit Ennius cum dixit> in Alexandro [*I v. 62 Ribb.³*]: ‘..... amidio purus put<us>’; et Plautus [*Pseud. 1200*]: ‘purus putus hic> sycophanta est’. *cf. Paul. p. 108, 20. 216, 8. Non. p. 27, 19. Isid. or. 17, 5, 32. CGL V 525, 29. num a Cornificio exempla Ennii Plautique sumpta sint decerni non potest.**

1 *sq. suppletum ex Paulo*   2 dicisum: *em. Urs.*

16

tallam Cornificius posuit, unde et Talassus.

Fest. p. 359^b, 10 talam — Talassus.

talam *cod.*

alias Festi Paulive glossas de deorum nominibus Willers (de Verr. Fl. glossar. interpr. p. 26 sq.) conguessit, ex Cornificii De etymis haustas esse suspicatus, quae sunt: p. 22, 14 Apelinem; 22, 15 Aperta; 43, 16 Camenae; 51, 14 Cybebe; 52, 1 Cybele; 52, 2 Cytherea; 52, 3 Cyllenius; 52, 6 Cypria; 52, 8 Cynthius; 72, 2 Dictynna; 99, 20 Hecate; 100, 10 Heliconides; 100, 14 Hercules; 101, 2 Herceus; 101, 11 Hippius; 103, 3 Hyperionem; 105, 15 Itonida; 119, 16 Lycii; 182^b, 30 Oreos; 185^a, 18 Orestides; 212, 8 Pegasides; 212, 10 Pimpleides; 214^b, 5 Pierides; 220, 10 Pallas; 222, 8 Paeana (cf. Macrobian. 1, 17, 17); 356^b, 6 Thymbreum; 552, 4 Th. Terpsicore; 367, 9 Tritogenia.

FALSUM

17

ut folia, quae frugibus arboreis tegmina gignuntur

Serv. g. 1, 55 'arborei fetus alibi' id est poma. et arboreum [cum] aliqui duobus modis . . . . accipiunt; aliter enim in Aeneide [12, 888] de telo 'ingens arboreum'. Cornificius: ut folia — gignuntur. *cum et poetica verba et numeri in istis sint, Cornificio poetae, non grammatico contra Bergkium tribuo; ubi fortasse Servius post verba 'ut folia' non nihil omisit.*

ARTORIUS

quin Artorius Verrii auctor idem sit ac C. Artorius Proculus rhetor, de quo apud Quint. 9, 1, 2 notitia extat, nihil obstat (cf. Hertz, Sinn. Cap. p. 11; aliter F. Schoell ad Plaut. Cas. 646). is ineunte fere Augustea aetate fuit. cf. Klebs, Pauly-Wiss. RE 2, 1461/1. Prosop. imp. Rom. 1, 156/977^a.

FRAGMENTA

1

Artorius procestria, quae sunt ante castra.

Paul. Fest. p. 225, 12 procestria — Aelius [fr. 31]; Artorius — castra. etiam qui non habent castra, propugnacula quibus pro castris utuntur aedificant. *cf. Char. exc. p. 550, 12. CGL II 385, 67. 381, 13. V 475, 54.*

2

tentipellium Artorius putat esse calciamentum ferratum, quo pelles extenduntur, idemque Afranium dixisse in Promo [*v. 281 Ribb.³*]: 'pro manibus credo habere ego illos tentipellium'.

Fest. p. 364^b, 16 tentipellium — i. tentipellium. Titinnium autem Verrius existimare, id medicamentum esse, quo rugae extendantur, cum dicat [*v. 173 Ribb.³*] 'tentipellium inducitur, rugae in ore extenduntur', cum ille τροπικῶς dixerit. *cf. CGL II 196, 54.*

2 indeque *vg.*

3

topper significare ait Artorius cito fortasse celeriter temere. cito, sic in Nelei carmine [*I p. 270, 3 Ribb.⁵*]: 'topper fortunae commutantur hominibus'. citius, sic Cn. Naevi<us> [*FPR 49 B.*]: '<topper saevi> capesset flammam Volcani'. cito, sic in eodem [*Liv. 22 B.*]: 'nam- 5 que nullum peius macerat hominem, / quamde mare saevum. vires cui sunt magnae, topper / confringent inportunae undae'. fortasse, sic Coelius l. VII [*fr. 47 P.*]: 'ita uti sese quisque vobis studeat aemulari in statu fortunae reip., eadem re gesta, topper nihilo minore negotio acto, gratia 10 minor esset'. fortasse, sic Accius in Io [*v. 387 R.³*]: 'topper, ut fit, patris te eicit ira'.

Fest. p. 352^b, 4 topper — ira. s ennius [*Sex. Enn. fr. 1*].
cf. *Quint. 1, 6, 40. CGL V 517, 5.*

4 C. Naevicapesset *cod.* topper s. *add.* Havet t. navis
Buecheler 5 in Odyssia *coni. Hermann* 6 humanum: *em.*
Urs., qui macit coniecit 7 viret 8 unde si se *Meltzer*
12 te eiecit *Vatic. Ribb.* ira *Urs.:* iras (*seq. ennius*)

ANTONIUS PANURGUS

in contraria aliorum sententia (cf. F Schoell ad Plaut. Cas. 646) Antonium tamen putare perperam pro Artorio traditum esse vel versa vice, cum necesse non est (Artor. praef.) tum ne consentaneum quidem; ipse enim Antonius semel atque iterum fortasse (fr. 2) nuncupatur, et iniuria scriptor qui Artorio apud Festum opponitur (Artor. fr. 3) is Sinnius creditus est, qui infra (fr. 1) Antonii sententiae refragatur (cf. Sex. Enn. test. 1).

FRAGMENTS

1

Panurgus Antonius haec ait: numero nimium cito, celeriter nimium, ut Plautus in Casina [646]: 'ere mi. quid vis mea ancilla? nimium saevis. numero dicis' nimium cito. Accius in Oenomaos [*v. 502 Ribb.⁵*]:

5 'ego ut essem adfinis tibi, non ut te extinguerem, /
tuam petii gnatham; numero te expugnat timor'.
Afranius in Suspecta [v. 320 R.³]: 'per falsum et abs
te creditum numero nimis' celeriter. Caecilius in
Aethione [v. 2 R.³]: 'ei perii; quid ita? numero venit;
10 fuge domum'. Afranius in Simulante [v. 312 R.³]:
'me miseram. numero ac nequicquam egi gratias'.

Fest. p. 170^b, 5 [postquam Sinnii sententiam rettulit fr. 9]
at [an cod.] Panurgus — gratias. cf. *Non.* p. 352, 16. *CGL* V
33, 34. 88, 8. 122, 45.

2 Casine remi	3 saepius	6 petii vg.: peti	gna-
tam Urs.: gnata	expugnat	O Mue. expurgat	cod. expurgasti
Non. 8 tē	9 Aethrione Urs.	perii vg.: peri	10 fuce:
em. Augustinus	Simulantē emisera	11 nequicquam	Ribb.

DUBIUM

2

<meminit etiam trientis> ratiti Antonius, <qui ex hac
causa ratitos dici> trientes putat <quod . . . . .
par>s assis sit, quin . . . . . nulla
sic, sed se <. . . . . sex>tans. nec hac
re ra . . . . . ac legionum unam
<. . . . . s>ignificat. quod hi pe-
<. . . . . ra>tio cum his putaretur
<. . . . . es>sent.

Fest. p. 274^a, 16 <ratitum quadrantem> Tarqui<tius> [fr. 1]
et Oppius [fr. 2]. <meminit> — <es>sent. cum *Festus Antonium*
Gniphonem nusquam memoret, Panurgum hic denuo respexisse
videtur.

1 sq. expl. ex parte Scal.

C. VALGIUS RUFUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'C. Valgius' Plin. Quint., 'Valgius Rufus' Gell., 'Valgius'
vulgo. de praenomine cf. R Unger, de C. Valgii Rufi poematis
commentatio (Halis 1848) p. 135 sq.

2. *Hor. carm.* 2, 9, 5 amice Valgi *Porphy.* *ibid.* Valgium consularem amicum suum solatur morte delicati pueri graviter adfectum. *cf. Ps-Acro ibid.* 1. *Valgius Messallae quoque Corvini familiaris fuit. de eius aetate cf. etiam test.* 3. 4. 5.

3. *Quint.* 3, 5, 17 Appollodorus, ut interpretatione Valgi discipuli eius utar *cf. test.* 8.

4. *Valgius consul fuit a. 742/12 cum C. Sulpicio Quirinio, suff. in l. M. Valerii Messallae Barbat.* *cf. test.* 2 et *Prosop. imp. Rom.* 3, 382/169.

5. *Plin. n. h.* 25, 4 Gaius Valgius eruditione spectatus *Paneg. ad Mess.* 179 (*Tibull.* 4, 1) est tibi qui possit magnis se accingere rebus / Valgius, aeterno propior non alter Homero. *cf. Hor. carm.* 2, 9, 18. *id. sat.* 1, 10, 81 [*enumerat poetas recentiores optimos atque carminum iudices*] Plotius et Varius, Maecenas Vergiliusque / Valgius et probet haec Octavius optimus atque / Fuscus.

SCRIPTORUM

6. *Ps-Acro carm.* 2, 9, 9 'flebilibus modis' quia poeta erat Valgius et m<a>erorem suum luctuosis carminibus solabatur. *Hor. carm.* 2, 9, 9 tu semper urges flebilibus modis / Mysten ademptum — 17 desine mollium / tandem querelarum. *Serv. Dan. buc.* 7, 22 Codrus poeta eiusdem temporis fuit, ut Valgius in elegiis suis refert. *cf. Schol. Veron. ibid. Serv. Aen.* 11, 457. *fragmenta sunt ap. Baehrens, FPR p. 342.*

7. *Char. p.* 108, 7 Valgius in epigrammate *an bucolica etiam scripsit?* (*cf. Unger ibid. p. 283sq.*)

8. *Quint.* 3, 1, 18 sed Apollodori praecepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo fuit latine C. Valgius, graece Atticus. *cf. ibid.* 3, 5, 17 (*test.* 3). 5, 10, 4. *Diom. p.* 387, 6 (?).

9. *Plin. n. h.* 25, 4 post eum [*Catonem*] unus inlustrium temptavit Gaius Valgius — imperfecto volumine [*de herbis*] ad divum Augustum, inchoata etiam praefatione religiosa, ut omnibus malis humanis illius potissimum principis semper mederetur maiestas. *Valgius Plinii etiam auctor fuit in libr. XX—XXVII (de herbis et medicina).*

B. FRAGMENTA

DE REBUS PER EPISTULAM QUAESITIS

cf. Varro Tiro Sinnius supra, Epicurus ap. Diog. Laert.
10, 35 multique alii

1

lib. II. Valgius Rufus in secundo librorum, quos inscripsit de rebus per epistulam quaesitis, lictorem dicit a ligando appellatum esse, quod cum magistratus populi Romani virgis quempiam verberari iussissent, crura eius
 5 et manus ligari vincirique a viatore solita sint, isque qui ex conlegio viatorum officium ligandi haberet lictor sit appellatus; utiturque ad eam rem testimonio M. Tulli verbaque eius refert ex oratione, quae dicta est pro C. Rabirio [13]: 'lictor,' inquit 'conliga manus'. haec
 10 ita Valgius.

Gell. 12, 3, 1 Valgius Rufus — Valgius. et nos sane cum illo sentimus, sed Tiro Tullius [*fr. 14*]. *cf. Non. p. 51, 26. Paul. Fest. p. 115, 16. Gl. Reiff. 30 (Rh. Mus. 16, 8), ubi 'Valerius' (i. e. Valgius) appellatur.*

5 is qui *Bern. Paris. Voss. Lat. F 7* <et inde> is *Mommsen*

2

Valgius de rebus per epistulam quaesitis solitaurilia dicta ait esse a solis * * maribus sumptum esse.

Char. p. 108, 27 (= Plin. dub. serm. p. 43, 1 B.) suove-
 taurilia quidam putant dicenda a victimis sue ove tauro. sed
 Valgius — esse. *cf. Inc. inc. libr. fr. 10 p. 416.*

2 esse ait a s. m., tauri autem nomen maribus s. esse *ad-*
notavit Bondam e cod. IDousae tauri autem n. pro omnibus
 maribus s. e. *Putsch, lacunam post maribus sign. Keil*

3

lacer an laceris? ut tener puer; ultimam enim vocalem si ablativus ami<serit>, dabit scire <qualis> esse debeat nominativus. — quod ita dici <debere et> Caesar de analogia libro II [*fr. 6*] nec non et Valgius de rebus
 5 per epistulam quaesitis <p>utant.

Char. p. 135, 20 (= Plin. dub. serm. p. 51, 23 B.) lacer —
 <p>utant. *Valgium rationis, non consuetudinis sectatorem esse etiam ex fr. 4 et 6 perspicitur.*

2 ami cum lacuna cod. suppl. ω = edit. princ. qualis
 add. ω 3 deb. et suppl. Keil solet Caesar ω 5 <p>utant
 supplevi <disp>utant Keil

4

ratio qua Plinius [*dub. serm. p. 22, 6 B.*] ait Valgium niti talis est: nomina semper pluralia, si ante novissimam a litteram i habebunt, deposita a et adsumpta um facere genetivos plurales, velut Liberalia Floralia Liberalium Floralium; si autem ante a i non habebunt, in rum s faciant necesse est genetivum. itaque exta castra extorum castrorumque faciunt.

Char. p. 143, 19 Saturnalium. a littera finita nominativo plurali <genetivo> alia um, alia rum terminabuntur. inspicendus itaque nobis est dativus et ablativus pluralis, in is syllabam an in bus exeant. itaque fulmina fulminum, lupanaria lupanarium, Saturnalia Saturnalium. bus enim syllaba dativus et ablativus clauduntur. balneorum vero et ferreorum ideo dicimus, quod eorum dativi et ablativi non bus sed is terminantur. secunda ratio qua — faciunt. *cf. Char. p. 52, 17. 141, 29. 146, 31. Serv. in Don. p. 435, 2. Pomp. comment. p. 168, 5. 196, 19. Non. p. 489, 25. Macrob. 1, 4, 3 sq.*

5 sin   6 faciē^at   7 facit

INCERTAE SEDIS

5

secus Valgius putat ex Graeco quod est ἐκὰς dictum.

Fest. p. 297^a, 1 secus — dictum. absurde scilicet; significat enim aperte aliter exemplis omnium fere, qui eam vocem usurpant. *cf. Paul. Fest. p. 296, 1. CGL II 181, 14. V 41, 2. haec in libris epistularum fuisse existimo.*

6

et Valgius et Verrius [*fr. 18*] et Trogus de animalibus [heres] lacte dicunt.

Char. p. 102, 9 (= Plin. dub. serm. p. 53, 18 B.) lacte sine vitio dicemus; nam et Cato sic dixit, [*p. 85, 11 J.*] et in Italia atras capras lacte album habere. sed et Valgius — dicunt. at consuetudo tamen aliud sequitur. *cf. Caesar fr. 14. utrum praeceptum hic an vocis simplex usurpatio referatur quaeri potest; haec tamen verisimilior est (cf. Unger l. c. p. 189).*

2 heres secl. Keil ut ex seq. heres v. 20 intersertum saepe coni. Lindemann

restant Inc. de dub. nom. CGK V 586, 4 (pelves generis feminini, ut Vallius 'perfusam pelvem') et Char. p. 73, 20 (adn. Keil). illic tamen, etiam si 'Valgius' in 'Vallius' corruptum esse recte Haupt coniecit, locus ex carmine quodam, non ex libro grammatico sumptus esse videtur; hic autem pro 'alius' arbitrario 'Valgius' positus est (cf. Schoell, leg. XII tab. rell. p. 33).

GAVIUS BASSUS

A. TESTIMONIA

1. *de Gavio Basso a Caesio distinguendo nulla iam dubitatio est, (cf. Jahn, praef. ad Pers. Fl. p. XXVIII adn.); qui quando fuerit ex eo patet, quod equum Seianum Argis vidit, qui a Dolabella a. 711/43 in Syriam eunte Argis abductus est (fr. 4; cf. Roth, Heidelb. Jahrb. 4. 1845 p. 613). cum autem M. Antonii triumviri interitum (a. 724/30) ipse attigisse videatur (fr. 4), post hoc tempus scripsit.*

2. *Gell. 3, 19, 1 Gavii Bassi eruditi viri varia de eius etymis iudicia vd. ad fr. 1. 3. 6. 7. 8.*

3. *Fulgent. expos. serm. antiq. 33 [= Petron. sat. p. 245, 3 B.⁴] Gavius Bassus in satiris ait: 'veruina confodiende, non te nauci facio'. diffidendum scilicet.*

---

reliquias coll. Lersch, Gavius Bassus und Caesius Bassus (Philol. 1. 1846 p. 618sq.).

B. FRAGMENTA

DE ORIGINE VERBORUM ET VOCABULORUM

integram operis inscriptionem tradidit semel Gellius (3, 19, 1); brevior enim 'de orig. vocab.', quam is alibi usurpat (2, 4, 3. 5, 7, 1. 11, 17, 4), decurtatam esse totus loquendi modus verbo 'composuit' addito ostendit (cf. Kretzschmer, de Gell. font. p. 16. 18). quin autem altera inscriptione 'commentarii' eundem librum Gellius intellegat (3, 9, 1. 18, 3) non dubito (cf. Kretzschmer ibid. p. 99), praesertim cum ei appellationi 'sui' pronomen adiungat. res litterarum ordine digestas esse ex locis Gellianis, qui ita procedunt, Hosius coniecit (praef. ad Gell. p. LVIII).

1 [3 Lersch]

lib. III. divinatio iudicium appellatur, quoniam divinet quodam modo iudex oportet, quam sententiam sese ferre par sit.

Gell. 2, 4, 3 Gavius Bassus in tertio librorum, quos de origine vocabulorum composuit: divinatio inquit iudicium — sit. nimis quidem est in verbis Gavi Bassi ratio imperfecta vel magis inops et ieiuna. sed videtur tamen significare velle idcirco dici divinationem, quod in aliis quidem causis iudex ea, <quae> didicit quaeque argumentis vel testibus demonstrata sunt, sequi solet, in hac autem re, cum eligendus accusator est, parva admodum et exilia sunt, quibus moveri iudex possit, et propterea, quinam magis ad accusandum idoneus sit, quasi divinandum est. haec Bassus. *cf. Rhet. Lat. min. 97, 1 H. Ps-Ascon. in divinat. p. 99 Or. CGL IV 333, 11.*

2 divine

2 [7]

l. VII. dixit ibi quispiam nobiscum sedens amicus meus in libro se Gavi de origine vocabulorum VII legisse retas vocari arbores, quae aut ripis fluminum emerent aut in alveis eorum extarent, appellatasque esse a retibus, quod praetereuntes naves inpedirent et quasi inretirent. 5

Gell. 11, 17, 2 tum in quodam edicto antiquiore ita scriptum invenimus: 'qui flumina retanda publice redempta habent, si quis eorum ad me eductus fuerit, qui dicatur quod eum ex lege locationis facere oportuerit, non fecisse'. retanda igitur quid esset quaerebatur. dixit ibi — inretirent; idcircoque sese arbitrari retanda flumina locari solita esse, id est purganda, ne quid aut morae aut periculi navibus in ea virgulta incidentibus fieret. *cf. Fest. p. 273^a, 34. CGL V 479, 54. ni fallor, horum omnium origo a Gavio repetenda est.*

2 gavi *Paris. m. 2 gabii Regin. 1646 VII om. Bern. Paris. Voss. Lat. F 7* 3 refertas *iiidem codd.*

3 [1]

ingeniose visus est Gavius caelibes dicere veluti caelites, quod onere gravissimo vacent, idque Graeco argumento iuvit; ἡιδέους enim eadem de causa dici adfirmat.

Quint. 1, 6, 36 qui vero talia [veriloquia] libris complexi sunt nomina sua ipsi inscripserunt, ingenioseque visus — adfirmat.

nec ei cedit Modestus inventione; nam quia Caelo Saturnus genitalia absciderit, hoc nomine appellatos qui uxore careant ait. *cf. Isid. or. 10, 34. Prisc. p. 18, 10. Albin. orth. p. 299, 27. veriloquium Stoicorum principiorum lumine Reitzenstein illustrat (M. Ter. Varro u. Ioh. v. Euchaita p. 35). de Gavio Modesti auctore cf. etiam fr. 4.*

1 gavinius Ambros.

2 vacant nonnulli codd.

4 [8]

Gavius Bassus in commentariis suis, item Iulius Modestus in secundo quaestionum confusarum historiam de equo Seiano tradunt dignam memoria atque admiratione: Gnaeum Seium quempiam scribam fuisse eumque habuisse
 5 equum natum Argis in terra Graecia, de quo fama constans esset, tamquam de genere equorum progenitus foret, qui Diomedis Thracis fuissent, quos Hercules Diomede occiso e Thracia Argos perduxisset. eum equum fuisse dicunt magnitudine invisitata, cervice ardua, colore poeniceo,
 10 flora et comanti iuba omnibusque aliis equorum laudibus quoque longe praestitisse; sed eundem equum tali fuisse fato sive fortuna ferunt, ut quisquis haberet eum possideretque, ut is cum omni domo familia fortunisque omnibus suis ad internecionem deperiret. itaque primum illum
 15 Gnaeum Seium dominum eius a M. Antonio, qui postea triumvirum reipublicae constituendae fuit, capitis damnatum miserando supplicio affectum esse; eodem tempore Cornelium Dolabellam consulem in Syriam proficiscentem fama istius equi adductum Argos devertisse cupidineque
 20 habendi eius exarsisse emissequae eum sestertiis centum milibus; sed ipsum quoque Dolabellam in Syria bello civili obsessum atque interfectum esse; mox eundem equum, qui Dolabellae fuerat, C. Cassium, qui Dolabellam obsederat, abduxisse. eum Cassium postea satis notum est victis
 25 partibus fusoque exercitu suo miseram mortem oppetisse; deinde post Antonium post interitum Cassii parta victoria equum illum nobilem Cassii requisisse et, cum eo potitus esset, ipsum quoque postea victum atque desertum detestabili exitio interisse. hinc proverbium de hominibus cala-

mitosis ortum dicique solitum: 'ille homo habet equum ³⁰ Seianum'. — hunc equum Gavius Bassus vidisse Argis refert haut credibili pulcritudine vigoreque et colore exuberantissimo. quem colorem nos, sicuti dixi, poeniceum dicimus, Graeci partim *φοίνικα*, alii *σπάδινα* appellant, quoniam palmae termes ex arbore cum fructu avulsus ³⁵ spadix dicitur.

Gell. 3, 9 Gavius Bassus — Seianum. eadem sententia est illius quoque veteris proverbii, quod ita dictum accepimus 'aurum Tolosanum'. nam cum oppidum Tolosanum in terra Gallia [*ita Erasmus: italia vel italica codd.*] Quintus Caepio consul diripuisset multumque auri in eius oppidi templis fuisset, quisquis ex ea direptione aurum attigit, misero cruciabilique exitu periit. hunc equum — dicitur. *cf. Otto, Sprichw. p. 315. Gell.* 2, 26, 9. 10. *Prob. et Serv. georg.* 3, 82. *Isid. or.* 12, 1, 49. *CG L V* 245, 13. haec sub v. 'equus Seianus' exposita esse videntur.

7 quos] quod *Paris. Vatic.*   9 inusitata *Paris. Lugd-*
Bat.   16 triumvir *Paris.*   31 vidisse se *codd. deterr.*

5 [4]

iuglans arbor proinde dicta est ac Iovis glans; nam quia id arboris genus nuces habet, quae sunt suaviore sapore quam glans est, hunc fructum antiqui illi, qui egregium glandique similem ipsamque arborem deo dignam existimabant, Iovis ⁵ glandem appellaverunt, quae nunc litteris interlisis iuglans nominatur.

Macrob. 3, 18, 2sq. et Servius: 'nux ista iuglans secundum non nullorum opinionem a iuvando et a glande dicta existimatur'. Gavius vero Bassus in libro de significatione verborum hoc refert: iuglans — nominatur. Cloatius autem Verus [*fr.* 5]. prorsus similiter Varro de l. L. 5, 102. *cf. Serv. buc.* 8, 29. *Non. p.* 122, 30. *Isid. or.* 17, 7, 21. *CG L IV* 245, 51. *V* 366, 4. 642, 50. *Anecd. H. p.* 180, 4.

6 [5]

parcus composito vocabulo est dictus quasi par arcae, quando, sicut in arca omnia reconduntur eiusque custodia servantur et continentur

ita homo tenax parvoque contentus omnia custodia et recondita habet sicuti arca; quam ob causam parcus quasi pararcus est nominatus.

Gell. 3, 19, 1 legebatur Gavii Bassi — liber de origine verborum et vocabulorum. in quo ita scriptum fuit: parcus — nominatus. tum Favorinus, ubi haec audivit: 'superstitiose' inquit 'et nimis moleste atque odiose confabricatus commolitusque magis est originem vocabuli Gavius iste Bassus, quam enarravit'. cf. *Serv. Dan. et Schol. Bern. georg.* 1, 47. 3, 403.

6 pararcus] pararce ex parce *Lugd-Bat. Vatic.*

7 [2]

non pauci sunt qui opinantur pedarios senatores appellatos, qui sententiam in senatu non verbis dicerent, sed in alienam sententiam pedibus irent. quid igitur? cum senatus consultum per discessionem fiebat, nonne universi
5 senatores sententiam pedibus ferebant? atque haec etiam vocabuli istius ratio dicitur, quam Gavius Bassus in commentariis suis scriptam reliquit. senatores enim dicit in veterum aetate, qui curulem magistratum gessissent, curru solitos honoris gratia in curiam vehi, in quo curru sella
10 esset, super quam considerent, quae ob eam causam curulis appellaretur; sed eos senatores, qui magistratum curulem nondum ceperant, pedibus itavisse in curiam; propterea senatores nondum maioribus honoribus pedarios nominatos.

Gell. 3, 18, 1 non pauci — nominatos. cf. *Varro sat. fr.* 220 *Bue. Paul. Fest. p.* 49, 17. *Serv. Aen.* 11, 334. *Isid. or.* 20, 11, 11. *CG L VI* 299.

6 Gavius] G. 10 consideret: *em. codd. deterr.* cur-
rulis 12 ita vis se *Vatic.* ita ivisse *Lugd-Bat.* intravisse
Paris. 13 hon. functos *codd. deterr.* usos *marult Hertz*

8 [6]

lepide mihercules et scite Gavius Bassus in libris, quos de origine vocabulorum composuit, unde appellata persona sit interpretatur; a personando enim id vocabulum factum esse coniectat. nam caput inquit et os coperi-
5 mento personae tectum undique unaque tantum vocis emittendae via pervium, quoniam non vagi

neque diffusa est, in unum tantum modo exitum collectam coactamque vocem ciet, magis claros canorosque sonitus facit. quoniam igitur indumentum illud oris clarescere et resonare vocem¹⁰ facit, ob eam causam persona dicta est o littera propter vocabuli formam productione.

Gell. 5, 7 lepide — productione. *cf. Fest.* p. 217^a, 18. *Anecd. H.* p. 202, 2. 248, 33.

1 et site: *em. Paris. m.* 2   7 diffusest *Vatic.* difu est *Lugd-Bat.* diff. est, <set> *Mommsen*

DE DIS

9 [1]

Gavius Bassus in eo libro, quem de dis composuit, Ianum bifrontem fingi ait quasi superum atque inferum ianitorem, eundem quadriformem quasi universa climata maiestate complexum.

Macrob. 1, 9, 13 Gavius Bassus — complexum. *cf. Nig. Fig. fr.* 42. *Lyd. de mens.* 4, 2.

1 diis *Bamb.*

INCERTAE SEDIS

10 [*De dis* 2]

Faunus — sororem suam Fentam Faunam eandemque coniugem consecravit, quam Gavius Bassus tradit Fatuam nominatam, quod mulieribus fata canere consuesset, ut Faunus viris.

Lact. d. i. 1, 22, 9 Faunus — sororem — viris. *cf. Varro de l. L.* 7, 36. *Arnob.* 1, 36. *Macrob.* 1, 12, 22. *Serv. Dan. buc.* 6, 27. *g.* 1, 10. *Mart. Cap.* 2, 167. *Isid. or.* 10, 103. *ista etsi verisimilius ad libros De dis referas, ne origines quidem grammaticas dedecent.*

2 gavius *Paris.* gabinius *Pal-Vatic.* gabius *rell.* tradidit *Bonon. Pal-Vatic.*

AUFUSTIUS

Aufustium ante Verrium scripsisse accepimus (fr. 2); sed quod Usener (Rh. Mus. 24, 101sq.) eum arbitratur disputationem de imperfectis in -ibam -iebam finitis Asinio Pollioni adu-

lescenti XVI vel XVIII annorum inscripsisse (fr. 1), cum huius modi controversia post initium octavi saeculi iam fieri non potuerit, vix recte iudicat. forma enim -ibam cum apud poetas Augusteae aetatis, interdum etiam sine metri necessitate, haud rara est, tum apud scriptores reperitur, ut Varronem Livium Tacitum Plinium iuniorem (cf. Skutsch, *Atti d. Congr. Internaz. di Scienze stor.* Roma 1903 p. 202. Neue-Wagener, *Formenl. d. Lat. Spr.* 3, 317sq.). romanicum ipsum imperfectum coniugationis in -ire desinentis in ore loquentium -ibam formam perstitisse docet (cf. Meyer-Lübke, *Gramm. d. roman. Spr.* 2, 284sq.). itaque nihil impedit quominus Aufustius ad Asinium iam non indoctum adolescentem sed existimatione litteratorum hominum florentem, ut Caesar et Varro ad Ciceronem, librum suum miserit.

FRAGMENTA

LIBRI AD ASINIUM POLLIONEM

1

est nunc genus dilatandi verba, quae io litteris finiuntur, de quo et Aufusti grammatici liber est ad Asinium Pollionem, rectius dici veniebam audiebam salliebam leniebam molleiebam, quam veniebam audiebam salliebam leniebam molleiebam, tamquam venio prima correpta veniebam. rursus veneo prima producta veniebam, non veniebam; audio audiebam, audeo audebam.

Fragm. Paris. (Ter. Scaur.) CGK 35, 1 est enim nunc — audebam.

1 est † ^cN genus   2 de quo 7 abnesti. fusti gramatici liber ∷ ad asinium pollionum *cod.* de quo est A. g. l. ad A. P. *em. Usener* de quo est l. ad A. P. Aristi Fusci gr. *coniecerat Haupt*   6 veniebam] venebam

INCERTAE SEDIS

2

genius est deorum filius et parens hominum, ex quo homines gignuntur. et propterea genius meus nominatur, quia me genuit.

Paul. Fest. p. 94, 16 genium appellabant deum qui vim *stineret* rerum omnium gerendarum. Aufustius: genius inquit

est — me genuit. alii genium esse putarunt unius cuiusque loci deum. cf. Varro fr. 136. Paul. Fest. p. 95, 9. Serv. g. 1, 302. Prisc. III 478, 5. Mart. Cap. 2, 152. Isid. or. 8, 11, 88. CGL V 362, 55.

3

omnia argumentata nomina

Prisc. p. 383, 9 Aufustius: o. arg. n., argumentata passive, πιστωθέντα.

C. ASINIUS CN. f. POLLIO

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Pollio' saepissime, 'Asinius' interdum (Strabo Prisc.), 'Asinius Pollio' vel 'Pollio Asinius' plerumque. de nomine 'Pollio' geminata rectius quam simplici l scribendo cf. Ritschl op. 3, 249. 4, 771. Groebe, Pauly-Wiss. RE 2, 1589. aliter Woelfflin, de bello Afric. praef. p. X.

2. Catull. 12, 1 [ad Asinium Gaii fratrem] Marrucine Asini de aliis Asiniis Marrucinis cf. Liv. per. LXXIII et Schwabe, quaest. Catull. p. 301sq.

3. Tac. de orat. 34 altero et vicesimo [aetatis anno] Asinius Pollio C. Catonem [a. 700/54; cf. Cic. ad Att. 4, 15, 4. 16, 5. Ascon. in Scaur. p. 16 K-S.], non multum aetate antecedens Calvus Vatinius iis orationibus insecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus. itaque natus est a. 678/76. Tac. ibid. 17 Asinius paene ad extremum [Augusti principatum] duravit. Hieron. ad a. Abr. 2020 = 758/5 Asinius Pollio orator et consularis, qui de Dalmatis triumphaverat, LXXX aetatis suae anno in villa Tusculana moritur. cum eo consentit Seneca controuv. 4 praef. 5. supervacanea igitur coniectura est Reifferscheidii, Suet. rell. praef. VIII (cf. ibid. p. 83 ad fr. 62).

4. Asinii vitae curriculum hoc est: a. 698/58 in Graecia, 700/54 C. Catonis accusator (test. 3. Quint. 12, 6, 1), 707/47 tribunus plebis, 709/45 praetor (Vell. Pat. 2, 73, 2. Cass. Dio 43, 47. Wehrmann, fast. praet. 80), inde proprætor in Hispania (Appian. b. c. 4, 84. Vell. ibid. et Dio 45, 10. Cic. ad fam. 10, 32, 4), mox Galliae transpadanae praefectus (Serv. buc. 2, 1. 6, 6. 9, 11. Suet. vita Verg. p. 59 Reiff.), a. 714/40 consul (CIL I² p. 60. 64. X 5159. Philarg. buc. 4, 3), 715/39 Parthinorum Dalmatarumque victor (CIL I² p. 50. 77. Hor. carm. 2, 1, 15. Verg. buc. 8, 7. Serv. Dan. ibid. 12 et Philarg. ibid. 13. Hieron. test. 3).

in republica prius Caesarem secutus est (Cic. ad fam. 10, 31, 2. Plut. Caes. 32), *deinde Antonium* (Vell. 2, 63, 3. 73, 2. 76, 2. Liv. per. CXX. Appian. b. c. 3, 97), *cui postea inimicus factus* (Char. p. 80, 2) *a civilibus dissensionibus remotus* (Vell. 2, 86, 3) *in litteris otium suum consumpsit*.

5. Suet. Aug. 29 ab Asinio Pollione atrium Libertatis [*estructum est*]. cf. Ovid. trist. 3, 1, 71 et supra De biblioth. test. 13.

6. Sen. contro. 4 praef. 2 Pollio Asinius numquam admissa multitudine declamavit, nec illi ambitio in studiis defuit; primus enim omnium Romanorum advocatis hominibus scripta sua recitavit. cf. Suet. Aug. 89. Sen. epist. 95. Herwig, de recitatione poetarum apud Rom. (Marburg 1864).

7. Asinius commercium habuit cum Catullo (Catull. 12), Cinna (Char. p. 124, 5), Caesare (Cic. ad fam. 10, 31. Plut. Caes. 32), Ateio Philologo (ad hunc test. 5. 8), Horatio (sat. 1, 10, 85. carm. 2, 1), Vergilio (Philarg. buc. 3, 88. Phocas vita Verg. p. 70, 31 R.), Messalla Corvino (Sen. suas. 6, 27), Cornelio Gallo (Cic. ad fam. 10, 32, 5), Aufustio (supra fr. 1), Planco (fr. 2). de Cicerone cf. test. 10. 14. fr. 4.

8. Tac. ann. 11, 6 meminissent C. Asinii, M. Messallae ac recentiorum Arruntii et Aesernini; ad summa provectos incorrupta vita et facundia. cf. Quint. 12, 11, 28 (= Mess. Corv. test. 5).

9. Catull. 12, 6 crede Polioni / fratri qui tua furta vel talento / mutari velit; est enim leporum / disertus puer ac facetiarum. Quint. 6, 3, 110 de Pollione Asinio seriis iocisque pariter accommodato dictum est esse eum omnium horarum.

10. Sen. contro. 4 praef. 4 hominem natura contumacem Tac. ann. 1, 12 Pollionis — Asinii patris ferociam retineret [Asinius Gallus]. Plin. n. h. 36, 33 Pollio Asinius fuit acris vehementiae. Sen. ibid. praef. 3 illud strictum eius [Asinii] et
5 asperum et nimis iratum ingenio suo iudicium adeo cessabat, ut in multis illi venia opus esset quae ab ipso vix inpetrabatur. Sen. suas. 6, 27 Sextilius Ena in domo Messallae — in principio hunc versum non sine assensu recitavit [FPR p. 355 B.]: 'deflendus Cicero est Latiaeque silentia linguae'. Pollio Asinius
10 non aequo animo tulit et ait: 'Messalla, tu, quid tibi liberum sit in domo tua, videris; ego istum auditurus non sum, cui mutus videor'; atque ita consurrexit. cf. Vell. Pat. 2, 86, 3.

5 incendio suo: em. Kießling in censendo Jahn

SCRIPTORUM

11. Plin. epist. 5, 3, 5 enumerat inter poetas lyricos M. Tullium, C. Calvum, Asinium Pollionem, M. Messallam etc. de reliquis carminum cf. Harder, Fleck. Jahrb. 137 (1888) p. 372. Voelfflin, Sitzb. d. Bayer. Akad. phil.-hist. Cl. 1889 p. 325.

12. *Philarg. buc.* 3, 88 Asinius Pollio consularis vir, tra-
goedographus *Verg. buc.* 8, 9 en erit ut liceat totum mihi
ferre per orbem / sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
ubi Servii Dan. adnotatio perversa interpretatione niti videtur.
Hor. sat. 1, 10, 42 Pollio regum / facta canit pede ter per-
cusso. *cf. id. carm.* 2, 1, 9 sq. *Tac. de orat.* 21.

13. *Sen. epist.* 100, 7 compositio — Pollionis Asinii sale-
brosa et exsiliens et ubi minime exspectes relictura. denique
omnia apud Ciceronem desinunt, apud Pollionem cadunt ex-
ceptis paucissimis, quae ad certum modum et ad unum exemplar
adstricta sunt. *cf. Quint.* 10, 1, 113. 2, 25. *Vell. Pat.* 2, 36, 2.
Plin. n. h. 7, 115. *Sen. contr.* 4 praef. 3. *Tac. de orat. passim.*
*orationum fragmenta ap. Meyer, orat. Rom. fragm.*² p. 491sq.

14. Asinii extant epistolae ad Ciceronem datae a. 711/43
(*Cic. ad fam.* 10, 31—33). an etiam ad Caesarem extiterunt?
(*cf. Char.* p. 134, 3).

15. Asinius auctor *Plinii commemoratur in ind. n. h.* l, VII.

16. de Asinio philosophiae scriptore *cf. Sen. epist.* 100, 9.
Aulard, de Asin. Poll. vita et scriptis (Paris 1877) p. 72. de bello
Africo ei falso tributo cf. Schanz, Röm. Littg. 1², 213. *Groebe*
l. c. p. 1596 sq. reliqui libri infra reperiuntur.

DOCTRINAE

17. *cf. iudicia de rhetoribus, de Arellio Fusco Sen. suas.* 2, 10;
de Buteone contr. 7, 4, 3; *de Q. Haterio ibid.* 4 praef. 11; *de*
Porcio Latrone ibid. 2, 3, 13; *de Triario ibid.* 2, 3, 19. *de*
coloribus Romanii Hispanis, Pompei Silonis, Cestii Pii, Porcii
Latronis ibid. 4, 6; *de incerto ibid.* 2, 5, 10. *ab Asinio laudantur*
sententiae Albucii Sili ibid. 7 praef. 2 *et Vibii Rufi ibid.* 9,
2, 25. *de vocibus 'fimbriatum' et 'figulatum' ab Asinio novatis*
vd. Quint. 8, 3, 32.

de vita Asinii cf. IR Thorbecke, de C. As. Poll. vita et studiis
(Lugd. 1820). F Jakob, As. Poll. (Lübeck 1852). O Hendecourt,
de vita, gestis et scriptis As. Poll. (Lovanii 1858). Groebe, Pauly-
Wiss. RE 2, 1589/25. *Prosop. imp. Rom.* 1, 163/1025.

B. FRAGMENTA

LIBRI NOTANTIS SALLUSTIUM

1

in eam rem [*verborum priscorum affectationem*] adiu-
torium ei [*Sallustio*] fecit maxime quidem Ateius

Praetextatus nobilis grammaticus Latinus, declamantium deinde auditor atque praeceptor, ad summam Philologus ab semet nominatus.

Suet. de gramm. 10 de eodem [*L. Ateio Philologo*] Asinius Pollio in libro, quo Sallustii scripta reprehendit ut nimia priscorum verborum affectatione oblita, ita tradit: in eam rem — nominatus. *cf. Pomp. Lenaeus test. 4. Augustus ap. Suet. Aug. 86.*

2 quidem *Jahn*: quidam

EPISTULAE AD PLANCUM

utrum haec epistula a libro superiore distinguenda sit an non, variis sententiis disputatum est; potuit tamen liber ille ex epistulis ad exemplum Sinnii Capitonis (cf. supra) constare. eiusdem argumenti est fr. 12.

2

Asinio Pollioni in quadam epistula, quam ad Plancum scripsit, et quibusdam aliis C. Sallustio iniquis dignum nota visum est, quod in primo historiarum maris transitum transmissumque navibus factum transgressum appellavit
 5 eosque, qui fretum transmiserant, quos transfretasse dici solitum est, transgressos dixit. verba ipsa Sallusti posui [*fr. 1, 104 M.*]: 'itaque Sertorius levi praesidio relicto in Mauretania nactus obscuram noctem aestu secundo fur-
 10 tim aut celeritate vitare proelium in transgressu conatus est'. ac deinde infra ita scripsit [*fr. 1, 105 M.*]: 'transgressos omnis recipit mons praeceptus a Lusitanis'. hoc igitur et minus proprie et ἀπερισκέπτως et nullo gravi auctore dictum aiunt. nam transgressus inquit a transgrediendo dicitur idque ipsum ab ingressu
 15 et a pedum gradu appellatum. idcirco verbum 'transgredi' convenire non putavit neque volantibus neque serpentibus neque navigantibus, sed his solis qui gradiuntur et pedibus iter emetiuntur. propterea negant aput scriptorem idoneum aut navium transgressum reperiri
 20 posse aut pro transfretatione transgressum.

Gell. 10, 26, 1 Asinio Pollioni — transgressum. *sequitur refutatio Gellii.* cf. *Non.* p. 452, 28. *de loco* cf. *Kretzschmer, de Gell. font.* 7. 65.

2 salustio /// īquis *Paris.* sal(l)usti(i) in. *rell.* 6 posui
Voss. Lat. F 112 Regin. 597 m. 2 posuit *rell.* 10 ac inde
 quin (*seq. tra-, unde infra*) *Non.* 14 dicuntur *plerique codd.*

EX ORATIONE PRO LAMIA

3 [*p. 492 ORF² Meyer*]

itaque numquam per Ciceronem mora fuit, quin eiuraret suas [esse], quas cupidissime effuderat, orationes in Antonium, multiplicesque numero et accuratius scriptas illis contrarias edere ac vel ipse palam pro contione recitare pollicebatur.

Sen. suas. 6, 15 Pollio — dixit in ea oratione, quam pro Lamia edidit. Asini Pollionis: itaque — pollicebatur.

2 esse *secl. H Mueller*

EX HISTORIIS

cf. *E Kornemann, die hist. Schriftst. d. As. Poll. in Fleck. Jahrb.* suppl. 22 (1896) p. 555 sq. *Peter, hist. Rom. rell.* (*Lips.* 1906) p. LXXXV sq.

4 [*HRR 5 Peter*]

quoniam in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto indicare, quomodo quisque se ex historicis adversus memoriam Ciceronis gesserit. nam quin Cicero nec tam timidus fuerit ut rogaret Antonium, nec tam stultus ut exorari posse eum speraret, nemo dubitat excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famae Ciceronis permansit. — adieceratque his [*fr. 3*] alia sordidiora multo, ut cuilibet facile liqueret hoc totum adeo falsum esse, ut ne ipse quidem Pollio in historiis suis ponere ausus sit. — Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen quamvis invitum plenum

ei reddidit. Asini Pollionis: huius ergo viri tot tantisque operibus mansuri in omne aevum praedicare de ingenio atque industria superva<cum est>. natura autem atque fortuna pariter obsecuta est ei, si quidem facies decora ad senectutem prosperaque permansit valetudo, tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque
 20 ad priscam severitatem iudiciis exactis maxima noxiorum multitudo provenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habebat. iam felicissima consulatus ei sors petendi et gerendi (magna munera deum) consilio industriaque uti-
 25 nam moderatius secundas res et fortius adversas ferre potuisset! namque utraeque cum evenerant ei, mutari eas non posse rebatur. inde sunt invidiae tempestates coortae graves in eum certiorque inimicis adgrediendi fiducia; maiore enim
 30 simultates adpetebat animo quam gerebat. sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitae atque ingenii stetit, ea iudicandum de homine est. atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam
 35 miseram mortem putasset.

Sen. suas. 6, 14 quoniam in hanc — permansit. — [15] adieceratque — ausus sit. — [24] Pollio quoque — putasset. *de Asinio Appiani* (b. c. 2, 15) auctore cf. *Peter p. LXXXXI. is etiam Ciceronis orationis vitia compluribus locis insecutus est* (Quint. 12, 1, 22).

3 quin *IF Gronovius*: que 5 posse eum *Kießling* possem vel posse *codd.* 7 adiec. *CFW Mueller*: ceteraque ut c. *CFW Mue.* ut tibi *codd.* ut ibi *H Mueller* 13 redidit *Antverp.* reddit *rell.* 14 mansuris: *em. Bursian* 15 supervac. e. *Schott*: superba 18 tunc 20 a prisca severitate iudicis exacti maximorum nox.: *em. Gronovius* 24 exclamationis signum post deum posuit *Peter*, alii alia temptaverunt 26 venerant: *em. CFW Mue.* 28 gr. in eo *codd.* gravissimae, eo *Kießling* 29 maiores

INCERTAE SEDIS

ubi de genere et numero nominum (fr. 5. 6) et de verborum formis (fr. 7) Asinius disputaverit (nam quin is a Charisio et

Prisciano significatus sit nulla iam dubitatio est), ambigitur. ista tamen adeo reconditae interiorisque naturae sunt, ut ad orationes, quas Bergk cogitavit (op. 2, 751. cf. D'Hendecourt l. c. p. 61 et Beck, Plin. dub. serm. rell. p. 31 adn.), vix accommodata sint faciliusque in libro quodam grammatico, fortasse in epistulis, locum suum inveniant (cf. Haupt op. 2, 67 sq. Harder, Fleck. Jahrb. 137. 1888 p. 369). de loco CGK V 574, 6 (caminus generis masculini, sicut Pollio Asinius) cf. Harder ibid. p. 371. ad huius modi libellos etiam fr. 8. 10 pertinere poterant, aequae atque existimatio Ciceroniani sermonis (vd. ad fr. 4); fr. 9 contra ex oratione pro Urbiniae heredibus fluxisse verisimilius puto, cum eo tempore Asinius adversarii patronum Labienum habuerit, hominem, ut ait Seneca (controv. 4 praef. 2) 'mentis quam linguae amarioris'. fr. 11 historiis vulgo adscribitur.

5

hos pugillares et masculino genere et semper pluraliter dicas, sicut Asinius in Valer<ium>, quia pugillus est qui plures tabellas continet in seriem sutas. attamen haec pugillaria saepius neutraliter dicit idem Catullus in hendecasyllabis [42, 5]. item Laber<ius in Piscatore> ⁵ [v. 71¹ Ribb.³] singulariter hoc pugillar dicit.

Char. p. 97, 10 (= Plin. dub. serm. p. 75, 7 B.) hos pugillares — dicit. *cf. Beda orth. p. 285, 16.*

2 in Valer. expl. Keil (cf. Haupt l. c. p. 68) in Valerium lib. I. Putsch in Labienum vir quidam ap. Bondam 5 Lab. in P. Putsch ex Beda

6

in Nelei carmine [*I p. 271 V Ribb.³*] aequae prisco 'saucia puer filia sumam', ubi tamen Varro [*fr. 250*] cum 'a' puera putat dictum, sed Aelius Stilo magister eius [*fr. 47*] et Asinius contra.

Char. p. 84, 8 (= Plin. dub. serm. p. 49, 24 B.) in Nelei — contra.

7 [*p. 501 ORF² Meyer*]

nanciscor etiam nactum facit absque n, ut Probo et Capro et Pollioni et Plinio placet.

Prisc. p. 513, 7 (= Plin. dub. serm. p. 39, 4 B.) nanciscor — placet. *de Pollione cf. Harder l. c. p. 369.*

8 [p. 500]

neque tuburchinabundum et lurchinabundum iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit auctor [*inc. 49 J.*], nec hos lodices, quamquam id Pollioni placet.

Quint. 1, 6, 42 neque enim tuburchinabundum — placet, nec gladiola, atqui Messalla dixit, nec parricidatum, quod in Caelio vix tolerabile videtur, nec collos mihi Calvus persuaserit. *verbo 'placet' fortasse praeceptum indicatur; cf. Harder l. c. p. 370. aliter Meyer, ORF² p. 500.*

9 [p. 496]

iam evaluit 'rebus agentibus', quod Pollio in Labieno damnat.

Quint. 9, 3, 13 ut iam — damnat, et contumeliam fecit, quod a Cicerone reprimi notum est; affici enim contumelia dicebant.

1 iam *Spalding*: nam lavieno vel lameno *codd.*

10

in Tito Livio mirae facundiae viro putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem.

Quint. 8, 1, 3 et in Tito — Patavinitatem. quare, si fieri potest, et verba omnia et vox huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata. *item Quint. 1, 5, 55* peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiam multa venerunt. taceo de Tuscis et Sabinis et Praenestinis quoque, nam ut eorum sermone utentem Vettium Lucilius insectatur, quem ad modum Pollio reprimat in Livio Patavinitatem, licet omnia Italica pro Romanis habeam. *quae haec Patavinitas fuerit saepe quaesitum est; orationis colorem quendam peregrinum fuisse ego existimo.*

11 [*HRR 4 Peter*]

Pollio Asinius parum diligenter parumque integra veritate compositos putat [*commentarios Caesaris*], cum Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit et quae per se, vel consulto vel etiam memoria lapsus perperam ediderit, existimatque rescripturum et correcturum fuisse.

Suet. Iul. 56 Pollio — fuisse.

DUBIUM

12

verba Sallustii haec sunt [*Cat. 3, 2*]: ‘ac mihi quidem, tam etsi hautquaquam par gloria sequitur scriptorem et auctorem rerum, tamen inprimis arduum videtur res gestas scribere, primum quod facta dictis exaequanda sunt, dein quia plerique, quae delicta reprehenderis, malivolentia et invidia dicta putant. ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra veluti ficta pro falsis ducit’. proposuit, inquiunt, dicturum causas, quam ob rem videatur esse arduum res gestas scribere atque ibi 10 cum primam causam <dixerit, dein non alteram causam> sed querellas dicit. non enim causa videri debet, cur historiae opus arduum sit, quod hi qui legunt aut inique interpretantur quae scripta sunt, aut vera esse non credunt. obnoxiam quippe et obiectam falsis existimationibus eam rem 15 dicendam aiunt quam arduam, quia quod est arduum sui operis difficultate est arduum, non opinionis alienae erroribus.

Gell. 4, 15, 1 elegantia orationis Sallustii verborumque fingendi [*findi codd.*] et novandi studium cum multa prorsus invidia fuit, multique non mediocri ingenio viri conati sunt reprehendere pleraque et obtrectare. in quibus plura inscite aut maligne vellicant. non nulla tamen videri possunt non indigna reprehensione, quale illud in Catilinae historia repertum est, quod habeat eam speciem quasi parum adtente dictum. verba Sallustii — erroribus. haec illi malivoli reprehensores dicunt. *ista Asinio vindicaverunt Mercklin, Fleck. Jahrb. suppl. 3 (1860) p. 663. Kretzschmer, de Gell. font. p. 65.*

4 exequenda: *em. Vatic. m. 3* 5 repr. *Sall. deprehen-*
deris (-etis Vatic. -istis Lugd-Bat.) codd. 8 supra ea *Sall.*
 11 dix., d. n. alt. c. *add. Hertz et Hosius* 15 obnoxi
 autem q. *Paris.*

de aliis locis Gellii, ubi de Sallustio rursus disputatur (13, 30, 2. 20, 6, 14), res nimis incerta est, ut eos non referam.

FALSA

de Pollione Vergilii interprete magna dissensio est; sunt enim qui eundem ac superiorem esse putent, sunt qui diversum

(*cf. de ea quaestione G Laemmerhirt, Comment. phil. Jen. 4. 1890 p. 320*). *mihi hoc posterius persuasum est; licet enim Servius alterum ab altero Pollione non discernat, quam consuetudinem apud Latinos scriptores saepius reperiri supra vidimus, nugae Pollionis Aeneidos interpretis ab Asinio illo homine sani iudicii subtilisque elegantiae plane alienas esse Ribbeck docuit (proleg. ad Verg. p. 114 sq.). fuerunt Asinii Polliones etiam postea minus nobiles (cf. modo Prosop. imp. Rom. 1, 163 et 167 sq.), et de persona interpretis Servius errasse potest.*

13

illud quod Asinius Pollio dicit caret ratione, de Achaemenide dictum 'miles Ulixi', Myrmidonas vero et Dolopas praesentes esse acceptos ab Heleno; sic enim dicti frangitur dignitas.

Serv. Aen. 2, 7 'aut duri miles Ulixi'. duri non laboriosi sed crudelis —. illud autem quod — dignitas.

14

de illo loco multi quaerunt [*Aen. 6, 561*]: 'quis tantus clangor ad auras?' et Pollio dicit Aeneae et Sibyllae, quas illi secum traxerant, cum constet esse etiam illic auras.

Serv. Aen. 6, 554 auras autem inferis congruas intellegamus. Statius de Mercurio ait [*cf. Theb. 2, 2*]: pigrae aerae eius inpediebant volatum. de illo enim loco — auras.

15

'extulerat lucem'. Asinius Pollio dicit ubique Vergilium in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum praesentibus rebus, ut hoc loco, quia funerum et sepulchrarum res agitur, dicit extulerat; item in quarto, quia est navigaturus Aeneas et relicturus Didonem, dicit [585]: 'Tithoni croceum linquens Aurora cubile'.

Serv. Aen. 11, 183 extulerat — cubile.

LURANIUS

Luranium vel Lorianum Augustae aetatis grammaticum tenendum esse puto, cum de nomine in codicibus consensus sit (lauranius cod. Argent.) neque fragmenti eius argumentum ad

Veranii libros, ut non nulli voluerunt, quadret. Loranios habes in CIL VI 21507 sq. praeterea cf. Schulze, Lat. Eigenn. p. 359 et Prosop. imp. Rom. 2, 307/314.

FRAGMENTUM

quae fuit causa et Servio [*Sulp. supra test.*], ut dixi, subtrahendae s litterae, quotiens ultima esset aliaque consonante susciperetur, quod reprendit Luranius.

Quint. 9, 4, 38 quae fuit — Luranius, Messalla defendit [*fr. 3*].

1 dixit *Lachmann*

M. VALERIUS M. f. MESSALLA CORVINUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'Messalla Corvinus' vel 'Corvinus Messalla' plerumque, saepius simpliciter 'Messalla' vel 'Corvinus', interdum 'M. Messalla' vel 'Valerius Messalla'. de eius origine cf. F Münzer, de gente Valeria (Oppollae 1891) p. 3 sq., de agnomine Corvino *ibid.* p. 25, de cognomine Messalla de eiusque scribendi ratione L Wiese, de M. Val. Mess. Corv. vita et studiis doct. (diss. Berol. 1829) p. 4 et 5 adn. 5. Brunn, de auct. ind. Plin. (Bonnae 1856) p. 13. de altero agnomine Publicola M. Valerio iniuria, ut videtur, tributo cf. *Prosop. imp. Rom. 3, 363 sq.*

2. *Hieron. ad a. Abr. 1958=695/59* Messalla Corvinus orator nascitur et T. Livius Patavinus scribtor historicus. *id. ad a. Abr. 2027=764/11* Messalla Corvinus orator ante biennium quam moreretur ita memoriam et sensum amisit, ut vix pauca verba coniungeret, et ad extremum ulcere sibi circa sacram spinam nato inedia se confecit anno aetatis LXXII. *Ovid. ex P. 1, 7, 29* cui [*Messallae*] nos et lacrimas, supremum in funere munus, / et dedimus medio scripta canenda foro. *Suet. Tib. 7Q* in oratione Latina secutus est [*Tiberius n. a. 712/42, m. 790/37*] Corvinum Messallam, quem senem adulescens observarat. *Ovid. ex P. 1, 7, 27* [*ad Messalinum*] nec tuus est genitor nos infitiatus amicos, / hortator studii causaque faxque mei. cf. etiam *Quint. 12, 11, 28. Vell. Pat. 2, 71. his omnibus locis inter se comparatis apparet Hieronymum in errore versari, ut iam Borghesi intellexit (op. 1, 408 sq.); natus enim videtur Messalla anno fere 690/64, mortuus a. 766/13 (cf. Prosop.*

imp. Rom. 3, 364). hac de controversia cf. etiam Nipperdey op. p. 289 sq. Marx, Wien. Stud. 19 (1897) p. 151.

3. *Messallae vitae curriculum hoc est: a. 709/45 — 710/44 Athenis studiorum causa (Cic. ad Att. 12, 32, 2. 15, 17, 2) moratus, a. 712/42 pugnat ad Philippos (Plut. Brut. 42), inde primo ad Antonium transit (Appian. b. c. 5, 113. Vell. Pat. 2, 71), mox ad Octavianum (Plin. n. h. 33, 50. Appian. b. c. 4, 38. Plut. Brut. 53), a. 718/36 augur (Cass. Dio 49, 16), a. 720/34 Salassos domat (Appian. Illyr. 17. Dio 49, 38. cf. Tibull. 4, 1, 107), a. 723/31 pugnat ad Actium (Appian. b. c. 4, 38), a. eodem consul (Tac. ann. 13, 34. Fasti Amit. CIL I² p. 61), a. 727/27 (cf. Schanz, Röm. Littg. 2², 19) Aquitanos vincit et triumphat (Tibull. 1, 7, 7. CIL I p. 461), inde Syriae praeses (Tibull. 1, 3, 1. 7, 13. Dio 51, 7), praefectus urbi (Tac. ann. 6, 11. Hieron. ad a. Abr. 1991), a. 743/11 primus curator aquarum (Frontin. de aq. 99. 102), a. 752/2 defert Augusto appellationem 'pater patriae' (Suet. Aug. 58), iam admodum senex memoria captus est (Plin. n. h. 7, 90. Solin. 1, 110).*

4. *Messalla amicis usus est: Bruto et Cassio (Vell. Pat. 2, 71. Plut. Brut. 40. Tac. ann. 4, 34), Tibullo (Tibull. 1, 5, 31 al.), Ovidio (cf. test. 2), Horatio (Hor. carm. 3, 21, 7 et Porphyry. ad h. l.), Asinio Pollione (Sen. suas. 6, 27), Antonio, Octaviano (test. 3) aliisque. de coetu Messallae cf. Baehrens, Tibull. Blätt. p. 46. 50.*

5. *Cic. ad Brut. 1, 15, 1 cave putes probitate constantia cura studio reip. quicquam illi [Messallae] esse simile. Quint. 12, 11, 28 an Pollio et Messalla — parum in vita dignitatis habuerunt? cf. Asin. Pollio test. 8. Vell. Pat. 2, 71. Plut. Brut. 53. Appian. b. c. 4, 38. 5, 113. Tac. ann. 4, 34.*

6. *Sen. contr. 2, 4, 8 fuit autem Messalla exactissimi ingenii quidem in omni studiorum parte, <sed> Latini utique sermonis observator diligentissimus. cf. Hor. sat. 1, 10, 29. 85. Tac. de orat. 12. de studio sapientiae cf. Hor. carm. 3, 21, 9.*

SCRIPTORUM

7. *Quint. 10, 5, 2 vertere Graeca in Latinum veteres nostri oratores optimum iudicabant — id Messallae placuit, multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes, adeo ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet.*

8. *Verg. catal. 9, 13 [ad Messallam] pauca tua in nostras venerunt carmina chartas, / carmina cum lingua tum sale Cecropio, / carmina quae Pylum saeculis accepta futuris, / carmina quae Pylum vincere digna senem. Latina carmina ludicra significavit Plin. epist. 5, 3, 5.*

9. *Cic. ad Brut.* 1, 15, 1 Messallam habes. — eloquentia, qua mirabiliter excellit *reliqua testimonia cum fragmentis ap. Meyer, ORF² p. 507 sq.*

10. *commentariorum de bello civili fragmenta apud Peter, HRR² p. 65 sq. cf. p. LXXVIII sq.*

DOCTRINAE

11. *Quint.* 1, 6, 42 gladiola — Messalla dixit. *cf. Asin. Pollio fr. 8.*

12. *Quint.* 8, 3, 34 Messalla primus reatum [*dixit*].

13. *Sen. suas.* 2, 17 cognomen vel, ut Messalla ait, cognomentum

14. *Porphy. Hor. serm.* 1, 10, 28 Pedius Publicola et Messalla adeo curasse dicuntur ne Graeca Latinis verbis inmiscerent, ut Messalla primus funambulum dixerit, ne *σχοινοβάτην* diceret. *cf. Schol. Cruq. Hor. ibid.*

15. *Sen. suas.* 2, 20 'quidquid ad adversae cessatum est moenia Troiae, / Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium / haesit' [*Verg. Aen.* 11, 288sq.]. Messalla aiebat hic Vergilium debuisse desinere: quod sequitur 'et in decimum vestigia retulit annum' explementum esse. *cf. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 86. 111.*

16. *de Mar. Vict.* p. 9, 5 *cf. Mess. Rufus p. 427. Messalla rhetorum existimator ap. Sen. controv.* 2, 4, 8. 10.

B. FRAGMENTA

quod *R. Schoell (leg. XII tab. p. 36 adn. 2)* contendit scripta grammatica Messallae Corvino a Quintiliano adsignata Messallae auguris esse, mihi non persuasit; quomodo enim Quintilianus diligentissimus scriptor clarissimos illos viros permiscuerit non intellego, ne dicam apud Suetonium eiusdem vocis atque Orbilium grammaticum et Nepotem auctorem in epistula Corvinum reperiri. et erant fortasse Messallae libelli grammatici in epistularum formam redacti pariter ac Varronis Sinnii Valgii aliorumque (*vd. test. seq.*).

DE S LITTERA

Quint. 1, 7, 35 ideo minus Messalla nitidus, quia quosdam totos libellos non verbis modo, sed etiam litteris dedit?

1

quid? non Cato Censorius dicam et faciam dice et facie scripsit [*inc. 55 J.*] eundemque in ceteris, quae similiter

cadunt, modum tenuit? quod et ex veteribus eius libris manifestum est et a Messalla in libro de s littera positum.

Quint. 1, 7, 23 quid — positum. *cf. Paul. Fest.* p. 26, 13. 72, 6. *Fest.* p. 201^a, 23. 286^b, 21.

1 dice et facie *vel* dicae et faciae (face *Ambros. Paris.* 7723) 3 et ex] ex *Ambros.*

2

s non nulli litteram non putarunt; nam Messalla quendam sibilum dixit.

Mart. Cap. 3, 244 s non nulli — dixit. quae tamen utrimque p litterae copulatur, ut spado psittacus, et c q t sequentes amplectitur, ut Scaurus squama stella. *fragm. Bob. CGK VII* 538, 32 s aliquando sibilus, non littera iudicatur.

3

quae fuit causa et Servio [*Sulp. supra test.*], ut dixi, subtrahendae s litterae, quotiens ultima esset aliaque consonante susciperetur, quod reprendit Luranus [*fr.* 1], Messalla defendit; nam neque Lucilium putant uti eadem s ultima, cum dicit [149 *Ma.*] 'Aeserninus fuit' et [150 *Ma.*] 'dignus locoque' et Cicero in oratore [161] plures antiquorum tradit sic locutos.

Quint. 9, 4, 38 quae fuit — locutos. *cf. Leo, Pl. F.* p. 230 sq.

1 dixit *Lachmann* 4 putat *Spalding fort. recte* 5 *serinus: em. LF Schmidt coll. Non. p.* 393

† 4

duapondo et trepondo usque ad nostram aetatem ab omnibus dictum est, et recte dici Messalla confirmat.

Quint. 1, 5, 15 nam et dua et tre pondo diversorum generum sunt barbarismi; at duapondo — confirmat.

EPISTULAE

5

eosdem [*grammaticos*] litteratores vocitatos Messalla Corvinus in quadam epistula ostendit, non esse sibi dicens *rem cum Furio Bibaculo*, ne cum *Ticida* quidem aut

litteratore Catone; significat enim haud dubie Valerium Catonem poetam simul grammaticumque notissimum. 5

Suet. de gramm. 4 appellatio grammaticorum Graeca consuetudine invaluit, sed initio litterati vocabantur. Cornelius quoque Nepos [fr. 14]. eosdem — notissimum. sunt qui [*Orbilius* fr. 2].

M. ARISTIUS FUSCUS

TESTIMONIA

1. *praenomen est in inscriptione Hor. carm.* 1, 22; *alias invenitur 'Fuscus Aristius' vel simpliciter 'Fuscus' vel 'Aristius'.*

2. *Hor. sat.* 1, 9, 61 Fuscus Aristius occurrit mihi carus. *id. ep.* 1, 10, 1 *urbis amatorem Fuscum salvere iubemus / ruris amatores, hac in re scilicet una / multum dissimiles, at cetera paene gemelli / fraternis animis; quidquid negat alter, et alter: / adnuimus pariter vetuli notique columbi.* cf. *Ps-Acro et Porphy.* *Hor. test.* 3 *et carm.* 1, 22, 1. *erat igitur Aristius Horatio aetate suppar.*

3. *Ps-Acro Hor. ep.* 1, 10, 1 *ad Aristium Fuscum grammaticum scribit.* *id. serm.* 1, 9, 62 *Aristius Fuscus grammaticus doctissimus illius temporis amicus Horatii.* *Porphy.* *Hor. serm.* 1, 9, 60 *Aristius Fuscus praestantissimus grammaticus illo tempore et amicus Horatii fuit.* *ei Haupt (op.* 2, 69) *fr.* 1 *Aufustii vindicaverat, sed de Aristii litteris grammaticis nihil traditum est. quam magna in existimatione eum Horatius ut carminum iudicem habuerit, vide apud Valgium test.* 5.

4. *Porphy.* *Hor. ep.* 1, 10, 1 *ad Aristium Fuscum scriptorem comoediarum* cf. *Prosop. imp. Rom.* 1, 133/860.

PORCELLUS

Porcelli aetas ex eo fere statui potest, quod Seneca in Suasoriis (post annos 784/31—787/34 scriptis) eum mortuum memorat (cf. test. seq. arguebat et accusabat).

A. TESTIMONIUM

Sen. suas. 2, 12 *edicta in posterum diem pugna epulantes milites inducit [Cornelius Severus] et ait [FPR 11 B.]: 'stra-*

tique per herbam: / hic meus est, dixere, dies'. — illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc versu quasi soloecismum, quod cum plures induxisset diceret 'hic meus est dies', non 'hic noster est', et in sententia optima id accusabat quod erat optimum. *hoc iudicium litteris mandatum non esse videtur.*

B. FALSUM FRAGMENTUM

quae l littera finiuntur in declinatione geminant eandem litteram, tamquam mel mellis et fel fellis. facit ita tribunal tribunallis et animal animallis.

Suet. diff. serm. p. 310, 28 Roth tribunal an tribunale et animal an animale. Porcellus [ita Roth p. XCVII Proc. codd.] ait: quae l — animallis. sed erravit, primum quia monosyllaba in exemplo posuit, deinde [qua] quia [re] l non geminat nec vigil nec pugil. haec quae apud Reifferscheid Suet. rell. non inveni quam fidem habeant ignoro. sed a vetere scriptore sive Porcello sive Procilio sive quo alio nomine fuit, istae nugae omnino abhorrent.

ANTONIUS RUFUS

num Antonius Rufus idem sit, qui praetextarum togatarumque scriptor a Ps-Acrone (Hor. A P 288) memoratur, nescimus: certe a Rufo 'Pindaricae lyrae fidicine' (Ovid. ex P. 4, 16, 28) is diversus esse videtur (cf. Reifferscheid, ind. schol. Vratisl. 1880/81 p. 7). de Rufo cf. Goetz, Pauly-Wiss. RE 1, 2637/94. Prosop. imp. Rom. 1, 104/692.

FRAGMENTA

1

locutionem quoque Antonius Rufus per q dicit esse scribendam, quod sit ab eo quod est loqui; item periculum et ferculum.

Vel. Long. p. 79, 13 locutionem — ferculum. cf. Lucil. fr. 14. Vel. Long. p. 70, 15. Caper orth. p. 93, 4. Ann. Cornut. ap. Cassiod. p. 150, 22. Papirian. ibid. p. 158, 18. 164, 19. Caes. Vindex ibid. p. 207, 1. Albin. orth. p. 299, 23.

2

fuerunt qui nobis quoque adicerent dualem 'scripsere legere', quod evitandae asperitatis gratia mollitum est, ut apud veteres pro 'male mereris' 'male merere'. ideoque quod vocant duale in illo solo genere consistit, cum apud Graecos et verbi tota fere ratione et in nominibus depren-
datur et sic quoque rarissimus eius sit usus, apud nostrorum
vero neminem haec observatio reperiatur, quin e contrario
[*Aen.* 1, 365] 'devenere locos' et [*Aen.* 2, 1] 'conticuere omnes' et [*Ovid. met.* 13, 1] 'consedere duces' aperte nos
doceant nihil horum ad duos pertinere, dixere quoque,¹⁰
quamquam id Antonius Rufus ex diverso ponit exemplum,
de pluribus patronis praeco pronuntiet.

Quint. 1, 5, 42 fuerunt qui — pronuntiet. si, ut videtur, *Vergiliani loci et Ovidianus a Rufo allati sunt, eius aetas certioribus terminis definitur.*

11 quamquam id] quod *Ambros.*

M. VERRIUS FLACCUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'M. Verrius Flaccus' *Suet.* (cf. *ind. gramm. et test.* 2) et *Hieron.*, ceteroqui 'Verrius Flaccus' plerumque, interdum 'Verrius' et fortasse etiam 'Flaccus'.

2. *Suet. de gramm.* 17 M. [ita ut vid. *Vindob. m.* 1] Verrius Flaccus libertinus. itaque alius est Verrius Flaccus M. f. tribu *Falerna* *CIL* X 3086^a; cf. 3734 (aliter *Schulze, Lat. Eigenn.* p. 495).

3. *Hieron. ad a. Abr.* 2024=761/8 Athenodorus Tarsensis stoicus philosophus et M. Verrius Flaccus grammaticus insignes habentur. *Suet. de gramm.* 17 decessit aetatis exactae sub Tiberio [767/14—790/37]. ab eodem *Suetonio* accepimus Verrium anno fere 744/10 ab Augusto nepotum magistrum electum in Palatium transiisse (cf. *De lud. litt. test.* 50), unde eum XXXV minimum annos natum tunc fuisse effici potest. quod si, ut probabile est, quae *Praenestinis fastis* usque ad a. 775/22 addita sunt Verrii beneficio habemus, is, qui admodum senex decessit, spatio annorum 694/60—704/50 natus est. cf. *test.* 4.

4. *Suet. de gramm.* 17 statuam habet Praeneste in inferiore fori parte circa hemicyclium, in quo fastos a se ordinatos et

marmoreo parieti incisos publicarat. *hinc Verrium Praenestinum esse vult Hirschfeld, Hermes 9 (1875) p. 105; cf. tamen Reifferscheid, ind. schol. Vratisl. 1877/78 p. 5 et Vahlen op. 1, 43 sq. priori fastorum tabulae (a. 752, 2—763, 10) altera accedit usque ad a. 775/22, de qua cf. test. 3 et Mommsen, CIL I p. 295 (cf. CIL I² p. 206, 11). fragmenta sunt in CIL I² p. 231. cf. Gatti, Atti d. R. Accad. d. Lincei Ser. 5 Vol. 5 T. 2 (Roma 1897) p. 421 et Pascal, Atene e Roma 1906 n. 90—91 p. 212 sq.*

5. *Arnob. 1, 50* Epicados omnes, Caesellios Verrios Scauros teneatis et Nisos. *cf. Cornel. Epic. test. 4 et Gell. ad fr. 2.*

6. *Macrob. 1, 15, 21* Verrium Flaccum iuris pontificii peritissimum *sed cf. praef. ad Veranium.*

SCRIPTORUM

7. *Prisc. p. 383, 12* Verrius: 'blanditusque labor molli curabitur arte'. *itaque poeta etiam fuisse videtur. versum omisit Baehrens, FPR; cf. tamen Verrium Paeti amicum (Cic. ad fam. 9, 20, 2).*

8. *Gell. 4, 5, 6* ea historia de aruspibus ac de versu isto senario ['malum consilium consultori pessimum est' *FPR p. 37 B.*] scripta est in annalibus maximis libro undecimo [*fr. 3 P.*] et in Verri Flacci libro primo rerum memoria dignarum. videtur autem versus hic de Graeco illo Hesiodi versu expressus [*ἐργα 266*]: 'ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλευσάντι κακίστη'. *hinc hausisse videtur Plinius n. h. ind. libr. III VII VIII XIV XV XVIII XXVIII XXIX XXXIV XXXV et 7, 180 de mortibus repentinis; 8, 17 de elephantis; 9, 77 de praetextatis anguillarum tergore verberatis; 18, 62 de farre; 28, 18 de deorum evocatione; 33, 63 de Tarquinio Prisco; 33, 111 de Iovis simulacri facie minio illita. ceterum cf. Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 299 sq.*

9. *Schol. Veron. Aen. 10, 183* Flaccus primo Etruscarum item *ibid. 10, 200. cf. Peter, hist. Rom. rel.² p. CVIII sq. et supra Gran. Fl. ad fr. 4.*

10. *Macrob. 1, 4, 7* Verrius Flaccus in eo libello qui Saturnus inscribitur — et in eodem libro: 'dilucide me' inquit 'de constitutione Saturnaliorum scripsisse arbitror'. *hunc librum non dedecet loci Lact. d. i. 1, 20. Serv. Dan. Aen. 8, 203. 11, 143. Macrob. 1, 6, 15. 10, 7 (= fr. 28). 12, 15. Ps-Acro carm. saec. 8 (si quidem pro 'Valerius Flaccus' 'Verrius Fl.' emendandum est), quamquam alii in commentario De fastis, alii verisimilius in libris De verborum significatu ista fuisse suspicati sunt. cf. Litt, de Verrii Fl. fastorum libris (Bonnae 1904) et Rh. Mus. 59, 603 sq.*

11. *Suet. de gramm. 19* Scribonius Aphrodisius — docuit Verrius tempore, cuius etiam libris de orthographia

rescripsit non sine insectatione studiorum morumque eius. *naturam huius libri definire conatus est L Mackensen, Comment. phil. Jen. 6, 2 p. 3—62, qui Scauro Longo Quintiliano Victorino inter se collatis locisque ad litteraturam pertinentibus ex libris De verborum significato excerptis (p. 50 sq.) illius specimen quoddam proposuit (p. 59sq.); in quo si operam suam prorsus non perdidit, ultra verisimilitudinis speciem non processit. de reliquiis huius libri cf. praef. ad inc. sedis fragmenta.*

12. de fastis Praenestinis vd. test. 4.

Verrii reliquias coll. O Mueller, praef. ad Festi de verb. signif. p. XIII sq.: qui cum numeros iis non adsignaverit, contra morem nostrum in singulis glossis silentio praeteribitur.

B. FRAGMENTA

EPISTULARUM

de huius modi epistulis cf. Varro Tiro Sinnius Valgius supra

1

hoc pro huc — crebro in antiquis lectionibus invenitur, sicut in epistulis probat Verrius Flaccus exemplis auctoritate ratione, dicens in adverbiiis pro u o plerumque maiores ponere consuetos.

Serv. Aen. 8, 423 et hoc pro huc posuit secundum antiquum morem, nam antea hoc adverbium loci fuit, quod nunc abolevit; nam crebro — consuetos. et sic pro huc hoc veteres dicere solebant, sicut pro illuc illo dicimus. cf. Prisc. III 64, 5. quam disciplinae grammaticae formulam Verrius secutus sit, ex verbis 'exemplis auctoritate ratione' perspicitur.

3 pro u o] probro Carol. 116 Sang. provo Floriac.

DE OBSCURIS CATONIS

huc pertinere videtur fr. 24. cf. etiam Gell. 6, 13. 10, 3, 19 et Kretzschmer, de Gell. font. p. 75sq.

2

lib. II. M. Cato Voconiam legem suadens verbis hisce usus est [XXXII 1 J.]: 'principio vobis mulier magnam dotem adtulit, tum magnam pecuniam recipit quam in

viri potestatem non conmittit, eam pecuniam viro mutuam
 5 dat; postea, ubi irata facta est, servum recepticium sectari
 atque flagitare virum iubet'. quaerebatur servus recepticius
 quid esset. libri statim quaesiti allatique sunt Verrii Flacci
 de obscuris Catonis. in libro secundo scriptum et inventum
 est recepticium servum dici nequam et nulli pretii, qui
 10 cum venum esset datus redhibitus ob aliquod vitium
 receptusque sit. propterea inquit servus eius modi
 sectari maritum et flagitare pecuniam iubebatur,
 ut eo ipso dolor maior et contumelia gravior viro
 fieret, quod eum servus nihili petendae pecuniae
 15 causa compellaret.

*Gell. 17, 6, 1 M. Cato — compellaret. cum pace autem cumque
 venia istorum, si qui sunt, qui Verrii Flacci auctoritate ca-
 piuntur, dictum hoc sit; recepticius enim servus in ea re, quam
 dicit Cato, aliud omnino est quam Verrius scripsit. Verrius
 in libros De verb. signif. haec iterum iisdem fere verbis rettulit
 (Fest. p. 282^b, 24); qua in re haud recte iudicavit O Mueller l.
 c. p. XVI. de ratione quae inter libros De obscuris Catonis et De verb.
 signif. intercedit cf. Willers, de Verr. Fl. glossar. interpr. p. 34.
 ceterum cf. Non. p. 54, 7. CGL V 651, 24.*

3 recepit *Regin. 1646 Voss. Lat. F 7*   4 conmittat *Paris.*
 6 flagit.] cf. *Usener, Rh. Mus. 56, 11*   8 et *Paris. om.*
rell.   14 ni(c)hil *Paris. Voss. Lat. F 7 et 112 m. 1*   15 con-
 pelleret *Paris. Voss. Lat. F 7*

DE VERBORUM SIGNIFICATU

*inscriptio a Gellio tradita est (fr. 3. 4). quando autem fere
 confectus liber sit, ex Festo p. 347^a, 25 (cf. p. 154^b, 3. 185^a,
 28. 270^a, 1) Merkel collegit (proleg. ad Ovid. fast. p. XCIV sq.);
 ibi enim legitur: ubi nunc est aedis Concordiae inter Capitolium
 et forum, quae a. 763/10 dicata est. singulae vero litterae, quarum
 ordine id opus dispositum erat, complures libros amplectebantur
 (cf. Fest. p. 326^b, 2). de Verrii auctoribus et de Festi breviario
 cf. praesertim Reitzenstein, Verr. Forsch. (Bresl. phil. Abh. 1. 1887).*

3

lib. IV. urbe a Gallis Senonibus recuperata

L. Atilius in senatu verba fecit Q. Sulpicium

tribunum militum ad Alliam adversus Gallos
 pugnaturum rem divinam dimicandi gratia postridie
 idus fecisse, tum exercitum populi Romani 5
 occisione occisum et post diem tertium eius diei
 urbem praeter Capitolium captam esse, complures-
 que alii senatores recordari sese dixerunt, quo-
 tiens belli gerendi gratia res divina postridie
 kalendas nonas idus a magistratu populi Romani 10
 facta esset, eius belli proximo deinceps proelio
 rem publicam male gestam esse. tum senatus
 eam rem ad pontifices reiecit, ut ipsi quod videre-
 tur statuerent. pontifices decreverunt nullum his
 diebus sacrificium recte futurum. 15

Gell. 5, 17 Verrius Flaccus in quarto de verborum signifi-
 catu dies, qui sunt postridie kalendas nonas idus, quos vulgus
 imperite nefastos dicit, propter hanc causam dictos habitosque
 atros esse scribit. urbe inquit a Gallis — futurum. ante diem quo-
 que quartum kalendas vel nonas vel idus tamquam inomi-
 nalem diem plerique vitant. eius observationis an religio ulla
 sit tradita, quaeri solet. *istius glossae vestigia apud Fest.*
p. 178^a, 6 extant. de re cf. Varro de l. L. 6, 29. Ovid. fast. 1, 57.
Liv. 6, 1, 11. Plut. quaest. R. 25. Fast. Praen. CIL I² p. 231.
Suet. rell. p. 155 R. Gell. 4, 9, 5. Non. p. 73, 30. Macrob. 1,
15, 22. 16, 22.

2 Aquinius *Macrob.*   ñ *Lugd-Bat. Vatic. que Paris.*
 5 cum *Paris. Vatic.*   exercitu *Vatic.*   10 a mag. *fere*
Paris. Vatic. a ma Gr̃. *Lugd-Bat.*

4

l. IV. historiam ab annalibus quidam differre eo
 putant, quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio,
 earum tamen proprie rerum sit historia, quibus rebus
 gerendis interfuerit is qui narret, eamque esse opinionem
 quorundam Verrius Flaccus refert in libro de significato 5
 verborum quarto. ac se quidem dubitare super ea re
 dicit, posse autem videri putat non nihil esse rationis in
 ea opinione, quod *ἱστορία* graece significet rerum cogni-
 tionem praesentium. — ita historias quidem esse aiunt

10 rerum gestarum vel expositionem vel demonstrationem vel
 quo alio nomine id dicendum est, annales vero esse, cum
 res gestae plurium annorum observato cuiusque anni ordine
 deinceps componuntur. cum vero non per annos, sed per
 dies singulos res gestae scribuntur, ea historia Graeco
 15 vocabulo *ἐφημερίς* dicitur, cuius Latinum interpretamentum
 scriptum est in libro Semproni Asellionis primo [*fr. 1 P.*],
 ex quo libro plura verba ascripsimus, ut simul ibidem
 quid ipse inter res gestas et annales esse dixerit osten-
 deremus. 'verum inter eos', inquit 'qui annales relinquere
 20 voluissent, et eos, qui res gestas a Romanis perscribere
 conati essent, omnium rerum hoc interfuit. annales libri
 tantum modo quod factum quoque anno gestum sit ea
 demonstrabant, id est quasi qui diarium scribunt, quam
 Graeci *ἐφημερίδα* vocant. nobis non modo satis esse video,
 25 quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam quo consilio
 quaque ratione gesta essent demonstrare'. paulo post idem
 Asellio in eodem libro [*fr. 2 P.*]: 'nam neque alacriores'
 inquit 'ad rempublicam defendundam neque segniores ad
 rem perperam faciundam annales libri commovere quicquam
 30 possunt. scribere autem bellum initum quo consule et quo
 confectum sit et quis triumphans introierit ex eo, libro
 <vero> quae in bello gesta sint [iterare id fabulas] non
 praedicare aut interea quid senatus decreverit aut quae
 lex rogatiove lata sit, neque quibus consiliis ea gesta
 35 sint iterare, id fabulas pueris est narrare, non historias
 scribere'.

Gell. 5, 18 historiam — praesentium. sed nos audire soliti su-
 mus annales omnino id esse quod historiae sint, historias non
 omnino esse id quod annales sint; sicuti quod est homo, id
 necessario animal esse, quod est animal, non id necesse est
 hominem esse. ita historias — non historias scribere. *Asellionis verba*
Verrio tribui Kretzschmerum secutus (l. c. p. 70); cf. etiam
L. Ruske, de Gell. Noct. Att. font. p. 17. 72 et Serv. Aen.
1, 373. Isid. or. 1, 41, 1. 44, 3 sq. adde Isid. or. 1, 44, 1.
CG L VI 72. 524.

22 quid — esset *Nipperdey* 25 quid *Nipp.* 32 vero
addidi: <et eo> l. *Hertz* it. id f. *del. Carrio* (vd. v. 35)

INCERTAE SEDIS

fr. 5—13 ad libros De orthographia (test. 11) certa fere ratione pertinent. cetera autem de dubiis generibus, de nominum verborumque declinatione, de differentiis vocum, de figuris hic illic traditis in libris spargi potuerunt, praesertim in iisdem De orth. et in epistulis. certe quidem nulla iusta causa Graefenhan (Gesch. d. class. Phil. 4, 154) librum de dubiis generibus excogitavit.

5

alicam sine adspiratione dictam Verrius tradit.

Char. p. 96, 9 (= Plin. dub. serm. p. 48, 30 B.) alicam — tradit, et sic multi dixerunt, <quamvis> Lucilius XV [496 Ma.] 'nemo est halicarius [-caribus cod.] posterior te' cum adspiratione <dixerit>. cf. Paul. Fest. p. 7, 17. Caper de verb. dub. p. 107, 12. Vel. Long. p. 68, 18.

6

camara dicitur, ut Verrius Flaccus adfirmat, non camera per e.

Char. p. 58, 23 (= Plin. dub. serm. p. 45, 21 B.) camara — per e. sed Lucretius [ad l. VI Lachmann in Lucret. p. 399] 'cameraeque caminis † exterritibus [ex teretibus Beda]' dicendo etiam cameram dici posse ostendit. Beda orth. p. 266, 12 camara — per e. cf. Paul. Fest. p. 43, 17. Serv. g. 3, 55. Macrob. 6, 4, 23. Non. p. 30, 7. Isid. or. 15, 8, 5. Brambach, Neugest. d. Lat. Orth. p. 72 sq.

1 dicitur *Beda* dicuntur *Neap.* non camera *Montepess.*
Bedae non camarū^e *Neap.*

7

Verrius et Flaccus in postrema syllaba adspirandum probaverunt [*inchoo*]; cohū enim apud veteres mundum significat, unde subtractum incohare.

Diom. p. 365, 16 inchoo inchoavi: sic dicendum putat Iulius Modestus, quia sit compositum a chao, initio rerum. sed Verrius — incohare. cf. Paul. Fest. p. 39, 5. 107, 8. Ter. Scaur. p. 12, 10. Prob. cath. p. 38, 27. Schol. Bern. georg. 3, 223.

1 Verrius Fl. — probavit Casaubonus fort. recte: certe *Granium Flaccum hic significatum esse non crediderim* 2 et 3 cohū — incohare *Putsch coll. Paul. Fest. p. 39, 5: choum et inchoare*

8

manibias per duo i dicendum, quia sunt a manibus, ut putat Verrius <Flaccus, dictae>.

Char. p. 97, 15 (= *Plin. dub. serm. p. 49, 3 B.*) manibias — <dictae>. sed et manubiae per u dici possunt a m<anu, quia sunt> virtute contractae. cf. *Ps-Ascon. in Verr. p. 199 Or. Gell. 13, 25, 3. Isid. or. 18, 2, 8. CGL VI 678.*

1 duo] II   2 Fl., d. *suppl. Putsch*

9

nomenclator sine u dicitur, ut Verrius ait, velut nominis calator.

Char. p. 106, 20 (= *Plin. dub. serm. p. 49, 13 B.*) nomenclator — calator. cf. *Paul. Fest. p. 38, 13. CGL V 314, 23.*

2 calator *Ursinus*: clarator

10

polenta dici debet per o, cuius rei Verrius Flaccus rationem <hanc reddit, quod ad> usus omnium poliatur.

Char. p. 96, 13 (= *Plin. dub. serm. p. 48, 33 B.*) polenta — pollatur. *Beda orth. p. 384, 21* polenta, non pulenta dicendum est, eo quod ad usus hominum poliatur. cf. *Caper orth. p. 106, 4.*

2 h. r., q. ad *suppl. Fabricius Putsch Keil* hominum *Beda* (sed omnium *Montepess.*)

11

Verrio Flacco videtur eandem esse apud nos u litteram, quae apud Graecos υ; namque his exemplis argumentatur: quod illi dicunt κύμνον nos cuminum, quam illi κυπάρισσον nos cupressum, illi κυβερνήτην nos gubernatorem, nec non ex eius modi Theseus Menoeceus Peleus et similibus adfirmat.

Vel. Long. p. 49, 6 Verrio — adfirmat.

3 κύμ.] cyminum   κυπάριστον   4 <quem> illi *Keil*   nec] et

12

Verrio Flacco placet mutas esse [*x et z*], quoniam a mutis incipiant, una a c, altera a d. quod si quos movet

quod <in> semivocalem desinant, sciant inquit z litteram
sd scribi ab iis qui putant illam ex s et d con-
stare, ut sine dubio muta finiatur. 5

Vel. Long. p. 51, 1 Verrio — finiatur. mihi videtur nec aliena
<Latino> sermoni fuisse, cum inveniatur in carmine saliarum, et
esse aliud z, aliud *σίγμα καὶ δ*, nec eandem potestatem nec
eundem sonum esse, sed secundum diversas dialectos [id est
linguas] enuntiari. *cf. Ribbeck, Rh. Mus. 12, 419sq.*

2 d] p   3 in *add. Keil*   4 sd *Keilium secutus scripsi*
sic *codd.* <per> sd *Keil* sic (*i. e.* ds) non s. *Ribb.*   s]c

13

non nulli circa synaloephas quoque observandam talem
scriptionem existimaverunt, sicut Verrius Flaccus, ut,
ubicumque prima vox m littera finiretur, sequens a vocali
inciperet, m non tota sed pars illius prior tantum scribere-
tur, ut appareret exprimi non debere. 5

Vel. Long. p. 80, 18 non nulli — debere.

1 synaliphas quoque circa obs. qualem   4 totam   5 apparet

14

inveniuntur quidam veterum etiam haec allex feminino
genere protulisse, quod Caper ostendit de dubiis generibus,
Verrium Flaccum posuisse allecem hanc dicens.

Prisc. p. 212, 4 in c duo sunt generis neutri, lac lactis
— et allec allecis. — inveniuntur tamen quidam — dicens. *Anecd.*
H. p. 120, 13 Priscianus autem dicit: — etiam haec allex fe-
minino genere Verrius dixit, allecem hanc.

15

clunes — Verrius Flaccus masculino genere dici pro-
bat, quoniam nis syllaba terminata anima carentia nomina-
tivo singulari masculina sunt, ut panis cinis crinis et similia.

Char. p. 101, 4 (= *Plin. dub. serm. p. 63, 9 B.*) clunes femi-
nino genere dixit Melissus [*fr. 4*]. sed Verrius — similia. *Beda orth.*
p. 266, 6 clunes — Verrius — probat. *cf. Caper de verb. dub. p. 108, 17.*
Prisc. p. 160, 11. Serv. Aen. 2, 554. Non. p. 196, 33. C. Meliss.
ad l. c.

2 nis *Keil ex exc. Bob. Char. p. 555, 25 et ex Servio: in is*

16

sal — Fabianus causarum naturalium II neutraliter dixit —. et Varro de poematis II [*fr.* 64]: ‘nunc vides in conviviis ita poni sal et mel’. quod genus etiam Verrio placuit.

Char. p. 106, 12 (= *Plin. dub. serm.* p. 76 *adn. B.*) sal masculini generis est nec habet pluralem; nam et Sallustius ita usus est [*Iug.* 89]: ‘neque salem neque alia inritamenta gulae quaerebant’. sed Fabianus — dixit: ‘cur sal aliud perlucidum, aliud inquinatum aut nigrum? quia sal ex arido congelatum est’. idem etiam pluraliter dixit ‘haerescunt infusales’, cum pluraliter facetias tantum significari grammatici tradiderint. et Varro — placuit. *cf. Prob. de nom. exc.* p. 209, 6.

17

hic [*nomen excidit*] masculine dicendus est, ut Verrius ait, quoniam neutra in i et us non exeunt.

Char. p. 109, 7 * * qui necesse sit. hic — exeunt.

18

et Valgius [*fr.* 6] et Verrius et Trogus de animalibus [heres] lacte dicunt.

Char. p. 102, 10 (= *Plin. dub. serm.* p. 53, 20 *B.*) et Valgius — dicunt. at consuetudo tamen aliud sequitur. *adn. crit. vd. ad Valgium l. c.*

19

panis genetivum pluralem Caesar de analogia II [*fr.* 8] panium dixit, sed Verrius panum sine i.

Char. p. 90, 7 panis autem genetivum — sine i. *Char.* p. 141, 20 (= *Plin. dub. serm.* p. 25, 10 *B.*) panium Caesar [*fr. idem*], sed Verrius contra; nam i detracta panum ait dici debere. neutrum autem puto posse dici, quia de his est nominibus quae, cum pondere numero mensuraque constant, semper sunt singularia.

20

ambos Terentius in Adelphis [962]: ‘usque a pueris curavi ambos sedulo’. — idque Helenius Acron sic oportere dici in eadem Terentii fabula disputavit Verriumque dicit rare, qui putat hos ambo dici debere.

Char. p. 119, 9 ambos — sedulo. Sallustius quoque historia-
rum libro III [*fr. 69, 15 M.*]: 'inter me atque Lucullum prope
inopia rursus ambos incessit.' idque — debere. — ambo Afranius
in Panteleo [*v. 234 Ribb.³*]: 'revocas nos ambos ad periculum';
Terentius in Andria [*345*]: 'hem, Charine; ambo opportune, vos
volo'; Maro georgicon III [*88*]: 'verum ubi ductores acie revo-
caveris ambo'; idem in bucolicis [*6, 18*]: 'nam saepe senex spe
carminis ambo / luserat'; quod genus Graeca declinatione pro-
fertur, illi enim ἄμφω dicunt. *Char. p. 65, 22* non nulli tamen
Graecos secuti, quia illi τοὺς δύο et τοὺς ἄμφω dicunt, hos
duo et hos ambo dixerunt (= *Beda orth. p. 264, 1*).

^d
2 itque   4 hos ambos: *em. edit. princ.*

21

'diligente Verrius Flaccus' inquit Plinius; eorum nomi-
num quae ns finiuntur casu nominativo ablativus in e
derigendus est.

Char. p. 126, 9 (= *Plin. dub. serm. p. 11, 5 B.*) diligente —
derigendus est. *cf. Plin. ibid. p. 10, 20. 25. 27. 11, 24. 29. 13, 6. 8. 10.*

22

ns litteris terminata uno modo ex se faciunt adverbia
ter terminata, ut decens decenter. non nulli etiam ex
participiis putaverunt talia figurari, ut Verrius Flaccus,
qui ab eo quod est audens audenter <dicit>.

Char. p. 184, 10 ns litteris — <dicit>. *cf. Pomp. comment.*
p. 243, 19. Anecd. H. p. CCXVII.

2 term. ω = *edit. princ., evanuit in Neap.*   3 puta-
verunt ω putave *cum spatio Neap.*   4 aud. . . au. . . . .
Neap.: suppl. ω   dicit suppl. Keil

23

differt fatigatus a fesso, ut Verrius ait, quod fatigatus,
cum quis per alium laborare conpellitur, ut lassatus, fessus
vero, cum quis labore deficitur, <ut> lassus.

Diom. p. 376, 19 (= *Plin. dub. serm. p. 36, 24 B.*) differt
autem fatigatus — lassus. *cf. Prob. de nom. exc. p. 212, 4. Non.*
p. 304, 12. Isid. or. 10, 102.

1 fat. <dicitur> cum *Caesarius*   3 ut *add. vg.*

24

'festinare' et 'properare' idem significare atque in eandem rem dici videntur. sed M. Cato id differre existimat eaque hoc modo divisa (verba sunt ipsius ex oratione, quam de suis virtutibus habuit [*supra fr. 10*]): 'aliud est
 5 properare, aliud festinare. qui unum quid mature transigit, is properat; qui multa simul incipit neque perficit, is festinat'. Verrius Flaccus rationem dicere volens differentiae huius: festinat inquit a fando dicitur, quoniam isti
 10 ignaviores, qui nihil perficere possunt, plus verborum quam operae habent.

Gell. 16, 14, 1 festinare — habent. Gellius aliter sentit. de re vd. ad Catonem l. c. ista ad libros De obsc. Catonis referre praestat, quamvis locus Catonis apud Festum quoque legatur (cf. Mercklin, Fleck. Jahrb. suppl. 3. 1860 p. 660. Kretzschmer l. c. p. 75).

25

gibber, ut Verrius ait, ipsum vitium dicitur, ut tuber, gibberosus habens gibberem, ut tuberosus.

Char. p. 85, 6 (= Plin. dub. serm. p. 54, 24) gibber — tuberosus. et sane Lucilius ita loquitur [1179 Ma.] 'gibbere magno'. sed Plinius gibbus vitium ipsum, ut ulcus, maluisse consuetudinem tradit. cf. Caper orth. p. 110, 3. CGL V 569, 40.

1 Verrius recte Putsch et IDousa: verg̃

26

labra et labia —. Verrius Flaccus sic distinxit, modica esse labra, labia inmodica, et inde labiones dici; nam et Terentius [*eun. 336*] 'labiis demissis gemens' et Plautus [*mil. 93*] 'labiis dum ductant eum'.

Char. p. 103, 4 (= Plin. dub. serm. p. 69, 21 B.) labra et labia indistincte dicuntur, et deminutio labella, non labiae, ut quidam volunt; nam Vergilius ait [buc. 2, 34]: 'calamo trivisse labellum'. Verrius autem Flaccus — eum. cf. Don. Ter. eun. 2, 3, 45². 45⁶. Serv. buc. 2, 34. Isid. or. 11, 1, 50. diff. verb. 336. 344. diff. rer. 58. Beda orth. p. 277, 26. Agroec. orth. p. 116, 5. Virg. gramm. de cognom. XIV. fragm. Mediol. p. 101 H. CGL s. v. labium et labrum.

3 et 4 labiis Ter. et Plautus: labris 4 d. eum Fabricius
 ductantem cod. ducant (-unt Pal-Heidelb.) eum Plauti codd.

27

amoena loca Verrius Flaccus dicta ait eo quod solum amorem praestent et ad <se> amanda alliciant.

Isid. or. 14, 8, 33 amoena — alliciant; Varro [*fr. 413*]. *strictius Paul. Fest. p. 2, 9* amoena dicta sunt loca, quae ad se amanda alliciant id est trahant.

1 Verr. Fl.] Varro *et infra* Verr. Fl. *codd.*; *sed cf. Serv. ap. Varr. l. c.* 2 praestent *vg.*: praestant se *add. vg.*

28

quam Verrius Flaccus Angeroniam dici ait quod angores ac sollicitudines animorum propitiata depellat.

Macrob. 1, 10, 7 quam — depellat. *Paul. Fest. p. 17, 11* Angeronae deae sacra a Romanis instituta sunt, cum angina omne genus animalium consumeretur, cuius festa Angeronalia dicebantur. *cf. Varro de l. L. 6, 23. de collocatione cf. test. 10.*

29

Verrius Flaccus iuniperum iuvenem pirum dicit.

Serv. Dan. buc. 7, 53 Verrius — dicit. vere autem iuniperus est quasi aculeis praedita bacas ad piperis speciem gerens. *cf. Isid. or. 17, 7, 35.*

30

diaeresis est quotiens una syllaba in duas dividitur, synaeresis est e contrario quotiens duae syllabae in unam contrahuntur. nam diaeresis est [*Enn. ann. 33 V.²*] ‘Albai longai’ pro eo quod est ‘Albae longae’, ut est illud apud Vergilium [*Aen. 9, 26*]: ‘dives pictai vestis et auri’, [*3, 354*] ‘aulai medio libabant pocula Bacchi’: una syllaba in duas divisa est. legite Verrium Flaccum et Catonem [*cf. Val. fragm.*] et ibi invenietis.

Pomp. comment. p. 297, 28 diaeresis — invenietis. ita enim scribebant maiores nostri aulai, a et i. *de litteratura haec atque in libro De obscuris Catonis fuisse videntur; Catonem certe, qui iuxta Verrium quasi rei grammaticae auctor memoratur, P. Valerium esse vix credibile est.*

DUBIUM

31

misit [*Domitius Insanus*] paulo post Favorino librum, quem promiserat (Verri opinor Flacci erat), in quo scripta ad hoc genus quaestionis pertinentia haec fuerunt: senatum dici et pro loco et pro hominibus, civitatem et pro loco
 5 et oppido et pro iure quoque omnium et pro hominum multitudine, tribus quoque et decurias dici et pro loco et pro iure et pro hominibus, contionem autem tria significare, locum suggestumque unde verba fierent — item significare coetum populi adsistentis — item orationem
 10 ipsam quae ad populum diceretur.

Gell. 18, 7, 5 misit autem paulo — fierent, sicut M. Tullius in oratione, quae inscripta est contra contionem Q. Metelli [*IV*^s p. 270 *CFWMueller*]: ‘escendi’ inquit ‘in contionem, concursus est populi factus’; item — adsistentis, sicuti item M. Tullius in oratore ait [168]: ‘contiones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. et enim expectant aures, ut verbis conligetur sententia’; item — diceretur. exempla in eo libro scripta non erant. prorsus similia sunt ap. *Paul. Fest.* p. 84, 9 (forum) et 41, 16 (conventus), adeo ut ex Verrio ista fluxisse omnino videantur (cf. *Kretzschmer l. c. p. 72*).

2 ut op. complures codd. 3 haec] id *Paris. Voss. Lat. F* 7 5 omn.] civium *Otho Quiritium Skutsch del. Vassis*

FALSA

etsi in fr. 33 ‘*Flaccus*’ Verrius videatur esse, id tamen non adfirmaverim, cum simplici cognomine is numquam ab auctoribus certo nuncupetur (cf. *Gran. Fl. ad fr. 4 et supra test. 1*). atque in codice schol. Bern. georg. 3, 532 ‘*flagius*’ legitur pro *Philargyrio* seu *Flagrio*. fragmenta 32. 34. 35 Verrio tribuit *Hagen* (*Fleck. Jahrb. suppl. 4. 1867 p. 716*) non recte, nam ‘*Homerus*’ nomen tam constanter pro ‘*Verrius*’ scriptum quis credet?

32

ambo pro ambos, hos ambo. sic et *Homerus*.

Schol. Bern. buc. 6, 18 senex pro senes. ambo — *Homerus*. Iunilius dicit. de re cf. fr. 20 cum adnotatis (ἄμφω).

sicut ait Verrius coni. *Hagen l. c. et ad buc. 8, 30 schol.*
 n.

33

'miratam mala puellam'. hic participium passivum † agit, quia more Graecorum apud veteres † agunt, ut Flaccus adiuvat.

Schol. Bern. buc. 6, 61 miratam — adiuvat. de re cf. Gell. 15, 13. Non. lib. VII. Prisc. al.

1 et 2 acti<ve> coni. *Buecheler* 2 adnotat *Hagen*

34

'sparge marite nuces'. ita enim primo factum est, quando Iuno Iovi iuncta est, ut Homerus, et abhinc apud antiquos moris fuit in nuptiis nuces spargere propter veneficia.

Schol. Bern. buc. 8, 30 sparge — veneficia. cf. fr. 35.

2 ut Verrius ait *Hagen l. c. respexit princeps auctor Il. 14, 347 sq.*

35

'oleaeque Minerva'. sunt qui dicunt Athenis prolatum esse olivae ramum a Minerva; sunt qui putant olei humorem Minervae idcirco convenire, quod nulli possit misceri in corruptus et integer, comparabilis virgini deae, quae ex uno parente progenita est, quam sapientiam interpretantur, virtutem inviolabilem, ut Homerus.

Schol. Bern. georg. 1, 18 oleaeque — Homerus. allegorias Homericas respexit auctor.

6 ut ait Verrius *Hagen l. c.*

quod Ribbeck (proleg. ad Verg. p. 174 sq.) coniecit apud Vergilii interpretes sub nomine Ebrii vel Hebrii Verrium latere, improbandum est (cf. Hagen l. c. p. 732). de Arnob. 5, 18 vd. Gran. Fl. ad fr. 4.

L. CRASSICIUS PASICLES

A. TESTIMONIA

VITAE

1. *Suet. de gramm. 18* L. Crassicius genere Tarentinus ordinis libertini cognomine Pasicles mox Pansam se transnominavit. *de cognomine Pansa cf. Plin. n. h. 11, 254 (Varro fr. 360).*

2. aetas Crassicii inde fere constitui potest, quod Iulum Antonium triumviri filium (natum a. 710/44) docuit (vd. *De lud. litt. test.* 51), cum iam Zmyrnae commentarium edidisset, ut ex Suetonio apparet. Verrii igitur aemulus (*Suet. ibid.*) Crassicius aliquanto maior natu fuit.

3. *Suet. de gramm.* 18 hic initio circa scaenam versatus est, dum mimographos adiuvat. cf. *Hillscher, Fleck. Jahrb.* suppl. 18 (1892) p. 382.

4. *Suet. ibid.* dimissa repente schola [*De lud. litt. ibid.*] transiit ad Q. Sexti philosophi sectam. de *Sextiis* cf. *Zeller, Phil. d. Griech.* 3^s, 1 p. 675.

SCRIPTORUM

5. *Suet. ibid.* commentario Zmyrnae edito adeo inclauit, ut haec de eo scriberentur [*FP R p. 348 B.*]: 'uni Crassicio se credere Zmyrna probavit, / desinite indocti coniugio hanc petere. / soli Crassicio se dixit nubere velle, / intima cui soli nota sua extiterint'. *Philarg. buc.* 9, 35 (ex scholio cod. *Laur. ab Ursino edito*) Cinna Zmyrnam scripsit, quam nonum post annum, ut Catullus ait [95, 1], edidit. — fuit autem liber obscurus adeo, ut et non nulli eius aetatis grammatici in eum scripserint magnamque ex eius enarratione sint gloriam consecuti.

B. FRAGMENTUM

est per tempora in declinatione defectus, cum ut significationem temporis expleamus, verbum, ut ait Pansa, alterius generis subrogamus, ut est adfert et ferit. in his enim dissimili voce significationem praeteriti temporis
5 declarabimus; dicimus enim adfert attulit, item dicimus ferit percussit praeterito perfecto.

Consent. ars p. 378, 22 item est per tempora — perfecto.

1 ut *om. Leid.*   2 ad Pansa adscr. in marg. unguimus *Leid.*
3 alt. voce gen. *Bern. Leid.*   5 decl. *Putsch* declaravimus *Bern. Leid.* declinamus *Monac.*

SCRIBONIUS APHRODISIUS

TESTIMONIUM

Suet. de gramm. 19 Scribonius Aphrodisius Orbili servus
atque discipulus mox a Scribonia Libonis filia, quae prior
Augusti uxor fuerat [repudiata ab Augusto a. 715/39],

redemptus et manumissus docuit quo Verrius tempore, cuius etiam libris de orthographia rescripsit non sine insectatione studiorum morumque eius.

quae libri in Verrium natura fuerit diiudicari non potest; nam aut commentarium de litteratura ampliorem fuisse suspicari licet aut singularem contra Verrium libellum obtrectandi causa confectum.

POMPEIUS MACER

de variis Macris magna est controversia; cf. Schanz, Röm. Littg.² 2, 246 et Prosop. imp. Rom. 3, 67/472. Augustus Pompeio Macro ordinandas bibliothecas delegaverat (cf. De bibl. test. 14), qui fortasse Theophanis Mytilenaei filius fuit (Strabo 12, 618). poeta ille fuit Ovidio amicus (ex P. 2, 10), grammaticum fuisse testatur nemo.

FALSUM FRAGMENTUM

auctoritas tam Varronis [fr. 240] quam Macri teste Censorino nec k nec q nec h in numero adhibet litterarum.

Prisc. p. 13, 9 auctoritas quoque tam — litterarum. cf. Varro ad l. c. sine dubio Licinius Calvus dicitur Macri filius et ipse Macer appellatus; cf. Weichert, poett. Latt. rell. p. 105 adn. 14. Drumann, Gesch. Roms 4, 195 adn. 72. Schwabe, quaest. Catull. p. 261 (vd. supra p. 440). aliter cogitaverat Hertz ad Prisc. l. c.

C. IULIUS HYGINUS

A. TESTIMONIUM

VITAE

1. Suet. de gramm. 20 C. Iulius Hyginus Augusti libertus, natione Hispanus (non nulli Alexandrinum putant et a Caesare puerum Romam adductum Alexandria capta [a. 707/47]). contrariae sententiae hac fortasse via conciliandae sunt, ut Hyginus genere Hispanus, Alexandrinus patria fuerit, aut in Hispania natus admodum puer Alexandriam migraverit. idem ab Hieron. 'C. Iulius Hyginus' appellatur, 'Iulius Hyginus' vel 'Hyginus Iulius' a Colum. Gell. Char. Macrob., 'C. Hyginus' ab Asconio, 'Hyginus' plerumque.

2. Hieron. ad a. Abr. 2008 = 745/9 C. Iulius Hyginus cognomento Polyhistor grammaticus habetur inlustris. de cogno-

mine Polyhistore ex Alexandro magistro ad Hyginum falso translato *vd. test. 3. ex Hieronymi Suetonique (test. 1) indicii colligitur Hyginum circa a. 694/60 natum esse, quae res eo confirmatur, quod Alexandrum Polyhistorem Romae audiit, qui a. fere 647/107 natus a Sullae aetate usque ad a. 714/40 ibi fuisse videtur (Susemihl, Griech. Litt. d. Alex. 2, 357; *vd. supra De lud. litt. test. 12).* quod autem Reitzenstein (*de scriptor. rei rust. libr. deperd. Berol. 1884 p. 18*) Vergilio natu maiorem Hyginum fuisse vult, non recte intellegit (*cf. Bunte, de C. Iul. Hyg. vita et scriptis Marb. 1846 p. 11. 54 et Peter, hist. Rom. rell. Lips. 1906 p. CIII adn. 1*); contra eum etiam *test. 4 est.**

3. *Suet. de gramm. 20* C. Iulius Hyginus — studiose et audiit et imitatus est Cornelium Alexandrum grammaticum Graecum, quem propter antiquitatis notitiam Polyhistorem multi, quidam Historiam vocabant.

4. *Suet. ibid.* fuitque familiarissimus Ovidio poetae [*nato a. 754/43*] et Clodio Licino consulari historico [*cos. suff. a. 757/4*], qui eum [*Hyginum*] admodum pauperem decessisse tradit et liberalitate sua quoad vixerit sustentatum. *Ovidii tristia 3, 14 ad Hyginum scripta esse videntur (cf. praesertim Peter l. c. p. CIIIsq.). de paupertate Hygini cf. Unger, Abh. d. Akad. d. Wiss. zu Münch. 16 (1881) p. 219.*

5. *Suet. ibid.* huius libertus fuit Iulius Modestus, in studiis atque doctrina vestigia patroni secutus.

6. *de Hygini muneribus cf. supra De lud. litt. test. 54, De biblioth. 14.*

7. *Gell. 1, 21, 2* Hyginus non hercle ignobilis grammaticus

8. *Gell. 16, 6, 14* Hyginus Iulius, qui ius pontificum non videtur ignorasse

SCRIPTORUM

9. *Char. p. 142, 15* Hyginus quoque de agri cultura II reliquiae sunt *ap. Bunte l. c. p. 51 sq. et Reitzenstein l. c. p. 53. utrum liber, quem Columella (9, 13, 8) memorat de apibus, peculiaris fuerit (ita malunt Bunte p. 49 et Reitzenstein p. 19), an pars operis De agri cultura non liquet.*

10. *Gell. 1, 14, 1* Hyginus in libro de vita rebusque inlustrum virorum sexto *Ascon. in L. Pis. p. 12 K-S.* Iulius Hyginus dicit in libro priore de viris claris *cf. Hieron. de vir. ill. 2, 821 Vall. quomodo haec testimonia intellegenda sint, docti homines dissentiunt, quorum opiniones vd. ap. Peter l. c. p. CV.*

11. *Serv. Aen. 5, 389* secundum Hyginum qui de familiis Troianis scripsit *reliqui libri historici infra in fragm. memorantur.*

12. *Macrob.* 3, 8, 4 Hyginus de proprietatibus deorum apud *Macrob.* 3, 2, 13 (Hyllus libro quem de dis composuit) Mommsen Hyginus scripsit (fr. 23).

13. *Macrob.* 3, 4, 13 addidit Hyginus in libro quem de dis Penatibus scripsit vocari eos θεοὺς πατρώους.

14. Hyginus a Plinio auctor commemoratur in ind. libr. III—VI. X—XII. XIV. XV—XXII.

15. de libris *De astrologia et de fabulis Hygino falso tributis* cf. Schanz, *Röm. Littg.*² 2, 331 sq.

---

reliquias grammaticas collegerunt Suringar, *hist. crit. schol. Lat.* (Lugd. Bat. 1834) 1, 264. 2, 175 sq. Bunte l. c. p. 22 sq. Ribbeck, *proleg. ad Verg.* p. 117 sq.

B. FRAGMENTA

IN CINNAE PROPEMPTICON

ex Hygini commentario loci omnes qui extant Cinnae carminis fluxerunt. cf. Baehrens, *FPR* p. 323 sq.

1 [1 Bunte]

ab Actio navigantes stadia <circiter> LX veniunt ad Isthmum Leucadiensium. ibi solent iteris minuendi causa remulco, quem graece πᾶ<κτωνα> dicunt, navem traducere.

Char. p. 134, 12 iteris Iulius Hyginus in Cinnae propemptico: ab Actio — traducere.

1 circiter suppl. Keil   4 πᾶ<κτωνα> Fabricius

2 [2]

quaerunt etiam non nulli quam ob rem <a Cor>cura iubeat Action navigare, quod est e regione traductionis Leucadiensis, et rursus ab Actio circa insulam moneat ire, quam a Corcura rectum itiner ad Leucatam.

Char. p. 134, 17 itiner idem in eodem: quaerunt inquit etiam — Leucatam.

1 a Cor suppl. Keil   5 itener

DE VERGILIO LIBRORUM

quin Iulius Hyginus librorum de Vergilio scriptor (Gell. fr. 3) et Hyginus (in lemmate 'Iulius Hyginus') commentariorum ad Vergilium (Gell. fr. 4) unus idemque homo sit, nulla mihi dubitatio est (cf. fr. 6 reprehendit Iulius Hyginus, fr. 7 reprehendit Hyginus de Vergilio utroque in loco), qui sine dubio Augusti libertus est (cf. Bunte l. c. p. 31 sq.), licet denuo recentiori aetate Borgius aliter sentiat (de tempor. quibus Verg. georgica scripta et perf. sint. Hal. Sax. 1875 p. 28 adn. 57), qui verecundae Hygini in Vergilium obtrectationis oblitus (Gell. 10, 16, 1. 11. 18 = fr. 7 sq.) in vita Donati inter putidos homunciones Vergilii obtrectatores Hyginum nominari debuisse putat. libri inscriptionem idoneis argumentis Kretzschmer constituit (de Gell. font. p. 17. 77. 81): ego verum propriumque ad Vergilium commentarium fuisse vix crediderim (cf. Bunte p. 29 sq. Ribbeck p. 117). huic sententiae ne id quidem favet, quod Gellius (10, 16) tres eiusdem Aeneidos libri locos sed eos non continuos (v. 365. 122. 838 libri VI) memorat Hyginum manifesto secutus.

3 [5]

lib. IV. quae bidens est hostia, oportet habeat dentes octo, sed ex his duo ceteris altiores, per quos appareat ex minore aetate in maiorem transcendisse.

Gell. 16, 6, 14 Hyginus tamen Iulius — in quarto librorum, quos de Vergilio fecit, bidentes appellari scripsit hostias, quae per aetatem duos dentes altiores haberent. verba illius ipsa posui: quae b. est inquit hostia — transcendisse. haec Hygini opinio an vera sit, non argumentis sed oculis videri potest. Macrobb. 6, 9, 7 Hyginus tamen — in quinto [ita errore Macrobb.] librorum, quos de Vergilio fecit, bidentes appellari scripsit hostias, quae per aetatem duos dentes altiores haberent, per quos ex minore in maiorem transcendisse constaret aetatem. de re cf. Nig. Fig. fr. 39. Paul. Fest. p. 4, 17. 33, 10. 35, 2. 66, 16. Serv. Aen. 4, 57. 6, 39. Non. p. 53, 13. Isid. or. 12, 1, 9. Schol. in Lucan. 1, 607. Ps-Acro Hor. carm. 3, 23, 14. CGL IV 529, 18. V 172, 38. 616, 29.

2 iis nonnulli codd.   duos Paris.

4 [1]

versus istos ex georgicis Vergilii [2, 246] plerique
— nes sic legunt: 'at sapor indicium faciet manifestus

et ora / tristia temptantum sensu torquebit amaro'. Hyginus autem — in commentariis, quae in Vergilium fecit, confirmat et perseverat non hoc a Vergilio relictum, sed 5 quod ipse invenerit in libro, qui fuerit ex domo atque familia Vergilii 'et ora / tristia temptantum sensus torquebit amaror', neque id soli Hygino, sed doctis quibusdam etiam viris complacitum, quoniam videtur absurde dici 'sapor sensu amaro torquet', cum ipse, inquit, sapor 10 sensus sit, non alium in semet ipso sensum habeat, ac proinde sit quasi dicatur 'sensus sensu amaro torquet'.

Gell. 1, 21 versus istos — torquet. sed enim cum Favorino Hygini commentarium legissem atque ei statim displicita esset insolentia et insuavitas illius 'sensu torquebit amaro', risit et 'Iovem lapidem', inquit 'quod sanctissimum iusiurandum habitum est, paratus ego iurare sum Vergilium hoc numquam scripsisse, sed Hyginum ego verum dicere arbitror. non enim primus finxit hoc verbum Vergilius insolenter, sed in carminibus Lucreti invento usus est [inventus est *codd.: em. Ehrenthal*] non aspernatus auctoritatem poetae ingenio et facundia praecellentis'. verba ex IV Lucreti [223] haec sunt: 'dilutaque contra / cum tuimur misceri absinthia, tangit amaror'. non verba autem sola, sed versus prope totos et locos quoque Lucreti plurimos sectatum esse Vergilium videmus. *cf. Serv. g. 2, 247. verba 'sed enim — videmus' in Hygini exemplar referre ausus non sum, quamvis eius esse possint (cf. Froehde, Festschr. f. I Vahlen. Berlin 1900 p. 542. Ribbeck p. 117 sq.).*

6 quid *Paris. Vatic.*   atque ex *Vatic.*

5 [2]

'ipse Quirinali lituo parvaque sedebat / subcinctus trabea laevaue ancile gerebat.' in his versibus [*Aen. 7, 187*] errasse Hyginus Vergilium scripsit, tamquam non animadverterit deesse aliquid hisce verbis 'ipse Quirinali lituo'. nam si nihil inquit deesse 5 animadverterimus, videtur ita dictum, ut fiat 'lituo et trabea subcinctus', quod est inquit absurdissimum; quippe cum lituus sit virga brevis in parte, qua robustior est, incurva, qua augures utuntur, quonam modo 'subcinctus lituo' videri 10 potest?

Gell. 5, 8, 1 ipse Quirinali — potest? immo ipse Hyginus parum animadvertit sic hoc esse dictum, ut pleraque dici per defectionem [defensionem *codd.*] solent. *pergit Gellii refutatio. eadem fere Macrob.* 6, 8, 1 (cf. *Serv. Aen.* 1, 75). *de lituo Cic. de div.* 1, 30. *Plut. Rom.* 22. *Serv. Aen.* 7, 187. *CGL IV* 450, 21. *V* 368, 35.

6 [3]

‘Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna / praepetibus pennis ausus se credere caelo’. in his Vergilii versibus [*Aen.* 6, 14] reprehendit Iulius Hyginus ‘pennis praepetibus’ quasi inproprie et inscite dictum. 5 nam praepetes inquit aves ab auguribus appellantur, quae aut opportune praevolant aut idoneas sedes capiunt. non apte igitur usum verbo augurali existimavit in Daedali volatu nihil ad augurum disciplinam pertinente.

Gell. 7, 6, 1 Daedalus — pertinente. sed Hyginus nimis hercle ineptus fuit, cum quid praepetes essent se scire ratus est, Vergilium autem et Cn. Matium doctum virum ignorasse, qui in secundo [septimo *Carrio coll. Il.* 7, 291 sq.] Iliadis Victoriam volucrem praepetem appellavit in hoc versu [*FPR* 3 B.]: ‘dum dat vincendi praepes Victoria palmam’. cf. *Nig. Fig. fr.* 38. *Fest. p.* 245^b, 22. *Serv. Dan. Aen.* 6, 15. 3, 246. 4, 462. *Isid. or.* 12, 7, 77. *Ps-Acro Hor. carm.* 3, 27, 11. *CGL IV* 269, 5. 53.

7 [4]

reprehendit Hyginus Vergilium correcturumque eum fuisse existimat, quod in libro sexto [365] scriptum est. Palinurus est aput inferos petens ab Aenea, ut suum corpus requirendum et sepeliendum curet. is hoc dicit: 5 ‘eripe me his, invicte, malis, aut tu mihi terram / inice, namque potes, portusque require Velinos’. quo inquit modo aut Palinurus novisse et nominare potuit portus Velinos aut Aeneas ex eo nomine locum invenire, cum Velia oppidum, a quo portum, 10 qui in eo loco est, Velinum dixit, Servio Tullio Romae regnante post annum amplius sescentessimum, quam Aeneas in Italiam venit, conditum in agro Lucano et eo nomine appellatum est? nam

qui ab Harpalo inquit regis Cyri praefecto ex terra Phocaide fugati sunt, alii Veliam, partim Massiliam 15 condiderunt. inscitissime igitur petit, ut Aeneas portum Velinum requirat, cum id nomen eo tempore fuerit nusquam gentium. neque simile inquit illud videri debet, quod est in primo carmine [2] 'Italiam fato profugus Lavinaque venit / litora', 20 et aeque in sexto libro [17] 'Chalcidicaque levis tandem super astitit arce', quoniam poetae ipsi quaedam κατὰ πρόληψιν historiae dicere ex sua persona concedi solet, quae facta ipse postea scire potuit, sicut Vergilius scivit de Lavinio oppido 25 et de colonia Chalcidicensi. sed Palinuros qui potuit inquit scire ea, quae post annos sescentos facta sunt, nisi quis eum divinasse aput inferos putat, proinde ut animae defunctorum solent? sed et si ita accipias, quamquam non ita dicitur, 30 Aeneas tamen, qui non divinabat, quo pacto potuit requirere portum Velinum, cui nomen tunc, sicut diximus, nullum usquam fuit?

Gell. 10, 16, 1 reprehendit — usquam fuit? *cf. Serv. Aen.* 6, 359.
Diom. p. 443, 29.

18 fuerit *Regin.* 1646 fuit *rell.* 20 laviniaque *Regin.* 597
et 1646 23 historia *plerique codd.* 24 scire *Regin.* 1646
sciri *rell.* 26 c(h)alc(h)idinensi (*alch. Voss. Lat. F 7*) *codd.*
27 id inquit *Magliab. Regin.* 597 et 1646

8 [4]

item hoc quoque in eodem libro reprehendit [*Hyginus*]
et correcturum fuisse Vergilium putat, nisi mori occupasset.
nam cum Thesea inquit inter eos nominasset, qui
ad inferos adissent ac redissent, dixissetque
[*Aen.* 6, 122] 'quid Thesea, magnum / quid memorem 5
Alciden? et mi genus ab Iove summo est', postea
tamen infert [6, 617]: 'sedet aeternumque sedebit /
infelix Theseus'. qui autem inquit fieri potest, ut
aeternum aput inferos sedeat, quem supra cum is
nominat, qui descenderint illuc atque inde rur- 10

sum evaserint, praesertim cum ita sit fabula de Theseo atque si Hercules eum evellerit e petra et in lucem ad superos eduxerit?

Gell. ibid. 11 item hoc — eduxerit? *cf. Serv. Aen. 6, 617.*

2 esse *Paris. et codd. fam. alt.* mors *codd. fam. alt.*
4 dixisset *sine que Bern. Paris. Voss. Lat. F 7*

9 [4]

item in his versibus errasse Vergilium dicit [*Aen. 6, 838*]:
'eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae /
ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli /
ultus avos Troiae, templa intemerata Minervae'.
5 confudit inquit et personas diversas et tempora;
nam neque eodem tempore neque per eosdem
homines cum Achaeis et cum Pyrro bellatum est.
Pyrrus enim, quem dicit Aeaciden, de Epiro in
Italiam transgressus cum Romanis depugnavit
10 adversus Manium Curium in eo bello ducem.
Argivum autem bellum id est Achaicum multis
post annis a L. Mummio imperatore gestum est.
potest igitur inquit medius eximi versus, qui de
Pyrro inportune inmissus est, quem Vergilius
15 procul dubio exempturus inquit fuit.

Gell. ibid. 14 item in his — inquit fuit. *cf. Serv. Aen. 6, 839.*

4 et temerata *Verg.* 8 (a)eacidem *Paris. -ida Bern.*
Voss. Lat. F 7 -id(a)e rell. de epyro *Regin. 597* de pyrro
Regin. 1646 dea e pyro *Voss. Lat. F 112* et e pirro (epyrro
Paris.) rell. 10 manium *Paris.*

† 10 [7]

sane Hesiodus [*theog. 1011*] Latinum Circes et Ulixis
filium dicit, quod et Vergilius tangit dicendo [*Aen. 12, 164*]
'Solis avi specimen'. sed quia temporum ratio non pro-
cedit, illud accipiendum est Hygini, qui ait Latinos plures
5 fuisse, ut intellegamus poetam abuti, ut solet, nominum
similitudine.

Serv. Aen. 7, 47 sane — similitudine. *eadem fere id. Aen. 12, 164.*
reta contraria sententia non nullorum (cf. Kirchner, Fleck.

Jahrbb. suppl. 8. 1876 p. 482) haec superioribus similia fidenter libris *De Vergilio adsignavi* (cf. *Bunte* p. 28. *Ribbeck* p. 118 *Serviumque auctorem in fr.* 11).

1 circae *Carol. Lips.* -ce *Sang.* -cis *Regin. Hamb.* circis ex
circes *Floriac.* 4 ygini

11 [8]

‘velati lino’ —. Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectionem esse corruptam, nam Vergilium ita reliquisse confirmant ‘velati limo’. limus autem est vestis, qua ab umbilico usque ad pedes prope teguntur pudenda poparum. haec autem vestis habet in extremo sui purpuram limam id est flexuosam, unde et nomen accepit; nam limum obliquum dicimus, unde et Terentius [*eun.* 601] ‘limis oculis’ dicit, id est obliquis.

Serv. Aen. 12, 120 ‘velati lino’. atqui fetiales et pater patrat, per quos bella vel foedera confirmabantur, numquam utebantur vestibus lineis. — Caper tamen et Hyginus — obliquis. cf. *Don. Ter. eun.* 3, 5, 53²⁻³. *Isid. or.* 15, 14, 2. 16, 1, 2. 19, 33, 4. *Tiro fr.* 14. ista ex libris solum *De Vergilio* manavisse possunt; cf. *fr.* 4.

EX EXEMPLIS

12 [*HRR* 1 *Peter*]

ad eas laudes [*Mausoli regis*] decertandas venisse dicuntur viri nobiles ingenio atque lingua praestabili, Theopompus Theodectes Naucrates; sunt etiam qui Isocratem ipsum cum his certavisse memoriae mandaverint; sed eo certamine vicisse Theopompum iudicatum est. is fuit Isocratis discipulus. extat nunc quoque Theodecti tragoedia, quae inscribitur Mausolus, in qua eum magis quam in prosa placuisse Hyginus in exemplis refert.

Gell. 10, 18, 6 ad eas laudes — refert.

3 naucrites   socratem (sacr. *Voss. Lat. F* 7) *codd.*: *em.*
Magliab. m. 2   6 socratis *Paris.*

EX URBIUM ITALICARUM LIBRIS

13 [8]

lib. II. qui [*Vergilius*] cum legisset Hernicos, quorum est Anagnia, a Pelasgis oriundos appellatosque ita a quo-

dam Pelasgo duce suo, qui Hernicus nominabatur, morem quem de Aetolia legerat, Hernicis adsignavit, qui sunt
 5 vetus colonia Pelasgorum. et Hernicum quidem hominem Pelasgum ducem Hernicis fuisse Iulius Hyginus in libro secundo urbium non paucis verbis probat.

Macrob. 5, 18, 15 qui — probat.

2 quodā om. *Paris.*

14 [12]

Agylla civitas est Tusciae a conditore Agella appellata, cui ex inscitia Romana aliud est inditum nomen. nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos quae diceretur civitas, illi ut pote Graeci, quid audirent
 6 ignorantes et optimum ducentes si prius eos salutarerent, dixerunt χαῖρε; quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt et detracta aspiratione eam Caere nominarunt, ut dicit Hyginus in urbibus italicis.

Serv. Aen. 8, 597 Agylla — italicis. — alii Caere montem putabant, ab hoc oppidum dictum. *cf. id. ibid. 10, 183. Strabo 5, 220.*

4 audieŕ *Regin.* audierant *Lips.* -erint *ex* -erent *Monac.*
 6 XHPE *Lips.* X̄HPE *Monac.* 7 cere 8 ign̄ *Regin.*
 iginus *Lips. Hamb.* yginus *Monac. Floriac.*

15 [11]

Ardea quasi ardua —, licet Hyginus in italicis urbibus ab augurio avis ardeae dictam velit.

Serv. Aen. 7, 412 Ardea quasi ardua dicta est id est magna et nobilis, licet — velit. illud namque Ovidii in metamorphoseos [14, 574] fabulosum est, incensam ab Hannibale Ardeam in hanc avem esse conversam. sciendum tamen ardeam avem κατὰ ἀντιφράσιν dictam, quod brevitate pennarum altius non volat. *cf. Ovid. ibid., qui fortasse Hyginum secutus est. vd. etiam Isid. or. 12, 7, 21.*

2 ardeam *Lips. Hamb. Monac.*

† 16 [5]

Italia Hesperia dicitur a fratre Atlantis, qui pulsus a germano Italiam tenuit eique nomen pristinae regionis inposuit, ut Hyginus docet.

Serv. Aen. 1, 530 ceterum Italia — docet.

3 doc. *Hyg.* nonnulli codd.

† 17 [6]

regionem istam, quae nunc vocatur Italia, regno Ianus optinuit, qui, ut Hyginus Protarchum Trallianum secutus tradit, cum Camese aequae indigena terram hanc ita participata potentia possidebant, ut regio Camesene, oppidum Ianiculum vocitaretur. post ad Ianum solum regnum 5 redactum est, qui creditur geminam faciem praetulisse, ut quae ante quaeque post tergum essent intueretur; quod procul dubio ad prudentiam regis sollertiamque referendum est, qui et praeterita nosset et futura prospiceret, sicut Antevorta et Postvorta, divinitatis scilicet aptissimae 10 comites, apud Romanos coluntur. hic igitur Ianus, cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio et ab eo edoctus peritiam ruris ferum illum et rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit. cum primus quoque aera signaret, servavit 15 et in hoc Saturni reverentiam, ut quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur, quo Saturni memoriam in posteros propagaret. — cum inter haec subito Saturnus non comparuisset, excogitavit Ianus honorum eius augmenta. 20 ac primum terram omnem dicioni suae parentem Saturniam nominavit, aram deinde cum sacris tamquam deo condidit, quae Saturnalia nominavit.

Macrob. 1, 7, 19 regionem — propageret. — cum inter — nominavit.

† 18 [7]

hi [*Pelasgi*] primi Italiam tenuisse perhibentur. — Hyginus dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt. hoc etiam Varro [*fr. 400*] commemorat.

Serv. (Dan.) Aen. 8, 600 hi — perhib. — Hyginus — commemorat. *cf. Dionys. H. 1, 25.*

19 [9]

Sabini a Lacedaemoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de origine urbium italicarum, a Sabo, qui de Perside Lacedaemonios transiens ad Italiam venit et expulsis Siculis tenuit loca quae Sabini habent. nam et partem Persarum

5 nomine Caspiros appellare coepisse, qui post corrupte Casperini dicti sunt.

Serv. Dan. Aen. 8, 638 Sabini — dicti sunt. *cf. Porc. Cato fr. 8.*

1 dicunt *F(loriac.)* 2 in orbium italascim *F* Sabo
Daniel Sabone *F* 6 Casp. *Buecheler* casperin *F* Casperuli
Daniel dicti *Daniel* victi *F*

INCERTAE SEDIS

20 [*deest ap. Bunte*]

o<rba> — Hyginus. . . . . inter-
 serunt . . . . . adnocros . . . . .
 . . . . . sse.

Fest. p. 182^a, 7 o<rba . . . . .> Cornificius [*fr. 13*]. Hyginus —
 . . sse. *cf. Cornificius ad l. c.*

1 ryginus *cod.*

21 [*15 Peter*]

ut Hyginus et Tubero dicunt, machinamentum bellicum fuit [*equus Troianus*], quod equus appellatur, sicut aries, sicut testudo, quibus muri vel discuti vel subrui solent.

Serv. (Dan.) Aen. 2, 15 de hoc equo [*Troiano*] varia in historiis lecta sunt. ut Hyginus — solent. *cf. Plin. n. h. 7, 202.*
iniuria Bunte (p. 28) haec libris De Vergilio tribuit, cum Servius et ex historiis se hausisse diserte dicat, et rerum scriptorem iuxta Hyginum commemoret (cf. Ribbeck p. 121).

DUBIUM

22 [*deest ap. Bunte*]

scriptum in quodam commentario repperi versus istos a Vergilio ita primum esse recitados atque editos [*g. 2, 224*]:
 'talem dives arat Capua et vicina Vesevo / Nola iugo';
 postea Vergilium petisse a Nolanis, aquam uti duceret in
 5 propincum rus, Nolanos beneficium petatum non fecisse,
 poetam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum
 memoria, sic ex carmine suo derasisse oramque pro Nola
 utasse atque ita reliquisse: 'et vicina Vesevo / ora iugo'.

Gell. 6, 20, 1 scriptum — iugo ea res verane an falsa sit, non laboro; quin tamen melius suaviusque ad aures sit ora quam Nola, dubium id non est. nam vocalis in priore versu extrema eademque in sequenti prima canoro simul atque iucundo hiatu tractim sonat. cf. Serv. Dan. g. 2, 224. Serv. Aen. 7, 740. ista narratiuncula vulgo Hygino tribuitur (cf. Ribbeck p. 23), Probo contra a Nettleshipo (Lectures and essays. Oxford 1885 p. 274). ego de mutatione vocis Nolae a Vergilio facta non dubito, sed causa mutationis tam futilis ac maximo viro indigna est, ut eam aetate posteriore vel ab obtrectatore quodam Vergilii fictam esse credam, quod eo facilius fieri potuit cum Nola, apud quam Vergilius acceptum secessum habebat (Suet. vita Verg. p. 57 R.), nusquam in georgicis aut alibi legeretur.

FALSUM

23

Hyllus libro quem de dis composuit ait Vitulam vocari deam, quae laetitiae praeest.

Macrob. 3, 2, 13 Hyllus — praeest. 'Hyllus' nomen est probum et usitatum; de supposito Hygino cf. test. 12. de re Varro fr. 135. Piso fr. 6.

1 hylus *Paris.*

C. MAECENAS MELISSUS

A. TESTIMONIA

VITAE

1. 'C. Melissus' *Suet. Ps-Acro* (qui falso 'Gneus'), 'Maecenas Melissus' *Plin.*, ceteroqui 'Melissus'.

2. *Suet. de gramm. 21* C. Melissus Spoleti natus ingenuus, sed ob discordiam parentum expositus, cura et industria educatoris sui altiora studia percepit ac Maecenati pro grammatico muneri datus est. cui cum se gratum et acceptum in modum amici videret, quamquam asserente matre, permansit tamen in statu servitutis praesentemque condicionem verae origini anteposuit; quare cito manumissus Augusto etiam insinuatus est.

3. *Hieron. ad a. Abr. 2013 = 750/4* Melissus Spoletinus grammaticus agnoscitur. itaque fuit Hygino aetate suppar (cf. *De biblioth. test. 15*).

4. *Plin. n. h. 28, 62* triennio Maecenatem Melissum accepimus silentium sibi imperavisse a convulsione reddito sanguine. cf. *Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p. 367.*

SCRIPTORUM

5. *Suet. de gramm.* 21 C. Melissus — fecit et novum genus togatarum inscripsitque trabeatas. *Ovid. ex P.* 4, 16, 29 musaque Turrani tragicis innixa cothurnis; / et tua cum socco musa, Melisse, levi. *Ps-Acro Hor. AP* 288 praetextas et togatas scripserunt Aelius Lamia, Antonius Rufus, Gneus Melissus, Afranius [*Africanus codd.*], Pomponius.

6. *Suet. ibid.* atque, ut ipse tradit, sexagesimum aetatis annum agens libellos ineptiarum, qui nunc iocorum inscribuntur, componere instituit absolvitque C et L, quibus et alios diversi operis postea addidit. *de horum libellorum fragmentis* vd. *Buecheler, Rh. Mus.* 54, 1 sq. *Münzer l. c. p.* 358 sq.

7. *Serv. Aen.* 7, 66 Melissus qui de apibus scripsit cf. *infra praef. ad fragm.*

8. *Melissus auctor a Plinio usurpatur in ind. n. h. libr.* VII (homo) IX (animalia marium amnium stagnorumque) X (aves) XI (insecta) XXXV (pictura).

---

de Melissi industria cf. *Ribbeck, proleg. ad Verg.* p. 89. 122. *Münzer l. c. p.* 358 sq.

B. FRAGMENTA

cum Melissus aliquid de Vergilio tradiderit (fr. 1), quod sane libros ineptiarum prorsus non dedecet (*Münzer p.* 359), librum de Vergilio eum scripsisse suspicari absurdum non est, quem et test. 7 (aliter *Glöckner, Rh. Mus.* 33, 159) et fr. 2 respiciant (cf. *Harder, die Fragm. d. Maecenas p.* 21): *Servii* certe *Melissos* diversos inter se non esse persuasum habeo. utrum in fr. 3 Melissus an Modestus Vergilii interpres an Milesius quidam in 'Milestos' nomine lateat, incompertum est. reliqua fragmenta (4 sqq.) vulgo Aelio Melisso (*Gell.* 18, 6) tribui solent, quae res ideo verisimilis esse videatur, quod Aelius Melissus (*Gell. ibid.*) et Melissus Charisii auctor (fr. 4) comicos poetas afferunt (*Münzer p.* 369); at Melissus Verrio a Charisio oppositus (fr. 4) eius aequalis habebitur rectius (de Charisiani loci auctore cf. ad fr. 4 et *Beck, Philol.* 52, 510).

1

in sermone tardissimum ac paene indocto similem [*Vergilium*] fuisse Melissus tradidit.

Suet. rell. p. 58 R. in sermone — tradidit.

DUBLA

2

‘pictique Agathyrsi’ —. hos Melissus ab Homero
† Achabas appellari ait.

Serv. Dan. Aen. 4, 146 ‘pictique Agathyrsi’ populi sunt Scythiae —. hos — ait.

2 Ach.] Ἀφίλους Heyne; cf. *Il. 13, 6*

3

Olympionicas multos fuisse adfirmat Milestos.

Schol. Veron. Aen. 3, 705 Olympionicas — Milestos cf. *supra praef. ad fragm.*

4

clunes feminino genere dixit Melissus et habet auctorem Laberium, qui in Ariete sic ait [*v. 7 Ribb.^s*]: ‘vix sustineo clunes’ * * et Horatius [*sat. 1, 2, 89*] ‘<pulchrae clunes>’ et Scaevola [*FPR 2 B.*] ‘lassas clunes’.

Char. p. 101, 4 (= *Plin. dub. serm. p. 63, 9 B.*) clunes feminino — 1. clunes. sed Verrius [*fr. 15*]. hinc *Beda orth. p. 266, 6* clunes feminino genere dixit Melissus, sed Verrius Flaccus [*fr. idem*]. *Inc. de dub. nom. CGK V 575, 24* clunes generis feminini; ut Scaevola ‘lassas clunes’. fortasse primus horum auctor Caper fuit (cf. *de verb. dub. p. 108, 17* clunis hic, non haec et Keil, *praef. ad Caprum p. 88 sq.*). cf. *Verrius ad l. c.*

3 clunes scaevola et horatius et lassas clunes: lacunam sign., locum em. Haupt

5

clibanus generis masculini, ut Melissus docet.

Inc. de dub. nom. CGK V 575, 8 (= *Plin. dub. serm. p. 62, 6 B.*) clibanus — docet. haec opinor ex Capro (cf. *de verb. dub. p. 108, 16* clibanus hic, non clibanum) manaverunt; cf. Keil, *praef. ad De dub. nom. p. 570*.

Clibanum *Laud.* Clybanum *Monac.*

6

myotacismus est quotiens inter duas vocales m positum exprimitur, ut si dicas ‘hominem amicum’, ‘oratore opti-

mum'. non enim videris dicere 'hominem amicum' sed
 'homine mamicum', quod est incongruum et inconsonans.
 5 similiter 'oratorem optimum' videris dicere 'oratore mopti-
 mum'. bonam rationem dixit Melissus, quo modo vitan-
 dum est hoc vitium, ne incurramus in aliud vitium.
 plerumque enim aut suspensione pronuntiatur aut ex-
 clusione: suspensione pronuntiatur si dicas 'hominem
 10 amicum', interponas aliquid puta, 'oratorem optimum';
 aut certe si velis excludere, 'homine amicum', 'oratore
 optimum'. nos quid sequi debemus? quid? per suspen-
 sionem tantum modo. qua ratione? quia si dixeris per
 suspensionem 'hominem amicum', et hoc vitium vitabis
 15 myotacismus et non cades in aliud vitium id est in
 hiatum.

*Pomp. comment. p. 287, 7 myotacismus — in hiatum. hic vide-
 tur esse Aelius Melissus ut qui scripserit de loquendi proprietate
 (Gell.).*

8 excl.] ex solutione *Paris. Sang. 1179 et 1180 Berol.*
 10 int. al. p. secl. *Keil* 16 hiatus *iidem codd. et Paris. 7530*

*de C. Melisso in gloss. Verg. (g. 2, 402 ex cod. Vatic.
 saec. XV) falso intellecto cf. Mommsen, Herm. 8 (1874) p. 67 sq.
 pariter de alio loco Melisso tributo cf. infra Maecenas test. 2.*

CORNELIUS BALBUS

*Cornelius Balbus ἐξηγητικῶν scriptor is esse videtur qui
 'minor' appellatur (cf. Cic. ad Att. 8, 9, 4. 11, 5. 15^a, 3. 9, 6, 1.
 11, 12, 1). 'L. Cornelius P. f. Balbus' (CIL I² p. 50) Gadita-
 nus (Strabo 3, 169. Vell. Pat. 2, 51, 3) Balbi familiarissimi
 Caesari nepos (Suet. Iul. 81; a. 706/48) a. 710/44 quaestor (Cic.
 ad fam. 10, 32, 1), a. 722/32 consul ut videtur suffectus (CIL I²
 p. 66. 68; cf. Prosop. imp. Rom. 1, 440 / 1073. 439 / 1057),
 a. 735/19 proconsul Africae de Garamantibus triumphavit (CIL I²
 p. 50. Plin. n. h. 5, 36. Solin. 29, 7. Vell. Pat. 2, 51, 3. Strabo
 3, 169), pontifex (Vell.); theatrum Romae, quod a. 741/13 aper-
 tum est, aedificavit (Plin. n. h. 36, 60. Suet. Aug. 29. Tac. ann.
 3, 72. Cass. Dio 54, 25, 2). scripsit praetextam de suo itinere
 a Lentulum procos. sollicitandum (Cic. ad fam. 10, 32, 3).*

FRAGMENTA

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ

ἐξήγησις potest intellegi tam pontificia (ut apud fana Graeca ἐξηγηταὶ erant religionum interpretes) quam grammatica. hi ἐξηγητικῶν libri, si non verus propriusque Vergilii commentarius fuerunt, Vergilianas quaestiones amplexi esse videntur (cf. fr. 1. 2). quod si ita est, Cornelius, qui in fr. 3 legitur, idem Balbus esse potest (cf. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 28). multo incertior de fr. 4 res est; si tamen pro Cornuto Scholiorum Bern. et Cornificio Philargyrii recte Cornelius restitutus est, argumentum melius ad Cornelium Balbum quam ad Cornelium Gallum (sic vult Ribbeck ibid. p. 97) quadrat. denique de fr. 5, quod fortasse a Pomponio Laeto ex Probi scholiis locupletioribus haustum est, cf. Jahn, proleg. ad Pers. CXLVII adn. 1; de Serv. Dan. g. 1, 12 cf. Ribbeck p. 27.

1

lib. XVIII. 'haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi / pocula gramineoque viros locat ipse sedili' [Aen. 8, 175]. non vacat quod dixit sedili; nam propria observatio est in Herculis sacris epulari sedentes, et Cornelius Balbus ἐξηγητικῶν libro octavo decimo ait apud 5 aram maximam observatum, ne lectisternium fiat.

Macrob. 3, 6, 16 haec ubi — fiat. cf. Serv. Aen. 8, 176.

5 exhegeticon ait] ita Bamb. id Paris.

† 2

Cornelius Balbus Hymenaeum ait Magnetis filium musicae artis peritum pulchritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris et Althaeae religiosis cantibus celebrat, exspirasse; propter quod ei talis honor in nuptiis adtributus est, ut celebratio nominis eius nuptiarum iungendarum 6 perpetuum omen esset.

Serv. Dan. Aen. 4, 127 'hic Hymenaeus erit' id est haerunt nuptiae. — Cornelius — esset.

6 omen Masvicius: nomen

DUBIA

3

Ne<rine patronymicon Graecum est. aliter Cornelius> epitheton dicit Nerine, ut declararet <Sicu>lam esse Galateam.

Schol. Veron. buc. 7, 37 Galatea Nerei filia a Polyphemo cyclope adamata complexum eius evitans in mare se praecipitavit. Ne<rine> — Galateam.

1 N. patr. G. est suppl. *Thilo coll. Servio ad hunc l.*
al. Corn. *Jahn* alii Cornelii *Mai Keil*

4

dicit Cornelius ab ipso Vergilio audisse, quod Caelium Mantuanum quendam tetigit [*Vergilius*], qui consumptis omnibus facultatibus nihil sibi reliquit nisi locum trium ulnarum, spatium ad sepulturam et Caeli pro Caelii
5 dixit. — item Asconius Pedianus ait se audisse Vergilium dicentem in hoc loco se grammaticis crucem fixisse; quaesituros eos si quis studiosius occuleretur. dicit autem propter Caelium Mantuanum.

Schol. Bern. buc. 3, 105 dicit Cornelius — dixit. — item — Mantuanum.
item *Philarg. ad hunc l. cf. Serv. ibid.*

1 Cornelius *Ribbeck* Cornutus *cod. Cornificius Philarg. cf. Hagen, Fleck. Jahrb. suppl. 4 (1867) p. 712* aud. <se>
vg. caelum 5 Ascon. Ped.] non quadrat ob tempora;
cf. *Ribbeck p. 97 sq.*

5

‘et tandem’. Probus: his duobus versibus, inquit, finitur hic liber in Tuccae et Cornelianis commentariis, et Vergilium ita etiam finisse manifestum est et inchoasse sextum librum ‘obvertunt’.

Pompon. Sabin. ad Aen. 6, 1 et tandem — obvertunt.

2 Corn.] Vari Vergilianis coni. *Wagner*

VERGILII OBTRACTORES

Suet. rell. p. 65 R. obtractatores Vergilio numquam defuerunt, nec mirum; nam ne Homero quidem. de Homeri obtractatoribus sophistis rhetoribus grammaticis cf. *Lehrs, de Arist. stud. Hom.*² p. 199 sq. inter Vergilii obtractatores huc solos grammaticos rettuli; poetas inferius collocavi. de M. Vipsanio Agrippa vd. item inferius.

CARVILIUS PICTOR

Suet. rell. p. 65 R. est et adversus Aeneida liber Carvili Pictoris titulo Aeneomastix.

'Carbili' (ita traditur) per v scribendum est, ut correxit Gronovius. huic scriptori locus Servii *Aen.* 5, 521 (= fragm. quod continuo sequitur) vulgo tribuitur; sed cum a Servio ad versum bucolicorum (*buc.* 2, 23 = *ibid. fr.* 2) rursus Vergiliomastix sic ut altero loco memoretur, quod ad *'Aeneomastix'* vix aptari potest, Vergiliomastigis scriptor a Carvilio segregandus esse videtur.

2 aeneidosmastix Sang., unde Aeneidomastix Hagen post *Lehrsium* qui tamen ipse comparavit *Ονηρομάστιξ* et Cicero-mastix (*Gell.* 17, 1, 1)

VERGILIOMASTIX

1

'artemque pater arcumque sonantem'. culpat hoc Vergiliomastix, artem enim in vacuo aere ostendere non poterat.

Serv. Aen. 5, 521 *artemque* — poterat. quamquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu artis peritiam indicari.

2

sane hunc versum male distinguens Vergiliomastix vituperat: *'lac mihi non aestate novum, non frigore; / defit'* id est semper mihi deest.

Serv. buc. 2, 23 sane hunc — deest.

HERENNIUS

Suet. rell. p. 65 R. Herennius tantum vitia eius [*Vergilii*] — contraxit.

huius vituperationis in mores et in artem Vergilii scriptae vestigia apud Servium et Macrobius extant, quae Ribbeck subtiliter indagavit (l. c. p. 99 sq.). de Vergilii turpibus amoribus cf. *Serv. buc.* 2, 1. 5, 89. 2, 15. 3, 20 (*Suet. rell. p. 57 R.*); de poetico artificio cf. *Serv. Aen.* 8, 552. 288. 291. 1, 275. 450. 3, 276. 10, 157. 861. 12, 83 etc. *Macrob. lib. VI.*

PERELLIUS FAUSTUS

Suet. rell. p. 65 R. Perellius Faustus furta contraxit [*Vergilii*].

id. ibid. p. 66 Asconius Pedianus libro, quem contra obtrectatores Vergilii scripsit, pauca admodum obiecta ei proponit eaque circa historiam fere et quod pleraque ab Homero sumpsisset, sed hoc ipsum crimen sic defendere assuetum ait, cur non illi quoque eadem furta temptarent; verum intellecturos facilius esse Herculi clavam quam Homero versum subripere. *cf. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 99. 112.*

gentile nomen in titulis saepius scribitur Perelius   faustinus *Sang.*

Q. OCTAVIUS AVITUS

Suet. rell. p. 65 R. sed et Q. Octavi Aviti *ὁμοιοτήτων* octo volumina, quos et unde versus transtulerit [*Vergilius*], continent.

versus, quos Vergilius aliunde petivit, investigantur a Serv. Aen. 1, 140. 224. 2, 241. 274. 4, 404. 6, 219. 625. 845. 8, 631. 9, 163. 225. 501. 10, 104. 396. 11, 27. 259. 601. 608. 660. 12, 115. 499. 552. g. 2, 42. 98. 3, 76. Macrob. 5, 2, 17 sq. et lib. VI. scriptor fortasse idem est cum Octavio Avito legato proconsulis Africae in Plinii epist. 9, 33, 9 (cf. Prosop. imp. Rom. 2, 426/21): tum propius a fuit aetate a Traiano quam ab Augusto.

1 sed *codd.* sunt *vg.* (unde quae ante quos *add. Reifferscheid*) quinti octavi aviti *Sang. Paris.* quae octaviani *Bern. m. 1* *ὁμοιοτ. Hagen* ΟΜΟΙΟΤΕΛΕΥΤΩΝ *Sang.* homoeotheleuton *rell.* homoeon elenchon *Reifferscheid*

EX IGNOTIS COMMENTARIIS

Fest. p. 210^b, 2 pedam vestigium humani praecipue pedis appellasse antiquos in commentariis quibusdam inveniri solet.

VARII SCRIPTORES

C. AELIUS GALLUS

C. (de praenomine cf. fr. 7; etiamne CIA III 577?) Aelius Gallus iurisperitus idem procul dubio est ac praefectus Aegypti ab anno 727/27 (Strabo 2, 118. 17, 806), qui a. 729/25—730/24 in Arabiam arma intulit (Strabo 16, 780 sq. 17, 819 sq.; Plin. n. h. 6, 160. Cass. Dio 53, 29 al.) et Strabonis familiaris fuit (Strabo 2, 118. 17, 806); ita enim ut statuamus nihil obstat. qui si a Bremero 'non iuris consultus sed potius grammaticus iuris non ignarus' habetur (iurispr. antehadr. 1, 245), frustula tamen quae extant aliter rem esse ostendunt, ubi verborum tantum definitiones significationesve doctrinam iurisperiti redolentes deprehenduntur (cf. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 81 sq.).

FRAGMENTA

DE SIGNIFICATIONE VERBORUM

QUAE AD IUS CIVILE PERTINENT

operis libri duo fuerunt (Lachmann, Zeitschr. f. gesch. Rechtsw. 11, 117), quos rerum potius quam litterarum ordinem secutos esse cum Reitzensteinio consentio (l. c. p. 84 adn. 2). vide etiam in fr. 18 voces 'religiosus sacer sanctus' simul pertractatas.

1 [IA 5 Bremer]

lib. I. paries est, sive murus sive maceria est.

Dig. 50, 16, 157 Aelius Gallus libro primo de verborum quae ad ius pertinent significatione: paries — m. est.

2 [9]

l. I. postliminium receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qui servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini. equi et muli et navis eadem

ratio est postliminium receptionis quae servi. quae genera rerum ab hostibus ad nos postliminium redeunt, eadem
 10 genera rerum <a> nobis ad hostis redire possunt. cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus; quae nationes in ditione nostra sunt, cum his <postliminium non est>.

Fest. p. 218^b, 19 postliminium — <non est>. cf. Ser. Sulp. fr. 8. Isid. or. 5, 27, 28. CGL IV 146, 32. 274, 6. V 37, 29. 235, 5. 603, 29. 52 al.

1 post liminium Gallius 5 itemque 8 receiptum is
 quae sirvi 10 a add. O Mue. 13 dic.] opinione

3 [24]

l. I. via est, sive semita sive iter est.

Dig. 50, 16, 157 [post fr. 1] item via — iter est.

4 [22]

l. II. torrens — significat etiam fluvium subitis im-
 bribus concitatum, qui alioqui siccitatibus exarescit, cuius
 aquam ipsam quae fluit flumen recte dici ait Aelius Gallus
 l. II, quae ad ius pertinent. ceterum volgi consuetudine
 5 utrumque iam dici flumen, et perennem fluvium et torrentem.

Fest. p. 352^b, 27 torrens participialiter pro exurens ponitur, ut est apud Pacuvium in Antiopa [v. 13 Ribb.³]: 'flammeo vapore torrens terrae fetum exusserit'. significat — torrentem. cf. Isid. or. 13, 21, 1. 2. diff. verb. 244. app. XXIII diff. verb. 8. Serv. et Schol. Veron. Aen. 2, 305. Schol. Bern. app. II georg. 2, 147. 451. CGL IV 185, 17. 397, 35. V 201, 26.

2 cuius aquam] qui usa quam

5 [12]

l. II. reus est qui cum altero litem contesta-
 tam habet, sive is egit sive cum eo actum est.
 reus stipulando est idem qui stipulator dicitur,
 quippe suo nomine ab altero qui stipulatus est,
 5 non is qui alteri adstipulatus est. reus pro-
 mittendo est qui suo nomine alteri quid promisit,
 <non> qui pro altero quid promisit.

Fest. p. 273^a, 13 reus nunc dicitur qui causam dicit, et item qui quid promisit sponditve ac debet. at Gallus Aelius l. II significationum verborum, quae ad ius pertinent, ait: reus est — alt. quid promisit. at Capito Ateius [*fr. 10*]. *cf. Isid. or. 10, 238. 18, 15, 7. CGL III 276, 60. IV 279, 57.*

2 is] his   4 quibus populatus est, non his qui alter:
em. Urs.   7 non add. O Mue. quive vg.

6 [15]

l. II. saltus est ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque: si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltus, non magis quam fundi, qui est in agro culto et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam.

Fest. p. 302^b, 20 saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: saltus est — silvam. *cf. Varro de l. L. 5, 36. Non. p. 387, 7. Isid. or. 14, 8, 25. 17, 6, 8. CGL IV 166, 10. 281, 30.*

4 saltui *cod. saltuis Scal. an saltuus?* (*cf. fr. 17, 3*)

7 [23]

l. II. C. Aelius Gallus in libro de significatione verborum, quae ad ius civile pertinent, secundo vestibulum esse dicit non in ipsis aedibus neque partem aedium, sed locum ante ianuam domus vacuum, per quem a via aditus accessusque ad aedis est, cum dextra sinistraque ianuam tectaque sunt viae iuncta atque ipsa ianua procul a via est area vacanti intersita.

Gell. 16, 5, 2 animadverti enim quosdam hautquaquam indoctos viros opinari vestibulum esse partem domus primorem, quam vulgus atrium vocat. C. Aelius — intersita. *Macrobius 6, 8, 16* C. Aelius [caecilius Paris.] Gallus vir doctissimus in libro — accessusque ad fores aedium sit. ipsa enim ianua procul a via fiebat, area intersita quae vacaret. *cf. Non p. 53, 3. Serv. Aen. 2, 469. 6, 273 (Varro fr. 460).*

1 Celius Paris. C(a)ecilius *rell.: em. Pontanus* 6 tecta quae *Magliab. Regim. 597 et 1646 Paris. m. 2 tecte Voss. Lat. F 112 tecta Carrio tecta saepiunt Madvig <antae> tecta- que Mommsen*

8 [1]

Gallus Aelius putat si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit.

Dig. 22, 1, 19 Gaius libro sexto ad legem duodecim tabularum. — Gallus — potuerit.

2 et 3 quae et potuerint *Heimbach*

9 [2]

municeps est — qui in municipio liber natus est, item qui ex alio genere hominum munus functus est, item qui in municipio ex servitute se liberavit a municepe.

Fest. p. 142^b, 6 municeps est, ut ait Aelius Gallus, qui — municepe. *cf. Paul. p. 131, 3. 127, 1. Gell. 16, 13. Isid. or. 9, 3, 21. 4, 21. 15, 2, 10. diff. verb. 371. Anecd. H. p. 242, 25. Dig. 50, 1, 1. 16, 18. CGL IV 259, 41. V 32, 17. 85, 14. 15.*

10 [3]

necessari sunt — qui aut cognati aut adfines sunt, in quos necessaria officia conferuntur praeter ceteros.

Fest. p. 162^b, 9 necessari sunt, ut Gallus Aelius ait, qui — ceteros. *cf. Paul. p. 163, 15. Gell. 13, 3, 4. Non. p. 354, 7. CGL II 380, 3. IV 124, 8.*

1 aut adf.] aut aut adf.

11 [4]

nexum est — quodcumque per aes et libram geritur; id quod necti dicitur. quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio.

Fest. p. 165^a, 20 nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodc. — liberatio. *cf. M'. Manil. fr. 1. Muc. Scaev. fr. 5.*

— 3 factione . XI . dando nexi liberanto

12 [*deest*]

orba est . . . . . tris est ante
 < . . . . . G > allus Aelius . . . . .
 . . . . .

Fest. p. 182^a, 4 orba — Aelius . . . *cf. Ser. Sulp. fr. 5.*

1 *sq. lacuna expleri non potest*   *fort. pa > tris*

13 [6]

perfugam Gallus Aelius ait qui liber aut servus aut hostis sua voluntate ad hostes transierit.

Fest. p. 214^b, 14 perfugam — transierit. qui idem dicitur transfuga, quamquam sunt qui credant perfugam esse non tam qui alios fugiat quam qui ob spem commodorum ad quempiam perfugiat. *ista quoque fortasse ad Aelium pertinent. de re cf. Serv. Dan. Aen. 1, 2. Isid. app. XXIII diff. verb. 197. CGL II 200, 42. 369, 21. IV 397, 47. V 486, 56.*

2 sui

14 [7]

petra est qui locus dextra ac sinistra fornicem expletur usque ad libramentum summi fornicis.

Fest. p. 206^b, 12 petrarum genera sunt duo, quorum alterum naturale saxum prominens in mare —; alterum manu factum, ut docet Aelius Gallus: petra est — fornicis.

15 [8]

possessio est — usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager. non enim possessio est <e> rebus quae tangi possunt, <neque> qui dicit se possidere is habere <se> potest dicere. itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui 5 <agunt> possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'uti nunc possidetis eum fundum q. d. a., quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis: adversus ea vim fieri veto'. 10

Fest. p. 233^a, 1 possessio est, ut definit Gallus Aelius, usus — veto. *cf. Fest. p. 241^a, 23. Isid. or. 15, 13, 3. CGL II 356, 1. III 356, 44. IV 378, 33. Dig. 43, 17, 1. Gai. inst. 4, 153sq.*

3 e *add. Huschke* neque *add. Cuiacius* nec suum
Mommsen 4 his vere *cod.* is hab. se *scripsi* is suam rem
Huschke 5 nemo ex iure Quiritum *coni. Cuiacius* 6 agunt
addidi 8 i. e. q(uo) d(e) a(gitur)

16 [*deest*]

reciperatio est — cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur.

Fest. p. 274^b, 21 reciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum — persequantur. *cf. CGL II 238, 30. 277, 32. III 336, 45. V 659, 26.*

17 [*deest*]

relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae causa necesse est ab urbe Roma aliove quo loco abesse lege senatusve consulto aut edicto magistratus, ut etiam Aelius Gallus indicat.

Fest. p. 278^b, 6 relegati — indicat. *cf. Isid. or. 5, 27, 29. diff. verb. 200. CGL II 304, 12. V 386, 40. 387, 18.*

1 proprie poene 3 leges: *em. Urs.* senatuique:
em. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 84 adn. 1

18 [10]

<religiosum ait> esse Gallus Aelius quod homini ita facere non liceat, ut si id faciat contra deorum voluntatem videatur facere. quo in genere sunt haec: in aedem Bonae deae virum introire, adversus auspicia legem ad
5 populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias bellissime refert: sacrum aedificium consecratum deo, sanctum murum qui sit circum oppidum, religiosum sepulcrum ubi mortuus sepultus aut humatus sit, satis constare
10 ait; sed illa proportionem quadam et temporibus eadem videri posse, si quidem quod sacrum est idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putant, <ut> violari id sine poena non possit. idem religiosum quoque esse, quoniam
iam sit aliquid quod ibi homini facere non liceat, quod

si faciat adversus deorum voluntatem videatur facere. ¹⁵
similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem
et sacra et sancta et religiosa fiant, sed eo modo quo
supra expositum est, cum de sacro diximus.

Fest. p. 278^b, 15 <religiosum ait> — diximus. *cf. fr. 21. Fest. p. 289^a, 32. Nig. Fig. fr. 4. Trebatius fr. 4. Cic. de leg. 2, 57. Serv. Aen. 2, 365. 686. 11, 158. Isid. or. 10, 241. 15, 4, 1. diff. verb. 341. 498.*

1 relig. add. *Urs. ait O Mue.* 3 videantur ge-
nere edem 4 adv. mystici elegem id: *em. Augustinus*
10 illa prop. scripsi (*cf. Antist. Labeo fr. 16, 2*) ita portione
cod. ut pro ratione — possint *O Mue.* item ratione *alii* 12 pu-
tat ut *Augustinus* 13 quoniam *Augustinus*: qui non iam
17 quo modo quod: *em. Urs.*

19 [11]

remancipatam Gallus Aelius esse ait quae mancipata
sit ab eo; cui in manum convenerit.

Fest. p. 277^a, 12 remancipatam — convenerit. *cf. Gai. inst. 1, 137. CGL II 171, 50.*

20 [13]

inter legem et rogationem hoc interest: rogatio
est genus legis; quae lex, non continuo ea rogatio
est. <rogatio> non potest non esse lex, si modo
iustis comitiis rogata est.

Fest. p. 266^b, 6 Gallus Aelius ait: inter legem — rogata est.
cf. Non. p. 383, 13. Isid. or. 2, 10, 1. 5, 10. diff. verb. 338. 339. Schol. in Lucan. 1, 176. CGL V 523, 19.

3 rog. add. *Augustinus Urs.*

21 [14]

Gallus Aelius ait sacrum esse quodcumque more atque
instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive
signum sive locus sive pecunia sive quid aliud quod dis
dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati suae
religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id
pontifices Romanos non existimare sacrum; at si qua sacra
privata succepta sunt, quae ex instituto pontificum stato
die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari, tam-

quam sacrificium: ille locus ubi ea sacra privata facienda
10 sunt, vix videtur sacer esse.

Fest. p. 318^b, 34 Gallus — sacer esse. *cf. fr. 18.*

1 quocumque modo: *em. Lachmann*   2 || Sive aedis
3 || Sive locum   4 privatis

22 [17]

senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit,
ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut
cum provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus
consulti est.

Fest. p. 339^a, 20 senatus decretum — consulti est. *cf. Isid. or. 5, 12. 9, 4, 9. Schol. in Lucan. 1, 176. CGL II 480, 39. III 276, 39. IV 48, 33. V 331, 59. 406, 42.*

23 [18]

<sepu>lchrum est — <locus in quo> mortuus
sepultus est, quod anti<qui bustum appel>labant;
isque cippis aut ali<qua alia re mor>tui causa
designatus est, intra <quos fines se>pultura est
facta.

Fest. p. 339^b, 29 <sepu>lchrum est, ut ait Gallus Ael<ius, locus>
— facta. *cf. Paul. p. 32, 4. Cic. de leg. 2, 64. Varro fr. 280^e. Serv. Dan. Aen. 3, 22. 11, 185. 201. Isid. or. 15, 11, 1. diff. verb. 522. app. XXIII diff. verb. 216. Schol. in Lucan. 9, 3. carm. epigr. 52, 2 B.*

1 sq. expl. *Urs. O Mue.*   3 hisque

24 [19]

sobrinus est — patris mei consobrini filius
et matris meae consobrinae filius. femina isdem
de causis appellat fratrem et fratrem patruelem
et consobrinum et propius sobrino et sobrina.
5 idem gradus in sobrina quoque sunt.

Fest. p. 297^a, 6 sobrinus est, ut ait Gallus Aelius, patris — sunt.
Fest. p. 230^b, 31 propius sobrino mihi est consobrini mei
filius et consobrinae meae filius [*filia cod.*] et patris mei con-
sobrinus et matris meae consobrinus [*sequitur fr. 15*]. *cf. Don.*

Ter. andr. 4, 5, 6. *Non. p.* 557, 9. 10. *Isid. or.* 9, 6, 13. 14. *CGI* II 226, 42. 301, 26. *IV* 172, 49. 286, 49. *V* 246, 20.

2 *post femina interpungit cod.* 4 *sobrino Urs. con-sobrino cod.*

25 [20]

stirps est gent<is propagatio, ut> quis a quo-que est progna<tus>.

Fest. p. 313^b, 33 quam [*stirpem*] Gall<us Aelius sic de>-finit: stirps est — progna<tus>. *cf. Isid. or.* 9, 5, 13. *CGI IV* 286, 29.

1 stirpest qui

26 [21]

Aelius Gallus de verbis ad ius civile pertinentibus vallos tegulas grandes, quae supra collicias infimae ponuntur, appellat.

Serv. Dan. g. 1, 264 vallos quos aliqui palos, Graeci χάρακας, Homerus [*ut Il.* 7, 441] σκόλοπας <vocat>. Aelius — appellat. *cf. CGI IV* 294, 32. *V* 334, 38.

DUBIA

27 [16]

sanctum — Aelius <. . . . quod utrumque esse> videatur, e<t sacrum et religiosum>.

Fest. p. 317^b, 22 sanctum <ait dici Opillus Aure>lius [*fr.* 27], quod <nec sacrum est nec religiosum>; at Aelius — <religiosum>. *cf. Ael. Stilo fr.* 70.

28 [*deest*]

tumulus est <cumulus are>nae editus secundum mare fluctibus in <altum ele>vatus; unde similiter et manu fac<tus et na>turalis proprie dici potest.

Fest. p. 355^b, 28 <tumulum> Aelius sic definit: tumulus — potest. *cf. Ael. Stilo fr.* 76.

Reitzenstein (Verr. Forsch. p. 27) *Aelio Gallo has quoque Pauli glossas vindicavit: p.* 115, 11 levir; 136, 5 matertera; 6 matertera; 7 maior patruus; 8 maior avunculus; 9 maior amita; 10 maior socer; 11 maior socrus. *similia sunt ibid.*

p. 13, 13 avus; 17 abavus; 18 atavus; 14, 1 avunculus; 4 amita.
*de Aelio tamen auctore dubito, quippe qui nusquam verborum
 vim persequatur (aliter Willers, de Verr. Fl. glossar. interpr. p. 5).*

FALSA

*de Char. p. 73, 20 cf. Valg. Ruf. p. 486 et Schoell, leg. XII
 tab. rell. p. 33. de locis nomine Galli simpliciter traditis vd.
 Bremer p. 112. 245. praeterea cf. Ael. Stilo ad fr. 21.*

P. (?) ALFENUS VARUS

*P. (cf. Klebs, Pauly - Wiss. RE 1, 1472/8) Alfenus Varus est
 consul suff. anni 715/39 (CIL I² p. 158), pater fortasse P. Alfeni
 Vari cos. a. 755/2. cf. A Körte, Rh. Mus. 45, 173 sq. Klebs
 ibid. p. 1472 sq. Joers ibid. p. 1473 sq. Prosop. imp. Rom. 1,
 49/379.*

FRAGMENTA

EX DIGESTORUM LIBRIS XXXX

*Ind. Florent. Ἀλφηνοῦ digeston βιβλία τεσσαράκοντα. horum
 Coniectanea (fr. 1) partem fuisse contra aliorum sententiam mihi
 persuasum est, cum duplici inscriptione rursus a Gellio unus
 idemque liber denotetur (Gell. 1, 22, 19 = Cic. ad fam. 10, 33, 5;
 cf. Mercklin, Fleck. Jahrb. suppl. 3. 1860 p. 654 adn. 3); cui rei
 'autem' particulae praepositio favet (fr. 1).*

1 [IA 99 Bremer]

*lib. XXXIV. in foedere, quod inter populum
 Romanum et Carthaginienses factum est, scriptum
 invenitur ut Carthaginienses quotannis populo
 Romano darent certum pondus argenti puri puti,
 quaesitumque est, quid esset purum putum.
 respondi ego putum esse valde purum, sicut novum
 novicium dicimus et proprium propicium augere
 atque intendere volentes novi et proprii signi-
 ficationem.*

Gell. 7, 5, 1 Alfenus iureconsultus Servii Sulpicii discipulus rerumque antiquarum non incuriosus in libro digestorum tricesimo et quarto, coniectaneorum autem secundo: in foedere, inquit quod — respondi inquit ego — significationem. *sequitur Gellii refutatio.* cf. Varro de l. L. 6, 63. Fest. p. 217^b, 16. Paul. Fest. p. 108, 20. Don. Ter. andr. 2, 6, 11. adelph. 5, 3, 10^a. Non. p. 27, 19. 157, 30. Isid. or. 17, 5, 32. CGL V 525, 29.

2 [59]

Paulus libro secundo epitomarum Alfeni digestorum. lumen, id est ut caelum videretur; et interest inter lumen et prospectum, nam prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest.

Dig. 8, 2, 16 Paulus — potest.

3 [17]

Paulus libro secundo epitomarum Alfeni. pueri appellatio tres significationes habet: unam cum omnes servos pueros appellaremus; alteram cum puerum contrario nomine puellae diceremus; tertiam cum aetatem puerilem demonstraremus.

Dig. 50, 16, 204 Paulus — demonstraremus.

4 [4]

Pomponius libro singulari enchiridii. — urbs ab urbo appellata est; urbare est aratro definire. et Varus ait urbem appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.

Dig. 50, 16, 239 Pomponius — ench. — 6 urbs — solet. cf. Varro de l. L. 5, 127. 135. 143. Fest. p. 375^a, 29. O Mueller pro 'Varus' 'Varro' legendum esse putat, sed Varus simpliciter Alfenus Varus in digestis saepius nuncupatur; cf. fr. 41. 45. 56 al. apud Bremer. praeterea in loco simili (*Dig.* 50, 16, 87) Alfenus auctor reperitur (cf. fr. 4^b Br.).

TITIUS

etsi Titium umquam fuisse Merkel negavit (prol. ad Ovid. fast. p. LXXVI; cf. etiam Mommsen CIL I 58), nunc de eo nullum esse potest dubium (Hertz, de L. Cinciis p. 35 sq.); qui

cum Veranio a Festo opponatur (fr. 1), a Macrobio autem in eodem capite una cum Veranio de verbis sacris item disputans inducatur (fr. 3), iurisperitus rerum sacrarum scriptor potius quam grammaticus habendus est. itaque mihi Hertzii coniectura (ibid. p. 39) valde probatur non alium esse Tertium Macrobi auctorem (3, 11, 5), qui de loco quodam Vergilii disputavit (Aen. 1, 736) et de ritu sacrorum scripsit. certe quidem 'Tertius' corruptum esse videtur, cum veteri aetate (recentioris enim Tertius esse non potuit) Tertius praenomen tantum sit (cf. Pauly RE 6, 1714). cf. etiam Macrob. 1, 16, 28 (Titus de feriis inter Varronem et Iulium Modestum).

FRAGMENTA

1 [IA 1 Bremer]

offendices ait esse Titius nodos quibus apex retineatur et remittatur.

Fest. p. 205^a, 2 offendices — remittatur. at Veranius [fr. 7].
cf. *CG L IV* 132, 3.

2 [2]

Titius autem ait, quod ex lana fiat> sucida alba vestimentum dici ricam idque esse> triplex, quod conficiant virgines ingenuae patrimae matrimae cives, quod confectum lavetur aqua perenni et tingendo fiat caeruleum.

Fest. p. 289^b, 22 Titius — caeruleum. cf. *Veranius* fr. 13.
Gran. Fl. fr. 2.

1 sq. suppl. Urs. O Mue. Titius O Mue. Titinius Urs.

3 [deest]

vitulari est voce laetari.

Macrob. 3, 2, 11 primo pontificii iuris libro apud Pictorem [IA 1, 11 Br.] hoc positum est, vitulari, de cuius verbi significato Titius ita rettulit: vit. est v. l. secuntur Varro fr. 135, Hyllus (cf. Hyginus fr. 23), Piso fr. 6. Pictorem a Titio allatum esse puto, non aliter ac paulo antea in eodem capite (§ 3 = *Veranius* fr. 9) a Veranio. de re cf. *Non.* p. 14, 15. *CG L V* 551, 52.

M. ANTISTIUS LABEO

Pacuvii Antistii Labeonis filius (cf. Sinn. Cap. ad fr. 1), Trebatii discipulus (Dig. 1, 2, 2, 47), praetor (Tac. ann. 3, 75), post a. 758/5 consulatum ab Augusto oblatum suscipere noluit (Dig. ibid.); mortuus est ante a. 775/22; cf. Pernice, M. Antist. Labeo p. 9 sq.

A. TESTIMONIUM

Gell. 13, 10, 1 Labeo Antistius iuris quidem civilis disciplinam principali studio exercuit et consulentibus de iure publice responsitavit; ceterarum quoque bonarum artium non expers fuit, et in grammaticam sese atque dialecticam litterasque antiquiores altioresque penetraverat Latinarumque vocum origines rationesque percalluerat eaque praecipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos utebatur.

ex verbis 'vocum orig. rationesque perc.' et ex fr. 16 Schanz recte collegit in grammatica Antistium analogiam secutum esse (Philol. 42, 309 sq. cf. Hermes 25. 1890 p. 36 sq.), quod idem si Schanzium audimus, in iurisprudencia fecit, sed quantum ad hanc disciplinam iureconsulti aliter sentiunt (cf. Joers, Pauly-Wiss. R E 1, 2555).

B. FRAGMENTA

EX LIBRIS DE IURE PONTIFICIO

libri usque ad XV nominantur, vel usque ad XVIII, si recte Pernice coniecit (l. c. p. 47) apud Macrobius 3, 10, 4 pro 'sexagesimo et octavo libro' 'L(ibro) XVIII [libro]' scribendum esse (de huius modi mendis cf. Gell. 14, 7, 13. 8, 2); nam quin Labeo a Macrobio iuxta Ateium Capitonem memoratus Antistius, non Cornelius sit, dubitare non licet. libris De iure pontificio pleraeque Festi glossae, etiam ubi ii non appellantur, recte tribuuntur (fr. 15 sq.).

1 [IA 14 Bremer]

lib. VIIII. proculiunt promittunt ait significare Antistius de iure pontificali l. VIIII.

Fest. p. 253^a, 12 proculiunt — l. VIIII.

2 [15]

l. X. spurcum vinum est quod sacris adhiberi non licet, ut ait Labeo Antistius l. X commentari iuris pontifici, cui aqua admixta est, defrutumve aut igne tactum est, mustumve ante quam defervescat.

Fest. p. 348^b, 19 spurcum — defervescat. *cf. Paul. Fest. p. 349, 15. Isid. or. 20, 3, 4. 7.*

3 de fructum ve

3 [16]

l. XI. prox bona vox, velut quiddam praesignificare videtur, ut ait Labeo de iure pontificio l. XI.

Fest. p. 253^a, 7 prox — l. XI. *cf. Paul. Fest. p. 252, 2. Solmsen, z. Lat. Lautg. (Straßb. 1894) p. 122.*

1 quidam

4 [17]

l. XV. sistere fana cum in urbe condenda dicitur, significat loca in oppido futurorum fanorum constituere, quam<quam> Antistius Labeo ait in commentario XV iuris pontifici fana sistere esse lectisternia certis locis et dis habere.

Fest. p. 351^a, 4 sistere — habere.

3 quam: *em. Huschke*

5 [18]

l. XV. subigere arietem in eodem libro Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur.

Fest. p. 351^a, 8 subigere — caedatur. *cf. Cincius fr. 14.*

1 et 2 aryetem

6 [4]

<posime>rium esse ait Antistius <in commentario iuris ponti>ficalis pomerium id est l<ocum pro muro, ut ait> Cato [*dub. 1 J.*] olim quidem omn<em urbem ambibat praeter Aven>tinum, nunc etiam intra ae<dificia finitur.
5 dictum autem pomerium> quasi promoerium.

Fest. p. 249^b, 28 <posime>rium — promoerium. *Festi glossa pergit, quam totam Antistio adsignat Bremer. de re*

cf. Paul. p. 248, 15. Varro de l. L. 5, 143. Liv. 1, 44, 3. Plut. Rom. 11. Gell. 13, 14. Prisc. III 475, 9. Schol. in Lucan. 1, 594. CGL IV 554, 36. 37. V 380, 12.

1 sq. *lacunas expl. Scal. Urs. O Mue. posimirium Paulus*
4 dictum aut. *pom. scripsi ex Paulo ita pom. est O Mue.*

EX LIBRIS AD EDICTUM PRAETORIS

quae ab Ulpiano ex libris Ad edictum praetoris urbani quaeque ex libris Ad peregrini afferuntur ad idem opus duas in partes divisum pertinere verisimile est (cf. Pernice p. 59), id quod inscriptio ipsa Gellii (fr. 7) confirmat. hinc fluxisse videntur fr. 19. 24.

7 [2]

l. IV. soror appellata est quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea domo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur.

Gell. 13, 10, 3 praeterea in libris, quos ad praetoris edictum scripsit, multa posuit partim lepide atque argute reperta. sicuti hoc est, quod in quarto ad edictum libro scriptum legimus: soror inquit appellata — transgreditur. Non. p. 52, 3 Antistius Labeo: soror inquit appellata — nata est. cf. Isid. or. 9, 6, 12.

EX POSTERIORIBUS LIBRIS

Gell. 13, 10, 2 sunt adeo libri post mortem eius [Labeonis Antistii] editi, qui posteriores inscribuntur, quorum librorum tres continui, tricesimus octavus et tricesimus nonus et quadragessimus, pleni sunt id genus rerum ad enarrandam et illustrandam linguam Latinam conducentium. de verbo 'enarrare' cf. supra ex inc. inc. libr. fr. 4 p. 414.

8 [169]

l. XXXVIII. Labeo libro trigensimo octavo posteriorum peculatum definit pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit, et ideo aedituum in his, quae ei tradita sunt, peculatum non admittere.

Dig. 48, 13, 11, 2 Paulus libro singulari de iudiciis publicis. — Labeo — admittere. item Fest. p. 213^a, 18. cf. p. 237^a, 13. Paul. p. 75, 11.

9 [36]

inter proiectum et immissum hoc interesse ait Labeo, quod proiectum esset id quod ita proveheretur ut nusquam requiesceret, qualia maeniana et suggrundae essent; immissum autem, quod ita fieret ut aliquo loco requiesceret, 5 veluti tigna trabesque inmitterentur.

Dig. 50, 16, 242, 1 Iavolenus libro secundo ex posterioribus Labeonis. — inter proiectum — inmitteretur.

5 tr. quae inmitteretur *codd.* trabesque quae immitterentur
Cramer

10 [119]

viduam non solum eam, quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quae virum non habuisset, appellari ait Labeo, quia vidua sic dicta est quasi vecors vesanus, qui sine corde aut sanitate esset; similiter viduam 5 dictam esse sine duitate.

Dig. 50, 16, 242, 3 Iavolenus libro secundo ex posterioribus Labeonis. — viduam — duitate.

INCERTAE SEDIS

11 [*De iure pont. 19*]

cliviam quoque avem ab antiquis nominatam animadverto ignorari; quidam clamatoriam dicunt, Labeo prohibitoriam.

Plin. n. h. 10, 37 cliviam — prohibitoriam. *Paul. Fest. p. 64, 10* clivia auspicia dicebant, quae aliquid fieri prohibebant; omnia enim difficilia clivia vocabant, unde et clivi loca ardua.

12 [*Ad praet. offic. 116*]

cognati appellati sunt quasi ex uno nati aut, ut Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint.

Dig. 38, 8, 1, 1 Ulpianus libro quadragensimo sexto ad edictum. — cognati autem app. — habuerint.

13 [*Ad praet. offic. 114*]

inter donum et munus hoc interest, quod inter genus
— speciem; nam genus esse donum Labeo a donando

dictum, munus speciem, nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

Dig. 50, 16, 194 inter donum — nuptalicium. *cf. Isid. or. 6, 19, 26 sq. app. XXIII diff. verb. 108.*

14 [*inc. sed. 166*]

furtum a furvo id est nigro dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat et plerumque nocte.

Dig. 47, 2, 1 pr. Paulus libro trigensimo nono ad edictum. furtum — nocte. *cf. Varro fr. 131.*

15 [*De iure pont. 12*]

olvatum Antistius Labeo ait esse mensurae genus.

Fest. p. 205^b, 7 olvatum — genus. *vox ignota est.*

16 [*10*]

penatis singulariter Labeo Antistius posse dici putat, quia pluraliter penates dicantur, cum patiatur proportio etiam penas dici, ut optimas primas Antias.

Fest. p. 253^a, 9 penatis — Antias.

2 portio

17 [*inc. sed. 106*]

possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit, quam Graeci κατοχήν dicunt.

Dig. 41, 2, 1 pr. possessio — dicunt.

1 a pedis sedibus *HCannegieter*

18 [*De iure pont. 3*]

potitus servitu<te ab antiquis dicebatur> qui, ut ait Labeo, servitu<tem servit>.

Fest. p. 250^a, 30 potitus — <servit>.

19 [*Ad praet. offic. 15*]

praevaricator est quasi varicator, qui diversam partem adiuvat prodita causa sua; quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait, nam qui praevaricatur, ex utraque parte constitit, quin immo ex adversa.

Dig. 3, 2, 4, 4 Ulpianus libro sexto ad edictum. — praevicator autem est — ex adversa. *item Dig.* 47, 15, 1 *pr.* *cf.* 50, 16, 212.

4 ex adv.] ex altera *Dig.* 47, 15, 1 *pr.*

20 [*De iure pont.* 13]

prop . . sta dolia ait dici Labeo qui . . . . .

Fest. p. 253^a, 34 prop . . — qui . .

prop<e adu>sta *coni.* *Huschke*

21 [2]

Secespitam esse Antisti<us Labeo ait cultrum> ferreum oblongum, mani<brio eburneo rotund>o solido vincto ad ca<pulum auro argentoque>, fixum clavis aeneis ae<re Cyprio, quo flami>nes flaminicae virgi<nes pontificesque
5 ad sa>crificia utuntur.

Fest. p. 348^a, 4 secespitam — utuntur. *prorsus eadem Serv. Dan. Aen.* 4, 262. *cf. Paul.* p. 336, 9.

1 *sq.* suppletum ex Paulo

22 [7]

Septimontio — hisce montibus feriae: Palatio, cui sacrificium quod fit, Palatuar dicitur; Veliae, cui item sacrificium; Fagutali Suburae Cermalo, Oppio Caelio monti, Cispio monti.

Fest. p. 348^b, 24 septimontio, ut ait Antistius Labeo, hisce — monti. *cf. Paul.* *Fest.* p. 341, 2. *Varro de l. L.* 6, 24. *CG L III* 171, 40. *IV* 283, 45.

2 villae

3 Faguali

4 cis pto

23 [*inc. sed.* 15]

Labeo ait originem fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent quae sub pellibus usui forent.

Dig. 33, 10, 7 *pr.* Celsus libro nono decimo digestorum.
— forent.

24 [*Ad pract. offic. 133*]

turbam appellatam Labeo ait ex genere tumultus idque verbum ex Graeco tractum ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν.

Dig. 47, 8, 4, 2 Ulpianus libro quinquagensimo sexto ad edictum. — turbam autem app. — θορυβεῖν.

25 [134]

Labeo inter turbam et rixam multum interesse ait; namque turbam multitudinis hominum esseurbationem et coetum, rixam etiam duorum.

Dig. ibid. 3 Labeo — duorum.

aliae verborum explanationes plurimae apud Labeonem sunt, sed eae iurisperiti magis propriae quam grammatici.

FALSUM

26 [*De iure pont. 1*]

Fest. p. 165^b, 27 (nautea) = *Ael. Stilo fr. 63*.

C. ATEIUS L. f. CAPITO

C. Ateius L. f. L. n. Capito (CIL I² p. 29 ad a. 758/5) avo centurione Sullano, patre praetorio (Tac. ann. 3, 75; cf. Cic. ad fam. 8, 8, 5. 6), a. 758/5 cos. suff. (CIL ibid. Tac. ann. 3, 75), ab a. 766/13 usque ad obitum curator aquarum, a. 775/22 mortuus (Tac. ann. 3, 75). cf. Bremer, iurispr. antehadr. 2¹, 261sq.

FRAGMENTA

EX CONIECTANEIS

libri, qui ad novem numerantur (de Gell. 14, 7, 13. 8, 2 cf. Hertz ad hos locos) suam quisque inscriptionem habuisse videntur (Gell. 4, 14, 1). huc fortasse pertinent fr. 6. 10. 14.

1 [*IA 9 Bremer*]

nos in Capitonis Atei coniectaneis invenimus siticines appellatos, qui apud sitos canere soliti essent, hoc est

vita functos et sepultos, eosque habuisse proprium genus tubae qua canerent a ceterorum tubicinum differens.

Gell. 20, 2, 3 nos autem in Capitonis — differens. *cf. Cic. de leg.* 2, 57. *Non. p.* 54, 23 'siticines'. ut liticines a lituo, ut tubicines a tuba, ita siticines, qui aput funeratos vel vita functos et sepultos, hoc est iam sitos, canere soliti erant honoris causa cantus lamentabilis. hoc in libris coniectaneis Atei Capitonis invenitur, et Cato [*orat. LXVIII J.*] id vocabulum indubitanter adposuit.

3 functos et fun(c)tos et *Magliab. Regin.* 597 et 1646

EX LIBRIS DE IURE PONTIFICIO

2 [2]

lib. VI. mundus — ter in anno patere solet, diebus his: postridie Volcanalia et ante diem <III Non. Oct. et ante diem> VI Id. Nov.; qui quid ita dicatur, sic refert Cato in commentariis iuris civilis [*supra fr. 18*]: 'mundo nomen inpositum est ab eo mundo qui supra nos est; forma enim eius est, ut ex his qui intravere cognoscere potui, adsimilis illae'.

Fest. p. 154^b, 30 mundus, ut ait Capito Ateius in l. VI pontificali, ter — adsimilis illae. *pergit oratio Ateii. de re cf. Fest. p.* 142^a, 22. *Paul. p.* 156, 1.

2 Volkanalię tante   3 III — diem *suppl. O Mue.*

3 [15]

pollex, qui nomen ab eo quod pollet accepit, nec in sinistra cessat nec minus quam tota manus semper in officio est; unde et apud Graecos ἀντίχειρ vocatur quasi manus altera.

Macrob. 7, 13, 11 in medium profero quae de hac eadem causa apud Ateium Capitonem pontificii iuris inter primos peritum legisse memini — [*Ateii verba de iure usuque anulorum omisi*]. nam pollex — ἀντίχειρ inquit vocatur — altera — [*pergit Ateii oratio*]. haec sunt, quae lectio pontificalis habet. *cf. Isid. or.* 11, 1, 70. *CG L II* 152, 45. *V* 556, 8.

INCERTAE SEDIS

4 [*De iure pont.* 17]

Ateius Capito annum a circuitu temporis putat dictum, quia veteres an pro circum ponere solebant, ut Cato in originibus [*fr.* 124 *P.*] 'oratorum an terminum' id est circum terminum, et ambire dicitur pro circumire.

Macrob. 1, 14, 5 Ateius — circumire. *cf.* *Varro de l. L.* 6, 8. *Serv. Aen.* 1, 269. 5, 46. 85. *Isid. or.* 5, 36, 1. *de nat. rer.* 6, 1. 2.

1 ab eius *Paris.* atteius *Bamb.* (ab eius *m.* 2)

5 [*cf. p.* 274]

Plin. n. h. 14, 92 (*de murrina*) = *Ael. Stilo fr.* 18

6 [*Coniect.* 10]

certum fit Atei Capitonis sententia <co>cos tum [*usque ad Persicum bellum*] panem lautioribus coquere solitos pistoresque tantum eos qui far pisebant nominatos.

Plin. n. h. 18, 107 artoptas iam Plautus appellat in fabula quam Aululariam scripsit [400], magna ob id concertatione eruditorum, an is versus poetae sit illius, certumque fit — nominatos. *cf.* *Varro fr.* 204. *Paul. Fest. p.* 58, 14. *Münzer, Quellenkr. d. Ng. d. Plin. p.* 302. *quod ex hoc et ex superiore loco commentarium alii ad XII tabulas, ad Plautum alii excogitaverunt, memoria vix dignum est.*

7 [*De iure sacrif.* 4]

porcam auream et argenteam dici ait Capito Ateius, quae et si numero hostiarum non sint, nomen tamen earum habere; alteram ex auro, alteram ex argento factam adhiberi sacrificio Ceriali.

Fest. p. 238^b, 11 porcam — Ceriali.

3 alterum bis, sed factam *cod.*

8 [6]

propudialis porcus dictus est — qui in sacrificio gentis Claudiae velut piamentum et exsolutio omnis contractae religionis est.

Fest. p. 238^b, 17 propudialis p. d. est, ut ait Capito Ateius, qui — est. *similia sunt apud Gellium 4, 6 de porcis praecidaneis et succidaneis, ubi extremo in capite quintus liber operis De pontificio iure Ateii appellatur; itaque inde et totum Gellii caput et fr. 7. 8 suscepta esse videntur (cf. Kretzschmer, de Gell. font. p. 67).*

1 propudi ait *cod. propudianus vg. em. Reitzenstein, Verr. Forsch. p. 29* qui in] quin 2 plamentum

* 9 [5]

pulcher bos appellatur ad eximiam pinguitudinem perductus.

Fest. p. 238^b, 16 pulcher — perductus. *de Ateio auctore dubitari vix potest; cf. Reitzenstein p. 29.*

10 [Coniect. 3]

Gallus Aelius l. II significationum verborum, quae ad ius pertinent, ait — [*fr. 5*]. at Capito Ateius in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem. cum in secunda tabula secunda lege inquit scriptum est [2, 2 S.] 'quid horum fuit unum iudici arbitrove reove, eo dies diffensus esto', tum uterque actor reusque in iudicio rei vocantur itemque accusator de via citur more vetere et consuetudine antiqua.

Fest. p. 273^a, 13 reus — Gallus Aelius — antiqua.

2 Capitonactus 4 cum scripsi Numa *cod. nam vg.* inquit *Huschke*: in qua 5 sei quid h. fuat *Turnebus* 6 dies *Turnebus*: die tum scripsi: nunc 7 actorum reiquae in iudicio me vocatur *cod. actor reusque (Augustinus Scal. Urs.)* in iud. rei vocantur *O Mue.* 8 de vi accitur *cod. de via c. Turnebus Scal. Urs.* nunc uterque actor et qui in iudicium vocatur itemque accusator reus dicitur *Mommsen*

11 [De iure sacrif. 3]

rutilae canes id est non procul a rubro colore immolantur, ut ait Ateius Capito, canario sacrificio pro frugibus deprecandae saevitiae causa sideris caniculae.

Fest. p. 285^a, 31 rutilae — caniculae.

12 [*De iure aug.* 2]

sinistrum in auspicando significare ait Ateius Capito laetum et prosperum auspicium, ut silentium ubi dum taxat vacat vitio. igitur silentio surgere cum dicitur, significat non interpellari quominus rem gerat; at sinister hortari quoque auspicia ad agendum, quod animo quis 5 proposuerit.

Fest. p. 351^a, 19 sinister — proposuerit. *cf. Serv. (Dan.) Aen.* 2, 693. *Isid. or.* 11, 1, 68. *Schol. in Lucan.* 1, 601. *Schol. Bern. georg.* 4, 7. *CG L V* 557, 8.

2 ut *Reitzenstein* aut *cod.* at *Urs. O Mue.* dubi 4 ad

13 [1]

stellam significare ait Ateius Capito laetum et prosperum <auspicium> auctoritatem secutus P. Servili auguris, stellam quae ex lamella aerea adsimilis stellae locis in-auguratis infigatur.

Fest. p. 351^a, 16 stellam — infigatur. *ex hoc et superiore fr. non nulli collegerunt Ateium de iure augurali librum scripsisse, sed ne librum quidem De iure pontif. ista prorsus dedecent.*

1 letum 2 ausp. *add. Reitzenstein* 3 <ob> stellam *Huschke* <cuius rei indicium esse eam> *st. Reitz.* extamella

14 [*Coniect.* 11]

hunc [*L. Ateium Philologum*] Capito Ateius notus iurisconsultus inter grammaticos rhetorem, inter rhetores grammaticum fuisse ait.

Suet. de gramm. 10 hunc — ait.

DUBIA

15 [*De iure pont.* 18]

Serv. Aen. 5, 45 (divos, deos) = *Ateius Phil. fr.* 12

16 [*p.* 274]

Fest. p. 162^a, 12 (nefrendes) = *Ateius Phil. fr.* 13

17 [*De iure pont.* 19]

Serv. Dan. Aen. 1, 273 (Roma) = *Ateius Phil. fr.* 14

praeterea plurimas Festi glossas Ateio vindicandas esse Reitzenstein docuit (Verr. Forsch. p. 29. 45 sq. 50 sq. 53. 54; cf. etiam Gruppe, Berl. phil. Woch. 1883 p. 467 et Willers, de Verr. Fl. glossar. interpr. p. 10 sq.). de glossa tamen 'solida sella' p. 347^b, 17 (cf. Reitz. p. 13) vehementer etiam hanc ob causam dubito, quod in ipsis scriptorum verbis referendis Festus nusquam 'ut' coniunctionem ante 'ait' verbum omittit, sicut hic: solida sella, At<eius Capito ait, . . . sedere> iubetur etc.

T. LIVIUS

Quint. 1, 7, 24 sibe et quase scriptum in multorum libris est, sed an hoc voluerint auctores nescio. T. Livium ita his usum ex Pediano comperi, qui et ipse eum sequebatur.

IMPERATOR AUGUSTUS

TESTIMONIA

1. *Suet. Aug.* 87 notavi et in chirographo eius illa praecipue: non dividit verba nec ab extrema parte versuum abundantis litteras in alterum transfert, sed ibidem statim subicit circumducitque. orthographiam, id est formulam rationem-
 5 que scribendi a grammaticis institutam, non adeo custodit ac videtur eorum potius sequi opinionem, qui perinde scribendum ac loquamur existiment. nam quod saepe non litteras modo sed syllabas aut permutat aut praeterit, communis hominum error est. nec ego id notarem, nisi mihi mirum videretur
 10 tradidisse aliquos legato eum consulari successorem dedisse ut rudi et indocto, cuius manu ixi pro ipsi scriptum animadverterit. cf. *Buecheler, de Ti. Cl. Caes. gramm.* p. 8 sq.

2. *Quint.* 1, 7, 22 here nunc e littera terminamus, at veterum comicorum adhuc libris invenio 'heri ad me venit', quod idem in epistulis Augusti, quas sua manu scripsit aut emendavit, deprenditur. cf. *Suet. Aug.* 71.

3. *Gell.* 10, 24, 1 die quarto et die quinto, quod Graeci εἰς τετάρτην καὶ εἰς πέμπτην dicunt, ab eruditis nunc quoque dici audio, et qui aliter dicit pro rudi atque indocto despicitur. sed Marci Tullii aetas ac supra eam non, opinor, ita dixerunt; diequinte enim et diequinti pro adverbio copulate dictum est secunda in eo syllaba correpta. divus etiam Augustus linguae Latinae non nescius munditiarumque patris sui in sermonibus sectator in epistulis plurifariam significatione ista dierum non aliter usus est.

4. *Vel. Long.* p. 67, 4 varie etiam scriptitatum est mancupium aucupium manubiae, si quidem C. Caesar per i scripsit, ut apparet ex titulis ipsius, at Augustus [i] per u, ut testes sunt eius inscriptiones. cf. *Caesar test.* 10.

5. *Quint.* 1, 6, 19 Augustus quoque in epistulis ad C. Caesarem scriptis emendat, quod is calidum dicere quam caldum malit, non quia id non sit Latinum, sed quia sit otiosum et, ut ipse Graeco verbo significavit, περίεργον. cf. *Brambach, Neugest. d. Lat. Orth.* p. 202.

6. *Mar. Vict.* p. 9, 4 divus Augustus genetivo casu huius domos meae per o, non ut nos per u litteram scripsit. Messalla Brutus Agrippa pro sumus simus. *Suet. Aug.* 87 item simus pro sumus et domos genetivo casu singulari pro domus.

7. *Suet. Aug.* 88 quotiens autem per notas scribit [*Augustus*], b pro a, c pro b ac deinceps eadem ratione sequentis litteras ponit, pro x autem duplex a. cf. *Cic. ad Att.* 13, 32, 2.

8. *de falso testimonio Petri Diac. CGK IV* 334, 26 ad litteras y et z cf. *Isid. or.* 1, 4, 15 et *Brambach l. c.* p. 202. 281.

C. MAECENAS

TESTIMONIA

1. *Sen. suas.* 1, 12 corruptissimam rem omnium, quae umquam dictae sunt, ex quo homines disertī insanire coeperunt, putabant Dorionis esse in metaphrasi dictam Homeri, cum excaecatus Cyclops saxum in mare reiecit: . . . haec quo modo ex corruptis eo perveniant, ut et magna et tamen sana sint, aiebat Maecenas apud Vergilium intellegi posse. tumidum est [cf. *Hom. Od.* 9, 481; ex *Philox. Wilamowitz, Hermes* 14. 1879 p. 172] ὄρεος ὄρος ἀποσπᾶται; Vergilius quid ait? rapit [*Aen.* 10, 128] 'haud partem exigua montis'. ita magnitudini studet, <ut> non imprudenter discedat a fide. est inflatum καὶ χειρὶά βάλλεται νῆσος; Vergilius quid ait [qui] de navibus? [*Aen.* 8, 691] 'credas innare revolsas / Cycladas'. non dicit hoc fieri sed videri. cf. *test.* 2.

2. *Sen. suas. 2, 20* notate prae ceteris quanto decentius Vergilius dixerit hoc, quod valde erat celebre 'belli mora concidit Hector' [*Aen. 11, 288*]: 'quidquid ad adversae cessatum est moenia Troiae, / Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium / haesit'. Messalla aiebat hic Vergilium debuisse desinere: quod sequitur [290] 'et in decimum vestigia rettulit annum' explementum esse; Maecenas hoc etiam priori comparabat.

Harder (die Fragm. d. Maec. p. 21) hic et supra (test. 1) Maecenatem Melissum Gaii libertum denotatum esse putat, sed cum Seneca inter varios scriptores eiusdem nominis perspicue distinguere soleat idemque C. Maecenatem quinquies praeterea solo semper hoc nomine significet (controv. 2, 4, 13 bis. 9, 3, 14. 10 praef. 8. suas. 3, 5), ab eo dissentio.

M. VIPSANIUS AGRIPPA

TESTIMONIA

1. *Mar. Vict. p. 9, 5* Messalla Brutus Agrippa pro sumus simus [*scripserunt*].

2. *Suet. rell. p. 65 R.* M. Vipsanius a Maecenate eum [*Vergilium*] suppositum appellabat novae cacozeliae repertorem, non tumidae nec exilis, sed ex communibus verbis atque ideo latentis. *cf. Weichert, poett. Lat. rell. p. 275. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 100. de Agrippa hic intellegendo non nulli sine causa, opinor, dubitant (cf. Prosop. imp. Rom. 3, 442/457); fuit enim is 'vir rusticitati propior quam deliciis', ut Plinius ait (n. h. 35, 26).*

1 vipranus

VIPSANIUS PHILARGYRUS

Suet. rell. p. 136 R. post eum [*Tironem*] Vipsanius Philargyrus et Aquila libertus Maecenatis alias [*notas*] addiderunt.

MAECENAS AQUILA

Suet. rell. p. 136 R. = Vips. Philarg. 1. prave Cass. Dio 55, 7, 6 (de Maecenate) πρώτος σημεία τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε καὶ αὐτὰ διὰ Ἀκύλου ἀπελευθέρου συχνοῦς ἐξεδίδαξε.

POMPEIUS TROGUS

Iustin. 38, 3, 11 Pompeius Trogus — in Livio et in Salustio reprehendit quod contiones directas pro sua ratione operi suo inserendo historiae modum excesserint.

2 oratione: *em. Woelfflin pervorsa ratione Gutschmid*

L. VARIUS RUFUS

in numerum scriptorum historiae litterarum Varium referre ausus non sum, quamquam ex Quintiliano (fr. 1) et Gell. 17, 10, 2 suo iure Spalding coniecit Varium de ingenio moribusque Vergilii (an in eius editione?) scripsisse (cf. etiam Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 89; aliter Pascal, Riv. di fil. 17. 1888 p. 152). huius modi libello Ribbeck ea quae de ratione, qua Vergilius Aeneidem confecit, tradita sunt (Suet. rell. p. 59 R.) adsignat.

FRAGMENTA

1

Vergilium paucissimos die composuisse versus auctor est Varius.

Quint. 10, 3, 8 Vergilium quoque paucissimos — Varius.

2 Varus *Bern. Bamb.*

VERGILIANA EDITIO

Suet. vit. Verg. p. 64 R. Vario ac simul Tuccae scripta sua sub ea condicione legavit, ne quid ederent quod non a se editum esset. edidit autem auctore Augusto Varius sed summam emendata, ut qui versus etiam imperfectos sicut erant reliquerit. Vergilianae editionis omnis hoc unum certum est documentum; quod enim Vario alibi Tucca adiungitur, ex eo ortum est quod Tucca cum Vario a Vergilio heres scriptus est (cf. Norden, Hermes 28. 1893 p. 501. Leo, Pl. F. p. 38 sq.). itaque emendationis egent haec: Suet. vit. Verg. p. 63 R. heredes fecit — L. Varius et Plotius Tuccam, qui eius Aeneida post obitum iussu Caesaris emendaverunt [auctor Sulpicius Carthaginiensis memoratur]. Hieron. ad a. Abr. 2000 Varius

et Tucca — Aeneidum postea libros emendarunt sub lege ea ut nihil adderent. *neque rectius de Varii opera prodidit Servius praef. Aen. p. 2, 12 Th.* Augustus vero, ne tantum opus periret, Tuccam et Varium hac lege iussit emendare. ut superflua demerent, nihil adderent tamen; *prorsus contra Philargyrius in Verg. buc. p. 9^a, 5 Th-H.* Varius et Tucca — Aeneidos postea libros emendaverunt sub ea conditione ut nihil delerent. *his secum pugnantibus testimoniis accedit, quod traditae Vergiliani exempli emendationes (fr. 2 sq.) variis de causis a Vario abiudicandae sunt, de quo cf. Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 88sq. et Leo ibid. itaque Varius Vergilii libros sine mendis tantum edendos, sicut Vergilius reliquerat, curavit.*

FALSA

2

Nisus grammaticus audisse se a senioribus aiebat Varium duorum librorum ordinem commutasse et qui nunc secundus sit in tertium locum transtulisse, etiam primi libri correxisse principium his versibus demptis:
 5 'ille ego qui quondam gracili modulatus avena / carmina
 et egressus silvis vicina coegi, / ut quamvis avido parerent
 arva colono, / gratum opus agricolis, at nunc horrentia
 Martis / arma virumque cano.'

Suet. vit. Verg. p. 64 R. Nisus — virumque cano. *Serv. praef. Aen. p. 4, 16 Th.* ordo quoque manifestus est, licet quidam superflue dicant secundum primum esse, tertium secundum et primum tertium, ideo quia primo Ilium concidit, post erravit Aeneas, inde ad Didonis regna pervenit, nescientes hanc esse artem poeticam, ut a mediis incipientes per narrationem primam reddamus et non numquam futura praeoccupemus ut per vaticinationem. *de versibus 'ille ego — Martis' cf. Serv. ibid. p. 2, 16 Th.*

2 duorum *secl. Reifferscheid*. 3 tunc sec. esset *Hagen*
 sec. sit in primum, tertium in secundum et primum in tertium
Reiff. ex Servio

3

'ignibus aegra dedere'. post hunc versum hi versus fuerunt, qui a Tucca et Vario obliti sunt.

Serv. Dan. Aen. 2, 566 ignibus — sunt. versus 566—88 afferuntur a Servio Aen. praef. p. 2, 22sq. Th. (cf. id. Aen. 2⁵⁰²), qui spurii sunt; cf. Leo l. c. p. 39 adn. 3.

4

‘quam mihi cum dederis cumulatam’. quam lectionem Tuca et Varius probant, nam male quidam legunt ‘quam mihi cum dederit’ id est Aeneas.

Serv. Aen. 4, 436 quam mihi cum dederis — Aeneas.

5

sciendum sane Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse, nam a Vergilio duo versus sequentes huic iuncti fuerunt; unde in non nullis antiquis codicibus sexti initium est: ‘obvertunt pelago proras, tum dente tenaci’.

Serv. Aen. 5, 871 sciendum — tenaci. *cf. Pompon. Sabin. ad Aen. 6, 1 (Corn. Balb. fr. 5) et de eo Ribbeck, proleg. ad Verg. p. 28.*

6

‘furit intus aquai fumidus’ —. hanc autem diaeresin Tuca et Varius fecerunt, nam Vergilius sic reliquerat ‘furit intus aquae amnis’ et [465] ‘exuberat amnis’, quod satis asperum fuit.

Serv. Aen. 7, 464 furit — fumidus —. hanc — asperum fuit.

praeterea cf. Serv. Aen. 3, 204. 6, 289

NUMITORIUS

Suet. vit. Verg. 65 R. prolatis bucolicis Numitorius quidam rescripsit antibucolica, duas modo eclogas, sed insulsissime *παρωδήσας*, quarum prioris initium est: ‘Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmina fagi?’ sequentis: ‘dic mihi, Damoeta, cuium pecus, anne Latinum? / non; verum Aegonis nostri sic 5 rure locuntur’. alius recitante eo ex georgicis [1, 299] ‘nudus ara, sere nudus’ subiecit: ‘habebis frigore febrem’.

1 numinatoris *Bern. m.* 2 nūinatorus *vel* numinatoriis *rell.: em. Ribbeck Woelfflin Hagen* innominatus *Daniel*

inter Vergilii obtrectatores Cornificius Bavius Mevius Anser poetae numerandi sunt, ex quorum circulo versus in Vergilium prodiit: Cledon. p. 43, 2 Cornificius Gallus inde reprehendit

Vergilium: 'ordea qui dixit, superest ut tritica dicat'; *Serv. Dan. g. 1, 210* sane reprehensus Vergilius dicitur a Bavio et Mevio hoc versu: 'hordea qui dixit, superest ut tritica dicat'. *de huius versus auctore omnia incerta sunt; neque enim fide dignum testimonium Servii est qui eum duobus poetis communi opinione fretus tribuit, neque suspicione Cledonius vacat, homo in litteris Latinis paene indoctus.*

EX INCERTORUM LIBRIS

AD IUS PONTIFICUM

1

id scriptum invenimus in commentariis quibusdam ad ius pontificum pertinentibus bidennes primo dictas d littera inmissa quasi biennes, tum longo usu loquendi corruptam vocem esse et ex bidennibus bidentes factum, quoniam id
5 videbatur esse dictu facilius leniusque.

Gell. 16, 6, 13 id scriptum — leniusque. *cf. Nig. Fig. fr. 39. Hygin. fr. 3. si haec, ut veri dissimile non est (cf. Kretzschmer, de Gell. font. p. 68), per Hyginum in Gellium fluxerunt, commentarii scriptor aut Ateius Capito aut Antistius Labeo esse potuit.*

EX INCERTIS LIBRIS

2

'amici' inquit [*Favorinus*] 'familiaresque P. Vergilii in his, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt parere se versus more atque ritu ursino. namque ut illa bestia fetum ederet ineffi-
5 giatum informemque lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret et fingeret, proinde ingenii quoque sui partus recentes rudi esse facie et imperfecta, sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris et vultus liniamenta. hoc virum iudicii subtilissimi ingenue atque
10 vere dixisse res' inquit 'indiciū facit. nam quae reli-
— it perfecta expolitaque quibusque inposuit census atque

dilectus sui supremam manum, omni poeticae venustatis laude florent; sed quae procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, et absolvi, quoniam mors praeverterat, nequiverunt, nequaquam poetarum elegantissimi nomine atque 15 iudicio digna sunt. itaque cum morbo obpressus adventare mortem viderat, petivit oravitque a suis amicissimis inpense ut Aeneida, quam nondum satis elimavisset, adolerent’.

Gell. 17, 10, 1 amici inquit — adolerent. 1 sq. cf. Suet. vit. Verg. p. 59 R. Hieron. in Zachar. 6, 881 Vall.; epist. ad Galat. 7, 485 V. — 16 sq. cf. Suet. ibid. p. 63 R. Serv. Aen. p. 2 Th. Macrob. 1, 24, 6. Anth. Lat. 653 praef. Plin. n. h. 7, 114. Hygini alii, alii Varii (cf. praef. ad hunc) vestigia in istis vident.

8 redderetis *Paris. Voss. Lat. F 7*   9 verum: *em. vg.*
10 dixisses (-et *Paris.*) inq. *Paris. Voss. idem*

INDICES

auctores secundum nomina gentilicia afferuntur

I. MAGISTRI

- L. Aelius Stilo** *p.* XIII *test.* 15.
M. Antonius Gniphio XIV 19.
*Aper XXIII 48.
Apollonius Molo XI 9.
L. Apuleius XIII 16.
Aristodemus maior XI 8.
Aristodemus minor XV 24.
Aristonicus XXII 43.
Asclepiades XVII 27.
L. Atelius Praetextatus XX 35.
Aurelius Opillus XIV 18.
Q. Caecilius Epirota XXIII 49.
Sp. Carvilius IX 2.
Chilo X 3.
Chrysippus XVII 28.
Cornelius Alexander Polyhistor XII 12.
Cornelius Epicadus XIV 21.
L. Crassicius Pasicles XXIV 51.
Crates Mallotes X 5.
Curtius Nicias XX 37.
Didymus XXI 40.
Dionysius Attici libertus XVII 29.
Dionysius Thrax XII 11.
Diophanes Mytilenaeus XI 7.
Q. Ennius IX 1.
Habro XXIII 47.
Heracleo XXII 42.
Isocrates grammaticus XI 6.
Iulius Hyginus XXV 54.
Q. Laelius Archelaus XIII 14.
Livius Andronicus IX 1.
Lutatius Daphnis XIII 16.
C. Maecenas Melissus XXV 55.
Octavius Teucer XIX 33.
C. Octavius Lampadio XIII 13.
Oppius Chares XIX 33.
Orbilius Lucii filius XXV 52.
L. Orbilius Pupillus XIX 34.
Philoxenus XX 39.
Pompeius Lenaeus XX 38.
M. Pompilius Andronicus XIV 20.
Ptolemaeus maior XXII 44.
Ptolemaeus minor XXII 45.
Sarpedo XII 10.
Scribonius Aphrodisius XXV 53.
Sescennius Iacchus XIX 33.
Sevius Nicanor XIV 17.
Sphaerus XIX 30.
Staberius Eros XV 22.
Theo XXI 41.
Tyrannio maior XV 26.
Tyrannio minor XXII 46.
P. Valerius Cato XX 36.
Q. Vargunteius XIII 13.
M. Verrius Flaccus XXIV 50.
Vettius Philocomus XIII 14.
de ignotis sermo fit *p.* X *test.* 4.
XI 7. XV 23. 25. XIX 31.

II. BIBLIOTHECAE

<i>Aemilii Pauli</i> p. XXV test. 2.	<i>Varronis</i> XXVII 6.
<i>Attici</i> XXVII 7.	<i>Vergilii</i> XXVIII 11.
<i>M. Ciceronis</i> XXVII 8.	<i>tabulina antiquissima</i> XXV 1.
<i>Q. Ciceronis</i> XXVIII 9.	
<i>Fausti</i> XXVIII 10.	<i>Apollinis</i> XXIX 14.
<i>Luculli</i> XXVI 4.	<i>Asinii Pollionis</i> XXIX 13.
<i>Sullae</i> XXV 3.	<i>Caesaris</i> XXIX 12.
<i>Tyrannionis maioris</i> XXVII 5.	<i>porticus Octaviae</i> XXX 15.

III. SCRIPTORES

<i>L. Accius</i> p. 22.	<i>C. Iulius Caesar</i> 143.
<i>L. Aelius Stilo</i> 51.	<i>C. Iulius Hyginus</i> 525.
<i>Antonius Panurgus</i> 481.	<i>Iuba</i> 451.
<i>Antonius Rufus</i> 508.	<i>Q. Laelius Archelaus</i> 50.
<i>M. Antonius Gniphos</i> 98.	<i>C. Lucilius</i> 32.
<i>M. Aristius Fuscus</i> 507.	<i>Luranius</i> 502.
<i>Artorius</i> 480.	<i>C. Maecenas Melissus</i> 537.
<i>C. Asinius Pollio</i> 493.	<i>Sp. Maecius Tarpaeus</i> 411.
<i>L. Ateius Praetextatus</i> 136.	<i>L. Manilius</i> 84.
<i>Aufustius</i> 491.	<i>P. Nigidius Figulus</i> 158.
<i>Aurelius Opillus</i> 86.	<i>C. Octavius Lampadio</i> 21.
<i>Carvilius Pictor</i> 543.	<i>Q. Octavius Avitus</i> 544.
<i>Sp. Carvilius</i> 3.	<i>Oppius Chares</i> 133.
<i>L. Cincius</i> 371.	<i>L. Orbilius Pupillus</i> 134.
<i>Cloatius Verus</i> 467.	<i>Perellius Faustus</i> 544.
<i>Clodius Tuscus</i> 467.	<i>Philoxenus</i> 443.
<i>Ser. Clodius</i> 95.	<i>Pompeius Lenaeus</i> 403.
<i>Cornelius</i> 105.	<i>Pompeius Macer</i> 525.
<i>Cornelius Balbus</i> 540.	<i>M. Pompilius Andronicus</i>
<i>Cornelius Epicadus</i> 103.	101.
<i>Cornellus Nepos</i> 404.	<i>Porceillus</i> 507.
<i>Cornificius Longus</i> 473.	<i>Porcius Licinus</i> 79.
<i>Q. Cosconius</i> 108.	<i>Sabidius</i> 110.
<i>L. Cotta</i> 411.	<i>Santra</i> 384.
<i>L. Crassicius Pasicles</i> 523.	<i>Scribonius Aphrodisius</i> 524.
<i>Curiatius</i> 389.	<i>Seleucus</i> 450.
<i>Curtius Nicias</i> 382.	<i>Sevius Nicanor</i> 86.
<i>Didymus</i> 446.	<i>Sinnius Capito</i> 457.
<i>Sex. Ennius</i> 101.	<i>Staberius Eros</i> 106.
<i>Gavius Bassus</i> 486.	<i>M. Terentius Varro</i> 179.
<i>Herennius</i> 543.	<i>M. Tullius Tiro</i> 390.
<i>Hypsicrates</i> 107.	<i>Valerius</i> 79.

M. Valerius Messalla Corvinus 503.
P. Valerius Cato 141.
Q. Valerius 77.
C. Valgius Rufus 482.
Q. Vargunteius 50.
Vergilii obtrectatores 542.
Vergilius 105.
M. Verrius Flaccus 509.
Vettius Philocomus 51.
Volcaci Sedigitus 82.

L. Acilius 15.
C. Aelius Gallus 545.
Sex. Aelius Paetus Catus 14.
L. Afranius 123.
P. (?) Alfenus Varus 554.
M. Antistius Labeo 557.
C. Aquilius Gallus 421.
C. Ateius Capito 563.
Auctor ad Herennium 417.
Imperator Augustus 568.
L. Calpurnius Piso 118.
L. Cassius Hemina 17.
L. Cincius Alimentus 2. 7.
Ap. Claudius Caecus 1.
Ap. Claudius Pulcher 426.
L. Cornelius Sisenna 127.
P. Cornelius Scipio Aemilianus 4.
Q. Ennius 3. 7.
Q. Fabius Pictor 2. 7.
M. Fulvius Nobilior 15.
Cn. Gellius 120.
Granius Flaccus 433.
C. Helvius Cinna 440.
Indigitamenta 6.
C. Iulius Caesar Strabo 126.

M. Iunius Brutus iurisperitus 18.
M. Iunius Brutus Caesaris intersector 439.
M. Iunius Gracchanus 120.
Iuventius 16.
C. Licinius Calvus 440.
T. Livius 568.
Q. Lutatius Catulus 122.
Maecenas Aquila 570.
C. Maecenas 569.
M'. Manilius 18.
P. Mucius Scaevola 18.
Q. Mucius Scaevola 124.
Cn. Naevius 6.
Numitorius 573.
Pompeius Trogus 571.
Cn. Pompeius Magnus 439.
T. Pomponius Atticus 435.
M. Porcius Cato 9.
A. Postumius Albinus 17.
Procilius 129.
Saufeius 438.
Ser. Sulpicius Rufus 421.
Tarquitius Priscus 129.
P. Terentius Varro Atacinus 439.
Titius 555.
C. Trebatius Testa 437.
M. Tullius Cicero 417.
Valerius Antias 127.
M. Valerius Messalla Rufus 427.
L. Varius Rufus 571.
Veranius 429.
Vipsanius Philargyrus 570.
M. Vipsanius Agrippa 570.
Volnius 126.

IV. LIBRI

de actionibus scaenicis *Varronis* p. 218.
 de actis scaenicis *Varronis* 182
test. 23.

Aeneomastix Carvili Pictoris 543.
 an amaverit Didun Aeneas *Ateii Phil.* 137 9.

de analogia *Caesaris* 145. —
περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀνα-
λογίας *Didymi* 447.

de antiquitate litterarum *Var-
ronis* 183.

de antiquitate verborum *San-
trae* 384.

ad Asinium Pollionem *Aufustii*
492.

de bibliothecis *Varronis* 182 23.

περὶ χαρακτήρων *Varronis* 206.

de cognominibus *Epicadi* 104.

commentarii *Ser. Clodii* 96. —

commentarii grammatici *Ni-*

gidii 161. — commentarii car-

minum saliarium *Stilonis* 57.

Sabidii 110. — XII tabula-

rum *Valerii* 79. incertorum

113 (cf. *Ael. Stilo* 57 22.

Ser. Sulp. 423). — commen-

tarius *Ennii Gniphonis* 99.

— commentarius *Lucilii* 412.

— commentarius *Naevii Cor-*

nelii 105. *Vergilii* 106. —

commentarius in *Cinnae* pro-

prompticon *Hygini* 527. —

commentarius *Zmyrnae Cras-*

sicii 524 5.

de comoediis *Plautinis Varro-*
nis 220.

de compositionesaturarum *Var-*
ronis 222.

de descriptionibus *Varronis* 182
23.

de dictis involute 114.

didascalicon *Accii* 25.

disciplinarum I de grammatica
Varronis 205.

editiones criticae: * *Attici* 436

7. * *Ser. Clodii* 96 8. * *Sex.*

Ennii 102 2. *Lampadionis*

21 3. 4. * *Nepotis* 404 4.

Staberii 107 3. *Stilonis* 54

20. 21. *Tironis* 392 15. 393.

* *Varronis* 182 24 (cf. *Val.*

Cato 143 8. *Cicero* 418 2.
Varius 571).

annalium *Ennii elenchi Pom-*
pilii Andronici 101.

περὶ Ἑλληνισμοῦ *Seleuci* 450.

ἐξηγητικῶν *Balbi* 541.

epistolicae quaestiones *Varro-*
nis 260.

epistolae grammaticae *Asinii*

496. *Sinnii* 458. *Tironis* 395.

Verrii 511. — de rebus per

epistolam quaesitis *Valgii*

483.

de etymis deorum *Cornificii*
474.

glossemata 111. — glossemata
Ateii Phil. 137.

hyle *Ateii Phil.* 136 7.

index *Plautinus: Accii* 25 18.

Ser. Clodii 95 7. *Manilii*

85 4. *Opilli* 87 4. *Sedigiti*

82 4. *Stilonis* 58.

grammatici libelli *Valerii Ca-*
tonis 142 5.

de lingua Latina *Varronis* 186.

— ἐπιτομή de lingua Latina

Varronis 182 23. — περὶ τῆς

τῶν Ῥωμαίων διαλέκτου *Phi-*

loxei 448.

de litteris syllabisque *Sex. En-*
nii 101 1 (cf. de syllabis).

de antiquis litteris 413 (cf. de
antiquitate litterarum).

de *Lucilio Niciae* 383 14.

de metris *Sex. Ennii* 101 1.

Epicadi 104.

Musae Opilli 87.

de obscuris *Catonis Verrii* 511.

ὁμοιότητες *Iubae* 451. *Octavii*

Aviti 544.

ordinatorum Graecorum *Cloatii*
470.

de origine linguae Latinae *Var-*
ronis 184.

de origine verborum et voca-
bulorum *Bassi* 486.

- de scaenicis originibus *Varronis* 215.
 de orthographia *Aphrodisii* 525. *Verrii* 510 11.
πανδέκται Tironis 401.
 de personis *Varronis* 182 23.
 pinaces *Ateii Phil.* 137. *Opilli* 87 4.
 de poematis *Varronis* 213.
 de poetis *Sedigiti* 82. *Varronis* 209.
 praecepta de ratione scribendi *Ateii Phil.* 137 8.
 pragmaticon *Accii* 27.
 de proloquiis *Stilonis* 54 19.
 de proportionem *Staberii* 107.
 de proprietate scriptorum *Varronis* 219.
 de variis atque promiscis quaestionibus *Tironis* 392 17.
 quaestionum Plautinarum *Varronis* 207.
 de s littera *Messallae Corvini* 505.
liber notans Sallustium Asinii 495.
Scaurus (ex logistoricis) Varronis 217.
 de sermone Latino *Gniphonis* 99 4. *Varronis* 199.
 de verborum significatu *Verrii* 512.
 de similitudine verborum *Varronis* 185.
 de syllabis *Sinnii* 459 (cf. de litteris).
 de usu atque ratione linguae Latinae *Tironis* 392 17 (cf. de analogia; de proportionem; de similit. verb.; de util. serm.).
 de utilitate sermonis *Varronis* 186.
 de verbis priscis *Cincii* 372.
 verborum a Graecis tractorum *Cloatii* 468.
 de Vergilio *Hygini* 528.
Vergiliomastix 543.
 de inlustribus viris *Nepotis* 406. *Santrae* 384 6. — de vita rebusque inlustrum virorum *Hygini* 526 10.
 de vita M. Tulli Ciceronis *Nepotis* 405. *Tironis* 400.
 de vitiis virtutibusque poematorum *Archelai* 51 5.
 actiones *Cosconii* 109.
 de agri cultura *Hygini* 526 9. — rerum rusticarum *Varronis* 182 23.
 de animalibus *Nigidii* 176.
 annales *Accii* 24 13. *Varronis* 182 23 (cf. *Atticus* 436).
Anticatones Caesaris 144 8.
 antiquitatum *Varronis* 228. — *ἐπιτομὴ antiquitatum Varro- nis* 182 23. — de antiquitatibus *Sinnii* 457 4. * *Epicadi* 103 6.
 de apibus *Melissi* 538 7.
Apollodori praecepta latine tradita Valgii 483 8.
ἀποφθεγμάτων Caesaris 144 6.
 de astris *Caesaris* 144 7.
 augurii privati *Nigidii* 175.
 de bello civili *Messallae Corvini* 505 10.
 breviarium rerum omnium Romanarum *Ateii Phil.* 137 8.
 carmina: *Accii* 24 17. *Asinii* 494 11. *Messallae Corvini* 504 8. *Nepotis* 404 1. *Valerii Catonis* 142 4. 5. *Valgii* 483 6. *Varronis* 182 23. * *Verrii* 510 7.
 de M. Catone *Nepotis* 404 3.
 chronica *Nepotis* 405.
 de comitiis *Cincii* 374.
 commentarii *Caesaris* 144 5.
 commentarii Ciceronis orationum *Tironis* 392 16.

comoediae *Aristii Fusci* 507 4.
 trabeatae *Melissi* 538 5.
 dicta collectanea *Caesaris* 144 3.
 de dis *Bassi* 491. *Nigidii* 161
 20. de dis Penatibus *Hygini*
 527 13. de proprietatibus
 deorum *Hygini* 527 12.
 de augurandi disciplina *Sex.*
Ennii 101 1.
 disciplinarum *Varronis* 258.
 ephemeris *Clodii Tusci* 467 3.
Varronis 263. — ἐφήμερος
 βροτοσκοπία *Nigidii* 161 21.
 epigramma *Valgii* 483 7.
 τῶν οὐείρων ἐπιδειψίς *Nigidii*
 161 21.
 epistulae: *Asinii* 495 14. *Ateii*
Phil. 137 10. *Caesaris* 144 9.
Clodii Tusci 467 2. *Messal-*
lae Corvini 506. *Tironis* 392
 15. *Varronis* 263.
 Etruscarum * *Verrii* 510 9.
 exempla *Hygini* 533. *Nepotis*
 404 2.
 de extis *Nigidii* 176.
 de familiis Troianis *Hygini*
 526 11.
 de fastis *Cincii* 374.
 fasti Praenestini *Verrii* 511 12.
 de gente populi Romani *Var-*
ronis 249.
 de gestu *Nigidii* 161 19.
 de gradibus *Varronis* 260.
 de herbis *Valgii* 483 9.
 historiae *Asinii* 497.
 imagines *Varronis* 214. ἐπιτομή
 ex imaginum libris *Varronis*
 182 23.
 indignatio *Valerii Catonis* 142 6.
 ineptiarum sive iocorum *Me-*
lissi 538 6.
 de iocis *Ciceronis Tironis* 392 14.
 de iure civili *Varronis* 182 23.
 laudes *Herculis Caesaris* 144 3.
 de lectionibus *Varronis* 182 23.
 legationum *Varronis* 182 23.

*ad Libonem *Varronis* 263.
 λογιστορικῶν *Varronis* 225.
 de medicina libri ex Graeco
 translati *Lenaei* 404 5.
 de re militari *Cincii* 377.
 *de moribus *Varronis* 264.
 mystagogicon *Cincii* 375.
 de hominum naturalibus *Ni-*
gidii 161 24.
 de officio iurisconsulti *Cincii*
 376.
 orationes: *Asinii* 495 13. *Cae-*
saris 144 4. *Messallae Cor-*
vini 505 9. *Stilonis* 54 17.
Varronis 182 23.
 parergon *Accii* 24 15.
 de forma philosophiae *Varronis*
 182 23 (cf. etiam *Asinius*
 495 16).
 de Pompeio *Varronis* 182 23.
 de consulum potestate *Cincii*
 372 3.
 *praxidica *Accii* 24 14.
 de principiis numerorum *Var-*
ronis 182 23.
 de rebus suis *Epicadi* 103 5.
 rerum memoria dignarum *Ver-*
rii 510 8.
 saturae: * *Bassi* 486. *Lenaei*
 403 4. *Varronis* 182 23. —
 περιαλγής *Orbilii* 135 8. —
 saturae Menippeae *Varronis*
 222.
 Saturnus *Verrii* 510 10.
 singulares *Varronis* 182 23.
 Sotadicorum *Accii* 24 16.
 spectaculorum *Sinnii* 457 5.
 sphaerae barbaricae *Nigidii*
 161 22.
 sphaerae graecanicae *Nigidii*
 161 22.
 suasionum *Varronis* 182 23.
 tragoediae: *Accii* 24 12. *Asi-*
nii 495 12. — *Oedipus Cae-*
saris 144 3. — nuntii *Bacchi*

Santrae 384 5. — *pseudotragoediarum Varronis* 182 23. — *praetexta Balbi* 540 (cf. *Tiro* 392 13).
 tribuum libri *Varronis* 258.
 rerum urbanarum *Varronis* 182 23.

urbes Italicae *Hygini* 533.
 de valetudine tuenda *Varronis* 182 23.
 de vento *Nigidii* 161 23.
 de vita populi Romani *Varronis* 251.
 de sua vita *Varronis* 182 23.

V. PRAECEPTA GRAMMATICA

*adverbia: ex pronomini-
 bus formata* p. 278 fr. 264. *item ex
 verbis motus* 163 7. *in -atim*
 169 22 (cf. 278 264 et 179
adn.). *in -im* 179 *adn.* (cf.
 163. 7.) *in -ter* 519 22. — *hoc
 pro huc* 511 1. *intus, intro*
 46 39. *protinam (in Phor-
 mione Terentii)* 175 36. *mutue*
 204 43. *novissime* 401 12 (cf.
novissimus s. memorabilia).
analogia quid sit 150 11. —
analogia et anomalia 191 11.
 192 12 (cf. 118 test. 20. 277
 fr. 261).
*celari verbum plenumne sit an
 pressum* 175 35.
coniugatio: I. numerus 277
 261. — *II. tempora: praesens*
adsentio, adsentior 192 12.
facitur 163 6. *irascere (inf.)*
 162 2. *ens* 156 28. *ferienteis*
 70 49^a. — *imperfectum ver-
 borum in -io desinentium* 492
 1. — *praeteritum perfectum
 in verbis Graecis et Latinis
 cognatum* 448 3. *in non nullis
 verbis deest* 277 263. *in -psi
 desinens* 448 3. *sapivi, sapui*
 277 262. *reconduit* 373 2.
serpserit 428 3. *bene spon-
 sis beneque voleris [volueris
 cod.]* 428 5. *mortus* 156 27.
nactus 499 7. *de perfecti for-
 ma -ere* 509 2 (cf. *scripsere*

420 *adn.*). — *futurum teti-
 nero* 429 *adn.* *parsurus* 278
adn. — *de variis formis u-
 nius verbi* 524.

*etymologiarum doctrina Stoi-
 corum* 282 265: per abusio-
 nem 282 265. κατὰ ἀντί-
 φρασιν; per id quod vox
 continet; per id quo conti-
 netur; per effectum; per ef-
 ficientiam, a parte totum;
 a toto pars 285 265.

*grammatica ars: definitio
 et officia* 265 234. 266 236.
 *267 237. *litteratio, litte-
 ratura* 265 235.

litterae: I. origo 2. 120 *Gell.* 1.
 183 1. 455 11. g 3 test. 1.
 z 1 2. — *II. numerus* 148
 fr. 4. 184 2. 206 49. 268 239.
*h in numero litterarum non
 relatum* 168 20. 268 239. 240.
 450 1. *item k* 168 19. 268
 239. 240. *item q* 168 19. 268
 239. 240. 440. *item x* 16 19.
 268 239. *item y* 31 26. 268
 239. *item z* 31 26. 268 239.
 — *III. genus neutrum* 269
 242. 419 1. 1^a. 1^b. — *IV. na-
 tura et appellatio: vocalium*
 167 16. 516 11. — *semivoca-
 lium* 151 13. 269 241. f li-
 quidis praepositum 459 3.
 n ante g 31 25. 167 17. r
 40 15. s 40 16. 506 2. van

291 270. 447 1. — *mutarum* 269 241. q 40 14. x 516 12. z 516 12. — *consonantes inter se cognatae* 419 2.

litteratura: I. vocales. a producta geminata 30 24, *non geminata* 36 8. *a pro e*, *camara* 515 6. — *e producta geminata* 30 24, *non geminata* 36 9. 9^a. *e pro a*, *Delmatia* 295 275. *e pro ae*, *erumna* 102 2. *scena* 30 23. *e pro i*, *deleus* 295 275. *ei pro i producta* 36 10. — *i producta quomodo scribenda sit* 30 24. 36 10. 292 274. *i geminata*, *Aiia* 419 3. 420 3^a. *i pro ae*, *pertisum* 44 33 (cf. p. 4). *i pro e*, *commircium* *mius* *Mircurius* 292 271. *i pro u*, *arispex* 295 275. *aucipium* *lacrimae* *mancipium* *manibiae* *maximus* *optimus* 145 test 10. 291 fr. 269. 440. 516 8. (cf. *memorabilia s. orthogr.*). — *o et u confusae* 413 2. *polenta* 516 10. — *u producta geminata* 30 24. *u pro o*, *ebura* *marmura* *robura* 100 4. *u omissa* *nomenclator* 516 9 (cf. *Hercles Hercules*). — *apex* 179 adn. — *II. consonantes. geminatio* 4 test. 2. — *gg pro ng* 31 fr. 25. 185 3. *g omisum*, *fortis* *forctis*, *frumentum* *frugmentum*, *naevus* *gnaevus*, *natura* *gnatura* 333 330. — *h consonantibus anteponendum* 297 279. *h vocibus insertum*, *cilo* *coclea* *co-clear* *coors* *Graccus* *prensus* *pulcer* *vemens* 297 280 sq.; *falso praepositum*, *alica* 297 280. 515 5. *alcula* *arena* *eresis* *ortus* 297 280. *h pro f*, *haedi* *faedi* *harena* *fasena*,

hirci *firci* 298 280. *haba* *faba* 298 280. *Falisci*, *Formiae* *Hormiae* 349 390. *h omitendum post r primo loco positum*, *Rodus* 298 280^a. — *incho* 515 7 (cf. 168 21). — *l geminatum*, *intervallum* 295 276. — *m*, *dice* *et facie* *pro dicam* *et faciam* 506 1. *m in synaloepha totum non scribendum* 517 13. *m in extremis vocibus* 32 adn. — *-ps -bs terminationes nominum* 294 274. — *praepositiones ad et per in compositis* 39 12. 12^a. 13. — *qu pro cu* 32 adn. *ferqu-lum* *loquutio* *periculum* 508 1. — *r simplex*, *narare* 296 277. *r pro s inter vocales* 1 test. 1. 234 fr. 128 (cf. 295 275). — *s extremum alia consonante susceptum* 421. 503. 506 3. — cf. *infra nomina et declin. et memorabilia s. orthogr.*

metrica ars: definitio metri *306 285. *rhythmici* *306 284. *versus* 308 288. *quid intersit inter metrum et rhythmum* 306 286. *inter versum et metrum* 308 288. *rhythmicorum et metricorum ratio in metiendis versibus* 304 282. *colon*, *comma* *307 287. *periodus* *307 287. *clausulae* 202 38. *monosyllaba in extremo versu* 45 36. *structurarum genera* *310 294. *I transversa inter syllabas*, *frequentius ad extremum versum senarium* 205 46. — *versuum species* 308 288: *archilochius* 310 293. *hexameter* 259 220. *trimeter herous* 309 290. *octonarius* 309 291. *Phalaecion metrum* 225 100. *septenarius*

202 39. *alius versus ex senario iambico ortus* 310 292 (cf. *Mar. Plot. Sac. p. 520, 6*). — *metra in fabulis comicorum et tragicorum* 309 289.

nomina et declinatio: Albani, Albenses 151 12. *turbonem* 149 7. — *nominativus secundae*: *ei pro i producto* 37 10^b. 292 272 (cf. 167 18). *item* *ii 165 10. *tertia sing.*: *lac, lact, lacte* 154 14. 293 273. 485 8. *penas* 561 16. *penatis ibid.* *pix* 185 4. *vindicia* 425 12. *plur.: nominum in -vis* 274 253. — *genetivus primae*: *ai pro ae* 38 11. 521 30. *patres familiarum* 128 3. *secundae*: *i (ut pueri)* 37 10^b. 165 10. *nominum in -ius* 37 10^a. 44 32. 273 252. *Pompeiii* 152 15 (cf. *aiio s. litteratura*). *Valéri* 164 9. *tertia sing.: nominum in -is -er* 153 19. *item in -is* 153 18. *item in -vas* 197 27. *item in -vis* 274 253. *plur.: nominum in -ia -a* 485 4. *panium* 149 8. *panum* 518 19. *partum* 155 25 (cf. 407 5). *quartae sing.: u (ut dominatu)* 156 26. *quintae sing.: e (ut die specie)* 149 9. — *dativus primae*: 38 11. 11^a. 165 11. *tertia sing.: ei* 38 10^c. *nominum in -ar* 155 24. 24^a. *item in -e* 155 23. *quartae sing.: u (ut dominatu)* 156 26. — *accusativus secundae*: *fagos populos ulmos* 148 5. *tertia*: *es, eis* 275 255. — *vocativus secundae*: *nominum in -ius* 273 252. *Váleri* 165 9. — *ablativus tertiae sing.*: 274 254. *nominum in -ar* 155

24. 24^a. *item in -e* 155 23. *item in -l* 154 22. *item in -ns* 519 21. *nominum -im in acc. habentium* 154 21. — *nominum numerus tantum singularis*: *caelum* 147 3. *capillus* 263 229. *harena* 147 3. 3^a. *triticum* 147 3. *tantum pluralis*: *comitia inimicitiae quadrigae* 147 3. 3^a. *pugillares* 499 5. — *nominum genus*: *in -ius* 518 17. *rerum anima carentium* 196 24 (*in -nis* 517 15). *animalium* 270 246. *deminutivorum* 271 248. *ex deminutivo agnoscitur* 271 247. *in verbis ex Graeco sumptis mutatum* 197 26. — *femininum*: *allex* 517 14. *clunis 539 4. *dies* 271 249. *puer* 69 47. 272 50. 499 6. *virile*: *clibanus 539 5. *clunis* 517 15. *crinis* 153 16. *dies* 271 249. *lodix* 500 8. *naevus* 196 25. *pugillares* 499 5. *neutrum*: *pollen* 153 17. *sal* 518 16. — *indeclinabilia*: *duapondo, trepondo* 506 4. *git* 193 15 (cf. *siremps* 157 29). — *nomina Graeca*: *universe* 154 20. *graece os latine us* 93 25. 25^a (*Alexandrus Teucrus*). *poematorum* 192 14. *aenigmatis (dat.)* 186 5. *poematis (dat.)* 192 14. *aenigmatibus poematibus et sim. (dat.)* 275 256. *schemasin* 275 257. *Calypsonem* 154 20. *Hectōrem, Hectōra* 78 3. *Piraeaa* 383 test. 16. *aenigmatibus poematibus et sim. (abl.)* 275 fr. 256. *nomina propria in -ium (lov) fem. generis et tribus casibus declinanda* 275 258. — *no-*

- mina adiectiva: in -osus* 162 4 (*cf.* 179 *adn.*). *mediterreus* 128 2. *lacer, laceris* 149 6. 484 3. *ferocioreis* 64 49. *pluria, plura* 458 1 (*cf.* 69 48. 278 *adn.*). *diligente (abl.)* 519 21. *quintus tricesimus sine et particula* 261 227. — *vd. supra s. coniugatio et infra memorabilia s. declinatio.*
- numerationis figurae* 449 5.
- orationis partes* 269 244. 447 2.
- praepositiones: *ab abs* 50 51. *ad apud* 46 39. *ab ad ex in* 286 267. *de* 287 267.
- pronomina: succedanea dicta* 276 260. — *genera* 276 259. — *declinatio: mi (gen.), mei (dat.)* 166 12. *ambo (acc.)* 518 20 (*cf.* 522 32). **idem (sing.), isdem (plur.)* 150 10. *illi (dat.), illei (nom.)* 38 10^d. — *se, sese inter se distincta* 150 10.
- pronuntiatio rustica: Cecilius pretor* 44 34 (*cf. Lindsay-Nohl, Lat. Spr. p. 47. cf.* 168 21).
- prosodiae: Latinae appellationes* 168 21. *locus materia natura* 300 281. *numerus* 301 282. *notae* 304 282. — *tibiae* 204 44. 303 282. *tibia Phrygia* 306 283. — *cf.* 204 45.
- sermo: latinitas quid sit et quot modis constet* 289 268. —
- ornamenta: climax* 46 40. *interiectio* 203 40. *euphona verba* 47 41. *metaplasmi: apocope* 308 288. *diaeresis, synaeresis* 521 30. *vitia: myotacismus* 539 6. *soloeismus* 46 38. 39. 425 13 (*quando pro cum*). 458 2. 508.
- sermo Latinus ex Aeolico ortus* 311 295 (*cf. De lud. litt. test.* 26). *item ex Aeolico Gallico Etrusco* 311 296.
- syllabarum varia genera* 269 243 (*cf.* 459 3).
- syntaxis: verba simplicia et coniuncta* 278 265. ἀξιώματα *75 74. 194 22. *de loquendo, de eloquendo, de proloquendo, de proloquiorum summa* 279 sq. 265. *res et verbum quid sint* 281 265. *dicibile et dictio quid sint* 281 265. — *mille urbium* 431 5. *senior, iunior per immutationem* 197 28. *nocet (= nocere poterit)* 113 10. *subruptum erit* 18. 163 8. *nec coniunctionis vis* 460 8. *negatio duplicata* 425 13. *quin particulae vis* 173 32. — *cf. adverbia et praepositiones.*
- verbane φῶσαι an θεῖσαι sint* 169 23. *verba primigenia* 109 2.
- vox quae sit, qui fiat, quomodo distinguatur* *268 238. *vocis distantiae* 296 278.

VI. RES AD HISTORIAM LITTERARUM PERTINENTES

- L. Accius: quando fabulam docuerit* 30 20. *vituperat Euripidis choros* 26 6. *item*
- Lucilium?* 28 13. *de aetate Homeri et Hesiodi* 25 1. *de anno quo Livius fabulam*

- docuerit* 29 18. *de fabulis Plautinis* 29 19. *de poesi scaenica* 26 5. *de generibus poematorum* 27 8. — *cf.* Pacuvius.
- L. Aelius Stilo: *de Ennii versibus ann. 234—51 V.*² 70 51. *de fabulis Plautinis* 58 4. *de Plauti lingua* 70 50. — *cf.* Terentius Varro.
- L. Afranius *de Terentio iudicium facit* 123 3.
- Anser *Vergilii obtrectator* 573 *adn.*
- Archilochus *cf.* Corn. Nepos.
- Asianum genus oratorium cf.* Santra.
- C. Asinius Pollio: *vituperat Caesaris commentarios* 500 11. *Ciceronis indolem* 497 3. 4. *item orationum vitia* 498 *adn.* *Labieni sermonem* 500 9. *Livii Patavinitem* 500 10. *Sallustii sermonem* 495 1. 496 2 (*cf.* 501 12). *iudicium de rhetoribus* 495 *test.* 17.
- C. Ateius Capito *de L. Ateio Praetextato iudicium facit* 567 *fr.* 14.
- L. Ateius Praetextatus: *ab semet Philologus nominatus* 496 1. *Sallustium in scribendo adiuvat* 495 1. *de Gniphonis litterarum agitatione* 140 10. — *cf.* Ateius Capito.
- Atticum genus oratorium cf.* Santra.
- Bavius *Vergilii obtrectator* 573 *adn.*
- L. Cassius Hemina *de aetate Homeri et Hesiodi disputat* 17 1. *comoediae origo* 320 305. *comi-
corum senum aetas* 327 318.
- Corneliae Gracchorum matris *epistula* 407 7.
- Cornelius Balbus *de Vergilio* (**buc.* 3, 105. *7, 37. *Aen.* 4, 127. *6, 1. 8, 175) 541 *sq.*
- Cornelius Nepos: *de aetate Homeri et Hesiodi* 405 1. *item Archilochi* 405 2. *Phili-
listus historicus Syracusas
reductus* 408 8. *de Laelio
Terentii adiutore* 409 11. *de
Terentii Scipionis Laelii
aetate* 409 10. *quando Ci-
cero primam causam egerit*
405 3. *oratio Ciceronis pro
Cornelio tribuno* 410 12. *de
historia Romana et de Ci-
cerone historico iudicium* 408
9. L. Voltacilius *primus
libertinorum historicus* 410 13.
- L. Corneli Sisennae *sermo* 128
test. 1. 2.
- Cornificius *Vergilii obtrectator*
573 *adn.* (*cf.* 473 *sq.*).
- Q. Cosconius: *de morte Terentii*
110 *fr.* 3.
- L. Cotta: *de duobus Enniis* 411.
- Curtius Nicias *cf.* Santra.
- Q. Ennius *cf.* Ael. Stilo. Luci-
lius. Porcius Licinus. Teren-
tius Varro. Vargunteius.
- Euripides *cf.* Accius. Lucilius.
Terentius Varro.
- grammaticae Romanae primor-
dia cf.* p. X *et Terentius Varro.*
- Hesiodus *cf.* Accius. Cassius
Hemina. Corn. Nepos. Teren-
tius Varro.
- Homerus *cf.* Accius. Cassius
Hemina. Corn. Nepos. Mae-
cenas. Terentius Varro.
- Herennius *mores et artificium
Vergilii vituperat* 543.
- C. Iulius Caesar: *iudicium de
Terentio* 157 31. *de Cicerone*
146 1. — *cf.* Asinius.
- C. Iulius Hyginus: *Theopompi
Theodecti Naucratis de Mau-*

- solo rege fabulae 533 12. reprehendit Vergilium (*Aen.* 6, 14. 122. 365. 638. 7, 187. 12, 164) 529 sq. ad criticam rationem emendat Vergilium (*g.* 2, 246. 12, 120) 528 4. 533 11 (*cf.* 536 22).
- Q. Laelius Archelaus retractat *Lucilii saturas* 51 test. 4.
- Livius Andronicus *cf.* Accius. Pomponius Atticus. Terentius Varro.
- C. Lucilius: vituperat poetas scaenicos 43 fr. 27. 28. Accium 33 1. 43 29. Ennium 47 44. Pacuvium 34 3. 44 31. poetas et oratores 40 17. 41 18. 19. *47 45. T. Albucium 48 47. 49 49. L. Licinium Crassum 48 48. oratorum homoeoteleuta 34 2. *Platonicos 42 23. sophistas 49 50. Stoicos 42 24. 25. 43 26. Vettium 45 35. — de Ennio iudicium 47 43. de tragoediae nomine et origine 41 21. de oratore iudicium 48 46. — *cf.* Accius. Laelius Archelaus. Val. Cato. Vettius Philocomus.
- ludi litterarum antiquissimi* IX.
- T. Maccius Plautus *cf.* Accius. Ael. Stilo. Terentius Varro.
- C. Maecenas: de Dorione iudicium 569 test. 1. item de Vergilio 569 1. 570 2.
- C. Maecenas Melissus: de Vergilii loquendi ratione 538 fr. 1.
- Sp. Maecius Tarpae: de duobus Terentiis 412.
- Menander *cf.* Terentius Varro.
- Mevius Vergilii obtrectator 573 *adn.*
- Cn. Naevius *cf.* Octavius Lampadio. Santra. Terentius Varro.
- notae: criticae 54 test 21. 417 *adn. secretiores* 569 7. *Tironianae* 392 18. 570. *vulgares* 4 3.
- Numitorius in Vergilium 573.
- C. Octavius Lampadio: *Naevii Punicum bellum in septem libros dividit* 21 3. *Ennii ann.* 232 V.² ad criticam rationem emendat 22.
- Q. Octavius Avitus: de Vergilii furtis 544.
- M. Pacuvius: de Accii fabulis iudicium 416 fr. 11.
- Perellius Faustus: de Vergilii furtis 544.
- Philemo *cf.* Terentius Varro. poema poesis 35 4. de poematorum generibus *cf.* Accius.
- Pompeius Trogus *Livii et Sallustii contiones vituperat* 571.
- T. Pomponius Atticus: quando primum Livius fabulam docuerit 436 1.
- Porcius Licinus: de Ennii domicilio 80 2. de Atilio iudicium 80 3. de Terentii vita 80 4. de origine poetices 80 1.
- M. Porcius Cato *Auli Albini historiam vituperat* 406 4. — *cf.* Terentius Varro.
- proverbia*: anus <quod volt som>niat 464 19. non omnibus dormio 459 *adn.* ille homo habet equum Seianum 489 4. tam perit quam extrema faba 459 *adn.* <sine sacris hereditas> 459 *adn.* multi Mani Ariciae 462 14. manum et mentum 459 *adn.* nec mulieri nec gremio credi oportere 459 *adn.* nequam aurum est auris quod vis vehementius ambit 462 15. <nuces mitti in> Ceriilibus 463 16. Osculana

- pugna 459 *adn.* quot servi tot hostes 463 17. rideo, inquit Galba canterio 463 18. Sabini quod <volunt somniant> 464 19. Sardi venales <alius alio nequ>ior 464 20. in scirpo nodum quaerere 459 *adn.* sero sapiunt Phryges 459 *adn.* sexagenarios de ponte 256 210. 465 21. sus Minervam 459 *adn.* Su<trium quasi eant> 459 *adn.* <Syrium non Scyr>ium 459 *adn.* Tyria maria 459 *adn.* vae victis 459 *adn.* vapula Papiria 465 22.
- C. Sallustius Crispus *cf.* Asinius. Ateius Praetextatus. Pompeius Trogus.
- Santra: *de bello Punico Naevii in septem libros diviso* 385 5. *de Terentii in scribendo adiutoribus* 387 13. *probat Niciae de Lucilio libros* 388 14. *de Asiano et Attico genere dicendi* 388 15.
- Sinnius Capito: *de ludis Apollinaribus* 466 23.
- M. Terentius Varro: *aetas Homeri et Hesiodi* 214 68. *patria Homeri* 215 69. *Euripides in quinque solis tragoediis victor* 314 298. *Menandri comoediae* 314 298. *Menander et Philemo ibid.* quando Livius fabulam docuerit 209 55. *Naevii mors* 315 299. *N. epigramma* 210 57. quando N. fabulam docuerit 210 56. *Hariolus et Leon fabulae in carcere a N. scriptae* 221 88. *Ennii annus natalis* 212 61. *E. Epicharmi sectator* 212 60. *qua aetate E. XII annalem scripserit* 212 61. * *XVI annalis origo* 315 300. *Plauti ἀρχή* 211 58. *P. epigramma* 211 59. *Saturio et Addictus fabulae a P. in pistrino scriptae* 221 88. *P. fabulae quae Varronianae vocantur* 228 88. *P. lingua* 329 321. *de P. iudicium* 225 99. *de Caecilio iudicium* 225 99. *M. Catonis ἀρχή* 211 58. *Pacuvii epigramma* 212 62. *P. pictura* * 319 302. *Terentii vita* 316 301. *de T. iudicium* 225 99. *de Ael. Stilone iudicium* 234 130. *Diogenes Carneades Critolaus Romam missi* 211 58. 330 322. — *poema poesis poetice* 224 96. *poetices origo* 210 56. *poetice prosa antiquior* 327 319. *nenia* 319 303. *tragoediae nomen et origo* 320 304. *item comoediae* 320 305. *fabulae togatae et palliatae* 322 306. *fabularum actus* 323 307. ἡθῆ and πάθῆ in fabulis 203 40. *de theatro et apparatu scaenico* 216 70 sqq. 324 308 sqq. — *prosa definitio* 327 319. *grammaticae Romanae primordia* 327 320. — *tria genera dicendi* 330 322. — *scribendi instrumenta* 312 297. — *nomina gentilicia et praenomina antiquissima* 331 323. *vd.* 332 sqq. 334 sqq.
- P. Terentius *cf.* Afranius. Corn. Nepos. Cosconius. Maecius. Porcius Licinus. Santra. Terentius Varro. Tullius Cicero. Volcacijs.
- M. Tullius Cicero: *an grammaticam tractaverit* 417 sq. *de Terentio iudicium* 420 4. —

cf. Asinius. Corn. Nepos.
Tullius Tiro.

M. Tullius Tiro: *de vita Ciceronis* 400 8. 9. 10. 401 11.
**orationis in L. Pisonem tempora* 394 4. *Catonis orationem pro Rhodiensibus reprehendit* 395 6.

M. Valerius Messalla Corvinus
rhethorum existimator 505 test. 16.

L. Varius Rufus: *qua ratione Vergilius versus scripserit* 571.

Q. Vargunteius Ennii annales
retractat 50 3.

P. Vergilius Maro *Aeneidem adoleri moriens iubet* 575 fr. 2.

versus more ursino scribit 574 2. — cf. Anser. Bavius. Cornificius. Herennius. Hyginus. C. Maecenas. C. Maecenas Melissus. Numitorius. Octavius Avitus. Perellius. Vipsanius.

Vettius Philocomus *retractat Lucilii saturas* 51 test. 4.

M. Vipsanius Agrippa *Vergilium vituperat* 570 2.

Volcacius Sedigitus: *de poetis comicis iudicium* 82 fr. 1. 83 1^a. *Terentii mors* 83 3. *Terentianae fabulae* 83 2. *84 4.

L. Voltacilius cf. Corn. Nepos.

VII. VERBORUM ORIGINES EXPLICATIONESVE

abavus p. 554 *adn.* Abeona 240 fr. 150 Aborigines 438 vestis acanthia 99 1 accensi 230 117. 256 211 accensus 109 1 Adeona 240 150 adorem 251 191 adulescens 367 447 aeditumus 200 34 Aegaeum mare 345 377 Aenaria 353 *adn.* Aeoliae insulae 346 378 Aesculanus 240 150 aestimata poena 230 *adn.* Afferenda 238 142 Agenoria 238 143 ager 114 1 agnomen 331 323 Agrippa 239 145. 338 349 ἀγριεύς *Apollo* 177 42 Agylla 534 14 Aius 238 144 ala calami 198 31 alae — exercitus 377 15 Albanus mons 11 4 Alemona 239 146 Alexander 8 2 alites 426 2 Almus *Iuppiter* 237 137 Alpes 346 379 altaria, arae, foci 356 412 alter 459 4 alucinari

469 2 ambitus 113 9 amineum vinum 346 380 amita 554 *adn.* amoenus 356 413. 521 27 amoletum 234 129 amor cupido, amare cupere 12 11. 123 1. 2 amussis 207 51 amygdale 471 8 ancilia 452 4 Ancus 127 1. 332 324 Andromacha 8 3 Angeronia 521 28 anima, animus 28 15. 222 90 annus 565 4 Antemnae 350 392 Antevorta 535 17 Anxur 353 *adn.* Apellinem 479 *adn.* Aperta *Apollo* 479 *adn.* Aphrodite 374 7 Apollo 475 3 Appius 332 325 Aprilis 15 1. 354 408. 355 409. 374 6. 7. 456 *adn.* Aquilius 337 *adn.* ara 233 128 arae graece ἱππον νότα 460 5 arcifinius ager 356 411 Ardea 534 15 Areopagus 249 186 Argei 114 2. 456 *adn.* Argentinus 240 150 Argi-

letum 115 3 Argo 8 4 Ari-
cia 17 2 arispex 295 275
ars 264 233 arundo 356 414
Ascensus 239 147 asilus
176 40 assiduus 59 6. 254
205 ast 112 1 atavus 554
adn. Atta 342 *adn.* Au-
lus 332 326 auris 9 *adn.*
aurugo 357 415 *aurum 108
3 autumare 170 24 ava-
rus 166 14 Aventinus 6 1.
115 4. 250 187 Avernus
lacus 347 381 avunculus
554 *adn.* avus 554 *adn.*
axitiosus 97 6.

Baiae 17. 347 382 baxeia
357 416 Bellona 240 150
bellum 283 265 Beneven-
tum 353 *adn.* bibax, bibo-
sus 170 26 bidens 176 39.
528 3. 574 1 bidental 176
39^a Brocchus 342 *adn.*
Bubetii ludi 363 434 Bu-
bona 246 171 *Bubulcus
cognomen 338 350 bulla
357 417. 456 *adn.* Burra
337 348 bustrophedon 308
288 bustum 552 23 Bu-
teo 342 *adn.* buttutti 112
3 butubatta 112 2.

Caeculus *deus* 248 183 *Cae-
cus 342 367 caedua silva
422 1 caelebs 487 3 cae-
lum 59 7. 223 91. 357 418
Caere 347 383. 534 14 cae-
rimonia 425 14 *Caesar
338 351 Caesellia 337 348
caesius 177 43 Caeso 333 327
Caieta 110 4 calendae 251
192. 453 6 calor 223 92 cal-
par 251 193 *Calpurnus 338
352 caltula 252 194 Ca-
menae 479 *adn.* camilla
112 4 camillus 453 5

Campania 347 384 Cana-
ria 454 8 candelabrum 242
154 Candelifera 240 148
caper 357 419 capillus 283
265 Capito 343 *adn.* capsia
443 3 capsis 420 *adn.*
caput 198 30 carcer 357
420 Cardea 243 159 car-
dens 112 5 Carmenta 456
adn. Carmentalia 456 *adn.*
Carmentes 240 149 Carsi-
tani 225 101 Cascei 438
Casperini 536 19 Catus
deus 240 150 catus 115 5
celare 456 *adn.* cena 413
1 censeo, arbitror 230 118.
255 207 censor 255 207
Centumpeda *Iuppiter* 236
137 centussis 412 1 cer-
nulus 241 151 cernuus 241
151 *cerus bonus 72 60
Chaonia 347 384 *Chilo
cognomen 338 353 *Cicero
339 355 *Cilo *cognomen*
338 353 Circeius mons 348
386 circenses 250 188
Cispinus mons 229 115 *civi-
tas 522 31 *classicus, infra
classem 13 12 *classis 70
52 clausula 202 38 Cli-
vicola 239 147 *Clodius
342 367 *Cocles 339 354
cocula 252 195 codex 257
212 navis codicaria 257
212 cognatus 560 12 cohors
107 1. 297 280 cohors 515
7 colina 243 158. 252 196
Collatina *dea* 246 176 Col-
lina *porta* 386 7 Collina
tribus 258 217. 353 *adn.*
comissatus 413 1 comitium
456 *adn.* comoedia 302
305 compitum 438 5 Com-
plices *dii* 344 374 Consen-
tes 344 374 Consevius 241
152 consul 29 17. 255 208

Consus 241 153. 455 *adn.*
 conticinnum 88 3 *contio
 522 31 coram, palam 358
 421 corona 414 1. 444 4
 Cossus 342 *adn.* Cretaeus
 475 4 criminans, crimi-
 nator 135 1 Crisaeus 475
 4 Crustumium 173 Cru-
 stumina tribus 353 *adn.*
 Cunina 226 102. 240 150
 cupiditas, cupido 43 30
 curculio 358 422 Cures
 348 387 curia 255 209
 curiales mensae 433 *adn.*
 Curtius lacus *104 3. 118 1.
 129 1. 455 *adn.* curulis
 490 7 Cybebe 479 *adn.*
 Cybele *ibid.* Cyllenius *ibid.*
 Cynthus *ibid.* Cypria *ibid.*
 Cytherea *ibid.*
 dalivus 60 8. 88 4. 386 8
 Daunia 353 *adn.* December
 15 1. 354 408 Decima 235
 132. 239 146 *decuria 522
 31 delicius 89 5. 97 7
 delirus 295 275 Delmatia
 295 275 Delphi 475 4
 delubrum 242 154. 377 16
 denarius 449 5 dens 414
 1 Dentatus 342 *adn.* deus
 248 180 Deverra 244 162
 Diana 177 42. 226 103 Dic-
 tynna 479 *adn.* dies ne-
 fasti 512 3 Diespiter 241
 152 dimidius, dimidiatus
 358 423 *Ditis 72 59 *dius
 71 53 dius Fidius 60 9
 divinatio 487 1 divus, deus
 *140 12. 190 6. *360 424
 dolo 360 425 domare 117
 14 Domiducus 242 155
 Domitius 242 155 donum,
 munus 560 13 draco 385 3.
 edere [*corruptum*] 414 1 Educa
 246 172 educere, educare

226 104 Edusa 226 105
 elogium 319 303 ἡμέδιμνον
 450 5 *endoplorare 71 54.
 75 73 equus Troianus 536
 21 Ἐκμῆς 237 138 errare
 116 14. 469 3 erumna,
 aerumna *102 2 *Erythea
 349 389 Erythraeum mare
 349 388 Esquiliae 115 9
 Esquilina tribus 258 217.
 353 *adn.* Europa 85 1
 eximae hostiae 431 4 ἐφη-
 μερίς 514 4.

*Fabius 339 355 Fabulinus
 227 106 faenerator 108 2.
 201 36. 468 1 faenus 201
 36 fagus 249 185 Falco
 cognomen 342 *adn.* *Falisci
 349 390 falsarius, mendax
 13 14 fanum 7 Farinus
 242 156 fascinare 469 4
 fascinum 469 4 fatigatus,
 fessus 519 23 Fauna Fatua
 491 10 Faustus 333 328
 favisae 262 228 febris 223
 92 februare 252 197 Fe-
 bruarius 16 2. 354 408. 454
 10. 456 *adn.* felices ar-
 bores 430 3 Feralium dies
 353 407 ferentarii 256 211
 feretrum 455 *adn.* Feronia
 343 369 ferte 116 14
 Fessona 242 157 festinare
 520 24 festinare, properare
 12 10. 520 24 festra 99 2
 fetialis 456 *adn.* fibra 171
 27 ficorum genera 471 9
 Flaccus 342 *adn.* flamen
 453 5 flexuntae [flexuntes
Plin.] 231 122 Flora 245
 167 flumen 546 4 Flu-
 vonia 241 152 focus 243
 158 foedus 9 5. 283 265
 Φοῖβος 476 5 fomentum
 96 1. 2 fomes 89 6 For-

- culus 243 159 *Formiae 349 390 Fortuna 243 160. 160^a *forum 7155 forum cuppedinis 115 7. 231 121 frater 171 28 fratres Arvales 116 9 fratria 116 9 frenus 361 426 frons 361 427 Fronto 343 *adn.* Fructesea 240 150 funus 361 428 fur 235 131 furcifer 456 *adn.* furtum 561 14.
- Gaia 337 348 Gaius 333 329 gargarissare 117 14 genialis 385 4 Genius 236 136 genius 492 2 gentilicium *nomen* 331 323 gentilis 125 2. 377 17 genus 270 245 germanus 260 222 gibber, gibberosus 520 25 gignitur 116 14 Gnaeus 333 330 Graccus 299 280^c Graecus 234 130 Graiae Alpes 346 379 grallator 223 93 grammaticus, litteratus 506 5 Graviscae 11 5.
- haedus 298 280 halicula 297 280 harena 298 280 harena, arena 299 280^b Hecate 479 *adn.* Heliconides 479 *adn.* Herceus Iuppiter 479 *adn.* Hercules 479 *adn.* Hernici 353 *adn.* 533 13 Hesperia 534 16 hilus 232 123. 362 429 Hippius 479 *adn.* hircus 298 280 *Hirpi 349 391 historia, annalis 513 4 histrio 456 *adn.* homo 414 2 Honor 240 150 Hora 456 *adn.* horreum 283 265 Horta 456 *adn.* hortus, ortus 297 280. 299 280^d Hostilina 245 167 Hostus *praenomen* 339 331 Hybrida *cognomen* 333 357 *Hyperion 479 *adn.*
- i (*imper.*) 116 14 Icarium mare 350 393 idus 456 *adn.* Imporcitor 343 370 indigetes 177 44 indutiae 88 2. 232 124. 124^a iners 42 22 infestus 171 29 ingluvies 194 21 *inplorare 71 56. 74 67 Impulsor Iuppiter 236 137 insinuare 96 3 instaurare 362 430 instauraticius dies 362 430 instituere, docere 226 104 intempesta nox 60 10. 115 6 Interamnae 350 392 Intercidona 244 162 interrogatio 460 6 intervallum 295 276 Invictus Iuppiter 236 137 *ιστορία* 513 4 Italia 119 3. 232 125 ite (*imper.*) 116 14 Itonida 479 *adn.*
- Ianualis porta 119 2 Ianuarius 16 2. 354 408. 456 *adn.* Ianus 236 134. 475 2. 491 9 Iugatinus 244 163. 246 176 iuglans *72 58. 362 431. 469 5. 489 5 mensis Iulius 263 230 iuniperus 521 29 Iunius mensis 15 1. 354 408. 375 9. 456 *adn.* Iuncus 456 *adn.* Iuppiter (*sol*) 476 6 iuvenis 367 447.
- κάριτη* 451 1 Karthago 13 13 *Κελέριοι* 127 2 *κόσμος* 223 91.
- Labeo 342 *adn.* labio 520 26 labrum 414 1 labrum, labium 520 26 Lactans 244 164 Lactucini 342 *adn.* Lacturnus 245 167 laena 453 5 lancea 236 133 Larentalia 455 *adn.* Lares 178 45 Lars 334 332 Larvae 344 372 Latini 438 La-

tium 350 394. 438 latro
60 11 laurus 362 432 La-
vinium 110 4. 452 3 Lec-
tosia 353 *adn.* legio 257
213. 455 *adn.* Lemonia
353 *adn.* *Lentulus 339
355 lepus 61 12. 234 130
lessum (*acc.*) 15. 61 13
Leucosia 110 4 Levana
244 165 levir 553 *adn.*
Liber 244 161 Libera 244
161 Libya 350 395 lictor
402 14. 484 1. 456 *adn.*
Limentinus 243 159 limus
533 11 lingere 116 14 lin-
gua 363 433 litterator, lit-
teratus 135 2 litteratus,
eruditus 410 14 litus 421
locuples 166 15. 363 434
locutio 508 1 Locutius 242
156 Lubentina 249 184
lucar 428 2. 456 *adn.* luca
bos 105. 106 Luceres 121
4. 126. 456 *adn.* Lucia
337 348 Lucina 239 146.
456 *adn.* Lucius 334 333
lucus *72 59. 283 265 lu-
dius 363 435 *ludus 72
59 lumen, prospectus 555
2 Luperca 343 371 Lu-
percalia 414 3. 456 *adn.*
Luperci 250 189 *Lusci-
nus *cognomen* 339 354 lu-
sciosus 259 219 Lusitania
350 396 lutare 223 94
Lycaeus 250 189 lychnites
364 436 Lycii 479 *adn.*

macellum 116 10. 231 121.
456 *adn.* Maecia tribus
353 *adn.* Magna Tellus
237 140 Maia 179 *adn.*
maior amita 553 *adn.* maior
avunculus *ibid.* maior pa-
truus *ibid.* maior socer
ibid. maior socrus *ibid.*

Maius *mensis* 15 1. 354 408.
375 8. 446 11. 456 *adn.*
malaxare 117 14 malorum
genera 470 7 Mamercus
praenomen 337 *adn.* Mana
456 *adn.* manale 253 198
manalis lapis 252 198 ma-
nes *72 60 Mania 343 372
maniae 61 14. 462 14 ma-
nibiae 516 8 manipularis
455 *adn.* Manius 334 334
Manlia gens 337 *adn.* Man-
turna 242 155 manus
(*adiect.*) 57 1. *72 60 (*cf.* 94
29) mapalia 10 3 Mar-
cus 334 335 Marrucini 10
1 Mars pedis 427 1 Mar-
tius *mensis* 15 1. 354 408.
456 *adn.* Mater Tellus 237
140 mater familias 414 4
Mater Matuta *72 60. 245
167 matertera 553 *adn.*
matrimonium 414 4 ma-
trona 414 4 mature 172
30 maturus *72 60 Media
439 meltom *72 61 Mena
245 166 mendacium dicere,
mentiri 172 31. 31^a. 31^b
Mens 240 150 mensa 414
1 Mercedinus *mensis* 375
10 Mercurius 237 138 mi-
les 61 15 mina (*adiect.*)
62 16 Minerva 476 7 mi-
racula (*fem.*) 30 22 mira-
culum 365 440 mirio 30
22 miscere 414 1 Mise-
num 110 4 molucrum 58
2. *72 62. 89 7. 472 11
monstrum 62 17. 365 440.
460 7 moratus 179 *adn.*
mos 264 232 mox 100 3
μοχλός 444 5 mucro 283
265 mulgere 117 14 mu-
lier 370 461 multa 230 119.
260 223 mundus *14 18.
223 91. 564 2 municeps

- 548 9 Murcia 238 143. 456
adn. circus ad Murcim 116
 11. 130 2 muries 431 6
 murmurare 416 9 murrina
 62 18 Murrula 337 348
 Musagetes *Apollo* 122 1
 mussare 467 1.
- nacca* 378 18. 389 1 *nare*
 478 11 *narrare* 296 277
nasturcium 224 95 *natio*
 378 19. *466 24 *naucus* 62
 19. 112 6. 138 3. 378 20 *nau-*
tea *73 63. 89 8 *nebulo* 63
 20 (*cf.* 371 462) *necessarius*
 89 9. 548 10 *nefarius* 253
 199 *nefrens* *73 64. 125
 4. *140 13. 361 426 *nenia*
 319 303 *nepos* 446 12
Nerine *541 3 *Nerio* 97 4
nexum 18 1. 125 5. 548 11
Niger *342 367 *Ninguaria*
 454 8 *nixurire* 166 13 *No-*
dutus 245 167 *nomenclator*
 516 9 *Nona* 235 132. 239
 146 *nonae* 456 *adn.* *no-*
valis *ager* 63 21. 378 21
November 15 1. 354 408.
 375 10 *Novensiles* 63 22.
 85 2. 119 4. 344 373. 379
 22. 434 3. 477 8 *nox* 123
 5 *noxia* 423 4 *Numeria*
dea 227 107. 245 168 *Nu-*
meria praenomen 337 348
Numerius 227 107. 334 336
numero 227 107. 461 9. 481
 1 *nuncupare* 384 1. 376
 12 *nuptiae* 63 23. 379 23.
 386 9. 389 2. 478 12 *nusci-*
tio 90 10 *nuscitiosus* 64
 24. 138 4.
- ob vos sacro* *73 65 *obscae-*
nus 30 23 *Obscus* 472 12
obstitus 64 25. 379 24. 472
 73 *Occator* 6 *Ocella* *339
- 354 *ocris* 138 2 *October*
 15 1. 354 408 *oculus* 364
 437 *Oenotria* 351 397
offendix 432 7. 556 1 *oletum*
 432 8 *olvatum* 561 15 *opi-*
ma spolia 365 439 *Opiter*
 335 337 *Opitulus Iuppiter*
 236 137 *ὀπωπή* 444 7
Oppius 229 115 *Ops* 237
 140. 240 150 *ops, opes*
 138 5 *optio* 257 214 *Orata*
 342 *adn.* *orba* 423 5. 478
 13. 536 20. 549 12 *Orbana*
 248 183 *orchitis* 139 6
ordinarius 64 26. 133 1
Oreos 479 *adn.* *Orestiadēs*
 479 *adn.* *oscillatio* 478 14
oscillum 387 10 *oscines*
 426 2 *Osculana pugna* 459
adn. *osculum* 253 200 *os-*
tentum 365 440 *Oufentina*
tribus 353 *adn.* *ovalis co-*
rona *364 438.
- Paeana* 479 *adn.* *Paetus* *342
 366 *παιδρός* 445 8 *Palatina*
tribus 258 217. 353 *adn.*
Palatinus 351 398 *Pala-*
tium 6 2. 116 12 *palatum*
 245 169 *Palinurus mons*
 110 4 *palla* 365 441 *Pal-*
las 479 *adn.* *palliata fa-*
bula 322 306 *paludatus*
 430 2 *Panda et Pantica* 343
 371 *pandere* 253 201 *pa-*
nis 254 202. 414 1 *Pansa*
 *340 360 *Papiria tribus* 353
adn. *Parca* 235 132 *par-*
cus, avarus 170 25 *parcus*
 489 6 *paries* 545 1 *Par-*
thenia insula 351 399 *Par-*
thenope 112 2 *Partula* 239
 146 *pastillus* 254 202
Patelana 245 167 *pater*
patratus 456 *adn.* *patri-*
cus 374 5. 456 *adn.* *pa-*

trocinium 455 *adn.* pau-
 pertas 254 203 Paventia
 245 170 pax 461 10 pec-
 tere 117 14 peculatus 230
adn. 559 8 Pecunia 240
 150 pecunia 363 434. 433
adn. peda 544 pedarius
 490 7 pedem struit 424 6
 Pegasides 479 *adn.* Pelasgi
 351 400. 535 18 pellex 434
 1 pelliculatio *13 15 Pel-
 lonia 242 157 Penates 344
 374 pennatas impenna-
 tasque agnas *74 66 penus
 124 1 peregrinus ager
 429 *adn.* peremere 372 1
 peremptalia fulgura *434 4
 perfuga 549 13 persibus
 113 7 persona 490 8 per-
 tinacia, pervicacia 28 16
 pertinax 9 *adn.* Pertunda
 248 182 pescia 58 3 Πεσ-
 σινοῦς 233 126 petaurista
 64 28 petilus 125 6 pe-
 torritum 236 133 petra 549
 14 piacularis porta 472
 14 Pictor *340 359 Pieri-
 des 479 *adn.* pignoris capio
 260 224 pila 366 442 pi-
 lum 366 442 Pilumnus 119
 5. 244 162. 339 358. 344
 375. 366 442 Pimpleides
 479 *adn.* Pinarii 456 *adn.*
 pipulum 429 *adn.* pirorum
 genera 471 10 piscina 282
 265 Piso 339 358 pistor
 254 204. 366 442. 565 6
 pituita 65 29 Plancus *340
 360 Plautus **ibid.* plo-
 rare inplorare *74 67 vi-
 ginti quinque poenae *76 78
 ποιητής *366 443 polenta
 516 10 Politorium 11 6
 pollex 564 3 pomerium
 *429 8. 455 *adn.* 558 6
 Pomona 246 171 Pomptina

tribus 353 *adn.* pontifex
 125 7. 456 *adn.* Ποπάρων
 Ianus 236 134 Popillia
 tribus 353 *adn.* poplifugia
 et nonae Caprotinae 456
adn. populus 455 *adn.*
 porca 343 370 porca aurea
 et argentea 565 7 porri-
 cere 432 9 portentum 365
 440 portisculus 65 30 Por-
 tunus 345 376 poscere,
 petere 366 444 possessio
 549 15. 561 17 postica
 linea 424 7 postliminium
 126 8. 545 2 Postumus
 340 361 Postverta 239 145.
 535 17 Potina 226 105.
 246 172 potitus servitute
 561 18 praecidaneae porca
 379 25 Praeconinus *341
 362 praefica 90 11. 98 8
 Praeneste 11 7 praenomen
 331 323 praepes 175 38
 Praerogativae centuriae 229
 112 praesentanea porca
 432 10 Praestana 343 371
 praestites 456 *adn.* Prae-
 stitia 246 173 praetor 45
 37. 255 208 praevaricator
 561 19 prandium 413 1
 Prema 248 182 pro censu
 classis iuniorum 228 111
 procures 199 32 procestria
 65 31. 480 1 procubitores
 14 16 proculiunt 557 1
 Proculus *341 363 procum
 patricium *366 445 pro-
 digium 365 440 prodiguae
 hostiae 433 11 prodigus
ibid. profanus 437 2 pro-
 hibitoria avis 560 11 pro-
 iectum, immissum 560 9
 proletarius 254 205 pro-
 lubium, lubido 191 9 pro-
 mellere 429 *adn.* pronomen
 276 260 pronuba 367 446

- propudialis porcus 565 8
 Prorsa 239 145 prosa 327
 319 Proserpina *Tellus* 237
 140 providere 116 14 prox
 558 3 Publia *prænomen*
 337 348 Publius 335 338
 puer 367 447. 555 3 pul-
 cher 387 11 pulcher bos
 566 9 Pupinia tribus 353
adn. Puteoli 351 401 pu-
 tere 117 14 puteus 283
 265 puticulae 65 32 putus
 479 15. 554 1 Pythius
Apollo 477 9.
- quaestor 120 1. 438 6 quar-
 tum, quarto *praetor* 258 218
 querquera febris 90 12. 387
 12 Quies 238 143 Quin-
 tilis *mensis* 15 1. 354 408
 Quirina tribus 353 *adn.*
 Quirinalia 454 7 Quirinalis
 116 13 Quirinus 246 174
 quiritari 174 33 Quirites
 456 *adn.* quo loco, quo
 loci 261 226.
- Ramnensis 7 1. 126. 456 *adn.*
 rapere 443 1 ratiaria 191
 10 ratis 191 10 ratitus
 quadrans 94 31. 129 rati-
 tus triens *48 22 receptici-
 us servus 512 2 (*cf.* 13 *adn.*)
 reciniatus 385 2 recinium
 385 2 recipratio 550 16
 Rediculi fanum 477 10 re-
 ferre diem prodictam 430 1
 refriva faba 66 33. 380 26
 regium morbum 368 449 re-
 legatus 550 17 religens,
 religiosus 130. 162 4 re-
 ligio *425 14 religiosus *75
 70. 433 *adn.* 550 18 reli-
 giosus, superstitiosus 246
 175 remancipata 551 19
 retae 487 2 reus *433 12.
- 546 5. 566 10 reus promit-
 tendo 546 5 reus stipulando
 546 5 rica *433 13. 434 2.
 556 2 rienes 367 448 ro-
 bigo 368 450 Rodacilla
prænomen 337 348 rogatio,
 lex 551 20 Roma *141 14.
 352 402. 455 *adn.* Romilia
tribus 258 217. 353 *adn.*
 Romulus et Remus 455 *adn.*
 rorarii 257 215 Rosea *352
 403 rudens *178 47 ru-
 dere, gannire, pipare 368 451
 rudiarius 373 3 rudus, ru-
 dusculum 373 3 Rufus
 *342 367 Rumina 226 102.
 240 150 ruminalis ficus
 368 452. 455 *adn.* Ruminus
Iuppiter 237 137 Runcina
 245 167 runcinare 117 14
 Rusina 246 176 Rutila
prænomen 337 348 rutilae
 canes 566 11.
- Sabatina tribus 353 *adn.* Sa-
 bini 11 8. 352 404. 535 19
 sacellum 369 453. 437 3
 sacer *75 70. 437 1. 550 18.
 551 21 sacrima *74 69. 473
 15 Salacia 238 141 Salen-
 tini 228 110 Saliae virgines
 380 27 Salii 456 *adn.* sal-
 tator 369 454 saltem *178
 48 saltus 547 6 salve,
 vale 227 108 Samnites 415
 5 sanates 79. 90 13. 114
 13. 376 13. 424 9 sanctus
 *75 70. 437 4. 550 18. *553
 27 sarcire 424 10 Sardus,
 Sardiniensis 415 6 Sarri-
 tor 6 Sator 6 satura 207
 52 Saturnalia 535 17 Sa-
 turnia 535 17 Saturnus 237
 139. 244 161 savium 253 200
 Scaevola *341 364 scal-
 pere 116 14 Scaptia tribus

353 *adn.* Scaurus *340 360
 scena 373 4 scirpus 201 35
 scrupida 16. 78 2. 91 15
 secespita 562 21 secus 485
 5 Sedigitus 342 *adn.* se-
 dum, sadum 91 14 Segetia
 246 176 segestria 255 206
 Seia 246 176 sempiternus,
 perpetuus 161 1 senatus
 455 *adn.* *522 31 senatus
 decretum, consultum 552 22
 senex 367 447 senior 367
 447 Sentia 241 153 Sen-
 tinus 241 152 September
 15 1. 354 408 Septimon-
 tium 247 177. 562 22 se-
 pulchrum 552 23 Serapis
 250 190 Serranus 342 *adn.*
 Sertor 335 339 Servius 335
 340 *σῆσνονας* 450 5 ses-
 tertius 415 7. 448 4. 450 5
 sex 444 6 Sextilis *mensis*
 15 1 354 408 sextum 444
 6 sibus 113 7 Sibyllinus
 247 179 sicinnista 28 14
 silentium 567 12 silicernius
 381 34 Silo *cognomen* 342
adn. Simius *cognomen* 342
adn. simultas *75 71 si-
 nister 380 28. 456 *adn.* 567 12
 sinistra — auspicia —, dex-
 tera 261 225 sistere fana
 558 4 siticen 563 1 so-
 brinus 552 24 sobrius vicus
 66 35 sola terrae *75 72
 solino (*praes. ind.*) 428 4
 solitaurilia 416 10. 484 2
 sollistimum — tripudium 426
 1 sonivium tripudium 427 3
 sonticus morbus 66 36 so-
 ror 559 7 spadix 489 4
 spartum 231 120 sparus
 369 455 spiraculum 369
 456 spirillum 91 16 spon-
 salia sponsa sponsus 422 3
 spurcum vinum 558 2 Spu-

rius 335 341. 456 *adn.* Sta-
 tanus Statilinus 227 106. 240
 150 Statius 336 342 Sta-
 tor *Iuppiter* 236 137 stella
 260 221. 415 8 stella (*au-*
spicium) 567 13 Stellatina
 tribus 353 *adn.* Sterculi-
 nius 6 Sterculinus 247 178
 Stercutius 345 375 sternere
 116 14 stertere 416 9 Sti-
 mula 238 143 stirps 553 25
 stiva 178 46 stolidus 175 34
 Stolo *341 365 Strabo *342
 366 strangulare 116 14
 Strenia 238 143 sribligo
 91 17 sribula 92 18 strin-
 gere 117 14 stropus 139 7
στυγρός 445 9 suad ted 428 6
 subicere arietem 376 14. 558
 5 Subigus 248 182 subu-
 cula 66 37. 473 16 *sub
 vos placo 73 65. 75 73 sub-
 rumus 226 102. 368 452 su-
 bura 121 3 Suburana *tribus*
 258 217. 353 *adn.* suculae
 402 13 suffragator 229 113
 Sulla *342 367 supellex
 562 23 supervacuus, super-
 vacaneus 258 216 Supina-
 lis *Iuppiter* 236 137 sup-
 parum *446 26 supplicium
 462 12 Sylla 104 1.

talassio 369 457 Talassius
 454 9 Talassus 479 16 Ta-
 lus *praenomen?* 337 *adn.*
 tanne 67 38. 92 19 Tar-
 peius 455 *adn.* Tatienses
 456 *adn.* Tauri ludi 355
 410 tensa 462 13 tenti-
 pellium 480 2 terentina
nux 263 231 Terentius 263
 231 termen 29 *adn.* Terp-
 sicore 552 4 terra 67 39.
 284 265 consul tertio, ter-
 tium 399 7 tesca *76 75.

- 92 20. 113 8 testamentum
 422 2 Thesunti Tauriani
 10 2 Thymbreum 479 *adn.*
 Tiberis 117 15 Tiberius 336
 343 Tibur 11 9 Tigillus
Iuppiter 237 137 tinguere
 116 14 tintinnire 163 5
 Titienses 7 1. 126 Titus
 336 344 togata fabula 322
 306 tomix 92 21 tongere
 67 40 toppler *102 1. 481 3
 toral 255 206 torrens 546
 4 torus 254 206 tragoe-
 dia 41 21. 320 304 trans-
 gressus 496 2 transque
 dato 67 41. *75 73 *τραπε-*
ζομόμος 452 2 tribus *522
 31. 456 *adn.* tribunus 456
adn. triens tertius 375 11
 triones 67 42 tripalis 224 97
 Tritogenia 479 *adn.* Trito-
 nia [*deest in contextu*] 386 6
 Tromentina tribus 353 *adn.*
 tropaeum 224 98 trossuli
 121 2 tryblum 117 16 tu-
 ber, tuberosus 520 25 tu-
 bilustrum 123 6 tudes 139
 8 tuditare 380 29 tugu-
 rium 113 12 Tullus 336 345
 tumulus *76 76. *553 28
 Apollo — *ἑνκαῖος* 177 42
 turba 563 24 turba, rixa
 563 25 turma 389 3 Tus-
 culum 353 *adn.* Tuscus
 *352 405 Tuscus vicus 353
 406 tutela 424 11 Tuti-
 lina 247 176.
- umbilicum 117 17 *ὀμφαλόν*
 445 10 urbare 555 4 ur-
 bum 555 4 urbs 283 265.
 555 4 urceolus 252 198.
- vacerra *76 77. 139 9 Vacuna
 233 127 vagire 238 144
- Valgius 343 *adn.* valgus
 92 22 vallus 553 26 Val-
 lonia 246 176 valva 370 458
 vanus 174 34 vapulare 69
 44. 370 459 Varro 342 368
 Varus *340 360 vastus 975
 vates 213 66. *366 443 Vatia
 *340 360 Vaticanus deus
 238 144. 240 150 Vatinius
 *340 360 vehemens 299 280
 Velabrum 455 *adn.* Veliae
 118 18 velox 416 9 Veni-
 lia 238 141. 248 181 Ve-
 nus 248 182 Venus Lu-
 bentina 191 9 verbum 281
 265 verni sera 428 7 ver-
 sus 308 288 vesperugo 93
 23 Vesta *Tellus* 237 140.
 456 *adn.* vestibulum 370
 460. 547 7 vestispica 224
 95 veterina bestia *14 17.
 93 24 vetusciscere, invete-
 rascere 162 3 via 284 265.
 546 3 victima 69 45 Vic-
 tor Iuppiter 236 137 Victo-
 ria 240 150 vidua 560 10
 Viduus 248 183 vietus 284
 265 vimen 284 265. *366
 443 Viminalis 118 19 vin-
 cire 284 265 vinculum 284
 265 vindicia 425 12 vin-
 diciae 381 30 vir 370 461
 Virginiensis dea 248 182
 vis 284 265 vitellus 228
 109 vitis 284 265 Vitula
 *537 23 vitula 119 6 vi-
 tulatio *ibid.* vitulari 236
 135. 556 3 Vitumnus 241
 152 vitus 284 265. *366
 443 Volero *praenomen* 336
 346 volpes 69 46 Volupia
 249 184 Volumnus Vo-
 lumna 240 150 Volutina
 245 167 Vopiscus 336 347
 Vulsci 7.

VIII. NOMINA PROPRIA

- L. Accius *p.* 43 *fr.* 29. 78 3.
 185 3. *afferuntur* *Brutus
 [Cassii *pro* Accii *codd.*] 60 10.
 Io 481 3. *Melanippus 423
 4. Oenomaus 481 1. *incerta*
fabula 202 38. *iudicium de*
fabulis Plautinis (fr. 19) 220
 88.
 Achaei 532 9.
 Achaicus 532 9.
 Achilles 25 1.
 Actium 527 1. 2.
 Aeficius Calvinus 328 320.
 Aegyptii 120 1.
 Aegyptus 312 297.
 L. Aelius Stilo *341 362. L.
 Aelius 328 320. Aelius 434
 3. *auctor affertur* 199 31.
 220 88. 234 130. 253 201.
 370 459.
 M. Aemilius Scaurus 326 316.
 Aemilius 167 16.
 Aeneas 11 6. 17. 110 4. 369
 454. 530 7.
 Aeolii 291 270. 357 417.
 Aeolus rex 346 378.
 L. Afranius: *afferuntur* Compi-
 talia 317 301. Promus 480
 2. Simulans 482 1. Sus-
 pecta 482 1. *incerta fabula*
 113 12.
 Africa *ficus* 471 9.
 Agella 534 14.
 Agrippa *praenomen* 331 323.
 Alba longa 11 4. *143. 151 12.
 521 30.
 Albani 331 323.
 Albanum 81 4.
 T. Albucius 49 49.
 Alcmena 126.
 Alexander, Alexandrus 93 25.
 Alexander *comicus: affertur*
Πότος 452 2.
 Alexandria 312 297.
 Allia 513 3.
 Amerinum *malum* 470 7.
 Ammonius Alexandrius 303
 282.
 Anagninorum *sacra* 112 3.
 Anicianum *pirum* 471 10.
 *C. Antonius *cum Cic. cos.* 325
 312. 339 357.
 M. Antonius *triumvir* 488 4.
 Antonius 497 3.
 M. Antonius Gniphio 140 10.
 Apollinares *ludi* 324 309.
 aedis Apollinis 287 267. 373 3.
 Apollo 122 1. 177 42. 470 6.
 477 9.
 via Appia 317 301
 L. Apuleius 328 320.
 Arcadia 81 4. 250 189. 317 301.
 Archilochus *auctor affertur*
 449 5.
 Ἀρεῖς Ἀρεῖς 36 8.
 Argivus 8 4. 532 9.
 Aricia 287 267. 462 14. Ari-
 cini 375 9.
 fratres Arvales 116 9.
 Asia 83 3. 388 15. 416 11. Asi-
 ani 388 15.
 Assyrii 120 1.
 L. Ateius Praetextatus 495 1.
 L. Ateius Philologus 567 14.
 Athenae 49 49. 321 305. Athe-
 nienses 451 *alibi*.
 Athenodorus 301 282.
 Atilius *comicus* 83 1. 203 40.
 L. Atilius 512 3.
 lex Atinia 18.
 Atta 203 40.
 Attalus rex 329 320.
 Attici 388 15. 448 4. 449 5.
 450 1.
 Augusta *ficus* 471 9.
 Aurelius *Opillus* 220 88.
 Aventinus Albanus *rex* 115 4.

- Pacuvianum exordium 44 31.
 M. Pacuvius 30 20. *319 302.
 330 322. 416 11. Pacuvius
 Marcus 212 62. *afferuntur*
 Medus 112 4. *incertae fabu-
 lae* 34 3. *102 1. *cf.* 461 9.
 Paelignus 10 1.
 Palamedes 2. 120 1.
 Palantium 116 12.
 Palatium 562 22. regio Palatii
 328 320.
 Palinurus 530 7.
 Pallas 351 398.
 Pallantia 351 398.
 C. Pansa *cos.* 401 11.
 Parthenope Sirena 122 2.
 Peleus 25 1. 516 11.
 Pelops 294 274.
 Pergamum 313 297.
 Persicum *malum* 470 7.
 Phanion 275 258.
 Pherecydes Syrus 327 319.
 Phocais 531 7.
 Phoenice 2. 85 1. 120 1. Phoe-
 nix 13 13.
 Phronesium 275 258.
 Plato 194 22.
 Plautius 220 88. Plautianus *ibid.*
 Poenicum bellum 80 1.
 Polites 11 6.
 Polybius *auctor affertur* 330
 322.
 Pompeiana *ficus* 471 9.
 Cn. Pompeius *326 317. Pom-
 peius 152 15. 258 218. 346
 379. 399 7.
 L. Pomponius *Bononiensis:*
affertur incerta fabula 238
 143.
 M. Popillius 387 13.
 Porcius Licinus *auctor affertur*
 210 56. 316 301. 317 301.
 M. Porcius Cato 201 36. *310
 294. *afferuntur orationes* 360
 423. 395 6. 511 2. 520 24.
origines 173 32. 199 31. 565
 4. *de agri cultura* 360 423.
cf. 505 1. *521 30. *564 2.
 Posidonius 476 6.
 A. Postumius Albinus 406 4.
 Postumus *praenomen* 331 323.
 Praecianum *pirum* 471 10.
 Praenestini 45 35. 67 40. *73
 64 *al.*
 Proculus *praenomen* 331 323.
 Proserpina 216 70.
 Protarchus Trallianus *auctor*
affertur 535 17.
 Ptolemaeus *Soter* 313 297.
 Publilius Philo 336 346.
 malum Punicum 207 52. 470 7.
 Puteolanum 409 11.
 Pythagoras 85 1. 470 6.
 Quirianum *malum* 470 7.
 Ramnes 390 3.
 Remus 331 323. 343 371. 368
 452.
 Rhodus 298 280. 301 282.
 Roma *saepissime passim.* Ro-
 manus 49 49 *al.*
 Romulus 80 1. 331 323 *et sae-
 pius.*
 P. Rutilius Rufus *auctor af-
 fertur* 330 322.
 Sabinus 49 49 *et saepius.*
 Sabus 11 8. 535 19.
 Saïtes *nomos* 312 297.
 Saliorum *carmina afferuntur* 57
 1. 58 2. 3. *74 66. 110. 112
 5. 163 5. 374 6. Salii *73
 63. 99 2. 380 27. 452 4.
 C. Sallustius Crispus *auctor*
affertur (?) 501 12.
 Samnis 153 18.
 Sancus 60 9.
 Sardinia 415 6. 464 20.
 Scandianum *malum* 470 7.
 Scantianum *malum* 470 7.
 Sebennuticum *Nili ostium* 312
 297.

equus Seianus 488 4.
 Cn. Seius 488 4.
 Sempronius Asellio *auctor affertur* 514 4.
 M. Sempronius Tuditanus cos. 209 55. 315 299.
 Sescennius Iacchus 329 320.
 Sibyllini libri 104 1. 216 70. 466 23.
 Siculi 212 60. 535 19.
 Sículus 17 3.
 Signinum *pirum* 471 10.
 Simonides 2. 120 1.
 Sophocles 209 55.
 *Stoici 268 238.
 Stymphalus 316 301.
 Subura 562 22.
 C. Sulpicius Galba cos. 387 13.
 Q. Sulpicius tr. mil. 512 3.
 Ser. Sulpicius Galba 464 18.
 Servius Sulpicius Rufus *auctor affertur* 503. 506 3.
 Syri 120 1. Syria 488 4.

Iudi Tarentini 216 70.
 Tarentinum *serum pirum* 471 10.
 Tecmesa 126.
 Tellana atra *ficus* 471 9.
 Terentia 38 11^a.
 Terentia Cic. *uxor* 400 10.
 Terentius Lucanus 316 301.
 P. Terentius Afer 316 301.
 Terentius 83 1. *84 4. 123 3. 157 31. 225 99. 309 289. 330 322. 387 13. 420 4.
 P<ublius> 81 4. Afer 83 3. *afferuntur* Adelphoe 202 38. 203 40 bis. 271 248. 317 301.
 Andria 272 249 (cf. 316 301).
 Eunuchus 202 39. 203 40 bis. 520 26. 533 11. Heautontimorumenos 292 271. 410 11. Hecyra 83 2. 310 292. 323 307. Phormio 205 46. 370 459.

Teucer, Teucrus 93 25.
 ager Thebanus 231 120.
 Themistocles 140 11.
 Theodectes 533 12.
 Theodorus 302 282.
 Theophrastus 302 282. 469 5.
 Theopompus 533 12.
 Theseus 516 11. 531 8.
 Tiberinus rex Latinorum 117 15.
 Tiberis 6 1. 85 3. 257 212. 336 343.
 Ti. Gracchus consul 464 20.
 Tibur *malum* 470 7.
 Tiburtus 12 9.
 Ticidea 507 5.
 Titianum *pirum* 471 10.
 Titienses 389 3.
 Timaeus *auctor affertur* 232 125.
 Titinius 203 40.
 Titus 336 344. Titus Tatius 343 371. 353 406.
 Trabea 83 1. 203 40.
 Triptolemus 217 77. 78.
 Tullianum *pirum* 471 10.
 M. Tullius Cicero 147 3. Cicero 399 7. 409 9. 497 3. *afferuntur* De natura deorum 475 2. Orator 506 3. *oratio* pro C. Rabirio 484 1.
 Ser. Tullius 228 111. *366 445. 530 7.
 Tullus Hostilius 229 115. 405 2. rex Tullus 115 8.
 Sex. Turpilius 83 1. *affertur* Demetrius 461 8.
 Turranianum *praecox pirum* 471 10.
 Tusci 45 35 et saepius.
 Tutilinae loca 80 2.
 Tyrannio 301 282.
 Ulixes 330 322. 532 10.
 Umbria 287 267.
 Utica [corruptum] 287 267.

Valerianum serum *pirum* 471 10.
 Valerius 165 9. 167 16.
Valerius Antias auctor affertur 229 114. 324 308. 332 324.
C. Valerius Catullus auctor affertur 499 5.
P. Valerius Cato 507 5.
P. Valerius Falto cos. 464 20.
Q. Valerius cos. 212 61.
Q. Vargunteius 328 320.
 Vaticanus 287 267.
 Velia 530 7.
 Veliae 562 22.
 Vennonius 167 16.
 Venus 222 89. 354 408. 374 6.

Venusia 287 267.
Verianum malum 470 7.
 Vergilius 93 25.
P. Vergilius Maro: afferuntur
Aeneis 521 30. 529 5. 530 6. 7. 531 7. 8. 532 9. 10. 541 1. 2. *georgica* 528 4. *536 22.
Vettius Philocomus 328 320.
aedis Victoriae 399 7.
Volcaci 316 301. *Sedigitus* 220 88.
Volcanalia 564 2.
Volusius 167 16.
 Zenon 269 243.

IX. MEMORABILIA.

ἄδρον *genus dicendi* 330 322.
adverbia: septemfariam 385 5. *ad summam* 496 1. *inimiciter* 26 3. *rarenter* 192 11. *indiscriminatim* 193 19. *lentim* 213 63. *statim pro statute et ordinate* 27 9. *temerius* 26 6.
aenigmata 201 35.
 ἀγκών 127 1.
 ἀγνιάς 177 42.
albula ficus 471 9.
 ἀλύειν 469 2.
 ἀμέλγειν 117 14.
 ἀναγαγαρίζεσθαι 117 14.
 ἀναγώγως 395 6.
 ἀναπολεῖν 475 3.
ἀνειμένη prosodia 302 282.
ἀνθεστηριών 355 409.
ἀντανεκλαζομένη prosodia 302 282.
 ἀντικείμενα 195 22.
 κατὰ ἀντίφρασιν 61 15.
 ἀντίχειρ 564 3.
 ἄορνος 347 381.
 ἐπισκεπτός 496 2.

arundinea ficus 471 9.
asinastra ficus 471 9.
 ἀσφόδελον 362 429.
atechnon 34 2.
atra palusca ficus 471 9.
 ἀξίωμα 194 22.
βαρεῖα prosodia 301 282.
bascanum 469 5.
basilica 469 5.
 βία 476 5.
bifera ficus 471 9.
 βουλήν 247 179.
 βούλλαν 247 179.
cacosyntheton 40 15.
Caesar donat civitate medicos et liberalium artium doctores XIX 32.
calculosum pirum 471 10.
caldica alba nigra ficus 471 9.
 καλεῖν 251 192.
canina lingua 40 15.
 κάρκαρον 387 12.
 ἀπὸ τῶν καρῶν 225 101.
dandi casus 166 12. *interrogandi* 165 9. 166 12. *Latinus* 273 251. *sextus* 273 251.

vocandi 165 9. multitudinis
 165 10.
 κεκλασμένη *prosodia* 302 282.
 κέντρον 302 282.
 cervisca *pirum* 471 10.
 chaere 49 49. χαῖρε 347 383.
 354 14.
 χαρακτῆρες 320 322.
 χαρώνεια 369 456.
 χιλιάς et χιλιάδες 431 5.
 turma omnis chorusque 49 49.
 cirritum *pirum* 471 10.
 citreum *malum* 470 7.
 coccymelum *malum* 470 7.
 ὁ κοχλίας 197 26.
 comicus quadratus *versus* 202
 39.
 conditivum *malum* 470 7.
 κόσμος 223 91.
 cotonium *malum* 470 7.
 κυβερνήτην 516 11.
 cucurbitiva *ficus* 471 9.
 cucurbitivum *pirum* 471 10.
 κύμινον 516 11.
 κυπάρισσον 516 11.
 κώμη 321 305.
 κώμον 321 305. κῶμοι *ibid.*
 δαμάζειν 117 14.
 decimanum *pirum* 471 10.
 δείλαιον 386 8.
 διεξευγμένον ἀξίωμα 195 22.
 distichon 224 96.
 Διὸς βάλανος 469 5.
 δίτονον *prosodiam* 303 282.
 δύο ἡμῖσιν 448 4.
 duricoria *ficus* 471 9.
 intra agrum effatum 429 8.
 ἡϊθέους 487 3.
 ἐκάς 485 5.
 ἡμῖσιν τρίτον 448 4.
 enrythmos 224 96.
 enthymema 35 5. 397 6.
 ἐπαγωγήν 397 6.
 ἐπὶ τὸ χρηστότερον 108 2.
 epicrocum 202 37.
 epigrammation 224 96.

ἐπιμηλὶς *malum* 470 7.
 ἐπιτεταμένη *prosodia* 302 282.
 ἔπος 35 5.
 ἔρρειν 116 14. 469 3.
 ἔσχατον 319 303.
 ἔτερον 459 4.
 ἦθῃ 203 40.
 γάμον 386 9.
 ὁ γανσάπης 197 26.
 γίγνεται 116 14.
 ἴεσθαι 248 180.
 incerni farris semine 252 197.
 ἵππον νῶτα 460 5.
 ἰσχνόν *genus dicendi* 330 322.
 ἴτε 116 14.
 ἴθι 116 14.
 λαγῶν 234 130.
 laureum *pirum* 471 10.
 leptoludia *ficus* 471 9.
 ληρεῖν 295 275.
 lerodes 34 2.
 lex XII tabularum *affertur* 61
 13. *71 57. *74 68. *75 73.
 *76 78. 79. 113 9 *sqq.* 376
 12. 385 2. 423 4. 424 6. 10.
 (11.) 425 12. 13. 460 8 *bis.*
 566 10.
 λιχμαῖσθαι 116 14.
 λύκος 250 189.
 ludia *ficus* 471 9.
 machaeras 26 7.
 μαλάσσειν 117 14.
 μέση *prosodia* 301 282.
 μέσον *genus dicendi* 330 322.
 mespilum serum 471 10.
 prosodiam μονότονον 302 282.
 mulier quae mulier 228 89.
 murteum *pirum* 471 10.
 μῦσαι 467 1.
 musteum *malum* 470 7.
 myrapium *pirum* 471 10.
 νέαν νύμφην 386 9.
 *νεφρούς 73 64.
 νήτη 319 303.
nomina et declinatio: vetus
adagio est 78 1. *aequamen*

207 51. baltea 26 7. 217 79. *hoc* caepe 219 85. capus 205 48. cognomentum 505 *test.* 13. compitus 217 *fr.* 75. compositura 458 2. coperimentum 490 8. *hoc* culmum 410 *adn.* ductabilitate 28 13. duitate 560 10. forno 252 195. funambululum 505 *test.* 14. galearia 218 *fr.* 82. glutine 208 54. hexameter 104 2. imminetia 171 29. instantia 171 29. iteris 527 1. itiner 527 2. iugmenta 203 41. labeas 169 23. lacte (*nom.*) 518 18. later 203 41. lea 190 8. levamentum 207 51. imperiosis minationibus 395 6. oxo 193 18. *hi* palumbi 218 81. *hic* penatis 561 16. perfusam pelvem 486 *adn.* perperitudine 28 13. ponderitatem 27 11. reatus 505 12. *hoc* sal 213 64. termen 29 *adn.* usionis 124 1. — *nominativus*: Palinuros 531 7. *genetivus*: matres familiae 216 71. consultum senati 440. poematorum 27 8. 213 65. vectigaliorum 208 53. Isis et Sarapis 381 31. domos 569 *test.* 6. magistratuus 550 *fr.* 17. senatuus [*senatui cod.*] *ibid.* senatuis domuis fluctuis 278 *adn.* *dativus*: illae *14 18. iugeris 137 1. poematis 213 65. ethesin 225 99. exercitu 205 47. *accusativus*: Olympiam 214 67. Action 527 2. Aeciden 532 9. Didun 137 *test.* 9. distichon epigrammation 224 *fr.* 96. epicrocum 202 37. capparim 278 *adn.* hecatomben 223 94. Hectora 29 *adn.* Thesea 531 8. anguisque volucris 43 27. fortis

29 16. imminetis 398 6. locupletis 254 205. navis 257 212. pluris 257 212. *ablativus*: vetero 218 84. patrulele 407 6. iugeris 137 1. ficu 216 72. *locativus*: diequinte et diequinti 569 *test.* 3 (*cf. orthogr.*). — *deminutiva*: catinuli 193 *fr.* 16. capella 215 69. *fenestella 198 29. gladiola 505 *test.* 11. patellis 219 *fr.* 85. scabillum 219 86. serpula 428 3. — *nomina adiectiva*: caldus, calidus 569 *test.* 5. Cretenses 200 *fr.* 33. excelsissimei 27 10. falsidica 26 4. inberbi iuvenes 218 83. *libripens 71 57. magnificissimei 27 10. novissimus 57 *test.* 24. odibilis 26 *fr.* 4. perperos 28 12. rhetoricotus 48 48. semigraecei 40 16. unoculus 25 1. *νυμφεῖα* 386 9. *ὀβελίζει* 382 *test.* 5. leges — obscatae 472 *fr.* 12. *ὠδῆ* 320 304. 321 305. oestrum 176 40. orbiculatum *malum* 470 7. orbiculatum *pirum* 471 10. *ἀπὸ τῆς ὀρμῆς 349 390. *ὄρχεις* 139 6. *orthographia*: *ae pro ai Graeco*, chaere 49 49. parentactae 222 89. *e pro i*, sibe et quase 568. *e pro o*, vortices et vorsus 5 *test.* 2. *ei pro i*, geminei 20 *fr.* 19. certeis 429 8. Eissocratium 34 2. seis 48 48. *i pro ei Graeco*, Eissocratium 34 2. *oe pro oi Graeco*, soloecismon 46 38. *u pro i*, sumus *pro* simus 569 *test.* 6. 570 1. — aucupium mancupium manubiae 569 4 (*cf. supra gramm.*

s. litteratura). — heri 568 2.
 — Alcumena Tecumesa 126.
 — kadamitas *pro* calamitas
 439. Rodienses 396 6 (*cf.*
codd. Nonii ad Lucil. 35 5.
s. entymema). Tecmesa 126.
 iusi 420 *adn.* caussae cassus
 divissiones 420 *adn.* Eisso-
 cratium 34 2. palpetrae 193
 17. at *pro* ad 46 39. *Pacui
 120 1. ixi *pro* ipsi 568 *test.* 1.
 ὥς πύματον θέων 477 *fr.* 9.
 ου ex o et v 167 18.
 οὐδὲ γρὺ 362 429.
 οὐρανόν 245 169.
 ὀξεῖαν *prosodiam* 301 282.
 ὀξύβαρυν *prosodiam* 303 282.
 παιανίζειν 236 135.
 ὁ παῖς καὶ ἡ παῖς 272 250.
 πάκτωνα 527 1.
 παλλακὴν 434 1.
 πάλλειν 365 441.
 pannuceum *malum* 470 7.
 παραδιεξυγμένον (ἀξίωμα) 195
 22.
 παρὰ τὸ νείατον 319 303.
 parentactae 222 89.
 πάθη 203 40.
 πέκειν 117 14.
 πρὸς ἄερα πέταται 64 28.
 περίσπασιν *prosodiam* 303 282.
 περισπωμένην *prosodiam* 301
 282.
 φαινεράτωρ 468 1.
 φαίνεσθαι 108 2. 468 1.
 φηγούς 249 185.
 φέρετε 116 14.
 φοίνικα 489 4.
 φοιτᾶν 476 5.
 φορβή 171 27.
 φρέαρ 234 130.
 *ποιεῖν 366 443.
 πόλον 475 3.
 praecox *malum* 470 7.
 Naevius—pretio in tertio 83 1.
 προιδεῖν 116 14.

κατὰ πρόληψιν 531 7.
pronuntiatio: fenerator 10 *test.* 2.
 rederguisse 4. *cf. supra or-*
thogr.
 propulsationem translationem-
 ve criminis habent 396 *fr.* 6.
 prosivum *malum* 470 7.
 pulla *ficus* [*an* Numidica pulla?
cf. Numid. s. nom. propr.]
 471 9.
 rubile *pirum* 471 10.
 rubrum *malum* 470 7.
 ῥυκάνη 117 14.
 σαύνια 415 5.
 σέβεσθαι 352 404.
 sementivum serum *pirum* 471 10.
 *σκαιάν 341 364.
 σκαλεύειν 116 14.
 sigma 40 16.
 silvestre *malum* 470 7.
 σιούς 247 179.
 σοφός 251 190.
 σπάδικα 489 4.
 σπάρτα et σπάρτους 231 120.
 σποράδην 335 341.
 σταυροῦ 362 430.
 στραγγαλᾶν 116 14. στραγγάλις
 117 14.
 στράγγειν 117 14.
 στρωννύειν 116 14.
 στρόφιον 139 7.
 struthium *malum* 470 7.
 συμπεπλεγμένον (ἀξίωμα) 194 22.
 σύμπλεκτον *prosodiam* 303 282.
 symmiraciodes 34 2.
syntaxis: domi suae 204 42. a
 Corcura—navigare 527 2. iti-
 ner ad Leucatam 527 2. rure
 ordinatum arbustum 192 13.
 rure veni 194 20. Olympiam
 non accessit 214 67. multos
 incertos certare hanc rem
 vidimus 82 1. flagitare pe-
 cuniam 512 2. alteri adsti-
 pulatus est 546 5. magistra-
 tibus praeministrabant 403

14. insequi Licinium facio
 Atilium 83 1. clarescere et
 resonare vocem facit 491 8.
 recitare pollicebatur 497 3.
 in eam rem adiutorium ei
 fecit 495 1. numquam per
 Ciceronem mora fuit 497 3.
 praesente legatis omnibus
 205 47. dum velint 26 5.
- τάλαρον 369 457.
 τέγγειν 117 14.
 τὸν τελευταῖον δρόμον τρέχων
 477 9.
 θέειν 248 180.
 θεοβούλην 247 179.
 θέσις 35 5.
 θορυβεῖν 563 24.
 *θύειν 352 405.
 θυραῖος 177 42.
 thymosum *pirum* 471 10.
 τράγος 320 304.
 τροπή 224 98.
verba et coniugatio: adortos
 (*pass.*) 94 26. adplicavit 212
 60. adsectaretur (*pass.*) 140
 11. adsignificat 258 218.
 *antestari 71 57. argumen-
- tata (*pass.*) 493 3. assentio
 128 *test.* 2. bascinare 469
fr. 4. calumniatur (*pass.*) 107.
 calvitur 43 26. commulcere
 395 6. complacare 395 6.
 conliquisset 219 87. conse-
 qui (*pass.*) 135 3. animae
 defunctorum 531 7. dedi-
 caturus foret 399 7. figula-
 tum 495 *adn.* fimbriatum
ibid. fixum 190 7. fuat
 [*ciat cod.*] 29 17. habitare
pro uti 202 37. haurierint
 196 23. indigitare 227 107.
 lurchinabundum 500 8. mac-
 tavit *pro* honoravit 25 2.
 memordi 157 30. mitificet
 417 11. pepugi 157 30. que-
 untur 30 21. redhostiant 26
 5. spepondi 157 30. tubur-
 chinabundum 500 8.
- ὑάδες 402 13.
 ὕειν 402 13. ὕες 402 13. ἀπὸ
 τῶν ὕων 402 13.
 vocem ciet 491 8.
 voculatio *pro* accentus 164 9.
 volaemum *pirum* 471 10.

ADDENDA ET CORRIGENDA

non nulla praemittam; ac primum p. 134 test. 1. 136 3. 141 1 unci auferendi sunt in praenominibus, quorum duo in codice Vindobonensi extare ab Ihmo (Rh. Mus. 61, 543) sero didici, cuius commentariolum si suo tempore cognoscere potuissem, genetivos omnes nominum in -ius per unum i apud Suetonium scripsissem. doleo etiam quod Terentii Phormionem ter in principio minuta p littera scribere malui, quam rationem postea non tenui: in Andria quoque A rectius quam a utendum erat. praeterea in longa enumeratione Varronis fragmentorum error codicis manu scripti effecit ut in parte antevarroniana iam typis exscripta haec Varronis numerorum signa uno gradu altiora essent: p. 52 test. 3 nr. 363. p. 69 fr. 44 nr. 460. p. 85 2 nr. 374. p. 104 1 nr. 368. p. 116 12 nr. 399. p. 119 5 nr. 376. p. 127 1 nr. 325. p. 140 12 nr. 425. pariter p. 22 test. 2 v. 8 pro 15 lege 16. p. 48 fr. 48 pro (ad fr.) 48 lege 47. p. 57 test. 24 pro (Tiro fr.) 8 lege 12. p. 86 3 adn. crit. pro 5 lege 6. p. 134 test. 3 v. 2 lege 34. p. 147 fr. 2 pro (Varro fr.) 464 lege 463. p. 193 fr. 17 v. 5 pro (ad fr.) 447 lege 448. p. 347 383 pro (Hyginus fr.) 13 lege 14. p. 351 400 v. 3 lege 18. ceterum molestiora corrigam addamque non nulla quae ad historiam litterarum aliquid ponderis habent.

p. 9 adn. de etymis vetustiorum comicorum adde Don. adelph. 26 p. 12 W. nomina personarum in comoediis dum taxat habere debent rationem et etymologiam. et enim absurdum est comicum, <cum> apte argumenta confingat, vel nomen personae incongruum dare vel officium,

quod sit a nomine diversum. hinc servus fidelis Parmeno, infidelis Syrus vel Geta, miles Thraso vel Polemon, iuvenis Pamphilus, matrona Myrrina et puer vel ab odore Storax vel a ludo et gesticulatione Scirtus et item similia. in quibus summum poetae vitium est, si quid e contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per ἀντιφράσιν ioculariter nomen imponit, ut Misargyrides in Plauto dicitur trapezita. *id. andr. 226 p. 98 W.* semper nomina comicorum servorum aut a nationibus sunt indita, ut Mysis Syrus, aut ex accidentibus, ut Lesbia velut ebriosa a Lesbo insula, quae ferax est suavissimi candidissimique vini, aut a moribus et vernilitate, ut Pseudolus, aut ex negotio, ut Chrysalus, aut ex qualitate corporis, ut Thylacus, aut ex specie formae, ut Pinacium. *cf. Ritschl op. 3, 301. Schmidt, Hermes 37 (1902) p. 173sq. 353sq. 608sq.*

- p. 17 fr. 2 v. 1 lege Archilocho*
- p. 21 test. 3 pro inclinatis cancellis recti ponendi sunt*
- p. 29 fr. 18 v. 5 et p. 436 fr. 1 v. 11 lege a. 557/197*
- p. 63 fr. 21 v. 4 lunulae ' ' desunt*
- p. 79 Valer. praef. lege reicienda*
- p. 85 adn. lege fragm. poet. Rom. et deinde iurispr. antehadr.*
- p. 149 fr. 6 v. 4 adde libro ante II*
- p. 155 fr. 23 v. 1 adn. adde B. post p. 9, 12*
- p. 187 v. 2. 199 fr. 32 v. 1 adn. 228 praef. ad Antiquit. v. 7 lege Berl. phil. Woch.*
- p. 252 post fr. 197 adde:*

[25]

l. I. quod ludis pueri praesules essent glabri ac depilis propter aetatem, quos antiqui Romani lydios appellabant, ut est in lib. I Varronis de vita populi Romani, ideo Plautus in Aulularia [401]: 'tu istum gallum, si sapis, / glabriorem reddes mihi quam vulsus lydiust'.

Non. p. 530, 21 quod ludis — lydiust.

5 satis   reddis   6 lydius

p. 256 post fr. 210 adde:

[20]

l. II. in conviviis pueri modesti ut cantarent carmina antiqua, in quibus laudes erant maiorum, et assa voce et cum tibicine.

Non. p. 77, 1 assa voce, sola vice linguae tantum modo aut vocis humanae non admixtis aliis musicis esse voluerunt. Varro de vita populi Romani lib. II: in conviviis — tibicine.

1 conviis *Lugd.*

p. 257 post fr. 213 adde:

[12]

l. IV. ibi a muliere, quae optuma voce esset, perquam laudari; dein neniam cantari solitam ad tibias et fides eorum qui ludis tricas curitassent. haec mulier vocitata olim praefica usque ad Poenicum bellum.

Non. p. 145, 24 neniam ineptum et inconditum carmen, quod a conducta muliere, quae praefica diceretur, is quibus propinqui non essent, mortuis exhiberetur. Varro de vita populi Romani lib. III: ibi a muliere — et fides. *Non.* p. 67, 8 Varro de vita populi Romani lib. III: dein neniam — bellum. cf. fr. 303. *Cic. de leg.* 2, 62. *Pollux* 4, 79. *I Wehr, de Romanorum neniam* (Götting. 1868). *H. de la Ville de Mirmont, Rev. de phil.* 26 (1902) p. 263. 335. *PM Nilsson, Arch. f. Religionsw.* 9 (1906) p. 286 sq.

1 optuma] obtutum a: *em. G Canterus* 2 deinne (seq. ne) *Lugd.* p. 145 cantari *codd.* p. 145 cantoris vel cantaoris *codd.* p. 67 3 vides *codd.* p. 145 eorumque ludistricas cursicassent: *em. Buecheler*

p. 261 fr. 225 v. 2 *adn.* pro i. quod lege id est quod

p. 267 fr. 236 v. 15 *adn.* pro Usener *ibid.* lege Usener, Sitzb. d. Bayer. Akad. phil.-hist. Cl. 1892

p. 311 inscriptionem De origine linguae Latinae ad sinistram transpone

p. 311 fr. 295 v. 11 *adn.* pro (Plut. quaest.) gr. lege R.

p. 320 fr. 303 v. 10 *adn.* lege κωμῳδίας

